МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Матеріали
всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 3 липня 2024 року)

Київ
2024

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Матеріали
всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 3 липня 2024 року)

Київ
2024

УДК 343.98:340.6"364"
А437

Редакційна колегія:

Чернєй В. В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Гусарєв С. Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Саковський А. А., директор навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Атаманчук В. М., завідувач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Корольчук В. В., начальник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

Михальчук Т.В. доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 19 червня 2024 року (протокол № 6)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори.

А437 **Актуальні** питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану [Текст] : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 3 липня 2024 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 568 с.

УДК 343.98:340.6"364"

© Національна академія внутрішніх справ, 2024

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНІ СЛОВА

Чернєй Володимир Васильович ***18***
Рувін Олександр Григорович ***20***
Чечіль Юрій Олексійович ***22***

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Арешонков Віталій Володимирович, Теплицький Броніслав Броніславович
ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СУПУТНИКОВИХ ЗНІМКІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 23
Бабкіна Олена Петрівна, Юрченко Марина Володимирівна
ВЗАЄМОДІЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ З ЗАКЛАДАМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ПРИ ДОКУМЕНТУВАННІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА 28
Бандурка Олександр Маркович
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ 33
Бондар Володимир Сергійович
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……...38
Будко Тетяна Володимирівна
СУДОВО-ЛІНГВІСТИЧНА СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНА ЕКСПЕРТИЗА ПОВІДОМЛЕНЬ З УМОВНОСТЯМИ 44
Ващук Олеся Петрівна
ІНТЕГРАЦІЯ ТАКТИКИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДО СТРУКТУРИ ОКРЕМОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 48
Гора Ірина Віталіївна
МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БАЗ ДАНИХ ГЕНОМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЛЮДИНИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ 51
Колесник Валерій Аркадійович
ДО ПИТАННЯ ПРО ІДЕНТИФІКАЦІЮ ЖЕРТВ ВІЙНИ 56
Корж Валентина Павлівна
ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ УТРИМУВАННЯ ЗАРУЧНИКА 60
Котляренко Лідія Теодорівна, Жеребак Віктор Степанович
ЧИ Є відбитки пальців біологічними зразками: судові дискусії 64

Мотлях Олександр Іванович
СУДОВА ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА: НОВАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА 68
Нестор Наталія Володимирівна, Полянський Антон Олександрович, Баулін Олег Вячеславович
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 74
Рогатюк Ігор Володимирович
ДОПИТ ЕКСПЕРТА НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ: ВАРТО ЧИ НІ? 77
Саковський Андрій Анатолійович, Юсупов Володимир Васильович
СУЧАСНІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ 80
Тичина Дмитро Михайлович, Перцев Роман Валерійович
ВИКОРИСТАННЯ ТЕПЛОВІЗОРА НА БЕЗПІЛОТНОМУ ЛІТАЛЬНОМУ АПАРАТІ (ДРОНІ) ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ 83
Шевчук Віктор Михайлович
ФОРМУВАННЯ ТА РОЛЬ ВОЄНОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ 87
Шепітько Валерій Юрійович
ПРОБЛЕМИ АЛГОРИТМІЗАЦІЇ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ 91
Шепітько Михайло Валерійович
ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ 95
Щербаковський Михайло Григорович
FORENSIC INTELLIGENCE – СКЛАДОВА СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 100

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Александренко Олена Віталіївна, Корольчук Віктор Володимирович
ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ 104

Алєксєйчук Вікторія Іванівна
ПРОБЛЕМА ЕКСПЕРТНИХ ПОМИЛОК: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ НА ОЦІНКУ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА 109

Алієв Роман Вагіфович
ЦИФРОВА КРИМІНАЛІСТИКА В СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ 114

Антонюк Поліна Євгенівна, Добко Степан Володимирович, Сорока Ірина Вікторівна
ТАКТИКА ОГЛЯДУ КОМП'ЮТЕРНИХ ДАНИХ 119

Антонюк Поліна Євгенівна, Пясковський Вадим Валерійович
ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ЗАСІБ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПОСОБНИЦТВА ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ 124

Антощук Андрій Олександрович
КРИМІНАЛІСТИКА У ПІДГОТОВЦІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ 129

Атаманчук Володимир Миколайович, Волошин Олексій Гнатович
ОСОБЛИВОСТІ ПОШУКУ ТА ВИЯВЛЕННЯ БІОЛОГІЧНИХ СЛІДІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 134

Баранов Петро Миколайович, Сливна Олена Василівна
ПРО НЕОБХІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ МЕТОДИК ОЦІНКИ БУРШТИНУ-СИРЦЮ ТА ЙОГО ВИРОБІВ 139

Бондарчук Анна Сергіївна
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ У ПРОЦЕСІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЛЮДИНИ ЗА ГЕНОМНОЮ ІНФОРМАЦІЄЮ 142

Бачук Олена Сергіївна, Ананьїн Олег Валерійович
СУДОВО-ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ДОКУМЕНТІВ ЯКІ ЗГІДНО ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 147

Бордакова Ірина Іванівна
ПРИЗНАЧЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ В НАПРЯМКУ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ 150
Ботнаренко Ірина Анатоліївна
СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ЕЛЕМЕНТ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 154
Брендель Ольга Іванівна, Селезньова Олена Валеріївна
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ЕКСПЕРТИЗИ ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПИСУ З ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В МЕРЕЖІ «ІНТЕРНЕТ» 160
Бунич Дарія Ігорівна, Гамалюк Богдан Михайлович
ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА ТА СПЕЦІАЛІСТА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 164
Венчагова Вероніка Миколаївна
ПРОБЛЕМАТИКА ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ 167
Гожий Олександр Олександрович
ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ЕКСПЕРТНІЙ ПРАКТИЦІ 170
Голубов Артем Євгенович
УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО УЧАСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 173
Грига Марія Андріївна
ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛІСТИКИ 177
Дзюбак Катерина Миколаївна
SWOT-АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ В УКРАЇНІ 182
Дорошенко Сергій Миколайович
КОМПЛЕКСНА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ 186

Дробишева Олена Сергіївна, Смоліна Оксана Михайлівна, Іванська Ірина Андріївна
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ТА МЕТОДИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ СУДОВОЇ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ 189
Євтушенко Тетяна Михайлівна
ВИЯВЛЕННЯ ОЗНАК СТРЕСУ В МОВЛЕННІ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ІДЕНТИФІКАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 193
Єфіменко Ігор Миколайович
БЕЗПІЛОТНИЙ ЛІТАЛЬНИЙ АПАРАТ ЯК ОПЕРАТИВНО-ТЕХНІЧНИЙ ЗАСІБ 195
Залужна Олена Василівна
ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ – ОСНОВА БУДЬ-ЯКОГО СУДОВОГО ПРОЦЕСУ 197
Женунтій Володимир Іванович, Дітлашок Людмила Олександрівна
ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ САНКЦІЙ, ЩО ПЕРЕДБАЧЕНІ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ КОШТІВ НА УТРИМАННЯ НЕПРАЦЕЗДАТНИХ БАТЬКІВ 200
Капустіна Маріетта Владиславівна
ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ СИСТЕМИ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ЗАВДАННЯ ТА ФУНКЦІЇ 205
Кіосе Михайло Іванович, Столярова Ірина Валеріївна
НАПРЯМОК РОЗВИТКУ НАУКОВО МЕТОДИЧНОЇ БАЗИ ЕКСПЕРТИЗИ МЕТАЛІВ І СПЛАВІВ ТА ВИРОБІВ З НИХ, ОБУМОВЛЕНИЙ ВІЙСЬКОВИМ СТАНОМ 208
Колєснік Наталія
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, ЩО ПОСТАЛИ ПЕРЕД СУДОВОЮ ЕКСПЕРТИЗОЮ В ГАЛУЗІ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 211
Коломицев Валерій Вікторович
ЗВ'ЯЗОК УСНОГО МОВЛЕННЯ З ПСИХО-ФІЗИЧНИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ ЛЮДИНИ ТА ЇХНЄ ЗНАЧЕННЯ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ МАТЕРІАЛІВ ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПИСУ 213
Комаринська Юлія
ВИЗНАЧЕННЯ ОБСТАВИН, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ

ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ 217
Косигіна Наталія Альбертівна, Сакалюк Віта Русланівна
ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ЗРАЗКІВ ПІДПИСІВ У СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧІЙ ЕКСПЕРТИЗІ 221
Кравчук Олег Вікторович, Недоборська Карина Леонідівна
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ З ТІЛА НЕЖИВОЇ ЛЮДИНИ (ТРУПА) В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 224
Кріцак Іван Васильович
ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗАХІДНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ: ВАЖЛИВІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ОРІЄНТИРИ 229
Кузнєцова Тетяна Вікторівна
РОЛЬ ТА МІСЦЕ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ЗУМОВЛЕНИХ ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ 235
Кузнєцова Тетяна Володимирівна
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИРІШЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ЗАВДАНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ФАКТИЧНИМИ ТВЕРДЖЕННЯМИ ТА ОЦІНОЧНИМИ СУДЖЕННЯМИ 240
Кучинська Ірина Вікторівна
АНАЛІЗ КАНАБІСУ ТА ЙОГО ПРОДУКТІВ У КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 244
Лавріненко Дмитро Володимирович
ЩОДО ЗНАЧЕННЯ СУДОВО-БАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ 249
Левицький Андрій Олегович,
Москалюк Олена Михайлівна
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ 253
Лозова Світлана Миколаївна,
Чернологова Світлана Миколаївна
ОСОБЛИВОСТІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ АПТЕЧНОГО МЕТАДОНУ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ) 258

Лук'яненко Анастасія Сергіївна
ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ЗРАЗКІВ ЗБРОЇ
В РАМКАХ БАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ 261
Мазниченко Юрій Олександрович,
Колонюк Віктор Петрович
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ
ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИТУАЛОГІЧНОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ
ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ 264
Макаров Володимир Сергійович
ВІДЕОРЕЄСТРАТОРИ В СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ 269
Манько Євгенія Сергіївна
ЕЛЕКТРОННИЙ РЕЄСТР ГЕНОМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ
ЛЮДИНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗКРИТТЯ Т
А РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ 272
Меньших Тетяна Миколаївна
ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА СУДОВОЇ
ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ КОСМЕТИЧНОЇ
ПРОДУКЦІЇ 274
Мировська Анна Всеволодівна
ПРОГАЛИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА ТА ЇХ ВПЛИВ НА ТАКТИКУ
СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ 279
Миронюк Ірина Олександрівна
СТИЛІСТИЧНА ПОМИЛКА: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА 283
Невмержицька Ірина Миколаївна,
Воробей Олена Вячеславівна
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ЩО СУПРОВОДЖУЮТЬ
ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ 286
Недашківська Ольга Анатоліївна
ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ
СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ
ТРАНСФОРМАЦІЇ: АНАЛІЗ І ПРОПОЗИЦІЇ 291
Носулько Ігор Віталійович
ВПЛИВ СТИСНЕННЯ ЗВУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
НА ІДЕНТИФІКАЦІЙНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИКТОРА 294

Орлов Юрій Юрійович
ІННОВАЦІЙНІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ РОЗРОБКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 297
Паламарчук Іван Васильович
ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ВІДПОВІДНИХ
АКТІВ ЗАКОНОДАВСТВА З ПРИВОДУ ВПРОВАДЖЕННЯ
ПРОФЕСІЇ «ЦИФРОВИЙ ДЕТЕКТИВ» 302
Панькулич Вікторія Михайлівна
ПРОБЛЕМАТИКА ПРОВЕДЕННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ
ЕКСПЕРТИЗ В УМОВАХ ВІЙНИ 307
Патик Леся Леонідівна, Патик Андрій Анатолійович
СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ, ЩО ПРОВОДЯТЬСЯ ДЛЯ
ДОСЛІДЖЕННЯ ВОРОЖИХ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ
АПАРАТІВ ТА ЇХ ЧАСТИН, ВИЯВЛЕНИХ
ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ
У РЕЗУЛЬТАТІ АТАКИ КРАЇНИ АГРЕСОРКИ 311
Пєсков Ігор Вікторович
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ
З ПИТАНЬ ЗЕМЛЕУСТРОЮ 315
Платовський Сергій Вікторович
ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНИХ АВТОМОБІЛІВ
ЯК КУЛЬТУНИХ ЦІННОСТЕЙ, ЩО МАЮТЬ ХУДОЖНЄ,
ІСТОРИЧНЕ, ЕТНОГРАФІЧНЕ ТА НАУКОВЕ ЗНАЧЕННЯ 318
Полякова Ольга Аркадіївна
ОФОРМЛЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ У РІЗНИХ
ВИПАДКАХ ДОСЛІДЖЕНЬ 321
Пташкін Роман Леонідович
ДОСЛІДЖЕННЯ WEB-СЕРВЕРІВ В МЕЖАХ
КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ 324
Пушко-Цибуляк Єлизавета Михайлівна
ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ЕКОНОМІЧНОЇ СУДОВОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ 327
Рубленко Альона Анатоліївна, Ясенок Альона Анатоліївна
СПЕЦИФІКА ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС ДІЇ
ВОЄННОГО СТАНУ 331
Руденко Андрій Іванович
ВОГНЕПАЛЬНА ЗБРОЯ ЯК ЗНАРЯДДЯ ВЧИНЕННЯ
НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 333

Савчук Маргарита Василівна
ПРОБЛЕМАТИКА ПРАКТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ПІДГОТОВКИ
У ПРОФІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ 337
Садовничий Богдан Олександрович
НЕОБХІДНІСТЬ ВИЗНАЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ ТЕРМІНУ
«ПОТЕНЦІЙНА НЕБЕЗПЕКА» 339
Саєнко Олександр Олексійович
ВИКЛИКИ СУЧАСНОГО СВІТУ В КРИМІНАЛІСТИЦІ
ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ 342
Свобода Євгенія Юріївна, Михальчук Тетяна Володимирівна
МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ TOOLSCAN
ТА TRASOSCAN В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ 346
Семенюк Віталія Олегівна, Климович Олена Сергіївна
АНАЛІЗ ДАНИХ ЩОДО ОБІГУ В УКРАЇНІ ЛІКАРСЬКИХ
ЗАСОБІВ, ЩО МІСТЯТЬ У СВОЄМУ СКЛАДІ АКТИВНИЙ
ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ ІНГРЕДІЄНТ КОДЕЇН 350
Слюсаренко Вікторія Євгенівна
ПРО ЗАСТОСУВАННЯ АРБІТРАЖНИМИ КЕРУЮЧИМИ
ВИСНОВКІВ ФІХІВЦІВ З МЕТОЮ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ
У ПРОЦЕДУРАХ БАНКРУТСТВА 354
Смирнов Олександр Олександрович, Пилипенко Олексій Іванович, Смирнова Юлія Олегівна
РЕНТГЕНОСТРУКТУРНИЙ МЕТОД АНАЛІЗА
В КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ МАТЕРІАЛІВ,
РЕЧОВИН ТА ВИРОБІВ 359
Смірнова Світлана Іванівна
РОЛЬ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФОРМУВАННЯ
ДОКАЗОВОЇ БАЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ 362
Tyshchenko Ganna, Kravchenko Roman
ASPECTS OF FORENSIC COMMODITY EXPERTISE
OF CHEESES AND ESTABLISHING THEIR FALSIFICATION 367
Третьякова Ірина Костянтинівна
СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО
СТАНУ ДІТЕЙ В СУДОВО – ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ 371
Тюлєнєв Сергій Анатолійович
НАУКОВА РОЗРОБЛЕНІСТЬ ПРОБЛЕМАТИКИ ПРОТИДІЇ
РЕЙДЕРСТВУ: ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ... 374

Улибіна Ліонелла Юріївна, Гарбуз Марія Володимирівна
ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ МАЙНА НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ 378
Фурман Ярослав Володимирович
ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ТА НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ГЕОРАДАРІВ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ 380
Хамула Дмитро Валентинович
ДО ПИТАННЯ ОЗНАКІВ «ЗАКАМУФЛЬОВАНОЇ» ДИТЯЧОЇ ПОРНОГРАФІЇ У ФОТОМИСТЕЦТВІ ПРИ МИСТЕЦТВОНАВЧОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ПРОДУКЦІЇ ПОРНОГРАФІЧНОГО ХАРАКТЕРУ 383
Членов Микола Володимирович
БПЛА ЯК ДОДАТКОВИЙ ЗАСІБ ФІКСАЦІЇ ДОКАЗІВ 386
Чорний Микола Васильович
ПСИХОДІАГНОСТИКА ПЕРЕЖИВАННЯ ДИТИНОЮ ПСИХОТРАВМ ВНАСЛІДОК СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА НА ЕТАПІ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА 390
Шарапова Олена Віталіївна, Наранович Олег Валентинович, Колобнєв Руслан Станіславович
ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ 395
Шинкаренко Дмитро Юрійович, Шкурдода Сергій Вікторович
ДОСЛІДЖЕННЯ КАННАБІНОЇДІВ У ВОДНИХ РОЗЧИНАХ 401
Шпак Юлія Бориславівна, Чернявська Олена Сергіївна
«СМЕРТНА КАРА» ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ ДОБРОВОЛЬЦІВ: АНАЛІЗ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПОРУШЕННЯ НАЦІОАНЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА І МІЖНАРОДНОГО ПРАВА 405
Яремчук Вікторія Олегівна
КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗНАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 409
Ярослав Юрій Юрійович
ЩОДО ШЛЯХІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ 410

ТРИБУНА ЗДОБУВАЧІВ

Базір Вікторія Богданівна
ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 415

Басалкевич Ярослав Володимирович
ВИКОРИСТАННЯ ДРОНІВ ДЛЯ ФІКСАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ 417

Журавель Олена Олександрівна
ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ
ЗАХОДІВ РЕАГУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 422

Женунтій Володимир Іванович,
Дітлашок Людмила Олександрівна
ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ САНКЦІЙ, ЩО ПЕРЕДБАЧЕНІ
ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ КОШТІВ
НА УТРИМАННЯ НЕПРАЦЕЗДАТНИХ БАТЬКІВ 425

Журавель Олена Олександрівна
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ
УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
З ПРАВ ЛЮДИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ 430

Пендюра Софія Максимівна
ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ
ОРГАНІВ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ 436

Бурнос Олена Олександрівна
ЦИФРОВІ ДЖЕРЕЛА ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ 438

Ганелін Володимир Борисович
СПОСІБ РОЗКРАДАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ
ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ:
НАУКОВО-ОГЛЯДОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ 443

Голубокий Тарас Сергійович
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ
У СФЕРІ ОБОРОННИХ ЗАКУПІВЕЛЬ 446

Горюшкіна Анастасія Ігорівна
ТАКТИКА СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС
РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ
ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ 450

Губенко Іван Володимирович
СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ
РОСЛИННОГО СВІТУ 453

Васильцюн Іван Іванович
ДО ПИТАННЯ НОРМАТИВНОГОЗМІСТУ
ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ 459

Капелюха Артемій Вікторович
ЩОДО СУЧАСНИХ ФОРМ ВЗАЄМОДІЇ СБ УКРАЇНИ
З ІНОЗЕМНИМИ ПАРТНЕРАМИ У ГАЛУЗІ СУДОВО-
ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 463

Костюк Іван Іванович
МОТИВУВАЛЬНІ ЧИННИКИ ПЕРЕВИЩЕННЯ
ВІЙСЬКОВОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ВЛАДИ
ЧИ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ 467

Лопатюк Дар'я Юріївна
ЦИФРОВА КРИМІНАЛІСТИКА, НОВА ТЕНДЕНЦІЯ
В УКРАЇНІ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ 471

Малярчук Оксана Миколаївна
АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ЮВЕЛІРНИЙ ВИРІБ». КРИТЕРІЇ
ВІДНЕСЕННЯ ПРЕДМЕТІВ ДО ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ 474

Панасюк Вікторія Вікторівна
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСОБИ ПОТЕРПІЛОГО
ТА ПРАВОПОРУШНИКА ПІД ЧАС ВЧИНЕННЯ

ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ОСІБ
ПОХИЛОГО ВІКУ 479

Погрібна Анна Андріївна
СУЧАСНА КЛАСИФІКАЦІЯ МЕХАНІЧНИХ ЗАМКІВ 482

Рашевський Віталій Валерійович
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ОСОБИ
ПІДОЗРЮВАНОГО ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ 489

Рубаненко Наталія Юріївна
АНАЛІЗ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ОГЛЯД
ТА ХАРАКТЕРИСТИКА 493

Сахошко Марина Олександрівна
ПРАВОВІ ОСНОВИ ОБІГУ ПАЛЬНОГО В УКРАЇНІ
І ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ВИГОТОВЛЕННЮ,
ЗБЕРІГАННЮ, ЗБУТУ АБО ТРАНСПОРТУВАННЮ
ЙОГО З МЕТОЮ ЗБУТУ 497

Семирозум Ігор Михайлович
АКТУАЛІЗАЦІЯ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ
ЗБРОЇ В УМОВАХ ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ:
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ 500

Соловйов Едуард Петрович
СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ НЕБАНКІВСЬКИХ
ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ 506

Танчик Каміла Анатоліївна
ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ
РОЗСЛІДУВАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 510

Тарнавська Лариса Миколаївна
ЗАСТОСУВАННЯ АЕРОФОТОЗЙОМКИ ТА СУПУТНИКОВОЇ
ФОТОЗЙОМКИ З МЕТОЮ ФІКСАЦІЇ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ
ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ 513

Філашкін Вадим Сергійович
НЕОБХІДНІСТЬ РОЗРОБЛЕННЯ ОКРЕМОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВОЛІ, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ В УКРАЇНІ 516

Хаустова Тетяна Андріївна
ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ ФОТОГРАФІЇ (XIII – ПОЧ. XIX СТОЛІТТЯ) 520

Ціпотан Юрій Павлович
ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ СУДДЯМИ 526

Чемерис Анастасія Олегівна
ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ МВС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 531

Шнайдер Катерина Богданівна
ОЦІНКА ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ 534

Готін Олександр Миколайович
ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ТА ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....538

Ляшенко Олексій Миколайович
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ….542

Нагорнюк-Данилюк Олександр Олександрович
ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ……...547

Рудавін Андрій Євгенович
ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ СЛУЖБОВИХ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ…...550

Тимошко Павло Володимирович
ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВИМОГ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ У ФОРМІ СПЕЦІАЛЬНОГО СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ……555

Тимощук Сергій Олександрович
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У ПРАКТИЦІ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН……...558

Вольвак Олександр Миколайович
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОПИТУ «СЕКРЕТНИХ» СВІДКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..561

Дударець Руслан Миколайович
ОПИТ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СТВОРЕННЯ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ ВОЄНІЗОВАНИХ АБО ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ (СТ. 260 КК УКРАЇНИ)……..565

ВІТАЛЬНІ СЛОВА

Чернєй Володимир Васильович,
ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Шановні колеги, друзі!

Від імені ректорату Національної академії внутрішніх справ вітаю учасників знакової Всеукраїнської науково-практичної конференції. Захід уже став традиційним – втретє проходить у реаліях відчайдушного спротиву російській агресії. Тож зацікавлене обговорення актуальної для вчених, освітян і практиків безпекової проблематики в умовах воєнного стану має надзвичайно важливе значення.

Академія як провідний заклад у цьому напрямі зосереджує увагу на проблемах криміналістичного та судово-експертного забезпечення досудового розслідування зі спрямуванням на прикладні дослідження. Саме тут набули розвитку наукові школи корифеїв криміналістики – професорів М. В. Салтевського і В. П. Бахіна, їх учнів А. В. Іщенка, В. С. Кузьмічова, Є. Д. Лук'янчикова, С. С. Чернявського та інших.

З огляду на виклики воєнного стану, в академії створено низку навчальних полігонів з документування та розслідування воєнних злочинів. Наші викладачі пройшли поглиблену профільну підготовку, ознайомилися зі службовою діяльністю правоохоронців безпосередньо в прифронтових районах Донецької, Харківської та Херсонської областей, навчалися на цільових тренінгах за напрямами використання сучасної спеціальної техніки (ДНК-обладнання, 3D-лазери, безпілотні літальні апарати, міношукачі) тощо. Ці знання та вміння передаються молодому поколінню криміналістів.

У НАВС на постійній основі підвищують кваліфікацію та проходять спеціалізацію спеціалісти-криміналісти підрозділів поліції. Протягом кількох тижнів вони вдосконалюють власну професійну майстерність, поглиблюють знання за блоком прикладних дисциплін.

Особливістю сучасної тактики дій судового експерта на деокупованих територіях і в районах ведення бойових дій є робота в умовах постійної небезпеки, загрози повторних обстрілів і бомбардувань, тому здобувачі під час навчання опановують навички протимінної, протидронової, пожежної та радіаційної безпеки,

тактичної медицини, застосування заходів фізичного впливу та стрілецької вогнепальної зброї.

Фахівці академії розробили серію довідкових видань, посібників, методичних рекомендацій щодо документування слідів воєнних злочинів, вчинених російськими окупантами. Отримано низку патентів на винаходи й корисні моделі, створено (удосконалено) прилади й технології в галузі спеціальної та криміналістичної техніки, автоматизовані робочі місця, аналітичні системи й бази даних, потреба в яких в умовах воєнного стану суттєво зростає.

Сподіваюся, що захід з розгляду актуальних питань криміналістики та судової експертизи, якісно нові погляди на сучасний синтез науки і практики сприятимуть оптимізації криміналістичної підготовки правоохоронців, судових експертів та інших категорій фахівців сектору безпеки. Традиції нашої академії залишаються незмінними: ми готові до конструктивної співпраці, обговорення нових ідей і планів дій, а також активного впровадження їх у правозастосовну діяльність, причому не лише системи МВС і Національної поліції.

Тож бажаю всім учасникам конференції плідних дискусій.

Слава Україні!

Рувін Олександр Григорович,
директор Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, доктор юридичних наук, старший дослідник

Шановні колеги, учасники всеукраїнської науково-практичної конференції, яка присвячена актуальним питанням криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану!

Сучасна динаміка реформування судової системи та правоохоронних органів України у ході євроінтеграційних процесів, трансформація національної правової системи на засадах верховенства права як ніколи спонукає нас до швидкого реагування на виклики, які постали перед криміналістикою та судовою експертологією в умовах воєнного стану. Про активний пошук вирішення означених проблем свідчать проведені лише за останні півроку численні міжнародні науково-практичні конференції, міжвідомчі семінари, круглі столи та форуми, присвячені, зокрема, актуальним питанням удосконалення судово-експертної діяльності, у яких прийняли участь широке коло науковців-криміналістів та судових експертів, фахівців з нормативно-правового забезпечення судової експертизи.

Пошук науковою та експертною спільнотою нових засобів та методів забезпечення судово-експертної діяльності, застосування інноваційних підходів до технологічного переоснащення експертних лабораторій, розробка більш просунутої методології підвищення професійного рівня, майстерності та продуктивності праці судових експертів є комплексним завданням, поетапне вирішення якого можливе навіть за нинішніх умов, коли для держави, перш за все, пріоритетними є наукові дослідження у військовій сфері.

Адже прогрес у військових технологіях неминуче сприяє подальшому технічному переоснащенню в інших галузях суспільної діяльності, у тому числі в криміналістиці та судовій експертизі, наприклад, шляхом застосування повітряних чи наземних роботизованих платформ для техніко-криміналістичного забезпечення слідчих та експертних оглядів значних за обсягом територій у «сірих» зонах, зонах бойових дій та техногенних катастроф з метою документування воєнних злочинів.

Також важливим у цьому сенсі є і зворотній внесок криміналістів, - судова експертиза сприяє виявленню останніх технологічних рішень та нового обладнання в ракетно-артилерійському озброєнні ворога, направленому на дослідження, що

значно прискорює дослідно-конструкторську розробку військової техніки на підприємствах вітчизняного оборонпрому.

Тому важливим практичним завданням нашої конференції є не лише висвітлення проблемних питань криміналістики та судової експертизи, обмін досвідом у пій сфері, але й пошук ефективних інструментів взаємодії державних спеціалізованих судово-експертних установ та відомчих вищих навчальних закладів юридичної освіти, напрацювання алгоритмів ефективного використання їх значного наукового потенціалу для забезпечення погреб слідчої та судової практики,

Бажаю усім учасникам конференції наснаги та плідної праці!

Чечіль Юрій Олексійович,
директор Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України,
доктор філософії з галузі знань «Право»

Шановні колеги!

Від імені Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України вітаю з відкриттям роботи Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану».

Важливість та необхідність проведення таких науково-комунікативних заходів важко переоцінити. Адже в умовах воєнного стану науково-дослідні установи судових експертиз та експертні служби вимушені долати нові виклики й перешкоди для належної організації судово-експертної діяльності. Саме тому варто схвально оцінити пропозицію організаторів конференції обговорити напрями законодавчої та відомчої (міжвідомчої) правової регламентації діяльності слідчого, експерта-криміналіста та судового експерта в умовах воєнного стану. Оскільки лише злагоджена взаємодія усіх суб'єктів судово-експертної діяльності дозволяє досягти тих високих результатів, що демонструє на сьогодні система експертного забезпечення правосуддя в Україні.

Також варто підкреслити важливість та необхідність обговорення проблем застосування новітній науково-технічних засобів під час виявлення та фіксації ознак воєнних злочинів в Україні. З одного боку криміналісти мають унікальний досвід у швидкому опануванні нових інструментів та засобів. З іншого – спостерігаємо низку проблемних питань у застосуванні цих засобів під час виконання судових експертиз. Однак, спільнота судових експертів України вже неодноразово долала виклики впровадження інноваційних підходів та технологій у судово-експертну діяльність. Тож впевнений, що під час дискусій та обговорень ми знайдемо рішення для багатьох проблем.

Висловлюю вдячність організаторам та учасникам заходу за готовність й надалі працювати за для розвитку судової експертології в Україні незважаючи на складні обставини. Сьогодні заплановано багато доповідей з актуальних питань, тож бажаю усім присутнім отримати нові знання та ідеї з вдосконалення судово-експертної діяльності в Україні.

Арешонков Віталій Володимирович,
керівник відділу Департаменту аналізу інформації та управління ризиками Бюро економічної безпеки України, доктор юридичних наук, професор

Теплицький Броніслав Броніславович,
заступник директора Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, кандидат юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СУПУТНИКОВИХ ЗНІМКІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

З моменту, коли діяльність із розшуку злочинців й відповідно розкриття та розслідування злочинів отримала наукове-обґрунтування та почала здійснюватися на системній основі, інноваційні технології стали невід'ємною частиною цього процесу. Пов'язано це перш за все із тим, що такі технології дозволяють суттєво підвищувати ефективність виявлення й розслідування злочинів, пошуку та вилучення слідів злочину.

Друга половина XX століття характеризувалася стрімким розвитком космічних технологій та широким використанням супутникових знімків в різноманітних галузях науки та виробництва (картографія і геодезія, метеорологія, сільське господарство, геологія, охорона навколишнього середовища, планування розвитку, оборона і безпека тощо). Не виключенням стала і сфера правоохоронної діяльності, у тому числі використання даних технологій для виявлення кримінальних правопорушень та їх розслідування.

Суттєві переваги дистанційного зондування території та використання його результатів у правоохоронних цілях над іншими видами технічного контролю полягають у глобальності, оперативності, безперервності, а також можливості одержувати інформацію про стан практично будь-якої ділянки місцевості.

Виходячи із міжнародної та вітчизняної правоохоронної практики супутникові знімки можуть використовуватись при розслідуванні:

- порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України). Використання супутникових знімків може допомогти у встановленні факту вчинення порушення законів та звичаїв війни; точних координат, часу та тривалості такого порушення; кількості задіяних транспортних засобів, військової техніки, яка використовувалась під час порушення законів та звичаїв війни, а також маршрути її руху; наслідки спричинені порушенням законів та звичаїв війни;

- забруднення земель відходами або іншими речовинами чи матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, а також безгосподарського використання земель (ст. 239 КК України - Забруднення або псування земель; ст. 254 КК України - Безгосподарське використання земель). У цьому випадку може бути встановлено загальну кількість сміттєзвалищ чи ділянок безгосподарського використання земель, їх точні координати, час появи, площа, тривалість існування, вплив сміттєзвалищ на оточуюче довкілля (площа забруднення або псування земель, структура (хімічний склад) речовин, відходів чи інших матеріалів тощо), площа зниження родючості або втрати родючості землі, порушення структури ґрунту;

- незаконного видобутку корисних копалин, незаконного посіву або вирощування снотворного маку чи конопель, а також незаконної порубки дерев, чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях (ст. 240-1 КК України - Незаконне видобування бурштину; ст. 310 КК України - Посів або вирощування снотворного маку чи конопель; ст. 246 КК України - Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу). За допомогою супутникових знімків можливо встановити наявність ділянок незаконного видобування бурштину, вирощування снотворного маку чи конопель та незаконної порубки дерев, точні координати та площу таких ділянок, час початку та тривалість незаконного видобування, вирощування чи порубки, кількість техніки, яка використовувалась для незаконного видобування, вирощування чи порубки, шляхи пересування техніки;

- кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави (191, 199, 201-1, 201-3, 201-4, 204, 206, 212 КК України). При розслідуванні зазначених правопорушень супутникові знімки дозволяють: встановлювати факт проведення господарської, будівельної та іншої діяльності у певний час за певною адресою чи на певній території; факт виготовлення, зберігання, транспортування товарів, у тому числі підакцизних, та інших матеріальних цінностей, проведення робіт та їх обсяг; маршрути

переміщення транспортних засобів (легкового, вантажного, залізничного, річкового, морського тощо); час та спосіб пошкодження чи знищення майна, захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконного припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них [1, с.55-56].

При розслідуванні вищезазначених кримінальних правопорушень, у залежності від конкретних обставин, супутникові знімки та їх описи (у тому числі в протоколі огляду документів) долучаються до матеріалів кримінальних проваджень.

Проте існують випадки, коли для з'ясування обставин вчинення кримінального правопорушення необхідні спеціальні знання, якими володіють судові експерти. У такому випадку можуть призначатися різноманітні судові експертизи.

Однією із таких експертиз є фототехнічна експертиза, яка відноситься до криміналістичних, та якою можуть бути вирішені завдання щодо: ідентифікації предметів, приміщень та ділянок місцевості, відображених на знімках; визначення технологічних і технічних характеристик зйомки; визначення розмірних характеристик зображень на фотознімках [2].

При цьому на експертизу можуть бути поставлені наступні запитання:

- той самий чи інший об'єкт (предмет, приміщення, ділянка місцевості тощо) зафіксовано на знімках, що надані для проведення експертизи;
- які розміри об'єктів, зафіксованих на фотознімку;
- на якій відстані один від одного були два (декілька) зображених на знімку об'єкти;
- який вид зйомки використовувався для виготовлення даного знімка;
- чи виготовлено даний знімок із застосуванням фотомонтажу;
- які дата і час виготовлення знімка або дата і час його редагування.

При розслідуванні забруднення земель відходами або іншими речовинами чи матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, безгосподарського використання земель, незаконного видобутку корисних копалин, незаконної порубки дерев, а також порушення законів та звичаїв війни може виникнути також необхідність у проведенні інженерно-екологічної експертизи. Даною експертизою можуть бути вирішені завдання щодо визначення обставин, що пов'язані з настанням надзвичайної екологічної ситуації,

екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів. У цьому випадку супутниковий знімок може бути одним із об'єктів, якій надається на дослідження для вирішення зазначених завдань.

При цьому можуть бути вирішені такі питання [3]:

- які причини виникнення надзвичайної екологічної ситуації та які обставини їх обумовили;

- де знаходилось джерело виникнення негативного впливу на навколишнє природне середовище;

- якими шляхами відбувалося поширення забруднюючих (шкідливих) речовин в компонентах навколишнього природного середовища;

- який розмір відшкодування збитків завданих державі внаслідок порушення вимог природоохоронного законодавства;

- чи завдана істотна шкода для довкілля внаслідок настання досліджуваної події (знищення та пошкодження об'єктів рослинного та тваринного світу).

В деяких випадках при розслідуванні незаконного видобутку корисних копалин, незаконної порубки дерев, деяких кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави, наприклад, ухилення від сплати рентної плати, може виникнути необхідність у призначенні товарознавчої експертизи із використанням супутникових знімків. У цьому випадку може бути вирішене завдання з визначення вартості товарної продукції, корисних копалин. Проте для вирішення даного завдання може виникнути потреба у проведенні комплексної експертизи. Наприклад, фахівець у галузі фототехнічної експертизи спільно з фахівцем у галузі геології та/або гірничо-добувної справи визначать вид і об'єм видобутих корисних копалин, а фахівець-товарознавець їх вартість, відповідно збитки нанесені державі від несплати рентної плати.

На сьогодні практика призначення та проведення такого різновиду судових експертиз як комплексні набуває все більшого значення. Пояснюється це широкими можливостями сукупного застосування знань у різних галузях науки і техніки та високою ефективністю таких експертиз.

В залежності від конкретної ситуації до проведення таких експертиз можуть бути залучені окрім зазначених вище судових експертів також:

- фахівці з експертизи матеріалів, речовин та виробів, в галузі геології або аграрних наук (з метою визначення виду та характеристик корисних копалин, рослин);

- фахівці з проведення експертизи зброї та слідів і обставин її використання, а також з питань балістики, застосування ракетних військ та артилерії чи військової авіації (з метою дослідження ствольної артилерійської зброї та ракетно-реактивної зброї, установлення їх належності до вогнепальної або реактивної зброї, визначення їх типу, виду, моделі або зразка, визначення особливостей та обставин застосування такої зброї, проведення пострілів із неї);

- вибухотехнічної чи пожежно-технічної експертиз (з метою вирішення низки ситуаційних та реконструкційних завдань щодо вибуху чи пожежі – їх епіцентру, розмірів зони ураження, відстані від епіцентру до елементів речової обстановки, розташування об'єктів на місці події тощо);

- фахівці з дистанційного зондування землі та аерокосмічного моніторингу (визначення особливостей здійснення супутникової зйомки земної поверхні та характеристик знімку тощо).

Таким чином використання спеціальних знань для дослідження супутникових знімків дозволяє як підтвердити наявну інформацію або перевірити версії, так і отримати нову інформацію щодо події, яка розслідується, тим самим отримати нові докази у кримінальних провадженнях. Відповідно важливим є знання працівниками підрозділів досудового розслідування можливостей використання супутникових знімків під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень та використання можливостей судово-експертного дослідження таких знімків.

Список використаних джерел

1. Застосування космічних і геоінформаційних технологій під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень [Текст] : метод. рек. / [авт. кол.: С. С. Чернявський, В. І. Присяжний, О. А. Федоренко, О. М. Стрільців та ін.] ; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. – 91 с.

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98 (дата звернення: 10.06.2024).

3. Інженерно-екологічна (екологічна) експертиза : Веб-сайт Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: https://kndise.gov.ua/inzhenerno-ekologichna/ (дата звернення: 10.06.2024).

Бабкіна Олена Петрівна,
завідувачка організаційно-методичним відділом Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи, професорка кафедри патофізіології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, доктор медичних наук, професор

Юрченко Марина Володимирівна,
лікар судово-медичний експерт відділення судово-медичної ідентифікації Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи

ВЗАІМОДІЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ З ЗАКЛАДАМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ПРИ ДОКУМЕНТУВАННІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Вступ. В Україні на законодавчому рівні закріплена та постійно вдосконалюється з залученням міжнародних та національних інституцій система заходів щодо запобігання, протидії та профілактики усіх видів домашнього насильства, взаємодії/комунікації між правоохоронними органами, соціальними службами, закладами охорони здоров'я, судовими експертами та іншими службами для надання правової та медичної допомоги, соціально-психологічної підтримки постраждалим особам [1-5].

Метою є узагальнення рекомендацій щодо порядку взаємодії/комунікації установ при фіксації випадків домашнього насильства з дотриманням прав пацієнтів та забезпеченням безпеки.

Результати дослідження та їх обговорення. На сьогодні, в Україні зафіксовано збільшення кількості випадків домашнього насильства (фізичного, психологічного, сексуального). Законом України № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (07.12.2017 року прийнятий, набрав чинності 07.01.2018) визначені «організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства» [1]. 06.12.2017 Законом України № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального (КК) та Кримінального процесуального кодексів (КПК) України (набрав чинності 11.01.2019) були внесені зміни до КПК України, а саме визначення домашнього

насильства статтею 126[1]. В той саме час залишилася чинною стаття 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування». 20.06.2022 Законом № 2319-IX ратифіковано Конвенцію Ради Європи, згідно з якою забороняються всі види дискримінації жінок, захищаються їх права на вільне від насильства життя і підкреслюється необхідність дотримання рівноправності між жінками та чоловіками як однієї з умов для запобігання та припинення насильства [1-4].

При цьому, важливу роль відіграє проведення своєчасного фіксування та документування випадків домашнього насильства як судово-медичними експертами, так і медичними працівниками, які проводять фіксацію фактів фізичного/психологічного насильства в медичній документації, яка, в, подальшому, може бути використана як об'єктивний доказ при розслідуванні злочинів.

Відповідно до статті 12 Закону [1] «Повноваження органів, установ і закладів охорони здоров'я у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: *Установи і заклади охорони здоров'я під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству:* повідомляють уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про виявлення ушкоджень, що могли виникнути внаслідок вчинення домашнього насильства, а в разі виявлення ушкоджень у дитини – також службу у справах дітей; у разі виявлення тілесних ушкоджень забезпечують в установленому порядку проведення медичного обстеження постраждалих осіб; у разі виявлення ушкоджень сексуального характеру направляють постраждалих осіб на тестування на ВІЛ-інфекцію; надають медичну допомогу постраждалим особам з урахуванням індивідуальних потреб; інформують постраждалих осіб про заходи та соціальні послуги, якими вони можуть скористатися; взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, відповідно до статті 15 цього Закону; звітують центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» [4].

Відповідно до «*ПОРЯДКУ проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від*

домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги (затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України 01 лютого 2019 року № 278, зареєстровано в Міністерстві юстиції України14 березня 2019 р. за № 262/33233)»:

1. Керівник закладу охорони здоров'я або визначена ним особа з числа його заступників забезпечує організацію проведення медичного обстеження постраждалих осіб та документування його результатів...

2. Медичні працівники під час звернення за медичною допомогою постраждалих осіб або їх законних представників повинні зафіксувати їх скарги (звернення), зібрати анамнез, провести медичний огляд з оцінкою стану постраждалої особи та в разі потреби – додаткове інструментально-лабораторне обстеження й заходи щодо попередження наслідків сексуального насильства.

Звернення постраждалих осіб фіксуються у журналі реєстрації фактів виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі, який ведеться у закладі охорони здоров'я за формою згідно з додатком 4 до Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 658 (далі - Порядок взаємодії).

3. Медичні працівники інформують постраждалу особу та/або її законного представника (якщо такий представник не є кривдником) про права, заходи та соціальні послуги, якими може скористатися постраждала особа.

4. Заклад охорони здоров'я не пізніше однієї доби інформує за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти з подальшим письмовим підтвердженням та з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом уповноважені підрозділи органів Національної поліції України, а у разі виявлення ушкоджень у дитини – також службу у справах дітей…

5. Заклад охорони здоров'я щокварталу до 25 числа останнього місяця кварталу подає…інформацію (із зазначенням кількості постраждалих осіб, у тому числі дітей, та виду насильства) про звернення постраждалих осіб та/або їх законних представників, надання медичної допомоги постраждалим особам, направлення до інших закладів охорони здоров'я постраждалих осіб.

6. У разі звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості (вогнепальні, колоті, різані, рубані рани, забої) відомості про

них записуються до журналу обліку фактів звернення та доставлення до закладу охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів та підрозділів поліції за формою згідно з додатком до наказу Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України від 06 липня 2016 року № 612/679 «Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 28 липня 2016 року за № 1051/29181.

7. Медичний працівник закладу охорони здоров'я, який виявив у особи ушкодження, що могли виникнути внаслідок домашнього насильства та насильства за ознакою статі, документує результати їх виявлення, обстеження, надання медичної допомоги та передає їх відповідальній особі за організацію проведення медичного обстеження постраждалих осіб та документування його результатів для подальшого інформування протягом доби (з часу звернення постраждалої особи) уповноважених підрозділів органів Національної поліції України, а у разі виявлення ушкоджень у дитини – також служби у справах дітей, уповноважених осіб (структурного підрозділу) районних, районних у містах Києві і Севастополі державних адміністрацій та відповідальних працівників виконавчих органів та об'єднаних територіальних громад сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад, які здійснюють прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства.

8. Залежно від надання необхідної медичної допомоги дані загального медичного обстеження і результати досліджень уносяться до форм первинної облікової документації.

9. За вимогою постраждалій особі або її законному представнику надається необхідна інформація про медичну допомогу у вигляді довідки [1].

«Порядок надання медичної допомоги постраждалим особам» також прописаний відповідно у розділу ІІІ [1].

Для фахівців всіх галузей при наданні правової, медичної, психологічної допомоги важливо пам'ятати, що право на звернення до державних органів, закладів охорони здоров'я, правозахисних організацій, психологів по допомогу постраждалих від домашнього насильства – це особисте рішення персонально кожної постраждалої особи. Однак, всім постраждалим від домашнього насильства особам завжди необхідно роз'яснити, що перелічені вище кроки допоможуть

зібрати докази злочину на той випадок, якщо постраждала особа змінить думку й наважиться повідомити про нього пізніше.

Висновки. В Україні, на законодавчому рівні, закріплено порядок взаємодії/комунікації між правоохоронними органами, соціальними службами, медичними установами, судовими експертами та іншими службами для надання правової та медичної допомоги, соціально-психологічної підтримки постраждалим від домашнього насильства особам (фізичного, сексуального, психологічного, економічного) з дотриманням їх прав та забезпеченням безпеки постраждалих. Важливу роль відіграє сама проведення своєчасного фіксування та документування випадків домашнього насильства.

Список використаних джерел

1. Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text.

2. Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text.

3. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text.

4. ПОРЯДОК проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0262-19#n16.

5. Бабкіна О. П., Ткачов А. С., Данильченко С. І. Правові та судово-медичні аспекти домашнього насильства в Україні. Український журнал медицини, біології та спорту. 2020. № 4 (26), т. 5. С. 336–342 https://jmbs.com.ua/pdf/5/4/jmbs0-2020-5-4-336.pdf.

Бандурка Олександр Маркович,
перший віцепрезидент НАПрН України,
дійсний член (академік) НАПрН України,
член президії НАПрН України, доктор
юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Проблемні питання судової експертизи у сфері інтелектуальної власності

Зростання на початку двохтисячних років кількості судових спорів щодо порушення прав інтелектуальної власності в Україні обумовило доцільність введення Міністерством юстиції України у 2002 році нового виду судових експертиз – «Експертиза об'єктів інтелектуальної власності [4]. Сьогодні до нього відносяться наступні експертні спеціальності:

13.1.1 Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші 13.1.2 Дослідження, пов'язані з комп'ютерними програмами і компіляціями даних (базами даних)
13.2 Дослідження, пов'язані з виконаннями, фонограмами, відеограмами, програмами (передачами) організацій мовлення 13.3 Дослідження, пов'язані з винаходами і корисними моделями 13.4 Дослідження, пов'язані з промисловими зразками 13.5.1Дослідження, пов'язані з сортами рослин 13.5.2 Дослідження, пов'язані з породами тварин 13.6 Дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями 13.7 Дослідження, пов'язані з компонуванням напівпровідникових виробів
13.8 Дослідження, пов'язані з комерційною таємницею (ноу-хау) і раціоналізаторськими пропозиціями
13.9 Економічні дослідження у сфері інтелектуальної власності

Протягом наступного десятиріччя відбувалося формування корпусу судових експертів з інтелектуальної власності, причому від самого створення цього напрямку і до нинішнього часу кількість експертів державних спеціалізованих установ та атестованих експертів, що не працюють в ДСУ, за цими спеціальностями є приблизно рівною. Різними були лише шляхи формування складу цих

категорій експертів: якщо в державних установах він формувався з атестованих експертів інших спеціальностей, які вирішили розширити спектр своєї діяльності, то експертами-приватниками стали саме фахівці у сфері інтелектуальної власності з відповідним досвідом роботи у державній системі охорони ІВ або ж у якості патентних повірених.

Відповідно, висновки, підготовлені однією й іншою категоріями експертів, суттєво різнилися за якістю, оскільки першим, як правило, не вистачало знань і досвіду саме в застосуванні спеціального законодавства, а другим – методичної та процесуальної підготовки.

З часом та з набуттям досвіду ці недоліки практично знівелювалися.

Зрозуміло, що створення методологічної бази судових експертиз з питань інтелектуальної власності було покладено на державні спеціалізовані установи судових експертиз в рамках виконання ними наукової тематики за бюджетне фінансування.

Специфіка судових справ щодо об'єктів інтелектуальної власності полягає в тому, що в Україні висновок судового експерта є найбільш вагомим джерелом доказів, що враховуються судом при ухваленні рішення по справі. Це пояснюється перш за все характером самих об'єктів: вони є по суті нематеріальними, тому формування доказової бази із застосуванням класичних видів доказів (письмові, речові, показання свідків) є проблематичним.

Таким чином, практично у кожній справі про порушення прав інтелектуальної власності доцільно призначати судову експертизу, оскільки прийняття судом правового рішення базується на встановленні фактичних даних, що, у свою чергу, потребує застосування спеціальних знань. На практиці саме це й відбувалося весь цей час: досить важко пригадати справу, у якій, незалежно від предмету позову, виду об'єктів та їх властивостей (складності), не була б призначена експертиза.

Зрозуміло, що ефективна робота судових експертів залежить безпосередньо від якості спеціального законодавства у цій сфері, де на жаль і досі існують певні прогалини. Так залишаються проблемними питання щодо процедури визнання патентів на винаходи, корисні моделі та промислові зразки недійсними, виключення із правової охорони неохороноздатних елементів торговельних марок та інші.

Тим не менше, основні проблеми судової експертизи ІВ полягають все ж таки у недосконалості саме процесуального законодавства.

Зміни, внесені до процесуального законодавства Законом № 2147-VIII від 03.10.2017, в частині визначення порядку призначення (замовлення) експертизи, зокрема щодо надання учасникам справи права замовляти експертизу, негативно вплинули на ефективність

судової експертизи як джерела доказу при розгляді справ щодо об'єктів інтелектуальної власності. Це пояснюється двома взаємопов'язаними причинами.

1) Як уже зазначалося, особливість об'єктів інтелектуальної власності саме як об'єктів експертного дослідження полягає в тому, що вони є нематеріальними. Відповідно, для дослідження таких об'єктів практично не застосовуються інструментальні методи, які можуть забезпечити точне і неспростовне визначення ознак та властивостей цих об'єктів з метою їх порівняння з протиставленими об'єктами (зразками). За таких умов ключову роль для отримання обґрунтованого та об'єктивного висновку відіграють вже не інструменти, обладнання та методики проведення експертиз, а особисті якості експерта: його кваліфікація, досвід, рівень освіти, ерудиція і, зрештою, доброчесність. Тобто, в цьому виді експертиз суб'єктивний фактор (фактор особистості експерта) має більший вплив на результати досліджень, ніж у тих видах, у яких застосовуються інструментальні методи, спеціальне обладнання тощо. Особливо це стосується досліджень тих об'єктів ІВ, для яких охоронні документи не містять перелік ознак, що складають обсяг правової охорони, наприклад, торговельних марок або промислових зразків. Таким чином, ключове значення тут має кваліфікована оцінка висновку експерта судом, тобто – компетентність суддів або слідчих у даній категорії справ. На жаль, поки що маємо більшу частину негативної практики з цього питання.

2) Якщо попередня редакція відповідних статей процесуального законодавства виключала можливість спілкування судового експерта з учасниками справи поза судовими засіданнями (з урахуванням вимог Закону України «Про судову експертизу»), то тепер така можливість прямо передбачена процесуальними нормами, оскільки сторони можуть замовляти експертизу незалежно від суду. Практика показує, що кожна сторона може надати в суд два, три, а то й більше висновків від різних експертів (експертних установ), у яких експерти приходять до абсолютно протилежних результатів дослідження, тобто в кожному разі тих, які задовольняють інтереси замовника експертизи. Зрозуміло, що принаймні частина з цих висновків завжди є необ'єктивними, але ніяких наслідків для експертів при цьому не настає. При цьому єдиний учасник процесу, який виграє за таких умов – це саме судовий експерт, оскільки він має можливість таким чином заробити чималі кошти. Фактично відбувається комерціалізація судово-експертної діяльності за повної відсутності механізмів протидії цьому явищу.

У деяких справах щодо об'єктів ІВ кількість поданих висновків експертів сягає десяти, що взагалі не може вважатися нормальним явищем: суд не здатний оцінити якість таких доказів, оскільки вони

суперечать один одному, і навіть допит експертів у судовому засіданні не полегшує задачу суду. Результатом як правило є призначення судом щонайменше ще однієї експертизи у справі, що знову ж таки затягує процесуальні строки.

Певні сподівання щодо покращення такої ситуації пов'язані зі створенням Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності, менше з тим, вбачається доцільним нормативно обмежити кількість висновків експертів, що може бути подана кожною із сторін у справі.

Ще одна з проблем судової експертизи з питань інтелектуальної власності полягає в тому, що судами та сторонами практично не використовується закладена в процесуальному законодавстві та в Законі України «Про судову експертизу» можливість залучення до проведення експертиз фахівців у конкретних галузях знань, які не є атестованими судовими експертами. Між тим, практика показує, що участь у проведенні експертизи крім атестованих експертів також науковців або практиків, що володіють професійними знаннями у конкретній сфері технологій, завжди дає більш вагомий результат, ніж дослідження, проведене виключно фахівцем у сфері інтелектуальної власності: адже при такому дослідженні є можливість більш точно визначити ознаки та властивості досліджуваних об'єктів і, відповідно, провести більш якісне їх порівняння.

Зважаючи на те, що кількість судових експертів, атестованих, наприклад, за спеціальністю 13.3 «Дослідження винаходів і корисних моделей», складає на сьогодні менше ніж два десятки осіб, зрозуміло, що такими силами неможливо перекрити весь спектр галузей та напрямків науки і техніки, до яких належать досліджувані об'єкти. Це й повинно бути стимулом для учасників справи залучати до проведення експертиз вузькопрофільних спеціалістів наряду з атестованими експертами. При цьому, відповідальність судового експерта полягає в дотриманні процесуальної форми висновку та вимог спеціального законодавства у сфері ІВ, в той час як відповідальність залученого експерта – у правильному визначенні технічних характеристик досліджуваних об'єктів. Саме такий підхід, очевидно, має застосовуватися і в роботі Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Бондар Володимир Сергійович,
завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України
кандидат юридичних наук, професор

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні потреби практики боротьби з кримінальними правопорушеннями у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів до неї, очевидна необхідність та реальна можливість більш ефективного використання з цією метою сучасних досягнень науки і техніки зумовлюють необхідність вдосконалення теоретичних засад, методичної, організаційної, правової бази судової експертизи зброї, а також відповідного інформаційного забезпечення даного виду досліджень в умовах воєнного стану.

Водночас є очевидним, що, незважаючи на пильну суспільно-державну увагу до проблеми незаконного обігу вогнепальної зброї та комплексні організаційно-правові заходи, спрямовані на удосконалення правоохоронної діяльності з його протидії, котрі відображують як національні, так і міжнародні, передусім, європейські, напрацювання у цій сфері, незаконний обіг вогнепальної зброї та боєприпасів до неї є одним із найбільш поширених посягань серед кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки. Так, відповідно до офіційної статистики Офісу Генерального прокуратура України, у 2021 обліковано 49 злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї (умисних вбивств, умисних тяжких тілесних ушкоджень, розбоїв), та 9, учинених із використанням боєприпасів, у 2022 році – 106 (797), у 2023 – 103 (1023) злочини та 11 кримінальних проступків) [8]. За незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України) та незаконне виготовлення, переробку чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікацію, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв (ст. 263-1) у визначеному періоді обліковано: у 2021 році – 442 та 6 відповідно; у 2022 році – 854 та 16; у 2024 році – 801 та 18 кримінальних правопорушень. При тому вилучено предметів кримінально-протиправної діяльності тільки у 2023 році: нарізної вогнепальної зброї – 105, іншої вогнепальної зброї – 35, гранатометів та реактивних систем – 23, патронів – 35030.

Вищезазначені показники кількості облікованих кримінальних правопорушень не відображають масштабів суспільно небезпечних діянь зазначеної категорії, оскільки незаконний обіг вогнепальної зброї становлять підґрунтя групової та рецидивної злочинності, яка перебуває в системному зв'язку з іншими кримінальними правопорушеннями, на вчиненні яких спеціалізуються їх учасники, у тому числі тих, що передбачені ст.ст. 115, 127, 146, 185, 187, 201, 257, 296, 307, 309, 311 КК України.

Зі зростанням ступеню озброєності злочинного середовища, останніми роками фіксується стійка тенденція розширення переліку видів зброї, котра використовується в кримінально-протиправних цілях. Сучасний злочинний арсенал включає зброю, функціонально та конструктивно створену в різних варіантах: її застосування (індивідуальної, групової та ін.), дії (летальної та нелетальної), виготовлення тощо. Поряд з новітніми зразками вогнепальної зброї виробництва країни-агресора, відмічається перманентна поява нових видів та різновидів, докладне вивчення яких ще потребує подальших наукових розвідок. Мова, зокрема йде про:

- електророзрядні пристрої з ознаками зброї;
- вогнепальну зброю спеціального призначення;
- ручні протитанкові гранатомети різних модифікацій;

Оцінка та розпізнавання таких об'єктів становить окрему практичну проблему, розв'язання якої обіймає:

- запровадження єдиного методичного підходу до експертного дослідження «зброярних» об'єктів;
- класифікацію та виокремлення ознак об'єктів відповідних експертиз;
- інтеграцію/диференціацію відповідних видів (підвидів) експертиз.

Важливою складовою сил російського агресора у війні проти України є сили спеціальних операцій зс рф, на озброєнні яких перебуває військова вогнепальна зброя спеціальної призначеності. Дана категорія вогнепальної зброї вперше була виокремлена в Національному стандарті України ДСТУ 9168:2021 «Судова експертиза зброї. Балістичні дослідження. Терміни та визначення понять», затвердженому в 2022 році [3]. Проте об'єктивність інформації про цільове призначення окремих зразків вогнепальної зброї, котра повідомляється його виробниками може викликати сумніви. Вироблення чітких положень щодо визначення спеціальної призначеності військової вогнепальної зброї дозволила б оптимізувати рівень техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення розслідування злочинів, учинених з її застосуванням. Уявляється

очевидним, що сама категорія «військова вогнепальна зброя спеціальної призначеності» не може існувати без наявності певної системи кваліфікуючих ознак. Тому важливим завданням є розробка системи таких ознак, як основи алгоритму встановлення цільового призначення зброї. Цільове призначення зброї визначається тією або іншою комбінацією конструктивних рішень, котрі використані при його розробці та зумовлюють його тактико-технічні (в тому числі й балістичні) характеристики. На думку автора, до основних кваліфікуючих ознак військової вогнепальної зброї спеціальної призначеності слід віднести:

- вказівка виробника (розробника) про спеціальне призначення зброї;
- можливість ведення автоматичного вогню (чергами);
- компонування зброї по схемі «бул пап» або пістолетного типу;
- наявність в конструкції зброї пристрою зниження рівня звуку пострілу, передбачена виробником (розробником) можливість установки таких пристроїв; використання в зброї в якості штатних боєприпасів патронів з механічним запиранням порохових газів в гільзі патрона або патронів спеціального призначення з дозвуковою швидкістю польоту кулі.

Внаслідок великої різноманітності конструктивних схем, не завжди військова вогнепальна зброя спеціальної призначеності має яку-небудь із зазначених ознак. Існують й інші конструктивні рішення, які також покращують балістичні й тактичні показники зброї. Причому деякі з них можуть застосовуватись у конструкції як бойової, так і мисливської зброї, а також зброї спеціальної призначеності. В окремих моделях військової вогнепальної зброї спеціальної призначеності в якості штатних використовуються звичайні патрони. В якості прикладів такої зброї можна навести 9,0-мм пістолет «безшумний» (ПБ), 9,0-мм автоматичний пістолет «безшумний» (АПБ), для стрільби з яких застосовуються пістолетні унітарні патрони 9х18 мм зразка 1951 р. або 9,0-мм пістолет-кулемет СП2МП та 9,0-мм самозарядний пістолет СР1МП під пістолетний патрон СП-10 (7Н29) 9х21 мм. Інші приклади – 9,0-мм пістолет «Форт-12 Б» під патрон 9х17 мм, 9,0-мм тактичні комплекси «Форт-14ТП» та «Форт-14ПП» під патрони 9х19 Люгер/Парабелум. Зазначене дає підстави для формулювання висновку про те, що використання спеціальних патронів для проведення пострілів зі зброї спеціального призначення є додатковою кваліфікуючою ознакою.

Таким чином, при розв’язанні питання про цільове призначення військової вогнепальної зброї пропонується відмовитись від

визначення балістичних показників зброї, адже спеціальна призначеність вогнепальної зброї визначається її спеціалізованими та експлуатаційними можливостями. Ці показники зумовлені сукупністю конструктивних рішень, використаних при розробці зброї. Визначення та оцінка цієї сукупності в досліджуваному зразку дозволяє достатньо просто та об'єктивно вирішити питання про його цільове призначення. Встановлення збігу конструктивних ознак досліджуваного зразка хоча б з однією з ознак першої групи або з ознакою другої групи є підставою для висновку про те, що ця зброя є спеціальною.

Вбачається за доцільне оцінити ефективність та обґрунтованість пропонованих теоретичних положень шляхом їх експериментальної апробації на практиці експертами-балістами. У випадку позитивного результату ці положення могли би бути закріпленими в відповідній методиці, розробленій на їх основі.

Далі. До початку військової агресії рф проти України поодинокі випадки дослідження гранатометів традиційно проводили судові експерти за напрямом дослідження зброї, яким присвоєно кваліфікацію судового експерта за експертною спеціальністю 3.1 «Балістичне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї». Проте досвід експертного дослідження гранатометів свідчить, що методологія дослідження й експериментального випробування гранатометів відрізняється від особливостей дослідження класичної стрілецької вогнепальної зброї та потребує впровадження окремої експертної спеціальності, додаткового матеріально-технічного та методичного забезпечення.

З метою усунення зазначених суперечностей наказом МВС України від 22 червня 2022 року № 382 було внесено зміни до Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС, затвердженого наказом МВС України від 21 вересня 2020 року № 675, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 08 січня 2021 року за № 22/35644 (зі змінами), зокрема Перелік видів судової експертизи та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта в Експертній службі МВС доповнено новою експертною спеціальністю 3.5 «Дослідження гранатометів».

Під час опанування нової експертної спеціальності встановлено, що специфіка судово-експертного дослідження й експериментального випробування реактивних гранатометів, зокрема модифікацій ручних протитанкових гранатометів РПГ-7, дещо відрізняється від особливостей дослідження нереактивних гранатометів. Зокрема, це пов'язано з тим, що гранатомет РПГ-7 і його модифікації є вогнепальною зброєю безвідкатного типу, у якій метання снаряду

здійснюється за рахунок енергії згоряння метального заряду в реактивному двигуні та зарядній каморі ствола, унаслідок чого конструкція гранатомета не передбачає наявності механізму запирання, що закриває казенну частину ствола. Іншою особливістю дослідження гранатомета РПГ-7 і його модифікацій є більш складна конструкція боєприпасів, що вражає ціль не тільки за рахунок кінетичної енергії снаряду, а й унаслідок дії уражальних чинників вибуху розривного заряду, що міститься в його бойовій частині.

Таким чином, дослідження й експериментальне випробування гранатомета РПГ-7 і його модифікацій пов'язане з підвищеним ризиком насамперед уражальних чинників вибуху розривного заряду, який міститься в бойовій частині гранатометного пострілу, що потребує додаткової підготовки експертів за цим напрямом дослідження [7, с. 4-5].

На цій підставі ДСТУ 9168:2021 «Судова експертиза зброї. Балістичні дослідження. Терміни та визначення понять» встановлені наступні об'єкти балістичного дослідження: «стрілецька вогнепальна зброя, боєприпаси стрілецької вогнепальної зброї, гранатомети (багаторазового застосування, конструктивно схожі з ними вироби, їхні компоненти, сліди зброї, сліди пострілу, матеріали кримінального провадження та інші матеріальні предмети, які містять інформацію про зброю, боєприпаси чи обставини їхнього застосування» [3].

Уявляється, що з урахуванням процесів інтеграції та диференціації (виокремленням раніше з судово-балістичної експертизи вибухотехнічної), котрі відбулися в «об'єктній» області судово-балістичної експертизи, а також початком формування нових напрямів експертних досліджень зброї та слідів її застосування, експертиза зброї буде «розвантажена» від невластивих для неї об'єктів, наприклад, вогнеметів та інших піротехнічних засобів. Вбачається очевидним, що постійно діюча тенденція кількісної та якісної зміни об'єктів судової експертизи буде змушувати нас систематично проводити їх «ревізію».

Окрему проблему становить неврегульованість обігу в Україні певних предметів – потенційних об'єктів експертизи зброї: електрошокових пристроїв, пістолетів та револьверів під патрон Флобера та ін., деякі з яких за своїми конструктивними параметрами та уражуючими властивостями значно перевищують відповідні показники спеціальних засобів, що застосовуються органами правопорядку. В чинному законодавстві містить лише одна заборона (ст. 195^4 Кодексу України про адміністративні правопорушення) щодо порушень правил обігу іскрових розрядників «ІР-4». За для уникнення даної прогалини в контексті розвитку експертизи зброї вбачається за доцільне:

- розробка класифікації електророзрядних пристроїв, що мають ознаки зброї;
- вироблення критеріїв оцінювання уражуючих властивостей електрошокових пристроїв залежно від наслідків впливу на організм людини (енергія розрядів за час дії пристрою на еквівалент навантаження, тривалість дії розрядного струму пристрою через тіло об'єкта впливу тощо).

Подальші наукові розвідки у галузі судової експертизи зброї в умовах воєнного стану мають бути орієнтовані на розв'язання таких проблем:

- надання порівняльної криміналістичної характеристики слідів на стріляних кулях та гільзах (звичайних штатних та спеціальних патронів – СП-5, СП-7, ПАБ-9 та ін.) від зброї з різними пристроями зниження рівня звуку пострілу та без них;
- з'ясування сутності загальних механізмів їх утворення для різних видів зброї та типів пристроїв зниження рівня звуку пострілу до неї;
- з'ясування можливості ототожнення за даними слідами конкретного екземпляру зброї, виду та зразку пристрою зниження рівня звуку пострілу, ситуаційних обставин пострілу;
- встановлення закономірностей формування слідів від зброї з саморобними пристроями зниження рівня звуку пострілу різних типів, у тому числі при пострілах різними патронами;
- встановлення загальних закономірностей слідоутворення при автоматичній стрільбі та одиночних пострілах з автоматичної зброї одного виду, оснащеної пристроєм зниження рівня звуку пострілу та без нього;
- дослідження впливу конструктивних особливостей куль (швидкість, маса, форма, розміри, кінетична енергія) патронів, стріляних зі зброї з пристроєм зниження рівня звуку пострілу на ознаки та обсяг ушкоджень різних перешкод (одяг, бронезахист, скло та ін.);
- продовження розвідок щодо вирішення питання про дистанцію та відстань пострілу (пострілів) з різної зброї з пристроями зниження рівня звуку пострілу та без них, у тому числі в конкретно заданих умовах;
- розв'язання блоку ситуаційних досліджень вогнепальних ушкоджень зі зброї, оснащеної пристроями зниження рівня звуку пострілу, завданих в умовах неочевидності (які проводяться в умовах конкретно заданої альтернативи речової обстановки місця події).

Список використаних джерел:

1. Арешонков В.В., Пілюков Ю.О., Голоботовський В.І.,

Значення ситуаційних судово-балістичних досліджень для кваліфікації кримінальних правопорушень. *Криміналістичний вісник.* 2022. № 1 (37). С. 33.

2. Висновок Науково-дослідного інституту медико-біологічних проблем Дніпровської медичної академії МОЗ України «Встановлення допустимих параметрів спеціального засобу – «Тазер Х2» у частині фізичного, хімічного та іншого впливу на організм людини». Дніпро, 2024. 60 с.

3. ДСТУ 9168:2021. Судова експертиза зброї. Балістичні дослідження. Терміни та визначення понять. Видання офіційне. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2022.

4. Криміналістика [текст]: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алєксєєв та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. С. 129-171.

5. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / [А.Ф. Волобуєв, М.В. Даньшин, А.В. Іщенко та ін.]; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 180-203.

6. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів: навч. практ. посіб. / В.С. Бондар, О.В. Бочковий, М.В. Кривонос та ін.; за заг. ред. В.М. Комарницького, М.Г. Вербенського та А.Є. Фоменка. 2-ге вид., перероб. і доп. ТОВ «НОВІК-ПРІНТ». Київ, 2021. 551 с.

7. Соколов О.С., Вороненко П.Є. Дослідження ручного протитанкового гранатомета РПГ-7 і його модифікацій: метод. рек. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2023. 35 с.

8. Статистична звітність Генеральної прокуратури України за 2014–2020 роки. URL: https://www.gp.gov.ua. Статистична інформація Офісу Генерального прокурора за 2021-2024 роки. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 20.05.2024).

9. Яремчук В.О. Судова балістика у системі криміналістичних знань. *Проблеми законності*: зб. наук. праць / відп. ред. В.Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2020. Вип. 150. С. 248.

Будко Тетяна Володимирівна,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Національної академії Служби безпеки України, доктор юридичних наук, професор

СУДОВО-ЛІНГВІСТИЧНА СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНА ЕКСПЕРТИЗА ПОВІДОМЛЕНЬ З УМОВНОСТЯМИ

Судово-лінгвістична експертиза мовлення в частині семантико-текстуальних досліджень офіційно сформувалася в Україні у 2014 році в системі Служби безпеки України, хоча насправді у Службі такі дослідження здійснювалися в межах судово-авторознавчої експертизи з 1993 року. На сьогоднішній день семантико-текстуальні дослідження постійно й швидко розширюються і розвиваються разом зі змінами у законодавстві, з удосконаленням методів розслідування злочинів та тактики правозахисної діяльності, а також із урахуванням неминучих змін у методах, способах, прийомах, притаманних сучасній злочинності, що уважно слідкує за розвитком технологічного арсеналу криміналістики та судової експертизи.

Із демократизацією українського суспільства стала реальною рівноправність всіх учасників кримінального процесу, коли, в тому числі, і обвинувачений, і сторона захисту, і прокурор та ін. не лише ознайомлюються с Висновком експерта, а й мають право витребувати письмове чи усне (у судовому засіданні, в ході допиту тощо) роз'яснення методичного забезпечення проведених досліджень, покладеного в основу даного Висновку. Для більшості семантико-текстуальних досліджень у цілому достатньо знання загальної методики їх проведення, семантико-криміналістичного методу розпізнання (встановлення) об'єктивного змісту мовленнєвого повідомлення та різноманіття методів базової науки лінгвістики зо всіма її розгалуженнями. Водночас практика проведення судово-лінгвістичних експертиз вже виокремила цілком повноцінні самостійні напрями, зокрема, за об'єктами та конкретними задачами предметами досліджень, що на додаток до вказаних вище загальних положень і підходів мають свою специфіку - систему ознак, алгоритм вирішення питань, логічну побудову тощо.

Одним із найскладніших серед цих напрямів є дослідження усвідомлено прихованої, замаскованої, завуальованої інформації у мовленнєвому повідомленні. Така інформація міститься в агентурних повідомленнях на лінії зв'язку з іноземними розвідками, у листуванні між ув'язненими, у так званих "*малявах*", при спілкуванні, коли йдеться про отримання, вимагання, пропозицію неправомірної вигоди,

коли висловлюється замаскована вказівка, команда, коли передаються відомості секретного характеру тощо. У зазначених повідомленнях здебільшого є як явна, так і прихована інформація: явна інформація – та, яку автор (мовець) не приховує від необізнаного, випадкового реципієнта чи від правоохоронців, а прихована – призначена лише конкретному адресату, ніхто інший із реципієнтів не має її зрозуміти. Прихована інформація може бути замаскована під конкретний знак, слово, словосполучення, вона є кодуванням відомостей, заздалегідь обумовленим між адресатом та адресантом. При цьому такі умовності у повідомленнях, з одного боку, зазвичай зовні відбивають їхнє явне значення, яке стандартно їм приписується, не вибивається різко із загального змісту та стилю, вони непомітні, схожі на загальновідомі вади усномовного спілкування, не звертають на себе увагу при поверхневому аналізі, при сприйнятті пересічною людиною, а з іншого боку, мають прихований смисл, приписаний ним (умовностям) комунікантами за попередньою домовленістю. Домовленості можуть бути чіткими і ясними (наприклад: надалі танки називати "*гусями*", патрони – "*ящиками зі смородиною*", центр міста – "*яблуком*", матеріали конференції – "*медичними аналізами*"; якщо слід виплатити комусь гроші, – не ставте у кінці вашої резолюції крапку), а також, так би мовити, половинчастими, коли за попередньою домовленістю або за загальновідомими нормами вербальної поведінки у певній ситуації щось забороняється прямо писати чи казати, а при спілкуванні треба якось замінювати, в тому числі спонтанно (наприклад: "...ні в якому разі не згадуйте ані гроші, ані посаду у майбутніх розмовах"), внаслідок чого з'являються висловлювання на кшталт "*Я приніс те, про що ми домовлялися*", "*Те, що ви казали, вже лежить*", "*Я маю певну ділову пропозицію*" і т.д.

Розглянемо схематично деякі напрями досліджень мовленнєвих повідомлень, які містять усвідомлено приховану, замасковану, завуальовану інформацію.

У ч. 1 ст. 111 "Державна зрада" та у ст. 114 "Шпигунство" КК України включено поняття "шпигунство", об'єктивна сторона якого характеризується активними діями, що полягають або у передачі іноземній державі, іноземній організації чи їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, або у збиранні вказаних відомостей з метою передачі цим суб'єктам, при чому конкретний спосіб збирання може бути будь-яким. Якщо суб'єктом шпигунства є іноземець чи особа без громадянства, то його дії кваліфікуються за ст. 114 КК України, а вчинення шпигунства громадянином України тоді має кваліфікуватися за ч. 1 ст. 111 КК України. Основною формою передачі первинної та проаналізованої інформації, переважною формою спілкування при отриманні, уточненні, роз'ясненні завдань і т.п. є вербальна форма у вигляді

писемних текстів (незалежно від технічного пристрою для їх утворення), а також у вигляді усних розмов. Насамперед, йдеться про писемні агентурні повідомлення на лінії зв'язку з іноземними розвідками. Дані об'єкти потребують дуже специфічних та складних семантико-текстуальних досліджень, що під силу лише експертам, які мають певні знання у галузі контррозвідувальної, розвідувальної, агентурно-оперативної, розвідувально-підривної діяльності тощо. Такі агентурні повідомлення у цілому є текстами прикриття, де явна інформація взагалі не несе новизни, не виконує функції передачі значущих для комунікантів даних, є семантично спустошеною. Окрім текстів прикриття спостерігається звичайне писемне чи усне спілкування на різні теми із використанням умовностей лише в частині, що стосується передачі секретних відомостей. Так, при передаванні інформації про стан, розміщення, пересування військової техніки, частин ЗСУ тощо із маскуванням теми розмови, листування здійснюється заміна лексем (словосполучень), які позначають зброю, військову техніку, військові частини і тому подібне, не на професійні терміни чи військовий сленг, жаргон, що циркулюють у військовому середовищі та зафіксовані у словниках як певною мірою усталена складова українського чи російського мовлення, а на заздалегідь оговорені між комунікантами умовності, які мають бути зрозумілими лише для них ("*чух-чух-чух*", "*чаёк*", "*хвостатая*", "*пряжа*" та ін.). При передаванні іншої секретної інформації, відомостей, про які ніхто сторонній не має знати, зазвичай також домовляються про згадування конкретних предметів, осіб, дій певними умовностями ("*Буратіно*", "*доктор*", "*заклад*" тощо).

У кримінальних провадженнях, відкритих за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ст. 368 КК України "Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою", ст. 369 КК України "Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі", зазвичай семантико-текстуального дослідження потребують усні розмови, де основне смислове навантаження умовностей несуть займенники, віддієслівні іменники, дієслова та ін. із широким спектром словникових значень, з абстрактними, узагальнюючими значеннями ("той", "він", "зроблено", "діло", "закінчив роботу", "прохання виконали", "це", "справа", "ділова позиція" тощо), які для однозначного розуміння мали б звужуватися наявним контекстом, а вони повноцінно звужуються лише за умов знання попередніх домовленостей, якихось фонових знань, що передували розмові, даному писемному повідомленню ("*Мы вам показали, показали свою деловую позицию. Питаємо: «Какая у вас деловая позиция?» У вас деловая позиция – слова «мы готовы»*"). В якості експромту може з'явитися також, наприклад, замість слів, які позначають певну грошову суму, згадування якогось предмету,

притаманного ситуації вручення, передачі, отримання, предмету, який вписується у контекст розмови, - наприклад, згадування коробки цукерок, стопки книжок, фото тощо замість грошових купюр (“*То есть в кабинете ты не передавал конфеты?*”, “*Коробочка вже у хлопчика*”).

У кримінальних провадженнях, відкритих за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ст. 307 КК України “Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів”, в частині вербального супроводження зазначених дій експерти стикаються частіше за все з усними розмовами, де йдеться про пропозицію, придбання, купівлю наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. При цьому зазначені засоби, речовини, аналоги і супутні дії, процеси згадуються у розмовах не лише словами, словосполученнями, що можна знайти у словниках сленгу, поширеного у середовищі, пов’язаному із наркобізнесом, вживанням наркотиків, а й із певними умовностями, про які домовилися між собою торговці і наркомани невеличкого місцевого осередку і які не знайдеш у словниках. Зазначені умовності з часом можуть розповсюдитися і поповнити відповідні словники як усталені мовні одиниці.

Умовності слід відрізняти від поширених у певних соціальних колах сленгів, жаргонів, арго, термінології тощо, а також від інвективної лексики, вульгаризмів та матюків, які дуже часто вживаються не у тому значенні, яке безпосередньо пов’язано з конкретними предметом, процесом, дією, що первинно складало зміст кожного з цих лексем-інвектив, відірвані від первинних значень і цілком залежать від вербального контексту, емоційно замінюючи нормативну лексику. Вживання останніх спостерігається, коли висловлюються погрози вбивством, вчиненням терористичних актів, при вимаганні чужого майна з погрозою насильства, при наданні вказівок, команд на полі бою і в таких інших екстремальних ситуаціях, які супроводжуються емоційно забарвленою мовною поведінкою.

Дана публікація є своєрідним анонсом наукового дослідження, яке зараз здійснюється авторкою на матеріалах експертних проваджень і планується до видання у цьому році.

Список використаних джерел

1. Будко Т.В. Проблемні питання судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи мовлення та рекомендації щодо їх вирішення (на матеріалах кримінальних проваджень) : монографія. Київ: Нац. акад. СБУ, 2017. 88 с.

2. Будко Т.В. Загальна методика судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи. Київ: Український науково-

дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України, 2020. 55 с.

3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Станом на 10 січня 2024 року. / За заг. ред. Копотуна І.М. Київ: Вид. “Центр учбової літератури”, 2024. 888 с.

Ващук Олеся Петрівна,
професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор

ІНТЕГРАЦІЯ ТАКТИКИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДО СТРУКТУРИ ОКРЕМОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Включення тактики криміналістичної профілактики до структури окремої криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень має вагоме значення для забезпечення комплексного підходу до боротьби зі злочинністю. Цей елемент не тільки сприяє ефективному розслідуванню злочинів, але й забезпечує їх попередження, що є основою стратегії зниження рівня злочинності в суспільстві.

Одним з основних принципів криміналістики є забезпечення комплексного підходу до розслідування злочинів. Профілактика злочинів є невід’ємною частиною цього підходу, оскільки вона дозволяє виявити і усунути умови, що сприяють вчиненню правопорушень. Включення тактики профілактики дозволяє створити методику, яка охоплює всі етапи боротьби зі злочинністю: від виявлення і розслідування до попередження. В свою чергу, запобігання злочинам шляхом усунення причин та умов їх вчинення значно підвищує ефективність розслідувань. Профілактичні заходи дозволяють знизити кількість нових правопорушень, що в свою чергу зменшує навантаження на правоохоронні органи і дає змогу зосередитися на більш складних і резонансних справах.

Криміналістична профілактика передбачає аналіз причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів, що дозволяє не тільки краще розуміти механізми злочинної діяльності, але й виявляти прогалини в існуючій правовій та соціальній системах, які можуть бути використані злочинцями. Тактика профілактики допомагає формувати рекомендації для удосконалення законодавства та практики правозастосування.

Включення профілактики до структури криміналістичної методики також сприяє забезпеченню соціальної справедливості.

Профілактичні заходи, спрямовані на запобігання злочинам, дозволяють зменшити кількість потерпілих злочинів і підвищити рівень безпеки в суспільстві, що відповідає принципам правової держави, де пріоритетом є захист прав і свобод громадян.

Сучасні наукові дослідження та технології відіграють ключову роль у розробці ефективних профілактичних заходів. Використання аналітичних інструментів, систем моніторингу та штучного інтелекту дозволяє створювати прогнози злочинної діяльності та розробляти превентивні стратегії.

Таким чином, включення елемента «Тактика криміналістичної профілактики кримінального правопорушення» до структури окремої криміналістичної методики розслідування є науково обґрунтованим і необхідним кроком, що сприятиме підвищенню ефективності розслідувань, забезпеченню комплексного підходу до боротьби зі злочинністю, аналізу причин і умов вчинення злочинів, забезпеченню соціальної справедливості, використанню сучасних технологій.

Тактика криміналістичної профілактики спрямована на запобігання повторному вчиненню злочинів та зниження рівня кримінальної активності, що досягається шляхом виявлення та усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, а також шляхом підвищення рівня обізнаності населення щодо правових наслідків кримінальних правопорушень, включаючи:

1. Виявлення причин та умов вчинення злочинів:

1.1. Аналіз причин та умов, що сприяли вчиненню правопорушення:

1.1.1. Соціально-економічні фактори (вивчення рівня безробіття, бідності, соціальної нерівності та інших економічних умов, які можуть сприяти злочинній діяльності).

1.1.2. Психологічні фактори (аналіз психологічних характеристик правопорушників, таких як агресивність, психічні розлади, вплив наркотичних речовин та алкоголю).

1.1.3. Сімейно-виховні умови (дослідження впливу сімейних конфліктів, недостатньої уваги до дітей, зловживання в сім'ї та інших виховних проблем).

1.1.4. Освітні та культурні фактори (визначення рівня освіти, культурного середовища, доступу до освітніх ресурсів та їхнього впливу на схильність до правопорушень).

1.2. Визначення заходів щодо усунення або мінімізації цих причин та умов:

1.2.1. Економічні заходи (створення робочих місць, підвищення рівня життя населення, підтримка малого бізнесу та підприємництва).

1.2.2. Психологічна підтримка (організація програм психологічної підтримки, реабілітаційних центрів для людей з залежностями, консультацій для сімей).

1.2.3. Освітні програми (підвищення рівня освіти та культури, доступ до освітніх ресурсів, просвітницька робота серед молоді).

2. Розробка рекомендацій щодо запобігання злочинам:

2.1. Формування рекомендацій для органів державної влади:

2.1.1. Розробка та впровадження законодавчих ініціатив (закони, що посилюють відповідальність за певні види правопорушень, та забезпечення їх ефективного виконання).

2.1.2. Розвиток інфраструктури (інвестиції в соціальну інфраструктуру, як-то освітні заклади, спортивні комплекси, культурні центри, що сприяють зайнятості та розвитку молоді).

2.2. Рекомендації для бізнесу:

2.2.1. Соціальна відповідальність бізнесу (створення програм соціальної відповідальності, підтримка освітніх і соціальних проектів).

2.2.2. Забезпечення працевлаштування (підтримка програм працевлаштування для вразливих верств населення, таких як молодь та особи, що повертаються з місць позбавлення волі).

2.3. Рекомендації для громадськості:

2.3.1 Підвищення рівня правосвідомості (проведення інформаційних кампаній про права і обов'язки громадян, наслідки правопорушень).

2.3.2 Просвітницька робота (організація освітніх заходів, тренінгів та семінарів для підвищення обізнаності про правові норми).

2.4. Підвищення рівня контролю:

2.4.1. Моніторинг криміногенної ситуації (використання сучасних аналітичних інструментів для моніторингу та аналізу криміногенної обстановки).

2.4.2. Посилення правоохоронних заходів (розробка і впровадження новітніх методів роботи правоохоронних органів для запобігання злочинам).

3. Проведення профілактичних заходів:

3.1. Організація семінарів та тренінгів для правоохоронців:

3.1.1. Навчальні програми (регулярні навчальні заходи для підвищення кваліфікації слідчих та інших працівників правоохоронних органів з акцентом на новітні методики розслідування та профілактики).

3.1.2. Обмін досвідом (програми обміну досвідом з міжнародними партнерами та участь у міжнародних конференціях).

3.2. Проведення інформаційних кампаній:

3.2.1. Масові заходи (організація кампаній з використанням ЗМІ, соціальних мереж, інформаційних стендів у громадських місцях для підвищення обізнаності про правові наслідки правопорушень).

3.2.2. Цільові програми (розробка та реалізація цільових програм для конкретних груп населення, таких як школярі, студенти, молодь у групі ризику).

3.3. Розробка систем моніторингу та аналізу криміногенної обстановки:

3.3.1. Використання сучасних технологій (впровадження аналітичних платформ і систем штучного інтелекту для аналізу та прогнозування криміногенних тенденцій).

3.3.2. Співпраця з науковими установами (залучення наукових інститутів до розробки і впровадження інноваційних рішень у сфері моніторингу криміногенної обстановки).

4. Співпраця з іншими організаціями та установами:

4.1. Встановлення партнерських відносин з іншими суб'єктами:

4.1.1. Місцева влада (спільні проекти з місцевими органами влади для розробки і реалізації програм соціальної підтримки та профілактики злочинів).

4.1.2. Громадські організації (партнерство з громадськими організаціями для організації освітніх та профілактичних заходів, підвищення рівня правосвідомості громадян).

5.1. Координація дій та обмін інформацією:

5.1.1. Інформаційні платформи (створення спільних інформаційних платформ для обміну даними між правоохоронними органами, державними установами та громадськими організаціями).

5.1.2. Координаційні ради (формування координаційних рад, що включають представників різних відомств та організацій, для розробки і реалізації стратегій профілактики злочинності).

Отже, структура криміналістичної методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень повинна бути комплексною та враховувати всі етапи розслідування від виявлення ознак злочину до проведення профілактичних заходів.

Гора Ірина Віталіївна,
провідний науковий співробітник науково-організаційного центру Національної академії Служби безпеки України, доктор юридичних наук, професор

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БАЗ ДАНИХ ГЕНОМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЛЮДИНИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Сучасні наукові відкриття в галузі генетики, зокрема генної інженерії, генетичної ідентифікації людини породжують нові підходи до розгляду й оцінки суспільних відносин, які торкаються можливостей, котрі по суті дають право керувати людським життям на якісно іншому рівні. Зазначене викликає необхідність належного правового

регулювання таких відносин з боку держави. Тобто, цілком виправдано постає питання щодо того, які з нових відносин, зумовлених використанням людством досягнень генетики, повинні підлягати законодавчому закріпленню, а які потребують захисту від неправомірного й необґрунтованого державного або іншого втручання. У багатьох країнах світу вже давно й ефективно використовуються бази даних ДНК-інформації для виконання завдань правоохоронної практики. З цією метою майже в кожній цивілізованій країні розроблене й прийняте відповідне власне законодавство, яке регулює питання використання геномної інформації людини в діяльності з розслідування злочинів, розшуку й встановлення осіб, що переховуються від правоохоронних органів, безвісті зниклих, родинних зв'язків декількох осіб, ідентифікації невпізнаних трупів або їх решток тощо. Наразі такі питання значно актуалізувалися у зв'язку з ніким не спровокованим збройним вторгненням рф, країни-сусіда, а фактично – країни-агресора на територію України.

Основою сучасних теоретичних засад розвитку і вдосконалення кримінальної процесуальної, оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності підрозділів Служби безпеки України у євроінтеграційному контексті є застосування досвіду зарубіжних країн і гармонізація національного законодавства з урахуванням інтересів нашої держави. У цьому розумінні великої уваги потребують питання, пов'язані з інформаційним забезпеченням такої діяльності, зокрема й за рахунок створення й функціонування відповідних інформаційно-довідкових систем і обліків, спеціальних баз даних, одним із яких виступає новостворений облік геномної інформації людини. Сьогодні у світі здебільшого такі бази даних генетичної інформації людини називають «криміналістичною базою даних ДНК» або «криміналістичною базою генетичних даних». На їх основі у більшості розвинутих країн створюються спеціальні автоматизовані інформаційно-пошукові системи, доступ до яких мають працівники правоохоронних органів та спецслужб. Використання таких даних суворо регламентоване законодавчими нормами та відомчими нормативними документами.

Ідея використання геномної інформації людини в практиці розкриття злочинів виникла ще на початку 80-х років минулого століття. Але геномній реєстрації як окремому напряму в діяльності правоохоронних органів та створенню відповідних баз даних науковці почали приділяти окрему й доволі прискіпливу увагу, починаючи з середини 90-х років минулого століття. Цим питанням присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених Р. Аббасова, О. Бєлова, Н. Дяченко, Г. Кривди, Р. Кривди, Н. Кожухова, І. Перепечіної, Т. Попової, В. Щербаковського та ін. Проте активізувався інтерес вчених і практиків до даної проблематики після введення в дію в багатьох країнах світу відповідного законодавства про геномну

реєстрацію. Теоретичні здобутки вказаних й інших науковців, світовий практичний досвід роботи з геномною інформацією варті на врахування вітчизняним законодавцем, вченими й практиками, що досліджують ці питання та розробляють пропозиції з удосконалення методів протидії вчиненню злочинів проти основ національної безпеки, зокрема й шляхом їх результативного досудового розслідування з метою встановлення злочинців і притягнення їх до кримінальної відповідальності.

В умовах воєнного стану результативність роботи СБ України як правоохоронного органу спеціального призначення супроводжується стрімким зростанням інформаційного обміну, впровадженням передових інформаційних технологій в усі напрями діяльності служби. Це здійснюється шляхом створенням нових сучасних інформаційно-пошукових систем із встановлення невідомої особи та розшуку громадян, пов'язаних з подією злочину або іншими подіями, вивчення яких входить до компетенції оперативних служб та органів досудового розслідування. Йдеться про впровадження у практику контррозвідувальних, оперативно-розшукових та слідчих підрозділів комплексного аналізу криміналістично значущої інформації, що надає можливість отримувати необхідні орієнтовні й доказові відомості як для оперативного процесу й кримінального провадження, так і для правильного прийняття організаційно-управлінських рішень в складних ситуаціях.

Сприяє вирішенню цих завдань те, що у 2022 р. прийнято Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», яким в нашій країні регулюються відносини у сфері відбору та дослідження біологічного матеріалу, обробки геномної інформації людини, ведення Електронного реєстру геномної інформації як окремої бази даних, що здійснюється з метою державної реєстрації в Україні інформації про людину. В цьому ж законі акцентовано окрему увагу на особливостях регулювання відносин у сфері ідентифікації особи, обліку та обробки геномної інформації людини з метою забезпечення виконання завдань правоохоронної діяльності. Така база даних створюється виключно з метою попередження, своєчасного виявлення і припинення розвідувальних, терористичних та інших посягань на державну безпеку України, отримання інформації в інтересах оперативно-розшукової діяльності, контррозвідки та досудового розслідування [1]. Згідно з положеннями зазначеного закону, до Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» у пункт 6 ч. 2 ст. 7 були внесені доповнення, що торкаються питання здійснення в процесі контррозвідувальної діяльності ідентифікації осіб з використанням геномної інформації людини, зокрема щодо відбору, зберігання біологічного матеріалу та обробки геномної інформації людини, а також проведення або ініціювання проведення молекулярно-генетичної

експертизи (дослідження), створення, ведення та адміністрування бази даних геномної інформації людини. Передбачено, що геномна інформація людини, яка встановлена із біологічного матеріалу (крові, шкіри, слини та ін.) вноситься до бази даних геномної інформації й використовується спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності в межах його завдань та повноважень [2]. Проте створення й функціонування таких баз даних генетичної інформації викликає багато запитань й дискусій щодо дотримання балансу між доцільністю створення геномних репозитаріїв та дотриманням основних прав і свобод людини. Це питання виникає у науковців і практиків, а також у правозахисників та пересічних громадян не лише в нашій державі, а й у багатьох країнах Євросоюзу, Великої Британії, США й в інших країнах.

Умови розкриття відомостей про особу, а також процедура такого розкриття регламентуються нормами національного законодавства. Для допуску до персональних даних необхідно виконати низку умов, за наявності яких є можливим розкриття таких даних: наявність офіційної підозри особи у вчиненні чи підготовці, посяганні на вчинення певних злочинів; відповідність принципу домірності у співвідношенні тяжкості діяння та повноти розкриття відомостей про особу. Оскільки при розкритті персональних даних обмежуються конституційні права громадян, то необхідно завжди перевіряти, чи є можливим таке обмеження у конкретному випадку, здійснювати порівняння наслідків в разі розкритті й у випадку не розкриття таких даних. Лише на підставі цього приймається рішення щодо можливості використання конфіденційних даних в конкретному випадку. Важливим фактором є й відсутність можливості й перспектив розслідування певного злочину без використання персональних відомостей, що дають можливість ідентифікувати особу.

Актуальність створення депозитаріїв біологічних зразків людини або електронних баз даних ДНК спецслужбами та правоохоронними органами в різних країнах світу визначається в першу чергу основними завданнями, які на них покладені. В кожній з країн у відповідному законодавстві чітко визначені цілі, для яких можна використовувати відомості з бази даних генетичної інформації. Так, наприклад, у Великій Британії відповідно до чинного в цій країні закону визначено такі цілі: національна безпека, розслідування тероризму, запобігання й розкриття злочинів, здійснення кримінального переслідування, ідентифікація померлої людини [3].

Європейський Суд з прав людини неодноразово звертав увагу на проблему необхідності й доцільності створення відповідних баз даних геномної інформації. Згідно із сталою судовою практикою ЄСПЛ, втручання у права людини буде вважатися необхідним для досягнення законної цілі якщо воно відповідає так званій «нагальній соціальній

потребі». Зокрема, якщо воно відповідає законній меті, яку переслідують, та якщо причини, які наводяться національною владою для її обґрунтування, є переконливими й достатніми. Сьогодні проводяться активні дебати щодо соціальних наслідків генетичних технологій та розширення національних баз даних ДНК. Така стурбованість мала місце і у зверненнях ЄСПЛ, ЗМІ, окремих громадян і торкалась здебільшого питань: особистісного характеру ДНК, ставлення до злочинців, потенційно неправомірного використання даних урядом, потенційної загрози втрати даних або неправомірного використання даних, можливості хибного обвинувачення у вчиненні злочину та ін. Окремі міри безпеки реалізуються на національному або регіональному рівнях, проте мають бути створені глобальні стандарти [4, с.60-61]. При розробці відповідних законів та інших нормативно-правових актів, які встановлюють мету створення й функціонування баз даних геномної інформації, в більшості провідних країн світу підтримується та позиція, що база даних ДНК має відповідати сучасним стандартам керування даними. Це дасть змогу не лише забезпечувати й ефективно її використовувати, а й підтримувати якість даних, які в ній зберігаються. Стосовно генетичної бази даних такими вимогами ставиться: розуміння й підтримка інформаційних потреб усіх зацікавлених у використанні баз даних служб і суб'єктів, включаючи фізичних осіб, чия генетична інформація в ній зберігається; забезпечення адекватного збереження, захисту та цілісності даних; створення системи контролю якості завантажених та збережених даних; забезпечення конфіденційності; запобігання несанкціонованому або неналежному доступу, маніпулюванням чи використанням інформації; створення системи ефективного використання даних.

Сучасна організація подібних баз даних геномної інформації зароджувалась у тривалих і тяжких пошуках, доводилось багато експериментувати, перевіряти, відкидаючи у процесі їх організації й функціонування несприятливі й створюючи нові форми організації. Не можемо сказати, що сучасний стан такого виду криміналістичного обліку в повній мірі відповідає всім критеріям й вимогам, які до нього ставляться. Проте можливості його вдосконалення існують і над ними працюють як науковці, так і практики в нашій країні та в інших країнах, де такі обліки існують або вирішуються питання їх створення й використання.

Список використаних джерел

1. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 09.07.2022 р. № 2391-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text.

2. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002. №374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

3. Police and Criminal Evidence Act 1984. URL: https://www.legislation.gov. uk/ukpga/1984/60/contents 690/5 000.

4. Wallace H. M., Jackson A. R., Gruber J., Thibedeau A. D. Forensic DNA databases – Ethical and legal standards: A global review. *Egypt J Forensic Sci*. 2014. Vol. 4, no. 3. P. 57–63.

Колесник Валерій Аркадійович,
головний науковий співробітник науково-організаційного центру Національної академії Служби безпеки України, доктор юридичних наук, професор

ДО ПИТАННЯ ПРО ІДЕНТИФІКАЦІЮ ЖЕРТВ ВІЙНИ

Від початку розв'язання та ведення росією агресивної війни на території України вітчизняна практика кримінального судочинства має справу з численними порушеннями законів і звичаїв війни, жертвами якої стали велика кількість загиблих мирних жителів, дітей, жінок, а разом з ними і військових, комбатантів як з боку Збройних сил України, так і воїнів та найманців окупаційної російської армії. Жорстокі умови ведення загарбницької війни, артилерійські та ракетні обстріли промислових підприємств, об'єктів життєзабезпечення, критичної інфраструктури, медичних, культурних та освітніх закладів, житлових кварталів, знищення природного середовища для залякування громадян, відсутність гуманітарних коридорів для евакуації поранених і загиблих з місць ведення бойових дій, відсутність надання допомоги жертвам війни, що перебувають на окупованих територіях призвели до жахливих наслідків. В місцях ведення бойових дій та на прилеглих територіях, що потрапили під збройні ураження чи перебували під тимчасовою окупацією, сьогодні знайдено тисячі тіл загиблих, велика кількість яких залишається невпізнаними. Кількість таких жахливих знахідок щоденно збільшується.

У зв'язку із встановленими фактами військових злочинів на території багатьох регіонів України в сучасній вітчизняній криміналістичній і судово-медичній практиці все більшу значущість набуває завдання ідентифікації тіл загиблих внаслідок ведення воєнних дій, встановлення фактів загибелі людей та визначення не лише причини їх загибелі, а й ідентифікація особи кожного. За умов вчинення воєнних злочинів із масовими людськими жертвами суттєві труднощі зумовлені й значним обсягом здійснюваних правоохоронцями й спеціалістами з судової медицини ідентифікаційних робіт. Вирішувати задачу ідентифікації лише за допомогою традиційних методів, які широко застосовувалися до

сьогодні в судово-медичній та криміналістичній ідентифікації особи, не уявляється можливим. За таких обставин все більше значення набуває завдання ідентифікації тіл в разі встановлення масової загибелі людей, трупи яких знайдені під завалами будівель, у підвалах, в бомбосховищах, в місцях тимчасового поховання значної кількості трупів у дворах житлових будинків, в швидко розритих і пристосованих для поховання траншеях посеред поля, в лісових масивах тощо. Часто жертви з таких поховань не мають при собі особистих документів, а зовнішність буває спотвореною як завданими ушкодженнями, так і природними факторами часу. Встановлення осіб загиблих ускладнює й та обставина, що для експертизи, зазвичай, бувають недоступними документовані біологічні зразки від встановлюваних осіб, котрі могли б слугувати об'єктами порівняння для прямої ідентифікації.

Ситуація, що склалася наразі в містах Бахмут, Вовчанськ, Маріуполь, Сєвєродонецьк, Слав'янськ та інших, встановлені факти кремації російськими військовими в пересувних крематоріях або й на відкритій місцевості невідомих трупів не дають можливості відповісти на низку питань, котрі виникають сьогодні в ході досудового розслідування воєнних злочинів рф. Разом з тим невпізнаними залишаються й велика кількість трупів, що належать особовому складу ворожих збройних сил, які виявлені після звільнення тимчасово окупованих територій України. Ідентифікація таких тіл і передача їх на територію країни-агресора родичам або близьким для поховання на їхній батьківщині також становить одне із важливих гуманітарних завдань встановлення істини та слугує ілюстрацією людяності українського народу.

За кожним встановленим фактом загибелі людей вітчизняні правоохоронці відкривають кримінальні провадження з метою встановлення причин і обставин смерті. Під час проведення досудового розслідування має бути встановлено особу кожного загиблого, незалежно від того, громадянином якої держави він є, до якої категорії населення чи комбатанта якої сторони належить. Питання ідентифікації загиблих від військових злочинів має на лише суто юридичне, а й моральне значення, спирається на гуманні традиції і правила, вироблені людством, яких дотримуються в цивілізованих державах. Це водночас із правовим обов'язком має дотичне відношення до обов'язку людської пам'яті. Однак на шляху встановлення осіб, трупи яких мають значні руйнування внаслідок дії вибуху, пожежі, численних вогнепальних поранень, ушкоджень від дії зруйнованих конструкцій будівель і споруд, фактору часу, що викликав гнилісні зміни, тощо не завжди вдається встановити справжню особистість загиблої людини. Для цього потрібне використання слідчим можливостей медико-криміналістичної

ідентифікації особи. Це забезпечує правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям правового статусу таких осіб, з обліком, розшуком та соціальним захистом зниклих безвісти і членів їхніх сімей. По суті, мова має йти про медико-криміналістичну ідентифікацію осіб для виконання завдань не лише кримінального, а й цивільного судочинства.

Варто брати до уваги ті обставини, що велика кількість трупів надходить на дослідження у такому стані, що їх не можна ідентифікувати з використанням звичайних судово-медичних методів. Неможливість прямої ідентифікації зумовлена тим, що у багатьох випадках жертвам стріляли в обличчя, частина жертв потрапляла під ракетний або інший обстріл і фактично людські тіла фрагментовано або вони обгоріли до стану кісткових решток. Також трапляються й трупи жертв, яких катували, навмисно спотворили обличчя і їх також дуже складно упізнати. Іноді судово-медичному дослідженню та ідентифікації підлягають розрізнені фрагменти людських тіл і виникає потреба не лише їх ідентифікації, а навіть встановлення того, чи належать різні рештки певній або іншим особам. Внаслідок наявних пошкоджень тіл загиблих, тканин та органів трупів спостерігається втрата ідентифікаційного значення ознак навіть до того, що окремі рештки тіл стають непридатними не лише для візуального впізнання, а й для експертної ідентифікації. Вирішальну роль в такому випадку можуть відігравати методики молекулярно-генетичного аналізу завдяки його високій дискримінуючій здатності й можливості застосування схем непрямої ідентифікації, коли як об'єкти використовують біологічні зразки від родичів загиблих. Як, наприклад, весь світ дізнався про те, що тіло 38-річного Олександра, одного із загиблих 25 травня 2024 р. внаслідок ракетного обстрілу «Епіцентру» в Харкові вдалося ідентифікувати лише з використання зразка ДНК, який відібрали у його восьмирічного сина Михайлика. В такий же спосіб за допомогою тесту ДНК ANDE було встановлено тіла ще 12 загиблих в той день осіб [1]. Водночас варто вказати й на те, що питання використання сучасних і новітніх методів та експертних методик встановлення особи за виявленим трупом чи його фрагментами не мають достатнього висвітлення у спеціальній криміналістичній і судово-медичній літературі.

Стан справ із ідентифікацію жертв воєнних злочинів в Україні вимагає використання найбільш ефективних заходів для встановлення таких осіб. Як слушно вказує вітчизняна вчена О. Матарикіна, одним з таких заходів, успішно апробованих в інших країнах (Велика Британія, Канада, США, країни Європи та ін.), є впровадження методів ДНК-аналізу для геномної реєстрації громадян. Молекулярно-генетичний ідентифікаційний аналіз дозволяє досліджувати особливі ділянки ДНК, специфічні для кожного індивідуума, та отримувати унікальне

генетичне «відображення» людини, яке неможливо ні приховати, ні змінити, ні підробити [2, с.125-127]. Геномна інформація при цьому може бути використана як для ідентифікації невпізнаних трупів, так і для розшуку зниклих безвісти. Фахівці стверджують, що на сьогодні в Україні розроблено алгоритм щодо процедури ідентифікації тіл загиблих в зоні бойових дій, на тимчасово окупованих територіях. Завдяки цьому родичі можуть безперешкодно і безкоштовно здати тест ДНК для встановлення особи виявлених трупів невідомих або пошуку безвісти зниклих. Здійснення судової медико-криміналістичної експертизи – це не просто проведення дослідження, а врегульована законом процесуальна дія, яка передбачає дослідження об'єктів експертизи фахівцем, що має процесуальний статус експерта, і складання експертного висновку [3, с.431].

Питання, які вирішують у межах судової медико-криміналістичної експертизи, стосуються найважливіших інтересів людини, якими є життя та здоров'я. Тому цей рід судової експертизи посідає чільне місце у низці інших спеціальних досліджень, які проводять під час досудового розслідування кримінальних проваджень щодо воєнних та низки інших злочинів, наслідками яких стають навмисні вбивства, завдання тяжких тілесних ушкоджень, катувань, згвалтувань, у яких постраждалими можуть бути люди. Завданнями медико-криміналістичних експертних досліджень трупів невстановлених осіб є: визначення видової належності останків; походження їх від однієї чи більше людини; діагностика статі, раси, віку, довжини тіла; виявлення особливостей статури тіла, ознак зовнішності, індивідуальних особливостей; визначення давності та причини настання смерті, виду та тривалості впливу на останки факторів навколишнього середовища, що пошкоджують, характеру пошкоджень, їх зажиттєвості й давності утворення та ін.

Ідентифікація особи є самостійним розділом судової медицини і криміналістики. Зміст даного розділу складають медико-біологічні властивості особи, їх відображення в навколишньому світі, способи виявлення, методики дослідження і фіксації отриманих результатів, а також критерії їх оцінки. При проведенні досліджень, пов'язаних з ідентифікацією особи, застосовують досягнення антропології, анатомії, ембріології, гістології, молекулярної біології, рентгенології, стоматології, математики, фізики, хімії та інших наук. Теоретичними основами ідентифікації особи є теорія ідентифікації, розроблена в межах криміналістики, й фізична (біологічна) антропологія, котра традиційно розвивається в межах судової медицини.

Сьогодні найбільші труднощі виникають при дослідженні трупів, що мають фрагментований вигляд, а враховуючи, що характерною особливістю таких подій воєнного часу як бучанська, ірпінська, маріупольська та ін. є перевага факторів ураження, вплив

котрих призводить до виразної видозміни й руйнування тіл, завдання із встановлення особи фрагментованих, обгорілих трупів набуває особливої актуальності. При експертизі спалених кісткових залишків трапляються випадки коли доводиться починати дослідження з встановлення самого факту спалення трупа. Дослідження значно ускладняються ще й тим, що під час спалювання відбувається руйнування кісток, істотні зміни їх розмірів і навіть хімічного складу. Це особливо складні випадки, бо з надісланих об'єктів не вдається використати матеріал для ідентифікації за методом генотипоскопії, тому що структури, які містять ДНК, вигоряють [4, с.8]. Зазначене вказує на те, що реалії часу зумовили гостру необхідність у використанні для вирішення згаданої проблеми найпрогресивніших технологій, до яких варто віднести одне з найважливіших наукових досягнень останніх трьох десятиліть у галузі геномної ідентифікації людини, а саме – молекулярно-генетичне дослідження ДНК і створення єдиної Національної бази даних генетичних ознак людини.

Список використаних джерел

1. Син здавав аналіз ДНК: у Харкові ідентифікували ще одного загиблого у «Епіцентрі». URL: https://vechirniy.kyiv.ua/news/98851/.

2. Матарикіна О.В. Актуальність молекулярно-генетичної експертизи на етапі сучасного розвитку криміналістики // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 08.11.2017) / МВС України, ХНУВС. Харків, 2017. С. 125-127.

3. Гора І.В. Судові експертизи в сфері медицини, фармацевтики та біоетики. В кн.: Людина: медицина, фармацевтика, біоетика: наукова монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. С.431-471.

4. Голубович Л.Л., Голубович П.Л., Голубович А.Л., Войченко В.В., Ольховський В. О. Судово-медична ідентифікація спаленої особи за кістковими залишками: монографія. Харків: ФОП Бровін О.В., 2020. 229 с.

Корж Валентина Павлівна,
професор кафедри кримінального процесу, криміналістики, експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ УТРИМУВАННЯ ЗАРУЧНИКА

Проблеми криміналістичної тактики викладені у наукових працях відомих криміналістів В. П. Бахіна , І. Є. Биховського, Р. С. Бєлкина,

О. М. Васильєва, В.П. Колмакова, В. О. Коновалової , В. І. Комісарова , М. П. Яблокова, С. Ю. Якушина та інших. Різним питанням тактики окремих слідчих дій присвячено низку робіт теоретичного та методичного характеру. Разом з тим провадження окремих слідчих дій, а саме слідчого огляду, має свої особливості при розслідуванні вимагання поєднаного із захопленням заручника.

Огляд місця події є найбільш складною, важливою і невідкладною слідчою дією, метою якої є виявлення слідів події злочину, обставин його вчинення та встановлення особи злочинця. Відповідно до вимог ст. 237 КПК України огляд місця події проводять слідчий або прокурор. Невідкладність огляду місця події пояснюється необхідністю своєчасно і швидко отримати інформацію про обставини події з метою організації розшуку злочинця, розкриття та розслідування злочину. як ходу огляду, так і отриманих результатів. Водночас, як свідчить практика, слідчі, прокурори при огляді місця події у провадженнях про тяжкі злочини допускають серйозні помилки, прогалини. Це призводить до втрати доказів, які мають суттєве значення, ускладнює розслідування. Причини цих недоліків – недостатні знання тактичних прийомів огляду, криміналістичних рекомендацій щодо використання сучасних науково-технічних засобів, способів фіксації результатів огляду

Як свідчать матеріали слідчої та судової практики у кримінальних провадженнях про вимагання з урахуванням слідчої ситуації, місцем події**.**

може бути:

– місце, де вимагателі вимагали від потерпілого гроші;

– місце, де сталося викрадення потерпілої особи (підвал, дача);

– місце, де відбулося утримування утримання заручника;

– місце, де знищено майно потерпілого;

– місце, де затримано вимагателів із поличним;

– місце, де перебували вимагателі, які спостерігали за потерпілим або за передачею предмета вимагання.

Огляду місця утримування заручника передує проведення тактичної операції по звільненню заручника. Підготовка тактичної операції включає:

– аналіз слідчими та оперативними співробітниками інформації, одержаної від потерпілого, про утримання заручника та вимагання викупу;

– допит потерпілого;

– вивчення слідчим за участю спеціаліста фоно - записів переговорів потерпілого зі злочинцями, які були здійсненні за ініціативою потерпілого;

– залучення слідчим спеціаліста-психолога для складання психологічного портрета вимагателів;

– обговорення слідчим з оперативними співробітниками конкретної ситуації та сумісне планування і проведення тактичної операції з визволення заручника;

– планування використання технічних засобів під час проведення тактичної операції тощо.

Специфіка злочинних дій вимагателів потребує конкретизації тактичного завдання огляду місця утримування заручника. Так, при проведенні огляду місця утримування заручника слідчому необхідно:

• встановити обставини місця утримування заручника:

• виявити предмети, сліди злочинців на місці події;

• виявити зброю, знаряддя, предмети, які злочинці використовували для захоплення і насильницького утримання заручника;

• виявити сліди транспортного засобу, на якому привезли заручника на місце утримання;

• виявити відео- чи аудіоапаратуру, за допомогою якої було записано звернення заручника до членів сім'ї, співробітників; телефони мобільного зв'язку, з яких злочинці телефонували чи надсилали смс-повідомлення;

• висунути версії про подію злочину та її співучасників.

У ситуації, коли в результаті проведення тактичної операції мало місце звільнення заручника, то слідчий за участю спеціалістів негайно проводить огляд місця утримування заручника. При огляді місця утримування заручника необхідно з'ясовувати питання, які підлягають встановленню:

1) Чи мало місце захоплення заручника?

2) За яких обставин був захоплений заручник?

3) Хто є заручником, і які у нього взаємовідносини з потерпілим?

4) Хто і яким способом вимагав викуп і які погрози висувалися у разі ненадання викупу?

5) Яка сума викупу; коли, де, кому, яким способом і ким вона була передана злочинцям?

6) Хто, коли і яким способом звільнив заручника?

7) Які насильницькі дії були застосовані до заручника?

8) Які погрози застосування насильства над заручником здійснювали злочинці?

Ефективність огляду місця утримування заручника. значною мірою залежить від додержання слідчим спеціальних криміналістичних рекомендацій його проведення, використання необхідних сучасних науково-технічних засобів, належного процесуального оформлення як ходу огляду, так і отриманих результатів. Такими є:

Рекомендація 1. Слідчий визначає межі загального огляду місця

та обстановки утримування заручника.

Рекомендація 2. Слідчий визначає місце події та шляхи прибуття злочинців та заручника.

Рекомендація 3. Слідчий обирає з урахуванням ситуації методи огляду: суцільний, вибірковий, концентричний, ексцентричний, статичний, динамічний.

Рекомендація 4. Слідчий доручає спеціалісту-криміналісту проведення фото -, відео - зйомки огляду місця утримування заручника.

Рекомендація 5. Слідчий за участю криміналіста виявляє сліди рук, взуття, транспортного засобу*;* сліди паління (попіл, недопалки, сірники тощо) предмети, залишені або загублені злочинцем на місці події, частини одягу; оглядає ці сліди відповідно до загальних правил і криміналістичних рекомендацій, фіксує їх у протоколі огляду місця події та вилучає із дотриманням правил їх упакування.

Рекомендація 6. Слідчий за участю спеціаліста-криміналіста виявляє предмети, які використовували злочинці для насильницького утримування заручника, сліди застосування до потерпілого засобів фізичного впливу , мордування, катування. Зокрема, наручники, мотузки, шнури, паски, гумові палки, ножі, предмети побутово-господарського призначення тощо; оглядає їх відповідно до загальних правил і криміналістичних рекомендацій, фіксує їх у протоколі огляду місця події та вилучає із дотриманням правил їх упакування.

Рекомендація 7. Слідчий за участю спеціаліста біолога виявляє сліди крові,слини, волосся, мікрочастин, виділення людського організму тощо, оглядає їх відповідно до загальних правил та криміналістичних рекомендацій, фіксує у протоколі огляду місця події та вилучає із дотриманням правил їх упакування.

Рекомендація 8. Слідчий за участю, криміналіста виявляє засоби відео - аудіо запису і сліди відповідної апаратури, оглядає їх відповідно до загальних правил і криміналістичних рекомендацій, фіксує у протоколі огляду місця події та вилучає із дотриманням правил їх упакування.

Рекомендація 9. Слідчий за участю спеціаліста із судової балістики, криміналіста виявляє зброю, інші знаряддя злочину, оглядає їх із дотриманням правил безпеки відповідно до загальних правил і криміналістичних рекомендацій, фіксує у протоколі огляду місця події та вилучає із дотриманням правил їх упакування.

Рекомендація 10. Слідчий виявляють сліди вживання їжі, алкогольних напоїв, наркотичних засобів на місці утримування заручника, фіксує їх у протоколі огляду місця події та вилучає із дотриманням правил їх упакування.

На заключному етапі слідчий складає протокол огляду місця події, який має криміналістичне й доказове значення. Слідчий

ознайомлює з протоколом учасників огляду, і якщо у них є зауваження з приводу дій під час огляду, про це слід зазначити у протоколі, який підписують учасники слідчої дії. У ситуації, коли до протоколу огляду місця події надаються додатки, ця інформація має бути відображена в протоколі. Додатки до протоколу мають доказове значення, і викладене у них не повинно суперечити змісту протоколу. Розповсюдженими способами фіксації результатів огляду місця події є: а) виготовлення планів, схем; б) фотозйомки місця події (орієнтуюча, оглядова, вузлова, детальна, їх негативи); в) відеозапис.

У ході огляду місця утримування заручника нерідко виникає ситуація, коли окремі об'єкти на місці події не були оглянуті зовсім або це було здійснено поверхово. У цій ситуації слідчий проводить *додатковий огляд місця події.* В ситуації, коли основний огляд місця події проводився у несприятливих умовах (вночі або під час дощу, снігопаду), неякісно або без участі спеціалістів і не були досліджені суттєві для розслідування обставини, слідчий, призначає *повторний огляд місця події.* Результати додаткового, повторного огляду місця утримування заручника зазначаються в окремих протоколах**.**

Використання слідчим зазначених криміналістичних рекомендацій сприятиме вирішенню тактичних завдань огляду місця утримування заручника,вилученню об'єктів експертного дослідження, одержанню доказової інформації про обставини події з метою розкриття та розслідування злочину.

Котляренко Лідія Теодорівна,
професор кафедри ТМОФПіС Національного університету оборони України, доктор біологічних наук, професор

Жеребак Віктор Степанович,
завідувач сектору обліку біологічних ознак людини відділу біологічних досліджень та обліку Закарпатського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ

ЧИ Є ВІДБИТКИ ПАЛЬЦІВ БІОЛОГІЧНИМИ ЗРАЗКАМИ: СУДОВІ ДИСКУСІЇ

З постійним розвитком та вдосконаленням криміналістичної техніки, зокрема появою нових методів виявлення і дослідження слідової інформації, виникають питання при проведенні слідчих дій та призначенні відповідних експертних досліджень.

У касаційній скарзі до Верховного Суду в кримінальному провадженні у ЄРДР за № 12022211060000117 (злочин проти власності) адвокат стверджував, що:

– висновок апеляційного суду про те, що відбитки пальців не є біологічним зразком, є помилковим;

– матеріали кримінального провадження не містять відомостей про те, яким чином було отримано дактилоскопічну карту обвинуваченого;

– постанова прокурора та протокол про відібрання папілярних візерунків пальців рук у матеріалах кримінального провадження відсутні;

– відбитки пальців є персональними даними, дозволу на обробку яких засуджений не надавав, що порушило його свободу від самовикриття;

– апеляційний суд не усунув допущених місцевим судом порушень [1].

Фактично свої аргументи про недоведеність винуватості засудженого у вчиненні кримінального правопорушення, захисник базував на твердженні про порушення норм Кримінального процесуального кодексу України під час відібрання у засудженого відбитків пальців рук, оскільки під час огляду місця події було виявлено сліди папілярних візерунків пальців рук.

Загальновідомо, що сліди пальців рук людини зі свого криміналістичного значення займають перше місце в групі слідів-відображень, що пояснюється не тільки частотою їх виявлення на місці події, а й тим, що з їх допомогою вдається коротшим шляхом приступити до розшуку та викриття особи, яка вчинила злочин. Подібна можливість обумовлена будовою шкіри на пальцях рук і особливими властивостями папілярних візерунків, наявних на кінцевих фалангах пальців рук [2]. Відбитки пальців рук – це передусім візерунок, залишений папілярними лініями людського пальця, який візуалізується експертом у ході проведення експертного дослідження шляхом дослідження завитків, зображених на цьому візерунку, для встановлення його належності певній особі. Відбитки пальців, як і фотографія обличчя, відображення сітківки ока, не відокремлюються від організму індивіда, оскільки не є такими за своєю природою. Фактично вони є відображенням певної частини тіла особи.

На думку адвоката, відбитки пальців є біологічними зразками, а тому для їх відібрання необхідна була постанова прокурора, якої матеріали кримінального провадження не містили. Необхідно відмітити, що за своєю суттю біологічні зразки особи виробляються в процесі її життєдіяльності (наприклад кров, слина, піт, сперма тощо). У ході відібрання таких біологічних зразків вони відокремлюються від

організму особи, тобто відбираються. Таким чином, за своєю суттю біологічний зразок повинен мати здатність бути відокремленим.

Отже, відбитки пальців не належать до кола об'єктів, які можуть бути біологічними зразками, оскільки за своєю суттю такі відбитки є відображенням папілярного узору пальців, вони не відокремлюються від тіла особи, на відміну від біологічних зразків, що можуть відбиратися, існувати й досліджуватися окремо від біологічного індивіда, як-от кров, слина, піт, сперма тощо. Про це зазначив Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду за результатами розгляду рішень судів попередніх інстанцій [1].

Відібрання відбитків пальців за згодою особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, без відповідної постанови прокурора чи доручення не становить порушення вимог Кримінального процесуального кодексу України, а, отже, і не призводить до визнання недопустимими доказів, отриманих у результаті такої слідчої дії. Крім того, вище вказаний засуджений підтвердив надання ним відбитків пальців рук шляхом власноручного проставляння підпису на дактилокарті. Також жодної згоди особи на використання її анкетних даних, її фотографування тощо у кримінальному провадженні не потрібно. Не пов'язаний процесуальний механізм отримання відбитків пальців й із свободою від самовикриття в контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1].

Звичайно, що у виявлених слідах пальців рук на місці події могли бути відділені епітеліальні клітини чи інші біологічні сліди, що могло стати предметом для наступного відібрання біологічних зразків для проведення необхідних цитологічних, імунологічних чи молекулярно-генетичних експертиз. Проте, у даному випадку таких слідів виявлено не було, а тому й відсутність постанови прокурора для отримання відбитків пальців рук не вважається порушенням вимог кримінального процесуального законодавства України.

Слід відмітити, що в судовій практиці існують рішення, які містять кардинально протилежне бачення щодо відбитків пальців рук.

Так, в Ухвалі Слідчого судді Вищого антикорупційного суду Ногачевського В.В. від 8 липня 2021 року у Справі № 991/4406/21, зокрема, зазначено, що не є обґрунтованими посилання захисника про те, що відбитки пальців та долоней не є біологічними зразками. Нормативні акти, на які посилається захисник, містять визначення "контрольні зразки крові, виділень та інших біоматеріалів", "зразки біоматеріалу", "об'єкти біологічного походження", що не є тотожним поняттю біологічні зразки. Під біологічними зразками особи слід розуміти всі зразки, пов'язані з життєдіяльністю особи як біологічної істоти. У словниках "біологічний" тлумачиться як "стосовний до біології, … до життя, життєвих процесів організму". Методи, способи і

засоби пізнання визначаються, перш за все, природою і характером об'єкту, який досліджується, яким у даному випадку є людина. З цього і слід виходити, пам'ятаючи провідну роль для судових експертиз фундаментальних наук. Так, дактилоскопування є процесом знімання відбитків пальців, а дактилоскопія – наукою, що вивчає папілярні візерунки кінцевих фаланг пальців рук із метою встановлення особи людини. Наукові основи дактилоскопії спираються на дані гістології, ембріології, фізіології, біохімії та порівняльної анатомії. Отже, біологічних складових у відбитках пальців достатньо, і завдяки ним та спеціальним фарбам, здатним зафіксувати безкольорові потожирові виділення папілярних ліній, сукупність яких є стійкою, відновлювальною і унікальною для кожного, дані відбитки завжди є біологічними зразками особи. Фактично, вони є особливими прикметами особи, для виявлення яких на її тілі слідчий уповноважений здійснювати освідування [3].

На підставі викладеного, слідчий суддя постановив:

– задовольнити клопотання старшого детектива Національного антикорупційного бюро України про надання дозволу на примусове відібрання біологічних зразків у кримінальному провадженні;

– надати детективам Національного антикорупційного бюро України дозвіл на примусове відібрання біологічних зразків відбитків пальців рук та долоней із залученням судових експертів або спеціалістів [3].

Отже, на теперішній час в судовій практиці відсутня однозначна позиція щодо приналежності відбитків пальців рук до біологічних зразків, що у свою чергу, потребує чіткого законодавчого унормування.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду від 21 травня 2024 року у справі № 607/17409/22. URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/119331718.

2. Котляренко Л.Т. Морфогенез та особливості успадкування папілярних візерунків Матеріали науково-практичної конференції "Експертне забезпечення розслідування окремих злочинів". Київ, 2011. С. 94-96.

3. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 8 липня 2021 року (у справі № 991/4406/21). URL: https://protocol.ua/ua/vas_dogilis_vidbitki_paltsiv.

Мотлях Олександр Іванович,
завідувач наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень Навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

СУДОВА ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА: НОВАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Сучасний стан розвитку поліграфологічної діяльності в Україні демонструє свої позитивні здобутки і це відображається як у низці новацій запроваджених у практичну складову, так і у нормотворчий процес. Якщо перша частина означеного вище стабільно відбиває поступальну позитивну динаміку розвитку вітчизняної практичної поліграфології, через системне використання поліграфів у вирішенні нагальних питань для потреб тієї чи іншої сфери діяльності, то друга – допоки дає пробуксовку із-за не розроблення окремого нормативно-правового акту, який би мав цю процедуру врегульовувати. Одначе відсутність на тепер виокремленого Закону України щодо впорядкування поліграфологічної діяльності не свідчить про безвихідність із ситуації, яка склалася в цій царині. Як відомо розроблені та запроваджені для поліграфології державні стандарти виконують функції тих же нормотворчих документів. Назагал, стандарт є нормативним документом, заснованим на консенсусі, прийнятому визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, спрямованого на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [1].

Що ж до вітчизняної поліграфології, то таких основоположних документів у неї два: ДСТУ 8692:2016 «Поліграф. Технічні умови» [2] та ДСТУ 9266:2023 «Судова психологічна експертиза використання поліграфа. Загальні вимоги» [3].

Означений вище перший стандарт, що набув чинності 20 січня 2017 року, незважаючи на низку проблематичних питань, пов'язаних із його прийняттям і неузгоджених аспектів змістовної складової, які в ньому містяться, він все ж таки виконав свою важливу місію у становленні поліграфологічної діяльності в Україні та її розвитку. Стосовно другого стандарту ДСТУ 9266:2023 «Судова психологічна експертиза використання поліграфа. Загальні вимоги», то він є новозапровадженим, оскільки набув чинності 01 травня поточного

року. Його розробником був Технічний комітет стандартизації «Судова експертиза» (ТК 192) Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості». Практична цінність цього нормативного документу полягає у тому, що він відображує єдину впорядковану методолого-застосовну систему, яка складається із загальних організаційних і методологічних вимог до проведення судової психологічної експертизи з використанням поліграфа, а також впорядковує основні засади визначення та застосування термінів і понять у галузі психологічної експертології під час проведення цих експертиз. Зазначений стандарт скеровує поліграфологічну перевірку у русло як загально підпорядкованій методології судово-експертної діяльності, разом з тим дозволяє використовувати власні, апробовані, верифіковані і науково обґрунтовані методи, які притаманні тільки цьому виду специфічних досліджень. Від тепер, під час проведення судової психологічної експертизи з використанням поліграфа мають використовуватися тільки:

1) методики психологічних досліджень особистості, що є в загальному психодіагностичному вжитку;

2) спеціальні методики й методи проведення поліграфологічних досліджень:

а) методику виявлення прихованої інформації, яка охоплює:

– тести на знання відомого рішення;

– тести на знання невідомого рішення;

– тести перевірки версій;

б) методику питань порівняння.

Для адаптації, з'ясування індивідуальних особливостей та адекватності реагування підекспертної особи до початку проведення основної частини психологічного дослідження під час судової психологічної експертизи з використанням поліграфа в обов'язковому порядку мають застосовуватися фахівцем тести-стимули:

– тест завідомо неправдивих відповідей;

– тест із правдивою відповіддю «так» у разі використання методики виявлення прихованої інформації;

– тест на виявлення підготовки до протидії (за рішенням спеціаліста).

Назагал, така експертиза через застосування експертом-поліграфологом викладених вище методик дає йому можливість досягти поставленої мети, а саме: отримати та інтерпретувати фізіологічні реакції людини через на застосовувані до неї спеціальні стимули (подразники) задля встановлення ступеня значущості певної інформації, зумовленої її викривленням, приховуванням або підтвердженням.

Також важливим моментом цього документу є те, що він чітко визначає суб'єктів судово-експертної діяльності, які можуть бути залученими у такий процес і застосовувати названий стандарт у виконанні завдань, поставлених перед ними ініціаторами (замовниками) цих експертиз. До таких суб'єктів судово-експертної діяльності належать: *державні спеціалізовані установи, їхні територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань.* Тобто, виходячи із змісту цього стандарту у судово-експертну діяльність цілком можуть бути залученими не тільки атестовані експерти-поліграфологи, а й спеціалісти (фахівці), у тому числі з недержавних установ, які спеціалізуються на проведенні поліграфологічних досліджень і мають відповідний теоретичний та практичний досвід, а також високу репутацію своєї професійної діяльності. Саме навколо цієї категорії фахівців тривалий час побутували дискусії у колі теоретиків і практиків, де акцент зміщувався на користь експертів, на відміну від спеціалістів. Як на нас, то така позиція мала упереджений характер у ставленні до спеціалістів та володіння ними спеціальними знаннями. Для аргументації продемонструємо це наступним. Відповідно ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження виконане експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [4].

Посилаючись на ч.1 ст. 69 КПК України експертом є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право згідно Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [5].

Відповідно висновок експерта – це процесуальний документ, складений експертом, у якому сформульовано відповіді на питання слідчого, прокурора, слідчого судді, суду тощо, і який виступає одним із зібраних джерел доказів у відкритому кримінальному провадженні щодо вчиненого і зареєстрованого в ЄРДР кримінального правопорушення. Правовий статус експерта, певні вимоги до нього встановлені ст.ст. 69, 70, 242–245 КПК України, Законом України «Про судову експертизу» та підзаконними нормативними актами. Згідно зі ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Експертні дослідження в

спеціалізованих державних експертних установах проводяться співробітниками, які мають вищу освіту, пройшли відповідну підготовку й атестовані як експерти певної спеціальності. Такі та інші процесуальні заходи можуть проводитися й позаштатними працівниками цих установ, комплектування складу яких та встановлення порядку їхньої діяльності покладається на керівника експертної установи. Однак наряду з експертом у кримінальному процесі бере участь і спеціаліст. Відповідно ч.1. ст. 71 КПК України спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Хоча дійсно спеціаліст за результатами виконання своєї діяльності, здебільшого готує та видає довідки, які не слугують доказами для кримінального судочинства, але кримінальне процесуальне законодавство України не позбавляє права залучати спеціаліста експертом у своїй галузі знань. На те вказує і ч. 2 зазначеної ст. 71 Кодексу, яка визначає, що спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду. Тобто законодавець цією нормою прямо вводить спеціаліста у кримінальний процес, що часто ставало питанням дискусії науковців стосовно правових підстав участі цих суб'єктів у проведенні ними психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа з метою використання отриманих результатів у кримінальному судочинстві. Викладене вище засвідчує, що різниця між експертом і спеціалістом є номінальною, вона більше стосується процесуального статусу цих осіб, тобто закріплення того й іншого учасника нормами кримінального процесуального законодавства. Саме цей поріг заважає органам досудового слідства і суду однаково ставитися до результатів проведених експертних досліджень спеціалістами та експертами. Навіть певний час побутувала думка окремих поліграфологів, яка трактувалася, що спеціаліст, як і експерт, проводить експертне дослідження, але їх відмінність полягає саме у глибинному змісті виконаних завдань. Тобто, обґрунтовувалось, що діяльність спеціаліста базується на емпіричному рівні й обмежується простими умовиводами, які виступають складовими різновидності суджень, а експерта на основі емпіричних даних, теоретичному (логічному) та доказовому рівні. Тому результати досліджень у вигляді висновків судової експертизи, мають пріоритетне значення при встановленні обставин, що підлягають доказуванню у відкритому кримінальному провадженні. Питання має стосуватися не статусу поліграфолога, а

його рівня практичної підготовки для виконання важливих завдань кримінального судочинства. І це обґрунтовується тим, що не всі спеціалісти можуть виступати експертами у своїй спеціалізації та й навіть далеко не кожному експерту-поліграфологу органи досудового слідства та суду можуть доручити проведення судової психофізологічної експертизи із застосуванням поліграфа для з'ясування обставин розслідуваної події злочину.

Враховуючи ситуацію, пов'язану із забезпеченням доказів у конкретному кримінальному провадженні, коли потребується проведення експертного дослідження особою, яка на достатньому рівні володіє спеціальним знаннями у галузі поліграфології і може професійно виконувати доручені їй завдання в сфері кримінального судочинства, цілком можливо залучати до цієї діяльності і спеціалістів. Тоді, за клопотанням слідчого, прокурора, адвоката до керівника установи, яка спеціалізується на проведенні досліджень із застосуванням поліграфа і забезпечила (зарекомендувала) собі бездоганну репутацію, на підставі винесеної слідчим-суддею чи судом ухвали суду призначається судова психологічна експертиза з використанням поліграфа щодо перевірки від конкретної особи (свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного) інформаційних даних, які були отриманими від неї раніше досудовим слідством для з'ясування питань, пов'язаних з подією вчиненого кримінального правопорушення. Саме на спеціаліста-поліграфолога, якого залучають до участі в кримінальному провадженні як експерта-поліграфолога на підставі ч. 4 ст. 38; ч. 1 ст. 243; ч. 2 п. 4 та 5 ст. 244 КПК України покладається проведення цієї експертизи. З урахуванням недостатньої кількості атестованих експертів-поліграфологів, які працюють у вітчизняних державних судових експертних установах, проведення судових психологічних експертиз з використанням поліграфа доручається спеціалістам із недержавних установ, підприємств, компаній тощо. Спеціалісти-поліграфологи приватних установ, володіючи навичками спеціальних знань у галузі поліграфології виконують покладені на них завдання досудовим слідством з дотриманням процесуальних вимог чинного законодавства України. Така експертна діяльність повністю відповідає вимогам, встановленим до інших видів судових експертиз. Вона ґрунтується на принципах законності, поваги до прав і свобод людини та громадянина, об'єктивності, різнобічності й повноти проведених досліджень на основі використання сучасних досягнень науки та техніки, а також незалежності експерта-поліграфолога, який її виконує. Призначення та проведення цієї експертизи є однією з форм реалізації спеціальних знань у кримінальному судочинстві, оскільки забезпечує методично кваліфіковані, обґрунтовані дослідження об'єктів, які мають значення для встановлення обставин розслідуваної

події злочину. Назагал, дотримання всіх необхідних складових такої діяльності цілком забезпечить якість проведення судової психологічної експертизи з використанням поліграфа, а професіоналізм експерта-поліграфолога гарантуватиме її результативність. Отримані ним висновки у подальшому підлягатимуть судовій оцінці як і будь-який інший доказ, що зібраний у конкретному відкритому кримінальному провадженні щодо розслідуваного кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Державні стандарти України / Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org.

2. ДСТУ 8692:2016 «Поліграф. Технічні умови» / Колегія поліграфологів України. URL: https://kp-ua.com. gov.ua.

3. Про прийняття національних стандартів Офіційний портал Верховної Ради України.URL: https://zakon.rada.gov.ua .

4. Закон України Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII Верховна Рада України : офіц. веб-портал. URL: https://kodeksy.com.ua/pro_sudovu_ekspertizu.htm.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України станом на 1 черв. 2012 р. Кримінальний процесуальний кодекс України. Київ : Алерта, 2012. 304 с.

Нестор Наталія Володимирівна,
заступник директора з наукової роботи Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, доктор юридичних наук, старший дослідник, заслужений юрист України

Полянський Антон Олександрович,
завідувач лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, доктор юридичних наук, доцент

Баулін Олег Вячеславович,
завідувач відділу наукової та нормативно-методичної діяльності лабораторії організації наукової, методичної діяльності,

нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На ефективність судово-експертного забезпечення правосуддя в умовах воєнного стану впливають різні фактори, обумовлені як негативними наслідками розпочатої рф агресивної війни проти України та тимчасової окупації частини її території російськими військами (небезпека для життя і здоров'я під час виконання співробітниками спеціалізованих державних установ судової експертизи своїх службових обов'язків; надмірне навантаження на судових експертів, які проводить балістичні, вибухо-технічні, молекулярно-генетичні та інші експертизи у кримінальних провадженнях щодо злочинів російських окупантів), так і якість нормативно-правового регулювання порядку використання спеціальних знань під час здійснення судової і правоохоронної діяльності, стан дотримання цього порядку, рівень обізнаності суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів та інших, практикуючих у сфері здійснення судочинства фахівців, про можливості та останні досягнення судової експертизи тощо.

Правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності визначені у Законі України «Про судову експертизу», проведення судових експертиз та інші форми використання спеціальних знань судових експертів передбачені у Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України), Господарському процесуальному кодексі України (далі – ГПК України), Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС України), Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) та деяких інших законах України (Законі України «Про виконавче провадження», Законі України «Про Конституційний суд України» тощо).

Крім проведення судової експертизи як основної форми використання спеціальних знань у всіх видах судочинства, судові та правоохоронні органи, адвокати та інші учасники процесуальних відносин можуть залучати судових експертів як спеціалістів до проведення окремих процесуальних дій, для надання консультацій або здійснення експертних досліджень.

Кожна судова експертиза, особливо якщо закон передбачає її обов'язкове проведення тільки в державних спеціалізованих судово-експертних установах, являє собою складний багатоепізодний процес, що є результатом як ініціативи сторін певного судового провадження та реалізації повноважень суду або іншого уповноваженого законом на призначення або замовлення судової експертизи суб'єкта правовідносин (слідчого, прокурора тощо), так і сукупності дій організаційного, методичного, технологічного характеру різних суб'єктів судово-експертної діяльності, спрямованих на ефективне виконання рішення про призначення експертизи (ухвали суду, постанови слідчого, прокурора тощо), дослідницьких дій судового експерта (судових експертів) з проведення судової експертизи та дій з оформлення її результатів у вигляді висновку експерта.

На сьогодні процедура призначення і проведення комісійних, комплексних, додаткових і повторних судових експертиз у окремих видах судочинства на законодавчому рівні є дещо розбалансованою, оскільки проведення таких експертиз передбачають статті 111, 112, 113 ЦПК України, статті 105, 106, 107 ГПК України, статті 109, 110, 111 КАС України. В Законі України «Про судову експертизу» йдеться лише про спільні експертні комісії в контексті міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи, коли виникає необхідність у залученні фахівців з інших держав і включенні їх до складу експертних комісій для спільного проведення судових експертиз (стаття 23), а про повторну судову експертизу згадується як про гарантію незалежності судового експерта та правильності його висновку (стаття 4). Про існування інших видів таких експертиз (комплексної, додаткової) у цьому Законі не зазначено.

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає можливість призначення і проведення лише однієї комплексної експертизи - комплексної психолого-психіатричної і психологічної експертизи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (стаття 485), проведення комісійних, додаткових і повторних експертиз цей Кодекс не передбачає. І це не зважаючи на те, що за даними аналітичної звітності щодо експертного забезпечення правосуддя у 2023 році та за перший квартал 2024 року, які опубліковані на офіційному сайті Міністерства юстиції України [1], із загальної кількості судових експертиз, проведення яких здійснювалось у науково-дослідних установах судових експертиз, понад 70 % таких експертиз стосувалось кримінальних проваджень, в яких органи досудового розслідування, прокуратури і суду завжди повинні діяти тільки у спосіб, прямо передбачений законом, а в силу положень

частини першої статті 86 КПК України, доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом.

У той же час, у кримінальних провадженнях комплексні, комісійні, повторні і додаткові експертизи є досить поширеними, і зараз вони проводяться на підставі положень Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (далі – Інструкції), в якій зазначено, що згідно з процесуальним законодавством України експертами виконуються первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи [2], наводяться визначення цих видів експертиз та детально регулюються питання, пов'язані порядком проведення даних експертиз і оформленням висновків за результатами їх проведення (пункти 1.2.13., 3.7, 4.4 та інші Інструкції). Отже, ці положення не у повній мірі узгоджуються з нормами, закріпленими у статті 242 КПК України, в якій визначені загальні підстави для проведення експертизи.

Виходячи зі зазначеного, а також вимог частини третьої статті 9 КПК України про те, що «Закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати цьому Кодексу» [3], для уникнення питань щодо законності призначення та проведення комплексних, комісійних, додаткових і повторних експертиз у кримінальному судочинстві, потрібно доповнити статтю 242 КПК України положеннями про підстави для проведення вказаних видів експертиз.

Список використаних джерел

1. Експертне забезпечення правосуддя. І квартал 2020 року – І квартал 2024 року. URL: https://minjust.gov.ua/zvitnist/expert_support_of_justice (дата звернення 12.06.2024).

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 3 листопада 1998 р. за № 705/3145. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text (дата звернення 12.06.2024).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення 12.06.2024).

Рогатюк Ігор Володимирович,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України, доктор юридичних наук, професор

ДОПИТ ЕКСПЕРТА НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ: ВАРТО ЧИ НІ?

За чинним Кримінальним процесуальним кодексом України допит експерта, передбачений лише в суді. На досудовому розслідуванні чинним законом допитувати експерта – заборонено.

У ст. 358 КПК [1] вказано, що за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суд має право викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку. Перед допитом експерта головуючий встановлює його особу та приводить до присяги. Після цього головуючий попереджає експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку.

Експерту в суді можуть бути поставлені запитання щодо наявності в експерта спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), дотичних до предмета його експертизи; використаних методик та теоретичних розробок; достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок; наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт дійшов висновку; застосовності та правильності застосування принципів та методів до фактів кримінального провадження; інші запитання, що стосуються достовірності висновку.

Однак, як зазначено вище, під час досудового розслідування, законодавець у п. 11 ч. 2 ст. 65 КПК України заборонив допит експертів щодо роз'яснення наданих ними висновків.

Чим керувалися парламентарії долучаючи експерта до групи з нотаріусів, адвокатів, священнослужителів, журналістів та інших, пояснити важко. Оскільки підставою обмеження допиту названих учасників кримінального провадження є захист інформації, яка носить характер специфічної таємниці та як правило не розкривається у майбутньому. А висновок експерта і його показання відносяться до загальних матеріалів кримінального провадження, що у подальшому стають загальним надбанням: як під час виконання вимог ст. 290 КПК відкриття та ознайомлення з матеріалами досудового розслідування

іншим учасникам провадження, так власне і під час самого допиту експерта в суді.

Тобто, експертна інформація за своєю суттю прирівнюється до показань свідка чи потерпілого.

Це підтверджується і спільною кримінальною відповідальністю для експерта, свідка та потерпілого, яка передбачена у ст.ст. 384,385 КК України [2]. Так, у ч.1 ст. 384 зазначено, що експерт надаючи завідомо неправдивий висновок, а так само і свідок з потерпілим надаючи завідомо неправдиві показання суду вводять його в оману. Внаслідок чого ці особи можуть стати підозрюваними у кримінальному провадженні. Аналогічно, кримінальна відповідальність настане за відмову свідка від давання показань або відмову експерта від виконання покладених на них обов'язків ст. 385 КК.

Заборона допиту експерта, прокурором чи слідчим під час досудового розслідування і дозвіл на такий допит суду не є паритетним та справедливим з огляду на завдання кримінального провадження визначених у ст. 2 КПК України.

Прокурор, слідчий, суд належать до суб'єктів кримінального процесу, які його ведуть, а отже і спрямовують свою діяльність на встановлення істини у провадженні. Істина, єдина як на досудовому розслідуванні так і у судовому розгляді та відповідає завданню кримінального провадження щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений.

Більше того, допит експерта на стадії досудового розслідування буде слугувати гарантією раннього виявлення можливого підроблення експертного висновку. Як свідчить слідчо-судова та адвокатська практика подекуди зустрічаються випадки порушення закону деякими горе-експертами. Води йдуть на кримінальні угоди та складають завідомо неправдиві висновки на користь певних осіб [3].

Якщо розглянути історичний аспект розвитку кримінального процесу, то варто подивитися в минуле. Як відомо: «Хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього» [4].

До прикладу, у попередньому КПК, статтею 201 була передбачена можливість допиту експерта на досудовому розслідуванні, вона так і називалася: «Допит експерта», у якій

зазначалося, ознайомившись з висновком експерта, слідчий має право допитати експерта з метою одержання роз'яснення або доповнення висновку про що складає протокол [5]. Досить ємна та зрозуміла за своїм змістом норма.

Звичайно, згадавши кримінально-процесуальну норму з минулого, можу наразитися на критику від колег, щодо цього та більш прогресивного на їх думку бачення майбутнього і розвитку процесуальної науки. Можливо й так. Але не потрібно позбавляти слідчого і прокурора додаткового механізму перевірки доказів під час розслідування кримінальних проваджень. Гірше від цього не буде, а подекуди можливо і краще.

Безумовно не йдеться про обов'язковий допит експерта у кожному кримінальному провадженні, однак якщо у слідчого чи прокурора під час оцінки доказів виникне сумнів у правдивості складеного висновку або ж потрібне буде додаткове роз'яснення то вказані суб'єкти розслідування цілком вправі провести таку слідчу дію з експертом.

Тому, ураховуючи наведені аргументи вважаємо за можливе надати право слідчому, прокурору та дізнавачу допиту експерта на стадії досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Ігор Слободяник Чи можливий допит експерта під час досудового розслідування? 19.02.2021р. : веб-сайт. URL: http://advokatslobodianyk.com/blog/chi-mojliviy-dopit-eksperta-pd-chas-dosudovogo-rozslduvannya.

4. Рильський, Максим Мудрості від Максима Рильського. Вислови, поради, роздуми, настанови, звернення, міркування про філософію буття / упорядник М. Г. Рильський. К. : Саміт-Книга, 2019. 264 с. URL: https://vcentri.com/load/131/icc/kniga-maksim-rilskij_39.pdf.

5. Кримінально-процесуальний кодекс України Кодекс України; Закон, Кодекс від 28.12. 1960 р. № 1001-05. (не чинний) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text.

Саковський Андрій Анатолійович,
директор навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Юсупов Володимир Васильович,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

СУЧАСНІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

На сучасному етапі в умовах повномасштабного збройного вторгнення росії в Україну змінюються пріоритети правоохоронної діяльності, у тому числі її науково-методичного забезпечення.

Евакуація людей, документування воєнних злочинів, ексгумація, розмінування, охорона правопорядку в умовах бойових дій – це щоденні виклики працівникам поліції та фахівцям інших правоохоронних відомств.

Саме працівники поліції, які повертаються до визволених населених пунктів, беруть громадян під правовий і, навіть фізичний захист.

Нині головні функції слідчих, спеціалістів-криміналістів, вибухотехніків та інших фахівців Національної поліції України (далі – НПУ) у де окупованих регіонах держави полягають у здійсненні ексгумації тіл з місць поховань, виявленні та знешкодженні снарядів, гранат, різноманітних вибухових пристроїв, тощо.

В умовах зміни вектору практичної діяльності працівники НПУ потребують науково-методичного забезпечення спеціальної правоохоронної діяльності, зумовленої веденням активних військових дій в Україні.

В основі сучасної правоохоронної діяльності найбільш затребуваними стають спеціальні знання із зовнішньої балістики, судової медицини, криміналістичної вибухотехніки,

криміналістичного документознавства та інших складових криміналістики і судової експертології.

Відомо, що практична і наукова сфери тісно пов'язані між собою, мають постійний вплив одна на одну. Їх розвиток відбувається у синергетичному зв'язку з попереднім досвідом, дослідженнями, результатами.

Позитивним у цьому аспекті слід відмітити накопичений досвід криміналістів Національної академії внутрішніх справ (далі – НАВС), які в цілому утворюють криміналістичну наукову школу провідного закладу вищої освіти системи МВС України.

Дослідження спеціальних знань під час кримінального провадження, проведення судових експертиз в сучасних умовах є вагомим напрямом наукових пошуків навчально-наукового інституту № 2 НАВС.

Наукові і науково-педагогічні працівники активно продовжують дослідження використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, які були закладені відомими видатними криміналістами: професорами М.В. Салтевським, В.П. Бахіним, В.С. Кузьмічовим, А.В. Іщенком, В.К. Весельським, Є.Д. Лук'янчиковим, О.В. Рибальським, В.Г. Хахновським, доцентами П.Д. Біленчуком, З.С. Міленевською та ін. Їх здобутки стосувалися судово-експертного встановлення групової належності об'єктів, дослідженння звукових, запахових слідів та електронних доказів (М.В. Салтевський), використання спеціальних знань у криміналістичній тактиці та криміналістичній методиці (В.П. Бахін, Є.Д. Лук'янчиков, В.К. Весельський), спеціальних знань у слідчій діяльності (В.С. Кузьмічов), дослідження науково-методичних основ судової експертології і криміналістики (А.В. Іщенко), спеціальних знань в експертизі матеріалів та засобів цифрового відеозвукозапису (О.В. Рибальський), спеціальних знань у криміналістичній інформатиці (В.Г. Хахановський), розслідування злочинів із залученням спеціальних знань інших наук: кібернетики, інформатики, нейробіоніки тощо (П.Д. Біленчук), судово-почеркознавчих досліджень (З.С. Меліневська).

Окремо слід зазначити про новаторський у вітчизняній криміналістиці підхід до вивчення спеціальних знань, започаткований свого часу В.С. Кузьмічовим. Він обґрунтував у курсі «Криміналістика» систему навчальної дисципліни з виокремленням окремого розділу «Криміналістична експертиза» («Криміналістика», Київ, 2001), а також у навчальній програмі «Криміналістика», яка

низка років використовувалася при підготовці юристів і правоохоронців у НАВС.

Лише за останні роки в НАВС, за рецензуванням науковців навчально-наукового інституту № 2 або їх наукового керівництва, були захищені дисертації з проблематики спеціальних знань у судочинстві: «Судово-мистецтвознавча експертиза у кримінальному судочинстві України» (О.О. Шульга), «Використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником» (А.М. Таранова), «Теоретичні та методичні основи експертизи встановлення давності документу» (С.Ю. Стратонов), «Криміналістичне дослідження метальної холодної зброї» (А.С. Пашиєва), «Використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку» (Д.О. Хомич), «Визначення вартості нерухомого майна на час вчинення злочину в кримінальному провадженні» (Ю.О. Чечіль), «Використання баз біометричних даних підрозділів Експертної служби МВС України під час розслідування кримінальних правопорушень» (К.В. Дубонос), «Криміналістичні засади встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» (В.І. Голоботовський), «Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень» (О.М. Шрамко), «Теоретичні, правові та праксеологічні засади техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів» (В.В. Арешонков, докт.), «Використання балістичного обліку експертної служби МВС України у розслідуванні кримінальних правопорушень» (О.В. Грищенко), «Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» (Б.Б. Теплицький), «Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення» (Н.В. Копча), «Основи методики судової експертизи встановлення давнини виготовлення документа» (К.М. Ковальов), Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу (А.В. Лісіцький), «Ідентифікація особи за матеріалами відеозапису» (Т.Г. Чашницька), «Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» (О.А. Семенюк) та ін.

Сучасні наукові осередки дослідження використання спеціальних знань у кримінальному провадженні сконцентровані на

кафедрах та лабораторіях криміналістичного напряму, де розвиток наукових пошуків очолюють керівники професори С.С. Чернявський, Ю.М. Чорноус, О.В. Таран, В.В. Юсупов, А.А. Саковський та ін. Ці дослідники сформували власні наукові осередки, більшість з них мають захищених докторів юридичних наук. Зокрема, професор С.С. Чернявський – В.Є. Боднар, І.В. Рогатюк, А.П. Запотоцький, І.В. Цюприк, С.М. Князєв, А.А. Саковський та ін., професор Ю.М. Чорноус – Г.Ю. Нікітіна-Дудікова.

Результати дисертаційних робіт, у тому числі щодо використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, активно впроваджуються у законотворчу і практичну діяльність та освітній процес.

Отже, закладені у криміналістичній науковій школі НАВС основи дослідження проблем використання спеціальних знань у кримінальному провадженні слугують надійним фундаментом науково-методичного забезпечення сучасних проблем розслідування воєнних та пов'язаних з ними злочинів, створюють належні умови для підготовки фахівців-правоохоронців, здатних професійно реагувати на сучасні виклики військового вторгнення окупантів на територію України.

Тичина Дмитро Михайлович,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ

Перцев Роман Валерійович,
доктор філософії в галузі права,
заступник начальника слідчо-криміналістичного відділу
Центрального округу поліції Ізраїль

ВИКОРИСТАННЯ ТЕПЛОВІЗОРА НА БЕЗПІЛОТНОМУ ЛІТАЛЬНОМУ АПАРАТІ (ДРОНІ) ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Практичне використання безпілотних літальних апаратів (дронів) (БПЛА) різко зросло за останні два десятиріччя, що зробило їх доволі дієвим інструментом у різних сферах суспільної діяльності й призвело до значної кількості наукових розробок. Такі технології стали повсякденною та невід'ємною частиною нашого суспільства, що

пов’язано зі швидким технологічним розвитком, комп’ютеризацією, мобільністю, безпечністю, легкістю, надійністю, доступністю та економічною вигідністю. Поряд з цим, за допомогою тепловізійних (інфрачервоних) камер, встановлених на дронах можливий пошук та розпізнання людського тіла, зокрема при пошуково-рятувальних операціях, пошуку постраждалих за кровотечою, а також у кримінальних провадженнях при пошуку трупів за їх тепловим слідом з огляду на важкодоступність місць, умов події [1].

Тепловізор (інфрачервона камера) – оптико-електронний прилад для візуалізації температурного поля та вимірювання температури. Переважно працює в інфрачервоній частині електромагнітного спектру – теплові зображення утворюються завдяки зміщенню максимумів спектрів власного випромінювання тіл під час їх нагрівання у короткохвильову область [2]. Основним завданням є безконтактне вимірювання температури об’єктів неживої і живої природи, пошук людей тощо.

Для збільшення ефективності дронів при огляді місця події додатково до наявної камери зображення RGB можна встановити тепловізійну камеру (тепловізор), яка реєструє інфрачервоне випромінювання, що випускається об’єктами [3]. Таке випромінювання невидиме для людського ока, але тепловізор перетворює його на видиме зображення. Теплобачення не вимагає підсвічування або навколишнього світла, проникаючи крізь перешкоди, включаючи дим, пил, серпанок, світле листя тощо.

Місця вчинення кримінальних правопорушень або надзвичайних ситуацій можуть відрізнятися один від одного за розміром і протяжністю, або включати безліч постраждалих, які мають травми різного ступеня тяжкості. Наприклад, швидке виявлення таких постраждалих, особливо з великою кровотечею, в нічний час, набуває ще більшої актуальності при врятуванні життя. Що стосується розташування місця, де сталася надзвичайна ситуація чи кримінальне правопорушення, то їх географічне положення може також бути важкодоступним через ліси, перепади висот (гори, мости, пагорби тощо) або навіть умови освітленості (день/ніч/вечір). Тому природня обстановка може ускладнити доступ до місця події, або, наприклад, окрім того, сприяти зниженню температури тіла жертви та призвести до смерті [4].

Варто наголосити, що теплові зображення мають перевагу перед зображеннями RGB, оскільки, наприклад, червоний одяг краще відрізнити від крові. Незважаючи на те, що температура крові дуже швидко падає, кровотечу все одно можна легко виявити за допомогою

БПЛА. Комбінація тепловізора та RGB-камери, що можуть одночасно відображати зображення для оператора дрону, може покращити виявлення кровотечі для пошукової команди навіть після досить тривалого періоду часу. Розпізнавання кровотечі у постраждалих за допомогою дронів з інфрачервоними камерами можливе за температурою (силою сигналу на знімку) та характерним геометричним розширенням потоку рідини. Відповідно до закону теплового випромінювання, для кожного тіла та на кожній довжині хвилі існує пропорційна залежність між поглинальною та випромінювальною здатністю. Чорне тіло – це гіпотетичний об'єкт, що повністю поглинає падаюче випромінювання будь-якої довжини хвилі та інтенсивності.

У проведених дослідженнях встановлено, що залежно від розташування джерела кровотечі на тілі та погодних умов, незначну кровотечу з долоні потерпілого з невеликим обсягом рідини (близько 20 мл) дуже важко або неможливо виявити. Прямий огляд з дрона оператором здійснюється за допомоги камери, яка є ключовим фактором успішного виявлення кровотечі у постраждалого. Висота польоту над землею/потерпілим, роздільна здатність, кут апертури інфрачервоної камери, температура навколишнього середовища (зима/літо) та ускладнена видимість через опади, туман, теплі хмари, дим, пожежі на об'єкті огляду, відіграють значну роль і можуть ускладнити виявлення джерел кровотечі на тілі потерпілого і, отже, зумовлюють дистанційне сортування за допомогою дрону. З іншого боку, неможливо виявити джерела кровотечі за допомогою інфрачервоної камери, якщо потерпілий покритий будь-яким матеріалом, оскільки камера завжди уловлює тільки температуру поверхні та відображає її на відповідному зображенні, що передається. Це особливо актуально, коли тіло закрите товстим одягом, снігом/лавиною, водою, фауною та флорою, іншими людьми, будинками або знаходиться за склом. У деяких випадках дистанційний відбір можливий за допомогою об'єднання зображень нічного бачення RGB-IR в один вихідний сигнал, оскільки переваги відповідної технології або вся інформація про зображення доступні оператору у відповідному цифровому вигляді. За допомогою алгоритмів розпізнавання зображень/форм (штучний інтелект), які раніше були задані для розпізнавання кровотеч, можливо отримати позитивний результат для судово-медичного експерта. Однак така абсолютно нова форма сортування з повітря або на відстані потребує подальших досліджень [5].

Ще одним з перспективних напрямків використання БПЛА із встановленою на них інфрачервоною камерою може бути пошук трупів у важкодоступних місцях на великих територіях (лісах, болотах, гірській місцевості тощо). Різниця температур виявлена інфрачервоними камерами лягла в основу кількох іноземних судово-криміналістичних досліджень, які перевірили можливість використання тепловізорів при виявленні трупів. Так, під час проведення експерименту в одному з них за допомогою тепловізора було виявлено труп людини 145 разів з 379 польотів БПЛА (38 %), із них: свіжі – 4 (14 %), розкладені – 10 (16 %), здуті – 13 (36 %), після здуття – 26 (49 %), у процесі розкладу – 50 (47 %) та сухі останки – 42 (44 %). Кількість виявлених трупів за типом місцеперебування: мішаний ліс – 56 (36 %), хвойний ліс – 24 (29 %), листяний ліс – 8 (24 %), хмиз – 29 (38 %), лук – 28 (37 %). Швидкість польоту під час 36 обльотів з позитивним виявленням, становила в середньому 9 м/с, менша точність показана на висоті 60 м, а вища на 25 м [6].

Результати проведеного експерименту іноземними фахівцями-практиками надають рекомендації щодо більш ефективного використання БПЛА оснащених тепловізорами, зокрема: лісові масиви, похмуре небо та менша висота польоту позитивно впливають на точність вимірювання температури трупів, у той час як відкриті місця (луки) на їх точне місцезнаходження (виявлення).

Таким чином, БПЛА корисні для моніторингу, оскільки вони долають відстані в складних умовах та обмеженого доступу, при цьому скорочують матеріальні витрати та час необхідний для обстеження територій, огляду об’єктів, відбору зразків для аналізу. Тому розробка рекомендацій використання тепловізорів встановлених на дронах з метою огляду місця події важкодоступних місць перебування людей, які постраждали при надзвичайних ситуаціях або вчинення щодо них злочинів має вагоме праксеологічне значення з огляду на те, що об’єкти пошуку часто маскуються ідеальними (сліди людини) або природними явищами (дерева, кущі, листя, нічний час, погодні умови тощо). Криміналістична наука не повинна бути осторонь технологічного процесу розвитку й використовувати новітні технології у розслідуванні кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Тичина Д. М., Антощук А. О., Перцев Р. В. Криміналістичне забезпечення використання безпілотного літального апарату (дрону) у досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2023. № 78 (4). Ч. 2. С. 291–297.

2. Тепловізор. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5–%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B7%D0%BE%D1%80

3. Kirk J., Havens E., Sharp J. (2016). Thermal Imaging Techniques to Survey and Monitor Animals in the Wild. *Academic Press.* USA, Cambridge, ISBN 9780128033845. URL: https://www.researchgate.net/publication/282341852.

4. Goolsby C., Strauss-Riggs K., Rozenfeld M., Charlton N., Goralnick E., Peleg K. (2019). Equipping Public Spaces To Facilitate Rapid Point-of-Injury Hemorrhage Control after Mass Casualty. *Am J Public Health*. 109 (2), 236–241. URL: https://doi.org/10.2105/AJPH.2018.304773.

5. The Ultimate Infrared Handbook for R&D Professionals (2024). *Military+Aerospace Electronics*, April 19. URL: https://www.militaryaerospace.com/white-papers/whitepaper/55019232/the-ultimate-infrared-handbook-for-rd-professionals.

6. Rietz J., Ferry N., Schlüter J., Wehner H. *et al.* (2023). Drone-Based Thermal Imaging in the Detection of Wildlife Carcasses and Disease Management. *Transboundary and Emerging Diseases*, Vol. 2023, Article ID 5517000. URL: https://doi.org/10.1155/2023/5517000.

Шевчук Віктор Михайлович,
завідувач кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ФОРМУВАННЯ ТА РОЛЬ ВОЄНОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

В умовах війни та сучасних євроінтеграційних процесів відбувається перезавантаження криміналістики, пов’язане передусім із появою нових викликів перед системою кримінальної юстиції та необхідністю вирішення першочергових завдань в умовах активних бойових дій на території України, формування криміналістичних знань відповідно до потреб практики. У таких умовах криміналістика покликана розроблювати новітні засоби, прийоми та методи, спрямовані на протидію кримінальних правопорушень, пов’язаних з військовою агресією РФ проти України та іншим злочинам в умовах

війни. В реаліях сьогодення фактично можна констатувати про формування нового наукового криміналістичного напрямку - воєнної криміналістики [1, с. 897].

Варто зауважити, що у історії криміналістики були спроби сформувати ідею «воєнно-польової криміналістики», «воєнно-прикладної криміналістики», «військової криміналістики» [2, с. 273]. Водночас, на наш погляд, запропоновані терміни цієї галузі криміналістичних знань дещо звужують розуміння предмета, системи та завдань воєнної криміналістики. З нашої точки зору, у зміст наукової концепції воєнної криміналістики мають входити ідеї та теоретичні положення про об'єкт дослідження, систему знань, зміст її окремих елементів, місце в системі наукового знання, значення для теорії та практики слідчої роботи, завдання подальшого наукового дослідження.

Вбачається, що об'єктом вивчення воєнної криміналістики мають виступати закономірності збирання, дослідження та використання доказової інформації розслідування злочинів (кримінальних правопорушень), що відбуваються в районах воєнних дій, на територіях проведення активних бойових операцій та військової агресії. Об'єкт воєнної криміналістики певною мірою визначає і її систему. Вона має включати науково обґрунтовані та апробовані на практиці криміналістичні положення та рекомендації щодо організації документування та розслідування злочинів, що скоюються в умовах війни на територіях, де проводяться воєнні дії, бойові операції та військова агресія, що визначають розробку та застосування теоретико-методологічних основ, вибору та застосування засобів, методів та прийомів криміналістичної техніки, тактики і методики розслідування злочинів з урахуванням специфічних умов діяльності – в умовах військового стану та активних бойових дій на певній території держави.

Одним із головних завдань воєнної криміналістики постає розроблення, формування та застосування системи засобів, методів, прийомів та заходів криміналістичного забезпечення протидії вчиненню таким кримінальним правопорушенням, яке має комплексний характер та повино охоплювати теоретико-методологічний, техніко-криміналістичний, тактико-організаційний і методико-криміналістичний напрями пошуків [3].

Теоретико-методологічні основи воєнної криміналістики включають загально-наукову проблематику, пов'язану із розробленням поняття, предмета, системи та завдань воєнної криміналістики, її місця в системі криміналістичної науки. Важливими

напрямками таких наукових досліджень можуть стати розроблення таких наукознавчих проблем, як методологія воєнної криміналістики, система курсу воєнної криміналістики, інновації у криміналістичній дидактиці при викладанні воєнної криміналістики та ін. У даному випадку можна говорити про воєнну криміналістику як новий науковий напрямок у криміналістичній доктрині, який має значні перспективи подальших наукових досліджень у криміналістиці.

У напрямку техніко-криміналістичного забезпечення воєнної криміналістики актуалізуються наукові розробки та дослідження щодо створення та впровадження інноваційних криміналістичних продуктів, спрямованих на оптимізацію боротьби із злочинністю у військовій сфері, документування та розслідування виявленні, документації та розслідуванні злочинів, пов'язаних з військовою агресією РФ проти України. Актуальними є можливості використання БПЛА, систем спостереження та відеоконтролю, ідентифікаційних систем розпізнавання за обличчами осіб тощо.

У тактико-криміналістичному забезпеченні воєнної криміналістики перспективними напрямками досліджень має стати розробення тактичних основ проведення процесуальних дій та криміналістичних рекомендацій в умовах війни. Вони можуть бути пов'язані із специфікою тактики проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану, проведення бойових дій та ін. Така ситуація зумовлює необхідність розроблення нових тактичних прийомів, перегляд можливостей тактичних комбінацій та тактичних операцій, алгоритмів слідчих (розшукових) та ін.

У методико-криміналістичному забезпечені воєнної криміналістики такі напрями тісно пов'язані зі зміною кримінального та кримінального процесуального законодавства, оскільки такі зміни вимагають удосконалення наявних методик розслідування кримінальних правопорушень та розроблення нових криміналістичних методик розслідування. Інноваційні розробки у цій галузі криміналістики мають бути спрямовані на проведення досліджень методик розслідування нових видів кримінальних правопорушень, тактичних операцій, алгоритмів слідчих дій, перевірки версій, розроблення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень та ін. [4, с. 16].

Сучасні реалії війни в Україні вимагають від криміналістики удосконалення, розроблення та впровадження у практика систему криміналістичних методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [5, с. 81-85], скоєних військовослужбовцями в умовах

воєнних дій. Крім цього, актуалізуються наукові дослідження методики розслідування злочинів проти основ національної безпеки України; воєнних злочинів, вчинених військовими РФ в Україні та ін. [6, с. 181-202].

Враховуючи сучасні завдання адаптації криміналістичних знань до умов воєнного стану та реформування вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів Європейського Союзу досить актуальними є проблеми пристосування і модернізації криміналістичних знань до сучасних вимог практики [7]. Важливо враховувати сучасні тенденції розвитку криміналістики, пов'язані із формуванням нових її напрямів, зокрема, воєнної криміналістики, що дасть змогу суттєво підвищити роль та прикладне значення застосування криміналістичних знань в сучасних реаліях воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Modern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. Modern research in world science: Proceedings of the 5th International scientific and practical conference (August 7-9, 2022). Sci-conf.com.ua. Lviv, Ukraine. 2022. Pp. 896-903.

2. Тіщенко В. Щодо поняття і структури воєнної криміналістики. Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні. Матеріали міжн. наук.-практ. круглого столу 14-15 березня 2024 року, м. Київ. Київ: Алерта, 2024. С. 272-275.

3. Shevchuk V. M. The role of criminalistics in improving the efficience of the investigation of war crimes committed by military of the RF in Ukraine. Scientific Collection «InterConf», (122): 1st International Scientific «Diversity and Inclusion in Scientific Area» (August 26-28, 2022). Warsaw, Poland, 2022. Pp. 187-195.

4. Капліна О. В. Відшкодування шкоди, завданої громадянинові внаслідок збройної агресії РФ: кримінальний процесуальний аспект. Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації: наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). Х.: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2022. С.12-17.

5. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Prospective directions of research of innovations of separate criminalistic methodics. Scientific practice: modern and classical research methods : Collection of scientific papers «ΛΌГОΣ» (Vol. 1), February 26, 2021. Boston-Vinnytsia: European Scientific Platform, 2021. Pp. 81-85.

6. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: ґенеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. 448 с.

7. Шевчук В.М. Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів: цифровізація, інновації, перспективи. Військові правопорушення та воєнні злочини: історія, теорія та практика. Колективна монографія. “Izdevnieciba “Baltija Publishing” (м. Рига, Латвія), 2023. С. 795-822.

Шепітько Валерій Юрійович,
професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України

ПРОБЛЕМИ АЛГОРИТМІЗАЦІЇ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Проблемам алгоритмізації досудового розслідування в криміналістиці приділялася певна увага. У криміналістичній літературі питання алгоримізації слідчої діяльності успішно висвітлюються вже понад 50 років. На сьогодні апарат теорії алгоритмів як галузі математичної логіки знаходить своє широке використання у типізації криміналістичних рекомендацій, способів та засобів – розробленні і пропонуванні до застосування типових версій, типових слідчих (розшукових) дій, типові обставини, що підлягають з’ясуванню, типових тактичних прийомів та комбінацій, типових криміналістичних методик та ін. Алгоримізувати можливо лише ті дії слідчого (або їх комплекси), для яких визначені вихідні дані (типові слідчі ситуації, типові сукупності слідів, типові способи і знаряддя кримінального правопорушення, тощо).

Будь-яке розслідування кримінальних правопорушень – «боротьба за інформацію». Ефективність досудового розслідування залежить від використання найбільш раціональної послідовності та черговості проведення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів. Розслідування повинно точно встановлювати обставини кримінального провадження, адекватно відображати подію кримінального правопорушення, ситуацію, осіб, винних у його вчиненні [1, с. 16]. Розслідування певних видів кримінальних правопорушень передбачає використання типових криміналістичних рекомендацій та окремих криміналістичних методик (алгоритмів дій).

Фактично певними алгоритмами дій під час розслідування певного виду кримінальних правопорушень є окремі криміналістичні

методики, які складаються з типових систем (алгоритмів) дій слідчого, що сприяють обранню оптимальної лінії його поведінки. Окрема криміналістична методика – це певні алгоритми дій слідчого (типові програми), комплекс порад типізованого характеру [2, с. 4]. За своєю структурою окрема криміналістична методика охоплює: криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень даного виду; предмет розслідування; дії на етапі відкриття кримінального провадження; систему слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; профілактичні заходи.

У сучасних умовах перед криміналістикою постають нові завдання, які потребують вироблення наукових рекомендацій у документуванні, фіксації та доказуванні фактів учинення воєнних та інших злочинів міжнародного характеру. Проблеми розслідування воєнних злочинів не піддавалися ґрунтовному аналізу до початку повномасштабної російсько-української війни. Розроблення окремих криміналістичних методик розслідування воєнних та інших злочинів міжнародного характеру є викликом часу і передбачає визначення їх структури та змісту, а також можливості застосування стандартів розслідування. Виникає питання: як проводити розслідування воєнних злочинів, хто може здійснювати таке розслідування, які засоби задіювати, які криміналістичні методики використовувати?

Проведення розслідування воєнних та інших злочинів міжнародного характеру пов'язано із необхідністю створення та функціонування спільних (міжнародних) слідчих груп (Task Forces). Створення і діяльність міжнародних спільних слідчих груп є прогресивним кроком світового співтовариства у боротьбі з міжнародною злочинністю [3, с. 36-46]. Проведення розслідування спільними (міжнародними) слідчими групами має свої особливості і обумовлює необхідність використання певних міжнародних стандартів.

Стаття 571 КПК України визначає порядок створення і діяльність спільних слідчих груп. Зокрема, у ч. 1 ст. 571 КПК України вказано, що для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держава, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створюватися спільні слідчі групи. У ч. 4 цієї статті зазначено, що слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії виконуються членами спільної слідчої групи тієї держави, на території якої вони проводяться.

У таких умовах окремі науковці відстоюють позицію щодо необхідності здійснення «стандартизації розслідування воєнних

злочинів». Саме стандартизація, на їх думку, має допомогти «уніфікувати процес підготовки персоналу, *алгоритмізувати* (курсив наш) роботу на місці події, взаємодію між різними підрозділами, експертними установами, забезпечити якісне документування фактів, проведення процесульних дій» [4, с. 51]. Особливості «методології розслідування воєнних злочинів, які вчиняються в умовах збройного конфлікту полягає у застосуванні колективного (бригадного) методу розслідування, розслідування по «гарячих слідах» та спеціальних порядках слідчих (розшукових) дій» [5, с. 397].

Проблема стандартизації розслідування пов'язана із виробленням певних правил для упорядкування діяльності. Стандарт – це певний еталон, модель, норма або стереотип. Розслідування кримінальних правопорушень передбачає розроблення та застосування певних алгоритмів дій – слідчих технологій, типових програм, типових криміналістичних методик.

Здійснення розслідування воєнних злочинів має ґрунтуватися на стандартах розслідування. На сьогодні запропоновані «Базові стандарти розслідування для документування міжнародних злочинів в Україні» [6]; «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина» [7]; «Основні стандарти розслідування для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів» [8], «Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних» [9, 10]; «Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту. Основні стандарти належної практики щодо документування сексуального насильства як злочину згідно міжнародного права» [11], тощо).

Виникає питання щодо співвідношення стандартів розслідування та окремих криміналістичних методик. Стандарти розслідування воєнних злочинів за своєю структурою не співпадають з окремою криміналістичною методикою. Вони торкаються лише найбільш важливих питань щодо документування воєнних злочинів, стосуються збирання певних видів доказової інформації (наприклад, цифрової), розраховані на різних суб'єктів (у тому числі, служби оперативного реагування, іноземних експертів, громадськість, журналістів тощо).

Список використаних джерел

1. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 16.

2. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 2 / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. С. 4.

3. Chornous Yu. Topical questions of creation and activities of international joint investigation teams. *A First Printed Criminalist.* 2017. № 14. P. 36-46.

4. Дуфенюк О. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences.* 2022. № 1. С. 51.

5. Гловюк І. В., Тетерятник Г. К. Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування Sui Generis. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 6. С. 394-398.

6. Basic Investigative Standards for Documenting International Crimes in Ukraine. URL: https://globalrightscompliance.com/standards-for-documenting-international-crimes-in-ukraine/.

7. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина: метод. рекомендації. затв. 28 квітня 2023 р. Київ, 2023. 112 с.

8. Основні стандарти розслідування для співробітниківслужб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів. URL: www.globalrightscompliance.co.uk; https://mart-ngo.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/2016-09-15-10_08_06-1.pdf.

9. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf.

10. Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних. URL: https://law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf.

11. International Protocol on the Documenting and Investigation of Sexual Violence in Conflict. Best Practice on the Documentation of sexual Violence as a Crime or Violation of International Law. URL: https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf.

Шепітько Михайло Валерійович,
професор кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, провідний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

Концептуальний розвиток злочину агресії пройшов довгий шлях до визначення цього явища. Після Першої та Другої світових війн, кількох локальних війн, конфліктів і криз міжнародне співтовариство дійшло висновку про необхідність реагування та притягнення до відповідальності лідерів, винних у такій агресії. Приклади міжнародних судів, Нюрнберзького та Токійського трибуналів, мирних конференцій, створення Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді, Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії та Спеціалізованої палати та Спеціалізованої прокуратури по Косово призвели до концепції неминучої юридичної відповідальності за міжнародні та воєнні злочини, злочини проти людства, злочини агресії та геноциду.

Слід погодитися з О. Базовим, що концепція злочину агресії почала формуватися ще в середньовіччя при вирішенні філософської проблеми «чесної та несправедливої війни» (Гуго Гроцій, Франсіско де Віторія). Розвиток міжнародної спільноти після Першої світової війни в рамках Ліги Націй (Пакт Ліги Націй, Декларація Ліги Націй щодо загарбницьких воєн тощо) [Базов, с. 124]. У міжвоєнний період цікавим міжнародним актом, який визначав злочин агресії, була Лондонська конвенція від 3 липня 1933 р. (Конвенція про визначення агресії), підписана Румунією, Естонською Республікою, Латвійською Республікою, Польською Республікою, Турецькою Республікою, Персією, СРСР, Афганістаном і Фінляндією. У цьому акті, який певною мірою відповідає сучасним міжнародно-правовим актам, використано наступне визначення: «агресором у міжнародному конфлікті, відповідно до чинних домовленостей між сторонами спору, вважається держава, яка першою вчинить будь-яку з наступних дій:

1) оголошення війни іншій державі;

2) вторгнення її збройних сил з оголошенням війни або без нього на територію іншої держави;

3) напад її сухопутних, військово-морських або повітряних сил, з оголошенням війни чи без нього, на територію, судна чи літаки іншої держави;

4) морська блокада берегів або портів іншої держави;

5) надання підтримки збройним групам, сформованим на її території, які вторглися на територію іншої держави, або відмова, незважаючи на прохання держави, що вторглася, вжити на своїй власній території всіх заходів, що від неї залежать, щоб позбавити ці банди будь-якої допомоги чи захисту» (ст. 2) [2].

Європейська мережа контактних пунктів щодо осіб, відповідальних за геноцид, злочини проти людяності та військові злочини (the Genocide Network) наполягає на тому, що спроби криміналізувати злочин агресії після Першої світової війни провалилися, але після Другої світової війни ця концепція стала актуальною з створення Нюрнберзького трибуналу [3].

Водночас ці концепції працювали в контексті перемоги та «суду переможця». Такий підхід та слабкість міжнародних інституцій унеможливлюють здійснення правосуддя в конфлікті та війні, що триває, відсутність доступу до місць вчинення таких злочинів, а також до осіб, які провокували та здійснювали таку агресію. Сьогодні подібна ситуація сформувалися в Україні, оскільки російська агресія не зупинена, а загарбницька війна продовжує знищувати українську ідентичність разом із громадянами, цілі міста та селища, їх інфраструктуру, культуру, історію та мову.

Визначаючи злочин агресії, українське законодавство керується насамперед Статутом ООН. Так, ст. 1 Статуту ООН формулює цілі і принципи: «підтримувати міжнародний мир та безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії, або інших порушень миру…» (Статут ООН, 1945 р.) [4]. У той же час ч. 4 ст. 2 Статуту ООН передбачає, що «усі Члени ООН утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином, несумісним із Цілями ООН». Той факт, що «Рада Безпеки визначає існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії та надає рекомендації або вирішує те, які дії варто почати у відповідності зі ст.ст. 41 та 42 для підтримки або відновлення міжнародного миру й безпеки» (ст. 39) [4] блокує реалізацію цілей Статуту ООН (у Статуті ООН 1945 р. не було передбачено самої можливості того, що агресором може бути член

Ради Безпеки ООН, як це сталося в ситуації з російською агресією проти України).

Ознаки злочину агресії продовжували визначатися в інших міжнародно-правових актах. Відповідно до Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. передбачено таке поняття агресії: «застосування збройних сил державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим способом, що суперечить Статуту ООН, як викладено в цьому Визначенні» (стаття 1 Додатку до Резолюції). Ця резолюція містить перелік дій, які кваліфікуються як агресія незалежно від оголошення війни:

(a) Вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, якою б тимчасовою вона не була, в результаті такого вторгнення або нападу або будь-якої анексії із застосуванням сили території іншої держави або його частина;

b) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;

c) блокада портів або узбережжя держави збройними силами іншої держави;

d) напад збройних сил держави на сухопутні, морські чи повітряні сили або морський і повітряний флот іншої держави;

(e) Використання збройних сил однієї держави, які знаходяться на території іншої держави за згодою приймаючої держави, всупереч умовам, передбаченим угодою, або будь-яке продовження їх присутності на такій території після припинення дії договір;

(f) дії держави, які дозволяють використовувати свою територію, яку вона надала у розпорядження іншої держави, цією іншою державою для вчинення акту агресії проти третьої держави;

(g) надсилання державою або від її імені збройних банд, груп, нерегулярних формувань або найманців, які здійснюють дії збройної сили проти іншої держави настільки тяжкі, що прирівнюються до перелічених вище дій, або її суттєва участь у них» (3314 Визначення агресії, 1974) (Стаття 3 Додатку до Резолюції). Крім того, перелік таких діянь не є вичерпним (ст. 4 додатку до Резолюції) [5].

Важливо, що Римський статут Міжнародного кримінального суду відтворює це визначення агресії (стаття 8bis). Європейська мережа контактних пунктів щодо осіб, відповідальних за геноцид, злочини проти людяності та військові злочини (Geocide Network) наполягає на тому, що «відповідно до визначення статті 8bis,

індивідуальну кримінальну відповідальність за злочин агресії можуть понести лише члени керівництва держави з урахуванням порогової вимоги щодо типу порушення Статуту ООН» [3]. На нашу думку, такий підхід до визначення злочину агресії є ключовим, оскільки дозволяє відмежувати злочин агресії від інших міжнародних та воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду.

З 2014 року, а особливо з 2022 року, російська агресія набула максимальної сили, набувши всіх ознак, зазначених у міжнародних актах, поєднуючи ці дії з військовими та іншими тяжкими злочинами. Е. Полманн також зазначає, що військовий напад Росії на Україну відповідає всім необхідним вимогам статті 8bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду [6, С. 717]. Україна робила численні спроби ратифікувати та імплементувати Римський статут Міжнародного кримінального суду як до, так і після масштабного вторгнення, 24 лютого 2022 року, але вдалося лише визнати його юрисдикцію.

У статті 437 КК України передбачається кримінальна відповідальність за планування, підготовку або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, а також за ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій. Саме цей злочин в національному кримінальному законодавстві є певним відповідником злочину агресії, сформульованому в міжнародному кримінальному праві. Разом із цим особливістю цього злочину за національним законодавством є те, що в ньому прямо не сформульований суб'єкт злочину, що може сформулювати позицію про можливість притягнення будь-якої фізичної, осудної особи, що досягла віку кримінальної відповідальності (загальний суб'єкт). За цим підходом і формувалася судова практика до прийняття постанови Великої палати Верховного суду від 28 лютого 2024 р. у справі № 415/2182/20, відповідно до якої діяння вчинені у ст. 437 КК України здатні вчиняти особи, які в силу службових повноважень або фактичного суспільного становища спроможні здійснювати ефективний контроль за політичними чи воєнними діями або керувати ними, та/або істотно впливати на політичні, військові, економічні фінансові, інформаційні та інші процеси у власній державі чи за її межами, та/або керувати конкретними напрямами політичних або воєнних дій. Цей підхід формулює підхід щодо можливості кримінальної відповідальності за національним кримінальним законодавством лише певного роду лідерами держав, що керують або впливають на певні процеси держави або поза її межами (спеціальний суб'єкт). При цьому судова

практика застосування ст. 437 КК України поки що не підтвердила такий підхід, обраний Верховним судом.

Однак цей підхід на сьогодні щодо застосування ст. 437 КК України очевидно підтримує Офіс Генерального прокурора. Цікаво, що на його сайті у магістральній справі «24 лютого» серед підозрюваних осіб наявні міністри оборони та внутрішніх справ, депутати Державної думи, Федеральних зборів, військового командування, сенартори, керівники окремих органів влади, корпорацій та стратегічних підприємств, розпалювачів війни та пропагандистів Кремля (включаючи керівників вищих навчальних закладів).

За такого специфічного визначення «злочину агресії» на міжнародному рівні та «планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни» на національному рівні виникає питання щодо надання можливих рекомендацій з розслідування даного виду злочину. Злочин агресії очевидно має переслідуватися міжнародним кримінальним трибуналом (судом). На національному рівні також може здійснюватися досудове розслідування та судовий розгляд таких кримінальних проваджень, оскільки спеціальних суб'єктів-лідерів, які можуть бути притягуватися до такої кримінальної відповідальності може бути більше, ніж в міжнародному кримінальному трибуналі (суді), що і підтверджує великий перелік підозрюваних, визначених Офісом Генерального прокурора. Разом із цим побудова криміналістичної методики для такого унікального випадку на сьогодні видається примарною. Це пов'язано із триваючою агресією, відсутністю прямого доступу до таких осіб, визначенням кола повноважень таких осіб на відстані (без можливості їх точного визначення), які приймають рішення про вчинене вторгнення, здійснені політичні та військові дії, особливостей формування доказової бази, повідомлення про підозру, тощо. Саме тому, на нашу думку, передчасною є сама ідея формування типової методики розслідування планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни.

Список використаних джерел

1. Базов О. Деякі питання визначення злочину агресії в міжнародному кримінальному праві. Публічне право, № 1 (29), 2018. С. 123-133.

2. Convention for the Definition of Aggression. 3 July 1933, available at: https://www.iilj.org/wp-content/uploads/2016/08/Convention-for-the-Definition-of-Aggression-1933.pdf.

3. The crime of aggression in the national laws of EU Member States, Genocide Network Observer States and Ukraine. *Genocide Network Paper*. October 2023. pp. 7. URL: https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/eurojust-crime-of-aggression-national-laws.pdf.

4. UN Charter, 24 October 1945. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN Charter_Ukrainian.pdf.

5. 3314 (XXIX) Definition of Aggression, 14 December 1974. URL: https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/739/16/pdf/nr073916.pdf?token=2ljNuRniBdjr8yRX0t&fe=true.

6. Pollmann E. The Crime of Aggression and the Case of Ukraine. American Yearbook of International Law. Vol. 1, No 1, (2022), p. 717.

Щербаковський Михайло Григорович,
завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

FORENSIC INTELLIGENCE – СКЛАДОВА СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Термін Forensic intelligence у зарубіжної літератури США, Австралії, Канади, Швейцарії вперше був використаний на початку 2000-х років, як новий науковий та організаційний напрямок у розслідуванні та попередженні злочинів. Forensic означає «судово-експертний», «судова експертиза», intelligence – «розвідка». Тобто дослівно – Forensic intelligence це експертна розвідка, хоча її функції виходять за межі лише експертних досліджень. Відповідно до вітчизняної термінології, суть forensic intelligence точніше трактувати як пошук інформації з використанням експертних або спеціальних знань. Forensic intelligence є частиною більш загального поняття кримінальної розвідки (criminal intelligence), яка включає оперативно-розшукову складову. У зв'язку з розвитком судово-експертних технологій спектр завдань експертної розвідки розширився. За останні роки з'явилися публікації, в яких узагальнюється досвід та намічаються перспективи Forensic intelligence [1-3]. Аналіз зарубіжних літературних джерел дозволяє дійти наступних висновків.

Мета експертної розвідки полягає в тому, щоб об'єднати судово-експертні докази з кримінальною інформацією та розвідувальними даними, зв'язати злочини та правопорушників та

підвищити обізнаність практикуючих судових експертів про те, як експертні докази сприяють роботі поліції. Стверджується, що судово-експертна спільнота має прагнути знайти бажану синергію між судовою експертизою, аналізом злочинів, розслідуванням та іншими галузями, пов'язаними із вивченням злочинності [4]. Таким чином, основна мета застосування експертної розвідки – доповнити функцію судової експертизи по дослідженню вже виявлених та представлених експерту об'єктів як засобу отримання доказів, активною допомогою правоохоронним органам у розкритті та попередженні злочинів. Реалізація експертної розвідки передбачає зміну традиційних уявлень про судову експертизу. Окреслимо деякі особливості проведення експертної розвідки.

Умови проведення експертної розвідки.

Першою умовою ефективності застосування результатів експертної розвідки є наявність розвинених та наповнених баз даних, що включають: відбитки пальців, ДНК, фотозображення та біометричні дані правопорушників; сліди куль та гільз; узагальнені дані за видами злочинів, у тому числі «modus operandi» та ін. Так, у США національна база відбитків пальців (AFIT) у 2015 році вміщала 70 мільйонів відбитків, база ДНК профілів – 12 мільйонів профілів злочинців, 2 мільйонів профілів арештованих, 670 тисяч профілів з судових експертиз [5]. Другою умовою використання експертної технології є наявність технічних засобів пошуку, аналізу та обробки великих масивів інформації. Проблема полягає у постійному та одноманітному наповненні різнорідною інформацією баз даних, їх сумісності, можливості доступу правоохоронців. Усі дані повинні бути: доступними; стандартизованими; такими, що допускають індексацію та перехресні посилання. Програмне забезпечення має дозволяти користувачу швидко зіставляти, аналізувати і візуалізувати дані з численних джерел, скорочуючи при цьому час, необхідний для виявлення ключової інформації в складних даних. Вказане досягається за рахунок можливості програмного забезпечення оптимізувати великі обсяги даних та інформації.

Основні етапи експертної розвідки: постановка завдання, отримання вихідної інформації (наприклад, слід з місця події, зображення невідомої особи з камери відео спостереження тощо); пошук нової інформації; аналіз та зіставлення нової інформації з початковими та іншими даними; повторення пошуку та аналізу до отримання необхідних даних; оцінка всієї отриманої інформації; прийняття організаційного або процесуального рішення. Інтеграція знань про сліди з місця події, обстановки кримінального середовища,

інформації з баз даних та інших відомостей дає повний та цілісний підхід до прийняття рішень під час розслідування. Зазначимо, що проведення такої роботи, встановлення зв'язків між розрізненими інформаційними фрагментами – місцями вчинення злочинів, підозрюваними, способами дій, періодами часу та іншими даними покладається на особливих фахівців – аналітиків.

Основні напрямки (функції) експертної розвідки.

Допомога у розслідуванні конкретних злочинів, яка включає такі завдання: а) зіставлення слідів з місця події з базами даних, в яких містяться сліди інших злочинів; б) виявлення закономірностей та зв'язків між різними злочинами. Дані кримінальної розвідки та бази експертних даних надають можливість встановлювати зв'язки між об'єктами – окремими особами, предметами, фактами, дозволяють ідентифікувати злочинця, об'єднувати розслідування щодо різних злочинів. Зазначається, що цей напрямок найефективніший при розслідуванні серійних злочинів.

Узагальнення інформації, отриманої при розслідуванні однорідних злочинів, для розробки типових моделей скоєння злочинів. Вказані моделі співпадають із вітчизняним поняттям криміналістичної характеристики злочинів.

Попередження злочинів шляхом вивчення та аналізу кримінальної обстановки на певній території за допомогою додаткових відомостей кримінальної розвідки та експертних баз даних.

Розкриття злочинів, ідентифікація злочинців, предметів, місцевості за допомогою дослідження та аналізу відкритих джерел інформації в Інтернеті, що здійснюється за допомогою OSINT технологій.

Перспективні напрями розвитку експертної розвідки.

Науковий аспект: розробка ключових елементів, ознак різнорідної інформації про осіб, предмети, злочини; створення загальних моделей злочинної діяльності.

Методичний аспект: розробка експрес-досліджень об'єктів для якнайшвидшої перевірки по базам даних затриманих, висування версій, прийняття процесуальних рішень. Акцентується увага на попередні експертні дослідження (front-end forensics) як індикатора невикористаних можливостей судових експертиз. Попередній аналіз слідів злочину, наприклад, є підставою затримання підозрюваного, який знаходиться у розшуку; відсіву великої кількості осіб, які перебувають в одному місці та перевіряються у зв'язку із скоєним злочином тощо.

Організаційні аспект: поєднання результатів судових експертиз з поліцейською діяльністю, що включає дані розслідування та кримінальної розвідки; цілеспрямоване навчання слідчих, судових експертів можливостям та методам судової розвідки.

Технічний аспект: розробка програм пошуку та співставлення різноякісних даних; оцінки різних інформаційних потоків, зокрема із застосуванням штучного інтелекту.

Правовий аспект: розробка прийомів та процесуальних дій щодо отримання необхідної інформації, які не порушували б права осіб, були спрямовані на формування доказів.

Представляється, що наведені особливості forensic intelligence та її реалізація у вітчизняній судово-експертній діяльності сприятимуть зміні поглядів та розуміння ролі судової експертизи у розслідуванні злочинів.

Список використаних джерел

1. Ribaux O., Baechler S., Rossy Q. (2022). Forensic intelligence and traceology in digitalized environments: the detection and analysis of crime patterns to inform practice / Handbook of Security. 3rd ed.. Edition by Martin Gill. P. 81-99.

2. Paul J. Speaker (2024). Intelligence and the value of forensic sciences *Forensic Science.* Vol. 4. Iss. 1. pp.184-200.

3. Grażyna Kędzierska. Intelligence gathering in forensic science / Developments of criminalistics theory and future of forensic expertology: monograph. Vilnius. 2022. P. 234-243.

4. Legrand T., Vogel L. (2012). Forensic Intelligence. Briefing paper. CEPS. January. Issue 9.

5. Spaulding Jamie S. (2017). Evidence utility in forensic intelligence models / Thesis of master of science in forensic & investigative science. Morgantown, West Virginia. 92 p.

Александренко Олена Віталіївна,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології ННІ №2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Корольчук Віктор Володимирович,
начальник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ

Належні умови життя і соціального, у тому числі фінансового забезпечення, безперечно, є одним з важливих (основних) аспектів національної безпеки, на тему якої останніми роками багато розмов, виступів, круглих столів і конференцій. У Законі України «Про основи національної безпеки України» вказано, що національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, охорони здоров'я, соціальної політики та **пенсійного забезпечення,** житлово-комунального господарства, **ринку фінансових послуг** (виділено нами - О. А., В. К.). Одним із важливих засобів створення пенсійного (недержавного) забезпечення є доступ громадян до продуктів "лайфових" (від англ."Life"- життя) страхових компаній, якими є різноманітні програми страхування життя, здоров'я, пенсійного забезпечення.

Страхування життя є універсальним інструментом для вирішення багатьох соціальних завдань. Насамперед, це матеріальне забезпечення особи після досягнення пенсійного віку чи у випадку втрати дієздатності через нещасний випадок. На Заході виплати за довгостроковими договорами страхування складають основу доходу громадян пенсійного віку. В Україні поки що доля страхування життя становить приблизно 1 % від всього обсягу ринку. Проте, за

інформацією Національної асоціації страховиків України, страховий ринок України у І півріччі 2023 року продовжує активно відновлюватись. Страхові премії за ризиковим страхуванням склали 19,1 млрд грн., що більше ніж за аналогічний період 2022 року на 24,0 %. Правильно зазначається, що забезпечення ефективного функціонування страхових компаній, належного рівня їх фінансової безпеки неможливе без формування та впровадження ефективної системи виявлення та протидії страховому шахрайству, що спричиняє масштабні негативні наслідки для компаній, їх стейкхолдерів та страхового ринку загалом. У країнах Західної Європи і США 15% виплат зі страхових випадків дістається шахраям [1].

Проблеми додає те, що аналогічна статистика в Україні не відома. Варто відмітити, що аналогічною статистикою не володіє навіть Національний банк України, який, зокрема, наглядає за вітчизняними страховими компаніями. Однак, за даними Звіту Генеральної прокуратури України «Про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності» слідує, що частка злочинів, вчинених у сфері страхування, перестрахування недержавного пенсійного забезпечення, крім обов'язкового соціального страхування від загальної кількості злочинів, вчинених у сфері фінансової діяльності в 2020 р. коливається в межах 7,2% - 10,6%, в 2021 р. – від 9,8% до 16,0% [2].

Вищевказане обумовлює актуальність ефективної протидії кримінальним правопорушенням у сфері добровільного страхування, а конкретніше - добровільного страхування життя і здоровья громадян. Оскільки саме вказаний вид страхування має низку привабливих за сумами виплат ризикових програм, які, порівняно із невеликими за сумами внесками (страховими преміями - О. А., В. К.), передбачають значні виплати в разі настання страхового випадку.

Вивчення та аналіз злочинів у сфері страхування життя дозволив виявити основні особливості, притаманні цим злочинам, які багато у чому визначають напрями проведення невідкладних і початкових слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів:

- злочинний умисел на заволодіння коштами страхових компаній (далі - СК) передбачає ретельну підготовку до вчинення злочину, яка здійснюється ще до оформлення договору добровільного страхування життя (далі - ДСЖ), і передбачає участь групи осіб за попередньою змовою;

- в якості застрахованої зазвичай виступають чоловіки, оскільки за них СК встановлюють більші суми виплат в разі смерті, як за годувальників;

- учасниками вказаних груп зазвичай є близькі родичі (батьки, дружини), а також інші особи, які сприяють досягненню злочинного результату та підбираються відповідно до обраного способу вчинення злочину через свої службові або посадові повноваження;

- враховуючи обов'язкову виплату СК в разі настання страхового випадку - смерті застрахованої особи, способом вчинення шахрайства злочинці обирають інсценування вказаного випадку, коли труп іншої (сторонньої) людини видається за труп застрахованої. Для цього співучасники використовують власні можливості з метою підшукування трупа - невпізнаного чи скаліченого, який за певними (антропологічними та анатомічними: стать, вік, тілобудова та ін.) ознаками має зовнішню схожість із застрахованою особою, або використовують для цього інших осіб, які можуть допомогти у цьому (медпрацівники, працівники моргів);

- після отримання страхової виплати злочинці намагаються якнайскоріше витратити отримані грошові кошти, вклавши їх у купівлю нерухомості (квартири, будинки), автівки, коштовності, а "загибла" внаслідок нещасного випадку" застрахована особа, за труп якої було видано труп сторонньої людини, змінює місце попереднього проживання, з метою приховування злочину.

Найбільша страхова виплата за договором ДСЖ в Україні була здійснена СК Метлайф у жовтні 2014 року в сумі 9 880 000 грн. (762 934, 36 долл. США), у зв'язку з чим представляє цікавість кримінальне провадження № 12013042020000317 та рішення Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська (справа № 200/4424/14-ц).

Як встановив суд, 08 серпня 2013 року між ОСОБА_3 та ОСОБА_4 «ОСОБА_2 Україна» був укладений договір страхування на випадок смерті внаслідок нещасного випадку № 100198974, що підтверджується страховим полісом. Страхова сума за договором становить 9 880 000 грн. Вигодонабувачем за вказаним договором є мати ОСОБА_3 – ОСОБА_1. Згідно свідоцтва про смерть, ОСОБА_3 помер 15 листопада 2013 року. Причиною смерті є травматична ампутація верхніх кінцівок.

ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_2, ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_3, діючи умисно, усвідомлюючи небезпечний характер свого діяння, передбачаючи його суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, з корисливих мотивів, за попередньою змовою групою осіб, заволоділи шляхом обману чужим

майном, належним Приватному акціонерному товариству «МетЛайф», в особливо великих розмірах. У звязку із настанням страхового випадку, а саме смерті ОСОБА_3, що не відповідало дійсності, вигодонабувач в особі ОСОБА_5 отримала від ПрАТ «МетЛайф» страхову виплату в сумі 9 880 000 гривень за страховим полісом № 100198974. Таким чином, після отримання на рахунок ОСОБА_5 вказаних грошових коштів, співвиконавці злочину, а саме ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, діючи умисно, з корисливих мотивів, за попередньою змовою групою осіб, шляхом обману спільно заволоділи чужим майном ПрАТ «МетЛайф» у сумі 9 880 000 гривень, що в 16223, 31 разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину та є особливо великим розміром.

Майже через рік, 11 червня 2015 року у кримінальному провадженні № 12013042020000317 ОСОБА_3 було повідомлено про підозру в організації вчинення та вчиненні заволодіння чужим майном шляхом обману (шахрайство), вчинене за попередньою змовою групою осіб, в особливо великих розмірах, за ч. 3 ст. 27 ч.4 ст.190 КК України. Таким чином було встановлено "трагічно загиблу особу" і факт вчинення нею шахрайських дій у складі групи осіб.

Представляє цікавість процес розслідування вказаного шахрайства, питання використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів даної категорії, проте, обсяг публікації не дає нам можливості висвітлити хоча б основні важливі обставини.

Зазначимо лише про найбільш суттєві моменти, які слід враховувати при розслідування вказаних злочинів. Так, розслідування слід розпочинати з виявлення, вилучення та дослідження документів, які стали підставою для прийняття рішення про страхову виплату. Слід також обережно підходити до перевірки та достовірного встановлення фактів, що мають значення, у даному випадку - про "впізнання" трупу і встановлення особи загиблого. Розмір заявленої страхової виплати в разі смерті застрахованої особи (9 млн. 880 тис. грн.) та швидке, після сплати однієї страхової премії, настання страхового випадку дає всі підстави ретельно перевірити обставини укладання договору ДСЖ, особистості страхувальника та вигодонабувача, подальшу історію виплати, куди, на що, ким саме були витрачені вказані кошти. Також не зайвим було б перевірити, які зміни сталися в житті родини "трагічно загиблого", чи не змінював хтось з них місце проживання, куди саме хто переїхав і де оселився, чи змінювали прізвища, місце роботи, професію. Таким чином можна було б значно раніше встановити місце перебування ОСОБИ_3. Зазначимо, що він був

зупинений працівниками Нацполіції для перевірки авто, і через перевірку по базах даних на місці було встановлено, що дана особа не значиться серед живих, а загинула внаслідок нещасного випадку на залізниці. Здійснення зазначених, не складних і не трудомістких за обсягом дій дали б змогу швидко розкрити вчинене шахрайство.

Окрім цього, вказані шахрайські дії також залишають по собі певні ознаки (сліди), знання про які дають підстави з певною долею ймовірності запідозрити застраховану особу або страхувальника у шахрайстві. Так, громадянин К. після укладання договорів ДСЖ у 13 (!) страхових компаніях інсценував власну смерть, а його спільниця через знайомого у морзі підшукала невпізнаний труп чоловіка, який загинув під час ДТП. Після цього батько К. повідомив про безвісне зникнення сина, а потім "впізнав" його в морзі. Як зазначив у своєму рішенні Бабушкінський районний суд, можливість шахрайських дій з боку страхувальника підтверджується як обраною ним страховою програмою, так і нестандартним порядком сплати страхової премії, а також тим, що подія сталася лише після сплати однієї квартальної премії.

Враховуючи несприятливі умови суспільного життя в Україні останніх років, викликані майже 10-річною агресією рф, продовжуваний воєнний стан через широкомасштабне вторгнення та необхідність післявоєнного відновлення країни, дана проблема, дозволимо собі припустити, ще довго не втратить своєї актуальності. Враховуючи привабливість страхування саме життя через чималі виплати в разі настання страхового випадку, злочинці намагатимуться продовжувати свою діяльність у вказаній сфері. До розробки шляхів щодо її вирішення слід приступити вже сьогодні.

Список використаних джерел

1. Kovaleva, V. (2013). Pavlo Tsaruk: "Policies declared by clients as lost "surfaced" in insurance cases with compensation of 30-50 thousand hryvnias". Retrieved from http://ukurier.gov.ua/uk/articles/pavlo-caruk-polisi-zayavleni-kliyentami-yak-vtrach/.

2. Official website of the General Prosecutor's Office of Ukraine. (n.d.). Retrieved from https://old.gp.gov.ua/ua/ statinfo.html.

Алєксєйчук Вікторія Іванівна,
заступник завідувача відділення з науково-методичної роботи та післядипломної освіти Київського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА ЕКСПЕРТНИХ ПОМИЛОК: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ НА ОЦІНКУ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА

Висновок експерта в процесі доказування підлягає оцінці судом нарівні з іншими доказами у справі. Така оцінка включає: 1) аналіз дотримання процесуального порядку доручення та проведення судової експертизи; 2) визначення відповідності висновку експерта завданню; 3) встановлення повноти та наукової обґрунтованості висновку експерта; 4) визначення відповідності висновку експерта іншим зібраним у справі (під час провадження) доказам; 5) перевірку належності даних, які містяться у висновку [1, с. 439].

Аналіз практики проведення судових експертиз та використання висновку судового експерта сторонами у справі з метою доведення своєї позиції дозволяють не лише констатувати окремі випадки, а й виявляти певні закономірності в діяльності судових експертів, які в певній мірі можуть негативно позначатися на результаті проведення судової експертизи та подальшій оцінці висновку експерта, впливати на його доказову силу, потребувати перевірки або додаткового підкріплення. На такі недоліки в діяльності судового експерта звертає увагу законодавець, визнаючи окремі з таких видів дій як правопорушення (кримінальні, адміністративні, дисциплінарні). Але перелік правопорушень в законодавчих актах не охоплює всіх видів вчинків судового експерта, здатних спотворювати результат діяльності судового експерта, викликати сумніви в такому доказі, породжувати судові помилки та інші негативні наслідки в процесі реалізації завдань правосуддя.

У зв’язку з цим важливим є аналіз експертної та судової практики на предмет виявлення та узагальнення експертних порушень та помилок, їх розмежування, систематизації, з’ясування можливих причин з метою розробки на підставі цього методичних посібників для судових експертів із запобігання відповідним недолікам у їх практичній діяльності, а також формулювання рекомендацій з удосконалення нормативно-правових актів, якими керуються судові експерти під час проведення судових експертиз.

Наші спостереження свідчать про те, що причини багатьох дисциплінарних проступків та експертних помилок криються у відсутності чіткого усвідомлення судовим експертом, що є допустимим і недопустимим в його діяльності. Нерідко така невизначеність пов'язана з об'єктивними обставинами (суперечності в нормативно-правових актах, відсутність визначення термінології, що породжує «різночитання» закону), а може мати і суб'єктивний характер (так, судовому експертові, який не має юридичної освіти, буває важко розрізнити загальні і спеціальні норми, бланкетні та відсилочні, розібратися у співвідношенні норм профільного закону, процесуального кодексу та відомчої інструкції, визначити актуальну редакцію нормативно-правового акту на певний період часу тощо; фахівець може відчувати ускладнення у точному викладі думки, конструюванні речення, зміні редакції запитання на більш коректну, формулюванні відповіді, що може породжувати їх неоднозначне сприйняття, а в деяких випадках – розцінюватись як правопорушення).

Основна відмінна риса експертної помилки таким чином полягає в тому, що судовий експерт або не розуміє хибності своїх дій та можливих негативних їх результатів через неуважність, поспішність, відсутність належного аналізу та оцінки ситуації, недостатній досвід, або переконаний, що діє в межах своїх повноважень, передбачених законом.

Зазначене ілюструється наступними прикладами.

1. Нерідкою є ситуація, коли питання, поставлене на вирішення експерта замовником експертизи, сформульовано некоректно (як таке, що не може бути вирішено шляхом експертизи відповідного виду, має правовий характер, або є неповним й не містить всіх необхідних умов у запитанні). Судовий експерт в такій ситуації може поводитись трьома способами: 1) надіслати замовникові експертизи клопотання щодо уточнення змісту запитання (змісту та обсягу доручення); 2) самостійно викласти поставлене питання в коректній формі (якщо експерт розуміє зміст поставленого завдання); 3) повідомити суд (замовника) про неможливість проведення експертизи за поставленими питаннями (ч. 6 ст. 104 ЦПК, ч. 6 ст. 100 ГПК, ч. 6 ст. 103 КАСУ, ч. 7 ст. 69 КПК, п. 2.1, 2.2, 4.12 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5) [2-6]. В подібній ситуації нерідко спостерігаємо експертну помилку, коли відкориговане, навіть незначним чином, запитання набуває по суті зовсім іншого значення (самостійно уточняються часовий період, об'єкт, стосовно якого здійснюється

дослідження, окремі з наданих матеріалів (документів), на підставі яких вирішується завдання тощо), що складає вже зовсім інше експертне завдання, аніж те, яке цікавило замовника експертизи. Так, відповідно до ч. 3 ст. 72 ЦПК, ч. 3 ст. 69 ГПК, ч. 3 ст. 68 КАСУ, п. 1 ч. 5 ст. 69 КПК «експерт зобов'язаний дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на *поставлені йому питання*» [2-5]. Такий різновид експертної помилки межує із забороненими для експертів діями – «самостійним вибором вихідних даних для проведення судової експертизи», передбаченими п. 1 ч. 3 ст. 14 Закону України «Про судову експертизу» як один з видів дисциплінарного проступку, за які може бути застосоване дисциплінарне стягнення [7]. *Наприклад, у ситуації проведення товарознавчої експертизи, судовий експерт на запитання щодо середньої ринкової вартості технічного приладу конкретного виду, марки, моделі, виробника встановив діапазон цін на технічні прилади декількох марок, моделей, виробників, які мають схожі характеристики і однакове функціональне призначення, пославшись на відсутність цінових пропозицій на конкретний товар, який був зазначений замовником. В такій ситуації варто було уточнити запитання із замовником експертизи, обґрунтувавши неможливість його вирішення у поставленій редакції у зв'язку з відсутністю пропозицій, або надати повідомлення про неможливість надання висновку.*

2. Самостійна постановка додаткового експертного завдання (що по суті є підміною експертної ініціативи, як права судового експерта «вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи *факти,* які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання» [7], вирішенням самостійно визначених додаткових питань). *Так, наприклад, навряд чи можна вважати допустимим розрахунок експертом завданих збитків, коли це питання не було поставлено замовником експертизи, та відповідно не були надані достатні для вирішення цього питання матеріали.*

3. Проведення дослідження в межах одного виду спеціальних знань (експертних спеціальностей), в той час як експертне завдання потребує проведення комплексної експертизи, або дослідження за іншою експертною спеціальністю (зокрема, у ситуаціях, коли поставлене питання перебуває на стику експертних спеціальностей). Враховуючи, що законодавством чітко не визначено межі експертних спеціальностей та взагалі порядок і критерії їх встановлення, а одні й ті самі об'єкти можуть досліджуватися в межах різних видів експертиз та експертних спеціальностей, на практиці мають місце спірні випадки

щодо віднесення поставленого питання до предмету певного виду експертної спеціальності. *Так, наприклад, цегла, як будівельний матеріал, може виступати об'єктом дослідження: будівельно-технічної, товарознавчої експертиз – у разі дослідження її якості та цінових характеристик, а також ґрунтознавчої та експертизи речовин хімічних виробництв – у разі дослідження її складу.* У зв'язку з цим можуть виникати сумніви щодо наявності або відсутності в діях експертів дисциплінарного проступку (зокрема, «вирішення питань, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, у тому числі питань права», п. 5 ч. 3 ст. 14 Закону України «Про судову експертизу») [7], оскільки однозначність думок серед судових експертів та науковців у подібних питаннях часом відсутня.

4. Ігнорування судовим(и) експертом(ами) можливості проведення безпосереднього огляду об'єкта дослідження у разі надання замовником експертизи фотознімків об'єкту, актів його огляду, проведеного іншими особами; підміна судовим(и) експертом(ами) безпосереднього дослідження об'єкта(ів) результатами дослідження, здійсненого іншими особами; передоручення судовим(и) експертом(ами) частини дослідження (огляду) об'єкта(ів) іншим особам. Дійсно, законодавство з питань судово-експертної діяльності передбачає можливість дослідження об'єктів (будівлі, транспортного засобу, обладнання та ін.) по фотознімках, на підставі документів (технічних паспортів, актів та протоколів огляду, договірної документації тощо). Вирішення окремих експертних завдань може потребувати залучення інших фахівців (техніків, інженерів обладнання, геодезистів та ін.). У зв'язку з цим мають місце непоодинокі випадки, коли під час вирішення поставлених питань судові експерти беруть за основу результати діяльності інших осіб, не вживаючи жодних заходів щодо їх перевірки, зокрема, шляхом самостійного проведення дослідження. Вказане суперечить принципам здійснення судово-експертної діяльності та обов'язкам судового експерта, визначеним законом. Так, відповідно до ст. 3 Закону України «Про судову експертизу»: «судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження»; «незалежно від виду судочинства та підстави проведення експертизи судовий експерт зобов'язаний провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок (ч. 1 ст. 12 вказаного Закону) [7]. Таким чином, керуючись Законом, експерт повинен вживати можливих заходів, прагнучи дотримання повноти та об'єктивності дослідження, і сприймати можливість

заявлення клопотань (про надання додаткових матеріалів, доступу для безпосереднього огляду об'єкта та ін.) не лише як надане йому право, а по суті як «обов'язок розібратися в поставленому питанні в повному обсязі». При цьому експертові варто завжди пам'ятати про свій особливий статус та особисту відповідальність за складений висновок, на відміну від інших осіб, допомога або результати дослідження яких можуть використовуватися під час проведення судових експертиз.

Таким чином, під час оцінки висновку експерта можуть бути виявлені і враховані судом не лише порушення судовим експертом процесуального порядку, пов'язані з проведенням судової експертизи, а й різного роду експертні помилки, які можуть суттєво позначатися на повноті, об'єктивності та достовірності висновку експерта. У зв'язку з цим експертні помилки потребують уваги не лише з боку науковців та практичних працівників з метою їх запобігання в судово-експертній діяльності, а й мають аналізуватися законодавцем з метою усунення відповідних умов, які їм сприяють, зокрема шляхом удосконалення та уточнення норм спеціального законодавства.

Список використаних джерел

1. Криміналістика: підручник: у 2-х т. Т. 1 /В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 456 с.

2. Цивільний процесуальний кодекс від 18.03.2004 № 1618-IV // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6554 (дата звернення: 15.06.2024).

3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення: 15.06.2024).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 15.06.2024).

5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 15.06.2024).

6. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції

України від 08.10.1998 р. № 53/5 // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text (дата звернення: 15.06.2024).

7. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № № 4038-XII // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text (дата звернення: 15.06.2024).

Алієв Роман Вагіфович,
начальник науково-дослідної лабораторії проблем правового забезпечення сектору безпеки і оборони науково-дослідного відділу проблем розвитку та впровадження стратегічних комунікацій інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України, кандидат юридичних наук, доцент

ЦИФРОВА КРИМІНАЛІСТИКА В СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Запропонована для обговорення автором проблематика застосування новітніх науково-технічних засобів (технологій) під час виявлення, збору та фіксації ознак (слідів, наслідків) воєнних злочинів вчинених військовослужбовцями збройних сил Російської Федерації проти України, насамперед пов'язана з його особистою практичною діяльністю у складі Міжвідомчої робочої групи Офісу Генерального прокурора.

В умовах російсько-української війни питанням збору та фіксацією процесуальних і "цифрових відбитків" злочинної діяльності Російської Федерації проти України опікується Міжвідомча робоча група, яка була створена на підставі наказу Офісу Генерального прокурора "Про створення міжвідомчої робочої групи" від 24.05.2022 № 83, відповідно до якого, метою цієї діяльності є визначення проблемних питань, пов'язаних з розслідуванням порушень законів та звичаїв війни із залученням військових фахівців як спеціалістів за напрямами професійної діяльності, зокрема військовослужбовців Збройних Сил України, які в різні періоди (починаючи з травня 2022 року) були відряджені до Офісу Генерального прокурора.

До первинних завдань Міжвідомчої робочої групи (далі – МРГ) входило: 1. Здійснення діяльності у формі засідань та консультацій

між її учасниками; 2. Розроблення пропозицій та рекомендацій з питань, що належать до її компетенції.

У подальшому на підставі наказу Офісу Генерального прокурора (далі – ОГП) "Про внесення змін до наказу Генерального прокурора від 24.05.2022 № 83 "Про створення міжвідомчої робочої групи" був змінений склад Міжвідомчої робочої групи та визначені такі завдання:

1. Надання теоретичної та практичної допомоги органам досудового розслідування та прокуратури під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, зокрема використання заборонених міжнародним гуманітарним правом засобів та методів ведення війни.

2. Проведення аналітичної діяльності, узагальнення та опрацювання відомостей щодо використання зброї невибіркової дії і зброї, що спричиняє надмірне страждання і ушкодження.

3. Розроблення пропозицій та рекомендацій з питань, що належать до їх компетенції та потребують спеціальних знань і фахових навичок.

4. За запитами прокурорів та представників органів досудового розслідування збирати, обробляти та аналізувати інформацію, отриману в ході проведення слідчих дій на місцях вчинення злочинів для узагальнення.

У повсякденній діяльності співробітники МРГ позиціонують себе як військові спеціалісти (за напрямами підготовки: фахівці з ракетно-артилерійського озброєння, розвідники, офіцери із застосування авіації, механізованих і танкових підрозділів тощо) та військові аналітики (офіцери запасу, які свого часу обіймали посади оперативного або стратегічного рівнів).

Процесуальні підстави діяльності МРГ визначені у статті 71 *"Спеціаліст"* Кримінального процесуального кодексу України (далі – КП України), відповідно до якої спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Крім того, спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду [1].

Оскільки одним із завдань МРГ є збір, обробка та аналіз інформації, отриманої в ході проведення слідчих дій на місцях вчинення злочинів (наприклад, ракетного удару або застосування ворогом БпЛА), військовий спеціаліст не позбавлений права користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням, а також надавати довідки з питань, що належать до сфери його знань, у випадках, передбачених частиною третьою статті 245-1 КПК України.

Разом з тим, стаття 245-1 КПК України встановлює, що зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису здійснюється на підставі постанови слідчого, прокурора та, за необхідності, за участю спеціаліста, який у присутності слідчого, прокурора може здійснити копіювання відповідних записів на носії, які надаються слідчим, прокурором.

На сьогодні, одним із основних методів у розслідуванні воєнних злочинів, скоєних РФ проти України, є застосування в сукупності засобів програмного забезпечення, у тому числі з відкритих джерел, за допомогою яких ідентифікуються ймовірні рубежі пусків (балістичних ракет, БпЛА типу Shahed - 131/136 та ін. озброєння), а також ідентифікація підрозділів, що перебувають в тому чи іншому секторі, та командирів, які віддають відповідні накази на ураження цілей в Україні.

Ідентифікація таких підрозділів зс РФ відбувається за допомогою як вже існуючих відкритих джерел (OSINT), так і закритих, а також завдяки налагодженою тісної комунікації і взаємодії спеціалістів МРГ з представниками різних структур та служб державних органів, у тому числі зі структурними підрозділами Генерального штабу Збройних Сил України.

Одним із системних продуктів, який використовують МРГ в процесі ідентифікації ракетної зброї, БпЛА тощо в ході розслідування воєнних злочинів, які вчиняють збройні сили Російської Федерації проти України, є програмний продукт – Arcgis Pro та його інструментарій, який складається із побудови “засічок”, місць прильоту та буфера ймовірних зон пусків ракет та інших видів БПЛА. Алгоритм дій та побудова графіка в цій програмі такий, рис. 1.

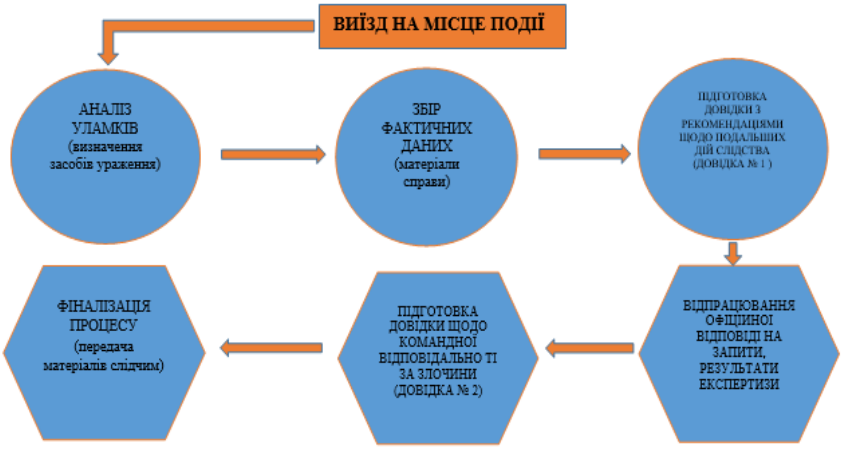

Рис. 1. Алгоритм дій та побудова графіка (у тому числі з використанням програмного продукту – ArcGIS Pro)

Опис процесу:

1. Із вихідних даних, які були отримані з місця події, а саме приблизний напрямок та тип озброєння.

№¤	Адреса,·час·влучання¤	Тип·об'єкта¤	Опис·об'єкта¤	Розміри·вирви·(д,·г),·м¤	B¤	L¤
1.¤	м.·Мирноград,·мікрорайон·Молодіжний,·3А¤	Заклад·дошкільної·освіти¤	Влучання·на·подвір'і·закладу¤	5·x·3¤	48,302149¶ ¤	37,28234¤

2. Дані з Word конвертуються в Exel.

3. Створення проєкту: Користувач починає зі створення нового проєкту в ArcGIS Pro, який організовує всі ресурси, пов'язані з аналізом, в одному місці.

Проєкт включає картографічні шари, інструменти аналізу, бази даних та імпорт вихідних файлів з MSExel.

4. Користувач імпортує геопросторові дані у проєкт ArcGIS Pro та підтримує формати даних, включаючи шейп-файли, геодатабази, і сервіси карт. Організовуємо дані у шари та керуємо їхніми властивостями.

5. Наступним кроком використовують інструменти візуалізації для створення карт, які відображають геопросторові дані.

Налаштовують, масштаб, прозорість та інші параметри для кращого представлення даних.

6. Наступним кроком є атрибутивний аналіз. Користувач виконує аналіз та застосовує просторове об'єднання, буферизацію, перетин та класифікацію даних.

7. Далі створюють високоякісну карту та звіт для друку або онлайн-публікацій. За допомогою інструменту для детального налаштування компонування карт включається текст, легенди, масштабні лінійки тощо.

Всі попередні етапи збору інформації зводяться до наступного, останнього етапу роботи МРГ щодо визначення винних осіб військовослужбовців збройних сил Російської Федерації причетних до завдання ракетних ударів по території України, тобто притягнення до командної відповідальності за вчинення воєнних злочинів.

Група військових аналітиків МРГ, аналізуючи наявну інформацію, з довідки № 1, картографічної та геопросторової обстановки, вираховує вірогідні місця розташування підрозділів зс РФ з їхніми відкритими найменуваннями на тимчасово окупованій території України та за її межами, а також з'ясовує через розвідувальні підрозділи ЗС України, СБУ ймовірних командирів відвідних військових частин, угруповань військ, армійських корпусів.

В подальшому група військових аналітиків МРГ готує аналітичну довідку № 2, яку передають до зацікавлених підрозділів Офісу Генерального прокурора для долучення до кримінального провадження, передбаченого ст. 110, 438 Кримінального кодексу України.

В описаній, вкрай важливій діяльності МРГ щодо використання новітніх науково-технічних засобів під час виявлення та фіксації ознак воєнних злочинів, залишається одне проблемне питання, а саме нормативне закріплення доказів зібраних за допомогою цифрової криміналістики. Чи будуть визнані національною судовою системою України, докази зібрані за допомогою існуючих відкритих джерел (OSINT)? Оскільки, в чинному КПК України встановлено, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 14.06.2024).

Антонюк Поліна Євгенівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Добко Степан Володимирович,
завідувач сектору дактилоскопічного обліку відділу криміналістичних видів досліджень Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Сорока Ірина Вікторівна,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ТАКТИКА ОГЛЯДУ КОМП'ЮТЕРНИХ ДАНИХ

Сьогодні неможливо уявити собі будь-яку сферу суспільних відносин, яка б повноцінно функціонувала без цифрових технологій. Навіть просте спілкування між людьми відбувається за допомогою цифрових засобів зв'язку. Таким чином, результати людської діяльності, в тому числі і протиправної, все частіше залишаються у вигляді цифрових (електронних) слідів. Очевидно, що під час розслідування кримінальних правопорушень виникає необхідність збирання таких слідів, що являють собою фактичні дані, які існують у цифровій (електронній) формі.

Для визначення порядку збирання електронних (цифрових) слідів в кримінальному провадженні законодавець оперує поняттям «комп'ютерні дані». Так, відповідно до ст. 237 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей, документів та *комп'ютерних даних*. Огляд комп'ютерних даних проводиться слідчим, прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних

засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі). З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів [1, ст. 237].

Комп'ютерні дані – це будь-яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою [2].

Необхідно зазначити, що ми послідовні в своїй позиції стосовно того, що комп'ютерні дані не можуть бути об'єктом огляду як слідчої (розшукової) дії поряд з іншими об'єктами матеріального середовища, як то приміщення, місцевість, речі і документи. Оскільки комп'ютерні дані не існують в матеріальній формі і доступні для сприйняття та пізнання лише через їх відображення. Тому під час дослідження матеріального середовища з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин кримінального правопорушення, на нашу переконливу думку, можна вести мову лише про *збирання* комп'ютерних даних. А пізнання й сприйняття їх змісту (а не змісту інформації, яку вони містять) повинні відбуватися в ході проведення експертизи. Висновок експерта, складений по результатах проведення такої експертизи, міститиме фактичні дані, які відповідно до КПК України, виступатимуть доказами. Таким чином, докази, викладені у висновку експерта, стануть придатними для однакового сприйняття всіма учасниками кримінального провадження [3, с. 36; 4, с. 129].

Але з урахуванням порядку збирання доказів, визначеного в ст. 93 КПК України, органи досудового розслідування повинні діяти в межах чинних кримінальних процесуальних норм, що, власне, гарантуватиме збирання ними належних і допустимих доказів. Тому не буде зайвим усвідомлення, що ефективність досягнення мети огляду комп'ютерних даних в значній мірі забезпечується організаційно-тактичною складовою цієї слідчої (розшукової) дії.

Так, для збирання належних доказів під час огляду комп'ютерних даних, розуміючи їх специфічну природу, необхідно дотримуватися розроблених криміналістичних рекомендацій [4, с. 129-130]:

1. чітко розрізняти самі *комп'ютерні дані* від *комп'ютерної системи* [2, ст. 1]. Тобто розділяти як окремі об'єкти огляду: технічний носій інформації та саму інформацію в цифровій (електронній) формі;

2. під час огляду комп'ютерних даних не обмежуватися лише відображенням у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту, а обов'язково *збирати* комп'ютерні дані на технічний носій інформації, виготовляючи таким чином копію комп'ютерних даних. Сам технічний носій інформації долучати до протоколу огляду як обов'язковий додаток, дотримуючись вимог щодо його оформлення, визначених у ст. 105 КПК України;

3. обов'язково залучати до огляду та виготовлення копії комп'ютерних даних спеціаліста. Оскільки відповідно до ст. 99 КПК України, лише копії комп'ютерних даних, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа.

В теорії криміналістики слідча (розшукова) дія розглядається як процесуальний засіб криміналістичної тактики і становить собою послідовність процедур, що утворюють цілісну структурну систему з чотирьох етапів: підготовчого, робочого (безпосередньо проведення), фіксації результатів, оцінки результатів і визначення їх місця в системі зібраних доказів [5, с. 288].

Таким чином, на підготовчому етапі огляду комп'ютерних даних, з урахуванням викладених вище рекомендацій та усвідомлення, що такий огляд може бути проведений, в тому числі й під час огляду місця події (тобто на початковому етапі розслідування), суб'єкту проведення необхідно:

- визначити мету слідчої (розшукової) дії: скласти чітке уявлення про обсяг та джерело комп'ютерних даних, що плануються до огляду,
- підготувати належні технічні носії інформації для виготовлення копії комп'ютерних даних під час їх огляду,
- залучити відповідного спеціаліста для огляду комп'ютерних даних. Хоча законодавець на вказав кваліфікацію фахівця, якого необхідно залучити як спеціаліста для виготовлення копії комп'ютерних даних, вважаємо, що спеціаліст повинен бути фахівцем в галузі комп'ютерних технологій, оскільки необхідно виготовити копію не лише інформації, зафіксованої в електронній формі, що є лише частиною комп'ютерних даних, а і програми, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою [4, с. 130],
- підготувати бланки протоколів огляду комп'ютерної системи та комп'ютерних даних,
- підготувати матеріали для упакування технічних носіїв інформації з копією комп'ютерних даних,

- забезпечити процесуальну спроможність проведення огляду комп'ютерних даних відповідно до актуальної слідчої ситуації,
- провести інструктаж всіх учасників огляду комп'ютерних даних.

Під час робочого етапу суб'єкту проведення огляду комп'ютерних даних необхідно:

- провести огляд комп'ютерної системи,
- виготовити копію комп'ютерних даних, використовуючи допомогу спеціаліста та доручивши йому здійснення технічної допомоги шляхом виконання певних операцій з комп'ютерною системою.

Етап фіксації результатів передбачає від суб'єкта проведення здійснення наступних процедур:

- складання протоколу огляду комп'ютерної системи та додатків до нього (за наявності) відповідно до визначених вимог,
- складання протоколу огляду комп'ютерних даних відповідно до визначених вимог,
- належне оформлення технічного носія інформації з копією комп'ютерних даних та долучення його до протоколу огляду комп'ютерних даних як додатку відповідно до визначених вимог,
- відібрання письмового пояснення спеціаліста, що залучався до огляду, та долучення його до протоколу огляду комп'ютерних даних як додатку відповідно до визначених вимог [6],
- долучення інших додатків до протоколу огляду комп'ютерних даних за наявності (якщо застосовувалась технічна фіксація),
- ознайомлення всіх учасників огляду комп'ютерних даних з протоколами й додатками та врахування зауважень (за наявності).

Оцінка отриманих результатів полягатиме у визначені виду експертизи, яку необхідно провести з метою отримання тих фактичних даних, які мають значення для встановлення обставин події, що розслідується. Експертизи можуть бути дуже різними і залежатимуть від того, яка саме інформація важлива для розслідування. Це можуть бути інженерно-технічні експертизи; фототехнічна експертиза; лінгвістична експертиза мовлення; експертиза відео-, звукозапису тощо. При цьому важливо визначити вид експертизи, установу, куди буде призначена експертиза, завдання експертизи та необхідність додаткових матеріалів (наприклад, зразків або результатів інших процесуальних дій).

Оскільки, як ми вже зазначали раніше, визначений КПК України порядок збирання фактичних даних, що існують у цифровій

(електронній) формі, – комп'ютерних даних, – є таким, що закладає об'єктивні передумови для збирання неналежних доказів, то запропонований нами підхід до організаційно-тактичної складової огляду комп'ютерних даних та безумовне дотримання криміналістичних рекомендацій під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії гарантуватиме суб'єкту проведення збирання належних і допустимих доказів, що сприятиме ефективності розслідування кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.
2. Конвенція про кіберзлочинність (Конвенцію ратифіковано із застереженнями і заявами Законом № 2824-IV (2824-15) від 07.09.2005, ВВР, 2006, N 5-6, ст.71). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text.
3. Антонюк, П. & Кахнич, К. (2022). Комп'ютерні дані як об'єкт огляду в кримінальному провадженні: проблемні аспекти. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірник матеріалів засідання № 3 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 23 вересня 2022 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво». 34 – 37.
4. Антонюк, П., Кахнич, К. & Улещенко, О. (2023). Огляд комп'ютерних даних: криміналістичні рекомендації. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірник матеріалів засідання № 6 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 12 жовтня 2023 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво». 128-131.
5. Салтевський, М. В. (2008). Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор.
6. Антонюк, П. Є., & Пясковський, В. В. (2021). Письмове пояснення спеціаліста в системі процесуальних джерел доказів на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. *Криміналістика і судова експертиза*, 332-341.

Антонюк Поліна Євгенівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Пясковський Вадим Валерійович,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ЗАСІБ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПОСОБНИЦТВА ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ

Пособництво державі-агресору – це особливо тяжкий злочин у сфері основ національної безпеки України. Саме тому розслідування таких кримінальних правопорушень є пріоритетним напрямом діяльності правоохоронних органів. Разом з тим, такі об'єктивні обставини, як вчинення кримінальних протиправних дій на території, тимчасово непідконтрольній державним органам влади, а також неможливість проведення певних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій органами досудового розслідування, – негативно впливають на ефективність розслідування пособництва державі-агресору та обумовлюють дефіцит засобів збирання доказів [1, с. 1057].

З урахуванням обстановки вчинення пособництва державі-агресору, а також умов розслідування таких злочинів, основними доказами виступають фактичні дані, зафіксовані в електронній (цифровій) формі.

Такі фактичні дані, здебільшого, містяться у матеріалах фотозйомки, звукозапису, відеозапису. Вони можуть знаходитися на технічних носіях інформації, що перебувають у свідків, а також у відкритих та закритих ресурсах мережі Internet, як то [2]:

– веб-сайти та сторінки в соціальних мережах незаконно створених органів влади; відкриті телеграм канали; різноманітні засоби масової інформації, що працюють на тимчасово окупованій території України, та держави-агресора, що висвітлюють створення окупаційною владою псевдо-органів влади;

– веб-сайти, сторінки в соціальних мережах громадськості (у тому числі окремих фізичних осіб); журналістів, адвокатів, органів

державної влади України та місцевого самоврядування, відкриті телеграм канали; різноманітні засоби масової інформації, що фіксують та висвітлюють воєнні злочини та злочини проти основ національної безпеки України, вчинені на тимчасово окупованій території України, а також, що висвітлюють події на тимчасово окупованій території України.

За таких обставин неможливо переоцінити значення такого незамінного засобу збирання доказів органами досудового розслідування як проведення експертизи [3, 4].

Проведення експертиз під час розслідування пособництва державі-агресору значно підвищує ефективність доказування, оскільки в умовах дефіциту доступних засобів збирання доказів забезпечує органи досудового розслідування та суд можливістю отримання належних і допустимих доказів, які містяться у висновках експертів по результатах проведених експертиз, основою для яких виступають наукові (достовірні) знання. Сучасні можливості судових експертиз дозволяють органам досудового розслідування встановити багато обставин, що мають значення для кримінального провадження, і встановити які в інший спосіб об'єктивно неможливо. В значній мірі «така можливість забезпечується правильним розумінням сутності експертизи та результатів її проведення, усвідомленням природи об'єктів експертизи та можливостями сучасних видів судових експертиз щодо вирішення завдань, що виникають в ході доказування» [4, с. 1045].

Оскільки здебільшого органи досудового розслідування мають справу з інформацією, що існує в цифровій (електронній) формі, то правильно зібрана та перенесена на технічні носії така інформація може стати об'єктом різного роду (виду) судових експертиз, в залежності від завдань, які необхідно вирішити.

Фототехнічна експертиза – це криміналістична експертиза, що пов'язана з дослідженням фотозображень та технічних засобів їх виготовлення. У фототехнічній експертизі виділяються два самостійних напрямки (види): дослідження фотографічних зображень та технічних засобів їх отримання; дослідження матеріальної частини фотознімків.

На вирішення фототехнічної експертизи, в тому числі, можуть виноситися такі питання [5]:

– Чи присутні на даному графічному файлі, зображенні (фотознімку) ознаки монтажу?

– Той самий чи інший об'єкт (предмет, приміщення, ділянка місцевості тощо) зафіксовано на графічних файлах, зображеннях

(фотознімках, негативах) та відео файлах (відеозаписах), що надані для проведення експертизи?

– Які розміри об'єктів, зображених на графічних файлах, зображеннях (фотознімках, негативах) та відеофайлах (відеозаписах)?

– Яке взаємне розташування (відстань) об'єктів, розташованих на графічних файлах, зображеннях (фотознімках, негативах) та відеофайлах (відеозаписах)?

– Яка була швидкість об'єкту (транспортного засобу) на відповідній ділянці місцевості, відповідно до наданих відеофайлів (відеозаписів)?

Отже в ході проведення фототехнічної експертизи можливо ідентифікувати (ототожнити) особу по зображеннях, які містяться в різних відео- фотофайлах, навіть за відсутності на них зображення обличчя цієї особи, а лише за зображеннями тіла чи окремих частин тіла [6, с. 253]. Таким чином, можна встановити, чи одна і та ж сама особа зображена на різних фото- та відеоматеріалах, які знаходяться в матеріалах провадження у зв'язку з розслідуванням пособництва державі-агресору.

Подібні ідентифікаційні завдання можна вирішити не лише щодо осіб, зображення яких наявне на фото- чи відеоматеріалах, а й щодо предметів, ділянок місцевості, транспортних засобів тощо. Причому, розроблені методи фототехнічної експертизи дозволяють зробити це навіть щодо таких зображень, на яких лише візуально виявити такі особливості неможливо [7, с. 143]. Таким чином, отримана в ході проведення фототехнічної експертизи інформація про, наприклад, – марку, модель та номерний знак транспортного засобу, слідів експлуатаційного характеру предметів, одягу, а також особливостей елементів зовнішності особи, – забезпечує можливість слідчого, прокурора щодо здійснення подальших процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів під час розслідування пособництва державі-агресору.

Для встановлення вартості ресурсів та активів, переданих державі-агресору, а також розміру завданої шкоди матеріального характеру виникає необхідність в проведенні товарознавчої експертизи (машин, обладнання, сировини та споживчих товарів; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння). Фактичні дані, що містяться у висновках експертів по результатах проведення товарознавчих експертиз, дозволять встановити механізм та обставини вчиненого кримінального правопорушення.

За наявності у слідчого, прокурора документів, в тому числі з рукописними реквізитами, певні фактичні дані можна отримати в ході

проведення почеркознавчої та авторознавчої експертизи. Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних та цифрових) і підпису. Висновок експерта щодо виконавця тексту може бути наданий як в категоричній, так і в ймовірній формах. Але фактичні дані у висновку експерта будуть виступати доказами, які наблизять суб'єкта розслідування до встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення та осіб, причетних до його вчинення.

Вирішити питання щодо ототожнення особи автора тексту можливо також в ході проведення авторознавчої експертизи писемного мовлення, яка є різновидом лінгвістичної експертизи (належить до криміналістичних експертиз) [8]. Так, наприклад, експерт в своєму висновку може надати відповіді на питання: Чи є певна особа автором наданого на дослідження тексту? Чи є автор та виконавець тексту однією або різними особами? Чи складено текст документа особою самостійно або під диктування чи його виконано шляхом переписування? Встановлення таких обставин в ході проведення авторознавчої експертизи дозволить встановити як автора документу, так і наявність умислу в його діях, що є обов'язковою умовою під час розслідування пособництва державі-агресору.

В залежності від особливостей конкретного кримінального провадження, звичайно, може виникати необхідність у проведенні й інших видів експертиз: економічних, комп'ютерно-технічних, технічної експертизи документів тощо.

Таким чином, в об'єктивних умовах ускладненої процедури збирання доказів під час розслідування пособництва державі-агресору, будь-які фактичні дані, отримані в процесуальний порядок, є важливими для доказування. Під час проведення експертизи для встановлення таких фактичних даних важливо не лише орієнтуватися щодо видів експертиз та завдань, що вирішуються ними, а також розуміти, що один і той самий матеріальний об'єкт може бути носієм різного роду інформації про подію правопорушення, встановити яку можна в ході проведення різних за своїм предметом експертиз [1, с. 1064-1065].

Список використаних джерел

1. Антонюк, П. Є., Бажан, В. Д. & Пясковський, В. В. (2024). Можливості судової експертизи під час розслідування пособництва державі-агресору. *Наукові перспективи.* 5(47). 1054 – 1067. DOI https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-5(47)-1054-1067.

2. Жидков, В. Л. & Жила, О. Б. (2023). Доказування злочинів про колаборацію діяльність: проблемні питання закону. URL:

https://www.helsinki.org.ua/articles/dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-problemni-pytannia-zakonu/.

3. Антонюк, П. Є. & Пясковський, В. В. (2023). Проведення експертизи за ініціативою адвоката як засіб збирання доказів стороною захисту у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал* (8), 403-406. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/93.

4. Антонюк П. Є, Сорока І. В. & Чуприна О. В. (2024). Проведення експертизи як засіб збирання доказів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з державним фінансуванням галузі охорони здоров'я. *Наукові перспективи.* 2 (44). С. 1042 – 1053. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2(44)-1042-1053.

5. Особливості призначення фототехнічної експертизи, дослідження фотозображень та технічних засобів. URL: https://ndekc.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/09/Рекомендації-фототехнічна.pdf.

6. Хомко Б. Р. (2020). Можливості фототехнічної експертизи щодо ідентифікації особи в разі відсутності зображення обличчя особи (на прикладі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з виготовленням, розповсюдженням чи збутом порнографічних предметів). *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі:* матеріали V Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2020 р.). Ч. 2. С. 253-255.

7. Хомко Б. Р. (2021). Можливості судової фототехнічної експертизи при розслідуванні злочинів, пов'язаних з використанням вибухонебезпечних матеріалів та вибухових пристроїв. *Особливості розслідування злочинів, пов'язаних з використанням вибухонебезпечних матеріалів: криміналістичні аспекти*: матеріали І-го Міжнародного круглого столу (Україна, Київ, 18 лютого 2021 р.). С. 142-146.

8. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 року № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text.

Антощук Андрій Олександрович,
завідувач кафедри криміналістики та судової медицини, Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛІСТИКА У ПІДГОТОВЦІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Однією із складових в системі правоохоронних органів України є Національна поліція України. Представники Національної поліції України щоденно ризикують життям в ході виконання своїх функціональних обов'язків, вживають всіх можливих заходів для врятування життя громадян, відновлення порушених прав та притягнення винних осіб до відповідальності.

Для країни, яка перебуває у війні, одним із важливих елементів забезпечення правопорядку, захисту прав та законних інтересів громадянського суспільства є якісна підготовка майбутніх працівників Національної поліції України. Необхідно відмітити, що успішна діяльність майбутніх працівників поліції у боротьбі зі злочинністю залежить від їх професійної підготовки саме у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) органів системи МВС. Завданням таких навчальних закладів є – виховати і виростити з числа здобувачів вищої освіти професійних офіцерів і юристів. Тому, в Академії, як у провідному вищому навчальному закладі із специфічними умовами навчання системи МВС значна увага приділяється практичній підготовці майбутніх правоохоронців [1, с. 42].

Ефективна підготовка поліцейських набула особливого значення саме в період воєнного стану, що зумовлює нові підходи та методики. На це звертає увагу і Романюк В.В., яка зазначила, що військова агресія Російської Федерації проти України стала поштовхом до пошуку нових підходів у підготовці правоохоронців, починаючи з їх відбору до закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що належать до сфери управління МВС України, і завершуючи здобуття ними достатнього рівня компетентності [2, с. 115]. Проте, важко говорити про отримання достатнього рівня компетентностей майбутніми працівниками поліції без належних теоретичної та практичної складових, які безпосередньо будуть пов'язані із військовими діями на території України. Умови навчання в таких ситуаціях звичайно складніші, оскільки вимагаються відповідні

знання, вміння та навички для працівників поліції, які можуть бути необхідні, враховуючи ситуацію в країні.

В умовах оновлення законодавства й правозастосовної практики, із врахуванням умов воєнного стану особливо гостро стоїть питання підготовки висококваліфікованих працівників правоохоронних органів, які за допомогою сучасних технічних та техніко-криміналістичних засобів зможуть виконувати свої функції та на належному рівні розслідувати кримінальні правопорушення.

Саме тому, виходячи із потреб правозастосовної практики, поряд із основними напрямками підготовки, затребуваними на сьогодні є:

- підготовки фахівців на базі ЗВО органів системи МВС за напрямами керування безпілотними літальними апаратами (далі – БпЛА), а також радіоелектронної розвідки та боротьби;
- підвищення кваліфікації та підготовка на базі закладів вищої освіти ЗВО органів системи МВС за напрямами молекулярно-генетичних досліджень;
- здійснення інженерної підготовки в ЗВО органів системи МВС.

Використання БПЛА у правоохоронних органах та у криміналістиці, зокрема, може вивести її на новий рівень розвитку. Такий літальний апарат слугуватиме ланцюгом взаємодії слідчого з спеціалістом-криміналістом на місці кримінального правопорушення. За допомогою нього можна отримувати всі дані, відео та зображення з місця кримінального правопорушення в режимі реального часу, що значно підвищить швидкість, повноту отримання фактичних даних – доказів, а також сприятиме всебічності розслідування, доступу до важкодоступних області, особливо в умовах воєнних дій й отримати докази/зразки з них [3, с. 296]. Саме тому, в межах освітніх програм підготовки працівників поліції можливе запровадження тренінгів чи спеціальних курсів по навчанню керування та використання БПЛА в документуванні кримінальних правопорушень.

Останнім часом особливе місце серед сучасних роботизованих комплексів та інноваційних технологій, які можуть ефективно використовуватися органами правопорядку у боротьбі зі злочинністю, займають БпЛА. Це, насамперед, пояснюється їхнім широким функціоналом, що дозволив в умовах реального часу об’єднати автоматичну систему пілотування з одночасним отриманням та передачею криміналістичне значимої інформації за допомогою використання сучасного обладнання систем навігації, аерофото- та відео-фіксації (міультиспектральної, магнітної, масштабної зйомки,

фотограмметрії та ін.), відео-моніторингу, картографування, 3-D моделювання, аналіз шкідливих речовин в повітрі, інфрачервоного та тепловізійного обстеження місцевості, приміщень тощо [4, с.4]. З цією метою в НАВС започатковано додаткові тренінги із здобувачами вищої освіти, які стосуються практичного використання БпЛА під час виконання ними завдань, пов'язаних з протидією та розслідуванням кримінальним правопорушенням, що продиктовано легкістю управління, швидкістю фіксації інформації, а також якістю того масиву інформації, який можна зібрати за їх допомогою. Такі додаткові тренінги організовуються та проводяться із залученням представників управління криміналістичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, що дало можливість здобувачам вищої освіти ознайомитися зі специфікою використання БпЛА для фіксації воєнних злочинів, проаналізувати типи, конструкцію та призначення БПЛА, принципи їх роботи, можливості експлуатації. В найближчій перспективі представники НАВС плануються залучитися до удосконалення універсальної програми підготовки операторів БпЛА 1 класу. В подальшому на основі оновленої програми представниками Департаменту авіаційної безпеки МВС (далі – ДАБ МВС) будуть підготовлені тренери операторів БпЛА 1 класу із ЗВО органів системи МВС, що дасть можливість у кожному навчальному закладі підготувати більше здобувачів вищої освіти, які зможуть використовувати БпЛА для фіксації воєнних злочинів.

Наступним напрямом підготовки сучасної генерації правоохоронних органів є підвищення кваліфікації та підготовка на базі закладів вищої освіти ЗВО органів системи МВС за напрямами молекулярно-генетичних досліджень. Такий напрям підготовки пояснюється тим, що відбулося значене збільшення необхідності проведення ідентифікаційних досліджень неправлених на встановлення осіб. Так, за ініціативою міжнародних партнерів в Україну були надані системи швидкого аналізу ДНК ANDE 6C. Система ANDE виконує швидку ідентифікацію ДНК, повністю автоматизовану генерацію та інтерпретацію ДНК-ідентифікаторів менш ніж за дві години поза лабораторією. Його перевагою у порівнянні із звичними методами ДНК-аналізу є простота використання (практично не потребує навчання оператора), час проведення ідентифікації та портативність. Крім цього, така система встановлює ДНК-профіль людини за 27 локусами, що надзвичайно добре та відповідає стандартам експертної діяльності.

Система швидкого аналізу ДНК ANDE 6C успішно проаналізувала 97% біологічних зразків незалежно від температури та вологості, використання всередині чи зовні, а також до чи після транспортування. Дослідження конкордантності 2800 маркерів показало значення 99,96%. Невірних генотипів не виявлено. У профілі, згенерованому за допомогою системи ANDE 6C, було виявлено єдине алельне випадання на маркері TPOX, а на маркері SE33 виділявся один вихідний рядок. Усі алельні сигнали показали оптимальну силу сигналу та збалансований профіль для гетерозиготних маркерів. Якість результатів, отриманих у рамках цього проекту, також дозволила розробити внутрішній метод тестування та систему управління якістю, необхідну для акредитації мобільних лабораторій відповідно до стандарту EN ISO/IEC 17025: 2017 [5].

З метою підготовки здобувачів вищої освіти та при підвищенні кваліфікації в НАВС широко застосовують курси, тренінги, семінари по використанню систем швидкого аналізу ДНК ANDE 6C. Вказані курси організовуються та проводяться із залученням представників управління криміналістичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України.

Ще одним важливим напрямком є здійснення інженерної підготовки в ЗВО органів системи МВС. З метою реалізації вказаного напрямку та адаптації майбутніх працівників поліції до реалій практичної діяльності в умовах бойових дій у НАВС було створено навчально-тренувальний полігон «Місце вибуху (вирва)». Вказаний полігон призначений для:

– удосконалення практичних вмінь і навичок застосування положень КПК України та використання техніко-криміналістичних засобів для виявлення, фіксації та вилучення слідів застосування вибухових речовин і пристроїв (інженерних та саморобних);

– опанування правил безпечного поводження із виявленими вибухонебезпечними предметами;

– набуття практичних навичок з'ясування механізму вибуху, його властивостей, вражаючих факторів і слідової картини.

Завдяки використанню навчально-тренувальних полігонів здобувачі вищої освіти мають можливість в умовах максимально наближених до реальності, використовуючи знання, отримані в ході теоретичних занять відпрацювати вміння та отримати навички, які найбільше цінятся в практичних підрозділах після призначення здобувачів на відповідні посади [6, с. 44].

Саме при підготовці здобувачів вищої освіти з інженерної підготовки такий навчально-тренувальний полігон забезпечують: 1)

розвиток практичних навичок; 2) розвиток тактико-технічних навичок; 3) тренування командної роботи; 4) підготовка до нових викликів пов'язаних із війною; 5) підвищення ефективності підготовки.

Таким чином, криміналістична підготовка працівників правоохоронних органів в умовах воєнного стану є важливим елементом забезпечення правопорядку і захисту громадянського суспільства. Така підготовка повинна проводитися у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання за відповідними програмами, на належному обладнанні та устаткуванні із використанням спеціально-облаштованих локацій, що допоможе підвищувати кваліфікацію, розвивати практичні та тактико-технічні навички, підготовитися до нових викликів.

Список використаних джерел

1. Антощук А. О. Нова методика проведення практичних занять в умовах криміналістичних полігонів із використанням 3-d візуалізації. *Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.). / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський, В. В. Корольчук]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 42–45 URL : https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/285ae71d-3f28-43ea-bf41-49f1ff8b9a7e/content.

2. Романюк В.В. Місце ЗВО зі специфічними умовами навчання в підготовці правоохоронців у системі МВС України в умовах воєнного стану. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану* : зб. наук. пр. (м. Харків, 26 трав. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. тактич. та спец. фізич. підготовки ф-ту № 3, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 114-116.

3. Тичина Д.М., Антощук А.О., Перцев Р.В. Криміналістичне забезпечення використання безпілотного літального апарату (дрону) у досудовому розслідуванні. *Науковий вісник ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 78: частина 2. 2023. С. 291–297. DOI : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.46

4. Особливості застосування безпілотних літальних апаратів органами та підрозділами поліції: метод. рек. / А.А. Саковський, С.М. Науменко, С.І. Кравченко, І.М. Єфіменко та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2022. 72 с.

5. Ragazzo, Michele, Stefano Melchiorri, Laura Manzo, Valeria Errichiello, Giulio Puleri, Fabio Nicastro, and Emiliano Giardina. 2020.

«Comparative Analysis of ANDE 6C Rapid DNA Analysis System and Traditional Methods». Genes 11, no. 5: 582. https://doi.org/10.3390/genes11050582

6. Антощук А. О., Курилін І. Р. Використання інноваційних підходів при викладанні криміналістичних навчальних дисциплін. *Актуальні питання криміналістики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 груд. 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 41–45.

Атаманчук Володимир Миколайович,
завідувач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Волошин Олексій Гнатович,
старший викладач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПОШУКУ ТА ВИЯВЛЕННЯ БІОЛОГІЧНИХ СЛІДІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Зазвичай питання встановлення походження біологічного матеріалу від конкретної особи виявлялося складним і практично нездійсненим, тому що традиційні методи дослідження слідів біологічного походження можуть встановлювати не тотожність (ідентичність), а лише відносну можливість походження даних слідів від конкретної особи з незначним ступенем ймовірності.

Метою розробки та впровадження в експертну практику нових методик дослідження біологічних слідів людини є підвищення рівня ідентифікаційних можливостей. Значних успіхів в цій галузі досягнуто перш за все завдяки використанню молекулярної генетики. Важко переоцінити важливість цих досліджень. Багато з помітних досягнень, які ми бачимо зараз у криміналістиці та біологічних науках, залежать від знань про структуру об'єктів біологічного походження при проведені ДНК-аналізу, їх підготовка для дослідження.

До об'єктів біологічного походження, що вилучаються як речові докази з місця події, належать кров, сперма, слина, піт, волосся, піхвові виділення, сеча, кал, органи та тканини людського організму, кістки та їх фрагменти. Джерелом слідів біологічного походження є

тіло людини, її органи. За конкретних умов саме вони, й особливо кров, несуть інформацію про механізми та обставини вчинення злочину. Форма слідів крові відображає характер поранень, вказує на деякі дії суб'єкта злочину, вид застосованої зброї тощо. Огляд місця події при пошуку слідів біологічного походження, наприклад, слідів, схожих на кров, повинен мати цілеспрямований характер залежно від типу злочину. Вивчення форми слідів крові дозволяє змоделювати механізм злочину, що надалі дозволить встановити місце розташування та пози потерпілого й злочинця у момент нанесення ушкоджень, траєкторію пересування пораненого, особливі ознаки злочинця, вид знаряддя злочину тощо.

Біологічні сліди людини доречно шукати на знаряддях злочину, недопалках, посуді, предметах, що належать потерпілому, а також на предметах, втрачених злочинцем під час боротьби (волосся на гребінці тощо). Необхідно брати до уваги, що сліди біологічного походження можуть залишатися на предметах не тільки внаслідок боротьби з потерпілим, але й в момент пошкодження та зламу перешкод (приміщень, де знайшли потерпілого або було вчинено злочин). Також не можна виключати версію про самопоранення злочинця (використання у вбивстві ножа без обмежувача, бритви тощо). Пошук слідів крові у такому випадку слід зосередити на предметах, якими він міг скористатись (наприклад, не маючи можливості вимити закривавлені руки, обтер їх занавісками, рушниками, ганчірками тощо). Важливо оглянути усі ймовірні шляхи проникнення злочинця до приміщення та виходу з нього (вхідні двері, вікна, коридор, а також інші об'єкти, до яких міг доторкатись злочинець). Не можна обмежуватись виявленням слідів тільки одного виду, наприклад, крові, необхідно шукати сліди різноманітних об'єктів, сукупність яких дозволяє відновити повну картину події, що відбулась. Якщо виявлено багато слідів, слід фіксувати та вилучати їх усі, оскільки тільки в сукупності слідів відображено комплекс ознак, що дозволяє отримати повне уявлення про об'єкт, що залишив слід, а в деяких випадках і вирішити питання про механізм слідоутворення. У виявленні слідів необхідно вирішити питання про їх причинний зв'язок із подією злочину. Важливим тут є передбачити заходи, спрямовані на визначення механізму утворення знайдених слідів (у згвалтуванні – кров, сперма, волосся тощо).

Дії щодо виявлення слідів повинні бути дуже обережними, щоб не пошкодити не тільки сліди, але й об'єкти-носії. Учасники огляду повинні пересуватись тільки за вже оглянутою слідчим територією. Важливо забезпечити такий порядок огляду, за якого б учасники не залишали власних слідів на місці події та на ділянках, що не оглядались. До того ж необхідно дотримуватись правил роботи зі

слідами на місці події: мати гумові рукавички, брати об'єкти за ребра, волосся слід вилучати пінцетом з м'якими браншами та ін.

Межі огляду місцевості залежать від конкретної обстановки. Місце події повинно бути охоплено оглядом з таким розрахунком, щоб можна було зафіксувати та дослідити невелику ділянку території, але в межах, що реально дають можливість виявити сліди та речові докази стосовно справи. Слід зазначити, що ускладнення у виявленні слідів крові викликає той факт, що зазначені сліди під дією сонячних променів, вологи, температури, повітря, різних хімічних та інших речовин можуть змінюватися. В результаті сліди крові, що, як правило мають червоний колір (у випадку свіжих плям), можуть набути коричневого, сірого, сірувато-чорного або зеленого кольору. В ході огляду місця події частина біологічних слідів людини може залишитися непомітною. Це здебільшого залежить від об'єкта, на якому знаходяться сліди (добре помітний слід крові може стати малопомітним, злившись із кольором поверхні предмета, зокрема тканини, на якій він розташований), кількості та давнини їх утворення. Тому в огляді місця події необхідно враховувати низку об'єктивних та суб'єктивних чинників.

До об'єктивних чинників належать реальні характеристики збереженості слідів, можливості їх навмисного знищення (змивання або витирання), що не виключають ймовірності того, що частина слідів може залишатися непоміченою. Важливою особливістю у виявленні слідів біологічного походження людини є детальний огляд місць, де сліди важко помітити або видалити. Фахівець повинен знати, як саме, залежно від способу знищення, виглядають плями крові. Злочинець, знищуючи сліди крові, які потрапили на одяг, тіло та руки, часто залишає сліди крові на оточуючих предметах. Тому в огляді з метою виявлення слідів крові необхідно звертати увагу на всі плями і навіть на ті, що, здавалося б, нічого спільного з кров'ю не мають, вилучати й ті предмети, на яких наявність зазначених слідів лише припускається. Останнє особливо стосується мікрокількостей біологічних слідів людини. Необхідно враховувати і той факт, що значна кількість тяжких злочинів здійснюється особами, а також злочинними угрупованнями, які мають відповідну підготовку та гарне технічне оснащення. Це дає їм змогу приховувати злочини, вести активну протидію правоохоронним органам у роботі з розкриття та розслідування злочинів.

Якість проведення різних видів слідчого огляду забезпечується зусиллями слідчого, залучених оперативних працівників та спеціалістів. Як свідчить практика, в ролі спеціаліста до роботи слідчо-оперативної групи на місці події найчастіше залучається спеціаліст-криміналіст Національної поліції України або співробітник експертного підрозділу МВС України, які власними спеціальними

знаннями та вміннями доповнюють знання та вміння слідчого. Необхідно наголосити, що в огляді місця події за фактами тяжких злочинів проти особи слідчим доцільно залучати судового експерта, який володіє знаннями у сфері судової медицини для здійснення пошуку ймовірних слідів крові (змитих, витертих або знищених іншим способом) та інших об'єктів біологічного походження.

До суб'єктивних чинників, що визначають перетворення об'єктивно існуючої можливості виявлення доказів у дійсність, належать знання спеціалістом загальних закономірностей виникнення біологічних слідів людини, ситуативних особливостей механізму виникнення біологічних слідів, а також прийомів і засобів щодо виявлення доказів та вміння застосовувати ці прийоми і засоби (особливості застосування полягають у комбінації використання попередніх проб для виявлення біологічних слідів людини і технічних засобів, різних способів освітлення, використання ультрафіолетових та інфрачервоних променів, луп, мікроскопів, розчинів типу «BLUESTAR» тощо).

Водночас, завдання, отримане від слідчого, повинно входити до компетенції спеціаліста. Воно може бути конкретним (наприклад, провести вилучення знайдених слідів біологічного походження) або загальним, що орієнтує лише за напрямом та метою застосування спеціальних знань (таким може бути завдання щодо участі експерта-біолога як спеціаліста в огляді місця події). Загальне завдання в подальшому може конкретизуватись залежно від ситуації. Формулювання завдання не виключає, а навпаки, передбачає ініціативу спеціаліста в наданні допомоги слідчому. Але ініціатива повинна розвиватись в межах загального завдання та під контролем слідчого.

Таким чином, пошук та виявлення слідів біологічного походження людини ґрунтується на загальних принципах пошукової діяльності та наступних передумовах, а саме: наявності відповідного комплексу спеціальних знань спеціаліста, що здійснює зазначену діяльність, та ефективності використання криміналістичної та спеціальної техніки.

Список використаних джерел

1. Участь спеціаліста в огляді місця події. Довідник. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 128 с.

2. Пошук загиблих та зниклих безвісти за ДНК під час війни – роз'яснення МОЗ. Головна – Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-society/3502427-posuk-zagiblih-ta-zniklih-bezvisti-za-dnk-pid-cas-vijni-rozasnenna-moz.html (дата звернення: 08.06.2022).

3. За допомогою ДНК ідентифіковано близько трьох тисяч загиблих українців. Головна – Урядовий портал. URL:

https://www.kmu.gov.ua/news/za-dopomohoiu-dnk-identyfikovano-blyzko-trokh-tysiach-zahyblykh-ukraintsiv-maksym-tsutskiridze (дата звернення: 06.03.2023).

4. Пошук загиблих та зниклих за ДНК: як відбувається судмедекспертиза? URL: https://moz.gov.ua/article/health/poshuk-zagiblih-ta-zniklih-za-dnk-jak-vidbuvaetsja-sudmedekspertiza- (дата звернення: 08.06.2022).

5. Нарожна О. В., Храпицька М. О. Значення молекулярно-генетичної експертизи для криміналістичної ідентифікації особи. Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі: 3-і юр. читання : матер. ювілейної всеукр. дистанційн. наук. конф. Одеса: Фенікс. 2020. С. 245-248.

6. Геращенко Р. «Україна використовує нову ДНК-технологію для ідентифікації загиблих на фронті». Головна – UWN. URL: https://uworld.news/news/ukraina-vykorystovuie-novu-dnk-tekhnolohiiu-dlia-1001470.html (дата звернення: 03.03.2023).

7. Понад 2000 неідентифікованих загиблих налічується в Україні. Головна – АрміяInform. URL: https://armyinform.com.ua/2022/11/10/ponad-2000-neidentyfikovanyh-zagyblyh-nalichuyetsya-v-ukrayini/ (дата звернення: 10.11.2023).

8. Саковський А.А., Атаманчук В.М., Волошин О.Г. Особливості встановлення загиблих осіб в умовах воєнного стану. Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матер. міжвід. наук.-практ. конф. Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2022. С. 25-30.

9. Прізова В. У кожному обласному центрі є хоча б мобільна лабораторія: як проводять ДНК-експертизи під час війни. Головна – Суспільне Новини. URL: https://suspilne.media/421146-u-koznomu-oblasnomu-centri-e-hoca-b-mobilna-laboratoria-ak-provodat-dnk-ekspertizi-pid-cas-vijni/ (дата звернення: 22.03.2023).

10. Гринько О. На місці найбільшого масового поховання в Лимані виявили 146 тіл. Офіційний сайт новин – Zahid.net. URL: https://zaxid.net/na_mistsi_naybilshogo_masovogo_pohovannya_v_limani_viyavili_146_til_n1551508/amp (дата звернення: 20.10.2022).

11. Іванців А. Пекло несвідомості. Як в Україні шукають безвісти зниклих військових. Офіційний сайт новин – Суспільне Новини. URL: https://suspilne.media/amp/260457-peklo-nevidomosti-ak-v-ukraini-sukaut-bezvisti-zniklih-vijskovih/ (дата звернення: 20.10.2022).

12. Давидюк П.П., Пелешок І.І., Якимчук М.Ю. Сучасний стан розвитку молекулярно-генетичної експертизи. *Науковий вісник Ужгородського університету*: серія: Право, Т. 2, Вип. 75. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». 2023. С. 171-176.

Баранов Петро Миколайович,
старший судовий експерт Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, доктор геологічних наук, професор гемології

Сливна Олена Василівна,
судовий експерт Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат геологічних наук

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ МЕТОДИК ОЦІНКИ БУРШТИНУ-СИРЦЮ ТА ЙОГО ВИРОБІВ

Експертні дослідження бурштину-сирцю та виробів з нього є однією з гострих проблем у гемологічному напрямку експертних служб. Складність питання полягає в тому, що чинні методики і, найголовніше, прейскуранти, в сучасних умовах розвитку нашого суспільства, не відповідають принципам судової експертизи. Сьогодні вони не дають повної та об'єктивної оцінки якості бурштину та його вартості. Це призвело до того, що бурштиновий бізнес України, який займається видобутком, обробкою, торгівлею та експортом сировини і виробів, починає проявляти дедалі більшу занепокоєність нерозв'язними проблемами у своїй галузі. Представники цього бізнесу зазначають, що в Україні існує реальна проблема з оцінкою вартості бурштину. Наприклад, «у Гданську в середньому ціна за грам (бурштину) стартує від 5 євро. В Україні цей товар коштує 30-50 центів за грам, тобто ціни для українських аукціонів формують не правильно» [1]. Цю проблему ми також не раз висвітлювали в наших публікаціях [2].

Дійсно, чинні прейскуранти, розроблені Державним гемологічним центром України (ДГЦУ), які мають безпосередній стосунок до експертної оцінки бурштину-сирцю, викликають деяке непорозуміння та низку запитань в експертів. Головним недоліком цього документа слід визнати відсутність зв'язку з гірничодобувними організаціями та прив'язки до конкретних українських родовищ. Крім того, цей прейскурант рясніє термінологією, що має подвійне значення або специфічно пояснюється, що є абсолютно неприпустимим при проведенні експертних досліджень.

Аналіз бурштинового ринку за даними європейських і вітчизняних комерційних сайтів, результатами міжнародних виставок і маркетинговими дослідженнями цін спеціалізованих бутиків засвідчив, що між вартістю виробів і вартістю бурштину-сирцю існує певна невідповідність.

Наочно це можна продемонструвати результати наших досліджень, які показали дві залежності (рис. 1):

1. Пряма залежність – між вагою кулі та вартістю сировини для неї, тобто що більша вага кулі, то вища її вартість і це логічно.

2. Друга – зворотна залежність, де між розрахунковою вартістю сировини ($/г), з якої виготовлено кулю, і вагою кулі, тобто зі збільшенням ваги кулі вартість сировини для її виготовлення зменшується. Така залежність суперечить наявним прейскурантам (має бути пряма залежність).

Виходячи з суто логічних міркувань зрозуміло, що вартість сировини і вага виробів повинні мати аналогічну динаміку - пряму залежність у розташуванні на графіку 1.

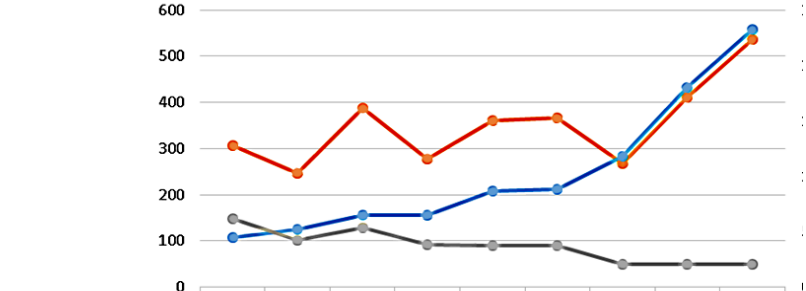

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Вартість кулі, $	306	247	387	277	360	366	268	410	536
Маса кулі, г	4.5	5.2	6.5	6.5	8.7	8.8	11.8	18	23.2
Вартість розрахункова сировини,$/г	6.13	4.27	5.37	3.83	3.73	3.74	2.05	2.05	2.08

Рис. 1. Графік розподілу економічних показників сировини на кулі з бурштину [2].

Наведені результати демонструють розбалансованість сучасного ринку бурштину в Україні, що, природно, не покращує якість експертних досліджень.

Наразі Дніпропетровський НДЕКЦ веде розробку методик з визначення вартості виробів з бурштину у вигляді калькуляторів. Програмне забезпечення дає можливість оперативно вирішувати поставлені завдання, що дасть змогу виробити єдиний підхід до отримання результатів.

Відомо, що вартість виробів із бурштину складається з: вартості сировини, вартості технологічного процесу на виготовлення виробу та надбавки на реалізацію.

Пропонований калькулятор автоматично розрахує ринкову вартість виробів та їхню собівартість без надбавок. Отримані дані дають змогу порівнювати результати розрахунків і розуміти ринок бурштину: визначати реальну вартість сировини, вартість обробки, визначати, як формуються надбавки, створювати графіки та прайс-листи. Це дасть можливість зіставляти розрахункові прейскуранти з діючими сьогодні прейскурантами, з їхніми особливостями та з урахуванням переваг тієї чи іншої країни.

Тут також можна вносити зміни в розрахунок, вибравши необхідний вид продукту, змінити параметри обробки, вартість сировини.

Програма має зручний інтерфейс (рис. 2) не перевантажена опціями, складними функціями, не потребує спеціальної підготовки користувача.

Можливості програми:

- створення бази даних як особистої, так і всередині відомства;
- вибір будь-яких технологічних параметрів, торгових коефіцієнтів;
- збереження всіх параметрів;
- швидкий розрахунок.

Рис. 2 Інтерфейс калькулятора визначення вартості виробів з бурштину.

Другий пакет програмного забезпечення – визначення вартості бурштину-сирцю на основі наявних прейскурантів ДГЦУ (рис. 3).

Через низку недоліків чинні прейскуранти нами були видозмінені, доопрацьовані та сформовані у вигляді калькулятора вартості бурштину.

Рис. 3 Інтерфейс калькулятора визначення вартості сировини.

Калькулятор дає змогу визначати вартість як одного зразка, так і великих і малих партії.

Список використаних джерел

1. Асоціація бурштинового бізнесу України / Про аукціони, конкуренцію з Китаєм, бурштин з Калінінграда та плани на 2024 рік. URL: https://uaamber.com/2024/01/09/pro-aukcziony-konkurencziyu-z-kytayem-burshtyn-z-kaliningrada-ta-plany-na-2024-rik-intervyu-z-oc.

2. Баранов П., Коротаєв В., Сливна О. Особливості ціноутворення бурштинової продукції в сучасних умовах/ Криміналістичний вісник, 2023. Том 40 № 2. С. 68-76, 77-87.

Бондарчук Анна Сергіївна,
старший викладач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ У ПРОЦЕСІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЛЮДИНИ ЗА ГЕНОМНОЮ ІНФОРМАЦІЄЮ

Вторгнення Росії на територію України, з подальшою тимчасовою окупацією окремих її територій, постійні ворожі обстріли і найжахливіше як наслідок, втрати сотні тисяч життів військовослужбовців та мирного населення, стало новим викликом для

науки і техніки в напрямку забезпечення основоположних прав і свобод громадян. Одним з таких актуальних напрямків є ідентифікація загиблих, а саме вдосконалення існуючих методів та технічних засобів із відібрання та дослідження біологічних матеріалів людини.

На жаль, в наслідок воєнних дій, значна кількість загиблих тривалий час залишаються не ідентифікованими, а у випадках відсутності їх близьких родичів (батьків, дітей) цей процес є практично неможливим. Так, проблема ідентифікації осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, зниклих безвісти, невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла, осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе, в Україні зумовила законодавця відповідним чином реагувати на сучасні виклики сьогодення.

З метою вирішення таких проблем та користуючись досвідом світової практики (США, Канада, Великобританія, Японія, Сінгапур, Польща, Німеччина тощо) щодо ідентифікації загиблих військовослужбовців по завчасно відібраному біологічному матеріалу, що зберігають у спеціально відведеному місці – репозиторії, в Україні також розроблений ряд нормативно-правових актів.

Одним з них, було прийняття Закону від 09.07.2022 № 2391-IX «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» (далі Закон) [1], який визначає правові засади обробки геномної інформації людини з метою її державної реєстрації в Україні.

Прийняття даного Закону не виключило дискусійних питань щодо дефініції певних термінів, зокрема в самій назві Закону вживається термін «геномна інформація людини», відповідно в п.4 ст. 1 цього Закону зазначено, що геномна інформація людини (далі – геномна інформація) – відомості про генетичні ознаки людини. Погляди науковців щодо роз'яснення даного терміну неоднозначні, як і те, що саме відноситься до відомостей про генетичні ознаки людини.

Міхайліна Т. В. та Довгань Б. В сформулювали розширене тлумачення геномної інформації людини – це 1) персональні дані людини, 2) основним носієм яких є ДНК, 3) що містить відомості про розвиток та функціонування організму індивіда, 4) використовується для ідентифікації особи. Автори підкреслили, що поняття «генетичні дані» й «геномна інформація людини» мають тотожне значення, з огляду уникнення плутанини доцільним є використання єдиної юридичної термінології [2].

Наступне проблемне питання, яке потребує уточнення це визначення терміну «біологічного матеріалу». Пункт 2 ст.1 Закону визначив, що біологічний матеріал – тканини і виділення тіла людини,

останків померлої людини, що містять геномну інформацію людини [1].

Однак, ми повністю погоджуємося із думкою науковців Є. В. Тирлича та інш., які зазначають, що закон не визначає достатньо чітко того, які біологічні матеріали будуть збиратися, не конкретизує види зразків, які підлягають відібранню, а відсилки до кримінального процесуального законодавства щодо порядку їх збору теж не відповідають вимогам правової визначеності [3, с. 95]. Також, слід зазначити, що в різних нормативних актах України, різниться тлумачення змісту терміну «біологічний зразок».

Перелік видів зразків біологічного матеріалу, більш конкретизовано у деяких нормативних актах міністерств у відповідних сферах, однак більшість з них роблять відсилку на Закон, де також відсутній вичерпний перелік видів біологічних зразків людини.

Досить широке різноманіття видів зразків біологічного (клінічного) матеріалу констатують методичні рекомендації «Порядок забору, транспортування та зберігання матеріалу для дослідження методом полімеразної ланцюгової реакції», затверджені Наказом МОЗ від 30.07.2013р. № 662, зокрема, кров (плазма); матеріали з урогенітального тракту жінок; матеріали з урогенітального тракту чоловіків, у тому числі сперма; сеча; спиномозкова рідина; слізна рідина; виділення кон'юктиви; матеріал з респіраторного тракту людини (мазки з порожнини носа, ротоглотки, мокротиння тощо); слина; біопсійний та аутопсійний матеріал тощо [4, с. 14].

Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19 квітня 2023 року № 323 затверджено «Порядок відбору біологічного матеріалу у військовослужбовців, поліцейських, осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту та його зберігання», а саме в п 7. визначено, що як біологічний матеріал використовується зразок букального епітелію людини, який відбирається з внутрішніх поверхонь щік шляхом притискання (10-20 разів) до них аплікатора засобу (системи) для відбору біологічного матеріалу [5].

Аналогічний вид біологічного матеріалу для відбору визначено Постановою Кабінету Міністрів України від 19 червня 2023 року № 620, якою затверджено «Порядок відбору біологічного матеріалу у членів добровольчих формувань територіальних громад та його зберігання» [6], а саме в п 9. та Наказом Управління державної охорони України від 5 червня 2023 року № 419 яким було затверджено «Порядок відбору біологічного матеріалу у військовослужбовців Управління державної охорони України та його зберігання» [7] п.6 та

Наказом Служби зовнішньої розвідки України 26 червня 2023 року № 1485-ВС затверджений «Порядок відбору біологічного матеріалу у військовослужбовців Служби зовнішньої розвідки України та його зберігання» п.7 [8].

Загалом, при відібрані біологічного матеріалу, перевага надається зразоку який потребує щонайменшого втручання, а саме букальний епітелій методом щічного мазку, адже саме він убезпечує від необґрунтованого інвазивного втручання.

Слід зазначити, що Наказ Центрального управління Служби безпеки України від 7 червня 2023 року № 212 (далі Наказ) яким було затверджено «Порядок відбору, зберігання та обліку біологічного матеріалу військовослужбовців Служби безпеки України» не містить визначеного виду зразка або зразків біологічного матеріалу який потрібно відібрати, а лише в загальних положення п.2 цього Порядку зазначено, що терміни вживаються у значеннях, наведених у Законі України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» [9]. Відсутність в Наказі уточнення який саме біологічний матеріал може бути відібраний, потребує внесення змін до нього.

У Постанові Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 508, якою було затверджено «Порядок відбору, направлення на молекулярно-генетичну експертизу (дослідження) біологічного матеріалу військовополонених для встановлення геномної інформації та його зберігання» лише у п.13 стосовно порядку оформлення супровідного листа зазначено такі види відібрання біологічного матеріалу як зразки крові, слини, букального епітелію (клітини епітелію ротової порожнини тощо) [10].

За результатами аналізу офіційного веб-сайт Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру, було з'ясовано, що до об'єктів біологічного походження, які досліджують при проведенні молекулярно-генетичної експертизи належать кров, сперма, букальний епітелій, слина, піднігтьовий вміст, кістки і зуби, волосся з цибулиною [11].

З аналізу вище розглянутих нормативно-правових документів можна зробити висновок, що в окремих з них, що регламентують порядок відбору біологічного матеріалу людини, з метою її ідентифікації, або відсутній вичерпний перелік видів біологічних зразків, або є неповним. Тому для забезпечення потреб практики необхідним є розробка методичних рекомендацій із повним переліком видів біологічних зразків, процедури їх відбору та направлення на проведення молекулярно-генетичної експертизи.

Список використаних джерел

1. Про державну реєстрацію геномної інформації людини. (2022). Закон України від 09.07.2022 № 2391-IX. Верховна Рада України: офіційний портал.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2391-20#Text.

2. Довгань Б. В., Міхайліна Т. В. Геномна інформація людини та її значення для ДНК-аналізу: правовий аспект. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2023. Вип. 1. С. 5–9.

3. Тирлич Є. В. Поняття біологічних зразків, які підлягають відібранню у особи з метою подальшого їх дослідження в кримінальному провадженні. Прикарпатський юридичний вісник. 2023. No. 5. P. 92–97. URL: https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2023.18.

4. Лускатов О.В., Рогальська В.В., Терещенко А.І., Людвік В.Д., Пантелєєв К.М., Павлова Н.В. Примусовий відбір зразків у особи для проведення експертизи. методичні рекомендації для практичних підрозділів – Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2017. – 36 с.

5. Про затвердження Порядку відбору біологічного матеріалу у військовослужбовців, поліцейських, осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту та його зберігання. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0799-23#Text .

6. Про затвердження Порядку відбору біологічного матеріалу у членів добровольчих формувань територіальних громад та його зберігання. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620-2023-п#Text .

7. Про затвердження Порядку відбору біологічного матеріалу у військовослужбовців Управління державної охорони України та його зберігання. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1027-23#Text .

8. Про затвердження Порядку відбору біологічного матеріалу у військовослужбовців Служби зовнішньої розвідки України та його зберігання. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1158-23#Text .

9. Про затвердження Порядку відбору, зберігання та обліку біологічного матеріалу військовослужбовців Служби безпеки України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1033-23#Text .

10. Про затвердження Порядку відбору, направлення на молекулярно-генетичну експертизу (дослідження) біологічного матеріалу військовополонених для встановлення геномної інформації

та його зберігання. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/508-2023-п#Text .

11. Експертна спеціальність 9.5 «Молекулярно-генетичні дослідження» – Експертна служба МВС. *Just a moment.* URL: https://dndekc.mvs.gov.ua/експертна-спеціальність-9-5-молекуляр/ .

Бачук Олена Сергіївна,
начальник Головного експертно-криміналістичного центру Державної прикордонної служби України

Ананьїн Олег Валерійович,
заступник начальника відділу науково-методичного та організаційно-управлінського забезпечення (судовий експерт) Головного експертно-криміналістичного центру Державної прикордонної служби України, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

СУДОВО-ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ДОКУМЕНТІВ ЯКІ ЗГІДНО ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану спостерігається посилення загроз транскордонного характеру, пов’язаних із збільшенням міграційних потоків населення та рівня організованої злочинності. Разом з цим підроблені документи стають багатоцільовим кримінальним інструментом, оскільки завжди існує можливість їхнього неодноразового використання для реалізації різних злочинних дій, не виключаючи тероризм, диверсій, співпрацю із розвідувальними службами агресора тощо.

З початком повномасштабного вторгнення, майже у двічі збільшилась кількість спроб незаконного перетинання державного кордону України із використанням підроблених документів. Це зумовлено тим, що відповідно до пунктів 2 та 2^1 Правил перетинання державного кордону громадянами України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57, у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану, для перетинання

державного кордону громадяни, крім паспортних документів, також повинні мати підтверджуючі документи [1].

Перелік підтверджуючих документів визначений законодавством, та є достатньо значним, враховуючи різні категорії громадян (особи з інвалідністю; особи, які здійснюють постійний догляд за особами з інвалідністю; батьки, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, які виховують дитину з інвалідністю; громадяни України чоловічої статі віком від 18 до 60 років; дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування; осіб із складових Сил оборони та Сил безпеки, постраждалих у зв'язку з військовою агресією РФ проти України, на лікування за кордон; водіїв, що здійснюють перевезення медичних вантажів, вантажів гуманітарної допомоги автомобільними транспортними засобами для потреб Сил оборони; спортсменів, тренерів; неповнолітні діти; чоловіки які є батьком трьох чи більше дітей тощо).

Тому, правопорушники продовжують активно шукати можливості придбати підроблений документ щоб здійснити по ньому спробу незаконного перетину державного кордону.

Аналізуючи проведенні Головним експертно-криміналістичним центром Державної прикордонної служби України (далі – Головний центр) експертизи та експертні дослідження за 2022–2024 роки, ми фіксуємо значне збільшення фактів використання підроблених документів, які посвідчують особу чи її спеціальний статус та надають право на перетинання державного кордону України.

Наразі, в рамках кримінальних проваджень, до Головного центру на дослідження надходять переважно: тимчасові посвідчення військовозобов'язаного; довідки військово-лікарських комісій; пенсійні посвідчення; свідоцтва про народження дітей; посвідчення батька багатодітної сім'ї; бланки спеціальних нотаріальних документів; документів про відрядження (накази, посвідчення); відмітки Державної міграційної служби України «Оформлено виїзд на постійне проживання» та дипломатичних установ України «Прийнятий на консульський облік».

Статистика Головного центру свідчить про те, що основна кількість судових експертиз та експертних досліджень призначались в рамках кримінальних проваджень за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених: ст. 358 КК України (підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів); ст. 332 КК України (незаконне переправлення осіб через державний кордон України); ст. 332-2 КК України (незаконне перетинання державного кордону

України). В рамках адміністративних проваджень – за ознаками адміністративних правопорушень передбачених ст. 204-1 КУпАП України (незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону України).

Варто зазначити, що судова експертиза під час дії воєнного стану може зазнавати певних змін та адаптації, враховуючи специфічні умови, в яких працює система правоохоронних органів. Тут доцільно виділити декілька аспектів.

1. Організація роботи судових експертів. Під час дії воєнного стану деякі установи можуть бути переміщенні або перепрофільовані. Судові експерти можуть працювати в умовах підвищеного ризику, тому необхідно враховувати безпеку персоналу та збереження цілісності речових доказів та спеціальної криміналістичної техніки. Так, виходячи із таких міркувань, в Головному центрі проведено реорганізацію регіонального підрозділу в м. Харків та збільшено чисельність регіональних підрозділів на заході України.

2. Пріоритетність справ. У зв'язку із воєнним станом, певні види експертиз можуть мати пріоритет, зокрема, пов'язані із військовими злочинами, тероризмом або іншими злочинами, які безпосередньо впливають на національну безпеку.

3. Нормативно-правове забезпечення. Можуть бути введені додаткові нормативно-правові акти, або зміни до існуючих, які регулюють порядок проведення судової експертизи під час воєнного стану. Зокрема, дотримання строків виконання експертиз та складення висновків. З урахуванням об'єктивних обставин як оголошення сигналу «повітряна тривога», відключення електроенергії, неможливість замовником експертизи своєчасно зібрати/надати порівняльні матеріали, тощо.

4. Взаємодія та інформаційний обмін. Забезпечення ефективної взаємодії та інформаційного обміну між експертними установами та правоохоронними органами під час воєнного стану є ключовим чинником для збереження цілісності та надійності судово-експертної діяльності. Отримання відомостей від вповноважених органів видачі додаткових підтверджуючих документів, перелік яких визначено постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57, зразків бланків та контрольних зразків відтисків печаток та штампів, якими затверджуються зазначені документи, а також зразків, що необхідні для формування криміналістичних обліків експертних установ.

Отже, в умовах воєнного стану судово-експертна діяльність потребує комплексного підходу, що включає організаційні, технічні, правові та безпекові заходи. Організація безперервної та ефективної

роботи під час здійснення судово-технічної експертизи стає тим викликом, який вимагає адаптації існуючих методів, впровадження нових технологій та практик.

Тісна співпраця між державними та іноземними експертними установами, міжнародними організаціями, а також підготовка персоналу є ключовими компонентами роботи в умовах воєнного стану.

Головний центр працює над вдосконаленням своїх можливостей, інвестуючи в сучасне обладнання та програмне забезпечення, систематичне підвищення кваліфікації судових експертів, впровадження та використання кращих практик країн Європейського Союзу та партнерів, доопрацювання нормативно-правових актів, здійснення інформаційного обміну на державному та міжнародному рівнях. Такі підходи сприятимуть підвищенню довіри до нашої роботи та результатів експертиз.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України : постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 р. № 57. Верховна Рада України. Законодавство України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text (дата звернення: 01.07.2024).

Бордакова Ірина Іванівна,
головний судовий експерт сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ПРИЗНАЧЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ В НАПРЯМКУ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ

Внаслідок збройної агресії російської федерації, що триває з 24 лютого 2022 року почали в масовому порядку призначатися судові товарознавчі експертизи щодо визначення ринкової вартості майна та завданих збитків, в наслідок пошкодженого або знищеного майна.

Кожного дня з'являються нові повідомлення про воєнні злочини окупантів, на сам перед дуже складна ситуація на прикордонні, люди масово вимушені покидати свої домівки, котрі з них зовсім зруйновані

від обстрілів. В цій ситуації люди залишилися взагалі без нічого, без будинку чи квартири, без тих матеріальних здобутків котрі вони наживали роками і взагалі підірвали своє здоров'я або життя. Тому, наслідки від російської агресії повинні мати міжнародний правовий характер.

Порядком визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326 передбачено, що «визначення шкоди та збитків у грошовій формі здійснюється відповідно до методики, затвердженої наказом Мінекономіки, за погодженням з Мінреінтеграції». На сьогоднішній день ця методика не розроблена, тому залишається керуватися існуючими методиками за напрямком дослідження [1].

Сьогодні часто доводиться робити експертизи без огляду об'єктів дослідження. Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій, що у випадку не можливості проведення огляду об'єктів досліджень, дозволяється проводити експертизу за даними, які містяться в наданих документах, фотографіях та інших матеріалах справи. А саме, коли не можна повністю оглянути товар/майно у випадку якщо він знищений або знаходиться на окупованих територіях або пройшов певний період часу з дати скоєння кримінального правопорушення.

Тобто, назначаються експертизи на початок та період збройної агресії, а саме станом на 2022 рік або на 2023 рік (минулий період), коли на деякі товари попит перевищував пропозицію, що призвело до стрімкого зростання цін, наприклад ситуація з відключенням електроенергії створила ажіотаж по продажу генераторів та повербанків, тому динаміка цін в той час була не стабільна. І коли призначаються експертизи на минулий час то не завжди можна знайти цінову інформацію.

Інколи, при визначенні ринкової вартості імпортного сільськогосподарського обладнання, яке було зруйновано в наслідок агресії, експерти направляють запити на торговельні організація для встановлення вартості продажу вказаного обладнання. Але не завжди торговельні підприємства надають таку інформацію, тому ринок продажу товару на запитувану дату буває обмеженим, що викликає певні складнощі для оцінки та встановлення ринкової вартості саме на минулий час. Можливо в подібних випадках потрібно відпрацювати певний механізм визначення вартості майна, наприклад з урахуванням документів про фактичне придбання (чеків, накладних тощо) або фактичної вартості продажу на дату призначення експертизи.

Отже, в подібних ситуаціях, коли наші громадяни та підприємці страждають від російської агресії дуже важливе визначення шкоди та збитків для подання постраждалими заяв про компенсацію, а також подання позовів до судових інстанцій, зокрема міжнародних.

У відповідності до інформації зазначеної на Єдиному веб-порталі органів виконавчої влади Українці зможуть подати через додаток «Дія» заяву до Міжнародного реєстру про відшкодування збитків, завданих внаслідок російської агресії. Подання заяв через «Дію» до Міжнародного реєстру збитків – важливий крок для фіксації збитків та підтвердження усіх втрат, завданих росією. Додаток «Дія» стає важливою частиною передачі і відображення масштабів збитків і стає частиною механізму для подальшого запуску компенсаційних виплат [6].

Слід зазначити, що 14 листопада 2022 року на 11-ій надзвичайній спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН (далі – ГА ООН) була прийнята Резолюція «Сприяння здійсненню правового захисту та забезпеченню відшкодування збитків у зв'язку з агресією проти України» ES-11/5, якою росію закликали виплатити військові репарації Україні шляхом створення міжнародного компенсаційного механізму за збитки, завданні російським повномасштабним вторгненням [2].

Резолюція ГА ООН «Сприяння здійсненню правового захисту та забезпеченню відшкодування збитків у зв'язку з агресією проти України» містить «три основоположні моменти».

По-перше, було підтверджено, що росія здійснює агресію і за міжнародним правом має сплатити репарації за заподіяні збитки.

По-друге, країнам ООН було рекомендовано створити міжнародний реєстр збитків, який би слугував базою даних для фіксації шкоди, завданої російською федерацією після 24 лютого 2022 року на території України.

По-третє, Генасамблея визнала необхідність створення міжнародного компенсаційного механізму, оскільки на сьогодні не існує судової інстанції, до якої могли б звернутися постраждалі для відшкодування збитків.

Після ухвалення резолюції, за яку проголосувало 94 держави, Україна разом з партнерами розпочала перемовини про створення відповідних реєстрів.

Рада Європи запропонувала створити такий реєстр під її егідою. І в травні 2023 року в Рейк'явіку було підписано відповідну угоду, до якої можуть долучатися не лише члени РЄ. До документа приєдналися 43 країни та Євросоюз як регіональна організація. Реєстр функціонує

як юридична особа, створена за законодавством Нідерландів і розташована в Гаазі [3].

Відповідно, Постановою від 1 грудня 2023 р. №1256 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. №326» уряд затвердив перелік категорій шкоди та збитків, та доручив Міністерству юстиції подати їх до Реєстру збитків як пропозиції з метою можливого врахування під час створення правил та положень, що регулюють роботу Реєстру збитків [4]. Реєстр створюється спільно з Україною і для України, є розуміння, що пропозиції України будуть враховані при розробці правил Реєстру. Очікується, що категорії включатимуть, зокрема, заяви, пов'язані з втратою життя, катуваннями і сексуальним насильством, а також тілесними ушкодженнями, примусовим переміщенням і вимушеним переселенням осіб, втратою майна та доходів, а також іншими формами економічних збитків, зокрема шкодою, завданою об'єктам критичної інфраструктури та іншим державним об'єктам, історичній та культурній спадщині, навколишньому середовищу та інші категорії, визначені Радою Реєстру.

Таким чином, Реєстр призначений для збору інформації про шкоду, що була завдана агресією росії і має стати першим компонентом всеосяжного компенсаційного механізму, що покликаний забезпечити виплату державою-агресором компенсацій постраждалим від війни відповідно до міжнародного права. Передбачається, що Реєстр має почати отримувати заяви навесні 2024 року [5]. І з впевненістю, посилаючись на норми міжнародного права можна стверджувати, що країна-агресор повинна відповідати за всі скоєні злочини проти України на міжнародному рівні.

Список використаних джерел

1. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2022 р. № 951 URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text (дата звернення 14.06.2024).

2. Дотримання принципів Статуту ООН: Відновлення справедливості для України: Міністерство юстиції України від 25.09.2023. URL:https://minjust.gov.ua/news/ministry/irina-mudra-vzyala-uchast-u-ministerskomu-sayd-iventi-na-temu-dotrimannya-printsipiv-statutu-oon-vidnovlennya-spravedlivosti-dlya-ukraini (дата звернення 14.06.2024).

3. Укрінформ.URL:https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3837964-do-realizacii-kompensacijnogo-mehanizmu-

zalucatimemo-kraini-globalnogo-pivdna-zastupnica-ministra-usticii.html (дата звернення 14.06.2024).

4. Укрінформ.URL:https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3803146-irina-mudra-zastupnica-ministra-usticii-ukraini.html (дата звернення 14.06.2024).

5. Укрінформ.URL:https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3803384-u-minusti-zaklikaut-zbirati-aknajbilse-dokaziv-dla-reestru-zbitkiv.html (дата звернення 14.06.2024).

6. Урядовий портал URL:https://www.kmu.gov.ua/news/vpershe-u-dii-ukraintsi-zmozhut-podaty-zaiavy-do-mizhnarodnoho-reiestru-zbytkiv-pro-poshkodzhennia-zavdani-rosiiskoiu-ahresiieiu (дата звернення 14.06.2024).

Ботнаренко Ірина Анатоліївна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ЕЛЕМЕНТ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У кримінальному процесі спосіб вчинення кримінального правопорушення є обов'язковим елементом предмета доказування у кожному кримінальному провадженні (п.1. ч. 1 ст. 91 КПК України). Його встановлення створює передумови визначення форми вини під час вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності.

У теорії доказів спосіб вчинення кримінального правопорушення тлумачиться як комплекс дій, який вчиняє злочинець у певній послідовності та який призводить до злочинного наслідку [1].

Доказування способу вчинення домашнього насильства, в принципі, як і будь-якого іншого протиправного діяння, зумовлене різними намірами, мотивами, метою. Із цього випливає, що спосіб вчинення злочину характеризується певним психофізичним підґрунтям і не зводиться лише до зовнішньої, фізичної сфери. Кожна подія, зокрема кримінальне правопорушення, відбувається у реальному місці та часі. Тому доказування цих елементів деталізує спосіб вчинення протиправного діяння, прив'язує його до активної реальності, підтверджує наявність і надає можливість перевірки факту його вчинення, а також може мати значення для предметного захисту особи,

кваліфікації способів вчинення окремих видів кримінальних правопорушень, встановлення кримінально значущих ознак предмета кримінального правопорушення, причинно-наслідкового зв'язку вчинених дій з характером і розміром шкідливих наслідків тощо [2].

Спосіб вчинення кримінального правопорушення залежить від форми домашнього насильства. При будь-якій його формі встановленню підлягає наявність попередньої підготовки до вчинення та чи вживалися заходи щодо його приховування.

Змістовний виклад ст. 126-1 КК України способами вчинення домашнього насильства визначає фізичне, психологічне та економічне насильство. Сексуального насильства в даному переліку немає, оскільки воно кваліфікується як окреме кримінальне порушення, що не охоплюється статтею 126-1 КК України [3].

У разі фізичного насильства слід з'ясувати, яким способом його вчинено, за допомогою яких знарядь та чи заподіяно при цьому особі тілесні ушкодження, ступінь їхньої тяжкості.

Ознаками фізичного насильства є: а) фізичні напади, побої, стусани, ляпаси, тілесні ушкодження, удари кулаками чи ногами, укуси, придушення, нанесення порізів чи опіків, якщо їх завдають людині навмисно (незалежно від мети чи рівня алкогольного/наркотичного сп'яніння кривдника); б) умисне створення обставин, які несуть загрозу життю чи здоров'ю людини; в) знерухомлення людини, обмеження її дій, мобільності чи насильницьке обмеження простору (включно із стоянням у кутку чи зв'язуванням, прив'язуванням до предметів, замиканням у кімнаті); г) примушування до вживання шкідливих речовин (алкоголю, наркотичних засобів) шляхом обману чи із застосуванням сили; д) свідома відмова у наданні хворому ліків чи медичної допомоги або ж застосування неправильного дозування лікарських препаратів; е) вплив на внутрішні органи людини без пошкодження зовнішніх тканин, шляхом отруєння або обпоювання одурманюючими засобами; є) використання предметів для завдавання шкоди жертві (кидання предметів, погрози застосування зброї, кульових чи ножових поранень).

Зазначений перелік ознак не є вичерпним.

Ознаками психологічного насильства є: а) постійна образлива критика, висміювання, маніпулювання, контроль над життям жертви; б) звинувачення, засудження, словесні образи; в) обзивання нецензурними словами, приниження; г) ігнорування як спосіб «покарання» (як серед дорослих, так і щодо дітей); д) покарання та погрози покарання, погрози життю й здоров'ю, заборона

висловлювати свою думку, вільно пересуватися поза домом та спілкуватися з близькими; е) зняття людиною із себе відповідальності за негативний вплив на психологічний стан жертви; є) відмова спілкуватися, щоб змусити жертву почуватися винною, принизити її; ж) ізолювання жертви від спілкування з друзями чи родиною, контроль над спілкуванням через прочитання особистої пошти і повідомлень у соцмережах; з) знецінення людини, цілковитий контроль над усіма сферами її життя.

Зазначений перелік ознак не є вичерпним.

Основні ознаки економічного насильства: а) контроль над фінансами іншої людини; б) обмеження доступу іншої людини до користування спільною власністю, маніпуляція правом власності як перевагою одного члена сім'ї над іншим; в) погрози жертві втратити кошти, власність чи особисті речі у разі непослуху; г) обмеження права іншої людини навчатися чи працювати; д) примушування до заняття проституцією, жебрацтвом, крадіжками; е) відбирання у жертви коштів чи документів; є) примушування передати право власності на рухоме та нерухоме майно жертви; ж) приниження жертви та психологічний тиск через перевагу у матеріальній власності; з) маніпулювання думками та бажаннями жертви способом відбирання у неї матеріальних ресурсів та їжі [4].

Зазначений перелік ознак не є вичерпним.

Кримінальні правопорушення, пов'язані із домашнім насильством, також за способами вчинення можуть бути класифіковані на такі:

- за способом підготовки:

а) з попередньою підготовкою – вчиняється досить не великий відсоток кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Як правило, це вбивство або умисне спричинення тяжкої шкоди здоров'ю винному зі сторони потерпілого, який не бачить іншої можливості позбавитися свого кривдника. Це обумовлено тим фактором, що кривдник не погоджується на розлучення з потерпілим, оскільки це може тягнути за собою зміну матеріального стану (наприклад, розподіл квартири). У тому випадку, якщо в жінки є можливість проживати окремо від кривдника (наприклад, переїзд до батьків), то кривдник продовжує її переслідування;

б) без попередньої підготовки – основна кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, вчиняється спонтанно, без попереднього умислу. Відсутність умислу спостерігається як у кривдника, так і в потерпілого у випадку вчинення ним злочинних дій у відповідь. Приводом для насильства з боку

кривдника можуть бути будь-які обставини, що на його погляд свідчать про неповажне ставлення до нього з боку членів сім'ї, як-от: несмачна їжа, невипрасуваний одяг, небажання потерпілого виконувати свої «подружні обов'язки» тощо. З огляду на аналіз кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, можна виділити наступні способи вчинення психологічного насильства: знущання, тобто зла насмішка, глузування, а також образливий вчинок по відношенню до члена сім'ї; тяжка образа; протиправні або аморальні дії (бездіяльність), що не є фізичним або сексуальним насильством; систематична протиправна або аморальна поведінка, що призвела до довготривалої психотравмуючої ситуації; жорстке поводження, тобто суворе, різке, немилосердне, люте, жорстоке; систематичне приниження людської гідності; психічні страждання; використання матеріальної або іншої залежності потерпілого (потерпілої) [5].

Аналіз кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, засвідчує, що, як правило, у ході вчинення таких протиправних дій злочинець не використовує ніяких прийомів для його приховування. Найбільш часто дії по приховуванню факту домашнього насильства виконуються після вчинення кримінального правопорушення. Причому, необхідно зауважити, що дані дії можуть вчинятися як злочинцем, так і потерпілим. Так після вчинення кримінального правопорушення потерпіла особа приховує сам факт насильства, нікому не повідомляє про це. Це пояснюється соромом потерпілої сторони, небажанням «виносити сміття з дому», тобто розголошувати відомості про неприємності, що стосуються вузького кола осіб і тому приховуються від сторонніх, а також погрозами з боку кривдника щодо витоку інформації і, як наслідок, погіршення ситуації (наприклад, маскує тілесні ушкодження; умовляє інших членів сім'ї, перш за все, дітей, нікому не розповідати про те, що сталося). Саме даною обставиною обумовлений високий рівень латентності щодо даної категорії проваджень.

- за способом приховування:

а) без приховування кримінального правопорушення. Як правило, лише у випадках, коли потерпілому від домашнього насильства необхідна термінова медична допомога, кривдник не застосовує на початковому етапі дій для приховування вчиненого кримінального правопорушення. Пов'язане це з тим, що психологічно кривдник не завжди готовий до настання таких тяжких наслідків, тому частіше за все він перебуває в стані розгубленості і сам подає заяву до правоохоронних органів про те, що відбулося;

б) з приховуванням кримінального правопорушення. Більшість випадків домашнього насильства вчиняється з подальшим приховуванням обставин кримінального правопорушення.

Усі прийоми приховування можна поділити на три групи: дії, що вчиняються до, під час та після вчинення кримінального правопорушення. Після вчинення домашнього насильства злочинці використовують наступні прийоми приховування: погрози на адресу членів сім'ї, їх залякування із забороною звертатися до правоохоронних органів; переховування від органів досудового розслідування. Як правило, підозрюваний використовує цей час для переконання потерпілої відмовитися від показань, які були дані раніше; знищення трупа або його розчленування; одночасно з попереднім способом вживаються заходи щодо знищення слідів, які знаходяться на місці вбивства, а саме: робиться ремонт квартири, повна або часткова заміна шпалер, перефарбовується підлога, здійснюється чистка м'яких меблів, килимів, прасування одягу тощо; імітуються активні пошуки потерпілого, розповсюджуються чутки про його від'їзд у справах; робиться звернення із заявою до правоохоронних органів про зникнення члена сім'ї чи інсценування іншого кримінального правопорушення. За відсутності на трупі тілесних ушкоджень, як правило, має місце інсценування нещасного випадку або самогубства потерпілого. Якщо тілесні ушкодження явно свідчать про насильницьку смерть, інсценується розбійний напад або скоєння вбивства в стані сильного душевного хвилювання, необхідної оборони або вбивство з необережності [4].

Аналіз практики показує, що кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, найчастіше вчинялися із застосуванням різних знарядь. Інструментом вчинення кримінального правопорушення при насильстві зазвичай використовується зброя (вогнепальна, холодна), колючо-ріжучі побутові та інші предмети. Однак, випадки використання зброї як знаряддя насильства в домашній обстановці все-таки є нетиповими. У будь якому випадку зброя використовується лише при наявності її в сім'ї і спеціально не здобувається. Найбільш типовими при вчиненні даних кримінальних правопорушень є використання підручних засобів господарсько-побутового призначення. Так 43,7 % фізичного домашнього насильства вчиняються за допомогою предметів, що випадково попали під руку, як-от: ножі, ножиці – 47 %, побутові предмети – 13 % [5].

Відповідно до класифікаційних критеріїв, вироблених юридичною доктриною, можна також виокремити способи вчинення домашнього насильства залежно від форми діяння: а) вчинення діяння

активними діями (заподіяння фізичного впливу); б) вчинення шляхом бездіяльності (ігнорування, ненадання необхідної допомоги чи ліків тощо).

Отже, спосіб вчинення домашнього насильства представляє собою сукупність (систему) прийомів і методів, що використовуються при вчиненні насильницького акту (насильницьких актів) щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Спосіб вчинення домашнього насильства доказується з урахуванням того, що у диспозиції ст. 126-1 КК України законодавець визначає три основних види його вчинення: 1) фізичне; 2) психологічне; 3) економічне насильство.

Доказування способу домашнього насильства має важливе значення, оскільки дозволяє зрозуміти не лише форму та прояв протиправного діяння, а певною мірою, цілі та мотиви вчинків особи, яка підозрюється у його вчиненні. Спосіб допомагає краще зрозуміти час, місце та інші обставини та їхні взаємозв'язки.

Список використаних джерел

1. Коць Є. Спосіб вчинення як обставина, що підлягає доказуванню під час досудового розслідування створення не передбачених законом воєнізованих та збройних формувань. Криміналістика. 2020. № 3. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/51.pdf.

2. Гумін Ю.К., Коваль Ю. Обставини, що підлягають доказуванню під час провадження досудового розслідування крадіжок особистого майна пасажирів, вчинених на залізничному транспорті України. 2017. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13230/261-268.pdf.

3. Дудоров О.О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.

4. Організаційно-правові засади протидії домашньому насильству [Текст] : метод. рек. / [І.А. Ботнаренко, О.В. Максименко, Д.М. Тичина]. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2022. 39 с.

5. Слухаєнко Ю.М. Криміналістична характеристика домашнього насильства. Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. 2020. Вип. 3 (91). URL: file:///C:/Users/My%20Notebook/Downloads/1034-%D1-10-20201210.pdf.

Брендель Ольга Іванівна,
завідувач лабораторії інженерно-технічних та військових досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Селезньова Олена Валеріївна,
завідувач сектору комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень лабораторії інженерно-технічних та військових досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ЕКСПЕРТИЗИ ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПИСУ З ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В МЕРЕЖІ «ІНТЕРНЕТ»

Протягом останніх років криміногенна ситуація в Україні залишалася доволі складною, а в умовах військового стану, введеного через повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну, ще більше ускладнилася. За останні місяці через негативний вплив військової агресії російської федерації на політичний та соціологічний стан в Україні зросла кількість розповсюдження в мережі «Інтернет» повідомлень різного характеру (зокрема, про терористичні акти; із застосуванням психологічного впливу на певних осіб або групи осіб; інформування, спонукання, переконання, погрози, заклики до певних дій тощо). Зокрема, в мережі «Інтернет» розповсюджують такі відео-, звукозаписи: публічні заперечення громадянами здійснення збройної агресії проти України, заклики до встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики до підтримки рішень і/або дій держави-агресора, збройних формувань і/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями й/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України; записи умисно вчинених громадянами дій на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній або інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України тощо.

Першочерговим завданням правоохоронних органів є повне та об'єктивне встановлення обставин події, що сталася; збирання доказів, достатніх для з'ясування механізму злочину та встановлення винуватості осіб, причетних до них.

Останнім часом на експертизу не надходять матеріали та засоби відео-, звукозапису, які містять важливу інформацію щодо обставин, учасників та послідовність злочинних дій, зафіксованих у них. Тобто питання, що потребують розв'язання, в документі про призначення експертизи слідчі органи ставлять за записами, які містяться за певними посиланнями в мережі «Інтернет» не лише в популярному відеохостингу youtube, а й на сайтах, відвідування яких заборонено в Україні. Наприклад:

— Чи містяться за посиланням http:www.youtube.com ... відеозаписи? Зі скількох фрагментів вони складаються?

— Чи містять ці записи ознаки монтажу, втручання тощо?

— Чи містять ці записи голос певної особи?

— Чи містять висловлювання ПІБ на відеозаписі, розміщеному за посиланням https://ok.ru/ ..., висловлювання образливого характеру щодо певної особи?

— Чи містять висловлювання ПІБ на відеозаписі, розміщеному за посиланням https://ok.ru */..., висловлювання у формі закликів до певних дій? Якщо так, то до яких саме дій, чи є ці заклики публічними та яка їх форма вираження?*

— Чи міститься у висловлюваннях ПІБ на відеозаписі, розміщеному за посиланням https://vk.com/..., інформація позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи?

Оскільки нині об'єктом експертизи відео-, звукозапису є інформація, зафіксована на будь-якому фізичному носії, записи із мережі «Інтернет» фахівці в галузі відео-, звукозапису не досліджують. Матеріали відео-, звукозапису, які долучають до матеріалів кримінального провадження, є найбільш об'єктивним джерелом доказів, що мають суттєве значення для розслідування кримінальних правопорушень. Перевагою матеріалів відео-, звукозапису є тривале й незмінне їх збереження; можливість тиражування, багаторазового відтворення зафіксованої інформації, а також підтвердження цієї інформації відповідними експертними дослідженнями.

Нагальною потребою експертної практики є розроблення алгоритмів дослідження відео-, звукозаписів, розміщених в мережі «Інтернет». Наведені питання можна розв'язувати в межах проведення комплексної комп'ютерно-технічної **експертизи (експертизи електронних комунікацій) та експертизі відео-, звукозапису.** Інтеграційною складовою такої **комплексної експертизи буде саме запис, отриманий фахівцем у галузі комп'ютерно-технічних**

досліджень за певними посиланнями в мережі «Інтернет». За ним фахівець у галузі відео-, звукозапису та, за необхідності, фахівці інших галузей знань, буде (будуть) проводити дослідження за своїм фахом. Так, зазначені вище приклади питань, що виносять на розв'язання експертизи, окрім застосування експертних знань фахівців у галузях комп'ютерно-технічних досліджень (отримання відеозапису з інтернету) та досліджень відео-, звукозапису (ідентифікаційні дослідження щодо наявності / відсутності висловлювань диктора ПІБ), ще потребують застосування експертних знань фахівців у галузі лінгвістичних (семантико-текстуальних) досліджень мовлення.

Наведене вище обумовлює необхідність розроблення методичних рекомендацій, які дадуть змогу розв'язувати поставлені завдання щодо комплексної комп'ютерно-технічної **(експертизи електронних комунікацій)** та експертизи відео-, звукозапису з дослідження інформації в інтернеті з урахуванням практичного досвіду експертів.

Середовище події правопорушення – це об'єднана спільною метою єдина система звукових слідів природних і штучних джерел походження, предметно-комунікативної діяльності злочинця, знаряддя, інструментів і технічних засобів правопорушення, що ним використовуються. Досягнення зазначеної мети обумовлено характером і часом дії на об'єкт злочинного посягання, а також єдністю місця (простору) і способу її досягнення [1]. З юридичної позиції особливість аналізу відео-, звукозапису розслідуваної події полягає в тому, що таке дослідження дає змогу довести багато фактів злочинної діяльності, які сталися віч-на-віч, без свідків. Під час скоєння правопорушення його учасники приводять у взаємодію засоби злочинної діяльності (вибухові пристрої, знаряддя, інструменти) з матеріальним середовищем, і в такий спосіб створюються комплекс звуків, які складають звукове середовище злочину [2].

Досвід роботи правоохоронних органів свідчить, що «автори» таких повідомлень не бажають називати себе, ускладнюючи розслідування подібних правопорушень. За таких обставин виникає гостра необхідність дослідження відео-, звукозапису з метою виявлення усіх можливих даних про анонім. Отримана інформація про особу невідомого дає можливість ефективніше проводити встановлення та розшук конкретної людини, зменшити коло осіб, які підлягають перевірці, тим самим скоротити і час розслідування правопорушення. Окремо зазначимо, що коло обставин, які можуть бути визначені експертними дослідженнями, постійно розширюється [2].

Відео-, звукозапис як універсальний засіб фіксування розшукової та доказової інформації, збирається на різних етапах досудового розслідування злочинів. Матеріали та засоби відео-,

звукозапису за їх походженням можна класифікувати так: отримані у зв'язку із відкриттям кримінального провадження; отримані під час фіксування певних слідчих дій або судових засідань; отримані під час проведення оперативно-розшукових слідчих дій із подальшим долученням даних матеріалів до кримінального провадження процесуальним шляхом (додатки до протоколів НСРД, інші слідчі дії); отримані до відкриття кримінального провадження, але такі, які містять відомості про розслідувану подію (наприклад, записи погроз, інших протиправних дій); такі, що є засобом створення правопорушення (відео-, звукозаписи, отримані шляхом копіювання (тиражування) та розповсюдження з метою отримання незаконних доходів). Результати комплексної комп'ютерно-технічної **експертизи (експертизи електронних комунікацій) та експертизи відео-, звукозапису** матеріалів відео-, звукозаписів, розміщених у мережі «Інтернет», можуть мати як розшукове, так і доказове значення. Окрім того, результатом зазначеної експертизи **також буде запис, отриманий фахівцем у галузі комп'ютерно-технічних досліджень** за певними посиланнями в інтернеті, який фізично можна долучити до матеріалів кримінального провадження, оскільки запис за певним посиланням може бути видалений користувачем.

Отже, шляхом проведення комплексної комп'ютерно-технічної **експертизи (експертизи електронних комунікацій) та експертизі відео-, звукозапису** матеріалів відео-, звукозаписів, розміщених у мережі «Інтернет», досягаються дві мети: по-перше, судова експертиза як процесуальна дія дасть змогу здійснити перевірку та оцінювання такого відео-, звукозапису; по-друге, формує самостійне джерело доказу — висновок експерта; по-третє, дає змогу матеріалізувати відео-, звукозаписи, розміщені у мережі «Інтернет» для їх тривалого й незмінного збереження з можливістю тиражування, багаторазового відтворення зафіксованої інформації тощо, що, своєю чергою, забезпечує відсутність зауважень під час розгляду справи в суді.

Список використаних джерел

1. Ящуринский Ю. В. Криминалистическая диагностика звуковой среды : дис. … канд. юрид. наук. Киев, 1990. 327 с.

2. Брендель О. І. Сучасні можливості діагностичних досліджень у криміналістичній експертизі відео-, звукозапису. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2021. Вип. 23. С. 203—211. DOI: 10.32353/khrife.1.2021.15 (дата звернення: 20.05.2024).

Бунич Дарія Ігорівна,
старший судовий експерт відділу криміналістичних досліджень Івано-Франківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Гамалюк Богдан Михайлович,
судовий експерт відділу вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень Івано-Франківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат наук з державного управління

ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА ТА СПЕЦІАЛІСТА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Призначення почеркознавчої експертизи, чи проведення експертного дослідження в цивільному процесі здійснюється при визнанні правочину недійсним або про доведення неукладеності правочину з причин непідписання його стороною, а саме у вирішенні спорів із визнання заповітів недійними, спорів по боргових зобов'язаннях, визнання договорів недійсними тощо. Для розгляду справи в суді висновок експерта є досить вагомим доказом та впливає на процес доказування і встановлення об'єктивної істини. Одночасно, треба зауважити, що залучення експерта почеркознавця або спеціаліста для правильного відбору порівняльного матеріалу в цивільному процесі здійснюється вкрай рідко.

В науковій та практичній літературі даному напрямку досліджень приділена значна увага. Серед науковців-практиків слід виділити Меленевську З.С., Собода Є.Ю., Шаботенко А.І . та інш. Зокрема, дані науковці вказують, що успішність проведення почеркознавчого дослідження у судовій справі, знаходиться у прямій залежності від якості і кількості зразків, наданих для порівняльного дослідження зразків почерку та підписів осіб, у відношенні яких поставлені питання перед експертом. Помилки, допущені при підборі зразків, можуть спричинити експертну помилку та спрямувати суд по невірному шляху [1].

Необхідною умовою, яка ставиться до зразків, що направляються для експертного дослідження, є їхня достовірність,

тобто безперечна (безсумнівна належність рукописів (підписів) саме тій особі, чиїми зразками вони служать. До основних вимог, які необхідно виконувати при підборі порівняльного матеріалу (зразків), відносяться належна якість та достатня кількість.

Під належною якістю зразків розуміється їхня порівнянність із досліджуваним об'єктом по ряду своїх характеристик. Достатня кількість зразків означає такий їхній об'єм, який би забезпечував можливість повного та всебічного співставлення усіх ознак, які містяться у рукопису (підпису) [1].

Для кожної сторони судового спору бажаним є збір матеріалів, які доводять їх правоту або позицію, адже за принципом змагальності у судовій інстанції, обидві сторони мають надати докази. В такій ситуації кваліфікований, повний та професійно виконаний висновок може мати вирішальне значення.

Більшість людей вважають, що проведення експертизи або експертного дослідження ініціюється лише через судове рішення, але це хибна думка. Сьогодні, якщо людина має бажання довести свою правоту в цивільному процесі, вона самостійно замовляє відповідне дослідження експерта для більш впевненої позиції.

Розглянемо більш детальніше правовий статус спеціаліста та експерта в цивільному процесі.

Відповідно до статті 74 ЦПК України [2], спеціалістом є фізична особа, яка надає допомогу суду під час вчинення певних процесуальних дій, що потребують спеціальних знань або навичок; учасник цивільного процесу, який залучається судом у випадках, коли при здійсненні тих або інших процесуальних дій необхідне застосування спеціальних знань і навичок в різних галузях науки, техніки або мистецтва.

Спеціалістом є особа, яка:

- володіє спеціальними знаннями та навичками, необхідними для застосування технічних засобів;
- призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо).

Допомога та консультації спеціаліста не замінюють висновок експерта.

Спеціаліст зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати консультації та роз'яснення, у разі потреби надавати суду іншу технічну допомогу. За

відсутності заперечень учасників справи спеціаліст може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Спеціаліст має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями та навичками, звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів, а також право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.

На відміну від судового експерта, спеціаліст не складає письмового висновку і його пояснення в суді розглядаються як допоміжні. А саме, роз'яснення, що надаються спеціалістом, консультації, висновки здебільшого не визнаються самостійним джерелом доказів, яким є висновок експерта, вони лише носять допоміжний характер при дослідженні доказів або здійсненні інших процесуальних дій і не можуть заміняти висновки експерта. Допомога спеціаліста технічного характеру під час вчинення процесуальних дій не замінює висновку експерта.

Мета участі спеціаліста в цивільному процесі – надання безпосередньої технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій. До такої належить фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи.

Допомога спеціаліста не може стосуватися правових питань, тобто питань, пов'язаних із пошуком та застосуванням норм права. Однак, на наш погляд, з урахуванням сучасних тенденцій до збільшення кількості та складності нормативних актів суд може потребувати такої допомоги зі сторони відповідних спеціалістів.

Спеціаліст на відміну від експерта не несе кримінальної відповідальності за необґрунтовану відмову від участі в процесі або за свідомо помилковий висновок, він також не приводиться судом до присяг, йому лише роз'яснюються судом його права і обов'язку в процесі.

Під час діагностування правильно відібраних зразків для проведення почеркознавчої експертизи спеціаліст виділяє та оцінює рукописні написи та підписи, які властиві конкретній особі по якій виникають питання в суді.

На підставі зазначеного можемо сказати, що залучення експерта почеркознавця та спеціаліста в суді посідає особливе місце серед осіб, які сприяють здійсненню цивільного судочинства. Участь спеціаліста в цивільному судочинстві може мати дві форми. По-перше, це участь спеціаліста у сприянні здійсненню судом правосуддя в цивільних справах (зокрема шляхом участі в окремих процесуальних діях,

надання технічної допомоги: фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо). По-друге, це надання судові консультаційно-довідкової допомоги та письмових роз'яснень (висновків) щодо питань, що потребують застосування спеціальних знань (крім правових питань), коли проведення експертизи непотрібне.

Список використаних джерел

1. Меленевська З.С ., Собода., Шаботенко А.І . Судово-почеркознавча експертиза. / ред. Красюк. І.П Є.Ю.. Київ : Укр. центр духовн. культури, 2007. С. 47-48.

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV, редакція 27.04.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення 30.04.2024).

Венчагова Вероніка Миколаївна,
старша судова експертка сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Одеського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ПРОБЛЕМАТИКА ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Зважаючи на теперішні події в Україні, а саме на війну у розпалі, має місце виникнення певних проблем призначення і проведення судових експертиз, зокрема дактилоскопічних. Це зумовлено необхідністю зменшення бюрократичних процедур під час як призначення експертиз, використання і вдосконалення системи електронного документообігу між експертними установами, правоохоронними органами і органами судочинства, більш обґрунтовані строки проведення експертиз, виходячи з їх ступеню складності, а найголовніше – нормативно-правове закріплення таких заходів.

Судова експертиза може бути призначена у будь-яких галузях, як от медицина, хімія, балістика, графологія, дактилоскопія тощо, а отримані дані під час дослідження можуть мати суттєве значення для перебігу кримінального процесу в цілому. Окрім цього, самі судові експертизи проводяться фахівцями, які володіють набором спеціальних знань, вмінь у навичок за відповідним напрямом, а частіше за все, і не за одним.

Судова експертиза – це спеціальне дослідження, яке проводять висококваліфіковані особи, відповідно до встановлених процедур та методик, з метою отримання об'єктивної та достовірної інформації про об'єкт дослідження або подію, яка є предметом судового розгляду [1; с. 228-229].

З початком військового конфлікту на території України, судово-експертна діяльність зазнала тих самих проблем, що і інші органи державної влади та місцевого самоврядування, військові, громадяни тощо:

– регулярні проблемі з електро-, тепло- і водопостачанням в експертних установах, що не дає можливості експертам в повній мірі використовувати технічні засоби як під час дослідження об'єктів, так і для складання висновків за допомогою комп'ютерної техніки.

Наприклад, дактилоскопічна експертиза має широкий арсенал методів виявлення слідів (оптичні, фізичні, хімічні, фізик-хімічні). Але у реаліях, коли у будь-який час може пролунати сигнал повітряної небезпеки, вимкнути світло, використання багатьох з них становиться неможливим: використання ціаноакрилової камери потребує безперервної подачі електроенергії на протязі двох-трьох годин для того, зоб ефіри ціаноакрилату вступили в реакцію з речовиною слідів, а після цього витяжна система відкачала всі отруйні речовини, які виділялись під час обробки. Використання хімічних методів дослідження, таких як нінгідрин, люмінол, DFO, різноманітних барвників, як Sudan black. Amido black, Basic Red, Basic Yellow тощо, потребує використання витяжної шафи, в деяких випадках – нагрівальних приладів. При використанні системи візуалізації RUVIS також необхідне живлення, хоча вона використовується для оптико-візуального пошуку слідів на об'єктах. Тож, експерти вимушені використовувати дактилоскопічні порошки, які не завжди в повній мірі можуть вступити в адгезію з речовиною сліду, та в результаті чого – виявити сліди на об'єктах;

– ускладнення роботи транспорту, заборона проїзду по певних автомобільних дорогах, їх знищення, проблеми з паливом та обслуговуванням транспорту викликають те, що негативного впливу зазнає процес транспортування доказів для проведення експертних досліджень у експертні установи;

– у зв'язку з значним зростанням кількості невпізнаних трупів, частин тіл людей, є складнощі з дактилоскопіюванням. Вищевказані проблеми з логістикою ускладнюють доставку трупів та частин тіл до судово-медичних установ, відібрання зразків для порівняльного дослідження (в тому числі і в «АДІС ДАКТО 2000»).

Також окрім проблем під час отримання об'єктів, матеріалів для експертного дослідження, проведення судових експертиз, є проблема з отриманням висновків експертів та повернутих разом з ними об'єктів ініціаторами дослідження. Через обстріли, наближеність вогневих рубожів, деякі експертні установи вимушені переміщуватись до більш «спокійних» міст, областей. Через що слідчі та інші особи мають отримувати висновки експертів із затримкою, тим самим і затягуються строки досудового розслідування тощо.

Отже, військові злочини РФ на території України є надзвичайно масштабними. Розслідування цих злочинів передбачає дослідження великого обсягу подій, що відбулись, збирання великої кількості доказів, які можуть бути розкидані на великі відстані, зберігання цих доказів та проведення великої кількості експертиз.

Складнощі також виникають і з залученням судових експертів до проведення судових експертиз через те, що з початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України, значна кількість судових експертів набула статусу біженців у інших країнах, статусу внутрішньо переміщених осіб в України, вступили на службу до лав Збройних сил України, загинули тощо. Маючи на увазі те, що кожен з цих судових експертів міг мати не одну, а кілька експертних спеціальностей, деякі з них могли мати унікальні експертні спеціальності та бути так званими монополістами у цих сферах експертної діяльності, то терміни виконання експертиз значно збільшились. Це зумовлено також тим, що Закон України «Про судову експертизу» в ч. 3 ст. 7 містить заборону на проведення криміналістичних експертиз (а це більше 30 видів), судово-медичних і судово-психіатричних експертиз недержавними судовими експертами та судово-експертними установами. Деякі бюро судово-медичної експертизи також не є державними експертизи установами, а є комунальними. Через це навіть у мирний час є проблема визнання висновків бюро СМЕ джерелами доказів у кримінальному процесі.

Черги на виконання хімічних, балістичних, вибухотехнічних досліджень становлять до півроку, а іноді і більше. Також судові експертизи за деякими напрямками експертної діяльності могли буди завершені у певних експертних установах у зв'язку з відсутністю судових експертів за вказаними спеціальностями. Через це ініціатори виконання експертизи мають звертатись до інших експертних установ, інших міст, областей України, чекати, поки настане їх черга виконання вказаних видів судових експертиз тощо.

Підводячи підсумок хочеться зазначити, що пропозицію науковців стосується реформування судово-експертної системи у

мирний час, без урахування реалій війни. Саме через це проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві в умовах збройної агресії проти України, безлічі військових злочинів, обмежених ресурсів під час використання спеціальних знань судовими експертами досі, на третій рік повномасштабної війни є неопрацьованими та не вирішеними.

Список використанних джерел

1. Кисельов В.М., Бутович О.І. Особливості призначення та проведення судових експертиз в умовах воєнного стану. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ: зб. наук. пр. / Харків. нац. ун-т внутр. справ; голов. ред. Л. В. Могілевський. Харків: ХНУВС, 2023. № 2 (101), ч. 1. 368 с. ISSN 2617-278X (Online).

2. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text.

Гожий Олександр Олександрович,
старший судовий експерт відділу
комп'ютерно-технічних та
телекомунікаційних досліджень
Черкаського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України

ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ЕКСПЕРТНІЙ ПРАКТИЦІ

Судові експертизи в сфері цифрової криміналістики становлять важливу складову судової практики в розгляді кримінальних справ, де виникають питання, пов'язані з використанням цифрових технологій та мереж. Ці експертизи виконуються з метою аналізу, оцінки та кваліфікації цифрових доказів, які можуть бути використані в судовому розгляді.

Експерти проводять дослідження цифрових систем, виявляючи сліди злочинних дій, а також відновлюють втрачені або видалені дані та здійснюють аналіз криптографічних аспектів відповідно до судових завдань.

Експерти за напрямком дослідження комп'ютерної техніки володіють спеціалізованими знаннями у сферах комп'ютерної науки, кібербезпеки та криміналістики, використовують сучасні методи аналізу та спеціалізоване програмне забезпечення для проведення об'єктивної експертизи.

Результати комп'ютерно-технічних експертиз мають важливе значення для правосуддя, оскільки можуть стати ключовими доказами у кримінальних справах, де цифрові дані є основними елементами.

Ефективна судова експертиза у цифровій криміналістиці сприяє правильному вирішенню судових питань та забезпеченню справедливості у цифровому світі.

Спеціальне програмне забезпечення для цифрової криміналістики відіграє важливу роль у процесі збору, аналізу та інтерпретації цифрових доказів у судових справах. Це програмне забезпечення розроблене спеціально для виявлення слідів злочинних дій у цифрових системах, відновлення втрачених даних та інших завдань, пов'язаних з цифровими доказами.

Спеціалізовані програмні засоби для цифрової криміналістики включають у себе різноманітні інструменти та алгоритми для виявлення цифрових слідів, аналізу метаданих, роботи з криптографічними аспектами та інші функції, що допомагають експертам у роботі з цифровими доказами. Таке програмне забезпечення часто має інтерфейси для різних типів аналізу, включаючи візуалізацію даних, побудову графіків та статистичний аналіз, що сприяє більш ефективному виявленню та інтерпретації цифрових доказів [1].

Важливою перевагою спеціалізованого програмного забезпечення для цифрової криміналістики є його можливість оновлюватися та адаптуватися до нових технологій та методів аналізу, що робить його надійним і ефективним інструментом для судових експертів.

Одним з ефективних засобів в розпорядженні експерта є Passware Kit Forensic – потужний інструмент для цифрової криміналістики, спеціально розроблений для відновлення втрачених або заблокованих паролів, а також для розблокування зашифрованих файлів і дисків. Це програмне забезпечення дозволяє експертам швидко та ефективно отримувати доступ до захищених цифрових даних, що може бути важливим у судових розслідуваннях та кримінальних справах [2].

Основні функції Passware Kit Forensic включають в себе розблокування зашифрованих файлів, обмеження доступу до захищених даних та відновлення паролів для різних типів програмного забезпечення та системних об'єктів. Це дозволяє експертам проводити аналіз цифрових доказів та отримувати доступ до важливих інформаційних ресурсів у судових процесах.

Враховуючи постійний розвиток технологій шифрування та безпеки даних, програмне забезпечення, як Passware Kit Forensic, стає необхідним інструментом для судових експертів у цифровій криміналістиці. Його можливості дозволяють ефективно вирішувати

завдання з розблокування та аналізу захищених цифрових даних, забезпечуючи експертам надійний інструментарій для розслідування кримінальних справ та правосуддя.

Іншим прикладом ефективного програмного забезпечення є Magnet AXIOM – інноваційне програмне забезпечення для цифрової криміналістики, спеціально розроблене для проведення досліджень цифрових доказів. Цей програмний комплекс надає широкі можливості для аналізу електронних даних, включаючи екстракцію та відновлення даних з мобільних пристроїв, комп'ютерів, хмарних служб та інших джерел. Magnet AXIOM володіє інтуїтивним інтерфейсом та потужними аналітичними засобами, що дозволяє експертам у цифровій криміналістиці ефективно виконувати завдання розслідувань та аналізу цифрових доказів [3].

Основні функції Magnet AXIOM включають у себе можливість отримання доступу до різноманітних джерел даних, виявлення слідів злочинних дій у цифрових системах, аналіз великих обсягів даних та відновлення видалених або втрачених файлів. Це дозволяє експертам швидко та точно збирати докази для судових процедур та кримінальних розслідувань.

Завдяки постійному оновленню та вдосконаленню своїх функцій, Magnet AXIOM залишається одним із лідерів у галузі цифрової криміналістики. Використання цього програмного забезпечення сприяє підвищенню ефективності розслідувань, забезпечуючи експертам необхідні інструменти для роботи з цифровими доказами та виявлення злочинних дій у цифровому середовищі.

Також розглянемо UFS Explorer Recovery Professional – програмне забезпечення, розроблене для відновлення втрачених даних з різних типів файлових систем, включаючи UFS/UFS2, NTFS, FAT, exFAT, HFS+, APFS, Ext2/Ext3/Ext4 та інші. Це потужний інструмент для відновлення даних з різних носіїв, таких як жорсткі диски, SSD, USB-накопичувачі, карти пам'яті та інші пристрої зберігання.

Основні функції UFS Explorer Recovery Professional включають аналіз файлових систем, виявлення втрачених файлів та папок, відновлення видалених або пошкоджених даних, відновлення розділів і томів, відновлення RAID-масивів та відновлення даних з пошкоджених образів дисків [4].

Це програмне забезпечення дозволяє користувачам ефективно відновлювати важливі дані, навіть у випадках втрати в результаті вірусних атак, випадкового видалення, форматування диску чи інших ситуацій. Усі ці функції роблять UFS Explorer Recovery Professional

цінним інструментом для керування даними та відновлення інформації у сфері інформаційної безпеки та технологій зберігання даних.

Спеціалізоване програмне забезпечення займає важливе місце в експертній практиці, допомагаючи експертам з різних галузей збирати, аналізувати та інтерпретувати великі обсяги даних для прийняття обґрунтованих рішень та вирішення завдань. Використання такого програмного забезпечення дозволяє експертам швидко та ефективно виконувати завдання, що раніше вимагали б великих зусиль та часу. Крім того, спеціалізоване програмне забезпечення часто має інтуїтивний інтерфейс та потужні аналітичні засоби, що робить його незамінним інструментом у роботі експертів у різних сферах.

Список використаних джерел

1. Sammons, J. (2022). DFIR: Digital Forensic Investigation Methodology. Packt Publishing.

2. Nelson, B., Phillips, A., & Steuart, C. (2021). Computer Forensics and Cyber Crime: An Introduction. Pearson.

3. Carvey, H. (2020). Windows Registry Forensics: Advanced Digital Forensic Analysis of the Windows Registry. Syngress.

4. Rosenblatt, J. (2020). Cybercrime Investigation Case Studies: An Excerpt from Placing the Suspect Behind the Keyboard. CRC Press.

Голубов Артем Євгенович,
доцент кафедри права Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО УЧАСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Ефективність та результативність кримінального провадження в частині виконання його завдань, передбачених у ст. 2 КПК України, залежить від цілої низки чинників організаційного, інформаційного, кадрового та матеріально-технічного характеру тощо. Однак, враховуючи ту обставину, що основний зміст процесуальної діяльності під час кримінального провадження становить діяльність з доказування, вкрай важливим є аспект криміналістичного та судово-експертного забезпечення діяльності дізнавча, слідчого, прокурора. Нові форми та види такого забезпечення їх діяльності з розслідування дедалі більше отримують своє поширення та відповідне правове опосередкування у КПК України. Прикладами цього зокрема є зміни та доповнення до ст.

ст. 71, 168, 214, 223, 242 КПК України. Саме тому подальше удосконалення правової регламентації криміналістичного та судово-експертного забезпечення кримінального провадження слід вважати актуальним питання розвитку наук кримінального процесу та криміналістики, а також відповідної правозастосовної діяльності.

На думку автора наукової доповіді, на цей час КПК України на відміну від, наприклад, питання залучення експерта, недостатньо повно регламентує питання залучення спеціаліста до участі у кримінальному провадженні. Такий стан не може не позначатися на ефективності діяльності таких осіб під час проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, їх участі у досудовому розслідуванні та судовому провадженні. Вказані недоліки усуваються шляхом врегулювання вказаного питання на рівні відомчих нормативно-правових актів, приміром, актів МВС України чи СБУ. Звісно, що це не сприяє формуванню єдиної практики та усталених форм правового опосередкування залучення спеціалістів до участі у кримінальному провадженні. Часом навіть такий підхід суперечить вимогам ст. ст. 1, 8 КПК України.

Як відомо, участь спеціаліста у кримінальному провадженні регламентовано у ст. 71 КПК України. Ця стаття насамперед визначає можливі форми застосування спеціальних знань і навичок спеціаліста (надання консультацій, пояснень, довідок та висновків, а також надання безпосередньої технічної допомоги сторонами кримінального провадження). Вказана стаття також закріплює статус цього учасника кримінального провадження, визначаючи його права та обов'язки. В інших статтях КПК України йде мова лише про випадки безпосередньої участі спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій. При чому законодавець лише обмежується формулюванням типу: «із залученням спеціаліста» (ч. 2 ст. 168), «можуть бути залучені спеціалісти» (ч. 8 ст. 228), «має право запросити спеціалістів» (ч. 1 ст. 236), «може запросити спеціалістів» (ч. 3 ст. 237), «може проводитися за участю спеціаліста» (ч. 2 ст. 240), «проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом» (ч. 1 ст. 245), «за участю спеціаліста» (ч., 2 ст. 245-1), «а за необхідності - за участю спеціаліста» (ч. 1 ст. 262,ч. 1 ст. 266), «судом може бути залучено спеціаліста» (ч. 3 ст. 359), «суд має право скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста» (ч. 1 ст. 360) тощо [1]. Однак самого порядку залучення спеціаліста КПК України не містить. Хоча в аналогічній за характером ситуації використання спеціальних знань, яка

пов'язана із залученням експерта, в ст. 243 КПК України це питання доволі докладно врегульовано.

Аналізуючи КПК України, а також відомчі нормативно-правові акти, наприклад, Інструкцію про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затверджену наказом МВС України від 03.11.2015 № 1339 [2], Інструкцію про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України як спеціалістів у кримінальному провадженні, затверджену наказом СБУ від 19.03.2016 № 138 [3], можна сформулювати загальні правила залучення спеціалістів до участі у кримінальному провадженні.

Так, до числа вимог, яким має відповідати порядок залучення спеціалістів до участі у кримінальному провадженні, можна віднести: 1) необхідність вирішення питань, які потребують відповідних спеціальних знань і навичок (необхідність надання консультацій, пояснень, довідок та висновків, а також надання безпосередньої технічної допомоги сторонами кримінального провадження); 2) рішення уповноваженої особи (дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді) або рішення цих осіб на підставі клопотання сторони захисту або потерпілого, а під час судового провадження безпосередньо судом або судом на підставі клопотання сторони кримінального провадження; 3) визначення керівником відповідного органу (установи, підрозділу) конкретних співробітників (працівників), які направляються як спеціалісти для участі у кримінальному провадженні; 4) внесення до протоколу слідчих (розшукових) або інших процесуальних дій відомостей про спеціаліста(ів), який бере участь у їх проведенні, відомості про результати проведення слідчих (розшукових) та інших дій, а також інформації про технічні засоби фіксації та носії інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії спеціалістом.

Таким чином, є підстави вважати, що стаття 71 КПК України може бути доповнення положеннями, які не тільки більш повно визначать статус та форми участі спеціаліста у кримінальному провадженні, а й будуть сприяти належній регламентації питання залучення його до участі у кримінальному провадженні. Зокрема ч. 1 та 2 ст. 71 КПК можливо викласти у наступній редакції:

«1. Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати: консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних

спеціальних знань і навичок; безпосередню технічну допомогу (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонам кримінального провадження під час досудового розслідування і суду під час судового розгляду; безпосередню практичну та консультативну допомогу з питань, що потребують спеціальних знань, під час виявлення, фіксації (закріплення) та вилученням відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення; висновки у випадках, передбачених пунктом 7 частини четвертої цієї статті.

2. Спеціаліст залучається у разі необхідності вирішення питань, які потребують відповідних спеціальних знань і навичок, у випадках передбачених частиною першої цієї статті. Під час досудового розслідування спеціаліст залучається за рішенням дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді чи за клопотанням сторони захисту або потерпілого, а також у випадках визначених цим Кодексом. Під час судового провадження спеціаліст залучається судом, у тому числі і за клопотанням сторін кримінального провадження про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги. Сторона захисту має право самостійно залучати спеціаліста на договірних умовах. Відомості про спеціаліста, який бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, про результати їх проведення, а також інформації про технічні засоби фіксації та носії інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії спеціалістом, заносяться до відповідного протоколу».

Як вбачається наведене або схоже за змістом нормативно-правове закріплення підстав та порядку залучення спеціаліста до участі у кримінальному провадженні сприятиме підвищенню його ефективності та результативності в частині виконання його завдань, передбачених у ст. 2 КПК України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 17.06.2024).

2. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затверджена наказом МВС України від 03.11.2015 № 1339. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text (дата звернення: 17.06.2024).

3. Інструкція про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України як спеціалістів у кримінальному провадженні, затверджена наказом СБУ від 19.03.2016 № 138. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0564-16#Text (дата звернення: 17.06.2024).

Грига Марія Андріївна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший дослідник

ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛІСТИКИ

За сучасних умов тотальної цифровізації багатьох сфер функціонування суспільства подальші перспективи розвитку криміналістики однозначно визначаються необхідністю розроблення та впровадження інноваційних методів, засобів та прийомів, що дозволятимуть здійснювати ефективне виявлення, дослідження та використання цифрових доказів. Особливої актуальності цей напрямок набуває в умовах необхідності здійснювати значну кількість проваджень по воєнних злочинах, вчинюваних російськими окупантами. Адже проблеми, які супроводжують процес документування та розслідування таких кримінальних правопорушень є очевидними і неодноразово визначались і науковцями, і практиками. Відтак наразі проблеми застосування штучного інтелекту (ШІ) в діяльності органів правопорядку та юстиції набувають актуальності та потребують спеціальних досліджень з урахуванням європейського досвіду та сучасної практики [1, с. 171–172].

Актуальність визначеної проблематики зумовила суттєве пожвавлення наукового інтересу та появу значної кількості публікацій визначеної тематики. Так, ґрунтовно питання застосування інновацій, зокрема у криміналістиці, вже тривалий час досліджує знаний науковець В. М. Шевчук. Вчений переймався проблемами використання цифрової інформації при розслідувані порушення законів та звичаїв війни [2], вивчав вітчизняний та європейський досвід застосування ШІ в діяльності органів правопорядку та юстиції [3], досліджував напрямки використання технологій ШІ та процес цифровізації криміналістики в умовах війни [1], акцентував на ролі

технологій ШІ у криміналістичній дидактиці в умовах воєнного стану [4] тощо. Варті особливої уваги також праці О. О. Юхно, присвячені зокрема проблемним питанням використання новітніх технологій та ШІ в криміналістиці, експертній діяльності й досудовому слідстві [5, 6]. Проблемам використання можливостей інноваційних технологій, зокрема ШІ, для вирішення завдань протидії злочинності присвятили свої роботи також А. С. Колодіна та Н. В. Чіпко [7], Н. С. Кондратюк та Є. В. Котух [8], К. Яровий [9], А. П. Ліхтанська та В. О. Михайлов [10], Демура М. І. та Клепка Д. І. [11] й інші науковці.

Варто звернути увагу на те, що вчені наполягають на необхідності чіткого розрізнення цифрової криміналістики як окремої галузі криміналістичних знань, спрямованої на дослідження цифрових слідів, з одного боку, та з іншого – застосування цифрових технологій у розслідуванні та судовому розгляді, тобто процес цифровізації криміналістики як закономірний сучасний етапу її розвитку та формування, який передбачає впровадження цифрових технологій у різні галузі криміналістичної техніки та судової експертизи, до самого процесу досудового розслідування [12, с. 288].

На думку М. О. Думчикова, цифровізація криміналістики може включати декілька аспектів, зокрема такі як: 1) використання цифрових технологій для підвищення ефективності пошуково-пізнавальної діяльності слідчого, ефективної організації цієї діяльності на сучасному рівні, оптимізації взаємодії різних органів, установ при розслідуванні кримінальних правопорушень; 2) використання інформаційно-комунікативних (інформаційних комп'ютерних) технологій для розслідування кримінальних правопорушень, що сприяє алгоритмізації процесу досудового розслідування в цілому і окремих його етапів; 3) рішення дидактичних завдань в сфері підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації слідчих, слідчих-криміналістів, судових експертів, обміну досвідом [13, с. 104–105].

Науковці виокремлюють такі основні напрямки можливого використання технологій ШІ, зокрема під час документування та розслідування воєнних злочинів: аналіз супутникових знімків та геолокаційних міток (ШІ можуть допомагати аналізувати великі обсяги супутникових знімків для виявлення змін у ландшафті, які можуть бути пов'язані з воєнними злочинами); аналіз відео- та фотоматеріалів (застосування технологій ШІ може допомогти в ідентифікації потерпілих та свідків, а також встановити, чи були зображені деякі об'єкти, які можуть бути важливими для розслідування); обробка аудіоматеріалів (застосування таких технологій може допомогти в ідентифікації голосів та визначенні

місць, де були здійснені розмови); аналіз соціальних мереж (технології ШІ можуть використовуватись для виявлення зв'язків між підозрюваними та іншими особами, які можуть бути пов'язані з воєнними злочинами); аналіз даних з медичних закладів (інструменти цифрової криміналістики і ШІ можуть допомогти в ідентифікації тіл жертв воєнних злочинів, встановленні причини смерті тощо); розпізнавання облич (інструменти ШІ можуть бути використані для ідентифікації підозрюваних, причетних до вчинення злочинів, та встановленню свідків, які можуть повідомити важливу інформацію про розслідувану подію воєнного злочину); використання безпілотних літальних апаратів (для аерофото-відеозйомки у небезпечних або важкодоступних місцях, на великих площах території); аналіз текстової інформації (ШІ може бути використаний для аналізу текстової інформації, наприклад, повідомлень в соціальних мережах та інших джерелах, що можуть бути пов'язані з воєнними злочинами) [3, с. 34–35].

Звертають увагу вчені і на можливості використання ШІ під час експертних досліджень. Так, Товпига А. та Литвиненко Я. звернули увагу на використання штучних нейронних мереж у криміналістичних дослідженнях при аналізі усного мовлення диктора за фізичними параметрами [14]. Юхно О. О. та Заворіна М. А. досліджували використання можливостей ШІ під час дактилоскопіювання особи [15].

Попри безумовну користь та перспективність використання технологій ШІ, зокрема для потреб криміналістики, вчені звертають увагу на проблемні аспекти, що можуть при цьому виникати:

1. Етичні проблеми, які слід враховувати при використанні ШІ.

2. Упередженість навчальних даних: ШІ-моделі досконалі настільки, наскільки досконалими є дані, на яких вони навчаються. Якщо навчальні дані є упередженими, модель також буде упередженою, що може призвести до неточних або несправедливих результатів.

3 Брак прозорості: моделі ШІ можуть бути складними і важкими для розуміння, що ускладнює пояснення того, як вони дійшли певного висновку. Це може бути проблематичним у судовій медицині, де результати повинні бути прозорими і здатними витримати юридичну перевірку.

4. Використання ШІ в криміналістиці може викликати занепокоєння щодо конфіденційності, оскільки технологія може бути використана для аналізу особистої інформації без згоди людини.

Загалом, питання дотримання прав особи під час використання алгоритмів ШІ залишається вкрай гострим.

5. Відсутність регулювання: використання ШІ в криміналістиці наразі не врегульовано, що може призвести до проблем, якщо технологія буде застосовуватися неналежним або неетичним чином.

6. Людський контроль: моделі ШІ можуть припускатися помилок, тому важливо щоб існував людський нагляд, який гарантує, що результати будуть правильними і справедливими [7, с. 611–612].

Список використаних джерел

1. Шевчук В. М. Використання технологій штучного інтелекту та процес цифровізації криміналістики в умовах війни. *Актуальні проблеми протидії злочинності і корупції :* матеріали *Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 17 лютого, 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 171–176.

2. Шевчук В. М. Проблеми використання цифрової інформації при розслідувані порушення законів та звичаїв війни. URL: https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b419d7b0-e0e7-4a2a-b51b-dd0349b1259a/content#page=225.

3. Матуєлене С., Шевчук В., Балтрунене Ю. Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: вітчизняний та європейський досвід. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2022. Вип. 4 (29). С. 12–46. URL: https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/ view/547/617.

4. Шевчук В. М. Роль технологій штучного інтелекту у криміналістичній дидактиці в умовах воєнного стану. *Штучний інтелект та сучасні фітобіотехнології : теоретичні та практичні аспекти використання*. 2023. С. 250.

5. Юхно О. Генезис і проблемні питання використання новітніх технологій та штучного інтелекту в криміналістиці, експертній діяльності й досудовому. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. № 3. 2021. С. 40–59.

6. Юхно О. О. Тенденції вирішення проблемних питань використання комп'ютерних і цифрових технологій у криміналістиці, експертній діяльності та досудовому слідстві. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики :* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 жовтня 2021 р.). Харків: ХНУВС, 2021. С. 426–429.

7. Колодіна А. С., Чіпко Н. В. Проблемні питання використання новітніх технологій та штучного інтелекту в криміналістиці. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2024. С. 610–612.

8. Кондратюк Н. С., Котух, Є. В. Використання методів штучного інтелекту в цифровій криміналістиці. *Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів сектору безпеки і оборони України* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Львів, 22 грудня 2023 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2024. С. 80–81.

9. Яровий К. Штучний інтелект як інструмент протидії злочинності. *Юридичний вісник*. № 2. 2024. С. 68–76.

10. Ліхтанська А. П., Михайлов В. О. Практичне застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні. *DICTUM FACTUM*. № 1(15). 2024. С. 120–125.

11. Демура М. І., Клепка Д. І. Перспективи застосування штучного інтелекту в галузі кримінального судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5. 2022. С. 554–558.

12. Степанюк Р. Л., Перлін С. І. Цифрова криміналістика й удосконалення системи криміналістичної техніки в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. № 3 (99). С. 283-294.

13. Думчиков М. О. Процеси діджиталізації і криміналістика: реторспективний аналіз. *Криміналістика і судова експертиза.* 2020. Вип. 65. 2020. Вип. 65. С. 100–108.

14. Товпига А., Литвиненко Я. Використання штучних нейронних мереж у криміналістичних дослідженнях при аналізі усного мовлення диктора за фізичними параметрами. *Інформаційні моделі, системи та технології* : матеріали IX наук.-техн. конф. Тернопільського НТУ ім. Івана Пулюя, (м. Тернопіль, 8–9 грудня 2021р.). Тернопіль, 2021. С. 95–96.

15. Юхно О. О., Заворіна М. А. Використання можливостей штучного інтелекту під час дактилоскопіювання особи. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 27-й річниці створення ХНУВС (м. Харків, 19 листопада 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С. 186–188.

Дзюбак Катерина Миколаївна,
головна судова експертка лабораторії економічних видів досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз, кандидатка економічних наук

SWOT-АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ В УКРАЇНІ

В економічних колах доволі відомим та широко застосованим методом для стратегічного планування компанії є SWOT-аналіз. Він є першим кроком при формулюванні стратегії або розробці бізнес-плану в компанії. Він також корисний, коли йдеться про плани щодо бізнес-процесів або використання нових технологій. Це пов'язано з тим, що результат SWOT-аналізу вказує на те, що слід враховувати, коли йдеться про поточну ситуацію в компанії та майбутні зміни в навколишньому середовищі. SWOT-аналіз має на меті допомогти визначити стратегію компанії, правильно розподілити ресурси та бюджети, ініціювати проекти та вжити заходів. Це може посилити конкурентоспроможність компанії.

Не можна не погодитись, що Україна на даний момент перебуває в дуже складній та нестабільній ситуації, яка прямим чином залежить від різних чинників зовнішнього, навколишнього середовища. Якщо спробувати врахувати можливості та ризики, які безпосередньо впливають на розвиток подій у країні, можна знайти напрямки для розробки стратегії, правильно використати потенціал, розпізнати та обмежити загрози. В даній роботі ми прагнули адаптувати основні постулати SWOT-аналізу під діяльність науково-дослідних установ судових експертиз в Україні (надалі – НДУСЕ).

Оскільки SWOT-аналіз розглядає сильні та слабкі сторони компанії (в нашому випадку – науково-дослідних установ судових експертиз), а також можливості та ризики в навколишньому середовищі, можемо казати про те, що метод SWOT-аналізу розрізняє дві перспективи: перша – аналіз НДУСЕ або внутрішній аналіз; друга – аналіз середовища або зовнішній аналіз. Що це означає? Якщо звернутися до етимологічної складової цього терміну, то йдеться про чотири категорії, які аналізуються в рамках SWOT-аналізу:

1. *Сильні сторони (Strength)* – це ті характеристики компанії, які є перевагою в конкурентній боротьбі або якими компанія володіє краще, ніж конкуренти.

2. *Слабкі сторони (Weaknesses)* – це всі характеристики компанії, які є конкурентним недоліком і можуть мати негативний вплив на успіх.

3. *Можливості (Opportunities)* – це фактори та події в навколишньому середовищі або на ринку, які можуть бути перевагою для компанії або з яких може виникнути потенціал.

4. *Ризики (Threats)* – це фактори та події в оточенні компанії або на ринку, які можуть призвести до недоліків або небезпек, що послаблюють компанію або призводять до збитків.

Наведемо приклади зазначених чотирьох категорій SWOT, щоб показати, що може бути застосовано в кожному конкретному випадку:

1. Сильними сторонами НДУСЕ можуть бути:

інноваційні продукти (нові види експертиз), спеціальні послуги, кваліфіковані працівники, технологічна експертиза, експертиза з питань права, вдале розташування та доступність, низькі постійні витрати, добре налагоджені процеси, короткі канали прийняття рішень ...

2. Слабкими сторонами НДУСЕ можуть бути:

низька фінансова стійкість, залежність від кількості проведених експертиз за господарськими та цивільними справами, відсутність достатньої кількості експертиз, відсутність ліцензованих та добре укомплектованих лабораторій, відсутність патентного захисту, вплив на органи, що призначають експертизи ...

3. Можливості в оточенні НДУСЕ можуть бути:

тенденції розвитку НДУСЕ «по горизонталі», повернення людського капіталу в країну, технологічні розробки, наукові досягнення, з яких НДУСЕ може отримати нові продукти (нові види експертиз та, відповідно, нові джерела надходжень грошових коштів), вдосконалення якості проведення експертиз, збільшення кількості їх проведення, відкритість перед всіма охочими та потребуючими експертизи у її призначенні…

4. Ризиками або загрозами для НДУСЕ можуть бути:

законодавчі зміни, збільшення вартості експертогодини, вихід на ринок нових суб'єктів судово-експертної діяльності, міграція ключових кадрів та провідних експертів, критичні повідомлення в пресі, збільшення кількості експертиз, які судом були відхилені, втрата іміджу та довіри до НДУСЕ...

В цьому моменті постає влучне запитання: а як же зробити SWOT-аналіз для НДУСЕ? Відповідь полягає у наступному: щоб створити SWOT-аналіз, необхідно виконати наступні кроки:

1 крок – Дослідження інформації

Для проведення SWOT-аналізу досліджується інформація, яка описує стан НДУСЕ: основні компетенції, ноу-хау, відносини з клієнтами, органами, що призначають експертизи, послуги, процеси, технології, фінансові ресурси та партнерські відносини. Крім того, досліджується інформація, яка описує те, що відбувається в оточенні НДУСЕ та на ринку судової експертизи. Сюди відносяться вимоги клієнтів, соціальні тенденції (цінності, цілі), політика, економічний розвиток та умови правової бази.

Для дослідження та збору інформації буде корисно поставити наступні запитання щодо чотирьох категорій SWOT і відповісти на них (на прикладі Одеського науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції, надалі – ОНДІСЕ):

1. Сильні сторони:

Що було успішним у минулому?

Якими були ключові причини попередніх успіхів?

Чим ОНДІСЕ може пишатися?

Що ОНДІСЕ може робити краще, ніж її конкуренти (інші НДУСЕ)?

2. Слабкі сторони:

Де ОНДІСЕ є слабкою?

Що було складним до цього часу?

Чого не вистачає?

Чому замовлення експертиз втрачаються на користь конкурентів (інших НДУСЕ)??

3. Можливості:

Які можливості є в наявності?

Які можливості можна передбачити в майбутньому?

Які тенденції є сприятливими?

Які зміни в навколишньому середовищі можуть бути сприятливими?

4. Ризики:

Де ховаються небезпеки для поточної бізнес-моделі?

Які події в оточенні ОНДІСЕ можуть мати несприятливий вплив на його розвиток або конкурентоспроможність?

Яких дій з боку конкурентів можна очікувати?

2 крок – Представлення результатів SWOT-аналізу

Досліджена інформація узагальнюється в огляді. Це дозволяє одразу побачити найважливіші позитивні та негативні фактори, що впливають на стан НДУСЕ, отримані в результаті її аналізу та аналізу середовища. Таким чином, у позитивній колонці перераховані всі аспекти, які є сприятливими, корисними та корисними і можуть

сприяти досягненню успіху. У негативній колонці перераховані всі аспекти, які є несприятливими, шкідливими і гальмуючими і можуть поставити під загрозу успіх (табл. 1).

Таблиця 1

Представлення результатів SWOT-аналізу (сильних і слабких сторін, можливостей і загроз)

Результати SWOT-аналізу	Позитивні фактори	Негативні фактори
Внутрішній аналіз НДУСЕ	Сильні сторони	Слабкі сторони
Аналіз зовнішнього середовищі НДУСЕ	Можливості	Ризики, загрози

Джерело: за даними джерела [1]

Результати SWOT-аналізу розміщуються у відповідну матрицю, яка виявляє кореляції між сильними і слабкими сторонами, з одного боку, і між можливостями і загрозами, з іншого. Залежно від того, які характеристики НДУСЕ пов'язані з обраними характеристиками середовища, можна визначити загальні напрямки стратегічного планування та візуалізувати їх у чотирьох полях матриці SWOT.

Оскільки описані вище два кроки для створення SWOT-аналізу є досить трудомісткими та вкрай важливими, вважаємо доречним в межах даної роботи на цьому зупинитись та запропонувати кожній НДУСЕ самостійно його провести за результатами діяльності у минулому календарному 2023 році, а отримані результати передати до Міністерства юстиції України для подальшої їх систематизації та розробці стратегії подальшого розвитку судово-експертної діяльності в Україні в повоєнні часи.

Список використаних джерел

1. So wird eine SWOT-Analyse erstellt? URL: https://www.business-wissen.de/artikel/swot-analyse-so-wird-eine-swot-analyse-erstellt (дата звернення: 15.06.2024).

Дорошенко Сергій Миколайович,
судовий експерт відділу пожежотехнічних досліджень Київського науково-дослідного експертно-криміналістичного центр МВС України

КОМПЛЕКСНА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Одним з основних інструментів при розслідуванні злочинів є використання інституту судової експертизи, оскільки вся багатогранна правоохоронна діяльність нашої незалежної держави є однією з найважливіших гарантій захисту прав і свобод громадян, законних інтересів юридичних осіб і держави в цілому.

Цілком очевидно, що реальне розкриття вчинених злочинів сьогодні неможливе без залучення компетентних фахівців для необхідних експертиз. Саме експертна діяльність при розслідуванні злочинів істотно «полегшує» розкриття злочинних діянь та розширює можливості правозахисників щодо збирання, перевірки та оцінки доказів. Адже саме якісно підготовлений висновок експерта – це один із найважливіших засобів доведення провини злочинця, при цьому саме такий висновок будується на основі спеціальних знань «обізнаного» суб'єкта, що є вкрай важливим для учасників кримінального процесу В ході проведення розслідування кримінальних правопорушень та вирішення інших правовідносин в органів досудового розслідування, слідчих суддів або судів часом виникає необхідність призначення експертиз різних видів для дослідження одного спільного об'єкту. Однак бувають ситуації, при яких питання, що мають вирішуватись експертизою певного виду не можуть бути вирішені без фахівців інших видів судової експертизи. В таких випадках стає актуальним призначення комплексної експертизи. Проте існує тонка грань між поняттями «комплексна експертиза» та «комплекс експертиз».

Сьогодні, під час проведення низки експертиз орган, що призначає експертизу, вказує на необхідність проведення комплексної експертизи, хоча необхідності в цьому і немає, а «плутанина» виникає з огляду на те, що ці суб'єкти не розмежовують поняття «комплексна експертиза», «комплекс експертиз» і «комплексне дослідження».

Ґрунтуючись на поняттях загальної теорії криміналістики, законодавчих та нормативно-правових актів (КПК України, Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ

України, затвердженої наказом № 591 від 17.07.2017, Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції № 53/5 від 08.10.1998) [1; 2] та емпіричному досвіді, комплексною експертизою є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання).

Тобто, комплексною є експертиза, в якій експерти, що спеціалізуються в різних галузях знань або родах судових експертиз, зайняті спільним вирішенням одних и тих самих питань та формулюванням загального висновку [3]. Врахування точок зору кожного з експертів забезпечується можливістю у разі недосягнення згоди давати окремі висновки. Висновки, зроблені кожним експертом самостійно, без участі спеціалістів в інших галузях знань, підписуються одноособово. Висновки по загальних питаннях підписують всі судові експерти, що приймали участь в провадженні експертизи. При цьому припускається, що кожен з учасників комплексної експертизи окрім вузької спеціалізації володіє знаннями в суміжних галузях наук, які використовувались при наданні висновку, орієнтується в схемі всього дослідження, засобах, що застосовувались, та методах на всіх етапах дослідження.

Слід зазначити, що прикладів комплексних експертиз на сьогодні досить багато, але найчастіше вони зумовлені необхідністю пізнань у галузі балістики, трасології, авто-технічних та пожежно-технічних дослідженнях.

Водночас, проведення такого роду експертиз викликає певні складнощі, оскільки проводиться кількома суб'єктами, які володіють спеціальними знаннями в певній галузі і власне висновки кожен експерт робить саме в рамках поставленого саме перед ним питання. Складнощі на практиці виникають з огляду на те, що кожен експерт не пов'язаний висновками експерта, який відповідає на інше питання в рамках комплексної експертизи. Це може породити певні суперечності у висновках експерта, що ускладнить кінцеве формування доказової бази у справі, а іноді може унеможливити розслідування злочину. Таким чином, під час проведення комплексної експертизи кожна «частина» такого комплексного дослідження має бути істинною і не викликати жодних сумнівів, інакше про об'єктивність зроблених експертами висновків говорити не представляється можливим.

Під час проведення комплексних експертиз ставляться загальні питання, що робить їх тривалими та складними. Нерідко дослідження одного експерта повністю залежить від результатів дослідження іншого. Тому покладаючись на досвід у сферах знань інших експертів їм потрібно взаємодіяти для прийняття правильного рішення.

На жаль, змушений погодитися з думкою окремих авторів про те, що на сьогодні ще залишається безліч проблем у рамках інституту комплексних експертиз, які зумовлені і низьким рівнем оснащення експертних установ, і завантаженістю експертів, і нестачею кваліфікованих спеціалістів, і низьким рівнем фінансування для удосконалення матеріально-технічних засобів експертних установ, а у деяких регіонах ще й можливі ситуації, коли експертна установа просто не може провести необхідну комплексну експертизу у зв'язку із відсутністю необхідних технічних засобів для проведення комплексної експертизи. Але ж саме ці фактори, в кінцевому рахунку, призводять до порушення розумних строків кримінального судочинства.

Звичайно ж, як і будь-яка сфера, інститут судової експертизи має свої недоліки, а безліч зовнішніх чинників якоюсь мірою гальмують належний розвиток і вдосконалення інституту експертизи. Потрібно розуміти, що зняти всі спірні питання шляхом постійного внесення змін до законодавства неможливо. Це завдання вирішується за допомогою відповідних правил, на основі яких і проводяться необхідні експертизи при розслідуванні злочинів.

Сьогодні в нашій країні досить докладно регламентовані питання проведення різного роду експертиз при розслідуванні злочинів, але законодавче розроблення та вдосконалення засобів і способів таких експертиз не повинні бути зупинені, з урахуванням вимог сучасності вони повинні видозмінюватися й удосконалюватися, тому було б корисно на новому науковому і практичному рівні переглянути основні положення комплексної експертизи і виділити ті проблеми, які доцільно уточнити або навіть доповнити новими сучасними підходами. Правове регулювання категорії «комплексна судова експертиза» обов'язково має набути нової якості, що буде приводити до своєчасного розкриття та ефективного розслідування кримінальних правопорушень та об'єктивного розгляду кримінальних справ у судах.

Список використаних джерел

1. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : затв. наказом МВС України від 17.07.2017 № 591 // БД «Законодавство України» / ВР України.

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98 (дата звернення: 10.10.2018).

3. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. 2-е изд., доп. М. : Мегатрон-XXI, 2000. 334 с.

Дробишева Олена Сергіївна,
старший науковий співробітник сектору почеркознавчих досліджень лабораторії криміналістичних досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

Смоліна Оксана Михайлівна,
завідувач сектору почеркознавчих досліджень лабораторії криміналістичних досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

Іванська Ірина Андріївна,
судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень лабораторії криміналістичних досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ТА МЕТОДИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ СУДОВОЇ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Найважливішим завданням планування науково-дослідних робот що проводяться експертними установами Міністерства юстиції України є: концентрація наукових сил, матеріально-технічних і фінансових ресурсів на вирішення першочергових завдань і проблем, які визначають розвиток судової експертизи і криміналістики;

скорочення строків і розширення масштабів практичної реалізації результатів НДР; виключення дублювання в дослідженнях.

Досягнення у сфері природничих та технічних наук створюють синтез знань, які сприяють не тільки народженню нових галузей знань, а й поглибленому розвитку традиційних галузей. Щодо цього судова експертиза нерідко стає тією областю, яка інтегрує нові знання, адаптуючи їх до своїх предметів дослідження [1].

Основні напрямки наукових досліджень у судовому почеркознавстві завжди відображали потреби експертної та судової практики щодо удосконалення методик і методів вирішення судово-почеркознавчих завдань.

По-перше, удосконалення криміналістичної техніки, поява нових приладів, обладнання, засобів дослідження тягне за собою й розроблення нових експертних методик, підвищення ефективності вже існуючих [2]. Можна прослідкувати їхній зворотній вплив на розвиток криміналістичної техніки, і, як наслідок, виникає необхідність у використанні криміналістикою сучасних науково-технічних досягнень з метою усунення недосконалості, неефективності існуючих методів експертного дослідження.

По-друге, існує двосторонній зв'язок судової експертизи із загальною теорією криміналістики, яка також чинить вплив на формування методик експертного дослідження. Положення теорії ідентифікації, вчення про методи та задачі дослідження, концепції про зв'язки взаємодії та пізнавальної структури тощо є базою для розроблення нових експертних методик, які, в свою чергу, дають емпіричний матеріал для розвитку цих вчень.

Поряд із криміналістикою на розвиток судової експертизи впливають й інші науки, галузі знань, з яких позичаються різні фізичні, хімічні, математичні методи дослідження. Ураховуються й положення таких наук як філософія, психологія, фізіологія тощо, оскільки криміналісти все частіше звертаються до вивчення суб'єктивної сторони експертної діяльності, до дослідження процесу експертного пізнання, що також впливає на розроблення та удосконалення експертних методик [3].

На сьогоднішній день в Реєстрі методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України [4] припинено застосування почеркознавчих експертних методик, які не відповідають вимогам чинного законодавства і відповідних нормативно-правових актів, науковим стандартам та стандартам оформлення методик проведення судових експертиз і потребують удосконалення й осучаснення з метою подальшого використання в експертній практиці з урахуванням потреб

людини у всіх сферах життєдіяльності, зокрема її соціально-економічного становища.

Відсутність сучасних методичних підходів нерідко викликає певні труднощі при проведенні судових почеркознавчих експертиз.

Враховуючи наведене, експерти-почеркознавці приймають активну участь у науково-дослідних роботах з питань удосконалення існуючих методів дослідження й розробці нових. Тільки за останні 10 років до Реєстру методик проведення судових експертиз внесені сучасні методики, що пройшли апробацію та були рекомендовані для впровадження в практичну діяльність, відповідно до порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, а саме: «Методика дослідження рукописних записів і підписів, виконаних на незвичному матеріалі письма незвичними пишучими приладами» (реєстраційний код 1.1.55) – ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», Київський НДІСЕ; «Методика дослідження підписів, виконаних зі зміною ознак власного підписного почерку» (реєстраційний код 1.1.57), «Методика почеркознавчого дослідження коротких рукописних записів, виконаних особами похилого і старечого віку» (реєстраційний код 1.1.63), «Методика почеркознавчого дослідження рукописних записів, виконаних латиницею» (реєстраційний код 1.2.20) - ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»; «Методика почеркознавчого дослідження рукописних записів, виконаних зміненим почерком» (реєстраційний код 1.1.58), «Методика почеркознавчого дослідження рукописних записів, виконаних особами в стані алкогольного сп’яніння» (реєстраційний код 1.1.61) – Київський НДІСЕ; «Методика дослідження рукописних та цифрових записів, виконаних на івриті, арабській та перських мовах» (реєстраційний код 1.1.59), «Методика почеркознавчого дослідження цифрового письма» (реєстраційний код 1.1.62) – Львівський НДІСЕ.

Навіть після повномасштабного військового вторгнення в Україну, яке Росія здійснила 24 лютого 2022 року, в найгірших умовах воєнного стану, експертами науково-дослідних установ Міністерства юстиції України завершені та рекомендовані до апробації або пройшли апробацію та рекомендовані до впровадження НДР за темами: «Удосконалення методики почеркознавчого дослідження підписів, виконаних особами похилого й старечого віку» – Дніпро НДІСЕ, «Розробка комплексної методики дослідження підписів і коротких записів, виконаних за допомогою технічних прийомів та засобів» – Київський НДІСЕ, «Удосконалення методики дослідження підписів, виконаних із значним розривом у часі» - ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф.

М.С. Бокаріуса», «Розробка методики проведення багатооб'єктних судових почеркознавчих експертиз» – Сумське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса».

Наразі експертами Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, Київського НДІСЕ, Дніпро НДІСЕ, Одеського НДІСЕ, Львівського НДІСЕ проводиться науково-дослідна робота за темою «Удосконалення загальної методики судово-почеркознавчої експертизи». Мета цієї спільної плідної роботи – удосконалення загальних та окремих методик судово-почеркознавчої експертизи: «Загальна методика дослідження почерку при ідентифікації виконавця», «Дослідження підписів», «Методичні рекомендації вирішення судово-почеркознавчих діагностичних задач», їх актуалізація шляхом удосконалення теоретичних та методичних засад і положень судової почеркознавчої експертизи, всебічного аналізу літературних джерел, а також узагальнення великого обсягу сучасної експертної практики з цих видів досліджень з метою подальшого застосування як в експертній практиці, так і під час навчання молодих спеціалістів у галузі судової почеркознавчої експертизи.

Застосування методик в експертній практиці оптимізує та впорядкує діяльність експертів-почеркознавців, і сприятиме розширенню можливостей з цього напрямку досліджень, вирішенню ідентифікаційних та діагностичних завдань при проведенні почеркознавчих досліджень, удосконаленню криміналістичної техніки, появі нових приладів обладнання, засобів дослідження, а також отриманню необхідної додаткової інформації для об'єктивізації експертної діяльності, дотримуючись принципів повноти та всебічності відповідно до сучасних вимог чинного законодавства, нових наукових стандартів та стандартів оформлення методик, нормативно-правових актів і міжнародних стандартів прийнятих в Україні [5].

Список використаних джерел

1. Коновалова В.О. Тенденції розвитку судової експертизи. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук.-практ. матеріалів. Харків: Право, 2008. Вип. 8. С. 99-102.

2. Бондар М.Є. Роль методики дослідження в теорії та практиці судової експертизи. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук.-практ. матеріалів. Харків: Право, 2002. Вип. 2. С. 171-175.

3. Рувін О.Г., Кримчук С.Г., Свінцицький А.В. Розроблення експертних методик: зміст, структура, оформлення (з урахуванням

міжнародних стандартів, прийнятих в Україні) метод. рек. 2-ге вид., перероб. та допов. КНДІСЕ, 2021. 102 с. URL: https://cutt.ly/wmyLzdy (дата звернення: 12.06.2024).

4. Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз : наказ Міністерства юстиції України від 02.10.2008 № 1666/5 / База даних «Законодавство України». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0924-08 (дата звернення: 12.06.2024).

5. Порядок виконання науково-дослідних робіт у науково-дослідних установах судових експертиз Міністерства юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 04 лютого 2010 року № 223/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 15 лютого 2018 року № 372/5) (зі змінами, внесеними наказом Міністерства юстиції України від 05.02.2024 № 311/5).

Євтушенко Тетяна Михайлівна,
провідний судовий експерт Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз СБУ

ВИЯВЛЕННЯ ОЗНАК СТРЕСУ В МОВЛЕННІ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ІДЕНТИФІКАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час ідентифікаційних досліджень голосу і усного мовлення мовознавчими методами важливо вміти виявляти у мовленні ознаки стресу. Це може бути корисно з кількох причин:

1. ***Підвищення точності ідентифікації***:

* Люди, які перебувають під стресом, можуть говорити швидше або повільніше, ніж зазвичай.

* Їхній голос може бути м’якшим або навпаки, більш напруженим.

* Вони можуть робити більше пауз або використовувати більше слів-заповнювачів.

* Їхня мова може бути більш емоційно забарвленою.

Виявлення цих змін може допомогти дослідникам точніше ідентифікувати людину, що говорить.

2. ***Оцінка достовірності свідчень***:

* Люди, які перебувають під стресом, можуть частіше помилятися або давати суперечливі свідчення.

* Їм може бути важко згадати деталі події.

* Їхня поведінка може бути більш нервовою або збудженою.

Враховуючи ці фактори, дослідники можуть краще оцінити достовірність свідчень.

3. ***Захист прав людини***:

* Виявлення ознак стресу може допомогти дослідникам визначити, чи зазнає людина примусу або тиску.

* Це може запобігти фальсифікації свідчень або несправедливому ставленню до людини.

Ознаки стресу в мовленні:

* Зміни темпу мови: занадто швидка або повільна мова.

* Зміни гучності: занадто тихий або гучний голос.

* Зміни тону: м'який або напружений голос.

* Паузи та заповнювачі: більше пауз або слів-заповнювачів («ммм», «е», «так»).

* Емоційність: більш емоційно забарвлена мова.

* Помилки: більше помилок або суперечливих свідчень.

* Нервова поведінка: нервовість, збудження, пітливість.

Важливо зазначити:

* Не всі люди, які перебувають під стресом, демонструють всі ці ознаки.

* Деякі люди можуть мати інші ознаки стресу, які не перелічені тут.

* Важливо оцінювати ознаки стресу в контексті інших факторів, таких як поведінка людини та обставини, в яких вона дає свідчення.

Стрес може мати значний вплив на мовлення людини, роблячи його більш мінливим та нестабільним. Ось декілька прикладів, як стрес може проявлятися в мовленні:

Зміна синтаксису:

* Порушення граматичної структури речень.

* Використання коротких, неповних речень.

* Повторення слів або фраз.

* Паузи та запинання.

Зміна лексики:

* Обмежений словниковий запас.

* Використання слів-паразитів.

* Недоречні або неточні слова.

* Ускладнення в пошуку слів.

Зміна семантики:

* Нелогічність або незрозумілість висловлювань.

* Втрата нитки розмови.

* Порушення контексту.

Невербальні ознаки:

* Зміна міміки та жестів.

* Уникання зорового контакту.

* Неспокійність.

Важливо зазначити, що вплив стресу на мовлення може бути індивідуальним. Деякі люди можуть відчувати лише декілька з перерахованих вище симптомів, у той час як інші можуть мати більш виражені порушення.

Єфіменко Ігор Миколайович,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

БЕЗПІЛОТНИЙ ЛІТАЛЬНИЙ АПАРАТ ЯК ОПЕРАТИВНО-ТЕХНІЧНИЙ ЗАСІБ

Безпілотні літальні комплекси можуть відігравати ключову роль серед сучасних роботизований комплексів у сфері ОРД. Це пояснюється розширеним функціоналом БпЛА, який дозволяє оперативним підрозділам ефективно виконувати таємні, пошукові та контррозвідувальні заходи, спрямовані на збір інформації, важливої для запобігання, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушенньь. Технічні можливості безпілотних літальних систем, обладнаних додатковими спеціальними оптичними пристроями, не лише знижують ризики їх виявлення, але й забезпечують здатність виявляти, оглядати, досліджувати, контролювати, фіксувати і моніторити різноманітні об’єкти, ділянки, місцевість та навколишнє середовище.

У цьому контексті, БпЛА є ефективним технічним засобом для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, спрямованих на отримання інформації, яка має оперативне значення, шляхом виявлення та документування слідів кримінальних правопорушень, здійснення аудіо- та відеоконтролю осіб або місць, проведення спостережень за особами, речами чи майном, контрольованого документування фактів протиправної діяльності, збору інформації про незаконні дії осіб, щодо яких проводиться перевірка, та проведення інспекцій недоступних місць чи інших об’єктів, які мають оперативний інтерес.

Сучасний розвиток технічних інновацій дозволяє впроваджувати в безпілотні літальні комплекси спеціалізовану цифрову апаратуру, яка здатна автоматично розпізнавати підозрюваних або осіб, які знаходяться у розшуку, створювати їх тривимірні моделі та повідомляти оператора про ідентифікацію осіб за

ознаками зовнішності. Ця інформація може зберігатися у відповідних інформаційних ресурсах. Застосування таких комплексів особливо ефективне для оперативних та аналітичних підрозділів під час публічних заходів, спортивних змагань, акцій протестів, масових безпорядків та інших місць скупчення людей де стаціонарні системи спостереження технічно установити неможливо.

Ефективність використання безпілотних систем оперативними підрозділами, може бути демонстроване під час проведення пошукових операцій в умовах густо насадженої місцевості, лісів, гірських районів та інших важкодоступних чи небезпечних місць. Пріоритетним напрямком використання можливостей безпілотних літальних комплексів є виявлення незаконного видобутку корисних копалин, незаконної порубки лісів, браконьєрської діяльності, незаконних посівів наркотичних рослин, підпільних нарколабораторій, а також незаконного виробництва акцизної продукції, її контрабанда, незаконного будівництва та перетину державного кордону.

Технічні можливості БпЛА надають можливість оперативним підрозділам здійснювати заходи щодо попередження вчинення кримінальних правопорушень шляхом повітряного патрулювання об'єктів магістрального трубопроводу та залізничного транспорту. Особливості цього моніторингу полягають у можливості одночасно застосувати режим реального часу для аналогової відеозйомки та багатоканальної цифрової зйомки з одночасним спостереженням в декількох спектральних діапазонах (видимому, інфрачервоному, радіолокаційному, тепловізійному тощо). Це дозволяє відслідковувати підозрюваних не лише в нічний час, а й під час поганої видимості, наприклад туману, чи навіть в закритих приміщеннях.

Актуальним напрямком використання БпЛА в оперативних цілях є їх потенціал для виявлення постійних і тимчасових локацій противника, блокпостів, складів для зберігання зброї, боєприпасів та військової техніки, розвідувальних чи диверсійних груп, неспрацьованих боєприпасів. Важливим аспектом є також встановлення та моніторинг абонентських пристроїв, їх перехоплення та геолокація.

На сьогоднішній день безпілотні літальні комплекси широко використовуються для патрулювання жилих районів та лінії державного кордону. Однак, незважаючи на позитивні тенденції щодо впровадження безпілотної авіації у діяльність оперативних підрозділів, все ще має ряд проблем. До них ми відносимо недостаню нормативно-правову базу, відсутність баз для підготовки спеціалістів -операторів, недостатньою оснащеність, відсутність централізованої системи

управління та належного нормативно-правового регулювання з питань щодо залучення спеціалістів-операторів для використання БпЛА до проведення оперативно-розшукових заходів, відтік кваліфікованих кадрів.

Очевидно, що інтеграція безпілотних літальних комплексів в діяльність оперативних підрозділів, незважаючи на їх переваги, потребує значних фінансових витрат не лише на придбання самого обладнання, але й на його технічне обслуговування та підготовку кваліфікованих спеціалістів-операторів. Ця ситуація створює умови, при яких на даний момент практично неможливо забезпечити оперативні підрозділи безпілотниками на належному рівні. Виходячи з цього, можливо зробити висновок, що для належного технічного забезпечення оперативних підрозділів сучасними безпілотними літальними комплексами, у даних реаліях, вони мають бути зосереджені у підпорядкуванні спеціально створеного єдиного підрозділу, який мав би правову основу, за наявністю відповідної мети, завдань, району та місця залучатися до виконання оперативно-розшукових завдань.

При цьому, важливо визначити правові межі застосування оперативними підрозділами дронів, що мають бути приведені у відповідність до конституційних норм, які визначають права і свободи людини та громадянина. Мова йде про те, що якщо використання БпЛА зачіпає інформацію з обмеженим доступом, то отримання чи обробка цієї інформації можлива лише за відповідним рішенням суду, і у випадках чітко визначених законом. У іншому випадку отримання такої інформації буде вважатися незаконним та підпадати під юридичну відповідальність визначену законом.

Залужна Олена Василівна,
старший судовий експерт Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, старший судовий експерт

ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ – ОСНОВА БУДЬ-ЯКОГО СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Під час проведення досудового слідства у кримінальному провадженні важливе значення має збирання доказової бази. Відомо, що доказами являються фактичні дані, отримані у передбаченому кримінальним процесуальним законодавством порядку, на підставі яких, слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для

кримінального провадження та підлягають доказуванню [2, с.47], що має значення для правильного вирішення справи. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. До них належать наступні види слідчих дій: допит, пред'явлення для впізнання, огляд особи, обшук, слідчий експеримент та інші. Доказами в кримінальному провадженні можуть бути не будь-які фактичні дані, а лише ті, які є належними, допустимими, достовірними та достатніми.

Важливим елементом у кримінальному провадженні є: виявлення, фіксація, перевірка, дослідження, оцінка і використання доказів. Велике значення має набування практичних навиків як виявлення так і фіксація отриманих результатів проведених слідчих дій, насамперед, фахове проведення і документування результатів слідчих дій, шляхом складання протоколів та додатків до них. Найбільш важлива частина протоколу – це описання слідів, об'єктів дослідження та речових доказів [3, с.8].

Повномасштабне вторгнення і військова агресія з боку РФ на території Укрїни та запровадження воєнного стану в Україні, суттєво вплинули на всі сфери нашого життя. Злочини, скоєні військовими РФ на території нашої держави а це: масові вбивства мирних людей, знищення помешкання громадян та інфраструктури, ґвалтування, мародерства та інші, є надзвичайно масштабними, і їх фіксування та розслідування потребують дослідження чималого обсягу подій, ретельного збирання значного масиву доказів і проведення численних судових експертиз.

Аналіз практики розслідування кримінальних правопорушень цих категорій свідчить, що слідчі органи й оперативні підрозділи стикаються із серйозними труднощами під час їх виявлення, розкриття та розслідування, особливо в умовах воєнного стану й бойових дій. Насамперед, це пов'язано зі специфікою способів скоєння таких кримінальних правопорушень і їх наслідків, наявних слідів, особливістю характеристики особи злочинця та недостатністю застосування науково-технічних, тактичних засобів і спеціальних знань щодо їх ефективного виявлення й розслідування. Крім цього, ускладненими вбачаємо також процедуру проведення досудового розслідування та судового розгляду, процес збирання доказів в умовах воєнного стану.

Також, в умовах воєнного стану постали складнощі проведення окремих слідчих (розшукових) дій та, якщо судову експертизу необхідно провести на місці події або за місцезнаходженням об'єкта дослідження, особа або орган, який її призначив, повинні забезпечити

судовому експертові безперешкодний доступ до об'єкта дослідження і належні умови праці [1, с.2]. Але, ускладнення та неможливість пояснюється недосяжністю місць подій та місцезнаходження об'єктів дослідження, які розміщені в зоні бойових дій або на тимчасово окупованих рф територіях нашої країни чи на де окупованих місцевостях.

Зазначено, що слідчі дії та дослідження об'єктів, є значущою складовою реалізації завдань кримінального провадження визначених кримінальним процесуальним законодавством, тож, у таких умовах перед юридичною наукою та правовою системою постали нові виклики й завдання, які, зі свого боку, передбачають застосування новітніх підходів до їх розв'язання що дають змогу збирати, досліджувати й використовувати доказову інформацію. Особливої актуальності набуває тенденція посилення практичної спрямованості криміналістичних розробок та інноваційних продуктів, їх прагматичного орієнтування на вирішення практичних завдань в умовах війни.

У таких в реаліях воєнного сьогодення, криміналістика покликана розробляти сучасні засоби, прийоми та методи, спрямовані на протидію кримінальним правопорушенням, пов'язаним із військовою агресією РФ проти України й іншим злочинам в умовах війни. Водночас специфіка формування та застосування криміналістичних знань відображає певні тенденції розвитку сучасного глобалізованого світу, наявні виклики, загрози й засоби їх усунення або нейтралізації. У зв'язку із цим у сучасних реаліях гостро постає питання про підвищення ролі криміналістики у формуванні доказової інформації та вирішенні низки інших важливих криміналістичних завдань сучасної юридичної практики в умовах війни. Новітні технології можуть значно удосконалити парадигму розслідування кримінальних правопорушень, надаючи потужні та ефективні засоби для виявлення та протидії злочинності.

Одним із найважливіших завдань криміналістики є розроблення та застосування техніко-, тактико- та методико-криміналістичних засобів, прийомів, методів і рекомендацій, що дають змогу збирати, досліджувати й використовувати доказову інформацію навіть у складних умовах стану війни.

Вивчення та аналіз криміналістичних джерел, судовослідчої практики свідчить про те, що нині наявними є низка проблем та складнощів при використанні науково-технічних засобів і методів практичними працівниками, що є у більшості випадків наслідком недостатньо належного науково-технічного забезпечення такої

діяльності, яке нерідко пов'язане із низьким рівнем підготовки відповідних фахівців, а у багатьох випадках пояснюється відсутністю у них необхідних знань, умінь та практичних навичок щодо роботи із новітніми науково-технічними засобами, методами, інноваційними технологіями при виявлені, розслідувані та профілактиці кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 28, ст.232.Закон України «Про судову експертизу».
2. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс] : [Режим посилання] : URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.
3. Разумов Э.А. Практическое руководство по криминалистике : учеб.-практ. Пособ. / Э.А. Разумов; под. ред.. И. П. Красюка. К. : ООО «Элит Принт», 2011. 465 с. : ил.

Женунтій Володимир Іванович,
провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ

Дітлашок Людмила Олександрівна,
молодший науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ САНКЦІЙ, ЩО ПЕРЕДБАЧЕНІ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ КОШТІВ НА УТРИМАННЯ НЕПРАЦЕЗДАТНИХ БАТЬКІВ

Природою обумовлений обов'язок батьків утримувати своїх дітей і породжений соціальними відносинами обов'язок дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків, що носять взаємний характер знайшли своє відображення в основному Законі країни. Відповідно до ч.2 ст.51 Конституції України батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття, а повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків [1, с.18]. Ці взаємні конституційні обов'язки і їх виконання реалізовані у відповідних правових положеннях сімейного законодавства України. Так, в статті 202 Сімейного кодексу (далі – СК) України закріплені правові основи

виникнення обов'язку повнолітньої доньки, сина утримувати батьків, а в статті 203 – обов'язок повнолітньої доньки, сина брати участь у додаткових витратах на батьків [2, с.79]. При цьому закріплені в статтях 202 та 203 СК України обов'язки матеріального характеру доньки, сина по відношенню до своїх батьків розраховані в першу чергу на добровільне виконання. У випадках ухилення повнолітньої доньки, сина від виконання вказаних обов'язків, з врахуванням першочергового життєво важливого значення для непрацездатних батьків їх матеріального забезпечення, в законі визначений (передбачений) і примусовий порядок (здійснюваний в дві черги) забезпечення виконання донькою, сином матеріальних обов'язків перед батьками. Перша черга такого примусового забезпечення виконання донькою, сином своїх матеріальних обов'язків перед батьками включає встановлений статтею 205 СК України порядок визначення розміру аліментів на батьків і їх стягнення, а статтею 206 СК України – порядок стягнення з повнолітньої доньки, сина витрат на догляд та лікування батьків [2, с.80].

Другою такою чергою, метою якої є припинення злісного ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання непрацездатних батьків виступає/є передбачена національним законодавством кримінальна відповідальність за ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків.

Перед тим як приступити до аналізу встановлених законодавцем правових основ настання кримінальної відповідальності за правопорушення, яке розглядається і заходів правового реагування, які повинні наслідувати, звернемо увагу на специфіку ситуації, яка підлягає вирішенню у встановленому законом порядку. На відміну, наприклад, від таємного викрадення чужого майна,при здійсненні якого винний і потерпілий в більшості випадків до вчинення правопорушення навіть не були знайомі, в аналізованій ситуації кримінально-правові відносини виникають між самими близькими людьми, кровними родичами по прямій лінії - повнолітніми донькою, сином і непрацездатними батьками. При цьому загальні підстави призначення покарання чітко визначені в КК України (ст.65). Достатньо уваги законодавцем приділено обставинам, які пом'якшують покарання (ст.66), а також тим обставинам, які обтяжують покарання (ст.67). Тим більше, що зазначене, тобто врахування закріпленних обставин, віднесено до компетенції суду і повинно бути основою для винесення справедливого вироку. В аналізуючій нами ситуації, з врахуванням її специфіки, рішенням суду повинна бути погашена гострота негативних відносин між сторонами,

а рівно бути/послужити початком одужання/покращення цих відносин. Цьому повинні послужити закріплені в законі правові основи настання кримінальної відповідальності і призначення покарання за правопорушення, яке аналізується.

Кримінальна відповідальність за правопорушення, яке аналізується веде відлік своїх дій з дня набрання чинності КК України 1960 року, тобто з 01 квітня 1961 року. Як і багато інших статей кримінального законодавства, відповідна стаття за минулі роки була доповнена і змінена. Статтею 116 Кримінального кодексу (далі – КК) України 1960 року передбачалась відповідальність лише за простий склад правопорушення, який визначався як злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання непрацездатних батьків та карався виправними роботами на строк до одного року або громадською доганою [3, с.74-75]. Перш за все, звернемо увагу на деякі ускладнення, що виникали у засудженого в разі відбування ним такої міри покарання як виправні роботи. Відповідно ч.1 ст. 29 КК України 1960 року виправні роботи без позбавлення волі призначалися на строк від одного місяця до одного року і полягали, відповідно ч.2 цієї статті, у відрахуванні в доход держави із заробітньої плати засудженого в розмірі, який встановлювався вироком суда, але не більше 20 відсотків. Таким чином, виконання/відбування виправних робіт було ще одним відрахуванням із заробітньої плати винного, а, отже фактором, який негативно відображався на матеріальному стані його сім'ї. Не досить результативним в цьому плані було і оголошення винному громадської догани, оскільки вона, відповідно до ст. 33 КК України 1960 року, полягала в публічному вираженні судом догани винному з доведенням про це в необхідних випадках (але не завжди?!) до відома громадськості через пресу або іншим способом. Нема сумніву, в тому, що ефективність такої догани була б вищої, якби вона виносилася після громадського обговорення за місцем роботи або проживання винного.

За КК України, який набрав чинності з 1 вересня 2001 року, кримінальна відповідальність за правопорушення, яке аналізується передбачена ст.165, що структурно включає дві частини, тобто кримінальна відповідальність встановлена і за кваліфікований склад правопорушення, яке аналізується. При цьому поняття простого складу діяння зосталася в редакції ст. 116 КК України 1960 року, тобто злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання непрацездатних батьків. Кваліфікованим діяння визнається при його вчиненні особою, раніше судимою за подібне кримінальне

правопорушення. Таким чином, поняття простого і кваліфікованого складів протиправного діяння визначені досить чітко та якихось додаткових роз'яснень не потребують (чим пояснюється те, що за минулі роки вони не були змінені і доповнені). Покарання за здійснення діянь, які аналізуються, були визначені у вигляді: а) по ч.1ст.
165 КК – штрафу до пятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян або виправних робіт на строк до одного року; б) по ч.2 ст.165 КК України - виправних робіт на строк до двох років або обмеження волі на той самий строк [4, с.114]. Відносно/з приводу такої міри покарання як виправні роботи ми вже висловили свої заперечення, які у рівній мірі стосуються і штрафу. Можливо, що наша думка відносно такого виду покарання як обмеження волі здасться дивною, але ми гадаємо, що з врахуванням того рівня безробіття, який спостерігається в країні, таке покарання відноситься до числа прийнятних для осіб винних в ухиленні від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків перш за все тому що при цьому вони (винні особи) забезпечуються (забезпечені) роботою.

Метою внесених згодом змін і доповнень статті КК України, яка аналізується є удосконалення/підвищення ефективності мір кримінально-правового регулювання на факти ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків. Законом України від 03 березня 2005 року №2456-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» були змінені санкції за кримінальне правопорушення, яке аналізується. По ч.1. ст.165 КК України було передбачено покарання у вигляді громадських робіт на строк від вісімдесяти до ста двадцяти годин, або виправних робіт на строк до одного року, або обмеження волі на строк до двох років. По ч.2 ст.165 КК України покарання було визначено у вигляді громадських робіт від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправних робіт на строк до двох років або обмеженням волі на строк від двох до трьох років [5]. З врахуванням, висловлених нами заперечень проти шрафу і виправних робіт встановлених за здійснення кримінального правопорушення, яке аналізується, гадаємо що і призначення громадських робіт (у відповідності з ч.1 ст. 56 Кримінального кодексу України громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно-корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування) є неприйнятним по тих же причинах для цих осіб. Законом України від 15 квітня 2008 року №270- VI «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації

кримінальної відповідальності» в санкції ч.1 ст. 165 Кримінального кодексу України було відновлено раніше скасований вид покарання як штраф, але вже в розмірі від ста до двохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян, тобто число видів покарання, неприйнятних на нашу думку, для осіб, винних в ухиленні від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків було збільшено до трьох [6].

І, нарешті, Законом України від 23 серпня 2023 року № 3342- IX «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» перелік покарань, встановлених за ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків був доповнений таким видом покарання як пробаційний нагляд, який призначається по ч.1 ст.165 Кримінального кодексу України на строк до двох років і по ч. 2 ст.1675 Кримінального Кодексу – на строк від двох до трьох років. Відповідно ч.1. ст.59[1], якою Кримінальний кодекс України був доповнений тим самим Законом від 23 серпня 2023 року, покарання у виді пробаційного нагляду полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства [7]. Представляється, що об'єднання обов'язків, покладених судом на засудженого, із застосовуваними наглядними і соціально-виховними мірами, забезпечене належної організації, виступає першоосновою у виправленні і перевихованні осіб, винних в ухиленні від сплати засобів на утримання непрацездатних батьків.

Список використаних джерел

1. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями, станом на на 2 січня 2021 р. – К.: Паливода А.В., 2021. – 72 с. – (Закони України).

2. Сімейний кодекс України. Кодекс України від 10 січня 2002 року №2947 – III. Офіційний текст зі змінами та доповненнями станом на 10 серпня 2020 року. –К.: Міністерство юстиції України, 2020.- 138 с.- (Кодекси України).

3. Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Постанови Пленуму Верховного Суду України із загальних питань судової діяльності та в кримінальних справах/ Відп. ред. В.Т.Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2001. -800с.

4. Кримінальний кодекс України: Офіц. видання. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 400 с.

5. Закон України від 03 березня 2005 року №2456 - IV«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України»//Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005, №16, ст. 260).

6. Закон України від 15 квітня 2008 року № 270-VI «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності»//Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2008, №24, ст. 236) (Із змінами, внесеними згідно з Кодексом №4651- VI від 13.04.2012, ВВР, 2013 №9-10, № 11-12, №13 ст.88).

7. Закон України від 23 серпня 2023 року №3342- IX «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань»//Офіційний вісник України від 15.11.2023-2023 р. – 2023 р., №91, стор.15, стаття 5272.

Капустіна Маріетта Владиславівна,
старший науковий співробітник
НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України,
кандидат юридичних наук, доцент

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ СИСТЕМИ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ЗАВДАННЯ ТА ФУНКЦІЇ

Одним із засобів інформаційного забезпечення протидії кримінальним правопорушенням є інформаційно-аналітичні системи органів досудового розслідування. Ці системи були створені та впроваджені з метою оптимізації та автоматизації процесів досудового розслідування. До таких систем, які на сьогодні з успіхом використовуються при розслідуванні кримінальних правопорушень належать: інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування «іКейс»; єдиний реєстр досудових розслідувань; єдиний портал повідомлень викривачів; інформаційно-комунікаційна система «Інформаційний портал Національної поліції України» та її підсистеми «СЛІД», «Гарпун», «Атріум»; «Єдиний облік»; електронний реєстр геномної інформації людини; єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин та ін.

Основними завданнями інформаційно-аналітичних систем органів досудового розслідування є:

1) створення єдиного електронного простору для суб'єктів (користувачів) систем. Єдиний електронний простір являє собою сукупність банків даних, матеріалів (відомостей) щодо кримінальних

проваджень, технологій їх ведення та використання, телекомунікаційних систем і мереж, що функціонують на основі єдиних принципів і за загальними правилами. Єдиний електронний простір забезпечує інформаційну взаємодію між суб'єктами, що використовують систему, а також організаційні, аналітичні, інформаційно-телекомунікаційні та інші потреби цих суб'єктів;

2) забезпечення точними аналітичними даними для прийняття ефективних управлінських рішень, заснованих на фактах. Сам процес отримання та забезпечення точними аналітичними даними є достатньо складним. Так, І. Захарова та Л. Філіпова слушно зазначають, що в технологічному аспекті аналітична діяльність складається з наступних етапів: а) розробка програми здійснення аналізу; б) формування дослідницького колективу, підготовка його до аналітичної роботи; в) розробка дослідницьким колективом концепції явища, яке аналізується, що дозволяє пояснити саме явище і його можливі зміни; г) побудова системи показників і критеріїв, що відображають сутність проблеми, істотні властивості досліджуваного об'єкта; ґ) збирання, систематизація, обробка інформації до показників і критеріїв аналізу; д) аналіз інформації, спрямований на перевірку сформульованих у програмі гіпотез та виявлення причин і закономірностей розвитку досліджуваного об'єкта; е) вироблення практичних рекомендацій; є) складання аналітичних документів [1, с. 30].

3) забезпечення інформаційної взаємодії між системами. Так, наприклад, інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування «іКейс» взаємодіє з єдиним реєстром досудових розслідувань (далі ЄРДР). Така інформаційна взаємодія зумовлена тим, що ЄРДР по-перше, забезпечує реєстрацію кримінальних правопорушень та осіб, які їх учинили й облік прийнятих під час досудового розслідування рішень та результатів судового провадження; по-друге, призначений для збирання, зберігання, захисту, оброблення, обліку, пошуку, узагальнення даних про: а) час та дату повідомлення про кримінальне правопорушення; б) прізвище, ім'я, по батькові потерпілого або заявника; в) попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення; г) дату та час затримання особи (звільнення); ґ) обрання, зміну та скасування запобіжного заходу; д) час та дату повідомлення про підозру, зміну, скасування повідомлення про підозру; е) дату та підставу здійснення (скасування) спеціального досудового розслідування; є) зупинення та відновлення досудового розслідування; ж) об'єднання та виділення

матеріалів досудових розслідувань; з) закінчення досудового розслідування тощо [2].

Інформаційно-аналітичні системи досудового розслідування виконують як загальні функції, що притаманні усім системам, так і спеціальні, в залежності від мети утворення та обліку відповідної інформації, що міститься в конкретній системі.

До загальних функцій окреслених систем належать:

1) інформаційно-аналітична функція, яка полягає в тому, що здійснюються відповідні інформаційні процеси, що є необхідними для ефективного розслідування. Такими інформаційними процесами є створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передача матеріалів та даних, що містяться в системі;

2) комунікативна функція, яка полягає у обміні документами, матеріалами в електронній формі між суб'єктами – користувачами та інформаційній автоматизованій взаємодії з іншими інформаційними системами;

3) функція інформаційної безпеки, яка полягає у централізованому захисті та зберіганні матеріалів та даних, що містяться в системі. Ця функція реалізується шляхом застосування комплексної системи захисту інформації, яка являє собою єдину сукупність організаційних, технічних, криптографічних та інші заходів і засобів, які забезпечують захист інформації від несанкціонованих дій, навмисних (або ненавмисних) спроб порушення конфіденційності, цілісності та доступності ресурсів системи та інших загроз [3, с. 19].

Отже, впровадження та використання інформаційно-аналітичних систем, виконання ними окреслених завдань та функцій підвищують ефективність розслідування, зменшують часові та фінансові витрати на його здійснення, а також оптимізують діяльність органів досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Основи інформаційно-аналітичної діяльності: навч. посібник. / Захарова В.І., Філіпова Л.Я. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 336 с.

2. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: Затверд. Наказом Ген. прокурора від 17.08.2023 № 231.

3. Вишня В. Б. Основи інформаційної безпеки: навч. посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутріш. справ, 2020. 128 с.

Кіосе Михайло Іванович,
судовий експерт відділу фізичних, хімічних, біологічних досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, доктор філософії в галузі «Природничі науки»,

Столярова Ірина Валеріївна,
завідувач відділу фізичних, хімічних, біологічних досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

НАПРЯМОК РОЗВИТКУ НАУКОВО МЕТОДИЧНОЇ БАЗИ ЕКСПЕРТИЗИ МЕТАЛІВ І СПЛАВІВ ТА ВИРОБІВ З НИХ, ОБУМОВЛЕНИЙ ВІЙСЬКОВИМ СТАНОМ

Загальні санкції щодо товарів військового призначення та подвійного використання були запроваджені проти Російської Федерації у 2014 році після незаконної анексії Криму та участі російських збройних сил у бойових діях на сході України. З лютого 2022 року санкційна коаліція докладає більш узгоджених і успішних зусиль щоб обмежити доступ Росії до передових технологій. Було розширено список компаній та фізичних осіб, залучених до військового виробництва, розширено список товарів подвійного призначення, заборонених до експорту, а також призупинено дію торгових ліцензій. У Документі робочої групи №11 «План дій 2.0, Посилення санкцій проти Російської Федерації» міжнародної робочої групи з питань російських санкцій від 24 квітня 2023 року, було запропоновано заходи для посилення режиму санкцій щодо товарів військового призначення та подвійного використання, а також для обмеження доступу російського військово-промислового сектору до передового обладнання. Враховуючи що різні підходи до класифікації товарів подвійного використання створюють додаткові можливості для обходу санкцій у зв'язку з цим було запропоновано домовитися про узгоджене визначення того, які товари вважаються товарами «подвійного використання», і застосовувати обмеження послідовно в різних юрисдикціях. Вказано на виявлення схем обходу санкцій, включаючи використання посередників у країнах, на які не поширюються санкції, реструктуризацію компаній з метою приховування юридичних або фізичних осіб, на яких поширюються санкції, і закупівлю компонентів для складання в Росії. Що визначає

необхідність посилення контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання [1. с. 9 – 11].

В Українському законодавстві визначено наступне, товари подвійного використання – окремі види виробів, обладнання, матеріалів, програмного забезпечення і технологій, спеціально не призначені для військового використання, а також послуги (технічна допомога), пов'язані з ними, які, крім цивільного призначення, можуть бути використані у військових або терористичних цілях чи для розроблення, виробництва, використання товарів військового призначення, зброї масового знищення, засобів доставки зазначеної зброї чи ядерних вибухових пристроїв, у тому числі окремі види ядерних матеріалів, хімічних речовин, бактеріологічних, біологічних та токсичних препаратів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України [2, Стаття 1]. Товарів подвійного використання внесені до «Єдиного Списку товарів подвійного використання», який співвідноситься з Єдиним списком товарів подвійного використання Європейського Союзу.

Однією з проблем контролю за товарами подвійного використання, яка дає можливість для обходу санкцій, є брак технічних знань фахівців та науково методичних рекомендацій, який є перешкодою для кваліфікованої ідентифікації товарів подвійного використання. Особливо серйозні проблеми це викликає при необхідності надання експертних висновків щодо віднесення товарів до підконтрольних списків стосовно здійснення міжнародних передач товарів військового призначення, які допущені до цивільного використання. Як приклад можна навести метали, а саме сплави для авіа та ракето будування, які використовуються як у військовій так і цивільній промисловості. Ще одним прикладом являються сплави високої твердості та міцності що можуть використовуватися при виготовленні обладнання для гірничо добувної промисловості, металообробної промисловості, а також при виготовленні військової бронетехніки, бронежилетів, бронебійних боєприпасів. Сплави леговані цирконієм, а також цирконій у чистому вигляді та його оксиди застосовуються у атомній енергетиці, при виготовленні керамічної плитки та санітарного фаянсу, при виготовленні піротехніки (салютів та феєрверків), вказані матеріали також використовуються при виготовленні артилерійських гармат, військової техніки, трасуючих куль, для виготовлення запалювальних боєприпасів до систем реактивного залпового вогню «Град».

Через те що за своєю природою товари подвійного призначення можуть використовуватись як для досягнення подальших законних цілей, таких як сприяння науково – технологічному розвитку та зміцненню економічних взаємовідносин, так і для сприяння вчиненню необґрунтованих дій. Виникає необхідність ретельного контролю за їх експортом, реекспортом, транзитом особливо до країн, які вважаються недружніми або мають неоднозначну зовнішньополітичну позицію. Недосконаліть системи ідентифікації таких товарів визначає наступні ризики:

- ризик проведення недосконалої ідентифікації товару військового призначення, подвійного використання чи товарів, які допущені у цивільному використанні.
- корупційні ризики при перетині товарів військового призначення та подвійного використання під іншими товарними кодами.
- ризик отримання Україною штрафних санкцій при незаконному перетині товарів військового призначення зі сторони Ради Безпеки ООН.
- ризик отримання військової техніки та засобів її доставки терористичними угрупуваннями у вигляді товарів під іншими товарними кодами.
- ризик можливості обходу санкцій країнами на які вони були накладені, та отримання ними товарів заборонених для ввезення до цих країн.
- ризик втрати довіри міжнародної безпекової спільноти та іміджу держави на світовому ринку [3, с. 149].

Тому розробка та впровадження методики проведення металознавчої експертизи з ціллю віднесення металів, сплавів та композитів на їх основі до списків підконтрольних товарів, дозволить ефективніше контролювати операції по передачі товарів подвійного використання. Також це буде кроком до посилення контролю за передачами підсанкційних товарів. У період післявоєнної відбудови та відновлення, це дозволить контролювати операції по переміщенню матеріалів подвійного використання, наприклад металобрухту військового походження. Окрім цього розробка методик ідентифікації товарів подвійного використання являється важливим кроком на шляху євроінтеграції та покращення позиції України на світовому ринку.

Список використаних джерел

1. Working Group Paper #11 Action Plan 2.0 «Strengthening Sanctions against the Russian Federation» The International Working

Group on Russian Sanctions. 24 April 2023. URL: https://fsi.stanford.edu/working-group-sanctions.

2. Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» (із змінами, внесеними згідно із Законами останній № 3345-IX від 23.08.2023). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text.

3. Цвілий С. М., Скляр Н. М., Лоза К. М. Проблеми ідентифікації товарів подвійного використання при перетині митного кордону: Соц.-ек. проблеми сучас. періоду України, 2014, Вип. 4(108). С. 141-151.

Колєснік Наталія,
судова експертка відділу дактилоскопічних досліджень лабораторії криміналістичних видів досліджень Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, ЩО ПОСТАЛИ ПЕРЕД СУДОВОЮ ЕКСПЕРТИЗОЮ В ГАЛУЗІ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дактилоскопія як галузь криміналістики, що вивчає механізм утворення слідів, будову папілярних узорів шкірного покриву людини, їх особливості з метою використання інформації дактилоскопічного походження для ідентифікації особи.

Сферою дактилоскопічної експертизи є фактичні дані, пов'язані з утворенням, виявленням, фіксацією, вилученням та ідентифікацією папілярних узорів, які встановлюють на основі спеціальних знань у галузі дактилоскопічних досліджень

Судова експертиза в галузі дактилоскопічних стикається з новими сучасними викликами. Ці виклики обумовлені як технологічним прогресом, так і змінами у правовій сфері та суспільстві.

До таких викликів можна віднести:

Технологічні виклики:

- Якість відбитків: Не всі відбитки пальців, знайдені на місці злочину, мають достатню якість для ідентифікації. Відбитки можуть бути частковими, змазаними або пошкодженими.
- Зміна шкірного рельєфу: Фактори, такі як старіння, травми, хімічні впливи або навмисна зміна відбитків, можуть впливати на шкірний рельєф пальців і ускладнювати ідентифікацію [1].

- Автоматизовані системи: Незважаючи на розвиток автоматизованих систем дактилоскопічної ідентифікації, ці системи все ще можуть допускати помилки, особливо у випадках, коли відбитки є частковими або низької якості.

Легітимність та допустимість доказів:

- Наукова обґрунтованість: Критика методології дактилоскопії, зокрема щодо можливості помилок та суб'єктивності експертів, піднімає питання про наукову обґрунтованість цього методу [2].

- Судова допустимість: В деяких юрисдикціях суди можуть вимагати додаткових доказів або підтверджень для визнання дактилоскопічних доказів, особливо у випадках, коли якість відбитків викликає сумніви.

Правові та етичні виклики:

- Приватність: Використання біометричних даних піднімає питання приватності та захисту персональних даних, що може створити додаткові юридичні обмеження на збір та використання відбитків пальців.

- Етичні норми: Необхідність дотримання високих етичних стандартів у роботі експертів, щоб уникнути можливих зловживань або помилок, які можуть призвести до неправомірного засудження.

Зміна методології та стандартизація:

- Удосконалення методів: Потреба у постійному вдосконаленні методів збору, аналізу та зберігання дактилоскопічних даних, щоб забезпечити їх точність та надійність.

- Стандартизація: Відсутність єдиних стандартів для дактилоскопічних досліджень у різних юрисдикціях може створювати проблеми з визнанням результатів експертиз у суді.

Професійна підготовка та навчання:

- Підвищення кваліфікації: Експерти повинні постійно підвищувати свою кваліфікацію, щоб бути в курсі нових методів та технологій у галузі дактилоскопії.

- Міждисциплінарний підхід: Важливість інтеграції знань з інших галузей криміналістики, інформатики та права для забезпечення комплексного підходу до розслідування злочинів [3].

Підсумовуючи можна зробити такий висновок сучасні виклики, що постали перед судовою експертизою в галузі дактилоскопічних досліджень, вимагають від експертів постійного вдосконалення методів та інструментів, а також підвищення професійних стандартів. Тільки так можна забезпечити точність, надійність та допустимість дактилоскопічних доказів у судовій практиці.

Список використаних джерел

1. Новий алгоритм може зробити аналіз відбитків пальців більш надійним і ефективним. URL:https://www.police1.com/police-products/crime-scene-investigation/articles/new-algorithm-may-make-fingerprint-analysis-more-reliable-and-efficient-GVTbPvCLFUx29CuY/.

2. Innovative Solutions for Worn Fingerprints: A Comparative Analysis of Traditional Fingerprint Impression and 3D Printing. URL:https://www.mdpi.com/1424-8220/24/8/2627.

3. Мінцифри представило Стратегію розвитку інновацій України — про що в ній ідеться. URL:https://ain.ua/2023/12/15/minczyfry-predstavylo-strategiyu-rozvytku-innovaczij-ukrayiny/.

Коломицев Валерій Вікторович,
головний судовий експерт Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

ЗВ'ЯЗОК УСНОГО МОВЛЕННЯ З ПСИХО-ФІЗИЧНИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ ЛЮДИНИ ТА ЇХНЄ ЗНАЧЕННЯ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ МАТЕРІАЛІВ ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПИСУ

Мова в житті людей відіграє велике значення, виконуючи найрізноманітніші функції, і зазвичай проявляється в її навичках спілкування, комунікації, поводження, мислення, наприклад, у таких уміннях, як контактування, інформування, спонукання, впливу на інших, переконання, передавання досвіду та ін. Життя людей повсякчас пов'язане зі спілкуванням з іншими, для чого використовується усне або письмове мовлення. Саме комунікативна функція мови є однією з найважливіших і полягає в передачі та прийомі думок, в обміні інформацією. Завдяки спілкуванню відбувається вираження сутності людини, її вподобань, симпатій, намірів тощо. У спілкуванні проявляються особливості характеру особи, властивості ментального і фізичного здоров'я, уміння поводити себе в суспільстві та багато інших якостей.

Спілкуючись, людина набуває комунікативних вмінь, тобто таких навичок, які значним чином відображаються на її поведінці, а особливо на мовленні. Розглядаючи поняття «навички», потрібно мати на увазі правильне розуміння такого явища, адже на сьогодні єдиної думки з цього приводу не існує, оскільки різні дослідники розуміють його по-своєму. Проте майже всі вони сходяться в тому, що навички є автоматизованими актами на основі свідомої виробленості, тобто – це певні дії, закладені у свідомість і вироблені до автоматизму.

Взаємодіючи з навколишнім світом, реалізовуючи спонтанно чи цілеспрямовано свою активність, люди вимушені порівнювати свої вчинки з іншими. Дії сторонніх людей, у свою чергу, породжують у них певний емоційний відгук. Індивід може мати велику чи малу потребу у взаємодії з оточуючими, залежність від них на різних етапах життя [1, С. 3].

Без взаємного зв'язку неможливе життя в суспільстві, і людина також реалізовує себе в спільноті за допомогою спілкування. Тому серед багатьох різноманітних функцій мови чільне місце займає комунікативна. Вона, як і всі інші функції, актуалізується у практиці мовленнєвого спілкування, значним чином проявляючись у якості регулятора соціально-психологічних норм і полягає у передачі та прийомі думок про об'єктивну дійсність, в обміні інформацією тощо [2, С. 327]. У спілкуванні люди сприймають або передають інформацію, тим чи іншим чином впливаючи на інших як позитивним чином, так і навпаки, розкриваючи свої негідні наміри щодо вчинення певних злочинних дій, творячи погрози, спонукаючи інших до небезпечних вчинків і правопорушень. Таким чином, можливо говорити про те, що мовленнєва діяльність людини є складовою суспільної діяльності та значним чином пов'язана з її самоусвідомленням і уявою про саму себе як про виконавця певної ролі, та має свої мотиви, мету, специфічні цілі та операції [3, С. 33].

Судовому експерту досить часто при дослідженні матеріалів відео-, звукозапису для повноти розгляду, задля кращого розуміння певних розбіжностей між досліджуваними записами і зразками та для аналізу мовленнєвих явищ необхідно відчути реакцію диктора на спілкування, впізнати психічний стан мовця в момент мовлення, оцінити його комунікативні навички, що дає можливість більш цілісно підійти до виявлення особливостей усного мовлення відомого чи невідомого диктора. На сьогодні системних досліджень за записом голосу та усного мовлення на професійному рівні не існує, і тому говорити про норми або патології у психіці людини на основі таких записів доволі складно. Це потрібує значної роботи, наукових розвідок, системних досліджень, спостережень та аналізу отриманих результатів. Проте загальновідомо, що патопсихологічні особливості особи, які проявляються в усному мовленні, можуть вказувати на властивості певних груп людей (наприклад, наркоманів, асоціальних елементів, осіб, які мають певні залежності (в тому числі від алкоголю), проблеми з ментальним здоров'ям, психічні відхилення тощо). Незвичний психологічний чи фізичний стан людини не може бути аномалією її психіки, якщо він має прояв у короткочасній реакції на певні зовнішні чи внутрішні збудники або подразники. Але у випадку, коли людина має тягу до постійного збудження психіки чи тіла, залежить від цього, то такі дії вже можуть характеризувати її з боку відхилення від норми.

Визначаючи психологічний або фізичний стан людини як відхилення від норми, спеціалістові необхідно бути впевненим у цьому, і ця впевненість має базуватися не лише на внутрішньому переконанні, але й ґрунтуватися на знанні норм лінгвістики, психології та суміжних із ними галузей [4, С. 5]. Практичне застосування патопсихології людини за записом її голосу та усного мовлення є доволі перспективним напрямком для досліджень отриманих даних в оперативно-розшуковій діяльності. Для передбачення вчинків злочинців, запобігання протиправних проявів та отримання реальних результатів, необхідно знати, крім усього іншого, про сильні та слабкі риси їхнього характеру, про особистісні вподобання та можливі відхилення у психіці таких людей. Звідси випливає можливість передбачати їхні дії у випадку небезпеки, у складній і незвичній обстановці, у критичних та екстремальних ситуаціях, а також встановлення їхньої адекватності до реальної дійсності.

Одним із тестів на суспільну адекватність певної людини, наприклад, анонімного шантажиста чи вимагача може бути перевірка і вивчення запису голосу та усного мовлення цієї особи спеціалістом, який зможе виявити патологію та відхилення від звичайного стану. Як зауважує дослідник у галузі судової патопсихології Л. Балабанова, зважаючи на все більше поширення психічної патології серед злочинців, зберігається повсякденна необхідність у створенні загальної теоретичної концепції впливу психічної патопсихології на злочинність у цілому та окремі види злочинної поведінки. Особливо це стосується багатьох важливих питань, пов’язаних із профілактикою і розслідуванням тяжких злочинів, механізмами та мотивацією злочинної поведінки тощо [4, С. 5]. У цьому плані мовленнєва діяльність людини є історично обумовленою і значним чином пов’язаною з психікою, завдяки їй відбувається планування та обдумування людиною своїх вчинків, і тому з точки зору криміналістики вона може бути покладена в основу вивчення психічного стану людини за записом її голосу та усного мовлення.

Як, бачимо, мовлення і психологія тісно пов’язані між собою, адже мовлення – це матеріальний бік мислення, вираження думки та прояву психіки людини. Як зазначає Т. Ушакова, у мовленнєвій формі людина може виразити все чи майже все, що знаходить в оточуючій дійсності та в самій собі. Оброблена людиною інформація про навколишній світ, що втілена у мовленнєву форму, має в собі відбиток психіки людини [5, С. 108].

Говорячи про властивості психіки людини за особливостями її голосу та усного мовлення, неможливо залишити поза увагою такого явища як мовленнєва інерція, тобто такі мовленнєво-мисленнєві особливості суб’єкта, які проявляються у мовленнєвих явищах, що фіксуються у процесі спонтанного мовлення, в аспекті засобів

об'єктивізації в дискурсі, а також особливості їхнього виникнення у процесі висловлення. Мовленнєва інерція значним чином проявляється саме в усному мовленні, оскільки воно менше піддається коригуванню, ніж письмове, і є більш спонтанним [6, С. 1-2]. Серед рівнів мовленнєвої системи, на яких виявляється мовленнєва інерція, можливо визначити такі: фонологічний, лексико-семантичний, семантико-граматичний, а також ритмомелодичні, стилістичні та текстоутворюючі. Досліджуючи мовленнєву інерцію в усному мовленні, експертові необхідно виділити найхарактерніші та найосновніші ознаки мовлення людини на кожному із вказаних рівнів. Так, досліджуючи просодичні особливості мовлення невідомого диктора, можливо звернути увагу на порушення ритмо-мелодійного малюнка мовлення при «застряганні» на окремих словах, «недомовляннях» певних слів або висловів, обмовках. На фонетичному рівні це явище може проявлятися у специфічній артикуляції деяких звуків, у дефектах дикції чи навмисному її перекручуванні тощо.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що аналіз усного мовлення особи на вказаних рівнях може відкрити значні перспективи не лише у використанні досліджень усного мовлення для потреб оперативно-розшукової діяльності, але й для процесуального використання, тобто при здійсненні судових експертиз голосу та усного мовлення. Що ж стосується дослідження усного мовлення невідомої особи на предмет встановлення відхилень у психіці та перебування її в незвичному стані під час мовлення, то значним чином перевірка тексту розмови (повідомлення, заклику тощо) на вказаних рівнях дозволить покращити результативність висновків. Отримані результати дають відповідь на велику кількість питань щодо психічного здоров'я мовця, про нахили та здібності особи, а також вказують на мету повідомлення та психологічні чи фізичні особливості перебування диктора під час розмови. Також судовому експерту необхідно звернути увагу на володіння індивідом мовленнєвими навичками не лише на вказаних мовних рівнях, але й умінням використання понадмовних рівнів (таких, що проявляються в особливостях формування і протікання мовленнєвих процесів, наприклад, піднятті або зниженні гучності голосу, специфіці паузації, тяжінні до слів-паразитів тощо). Це може внести новації у дослідження усного мовлення людини, що дасть змогу експертові більш глибше вивчати різноманітні мовленнєві явища, які проявляються в усному мовленні диктора.

Список використаних джерел

1. Семиченко В.А. Психологія спілкування. К. «Магістр-S», 1997. 152 с.

2. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. Київ, Головне видавництво видавничого об'єднання Вища школа», 1985.

3. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Підручник. Київ. Видавничий центр «Академія», 2004.

4. Балабанова Л.М. Судова патопсихологія (питання визначення норми і відхилень). Д.: Сталкер, 1998. 432 с.

5. Ушакова Т.Н. Текст як об'єкт психологічного аналізу. *Психологічний журнал*. 1989. Т. 10.

6. Прожогіна І.М. Мовленнєва інерція в спонтанному усному мовленні (на матеріалі телеінтерв'ю) : автореф. дис. … канд. філолог. наук. Київ, 1998.

Комаринська Юлія,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ВИЗНАЧЕННЯ ОБСТАВИН, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Досудове розслідування базується на виявленні, зборі та аналізі доказової інформації стосовно кримінальної події що розслідується. Зрозумілим є те, що процес вчинення кожного кримінального правопорушення є індивідуальним навіть якщо воно відбувається по наміченому правопорушником плану, повторно чи систематично. Це обумовлено відмінностями у обстановці та механізмі його вчинення, особистісних характеристик осіб як правопорушників так і потерпілих, різноманітних обставин, що не залежать від їх прагнень.

Однак є певні спільні умови, фактори, що визначають кримінально-протиправну діяльність, навіть якщо є поєднання декількох кримінальних правопорушень різних видів. Такі фактори визначені у Кримінальному процесуальному кодексі у статті 91 – це обставини, що підлягають доказуванню. Іншими словами обов'язковим завданням слідчого (дізнавача) є доведення самої події кримінально-караного діяння, що характеризується часом, безпосереднім місцем та способом його вчинення; доведення форми психічного ставлення особи до дії чи бездіяльності, що вона вчиняє, мети та мотиву, доведення фактів, що характеризують особу підозрюваного (обвинуваченого), в тому числі тих обставин, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого, обтяжують чи пом'якшують покарання або є підставами для звільнення від реального відбування покарання; доведення обставин матеріального характеру, що

визначають розмір завданої шкоди та є підґрунтям для визначення виду заходів кримінально-правового характеру [1].

Саме для проведення якісного та кваліфікованого доказування зазначених вище обставин необхідним є встановлення додаткових фактів та умов, що мають більш індивідуальний характер відповідно до виду кримінального правопорушення та слідчої ситуації. Встановлення таких обставин є одним з інструментів процесу доказування.

Такі обставини у криміналістиці науковці визначають як «обставини, що підлягають встановленню» [2, 3, 4 та інш.] або «обставини, що підлягають з'ясуванню» [5, 6, 7 та інш.]. Однак, на нашу думку, слід підтримати проведене дослідження думок науковців Самойленком С. В., який зазначив: «поняття встановлення більше співпадає із сутністю пошуково-пізнавальної діяльності під час досудового розслідування» [8]. Адже такі обставини потребують не лише з'ясування, а й ствердження та обґрунтування. Тобто з'ясовані обставини повинні ґрунтуватися на слідовій інформації, яку можливо дослідити та проаналізувати, в тому числі з використанням спеціальних знань.

Інтеграційний характер кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством вимагає від слідчого під час досудового розслідування швидко виявляти та критично аналізувати великий масив слідової інформації та ґрунтуючись на висновках визначати процес доказування відповідно до норм кримінального та процесуального законодавства.

Отже з метою встановлення події кримінального правопорушення, що пов'язано із домашнім насильством, необхідним є встановлення не лише часу його вчинення, місця та способу вчинення, а й встановити зв'язок такого кримінального правопорушення із домашнім насильством. На зв'язок двох кримінальних правопорушень можуть вказувати як ідеальні сліди (показання потерпілої особи, свідків) так і матеріальні сліди (сліди побоїв на потерпілій особі різної давності, розтрощенні меблі, розірваний одяг, відсутність належних умов проживання (антисанітарія, відсутня їжа, спальне місця, тощо) а також умов виховання (відсутність підручників, книжок, тощо).

Стосовно місця вчинення – необхідним є встановлення чи в одному місці вчинено було два кримінальних правопорушення, чи це окремі місця. Якщо місця вчинення окремі, то встановленню підлягає зв'язок між цими місцями, можливість доступу до них, вірогідність перебування на них і потерпілого і підозрюваного, характеристика обстановки на цих місцях, тощо.

Також необхідним є встановлення й часових проміжків та тривалості домашнього насильства, встановлення наявності та

кількості зафіксованих фактів притягнення до адміністративної відповідальності за домашнє насильство підозрюваної особи. Також необхідним є встановлення не лише форми вчинення домашнього насильства, а й безпосереднього способу (способів) його вчинення.

Встановленню підлягає і способи приховання як домашнього насильства так і кримінального правопорушення, що з ним пов'язане. Аналіз кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством засвідчує, що, як правило, у ході вчинення таких протиправних дій злочинець не використовує ніяких прийомів для його приховування. Найбільш часто дії по приховуванню факту домашнього насильства виконуються після вчинення кримінального правопорушення. Причому, необхідно зауважити, що дані дії можуть вчинятися як злочинцем, так і потерпілим [9, с. 18].

Виходячи із зазначеного потребує встановлення доказів того хто саме чинив домашнє насильство і хто вчинив пов'язане із ним кримінальне правопорушення. Адже непоодинокі випадки коли потерпіла особа, захищаючись від домашнього насильства чинить інше кримінальне правопорушення стосовно домашнього насильника.

З метою доказування винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форми вини, окрім зазначеного необхідним є встановлення наявності або відсутності способу підготовки до вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із домашнім насильством.

Встановлення природи побудови родинних відносин, побутової залежності, ступеня родинних зав'язків, соціально-матеріального положення членів родини дозволить довести мотив і мету вчинення кримінального правопорушення, Проведене дослідження дозволило виокремити основні мотиви вчинення такого роду кримінальних правопорушень: ворожі мотиви, мотиви зміцнення свого авторитету у сім'ї, мотиви збереження сім'ї, мотиви ревнощів, корисливі мотиви [10].

З метою доказування обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження, необхідним є встановлення не лише даних про особу правопорушника таких як вік, соціальний статус, рівень освіченості, місце роботи та рід діяльності тощо, а й даних про перебування на обліку у психіатра та нарколога, можливих захворювання, що призводять до агресивної поведінки. До таких обставин також слід віднести і встановлення кола та вікових категорій потерпілих осіб. Адже кримінальне правопорушення вчинене відносно найбільш вразливих категорій осіб таких як діти, особи похилого віку,

особи з інвалідністю, тимчасово переміщені особи, має більш суворі наслідки.

Суттєвим для процесу доказування є встановлення ознак вчинення окремого кримінального правопорушення і домашнього насильства у співучасті. у разі наявності ознак співучасті необхідним є встановлення ролі кожного з учасників, їх спільних та особистих мотивів.

Зрозуміло, що наведений перелік обставин, що необхідно встановити у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень, не є вичерпним, коло зазначених обставин буде залежати від слідчої ситуації та виду вчиненого кримінального правопорушення, що стало «апогеєм» домашнього насильства. Однак, з метою забезпечення ефективності досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством нами виокремити групи обставин, що підлягають встановленню: 1) обставини, що стосуються окремого кримінального правопорушення; 2) обставини, що стосуються домашнього насильства; 3) загальні (спільні) обставини, що доказують зв'язок окремого кримінального правопорушення із домашнім насильством.

Список використаних джерел

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України*. (2013). Офіційний вебпортал парламенту України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Колесніков, В. В. (2004). Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні злочинів, пов'язаних із пожежами.

3. Курята, Л. Л. (2020). Обставини, які підлягають встановленню під час розслідування шахрайства.

4. Якимович, Р. І., & Якимович, Р. І. (2023). Окремі обставини, що підлягають встановленню під час розслідування злочинної діяльності суб'єктів підвищеного злочинного впливу.

5. Журавель, В. А. (2010). Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*, (10), 12-20.

6. Пчеліна, О. В., & Пчелін, В. Б. (2024). Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування резонансних статевих кримінальних правопорушень.

7. Гусєва, В. О. (2021). Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування втручання в діяльність працівника правоохоронного органу.

8. Самойленко, С. В. (2022). Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування провокації підкупу. *Аналітично-порівняльне правознавство*, (4), 353-357.

9. Ботнаренко, І. А., Комаринська, Ю. Б., Джужа, О. М., Дякін, Я. О., & Тичина, Д. М. (2023). Обставини, що підлягають доказуванню

під час розслідування домашнього насильства. Circumstances to be proved during the investigation of domestic violence.

10. Комаринська, Ю. (2022). Мотиви вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Юридична психологія*, *30*(1), 94-102.

Косигіна Наталія Альбертівна,
завідувач лабораторії почеркознавчих досліджень та технічної експертизи документів Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

Сакалюк Віта Русланівна,
старший судовий експерт лабораторії почеркознавчих досліджень та технічної експертизи документів Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ЗРАЗКІВ ПІДПИСІВ У СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧІЙ ЕКСПЕРТИЗІ

Почеркознавство – це самостійна галузь (розділ) криміналістики та судової експертизи. Являє собою систему знань про закономірності почерку, а також закономірності його дослідження.

Почерк – це зафіксована у рукописі, характерна для кожної людини і заснована на її письмово-рухових навичках, система рухів та інших прийомів, за допомогою яких виконується рукопис.

Судово-почеркознавча експертиза проводиться з метою встановлення оригінальності підпису та рукописного тексту для виявлення факту підробки документів. Шляхом проведення експертизи підпису, достовірно можна встановити, чи належить він саме тій особі, від імені якої поставлений. Теж саме можна встановити і щодо приналежності рукописного тексту.

Дослідженню та вивченню у судово-почеркознавчій експертизі – експериментальних зразків підпису приділяли такі вчені, як Н.В. Воробйова, А.І. Вінберг, В.В. Ліповський, А.А. Купріянова, А.І. Манцвєтова, А.І. Мельникова, З.С. Меленевська, А.П. Моісєєв, С.А. Ципенюк та ін.

Допущені помилки при відборі зразків, можуть спричинити експертну помилку та спрямувати суд чи слідство по невірному шляху. Основна умова, яка ставиться до зразків, що направляються для

експертного дослідження – достовірність, тобто безперечна та безсумнівна належність рукописів (підписів) саме тій особі, чиїми зразками вони являються.

Якість зразків розуміється їх порівнянність із досліджуваним об'єктом по ряду своїх характеристик.

Достатня кількість зразків означає такий їхній об'єм, який би забезпечував можливість повного та всебічного співставлення усіх ознак, які містяться у рукописах та підписах.

Для вирішення судово-почеркознавчих завдань існує три види зразків почерку та підписів:

- вільні;
- умовно вільні;
- експериментальні.

Вільними зразками є рукописні тексти, рукописні записи (літерні та цифрові), підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення, цивільних, адміністративних чи господарських справах і не пов'язані з їх обставинами.

Умовно-вільними є зразки почерку та (або) підпису, виконані певною особою до відкриття провадження у справі, але пов'язані з обставинами цієї справи, або виконані після відкриття провадження у справі та є як пов'язаними зі справою, так і не пов'язаними з її обставинами; експериментальні зразки почерку та (або) підпису, що виконані за завданням органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), у зв'язку з призначенням такої експертизи [1].

Експериментальні зразки почерку (підписів) – тексти, записи (підписи), що виконуються спеціально для використання в якості порівняльного матеріалу для проведення почеркознавчої експертизи, в умовах, максимально наближених до тих (як передбачається), в яких виконувалися досліджувані рукописи (підписи).

Необхідність надання експериментальних зразків підписів обумовлена тим, що вони дозволяють:

- провести додаткову перевірку достовірності вільних зразків;
- заповнити прогалини в обсязі та якості вільних зразків (відсутність серед останніх відповідних досліджуваним різних варіантів підписів). В окремих випадках це зумовлено потребою провести експертне дослідження за відсутності вільних зразків у разі неможливості їх отримання [2].

Особливе значення при отриманні експериментальних зразків мають відомості, чи виконувався досліджуваний документ особою у

незвичайному стані (наприклад, під час захворювання органів зору, опорно-рухового апарату, тривалі систематичні навантаження на кисть, неврологічні захворювання та інші), а також стан певної особи при виконанні зразків.

Слідчий, який призначає дослідження (суддя), повинен особисто керувати процесом відбирання експериментального порівняльного матеріалу, що гарантує достовірність і доброякісність останнього. За можливості, з цією метою варто запросити для надання допомоги у відборі зразків спеціаліста. При підготовці до відбору експериментальних зразків слід визначити:

- мету відбору; умови відбору (поза, звичність приладу, яким виконується написання, наприклад, використання окулярів, якщо особа ними користується);
- характер необхідних зразків (тексти буквені чи цифрові, підписи); обсяг відібраних зразків (кількість аркушів з текстом, підписами);
- матеріал письма (бланки, папір з лініюванням або без нього, папір розграфлений та розлінований від руки), вид приладу письма.

У випадку коли підписи виконувались на бланках (касові ордери, квитанції, поштові перекази, платіжні відомості тощо), експериментальні зразки слід відбирати на таких самих бланках або на папері, що розграфлений відповідно до бланка [1].

Якщо розташування підпису, що досліджується, не визначається характером документа, експериментальні зразки відбираються на окремих аркушах як лінованого, так і нелінованого паперу. Бажано після нанесення 10 – 15 експериментальних підписів аркуші паперу треба міняти.

Експериментальні зразки підписів повинні виконуватися на окремих аркушах і в кілька прийомів, з розривом у часі, щоб уникнути наслідування, навмисного спотворення, змалювання, тощо.

Проведені результати аналізу серед матеріалів цивільних, адміністративних, господарських справ та матеріалів кримінальних проваджень свідчать, що упродовж останнього року лише 28 % випадків визначено: стан пишучого, мету відбору; спосіб та умови відбору (поза, звичність приладу, яким виконується написання), характер необхідних зразків (підписи); обсяг відібраних зразків (кількість аркушів з підписами); матеріал письма (бланки, папір з лініюванням або без нього, папір розграфлений та розлінований від руки), вид приладу письма, посвідчені органом, який призначив експертизу та ін.

Викладене вище свідчить про необхідність органом, який призначає експертизу, особисто керувати процесом відбирання експериментального порівняльного матеріалу, що гарантує достовірність і доброякісність останнього. Помилки допущені при отриманні зразків (вільних, умовно-вільних, експериментальних), можуть стати як причиною порушення процесуальних строків, так і привести до того, що у ході проведення дослідження експерт дійде до висновку, що вирішити поставлене питання не надається можливим.

Список використаних джерел

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року №53/5 (у чинній редакції).

2. Воробйова Н.В. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу. Харків, 2017.

Кравчук Олег Вікторович,
професор кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор

Недоборська Карина Леонідівна,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ З ТІЛА НЕЖИВОЇ ЛЮДИНИ (ТРУПА) В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах наявності як зовнішніх, так і внутрішніх конфліктів у країні питання дотримання конституційних принципів під час воєнного стану має важливе значення. Війна, яка триває в Україні, поставила перед правоохоронною системою численні виклики, зокрема постійне розкопування масових поховань на рекультивованих територіях. Ця конкретна ситуація вимагає підвищеної уваги збоку кримінологів, судово-медичних експертів і слідчих, оскільки виникла відповідальність за ідентифікацію тіл і визначення обставин і часу смерті.

Дія з вилучення зразків для дослідження є слідчим заходом, а її порядок регулюється ст. 245 КПК України. Відповідно до встановлених процедурних вказівок щодо збирання зразків, ці зразки можуть бути класифіковані на певні типи, кожен з яких має свій власний визначений метод отримання: зразки об'єктів, зразки документів та біологічні зразки окремих осіб [5].

В умовах воєнного стану основним методом експертизи є взяття зразків з тіла загиблого. Це може включати відбитки пальців рук або зубів, які досліджуються судово, щоб ідентифікувати особу чи померлого. Крім того, різні біологічні матеріали, такі як кров, блювотні маси, слина, волосся та нігті, можуть бути зібрані з тіла померлої особи для проведення різних видів судово-медичних або біологічних експертиз [2, с. 289].

Важливо зазначити, що чинне кримінально-процесуальне законодавство конкретно не визначає порядок відібрання проб з трупів, а також не визначає види проб, які підлягають відбору. Проте відбувся значний розвиток у процесі ідентифікації завдяки набранню чинності Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» від 9 липня 2022 року. Цей закон вводить ключові поняття, такі як: біологічний матеріал, геномна інформація людини, молекулярно-генетична експертиза, Електронний реєстр геномної інформації людини та суб'єктів, які беруть участь у зборі біологічного матеріалу. Відповідно до пункту 3 статті 4 цього закону, державна реєстрація геномної інформації в Україні слугує різним цілям, у тому числі ідентифікації невпізнаних трупів людей, їх останків і частин тіла [4].

У розслідуванні кримінальних правопорушень та здійсненні кримінального провадження можуть виникнути труднощі через відсутність конкретних методичних рекомендацій. Крім того, відсутність чітких норм також може перешкоджати проведенню слідчих дій та експертиз. Для забезпечення конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану вкрай важливо, щоб усі органи державної влади працювали ефективно та злагоджено.

Під час дослідження військових злочинів зазвичай доводиться ідентифікувати тіла, і це завдання можна виконати шляхом візуальної оцінки фізичних характеристик, особистих речей і документації, або за допомогою судової одонтології та аналізу геномної ДНК.

Однак роль судово-медичного експерта стає значно складнішою за певних сценаріїв:

1. У випадках, коли тіло померлого протягом тривалого часу знаходилося на відкритому вологому повітрі або було поховано у

вологому ґрунті, процеси розкладання, такі як автоліз і омилення, прискорюються. [6, с. 74].

2. Фрагментація трупа може статися внаслідок серйозних травм, спричинених вибухами, пострілами або іншими травматичними інцидентами.

3. Коли місце поховання неодноразово змінюється сторонніми учасниками [3, с. 372].

Для проведення порівняльних досліджень в якості проб відбирають кровних родичів померлого. Міністерство внутрішніх справ України відповідає за ведення Електронного реєстру геномної інформації, який є функціональною складовою єдиної інформаційної системи міністерства. Ведення Електронного реєстру покладається на юридичну особу, уповноважену на це Міністерством внутрішніх справ України та діє під його юрисдикцією чи підпорядкуванням. Зважаючи на контекст, дуже важливо враховувати досвід інших країн у ідентифікації тіл під час збройних конфліктів [4].

У сфері спеціалізованих ініціатив з ідентифікації ДНК експерти обговорюють програми, які успішно ідентифікували десятки тисяч людей. Найзначніші ініціативи з аналізу ДНК на сьогоднішній день зіграли вирішальну роль у ідентифікації численних жертв конфліктів на Балканах, що тривали з 1991 по 2000 роки, а також приблизно 1700 осіб, які загинули під час терористичної атаки на Всесвітній торговий центр у вересні 2001 року в Нью-Йорку. Менші програми ідентифікації ДНК, які включають обмежену кількість осіб, використовують аналогічний процес для підтвердження передбачуваної особистості за допомогою аналізу ДНК [1, с. 21].

Маючи справу з програмою ідентифікації, яка включає велику кількість неідентифікованих осіб, необхідно враховувати кілька факторів. Для програми ідентифікації людських останків на основі ДНК вкрай важливо визначити розмір і вартість програми. Це включає оцінку кількості осіб, яких можна ідентифікувати, наявність профілів ДНК із останків та збір контрольних зразків від родичів зниклих безвісти осіб. Крім того, програма повинна враховувати додаткові витрати та складність випробувань.

Обробка сотень або тисяч людей може бути складним завданням, яке може перевищити можливості більшості лабораторій:

1. Може знадобитися розширення існуючих потужностей або аутсорсинг.

2. Впровадження такої програми може призвести до навантаження на ресурси місцевої судово-медичної служби,

потенційно вплинувши на її здатність проводити звичайні медичні огляди.

3. Працюючи над такою масштабною програмою важливо мати вищий рівень гарантії та контролю якості.

4. Слід також передбачити труднощі у роботі з родичами померлих осіб.

5. Важливо донести до органів державної влади та сімей зниклих безвісти, що масштабні програми виявлення наслідків військових конфліктів можуть тривати кілька років.

6. Важливо мати чітко визначену «стратегію виходу», щоб визначити, коли соціальна вигода від процесу переважує його вартість і складність [4].

Законодавець встановив конкретні процесуальні процедури отримання різних видів зразків для експертизи, зокрема зразків документів, зразків предметів, біологічних зразків від фізичних осіб [1]. Під час воєнного стану найчастіше зустрічаються зразки, взяті у померлих.

Проте чинний порядок відбору зразків для проведення експертизи, визначений КПК, не дозволяє відбирати такі зразки у померлої особи у встановленому законом порядку. Законодавець не тільки не встановив порядок взяття проб з трупа, але й взагалі не визнав цей вид доказів.

З метою підвищення ефективності роботи експертів доцільно включити до КПК норму, яка регулює порядок отримання зразків експертиз під час воєнного стану. Чинний порядок отримання зразків у кримінальному провадженні позбавлений процесуальних інструкцій та обмежує застосування примусу, що потенційно може порушити права осіб, які беруть участь у провадженні [2]. Більш ефективний механізм для експертів може бути створений за допомогою впровадження цього запропонованого правила.

У світлі поточних обставин правоохоронні органи включають збір та аналіз зразків померлих осіб у свої процедури розслідування кримінальних правопорушень. Ці зразки є важливими доказами та забираються на експертизу, за результатами якої документується висновок експерта. Цей необхідний процес вимагає від слідчого отримати дозвіл прокурора, який дає дозвіл на проведення слідчої (розшукової) дії з відібрання зразків трупа.

Запропонована процедура з двох причин суперечить КПК:

1. По-перше, він не враховує відмінності між померлою особою (трупом) і живою людиною (людиною).

2. По-друге, хоча слідчі стверджують, що така процедура певною мірою гарантувала б залучення певних об'єктів як зразків до кримінального провадження, ми вважаємо, що вона не гарантує прийнятності цих зразків чи висновку експерта на основі аналізу зазначених об'єктів.

За цих обставин вкрай важливо розглянути точку зору захисту, оскільки висновок експерта ґрунтується на фактичних даних, отриманих у порядку, визначеному КПК, він вважається прийнятним. Тому захисники мають можливість оскаржити такі дії [7].

Відсутність визначеного КПК конкретного порядку відбору зразків від померлих (трупів) створює явну можливість для порушення прав учасників кримінальних справ, втрати важливих доказів, встановлення невигідних обставин, правові прецеденти. Ця загальна шкода суттєво знижує ефективність розслідування кримінальних справ. У зв'язку з відсутністю передбаченого КПК порядку відібрання зразків експертизи від померлих (трупів) виникають ситуації, коли для учасників кримінального провадження стає об'єктивно неможливо зібрати докази та забезпечити їх допустимість.

Таким чином, для забезпечення комплексного та ефективного процесу збирання доказів для всіх учасників кримінального провадження вкрай необхідно внести відповідні зміни до КПК. Ці зміни чітко визначать процесуальний статус померлих осіб (трупів) і встановлять конкретний протокол отримання від них зразків для дослідження. Оскільки повномасштабна війна триває, навантаження на правоохоронні органи та експертні установи продовжує стрімко зростати. Сумна реальність ідентифікації значної кількості тіл стала частиною, яка супроводжує процес повернення окупованих територій. У світлі цих обставин українські експерти повинні адаптуватися до нових умов роботи та використовувати знання, отримані з іноземної практики.

Для посилення та оптимізації діяльності у цій сфері існує можливість виокремлення окремих підрозділів або створення спеціалізованих слідчих комісій при Міністерстві оборони України. Такий підхід прискорить робочий процес. Крім того, вкрай важливо створити комплексну систему обліку зубів і відбитків пальців, що сприятиме швидкій ідентифікації померлих.

Список використаних джерел

1. Missing people, DNA analysis and identification of human remains − International Committee of the Red Cross. URL: https://www.icrc.org/en/publication/4010-missing-people-dna-analysis-and

identification-human-remains-guide-best-practice (дата звернення: 12.05.2024).

2. Антонюк П.Є., Антощук А.О., Куций Р.В. Тактика отримання зразків в кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2021. Вип. 5. С. 281-289.

3. Дуфенюк О.М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал.* С. 369−374. URL: http://lsej.org.ua/4_2022/88.pdf (дата звернення: 12.05.2024).

4. Закон України № 2391-IX від 09.07.2022 «Про державну реєстрацію геномної інформації людини». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text (дата звернення: 12.05.2024).

5. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 12.05.2024).

6. Ольховський В. О., Голубович Л. Л., Визначення давності настання смерті : монографія. Харків : ФОП Бровін О.В., 2017. 168 с.

7. Оскарження висновку експерта у кримінальному провадженні. URL: https://el-research.center/2023/04/04/oskarzhennya-vysnovku-eksperta-u-kryminalnomu-provadzhenni/ (дата звернення: 12.05.2024).

Кріцак Іван Васильович,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем досудового розслідування; доцент кафедри кримінального права і кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗАХІДНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ: ВАЖЛИВІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ОРІЄНТИРИ

Розвиток кримінології в Німеччині через передовий досвід кримінологічних прерогатив у Великобританії, що може бути запозиченим для України. Через поточні структурні проблеми кримінології в Німеччині Ф. Льозель пропонує звернутися до закордонної кримінології, зокрема, Великої Британії – Інститут кримінології Кембридзького університету. Очевидно, що кримінологія у Великобританії сильніша, ніж у Німеччині. Майбутній розвиток

німецької кримінології стосується зв'язку між кримінологією та правом, гнучкої структури викладачів, безперервної освіти з кримінології, кримінології поза університетами та єдності дисципліни [1]. Виходячи зі сказаного слід констатувати, що кримінологія в Німеччині зустрічається з низкою структурних проблем, які впливають на її розвиток та ефективність. Одним із можливих рішень є вивчення закордонного досвіду, таких країн як Великобританія, де кримінологія є більш розвиненою та впливовою. Враховуючи окремі перспективні напрямки важливих прерогатив Німеччина може зміцнити свою кримінологічну науку та практику, зробивши її більш ефективною та актуальною для сучасних викликів. Тут слід назвати важливість наступної кримінологічної політики: - посилення співпраці між кримінологами та юристами, що сприятиме більш ефективному застосуванню теоретичних знань на практиці. Це дозволить розробляти більш обґрунтовані законодавчі ініціативи та політику, що базуються на наукових дослідженнях; - запровадження гнучкої системи викладання, що включає залучення спеціалістів з різних галузей та практиків, може підвищити якість освіти та зробити її більш актуальною; - створення програм безперервної освіти для професіоналів, які працюють у сфері кримінології та кримінального права та інших суміжних галузях, дозволить оновлювати свої знання та навички відповідно до новітніх досліджень та практик; - розширення можливостей для кримінологічних досліджень та освіти за межами університетів, включаючи навчання та стажування на базі науково-дослідних інститутів та громадських організацій, сприятиме більшому поширенню знань та їх практичному застосуванню; - сприяння міждисциплінарним науковим підходам та об'єднанню зусиль різних фахівців може допомогти у комплексному розумінні та розв'язання проблем кримінології. Вважаємо, що такі рекомендації можуть бути особливо актуальними для розвитку української кримінології.

Етноцентризм в азійській кримінології та важливість його подолання шляхом налагодження тісних взаємодій з висвітленням національно-ментальних особливостей держави у рамках регіоналістики. Л. Моосаві, наголошує, що як і всі інші соціальні науки, кримінологія характеризується етноцентризмом, який часто виключає незахідну науку. Азійська кримінологія прагне виправити цю проблему шляхом проблематизації та вироблення кримінологічних знань з включенням маргіналізованих поглядів. Автор пропонує серйозну, але доброзичливу критику, щоб подолати брак теоретичних запитань. Стверджується, що азійська кримінологія може

деколонізувати кримінологію, якщо будуть подоланими встановлені стандарти [2]. Справді, етноцентризм у кримінології, як і в інших соціальних науках, часто призводить до домінування національних позицій, що виключає закордонні наукові підходи. Азійська кримінологія прагне виправити цей дисбаланс шляхом включення різноманітних наукових позицій, що виникають з локальних контекстів та культурних особливостей регіону. Вона ставить за мету створення знань, що враховують специфіку азійських суспільств та західні моделі/підходи. Однак на цьому шляху найчастіше зустрічаються такі труднощі: - більшість наукових праць пишуться англійською мовою, що може ускладнювати доступ до знань для науковців, які не володіють англійською. Створення двомовних або багатомовних ресурсів може сприяти широкому обміну знаннями; - західні академічні установи часто мають більше ресурсів і впливу, що ускладнює доступ до глобальних наукових платформ для незахідних науковців. Підтримка та розвиток місцевих академічних установ в Азії може сприяти рівноправному обміну знаннями; - західні теоретичні підходи можуть не враховувати локальні культурні та соціальні особливості. Розробка і впровадження теорій, що базуються на азійських культурних і соціальних контекстах, допоможе створити більш релевантні знання; - роботи азійських кримінологів можуть не отримувати належного визнання в західних наукових колах. Підтримка міжнародного співробітництва та публікація досліджень в престижних міжнародних журналах допоможе змінити цю ситуацію; - азійська кримінологія має потенціал для деколонізації західної кримінології на засадах духовно-ціннісних начал, але для цього необхідно подолати вищезгадані бар'єри та створити умови для більш рівноправного обміну знаннями.

Стосовно України, скажемо, що у соціальних науках та кримінології країн постсоціалістичного простору довгий час домінував етноцентризм, який часто ігнорував досягнення західної науки. Проте, сьогодні важливо враховувати закордонний досвід, виробляючи кримінологічні знання на етнонаціонально ментальних рівнях. Включення західної кримінології у наше дослідницьке поле відкриває широкий спектр тем, що дозволяє вивести українську кримінологію на новий рівень наукових відкриттів. Це сприяє подоланню бар'єрів та взаємодоповненню наукових знань. Західна кримінологія пропонує підходи, методи та концепції, які можуть значно збагатити наші дослідження. Таке взаємодоповнення дозволить створити більш ефективні стратегії для боротьби зі злочинністю та зміцнення правопорядку в нашій державі. На цьому шляху важливим є: -

запозичення ефективних/успішних практик інших країн для зниження рівня злочинності; - застосування нових методик реабілітації й ресоціалізації засуджених; - вивчення міжнародних практик боротьби з корупцією і застосування їх в українських реаліях; - аналіз діяльності правоохоронних структур і методів боротьби з організованою злочинністю на міжнародному рівні.

Важливість насичення фільмів TikTok, YouTube та інших месенджерів кримінологічною/кримінотеологічною спрямованістю задля виходу з криміногенних станів зла. Н. Рафтер ставить питання важливості надання дослідженню кримінальних фільмів більшого значення. А саме: як кримінальні фільми пов'язані з кримінологією? На прикладі перегляду останніх кримінальних фільмів про сексуальні злочини, автор наголошує на необхідності концептуалізувати таку діяльність, як окремий аспект популярної кримінології, а популярну кримінологію як аспект самої кримінології. Якщо ми визначаємо кримінологію як науку про злочинність і злочинців, стає зрозуміло, що кіно є одним із першоджерел, за допомогою якого люди отримують свої уявлення про природу злочинності. Деякі з цих ідей перегукуються з академічною кримінологією, тоді як інші висувають етичні, філософські та психологічні погляди, що виходять за рамки академічних досліджень. Визнаючи, що популярна кримінологія є невіддільною частиною кримінології, можна суттєво пожвавити вивчення кримінальних фільмів і саму кримінологію [3].

Загалом, поєднання академічних знань та популярних медіа може суттєво оживити як перегляд кримінальних фільмів, так і саму кримінологію, зробивши її більш доступною та цікавою для широкої аудиторії. На цьому шляху важливими є такі аспекти:

- кримінологія як наука традиційно зосереджується на вивченні злочинності та злочинців, проте в сучасних умовах вона повинна розширити свої межі й враховувати нові підходи до розуміння та популяризації знань про злочинність. Одним з таких підходів є концептуалізація нового напряму – «популярної кримінології», яка досліджує роль кіно та інших медіа у формуванні уявлень про природу злочинності в суспільстві.

- пропонується розглядати фільми не лише як засіб розваги, але і як інструмент висвітлення та інформування про кримінальні явища. Фільмографія може черпати багато ідей з академічної міждисциплінарної кримінології, особливо стосовно морально-етичних та духовних поглядів на світ. Це дозволить створювати

глибокі та змістовні фільми, що сприятимуть кращому розумінню глядачами складних аспектів злочинності.

- для популяризації кримінологічних знань важливим є використання сучасних платформ, таких як TikTok, YouTube та інші месенджери. Вони допоможуть донести до широкої аудиторії ключові кримінологічні концепції та дослідження у доступній та зрозумілій формі, загалом сприятимуть формуванню глядацьких симпатій. Наприклад, короткі відео на TikTok можуть представляти кримінологічні кейси або розвінчувати популярні міфи про злочинність, тоді як на YouTube можна публікувати більш детальні аналізи та документальні фільми.

Важливість нерозривного взаємозв'язку криміналістики та кримінології задля нових інноваційних звершень та здобутків. Я. Метенко, розглядаючи важливі питання взаємодії криміналістики та кримінології у Словаччині, наголошує, що хоча кримінологія є дисципліною з найдавнішими традиціями в дослідженні злочинності, водночас історія кримінології мала б сказати про місце наукових методів оцінки злочинності, феноменології та етіології. Криміналістика спрямована на оцінку та пошук слідів усіх форм вчиненого злочину. Продукти криміналістики використовуються кримінальним розслідуванням. Історія кримінології не проаналізувала ані деталей наукової основи методів, ані того, як вони насправді працювали. Ці дослідження завжди походили від «сестринської» дисципліни, криміналістики, яку можна визначити як науку, що займається розпізнаванням, збором, ідентифікацією та інтерпретацією слідів чи речових доказів, а також залученням природничих наук до вирішення юридичних питань [4]. Кримінологія – це наука з найдавнішими історичними коренями, адже її начала сягають ангельського світу, Адама та Єви, каїнового вбивства та усієї біблейської історії, аж до сьогоднішнього дня. В юриспруденції серед усіх галузей, найбільш усталені традиціоналістські позиції склалися у криміналістиці. Студенти та курсанти хочуть почути набагато більше з викладання криміналістики провідними лекторами, однак таке завдання можливе завдяки кримінології. Тому розслідування злочину та дослідження проблем злочинності йдуть завжди поряд. Важливе значення у здійсненні кримінологічного аналізу відіграють криміналістичні методи наукового дослідження. Криміналістика спрямована на оцінку та пошук слідів злочину, тому раціональний теоретичний чи практичний продукт криміналістики широко використовується кримінологією. Кримінологія досі не здійснила належну оцінку багатьох методів криміналістичного аналізу.

Сестринський симбіоз криміналістики та кримінології є надзвичайно важливим. Сьогодні криміналістика як міждисциплінарна галузь є такою, що займається не лише розпізнаванням, збором, ідентифікацією та інтерпретацією слідів чи речових доказів. Вона залучає до свого спектру широкий арсенал природничих наук задля вирішення багатьох юридичних питань. Особливе значення тут відіграє кримінологія.

Розвиток сучасної криміналістики крізь призму духовно-культурних цінностей та знаменитої «теорії віддзеркалення», коли у всьому слід бачити відображення Бога. Елізабет Т. Васко , Ліндсі Феррара у своєму дослідженні: «Справжній злочин і справедливість Бога: етика, медіа та судова експертиза» (США) використовуючи інструменти судово-медичної експертизи та християнської богословської етики відтворюють відомі кримінальні справи в їх соціальному та судово-медичному контекстах. Особлива увага приділяється способам, за допомогою яких моделі системного невігластва та соціальної нерівності підтримують боротьбу з чорношкірими та насильство щодо жінок у суспільстві загалом і в повсякденному житті. Досліджується західний феномен злочину та його вплив на християнську моральну уяву. Автори торкаються питань теологічного та морального залучення кримінального правосуддя, теологічного залучення популярних ЗМІ, судової експертизи в ЗМІ тощо [5]. Криміналістика та кримінологія відіграють важливу роль в контексті сучасної російсько-української війни. Масові ДНК-експертизи, проведені для ідентифікації загиблих українських воїнів, свідчать про величезні втрати та потребу у відновленні справедливості. Смертність, яка досягла небачених масштабів після Другої світової війни, нагадує людству про важливість християнської етики та моралі у подоланні зла та несправедливості. Воєнні злочини, зокрема нелюдське поводження з військовополоненими, стали страшною реальністю багатьох воєн. Це свідчить про необхідність викорінення системного невігластва та дотримання звичаїв і традицій війни. Насильство та жорстоке поводження з людьми під час війни є неприйнятними. Християнська мораль може надати важливий вплив на кримінальне правосуддя, сприяючи запровадженню кращих практик виходу зі станів війни, злоби, ненависті та апатії. Використання багатьох платформ може допомогти у поширенні знань та етичних норм, що сприятимуть відновленню справедливості та моральних цінностей у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Lösel F. Criminology in Great Britain. Monatsschrift fur kriminologie und strafrechtsreform. № 96 (2-3). 2013. PP. 131–139.

2. Moosavi L. A Friendly Critique of Asian Criminology and Southern Criminology. British journal of criminology. № 59 (2). 2019. PP. 257–275.

3. Rafter N. Crime, film and criminology - Recent sex-crime movies. Theoretical criminology. № 11 (3). 2007. PP. 403-420.

4. Metenko J. Criminalistics and criminology in Slovakia. 3rd International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts, SGEM 2016. PP. 577–584.

5. Vasko E. T., Ferrara L. True Crime and the Justice of God: Ethics, Media, and Forensic Science. Orbis Books, 2022. 185 p.

Кузнєцова Тетяна Вікторівна,
головний судовий експерт Центру судових і спеціальних експертиз Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

РОЛЬ ТА МІСЦЕ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ЗУМОВЛЕНИХ ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Судова експертиза на сьогодні є одним із актуальних напрямів експертного забезпечення правосуддя, і продовжує набувати особливо важливого значення в умовах військової агресії російської федерації в Україні. Під час воєнного стану пріоритету набуло розслідування кримінальних проваджень, зареєстрованих за ознаками кримінальних правопорушень передбачених такими статтями Кримінального Кодексу України як: стаття 109 (Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади), стаття110 (Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України), стаття 111 (Державна зрада), стаття 111-1 (Колабораційна діяльність), стаття 114 (Шпигунство), стаття 161 (Порушення рівноправності громадян залежно від їх релігійних переконань, вчинене службовою особою), стаття 258-3 (Створення терористичної групи чи терористичної організації), стаття 436 (Пропаганда війни), стаття 436-2 (Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України), стаття 438 (Порушення законів та звичаїв війни), що переважно відносяться до підслідності Служби безпеки України.

У ході розгляду матеріалів досудового розслідування у таких провадженнях зазвичай виникають питання, для вирішення яких необхідні спеціальні знання у різних галузях, зокрема спостерігається

тенденція до актуалізації ролі судової психологічної експертизи, яка є однією із форм застосування психологічних знань у юриспруденції. Саме за допомогою психологічної експертизи стає можливим: з'ясування мотиву вчинення злочину; встановлення здатності психічно здорових учасників кримінального процесу сприймати обставини, що мають значення для справи, та давати про них відповідні свідчення; дослідження індивідуально-психологічних властивостей, в тому числі акцентуацій характеру суб'єкта та його емоційно-вольових особливостей, що можуть впливати на зміст і спрямованість дій в певній ситуації; визначення наявності або відсутності у особи стану фізіологічного афекту або іншого емоційного стану, що може впливати на їх свідомість і вчинки у момент вчинення протиправних дій; встановлення важливих чинників психічного життя та поведінки людини, закономірностей перебігу психічних процесів, емоційного стану та реакцій, що мають юридичне значення та призводять до відповідних правових наслідків.

На сьогодні, особливо у ході досудового розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних зі злочинами, зростання кількості яких зумовлено воєнним станом, все частіше виникає необхідність у призначенні судових психологічних експертиз, зокрема із використанням поліграфа. Порядок проведення судових експертиз із використанням поліграфа регулюється Законом України «Про судову експертизу», а також Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженими Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5.

Відповідно до підпункту 6.8.1, зазначеної вище Інструкції, предметом опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа є отримання орієнтувальної інформації щодо: ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації; уявлень опитуваної особи про певну подію; іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій.

Саме тому в Українському науково-дослідному інституті спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України серед запроваджених нових експертних спеціальностей важливе місце посіла саме судова психологічна експертиза. На теперішній час кількість виконаних та призначених судових психологічних експертиз невпинно зростає.

Важливість ролі судової психологічної експертизи обумовлена також тим, що дії, передбачені диспозицією зазначених вище статей Кримінального кодексу України, в переважній більшості відносяться до таких, що призводять до тяжких наслідків.

Практика свідчить, що призначення та проведення судових психологічних експертиз, особливо в умовах війни, мають певні особливості та, відповідно, проблемні питання.

В першу чергу це зумовлено значною кількістю видів судових психологічних експертиз та, відповідно, широким колом питань, які можуть бути поставлені на їх вирішення, наприклад судова психологічна експертиза: підозрюваних/обвинувачених у нанесенні тілесних ушкоджень/заподіяння смерті потерпілому; стосовно вивчення емоційного стану підозрюваного в момент вчинення протиправних дій; відносно підозрюваного/обвинуваченого, який вчинив злочин у складі групи; стосовно осіб, які є потерпілими у кримінальному проваджені; за матеріалами відеозапису проведення слідчої дії; у справах про відшкодування моральної шкоди, завданої правопорушенням; відносно малолітніх та неповнолітніх осіб тощо.

Незважаючи на свою багатоманітність, перелік питань, які можуть бути віднесені до компетенції судової психологічної експертизи, на сьогодні не є вичерпним. Відповідно, значні труднощі виникають з огляду на обмеженість методологічного забезпечення у деяких випадках, а саме відсутність у Реєстрі методик проведення судових експертиз відповідних методик.

Крім того, важливим аспектом успіху проведення експертизи можуть стати певні технічні умови. Зокрема особливістю проведення дослідження за матеріалами відеозапису проведення слідчої дії, проведеної за участі особи, є те, що його результативність може значною мірою залежати від якості зображення, наданого на дослідження. Низька інформативність досліджуваного відеозапису може вплинути на хід дослідження, обмежуючи можливості експерта.

Крім того, через значний ріст кількості судових психологічних експертиз, широке коло питань, які можуть бути поставлені на вирішення експерта, та недоліків, що допускаються ініціаторами при оформленні постанови про призначення експертизи, важливим питанням стає термін їх виконання.

Останнім часом у експертній практиці активно підіймається питання запровадження відеофіксування психологічного обстеження підекспертної особи у якості шляху оптимізації проведення психологічних експертиз. Деякі експерти у своїх наукових роботах доводять переваги відеофіксування психологічного обстеження перед

друкованим варіантом відображення первинних даних, серед яких наприклад, зменшення черги на проведення експертиз; можливість неодноразового перегляду відеозапису з метою підтвердження наявності або відсутності певних станів, емоцій, реакцій підекспертних, що підвищує якість висновку експерта; максимальне підвищення об'єктивності висновку експерта через прозорість процесу дослідження та мінімізацію можливості впливу експерта на результати дослідження в цілому.

Завдяки відеофіксації ходу психологічного обстеження, зокрема фіксації змісту інтерв'ю на оптичному носії інформації, стає можливим подальший аналіз бесіди не лише під час її проведення, а й, за необхідності, шляхом ретельного перегляду отриманих відеозаписів.

Таким чином, в цілому прогнозований позитивний вплив на професійний розвиток і компетенцію експертів завдяки підвищенню вимог до якості проведення дослідження. Хоча, звичайно, у цьому питанні є дискусійні моменти, які потребують подальшого опрацювання.

Ще одним важливим аспектом судової психологічної експертизи є можливість проведення комплексних експертиз та досліджень із її використанням. Взагалі комплексні експертизи – закономірний результат науково-технічного прогресу, необхідний процес, що породжується постійним поглибленням міждисциплінарних зв'язків.

В першу чергу це стосується такої відносно молодої для судових експертиз галузі як психолого-лінгвістична експертиза. Результативність такого виду досліджень залежить від багатьох факторів, і це не лише розширений обсяг знань експерта-психолога, а, наприклад, коректність формулювання питань, поставлених на вирішення експерта.

Важливо, у підсумку, підкреслити першочерговість значення судової психологічної експертизи для розслідування кримінальних проваджень, зумовлених військовою агресією російської федерації в Україні, особливо із використанням поліграфа, шляхом отримання орієнтувальної інформації щодо: ступеня обізнаності опитуваної особи; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації; уявлень опитуваної особи про певну подію; іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій та аналізу версій вчинення конкретних злочинів тощо.

Судова психологічна експертиза надає значну допомогу у вирішенні фундаментальних процесуальних питань щодо вини особи,

кваліфікації злочинів, індивідуалізації відповідальності тощо. За допомогою своєчасного та обґрунтованого застосування спеціальних психологічних знань і методів наукової психології можна істотно розширити можливості доказування багатьох фактів, необхідних для встановлення істини у справі.

Список використаних джерел

1. Конституція України: наук.-практ. комент. / редкол.: В.Я. Тацій (голова) та ін. 2-е вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2012. 1128 с.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2341-14#Text.
3. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text.
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text.
5. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України: наказ Центрального управління СБУ від 29.05.2015 року № 371 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-15#Text.
6. Методика судової психологічної експертизи (загальна частина) /укл. Ковальов К.М., Костюк С.І., Роль А.В., Терешкевич Н.Д., Бабенко О.О., Белічко А.М.: ДНДЕКЦ МВС України, 2019. 25 с.
7. Алікіна, Н. В., Біленчук П. Д., Забудь М. А., Ромашко А. В. Судово-психологічна експертиза в слідчій практиці : Навчальний посібник. Київ : УАВС, 1993. 56 с.
8. Журавльова М. О., Шеременко Я. І. Відеофіксування психологічного обстеження підекспертної особи як шлях оптимізації психологічних експертиз. Актуальні питання судової психологічної експертизи у справах за позовами про відшкодування моральної шкоди : збірник матеріалі Всеукраїнської науково-практичної конференції (за міжнародною участю). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, 2022. 191 с.

Кузнєцова Тетяна Володимирівна,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Національної академії Служби безпеки України, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИРІШЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ЗАВДАНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ФАКТИЧНИМИ ТВЕРДЖЕННЯМИ ТА ОЦІНОЧНИМИ СУДЖЕННЯМИ

Стаття 30 Закону України «Про інформацію» регламентує звільнення особи від відповідальності за висловлення оціночних суджень. Оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.

Другий абзац цієї ж статті конкретизує: «якщо особа вважає, що оціночні судження або думки принижують її гідність, честь чи ділову репутацію, а також інші особисті немайнові права, вона вправі скористатися наданим їй законодавством правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи у тому самому медіа з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень, надавши їм іншу оцінку. Якщо суб'єктивну думку висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на особу, яка таким чином та у такий спосіб висловила думку або оцінку, може бути покладено обов'язок відшкодувати завдану моральну шкоду» [1].

З метою *встановлення факту приниження честі, гідності та надання інформації негативного характеру* призначається семантико-текстуальне дослідження писемного та/чи усного мовлення. Здійснюючи це дослідження, експерт проводить лінгвістичний аналіз тексту або аудіо- чи відеозапису та, насамперед, встановлює, чи містить даний текст негативні судження. Експертові зазвичай в цьому випадку ставляться таке питання: «Чи міститься в тексті (у промові, виступі тощо) негативна інформація стосовно певної особи? Якщо так, то у якій формі вона викладена – фактичних тверджень чи оціночних суджень?» Також ініціатор експертизи може уточнити, чи є цей вислів об'єктивно образливим, чи містяться в тексті (у промові, виступі тощо)

висловлювання, які принижують честь, гідність та ділову репутацію певної особи. [2]

У подібних випадках постановка саме таких питань експертові-лінгвісту є закономірною та доречною.

Крім цього, вирішуючи питання про *визнання поширеної інформації недостовірною* Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у справі №761/32924/19-ц. наголосив що, суди повинні визначати характер такої інформації та з'ясовувати, є вона фактичним твердженням чи оціночним судженням.

Верховний Суд нагадав, що у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Lingens v. Austria» зазначено, що суду необхідно розрізняти факти та оціночні судження. Існування фактів можна довести, а правдивість критичного висловлювання ні. Вимога доводити правдивість критичного висловлювання є неможливою для виконання і порушує свободу на власну точку зору, що є фундаментальною частиною права, захищеного статтею 10 Конвенції. У даній справі ЄСПЛ вказав, що «суд повинен нагадати, що свобода вираження поглядів гарантована пунктом 1 статті 10, становить одну з основних підвалин демократичного суспільства й одну з принципових умов його розвитку та умов самореалізації кожної особи. За умови додержання пункту 2 свобода вираження стосується не лише тієї "інформації" або тих "ідей", які отримані належним чином або розглядаються як необразливі чи незначні, а й тих, що викликають образу, обурення або неспокій. Такими є вимоги плюралізму, терпимості і широти поглядів, без яких "демократичне суспільство" неможливе».

Так, фактичне твердження – це логічна побудова та викладення певного факту чи групи фактів. Факт – це явище об'єктивної дійсності, конкретні життєві обставини, які склалися у певному місці та часі за певних умов. Враховуючи те, що факт сам по собі є категорією об'єктивною, незалежною від думок та поглядів сторонніх осіб, то його відповідність дійсності може бути перевірена та встановлена судом.

Судження – це те ж саме, що й думка, висловлення. Воно являє собою розумовий акт, що має оціночний характер та виражає ставлення того, хто говорить, до змісту висловленої думки і напряму, пов'язаними із такими психологічними станами, як віра, впевненість чи сумнів. Оцінити правдивість чи правильність судження будь-яким шляхом неможливо, а тому воно не входить до предмета судового доказування. Оціночними судженнями, за винятком наклепу, є

висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). Оціночні судження також користуються захистом – це передумова плюралізму поглядів.

Верховний Суд відзначив, для того щоб розрізняти фактичне твердження і оціночне судження, необхідно брати до уваги обставини справи і загальний тон зауважень, оскільки твердження про питання, що становлять суспільний інтерес, є оціночними судженнями, а не констатацією фактів [3] .

Разом з цим, слід наголосити на сучасних проблемних питаннях, які виникають при розслідуванні злочинів, зокрема, вчинених за статтею 436-2 КК України. А саме: в рамках розслідування даного виду злочину почастішали факти призначення семантико-текстуальної експертизи з наступним питанням до експерта: «Чи міститься в текстах розмов негативна інформація? Якщо так, то в якій формі вона виражена – оціночного судження чи фактичного твердження?».

Статтею 436^{-2} КК України передбачено кримінальну відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників [4], а саме:

- за представлення збройної агресії російської федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту;
- за виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України.
- за глорифікацію (славлення, звеличення) таких учасників збройної агресії російської федерації проти України:
- які здійснювали збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році;
- представників збройних формувань російської федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих російською федерацією;
- представників окупаційної адміністрації російської федерації, яку складають її державні органи та структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України;
- представників підконтрольних російській федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

Зрозуміло, що перелічені дії вчиняються за допомогою висловлювань у формі оціночних суджень. Інформація, що міститься у таких промовах має вкрай негативний характер з точки зору подій, що відбуваються в Україні, військової агресії рф та окупації наших територій. Але користуючись логікою статті 30 Закону України «Про інформацію» осіб, які висловлюють оціночні судження (у нашому випадку щодо виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників) звільняються від відповідальності. Таке виявляється абсолютно неприпустимим у сучасних умовах сьогодення і очевидним є те, що при розслідуванні злочинів, передбачених статтею 436^{-2} КК України призначати лінгвістичну експертизу, ставлячи питання «Чи міститься в текстах розмов негативна інформація? Якщо так, то в якій формі вона виражена – оціночного судження чи фактичного твердження?» – категорично недопустимо.

Дану тезу доповідаю з метою розгортання наукової дискусії серед теоретиків і практиків, осіб, що проводять розслідування злочинів, передбачених статтею 436^{-2} КК України та експертів-лінгвістів.

Список використаних джерел

1. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII *Відомості Верховної Ради*. 1992. №48. ст. 650 зі змінами.

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі СБ України : наказ ЦУ СБ України від 29 трав. 2015 р. № 371. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-15#Text] (дата звернення 03.06.2024).

3. Визнання поширеної інформації недостовірною: ВС роз'яснив, що таке оціночне судження і фактичне твердження. URL : https://radako.com.ua/vyznannya-poshyrenoyi-informacziyi-nedostovirnoyu-vs-rozyasnyv-shho-take-oczinochne-sudzhennya-i-faktychne-tverdzhennya/ (дата звернення 03.06.2024).

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III, в редакції від 1 січня 2024 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text) (дата звернення 03.06.2024).

Кучинська Ірина Вікторівна,
головний науковий співробітник
Українського науково-дослідного інституту
спеціальної техніки та судових експертиз
СБУ, кандидит фармацевтичних наук

АНАЛІЗ КАНАБІСУ ТА ЙОГО ПРОДУКТІВ У КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану питання криміналістики та судової експертизи набувають особливої актуальності. Різноманітні виклики, що виникають у цей період, вимагають від науковців та практиків оперативних і точних методів дослідження. Однією з важливих сфер є аналіз рослинних матеріалів, зокрема канабісу, оскільки його нелегальний обіг і використання значно зростають в умовах соціально-економічної нестабільності. Точність і надійність методів, які використовуються для виявлення та ідентифікації наркотичних речовин, стають критично важливими не лише для правосуддя, але й для забезпечення громадського порядку.

Регулятивні заходи щодо канабісу стикаються з новими формами його використання. Сучасні продукти канабісу містять високий рівень ТГК або канабідіолу (далі – КБД). Вони використовуються у харчових продуктах (випічка, цукерки, напої), електронних цигарках та рідинах для вейпінгу. Смола канабісу тепер часто випускається у розсипчастому вигляді і може містити високий рівень КБД.

Зростання різноманітності цих матеріалів вимагає від судових експертів оновлення методів аналізу для забезпечення точності результатів. Експерти мають виявляти та кількісно визначати низькі рівні ТГК, диференціювати його ізомери (Δ9-ТГК і Δ8-ТГК), ідентифікувати інші канабіноїди. Це потребує надійних, відтворюваних і чутливих методів аналізу, проте відсутність еталонних матеріалів ускладнює роботу лабораторій.

Для України ця тема актуальна через зростання ринку рекреаційних продуктів з канабісом. Швидке поширення цих речовин, їхня невідома психоактивність та відсутність контролю становлять соціальну небезпеку і потребують подальших досліджень, які вже проводяться у країнах ЄС.

Розробка методів для ідентифікації та кількісного визначення канабіноїдів у різних матрицях є важливим завданням. Судовий експерт має бути в курсі сучасних тенденцій аналізу заборонених

речовин та використовувати останні дані аналітичної й судово-криміналістичної літератури у своїй роботі. Це допоможе обирати методи досліджень, враховуючи ресурси й обладнання лабораторій.

Для судово-криміналістичних досліджень важливі наступні компоненти канабісу: тетрагідроканабінолова кислота (далі – ТГКК), канабінол (далі – КБН), КБД, канабігерол (далі –КБГ), канабіварин (далі – КБВ) і канабіхромен (далі – КБХ). ТГК, КБД і КБХ є основними фітоканабіноїдами канабісу. У свіжій біомасі 95% цих компонентів існують у вигляді вихідних сполук: ТГКК, канабідіолової кислоти (далі – КБДК) і канабіхроменової кислоти (далі – КБХК), утворених ферментативним каталізом канабігеролової кислоти. Відповідні ТГК, КБД і КБХ утворюються шляхом декарбоксилювання під впливом світла і тепла.

Декарбоксилювання рідко завершується повністю, тому обидві форми залишаються в матриці. КБН є продуктом розкладу ТГК. Потрібно враховувати фактори, що впливають на стабільність канабіноїдів і результати аналізу, такі як декарбоксилювання ТГКК, окислення ТГК до КБН, ізомеризація Δ9-ТГК у Δ8-ТГК.

Декарбоксилювання ТГКК з утворенням ТГК відбувається під час збору і сушіння конопель, нагріванні зразка, наприклад, при палінні, під впливом світла та при хімічних дослідженнях. У таких умовах ТГК може перетворитися на КБН. Тому вирішальне значення мають правильне зберігання зразків і вибір методів аналізу.

Стабільність канабіноїдів важлива для визначення загального вмісту ТГК. За вмістом ТГК і КБН можна визначити вік зразка конопель, тому порівняльний аналіз стає недоцільним через три місяці після вилучення матеріалу.

Для рутинного аналізу канабісу та продуктів, що його містять, важливо використовувати репрезентативний матеріал. Загальні аспекти відбору зразків наведені в «Посібнику з репрезентативного відбору зразків наркотиків» і «Посібнику з відбору зразків незаконних наркотиків для кількісного аналізу» Робочої групи з наркотиків ENFSI.

Зберігання рослинної сировини має відбуватися в темному місці при температурі –20 °C, щоб запобігти окисленню ТГК до КБН. Свіжий рослинний матеріал слід зберігати в паперових пакетах, щоб уникнути плісняви через високу вологість. Зразки потрібно висушити: при температурі нижче 70 °C до постійної ваги і вмісту вологи 8-13%, або при 40 °C у печі протягом 12 годин.

Для якісного хроматографічного аналізу гомогенізація рослинного канабісу не є обов’язковою, якщо використовуються

частини з найвищими рівнями ТГК, також не є необхідним сушіння смоли канабісу.

Харчові продукти, напої або добавки, що містять канабіноїди, потребують підготовки перед аналізом. Зазвичай рідкі зразки змішують з розчинником, гомогенізують і, за потреби, декарбоксилюють. Така підготовка може призвести до перевантаження аналізатора й недостовірних результатів. Процедура екстрагування є ключовим етапом підготовки зразків канабісу. Вона повинна бути простою, селективною та відтворюваною. Для екстракції використовують розчинники різної полярності залежно від ліпофільності компонентів канабісу.

Поширені методи екстракції включають рідинно-рідинне екстрагування для витягання біоактивних речовин з олій або інших рідин, і твердо-рідинне екстрагування для рослинного матеріалу. На вихід канабіноїдів впливають кількість послідовних екстракцій, розмір частинок і температура. Екстракція при високих температурах викликає декарбоксилювання канабіноїдних кислот до нейтральних сполук, що спотворює результати, тому рекомендується використовувати ультразвук, мікрохвилі, рідинне екстрагування під тиском і надкритичне рідинне екстрагування.

Взагалі вибір методу залежить від цілей аналізу, характеристик об'єктів та аналітичних вимог (якісні і/або кількісні дані, визначення низьких рівнів Δ9-ТГК, диференціювання ізомерів Δ9-ТГК, виявлення інших канабіноїдів).

Тонкошарова хроматографія використовується для початкового якісного скринінгу канабіноїдів як простий і доступний метод. Газова хроматографія (далі – ГХ) є швидким методом з відмінними роздільними властивостями для аналізу канабіноїдів у рослинних матеріалах і біологічних матрицях, однак вона не підходить для ідентифікації канабіноїдних кислот (ТГКК і КБДК) через їх декарбоксилювання у високотемпературному інжекторі.

У продуктах, не призначених для куріння, ТГК і ТГКК слід ідентифікувати та кількісно визначати окремо, оскільки ТГК підлягає міжнародному контролю. Для збереження кислотної структури канабіноїдів проводять дериватизацію, яка покращує профіль канабіноїдів, але ускладнює та здорожчує аналіз. Неповна дериватизація може призвести до неточних результатів через термічну деградацію.

Найпоширенішими детекторами для ГХ є мас-спектрометричний (далі – МС) та полум'яно-іонізаційний (далі – ПІД). ГХ-МС забезпечує високий рівень фрагментації та ідентифікацію

через бібліотеки даних, тоді як ГХ-ПІД пропонує економічний метод з високою роздільною здатністю та широким динамічним діапазоном для точного кількісного визначення канабіноїдів.

Для точної ідентифікації та кількісного визначення канабіноїдів використовують ретельний вибір хроматографічних методів у поєднанні з чутливими методами виявлення. Рідинна хроматографія (далі – РХ) є передовим методом для складних зразків канабіноїдів. Вісокоефективна рідинна хроматографія (далі – ВЕРХ) та ультраефективна РХ дозволяють скоротити час розділення та аналізувати всі канабіноїди, включно з кислотними попередниками, без дериватизації, зберігаючи автентичний склад.

Для кількісного визначення канабіноїдів у складних екстрактах використовують детектори на діодній матриці та УФ-детектори, які є простими та недорогими методами з точними результатами. Детектори на діодній матриці вимірюють широкий діапазон довжин хвиль одночасно, забезпечуючи детальніший аналіз.

РХ-МС є переважним методом аналізу канабіноїдів, дозволяючи досліджувати їх у будь-якому типі мас-детектора. Часопрольотний мас-детектор (далі – TOF), окремо або в комбінації з квадруполем, використовують для ідентифікації та кількісного визначення канабіноїдів у складних матрицях, таких як харчові продукти з канабісом.

Через подібність маси та фрагментації канабіноїдів використовують подвійний підхід: хроматографічне розділення з діодним детектором і квадрупольний кількісний аналіз. Мас-детектор з потрійним квадруполем особливо корисний для аналізу сполук з низькою концентрацією канабіноїдів, наприклад, у рідинах людського організму.

Мас-детектори з іонною пасткою, такі як Orbitrap, часто поєднують із квадрупольним мас-детектором, створюючи QTrap. Ці детектори забезпечують багатоетапний мас-спектроскопічний аналіз з високою роздільною здатністю. Orbitrap та LC-QqQ використовують для дослідження продуктів з низьким вмістом канабіноїдів.

Метод ядерного магнітного резонансу (далі – ЯМР) є потужним інструментом для аналізу хімічних сполук, включно з канабіноїдами. У судово-криміналістичних лабораторіях ЯМР використовують для ідентифікації та кількісного визначення канабіноїдів у наркотичних засобах. ЯМР ґрунтується на вимірюванні електромагнітних сигналів, які надають інформацію про структуру та кількість речовин. Пряме вимірювання можливе для олій канабісу без необхідності калібрування

стандартними зразками, що дозволяє швидко визначати склад багатокомпонентних сумішей.

Останніми роками для аналізу канабісу активно використовують інфрачервону та раманівську спектроскопію. Метод ближньої інфрачервоної спектроскопії є найпоширенішим у спектральному діапазоні інфрачервоної спектроскопії. Переваги цих методів включають зручність, швидкість, а також неінвазивний та неруйнівний аналіз без потреби у попередній обробці зразків. Портативні такі пристрої дозволяють проводити тестування поза лабораторією. Однак ці методи мають нижчу чутливість порівняно з РХ і ГХ та вимагають багатовимірного аналізу даних. Результати раманівської спектроскопії можуть спотворюватися флуоресцентними молекулами, такими як хлорофіл.

Для аналізу складних матриць, як у випадку з канабісом, використовують хемометричні інструменти, які допомагають здобувати необхідну інформацію із отриманих даних.

Надійність та відтворюваність даних, отриманих у судово-криміналістичних лабораторіях, є важливими для слідства та судових розглядів. Лабораторії мають використовувати акредитовані методи ISO/IEC 17025, зокрема для визначення Δ9-ТГК та інших канабіноїдів, дотримуючись законодавства (0,08% – максимально допустима норма ТГК в Україні).

Аналітичні стандарти є ключовими для кількісного аналізу канабіноїдів. Доступні стандарти від виробників, таких як Cayman, Cerilliant, Accu Standard, Merck, Restek, LGC Standards та Reagecon Diagnostics.

Морфологічні та хіміко-аналітичні методи зазвичай достатні для ідентифікації канабісу. У випадках, коли зразок не має виразних морфологічних ознак або містить низький рівень ТГК, ефективнішою є ідентифікація канабісу на основі аналізу ДНК.

Перелік методів дослідження канабісу не є вичерпним, охоплено лише основні.

Таким чином, інтеграція новітніх аналітичних технологій та підходів у практику криміналістичних та судових досліджень є необхідною для ефективного вирішення актуальних питань у сфері правопорядку в умовах воєнного стану. Це забезпечить не лише точність і надійність експертиз, але й підвищить загальний рівень безпеки та законності в суспільстві.

Лавріненко Дмитро Володимирович,
прокурор Дніпровської спеціалізованої
прокуратури у сфері оборони

ЩОДО ЗНАЧЕННЯ СУДОВО-БАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ

Розслідування терористичних актів наразі неможливе без застосування спеціальних знань у галузі судової балістики. В межах судово-балістичних експертних досліджень вирішується широке коло завдань ідентифікаційного, діагностичного та ситуаційного характеру, пов'язаних з дослідженням вогнепальної зброї, боєприпасів та слідів пострілу як на самій зброї, уражених перешкодах та об'єктах (предметах, потерпілих), так і на тілі, речах й одязі того, хто стріляв – особи терориста, що дає змогу отримати слідству низку необхідних та важливих відомостей щодо механізму вчиненого акту тероризму та з'ясувати окремі обставини його скоєння.

Судова балістика – це галузь криміналістичної техніки, яка вивчає ознаки вогнепальної зброї і боєприпасів, закономірності виникнення слідів їх застосування, розробляє засоби і методи збирання й дослідження таких слідів для встановлення певних обставин розслідуваних злочинів, а також рекомендації щодо запобігання злочинам, пов'язаним із вогнепальною зброєю [1]. Її наукові основи складають розроблені в різних галузях науки положення про закономірності механізму здійснення пострілу та вражаючої дії снаряда, виникнення слідової інформації на кулях та гільзах від різних конструктивних елементів зброї, на перешкодах залежно від дистанції пострілу. Судова балістика безпосередньо пов'язана із судовою хімією, судовою медициною, а також іншими розділами криміналістичної науки, і насамперед із трасологією та теорією ідентифікації, дані яких широко застосовуються для дослідження зброї, боєприпасів та слідів пострілу.

Як слушно зазначають науковці, використання як знаряддя злочину вогнепальної зброї і швидкоплинність подій з її застосуванням, навіть за наявності очевидців, інших доказів, здобутих у процесі розслідування, не дають можливості повністю відновити істинну картину події без допомоги експерта [2, с. 307–310]. Тож використання спеціальних знань у формі залучення експерта-баліста та призначення судової експертизи зброї та слідів і обставин її використання є невід'ємною складовою досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із

застосуванням вогнепальної зброї та вчиненням терористичних актів у такий спосіб зокрема.

Дослідники визначають, що «предметом балістичного дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів є фактичні дані, що встановлюються при дослідженні вогнепальної зброї, патронів та слідів їх дії, які свідчать про наявність (відсутність) обставин, що підлягають встановленню у конкретному кримінальному провадженні». Об'єкти даної експертизи поділяють на три групи. Перша група – предмети (вироби). До цієї групи слід включити наступні види об'єктів: а) ручна стрілецька зброя: вогнепальна, вогнепальна обмеженого ураження, газова, сигнальна, стартова, пневматична на різних стадіях технологічної готовності, а також вироби виробничого та господарсько-побутового призначення, візуально подібні до стрілецької вогнепальної зброї (муляжі зброї, масо габаритні моделі зброї, порохові інструменти) або ті, що використовують в роботі її конструктивні принципи дії, а також їх окремі частини та деталі; б) бойові припаси, патрони (бойові, спеціальні, допоміжні) ручної стрілецької зброї, спеціальних засобів, а також виробів виробничого та господарсько-побутового призначення, візуально подібні до стрілецької вогнепальної зброї або тих, що використовують у роботі її конструктивні принципи дії, компоненти патронів; в) приладдя ручної стрілецької зброї, спеціальних засобів, а також виробів виробничого та господарсько-побутового призначення, візуально подібних до стрілецької зброї або тих, що використовують в роботі її конструктивні принципи дії, інструменту для догляду за ними, спорядження патронів, матеріали та інструменти для виробництва стрілецької зброї та патронів. Друга група – матеріальні сліди-відображення включає в себе: сліди дії ручної стрілецької зброї, спеціальних засобів, а також виробів виробничого та господарсько-побутового призначення, візуально подібних до стрілецької вогнепальної зброї або тих, що використовують в роботі її конструктивні принципи дії (сліди частин та деталей зброї на набоях, кулях, гільзах, вогнепальні пошкодження зі слідами близького пострілу тощо). Третя група – процесуальні документи та інформаційні ресурси непроцесуального характеру. До її складу входять: процесуальні документи (протоколи огляду місця події, фототаблиці до них, висновки експерта, показання свідків, потерпілих тощо), які містять необхідну для вирішення експертних завдань інформацію про факти застосування стрілецької зброї при вчиненні злочинів, правопорушень, слідах дії такої зброї тощо; інформаційні ресурси непроцесуального характеру, які використовуються для

вирішення завдань судово-балістичної експертизи (довідники, ДСТУ на зброю та патрони, натурні колекції, електронні банки даних на стрілецьку зброю тощо) [3, с. 677-679].

Судово-балістичні дослідження дозволяють вирішити низку як ідентифікаційних та діагностичних, так і ситуаційних завдань. Ідентифікаційні завдання включають в себе ідентифікацію вогнепальної зброї за слідами, зафіксованими на кулях і гільзах, а також за слідами на перешкодах, встановлення приналежності представлених на дослідження елементів до конкретного боєприпасу, приналежності поданих деталей до конкретної вогнепальної зброї. Так, судово-балістична експертиза щодо зброї, вилученої з місця терористичного посягання дозволяє встановити до якої моделі та виду за своїм призначенням (бойове, мисливське, спортивне) належить представлена на дослідження зброя, ідентифікувати обладнання та прилади, що застосовувалися для спорядження боєприпасів та виготовлення їх компонентів. Якщо ж виконавець терористичного акту, здійснивши збройний напад, втік зі зброєю з місця злочину, то, в даному випадку, найбільшу значимість матимуть дослідження, пов'язані з ідентифікацією виявленої вогнепальної зброї, наприклад, під час обшуку, за слідами на гільзах та кулях, вилучених з місця події.

Коло діагностичних завдань, що ставляться на вирішення судового експерта значно ширше та пов'язане насамперед з розпізнаванням властивостей та ознак об'єктів, що досліджуються. Задачі, що вирішуються даним видом досліджень охоплюють питання встановлення технічного стану та придатності вогнепальної зброї для виробництва пострілів, можливості здійснення пострілу з вогнепальної зброї певними патронами, можливості ведення із зброї систематичної прицільної стрільби. За допомогою діагностичних балістичних досліджень можливо виявити на одязі потерпілих сліди близького пострілу та мікронакладення на руках підозрюваного, що свідчать про постріл зі зброї певного виду або моделі, встановити факт здійснення пострілу за певних умов, наприклад, несправності зброї, застосування певних патронів, можливості пострілу без натискання на спусковий механізм, ведення різних режимів стрільби (безперервної, одиночної) з некомплектної зброї тощо. Інформація, яку несе маркування на знарядді злочину, може бути використана для отримання відомостей щодо моделі зброї, заводу виробника, часу та партії випуску та ін.

Ситуаційні балістичні дослідження у кримінальних провадженнях щодо вчинення терористичних актів дозволяють встановити взаєморозташування особи стрілка і потерпілих осіб в момент здійснення терористичної атаки із застосуванням вогнепальної

зброї, встановити місце, з якого було зроблено збройний напад, визначити дистанцію здійснених пострілів, їх кількість та послідовність утворення відповідних вогнепальних ушкоджень. Експертиза даного виду надає можливість встановити факт рикошету та проходження кулі через додаткові перешкоди до попадання в уражений об'єкт, напрям кульового каналу в досліджуваному об'єкті, а також з'ясувати відповідність ситуаційних обставин збройного терористичного нападу, зазначених у показаннях свідків-очевидців, потерпілих та підозрюваних, обставинам, виявленим під час провадження експертиз.

Таким чином, висновок експертизи зброї та слідів і обставин її використання є ключовим доказом у кримінальному провадженні, який дозволяє визначити зв'язок між вогнепальною зброєю, кулями та гільзами з місцем вчинення терористичного акту та особою злочинця, вирішити питання про наявність у дії особи складу кримінального правопорушення та причетності її до вчинених терористичних дій.

Список використаних джерел

1. Криміналістика: питання і відповіді: навчальний посібник / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 279 с.

2. Влад С. Ф. Судово-балістична експертиза та її доказове значення для слідчого та прокурора в умовах нової редакції Кримінального процесуального кодексу України. Часопис Київського університету права. 2014. № 2. С. 307-310.

3. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів: навч. практ. посіб. / Б. І. Бараненко, В. С. Бондар, О. В. Бочковий, М. В. Кривонос та ін.; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєвєродонецьк: ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2019. 797 с.

Левицький Андрій Олегович,
начальник управління криміналістичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидат юридичних наук

Москалюк Олена Михайлівна,
старший спеціаліст-криміналіст з особливих доручень управління криміналістичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидат юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Співробітники Національної поліції України, інших правоохоронних органів понад десять років працюють із наслідками вчинення російською федерацією на території України воєнних злочинів, реалізуючи при цьому важливе завдання повного та своєчасного розслідування зазначених правопорушень, їх документування відповідно до міжнародних правових стандартів, з метою притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Поняття «воєнний злочин» належить до сфери міжнародного (міжнародного гуманітарного) права у значенні грубого порушення міжнародного гуманітарного права (порушення законів і звичаїв війни), за яке передбачено кримінальну відповідальність фізичних осіб на національному та міжнародному рівнях. Згідно міжнародно-правових норм, воєнні злочини – це дії, які свідомо порушують загальноприйняті закони та звичаї війни. Тобто, воєнними злочинами є серйозні порушення заборон, що містяться як у договірному, так і у звичаєвому міжнародному гуманітарному праві.

Аналізуючи особливості розслідування воєнних злочинів, науковці наголошують на проблемності зазначеного процесу, яка обумовлена, зокрема: а) неможливістю або складністю встановлення та затримання осіб, що підозрюються у вчиненні злочину; б) відсутністю безпеки учасників розслідування через загрозу обстрілів, вибухів чи обвалень; в) неможливістю залучення у зону здійснення слідчих дій достатньої кількісті фахівців, сил чи засобів [1, с. 347].

Таким чином, складність і специфіка розслідування та документування воєнних злочинів обумовлює необхідність все ширшого

використання спеціальних знань, під якими у криміналістиці найчастіше розуміють не пов'язані з веденням кримінального судочинства знання, які за змістом виходять за рамки загальноосвітніх та спеціальних освітніх програм, і які використовуються для досягнення юридичних цілей в ході кримінального процесу. На думку О.В. Бишевець, спеціальні знання у криміналістиці – це сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють обізнані особи (експерти і спеціалісти) у різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, та, відповідно до норм законодавства, використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального провадження [2, с. 189]. В.В. Семенов під спеціальними знаннями розуміє неодноразово апробовані наукові знання, практичні уміння та навички, які сформувалися під час отримання загальної та професійної освіти, досвіду роботи за спеціальністю, і які можна використати відповідно до процедурних правил кримінально-процесуального закону для вирішення його завдань [3, с. 20]. Отже, до категорії спеціальних знань у криміналістиці відносять окремі (спеціальні) знання з різних галузей науки, техніки та мистецтва, які: а) не є професійними для працівника органу досудового розслідування; б) застосовуються у сфері кримінальної юстиції; в) використовуються з метою сприяння правосуддю; г) отримані внаслідок фахової освіти та/чи практичного досвіду; ґ) є необхідними для встановлення обставин, що підлягають доказуванню; д) здатні задовольняти конкретні потреби кримінального провадження.

Фактичними об'єктами дослідження, за яких уповноважені чи обізнані особи використовують спеціальні знання, є різноманітні матеріальні та нематеріальні об'єкти та їх відображення у виді матеріальних та ідеальних слідів, а також явища та процеси, які відбуваються у разі вчинення воєнних злочинів.

Роль спеціальних знань у науково-технічному забезпеченні розслідування воєнних злочинів виявляється у забезпеченні значно вищого результату процесу доказування завдяки збору такої інформації, яку слідчий не в змозі отримати самостійно, без залучення відповідного спеціаліста та/чи експерта. У цьому контексті слушною вважаємо думку Г.К. Авдєєвої про те, що результати використання таких знань «дозволяють слідчому встановити причинно-наслідкові зв'язки між слідами злочину і злочинними діяннями та допомагають здійснити фіксацію доказів не лише в межах національного кримінального провадження, а й забезпечить їх допустимість і достовірність при використанні у міжнародних судах» [4, с. 185].

Залежно від процесуальної урегульованості порядку та відбиття результатів у процесуальних документах виділяють непроцесуальні та

процесуальні форми використання спеціальних знань. Непроцесуальні форми мають місце тоді, коли результати їх застосування не відбиваються у процесуальних документах (зокрема, це: отримання слідчим фахових порад з того чи іншого питання; визначення кола питань до спеціаліста-криміналіста чи експерта; підготовка та охорона об'єктів дослідження тощо). Процесуальними формами використання спеціальних знань у судовому провадженні є: 1) проведення експертиз; 2) надання технічної, консультативно-довідкової та іншої допомоги особам, які ведуть кримінальне провадження. Носіями спеціальних знань у разі реалізації процесуальної форми використання спеціальних знань виступають обізнані у відповідній області особи – спеціалісти.

Характеризуючи основні напрями використання спеціальних знань, зауважимо, що у процесі розслідування воєнних злочинів найчастіше використовуються дані природознавчих та технічних наук. Відповідно, кожний розділ криміналістичної техніки чи вид криміналістичної експертизи виступає окремим напрямом спеціальних знань. Аналізуючи поняття спеціальних знань, М.В. Салтевський пов'язує їх напрями (види) із видами криміналістичних (судових) експертиз, виділяючи серед них такі: а) криміналістичні; б) медичні; в) психіатричні; г) технічні; ґ), екологічні [5, с. 400]. Найчастіше у процесі розслідування воєнних злочинів використовуються спеціальні знання із таких галузей: а) військова та вибухотехнічна справа; б) судова медицина; в) екологія; г) будівництво; ґ) комп'ютерна техніка та програмні продукти.

Якщо розглядати дослідження як напрями використання спеціальних знань при розслідуванні воєнних злочинів російської федерації в Україні, найчастіше призначаються наступні види експертиз: а) військова (з метою установлення обставин застосування та дій військових формувань, встановлення обставин, що привели до тяжких наслідків, загибелі людей, втрати майна внаслідок дій військових формувань тощо); б) балістична (з метою установлення виду зброї, яка застосовувалась російською федерацією для руйнації воєнних і цивільних об'єктів); в) оціночно-будівельна (з метою установлення розміру завданої матеріальної шкоди об'єкту); г) судово-медична (з метою розслідування фактів вбивств, зґвалтувань, катувань тощо); ґ) генетична (з метою ідентифікації тіл); д) портретна (з метою ідентифікації особи (трупа) за фотознімком чи відеозаписом) тощо. Серед інших експертиз також називають експертизи: а) зброї та слідів її використання; б) матеріалів, речовин та виробів; в) вибухотехнічні (вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху); г) інженерно-технічні (інженерно-транспортну, автотехнічну, дорожньо-технічну, будівельно-технічну, оціночно-будівельну, пожежно-технічну); ґ) екологічну (інженерно-

екологічну); д) товарознавчу (військового майна, техніки та озброєння) тощо [1, с. 349].

Особливістю спеціальних знань, які використовуються у процесі розслідування воєнних злочинів за сучасних умов, є їх усебічна кореляція із технічним прогресом як у цілому, так і з прогресом у сфері інформаційних технологій, зокрема. Суттєве розширення можливостей використання спеціальних знань фахівцями Національної поліції України відкриваються завдяки її взаємодії із відповідними структурами країн-партнерів. Завдяки отриманому міжнародному технічному оснащенню та профільному навчанню у Великій Британії, Японії, Польщі, Угорщині, Австрії, Німеччині, Нідерландах, Чехії та інших країнах, фахівці підрозділів криміналістичного забезпечення Національної поліції України за останній період набули нових навичок та знань. Зокрема, йдеться про: управління сучасними безпілотниками у процесі фіксації наслідків російських ракетних атак; змогу створювати детальні 3D-моделі об'єктів та обставин воєнних злочинів за допомогою сучасного сканера Z+F «Imager 5016»; спроможності оперативного встановлення ДНК-профілю людини за допомогою мобільних приладів «ANDE 6C» та ін.

Спеціальні знання, які використовуються для ідентифікації осіб, котрі вчинили воєнні злочини в Україні, можливо виділити в окрему категорію. До таких новітніх напрямів відносимо: а) розпізнавання особи за допомогою систем, що містять мережу зображень обличь, отриманих із відкритих джерел мережі інтернет; б) верифікацію у соціальних мережах за допомогою інструментів пошуку акаунтів соцмереж за світлинами Clearview й інструменту ідентифікації в соцмережах Artellence; в) використання можливостей супутникового зв'язку й аналізу відео- та фотоматеріалів, отриманих із вилучених мобільних терміналів, камер відеоспостережень (зокрема, із системи «Безпечне місто»); г) OSINT-дослідження (фото-відео матеріали, отримані у глобальній мережі); ґ) використання міжвідомчої бази «Воєнний злочин» тощо [6].

Таким чином, під спеціальними знаннями у криміналістиці слід розуміти сукупність науково-обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють обізнані особи (спеціалісти-криміналісти і експерти) у різних галузях науки і техніки, і, відповідно до норм законодавства, використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального провадження.

Використання спеціальних знань, які перебувають у стані постійного оновлення та удосконалення, є важливою потребою і реальним фактом діяльності криміналістичних підрозділів при розслідуванні та документуванні воєнних злочинів російської федерації в Україні. Об'єктивація змісту спеціальних знань у процесі розслідування воєнних

злочинів найчастіше проявляється у виконанні того чи іншого виду експертиз; використання криміналістичної техніки чи технологій; визначення алгоритму дій за конкретної слідчої ситуації; фіксуванні результатів проведення слідчих дій; отримання відомостей чи інформації за допомогою комп'ютерних та телекомунікаційних систем тощо.

Використання спеціальних знань у процесі розслідування воєнних злочинів забезпечує отриманню повної та об'єктивної доказової інформації та неминучому притягненню військових злочинців до відповідальності.

Список використаних джерел

1. Пиріг І.В. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених в умовах воєнного стану. Науковий вісник ДДУВС. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 347-352.

2. Бишевець О.В. Використання спеціальних знань у доказуванні вкримінальних провадженнях. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 2. С. 187-193.

3. Семенов В.В. Спеціальні знання у розслідуванні злочинів (зміст, організація використання): дис…. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 212 с.

4. Авдєєва Г. К. Використання спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів. Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності: зб. матеріалів засідання № 5 постійно діючої Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 24 берез. 2023 р.). Кропивницький, 2023. С. 182-186.

5. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підруч. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

6. Нацполіція представила у Гаазі результати розслідування воєнних злочинів РФ в Україні. Офіційний сайт Укрінформ. 11.03. 2024, 11.57. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3838135-nacpolicia-predstavila-u-gaazi-rezultati-rozsliduvanna-voennih-zlociniv-rf-v-ukraini.html (дата звернення 05.06.2024).

Лозова Світлана Миколаївна,
доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

Чернологова Світлана Миколаївна,
головний судовий експерт сектору дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів, відділу дослідження матеріалів, речовин і виробів Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичногоий центру МВС України

ОСОБЛИВОСТІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ АПТЕЧНОГО МЕТАДОНУ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Останнім часом в Україні спостерігається небачене зростання наркоманії і злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Під час повномасштабної війни РФ проти України, на фоні економічної кризи, показники кількості наркозлочинів істотно зросли [1].

До війни в Україні, з метою допомоги наркозалежним, зменшення кількості наркозлочинів, була впроваджена програма замісної підтримувальної терапії (ЗПТ). Це лікування людей із психічними та поведінковими розладами, які виникли через вживання опіоїдів. Рішення про початок ЗПТ, препарат для її здійснення приймає лікар-нарколог або лікар-психіатр на підставі діагнозу психічних та поведінкових розладів внаслідок вживання опіоїдів згідно з МКХ-10, відповідності критеріям для призначення ЗПТ та відсутності протипоказань, а також наявності документа, що посвідчує особу [2].

Основні цілі програми ЗПТ: запобігання розвитку проявів опіатної абстиненції на 24 години і більше; зменшення або повне припинення потягу до опіоїдів; блокада ефекту ейфорії від будь-яких самостійно прийнятих нелегальних опіоїдів.

В Україні для замісної підтримувальної терапії дозволені препарати метадону та бупренорфіну. Використання цих препаратів для ЗПТ має довгу історію. Метадон застосовують у світі з 1960 року, бупренорфін — з 1976 року. За тривалий час використання ЗПТ,

здійснено чимало досліджень з метою оцінки ефективності такого виду лікування. Метадон та бупренорфін віднесено до переліку основних лікарських засобів Всесвітньої організації охорони здоров'я, що свідчить про їх ефективність та безпечність.

Метадон — синтетичний препарат опійної групи повільної дії. Приймають його у вигляді пігулок та сиропів для запобігання виникнення симптомів абстиненції. Він має мінімальний ефект ейфорії, який виникає після введення його іншими шляхами. В Україні в замісній підтримувальній терапії використовуються лікарські препарати метадону гідрохлориду під такими торговими назвами, як «Метадол Фармасайнс», «Метафін-ІС», "Метадон-ЗН" і «Метадікт» в таблетках. Дозування метадону становить від 5 до 100 мг на добу (в середньому – 80-100 мг), особливо великі дози препарату призначаються тим, хто паралельно приймає інші види лікування, наприклад, антиретровірусну терапію.

Бупренорфін є напівсинтетичним опіоїдом, отриманим з алкалоїду морфіну, приймається тільки під язик, при попаданні препарату у шлунок його ефективність наближається до нуля. Використання бупренорфіну для ЗПТ теж дає змогу пацієнтам, які прийняли рішення відмовитись від прийому опіоїдів, мінімізувати симптоми відміни. Крім того, при регулярному прийомі бупренорфін знижує тягу до незаконних опіоїдів у людей, які фізично залежать від них [3].

Препарати, призначені для замісної підтримувальної терапії, приймаються виключно перорально. Підбір дози і подальше лікування проводиться під контролем медперсоналу, що виключає можливість передозування. Метадон і бупренорфін видаються в таблетках, щоб позбавити пацієнта «ін'єкційної» звички. Також учасники програми замісної підтримувальної терапії зобов'язані здавати аналізи на вживання інших психоактивних речовин. Слід зауважити, що звичайні опійні наркотики під час проходження курсу ЗПТ не діють, не приносять «кайфу», тому що медичні препарати блокують відповідні рецептори.

Під час військових дій, на жаль, препарати для замісної терапії стали активно використовувати в нелегальному обігу наркотиків. Це обумовлено тим, що під час війни, особливо на територіях, які були окуповані або були чи є в зоні активних бойових дій, ситуація з наркотиками постійно змінювалася. На початку війни через закриття кордонів, на певний час в Україну перестали надходити наркотичні речовини з-за кордону, наркотрафік, який був до того, в тому числі і через територію Харківської області змінився. Відповідно наркомани

змушені були знаходити собі нові варіанти поставок наркотиків або інші наркотики. Саме в той час з'явилося багато «аптечних» наркотиків, а також стали використовувати для нелегального споживання препарати замісної терапії (метадон, бупренорфін).

За спостереженнями експертів, до війни надходило на дослідження більше вуличного метадону (кристали, порошок, рідко - розчин для ін'єкцій), часто в суміші з димедролом. Зараз на дослідження надходить більше аптечного метадону (в блістерах, пігулках). Це пов'язано з тим, що часто люди, які отримують метадон в рамках проходження замісної підтримувальної терапії, займаються його нелегальним продажем, вживаючи при цьому інші наркотики.

Військове вторгнення РФ в Україну має багато наслідків: соціальних, економічних, психологічних, кримінальних. Зазнає змін і стан злочинності, одним з яскравих показників якої є стан наркозлочинності. На сьогодні експерти Харківського НДЕКЦ МВС спостерігають збільшення вилучення аптечного метадону, який часто вилучають разом із медичними препаратами заспокійливої дії, які підсилюють дію наркотику (димедрол, соннат, сонован, лідокаїн та ін.). Ця ситуація пояснюється значним пожвавленням незаконного ринку аптечного метадону через зниження доступу у споживачів до звичних наркотиків в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2022 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_polic_2022.pdf (дата звернення: 10.06.2024).

2. Порядок проведення замісної підтримувальної терапії осіб з психічними та поведінковими розладами внаслідок вживання опіоїдів: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 27 березня 2012 року № 200 (у редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України 16 листопада 2020 року № 2630). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0889-12#Text (дата звернення: 10.06.2024).

3. Замісна підтримувальна терапія (зпт). URL: https://alternativa-mc.com.ua/service/1 (дата звернення: 10.06.2024).

Лук'яненко Анастасія Сергіївна,
старший судовий експерт сектору
балістичного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Запорізького науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ЗРАЗКІВ ЗБРОЇ В РАМКАХ БАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

З початком повномасштабного вторгнення російською федерацією на територію України, значно збільшилися обсяги вогнепальної стрілецької зброї, серед якої вітчизняна військова зброя, іноземна військова зброя, зброя цивільних осіб, а також трофейна. Наявність такої великої кількості незареєстрованої зброї, контроль за розповсюдженням якої не є достатньо надійним, обумовлює зростання показників злочинності.

Для запобігання даній тенденції, держава активно розробляє та приймає необхідні нормативно-правові акти, а також реформує та покращує систему контролю за обігом зброї. Станом на квітень 2024 року, Верховна Рада України в першому читанні вже прийняла та проголосувала за Закон про внесення змін до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», згідно з яким протягом 90 днів після закінчення війни-закінчення режиму воєнного стану, трофейна зброя має бути здана до органів Національної поліції. А під час війни, після того, як закон вступить в дію, кожен, хто має на руках трофейну зброю, буде зобов'язаний зареєструвати її в органах поліції, після чого зброю повертають особі до закінчення періоду воєнного стану [1].

Активне та тривале використання застарілих зразків вогнепальної стрілецької зброї на полі бою дало змогу виявити недоліки певних одиниць, наприклад, найрозповсюдженішого, станом на зараз, АК-74 та його модифікації. За словами капітана 10-ї окремої гірсько-штурмової бригади, стріляючи з автомата Калашникова або іншої радянської зброї, бійці отримують досить посередні результати, що не йде в порівняння зі стрільбою зі зброї натівського зразка чи Форт-221, вітчизняного виробництва. Звісно, більш ефективна стрільба позитивно впливає на боєздатність, бойовий дух, на витрату набоїв, а отже, і на динаміку ведення штурмових дій [2].

Спостерігаємо тенденцію поступових змін в сфері оборонної промисловості, спрямованих на надання пріоритету виробництву

нових екземплярів вже адаптованих під стандарти західних країн-партнерів, та відмову від слідуванню радянським зразкам.

Історія M4-WAC47 почалася з підписання дочірньою компанією «Укроборонпрому» – «Укроборонсервіс» меморандуму про співпрацю з каліфорнійською компанією Aeroscraft, великим виробником авіації та зброї. Спеціальна українська модель під назвою M4-WAC47 була модифікована для використання стандартних радянських патронів калібру 7,62×39 мм, які досі використовуються для автоматів Калашникова, автоматів АКМ, або ручних кулеметів РПК.

В той час, як усі сили Альянсу використовують менші патрони НАТО калібру 5,56×45 мм для цього типу зброї, у тому числі для M4, як універсальний стандарт згідно з положенням STANAG 4172. Невідповідність таких стандартів з нашими часто спричиняє дисбаланс озброєнь і проблеми з матеріально-технічним забезпеченням для Сил оборони України українських військ.

Базовий варіант M4-WAC47 має ствол довжиною 400 мм (16 дюймів) і заряджається коробчатим магазином на 30 патронів з радянськими патронами 7,62×39 мм. Як і його попередник M4A1, підтримує напівавтоматичний та повністю автоматичний режими стрільби, забезпечуючи ефективну дальність стрільби 400 метрів, діапазон точності 800 метрів і швидкострільність 850 пострілів на хвилину.

Привілеєм WAC47 є його швидке перетворення на стандартну штурмову гвинтівку НАТО 5,56×45, що займає не більше 20 секунд часу. Потрібно лише відкріпити ствольну коробку рушниці і встановити необхідний калібр, у нашому випадку ствол 5,56 НАТО. Конструкція передбачає можливість здійснення таких маніпуляцій без додаткових інструментів. Крім стандартних патронів 7,62 радянських і 5,56 НАТО, WAC-47 подібним чином можна трансформувати під радянські патрони 5,45×39 для АК-74 або під спеціальні потужні патрони .458 SOCOM, які використовуються силами спеціальних операцій США [3].

Черговим прикладом є розробка моделі штурмової гвинтівки «Форт-221» калібру 5,56×45 та 5,45×39 мм. Форт-221 являє собою ліцензійну версію ізраїльської штурмової гвинтівки TAR-21 (англ. Tavor Assault Rifle-21 – штурмова гвинтівка «Тавор» XXI століття), що розроблена концерном Israel Military Industries. Скомпонована по схемі bullpup, що дозволяє істотно зменшити габарити зброї, не зменшуючи при цьому довжину ствола. Основу автоматики становить відведення порохових газів з каналу ствола через прихований корпусом зброї газовідвідний вузол, що знаходиться над стволом. Ствол замикається

поворотом затвора на 7 бойових упорів. Викидач і відбивач закріплені на затворі, для гвинтівки передбачені два взаємозамінних варіанти затворів, що забезпечують викид стріляних гільз на праву або на ліву сторону, для чого в корпусі зроблені два вікна для викиду стріляних гільз. Ударно-спусковий механізм куркового типу, розміщений в прикладі. Запобіжник-перевідник режимів стрільби розташований над пістолетною рукояткою (по обидві сторони зброї), дозволяє вести вогонь одиночними пострілами і безперервними чергами.

Корпус зброї виготовлений з високоміцних полімерів і легких сплавів, а в деяких місцях посилений вставками зі сталі, чим досягається одна з переваг – порівняно невелика вага. Неповне розбирання може бути здійснено в польових умовах без використання будь-яких інструментів. В 2014 році штурмові гвинтівки Форт-221 та Форт-224 були прийняті на озброєння та були закуплені Збройними Силами України [4].

Поява та активне застосування нових зразків зумовили критичну нестачу довідкових даних про такі моделі зброї. Останнім часом експерти судової балістики стикаються з необхідністю дослідження вітчизняних та іноземних зразків сучасної зброї, процес дослідження значно ускладнюється фактом відсутності відповідних науково-довідкових джерел, написаних державною мовою, які б містили детальну інформацію щодо конструкції такої зброї, а також її тактико-технічних характеристик.

Таким чином, існує дійсний попит для науковців і виробників нових екземплярів зброї на розроблену ними методичну літературу, яка б відповідала потребам сьогодення.

Список використаних джерел

1. Ігор Клименко: В українців на руках може бути від мільйона до п’яти мільйонів одиниць трофейної зброї // АрміяINFORM. Київ, 2024. URL:https://armyinform.com.ua/2024/04/13/igor-klymenko-v-ukrayincziv-na-rukah-mozhe-buty-vid-miljona-do-pyaty-miljoniv-odynycz-trofejnoyi-zbroyi/ (дата звернення: 11.06.2024).

2. Капітан Вірус: «Калаші-позавчорашній день. Нам потрібна натівська стрілецька зброя»//Олена Бондаренко//TEXTY.org.ua. 2024. URL:https://texty.org.ua/articles/107573/kapitan-virus-kalashi-pozavchorashnij-den-nam-potribna-nativska-striletska-zbroja/ (дата звернення: 11.06.2024).

3. New Ukrainian M4-WAC47 rifle ‘a strong political message to Russia’ //Illia Ponomarenko// Kyiv Post. Kyiv, 2018. URL: https://www.kyivpost.com/post/6837 (дата звернення: 11.06.2024).

4. Штурмова гвинтівка «Форт-221» (222, 223, 224)// Ukrainian Military Pages// 2015. URL: https://www.ukrmilitary.com/2015/08/221.html (дата звернення: 11.06.2024).

Мазниченко Юрій Олександрович,
провідний науковий співробітник Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, кандидат юридичних наук, доцент

Колонюк Віктор Петрович,
провідний науковий співробітник Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИТУАЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ

Часто у кримінальному провадженні навіть за наявності показань свідків, потерпілих, документів, попередніх висновків експертів та інших доказів, здобутих у процесі розслідування, виникають питання, які можна з'ясувати лише шляхом проведення експертного експерименту, реалізуючи експериментальну стадію ситуаційної експертизи у ході окремих слідчих дій.

Чинний кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) не обмежує проведення експертизи (дослідження) у просторі, зокрема, і у ході огляду. Згідно ч. 3 ст. 69 КПК України, експерт вправі заявити ініціатору експертного провадження клопотання у письмовій формі щодо проведення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження у його присутності. Як показує експертна практика, найчастіше ця норма реалізується експертом в межах *додаткового* слідчого огляду місця події або у ході *слідчого експерименту* та під загальним керівництвом слідчого, зокрема у провадженнях, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї чи вибухових пристроїв, а також з техногенними чи авіаційними катастрофами. Участь експерта в слідчому експерименті сприяє вибору методики експерименту, спрямованої на отримання достовірних даних необхідних для проведення експертизи. Крім того, на відміну від огляду місця події, де завжди існує значна

невизначеність щодо технічного забезпечення проведення попереднього дослідження слідів та речових доказів у «польових» умовах, експерт при підготовці до слідчого експерименту заздалегідь, ретельно вибирає засоби та методи відтворення, моделювання та фіксації речової обстановки.

Метою такого експертного дослідження є отримання експериментальних вихідних даних для інформаційного забезпечення проведення криміналістичної експертизи у згаданих провадженнях. Результати такого дослідження фіксуються відповідним протоколом слідчої дії у встановленому порядку.

Варто врахувати й обмеження на самостійні дії експерта щодо отримання вихідних даних для проведення експертизи. Зокрема, згідно ч. 4 ст. 69 КПК України експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи [1].

Також слід зважити й на процесуальні обмеження щодо статусу експерта, який виступає у ході огляду як спеціаліст, адже огляд місця події – це невідкладна початкова слідча дія, яка за правило проводиться до відкриття кримінального провадження, а отже у ході її проведення відповідальний суб'єкт (слідчий, прокурор) не вправі винести постанову про призначення експертизи (дослідження). Тому дії спеціаліста будуть спрямовані тільки на інформаційну оцінку виявлених у ході огляду слідів та речових доказів і то лише за погодженням зі слідчим. Звісно, що така обмежена пізнавальна діяльність спеціаліста не кращим чином впливатиме на результативність проведення ініційованої у подальшому експертизи та й ефективності досудового розслідування у цілому.

Іноді процедура дослідження об'єктів експертизи, не «вписується» у зміст експертного провадження, наприклад, коли це стосується огляду експертом приміщень і ділянок місцевості, де скоївся злочин, тоді виникають певні процесуальні обмеження і труднощі. Це пов'язано з наступними чинниками:

а) коли експертизу необхідно проводити безпосередньо на місці події;

б) коли огляд того чи іншого місця потрібен для вирішення поставлених перед експертом питань під час проведення експертизи у лабораторних умовах.

У першому випадку йдеться про проведення на місці події всієї експертизи, у другому – експертного огляду, як стадії експертного дослідження.

Але, справа у тому, що обстановка місця події може бути об'єктом експертного огляду лише за умови, що вона ще не зазнала жодних змін. Дотримання цієї умови можливе у двох варіантах:

а) коли експертиза проводиться паралельно, практично одночасно із слідчим оглядом місця події;

б) коли експертний огляд передує чи навіть підміняє собою слідчий огляд місця події.

За першим варіантом експертиза при існуючій практиці оглядів місця події має призначатися до порушення кримінального провадження, оскільки слідчий огляд місця події найчастіше передує початку розслідування. Але закон такого винятку для експертизи не передбачає. Більше того, апріорі проведення експертом експертного експерименту на початковій стадії досудового розслідування у ході первинного огляду місця події є проблематичним з огляду на процесуальні обмеження проведення експертних досліджень до порушення кримінального провадження. Виняток зроблено лише для судово-медичної експертизи (дослідження), яка проводиться з метою встановлення причин та часу смерті потерпілого. Тобто другий варіант означає заміну слідчого експертом, делегування першим другому прав, які він не може мати [2].

Виходячи з інформаційної складової поняття «ситуаційна експертиза» як «сукупності умов і обставин, що створюють певне становище» [3, с. 208] та її ретроспективної спрямованості на встановлення даних, відображених у матеріальних та ідеальних слідах місця події, на нашу думку, окрім процесуальних доцільно розглянути також і методичні аспекти проведення ситуалогічної експертизи під час слідчих дій.

Відомі дослідники теоретичних та методичних проблем судових експертиз А. І. Вінберг і Н. Т. Малаховська, відзначаючи складність ситуаційної експертизи з урахуванням специфіки вирішуваних нею завдань, розглядали її як комплексне дослідження матеріальної обстановки місця події шляхом аналізу ознак з урахуванням конкретних ситуацій, із яких складається загальна картина всієї досліджуваної події з метою вирішення питань щодо способу вчинення злочину та способу дії осіб, які перебували на місці події [4].

Також, про комплексний характер ситуаційної експертизи, яка встановлює сукупність різних ознак, об'єктів окремих ситуацій, із яких складається цілісна картина всієї досліджуваної події, з'ясування механізму якої потребує застосування різних судових експертиз, наголошувала видатний український криміналіст Н.І. Клименко [5].

Слід підкреслити, що загальна методологія вирішення ситуаційних завдань у ході огляду, спрямована на дослідження такого складного об'єкта, яким є обстановка місця події у комплексі, і дозволяє встановити спосіб вчинення злочину, спосіб дії осіб, що перебували на місці події (скільки було осіб, які засоби і в який спосіб застосовували, фізичні ознаки осіб, що брали участь у правопорушенні), можливість настання конкретних наслідків за відповідними умовами події. Зазвичай вказані завдання пов'язані між собою і можуть вирішуватися послідовно, паралельно або в комплексі [6, с. 27].

Як зазначають вчені-криміналісти Ю. Приходько та Т. Івасишин проведення ситуаційного дослідження є результатом виконання у ході огляду експертом, який є відповідальним виконавцем експертного провадження у рамках конкретного кримінального провадження, експериментальної стадії дослідження, передбаченої відповідною експертною методикою, шляхом здійснення *експертного експерименту*. А мотивуючим чинником для проведення експертом експертизи (дослідження) у ході огляду є потреба в отриманні додаткових вихідних даних для формування аргументованих відповідей, поставлених слідчим у постанові на проведення криміналістичної експертизи [7, с. 449-459].

Отже, означені вище точки зору відомих науковців у частині загальної методології судових ситуалогічних досліджень лише посилюють тезу щодо такого важливого інструментарію інформаційного забезпечення ситуаційної експертизи як експертний експеримент. Серед методичних аспектів проведення експертного експерименту у ході слідчих дій доцільно, на наш погляд, виділити ті, що безпосередньо спрямовані на стадії його реалізації, а саме: підготовка експерименту; робоча стадія (інформаційне та техніко-криміналістичне забезпечення проведення експерименту); оцінка результатів експерименту.

На *підготовчій стадії* експертного експерименту здійснюються наступні заходи: висуваються робочі гіпотези (версії), які експерт збирається перевірити експериментом; з'ясовуються *умови та межі проведення експерименту;* окреслюються схеми можливих експериментальних дослідів (процедур) та їх ймовірні результати; деталізуються заплановані схеми дослідів та проводиться оцінка їх ймовірних результатів.

На *робочій стадії* ситуаційної експертизи відтворюються умови проведення експертного експерименту та реалізуються заплановані дослідницькі процедури. При цьому експерт має бути забезпечений

ініціатором експертного провадження необхідними процесуальними матеріалами з кримінального провадження, а саме: протоколи попередніх оглядів, допиту свідків та потерпілих, плани місця події, схеми місць відбору об'єктів для експертного дослідження, відеозаписи досліджуваних подій чи явищ тощо; засоби вчинення злочину – зброя, яка знайдена на місці події чи вилучена у ході обшуків або її аналоги чи натурні моделі (у разі знищення чи пошкодження її правопорушниками, а також при застосуванні ними атипової чи історичної зброї); пошкоджені слідоприймаючі об'єкти чи їх фрагменти (якщо такі вилучалися).

Оцінка результатів є обов'язковим етапом експерименту і зводиться до визначення їх достовірності. Достовірними результати вважаються лише тоді, коли експерт проводячи досліди по встановленню якогось факту, відтворює решту усіх умов, які могли мати місце в момент скоєння злочину. Тобто, результати експерименту можна вважати достовірними, коли їх можна перенести на явище (дію), яке досліджується. У противному разі (наприклад, при дослідженні взаємодії частин чи механізмів зброї), істинність їх також буде залежати від того, наскільки правильно дотримані умови при проведенні експерименту [8].

Означені нами вище процесуальні та методичні аспекти проведення ситуаційної експертизи під час слідчих дій становлять лише необхідну методологічну основу для реалізації її експериментальної стадії, але не вичерпують усі достатні умови для повного інформаційного забезпечення інших стадій дослідження.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення 06.06.2024).

2. Садченко О. О. Теоретичні основи судової експертизи: консп. лекції (тема № 8). К.: НАВС, 1999. 18 с.

3. Словник української мови : у 11 т. / за ред. І. К. Білодіда; АН УРСР, Ін-т мовознавства. Київ : Наук. думка, 1978. Т.9. С. 208.

4. Винберг А. И. Судебная экспертология : общетеоретические и методические проблемы судебных экспертиз: учеб. пособ. / А.И. Винберг, Н.Т. Малаховская. Волгоград, 1979. 155 с.

5. Клименко Н. І. Судова експертологія. Курс лекцій : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл / Київ : Видав. Дім «Ін Юре», 2007. 528 с.

6. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ: Вид. Ліра-К, 2019. С. 27.

7. Приходько Ю. П., Івасищин Т. М. та ін. Деякі аспекти ситуаційної вибухотехнічної експертизи / Криміналістика і судова експертиза : міжвід. наук.- практ. зб. Київ: КНДІСЕ, 2023. Вип. 68. С. 449-459.

8. Берзин В. Ф. Эксперимент при проведении криминалистических экспертиз: автореф. дисерт. за спец. 12.00.09. Київ, 1964. 16 с.

Макаров Володимир Сергійович,
головний судовий експерт відділу
комп'ютерно-технічних та
телекомунікаційних досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС
України

ВІДЕОРЕЄСТРАТОРИ В СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ

Відеореєстратор представляє собою пристрій для запису, зберігання та відтворення відеоінформації. Дані пристрої зараз дуже популярні, вони використовуються не тільки в промисловості, а й у побуті. Завдяки великому вибору, доступності та помірній ціні, відеореєстратори встановлюють все більше людей, що хочуть організувати відеонагляд в офісі, магазині, будинку чи підприємстві.

Системи відеонагляду встановлюють на промислових, військових об'єктах, активно використовують у міському середовищі, в тому числі для фіксації правопорушень, забезпечення безпеки об'єктів інфраструктури. Ріст популярності відеореєстраторів у населення обумовлений тим фактом, що записи з камер відеоспостереження приймаються судом як докази противоправних дій таких як: крадіжка, хуліганство, проникнення на заборонену або приватну територію.

Сьогодні на ринку досить багато відеореєстраторів різних виробників з різним функціоналом. Загалом їх можна розділити на наступні групи:

1. Мережевий відеореєстратор. В пристрої даного типу використовуються IP-відеокамери – цифрові відеокамери що передають відеопотік в цифровому форматі у мережі Ethernet з використанням протоколу передачі даних IP (кожній камері присвоюється своя IP-адреса).

2. Відеорестратор аналогового типу. Такий пристрій використовує відеокамери аналогового типу, що транслюють відеопотік без первиннної обробки (контрасність, яскравість і т.д.), без

кодування, засобом електричного сингалу. Сучасний аналоговий відеореєстратор виконує перетворення відеосигналу у цифровий формат з подальшим записом на носій.

3. Гібридний відеореєстратор. Пристрій даного типу може працювати як з аналоговими, так і з IP-відеокамерами.

4. Система відеонагляду на основі персонального комп'ютера з платою відеозахвату відеосигналу та підключеними до неї камерами.

В окрему групу можна виділити автомобільні відеореєстратори та автономні IP-відеокамери. Їх дослідження, як правило, зводиться до аналізу встановленої в них карти пам'яті формату MicroSD.

На теперішній день комп'ютерно-технічна експертиза відеореєстраторів у співвідношенні з іншими експертизами, об'єктами дослідження яких є мобільні пристрої чи персональні комп'ютери, призначається значно рідше. Основною причиною цього є простота експлуатації та отримання відеоінформації з даних пристроїв. Щоб переглянути записи з камер відеоспостереження у більшості випадків не потрібні спеціальні знання в області комп'ютерної техніки. Більшість відеореєстраторів конструктивно та програмно розраховані на звичайного користувача. Таким чином слідчий в процесі вилучення чи проведення огляду відеореєстратора може отримати необхідні йому записи з камер відеоспостереження за участю технічного спеціаліста.

Однак, може статись ситуація, що необхідного відеозапису серед наявних не знайдеться або він буде пошкоджений, чи буде пошкоджено сам відеореєстратор або носій у ньому. В цьому випадку слідчому знадобиться не тільки спеціаліст зі спеціальними знаннями в комп'ютерній техніці, а й спеціалізоване програмне забезпечення для аналізу структур файлових систем і відеозаписів відеореєстратора.

Основним завданням при дослідженні відеореєстраторів в рамках судової комп'ютерно-технічної експертизи є пошук записів з камер відеоспостереження, в тому числі за зазначений проміжок часу. Потім ці записи необхідно представити в «читаємому» вигляді, тобто відеозаписи необхідно зберегти у відомому форматі (наприклад *.avi, або *.mp4), щоб слідчий або суд могли переглянути їх на будь-якому пристрої.

Питання, що можуть ставитись слідчим або судом при призначенні дослідження відеореєстратора:

- Чи маються на представленому да дослідження відеореєстраторі відеозаписи з камер відеоспостереження за проміжок часу (зазначити необхідний проміжок часу)?
- Чи відповідає системний час на відеореєстраторі поточному часу?

- Чи містить системний журнал відеореєстратора записи щодо авторизацій, зміни часу, видалення відеозаписів?

Що стосується відновлення видалених відеозаписів, то в алгоритмі роботи будь-якого відеореєстратора основою є циклічний запис. Тобто це значить, що по мірі заповнення пам'яті носія інформації, більш старі записи з камер відеоспостереження видаляються та на їх місце записуються нові. Відновити видалені таким чином відеозаписи не представляється можливим. Відновлення можливе тільки у випадку, якщо після видалення відеозапису на це місце в подальшому не відбувалось повторного нового запису.

Основною специфікою відеореєстраторів, яка викликає деякі труднощі – є файлова система носія інформації – накопичувача на жорстких магнітних дисках (НЖМД). Ця файлова система створюється засобами операційної системи відеореєстратора при ініціалізації НЖМД в ньому. Більшість спеціалізованого програмного забезпечення, що використовується в комп'ютерно-технічній експертизі для роботи з НЖМД, не здатне ідентифікувати та прочитати файлові системи відеореєстраторів. Пов'язане це з відсутністю єдиного стандарту використовуваної файлової системи у виробників, їх самобутністю та рідкістю.

Однак деякі виробники експертного програмного забезпечення заповнюють прогалини у цьому напрямку та створюють програмне забезпечення безпосередньо для дослідження відеореєстраторів, а саме компанія «Magnet», що випускає програмне забезпечення «DVR Examiner».

На етапі дослідження, з відеореєстратора вилучають НЖМД, підключать за допомогою програмного або апаратного блокування до робочої станції експерта та роблять образ носія у форматі «E01». В подальшому проводиться ініціалізація носія та його файлової системи в програмному забезпеченні «Magnet DVR Examiner», пошук та відновлення відеофайлів. Другим способом є використання плеєрів, від виробників відеореєстраторів. Дані плеєри представляють собою програмне забезпечення, що розроблене для роботи з відеозаписами, створеними саме тією моделлю відеореєстратора для якого вони призначені. У випадку коли перші два варіанти не принесли необхідний результат, експертом робиться побітовий клон носія (для збереження цілісності інформації на оригінальному носії від змін) та монтується у відеореєстратор. Пристрій зі змонтованим клоном носія запускається та проводиться пошук та копіювання інформації засобами операційної системи пристрою на переносний носій експерта. Отже ми бачимо, що успішність вилучення даних та

позитивного вирішення поставлених питань може залежати від багатьох факторів.

Тож, слід зазначити, що дослідження таких об'єктів як відеореєстратори є досить важливою складовою комп'ютерно-технічної експертизи, оскільки записи з камер відеоспостереження є вагомою доказовою базою, що підкреслює важливість розвитку цього напрямку.

Список використаних джерел

1. DVR Forensic Analysis. URL: https://ru.scribd.com/document/231343926/DVR-Forensic-Analysis.

2. Відеореєстратор (DVR) – типи та основні характеристики. URL: https://www.arsenal-st.com.ua/videoreyestrator-dvr-typy-ta-osnovni-harakterystyky/.

Манько Євгенія Сергіївна,
головний судовий експерт Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ЕЛЕКТРОННИЙ РЕЄСТР ГЕНОМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЛЮДИНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення воєнного стану в України стало справжнім викликом для суспільства та законодавства. Змінилось багато звичних укладів. Діяльність з розкриття та розслідування злочинів потребує вирішення нових завдань, що постали перед нею.

Результатом такого виклику стало прийняття закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» (далі – Закон) [1] та Постанови Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2023 р. № 978 «Деякі питання реалізації Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» [2].

Закон визначає правові засади обробки геномної інформації людини з метою її державної реєстрації в Україні. Також Закон регулює функціонування Електронного реєстру геномної інформації людини, що забезпечує збирання, реєстрацію, накопичення, зберігання, поновлення, пошук, використання і поширення (розповсюдження, передачу) геномної інформації людини (далі - Електронний реєстр).

Чому прийняття цього закону було необхідним? Визначимо основні аспекти:

1. Гармонізація з міжнародним законодавством. Наприклад, відповідно до Конвенції Ради Європи «Про захист дітей від

сексуальної експлуатації та сексуального насильства» [3, ст. 37], яку ратифікувала Україна, для запобігання скоєнню злочинів необхідно вживати законодавчих або інших заходів для накопичення та зберігання інформації про ідентифікаційні дані та генетичні ознаки (ДНК-профіль) осіб, засуджених за скоєння правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.

2. Ідентифікація тіл загиблих та безвісти зниклих військовослужбовців. Гіркий досвід починаючи з 2014 року показує наскільки цей процес може бути ускладнений. По-перше, раніше не було чітко законодавчо затвердженого алгоритму дій з визначенням відповідальних структур. Одним із методів ідентифікації безвісти зниклих – це встановлення біологічної спорідненості між генетичними ознаками (ДНК-профілем) біологічного матеріалу трупа та ймовірного родича. Не слід забувати, що у багатьох військовослужбовців немає родичів, або з тих чи інших причин неможливо встановити їх генетичні ознаки, що практично унеможливлює ідентифікацію тіл.

Закон передбачає відбір біологічного матеріалу у військовослужбовців та інших осіб, передбачених статтею 8 на засоби (системи) відбору біологічних зразків, що призначені для їх тривалого зберігання, що в подальшому, при виникненні необхідності, пришвидшить встановлення невпізнаного трупа, оскільки для ідентифікації достатньо встановити ДНК-профіль особи, що перевіряється.

3. Оптимізація та прискорення розслідування злочинів. Так як, обов'язковій державній реєстрації підлягає геномна інформація осіб, яким повідомлено про підозру та особи, які засуджені за злочини, що визначені статтею 5, наповнення Електронного реєстру буде сприяти у боротьбі зі злочинністю. Також, обов'язково здійснюється відбір біологічного матеріалу та державна реєстрація геномної інформації військовополонених, що має на меті ідентифікацію осіб, що вчинили військові злочини.

4. Ідентифікація осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе. Цей аспект виділяє сам Закон (стаття 4) і в період воєнного стану його значення набуває особливого змісту. Мова йдеться в тому числі про дітей та осіб з інвалідністю, особи яких потрібно встановити.

З метою ідентифікації персональних даних особи, геномна інформація якої зареєстрована в Електронному реєстрі, та її індивідуального абетково-цифрового коду орган, установа або особа, яка забезпечує надсилання геномної інформації Адміністратору Електронного реєстру для внесення до Електронного реєстру, ведуть

облік відомостей про осіб та їх відібраний біологічний матеріал із дотриманням вимог законодавства про захист персональних даних [1, ст. 11]. На цьому етапі працівники Експертної служби МВС заповнюють реєстраційну картку, в якій знеособлюють інформацію про особу шляхом присвоєння їй індивідуального абетково-цифрового коду та забезпечують надсилання геномної інформації Адміністратору Електронного реєстру для внесення її до Електронного реєстру.

Таким чином, впровадження функціонування Електронного реєстру геномної інформації людини має на меті оптимізацію та прискорення розслідування злочинів, тому числі тих, що вчиняються повторно, також ідентифікацію осіб, що вчинили військові злочини.

Список використаних джерел

1. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: 2391-IX від 09.07.2022. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20?find=1&text#Text (дата звернення: 14.06.2024).

2. Деякі питання реалізації Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2023 р. № 978. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2023-%D0%BF#Text (дата звернення: 14.06.2024).

3. Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства:Конвенція Ради Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927?find=1&text=%D0%B4%D0%BD%D0%BA#w1_1 (дата звернення: 14.06.2024).

Меньших Тетяна Миколаївна,
судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ КОСМЕТИЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Косметичні засоби відіграють важливу роль в світовій торгівлі як експортно-імпортний товар. Цей сектор включає різноманітні продукти, такі як догляд за шкірою, декоративна косметика, засоби для догляду за волоссям, парфуми та інші. Косметична індустрія стикається з постійними змінами в регулюванні, що вимагає від виробників швидко адаптуватися. Косметична індустрія відзначається високим рівнем конкуренції, що змушує виробників постійно

інноваційно підходити до розробки нових продуктів і поліпшення якості існуючих. Важливим аспектом є відповідність міжнародним та національним стандартам безпеки та якості, у Європейському Союзі існує суворе регулювання щодо інгредієнтів і методів тестування косметичних засобів. Косметичні засоби є важливим експортно-імпортним товаром, який вимагає уваги до якості, регулювання та маркетингу. В умовах глобалізації та швидких змін ринку, успішні компанії повинні постійно інноваційно підходити до своєї продукції і стратегії.

Ідентифікація косметичних товарів у процесі митного оформлення є важливим етапом, що забезпечує правильне класифікування, облік та контроль над переміщенням товарів через кордон. Ідентифікація косметичних товарів починається з їх класифікації згідно з Гармонізованою системою (ГС) опису та кодування товарів. Косметичні засоби класифікуються за кодами УКТЗЕД (Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності), що є частиною ГС. Правильне визначення коду товару є критично важливим для застосування відповідних ставок мита і нетарифних заходів регулювання.

Для митного оформлення необхідні документи: інвойс (рахунок-фактура, містить інформацію про товар, його кількість, вартість і умови поставки); сертифікати відповідності (підтверджують, що продукція відповідає встановленим стандартам якості та безпеки); сертифікати походження (підтверджують країну-виробника товару, що може впливати на застосування пільгових митних ставок). Докладний опис товару включає: інформацію про інгредієнти, де вказуються основні компоненти, що входять до складу косметичного засобу; призначення та спосіб застосування: наприклад, засіб для догляду за шкірою, декоративна косметика тощо; упаковка і маркування: описуються матеріали упаковки, маркування з інформацією про виробника, термін придатності, спосіб застосування та попереджувальні знаки. Митні органи можуть проводити фізичний огляд товарів для підтвердження відповідності заявленої інформації фактичним характеристикам продукції. Це включає перевірку упаковки, маркування та, за необхідності, взяття проб для лабораторного аналізу. Косметичні засоби можуть підлягати санітарно-епідеміологічному контролю для підтвердження їхньої безпечності для здоров’я споживачів. Цей контроль здійснюється відповідними державними органами на основі наданих сертифікатів і лабораторних досліджень. Правильне декларування вартості товару є важливим для нарахування митних платежів. Митні органи можуть

перевіряти правильність зазначеної вартості, використовуючи різні методи, включаючи порівняння з ринковими цінами.

Ідентифікація косметичних товарів у процесі митного оформлення забезпечує дотримання законодавчих вимог, правильне нарахування митних платежів і захист споживачів від небезпечних продуктів. Вона включає класифікацію, документальну перевірку, опис товару, фізичний огляд та санітарно-епідеміологічний контроль.

Класифікація косметичних засобів при проведенні судової товарознавчої експертизи є важливим етапом, що дозволяє визначити властивості, якість і відповідність товару встановленим стандартам. Цей процес передбачає деталізоване дослідження та аналіз продукції, враховуючи різноманітні критерії. Основні класифікаційні категорії, що використовуються при експертизі:

✓ За функціональним призначенням: засоби для догляду за шкірою (креми, лосьйони, маски, сироватки), засоби для догляду за волоссям (шампуні, кондиціонери, маски, масла, засоби для укладання), декоративна косметика (тональні креми, пудра, тіні для очей, помади, рум'яна), парфумерія (парфуми, туалетна вода, одеколони), засоби для догляду за нігтями (лаки, засоби для зняття лаку, олії для кутикули), засоби для догляду за порожниною рота (зубні пасти, ополіскувачі).

✓ За складом і інгредієнтами: натуральні косметичні засоби (продукти, виготовлені з природних компонентів без синтетичних домішок), органічні косметичні засоби (продукти, сертифіковані як органічні, з високим вмістом органічних інгредієнтів), синтетичні косметичні засоби (продукти, що містять синтетичні інгредієнти).

✓ За методом застосування: зовнішнього застосування (креми, лосьйони, спреї, гелі), ін'єкційні засоби (мезотерапія, ботокс), інші засоби (засоби для ванн, маски для волосся).

✓ За типом упаковки: туби (для кремів, гелів), флакони (для парфумів, лосьйонів), банки (для масок, кремів), аерозольні балончики (для спреїв), пакети (для одноразових масок, зразків продукції).

✓ За призначенням для вікових груп: для дорослих (основна кількість косметичних засобів), для дітей (спеціально розроблені продукти з м'якими інгредієнтами), для підлітків (продукти для догляду за проблемною шкірою).

✓ За статтю споживачів: для жінок (основна частина декоративної косметики і засобів догляду), для чоловіків (засоби для гоління, догляду за бородою, специфічні креми і лосьйони), універсальні засоби (підходять для всіх, незалежно від статі).

✓ За виробником і брендом: мас-маркет: доступні продукти

широкого вжитку, преміум-клас (продукти високого цінового сегменту), професійна косметика (засоби, призначені для використання професіоналами у салонах краси). Класифікація косметичних засобів при проведенні судової товарознавчої експертизи дозволяє детально оцінити продукт з урахуванням його функціонального призначення, складу, методу застосування та інших характеристик. Це забезпечує об'єктивну оцінку якості та відповідність товару встановленим стандартам [1].

Аналіз хімічного складу косметичних засобів є важливим етапом судової товарознавчої експертизи, оскільки він дозволяє визначити відповідність продукту заявленим інгредієнтам, оцінити його якість і безпеку для споживачів. Основними видами аналізу продукції є: *фізико-хімічний аналіз*: кількісний аналіз (визначення концентрації основних компонентів косметичного засобу), якісний аналіз (виявлення наявності заявлених інгредієнтів та перевірка на присутність небажаних або заборонених речовин); методи аналізу (газова хроматографія, мас-спектрометрія, спектрофотометрія, рідинна хроматографія та ін.); *мікробіологічний аналіз*: перевірка на мікроорганізми (виявлення мікробіологічних забруднень, що можуть спричинити шкоду для здоров'я), аналіз на стабільність (оцінка стабільності продукту щодо зростання мікроорганізмів протягом терміну придатності); *токсикологічний аналіз*: перевірка на токсичність (виявлення токсичних речовин, таких як важкі метали, пестициди, фталати), безпечність інгредієнтів (оцінка безпечності активних і допоміжних речовин у складі продукту); *аналіз на алергени:* виявлення потенційних алергенів, що можуть викликати алергічні реакції у споживачів, оцінка ризику: визначення можливого ризику для користувачів з підвищеною чутливістю.

Аналіз хімічного складу косметичних засобів у процесі судової товарознавчої експертизи дозволяє: підтвердити якість, впевнитися, що продукт відповідає заявленим характеристикам і стандартам якості; забезпечити безпеку шляхом виявлення небезпечних речовин та алергенів, що можуть становити ризик для здоров'я; виявити фальсифікацію або підробку, невідповідність складу продукту заявленим інгредієнтам. Цей процес забезпечує об'єктивну і всебічну оцінку косметичних засобів, що є необхідним для прийняття рішень у судових справах і захисту прав споживачів.

Виявлення фальсифікації косметичних засобів під час судової товарознавчої експертизи є важливим завданням, що потребує застосування різних методів аналізу. Основні методи, які використовуються для виявлення фальсифікації: органолептичний

аналіз (візуальний огляд – перевірка зовнішнього вигляду, кольору, консистенції та упаковки косметичних засобів) оцінка запаху – виявлення невідповідностей у запаху, які можуть свідчити про фальсифікацію або неякісне виробництво; фізико-хімічний аналіз (спектрофотометрія: визначення хімічного складу за допомогою спектрального аналізу, що дозволяє виявити невідповідності у складі; газова хроматографія-мас-спектрометрія (ГХ-МС): ідентифікація та кількісний аналіз компонентів для виявлення нехарактерних або заборонених речовин; рідинна хроматографія (РХ) : Аналіз складових компонентів і визначення їх концентрації для перевірки відповідності заявленому складу; мікробіологічний аналіз (перевірка на мікробне забруднення, виявлення наявності патогенних мікроорганізмів, що може свідчити про недотримання технологічних процесів або фальсифікацію; стерильність, перевірка на наявність бактерій, грибків та інших мікроорганізмів, які не повинні бути присутніми в косметичних засобах; токсикологічний аналіз (аналіз на важкі метали – виявлення токсичних елементів, таких як свинець, ртуть, кадмій, які не повинні бути присутніми в косметиці, перевірка на наявність токсичних речовин – виявлення заборонених або шкідливих для здоров'я речовин, таких як формальдегід, парабени, фталати) [2].

Перевірка маркування та аналіз упаковки є способом виявлення фальсифікації. Здійснюється аналіз відповідності маркування та інформації на упаковці встановленим вимогам. Наявність помилок, невідповідностей або відсутність обов'язкової інформації може вказувати на фальсифікацію. Здійснюється вивчення матеріалу і якості упаковки. Недорогі матеріали або невідповідності у дизайні можуть бути ознаками підробки. Для косметичних засобів використовується також порівняльний аналіз. Порівняння зразків продукції з офіційними еталонами або зразками відомих брендів для виявлення відмінностей. Перевірка відповідності між різними партіями продукції одного бренду. Невідповідності можуть свідчити про підробку.

Застосування різноманітних методів аналізу дозволяє всебічно оцінити косметичні засоби та виявити фальсифікацію. Комбінування органолептичного, фізико-хімічного, мікробіологічного, токсикологічного та інших аналізів забезпечує високу точність і надійність експертних висновків.

Отже, проведення товарознавчих досліджень під час експертизи якості та безпечності косметичних засобів дозволяє запобігати надходженню на внутрішній ринок України продукції, що має неналежний рівень якості або фальсифікованої, тим самим запобігти нанесенню шкоди здоров'ю українських споживачів.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Технічного регламенту на косметичну продукцію : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.01.2021 р. № 65 (із змінами, внесеними згідно Постанова КМУ від 26.07.2022 р. № 833. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/606/2e9/284/6062e9284110d407563507.pdf (дата звернення (11.06.2024).

2. Найвер І. Л., Заяць Я. І. Проблеми ідентифікації та виявлення фальсифікації об'єктів дослідження в судових товарознавчих експертизах // Матеріали VII Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. «Актуальні проблеми теорії і практики експертизи товарів». Полтава : ПУЕТ, 2020. С. 149-152.

Мировська Анна Всеволодівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОГАЛИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ЇХ ВПЛИВ НА ТАКТИКУ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Ситуація, пов'язана із збройною агресією рф проти України, стала підґрунтям виникнення нетипових зовнішніх та внутрішніх політичних процесів, які спрямовані на подолання кризових явищ у різноманітних сферах суспільного життя, а також обумовила необхідність проведення реформ у правовій сфері, які мають забезпечити ефективні механізми соціального розвитку.

Не викликає сумнівів той факт, що успіх розслідування будь-якого кримінального правопорушення залежатиме в першу чергу від тактично правильної побудови його організації з метою отримання доказів стосовно досліджуваних подій, явищ та обставин. Пошук, фіксація, збереження та подальше використання такої доказової інформації відбувається в межах проведення слідчих (розшукових) дій.

Безперечно найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні, майже всіх без виключення кримінальних правопорушень, є огляд місця події [1, с.639].

Формальна імперативність огляду місця події під час розслідування різних категорій кримінальних правопорушень, на наше переконання, пов'язана з тим, що увага слідчих, більшою мірою, все ж зорієнтована на пошук та фіксацію матеріальних слідів, оскільки вони: по-перше, мають прогнозовано сталі (стабільні) властивості, у

порівнянні з психофізіологічними слідами пам'яті людини, а по-друге, судді під час судового розгляду кримінальних проваджень скептично ставляться до відсутності матеріально-фіксованих ознак злочинного діяння, що може призвести до повернення обвинувального акту (ст. 314 КПК України), закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК України), тощо.

Так, відповідно до ст. 237 КПК України огляд – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться слідчим, прокурором з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

Крім того, за необхідності, з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів [2], що в свою чергу забезпечуватиме повноту огляду.

Залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій є однією з найпоширеніших форм використання спеціальних знань під час розслідування. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій з позицій дотримання норм кримінально-процесуального закону може бути: обов'язковою, в силу прямої вказівки закону; ситуаційно-рекомендованою нормами закону або факультативною (участь спеціаліста законом не обумовлюється, але є можливою і визначається рішенням слідчого, виходячи із специфіки слідчої ситуації та потреби у використанні спеціальних знань для встановлення конкретних обставин) [3, с. 89-90].

Єдиний виключний випадок обов'язкового залучення спеціаліста для проведення огляду місця події, закріплений у ст. 238 КПК України та пов'язаний із виявленням на місці події трупу.

Тобто в ході унормування зазначеного питання законодавець чітко виокремлює специфічний об'єкт огляду – труп та специфічні завдання, які мають бути вирішені під час його проведення, а також враховує межі компетенції слідчого під час виконання таких дій та відсутність у останнього достатніх/необхідних спеціальних знань у цій сфері [1, с.639].

Разом з тим, законодавець, залишає поза увагою інші специфічні об'єкти, під час проведення огляду яких також необхідні спеціальні знання та залучення фахового спеціаліста матиме вирішальне значення для процесу розслідування.

Наприклад, поміж небезпечних кваліфікованих ознак сучасної злочинності, зокрема варто звернути увагу на кримінальні правопорушення, пов'язані з пожежами. Такі діяння характеризуються підвищеною суспільною небезпекою та викликають серйозне

занепокоєння громадськості, а також посилену увагу правоохоронних органів. Пожежі є найбільш руйнівними стихійними лихами, що завдають не тільки матеріальних збитків, а й призводять до людських жертв. [4, с.18].

Від початку повномасштабного вторгнення рф запустила по території України понад 7,5 тис. ракет різних типів, керованих авіаційних бомб та *баражуючих боєприпасів*. Такі ворожі обстріли спричиняють руйнування та пожежі.

Механізм використання зазначених знарядь, прямо передбачає руйнацію територій або об'єктів ураження. Крім того, наслідками застосування такого озброєння є виникнення масштабних пожеж із подальшим знищенням будь-якої можливої слідової та доказової інформації [5, с. 52-54].

Отже, враховуючи певні особливості елементного складу криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних пожежами, зокрема способи вчинення, знаряддя та слідову картину, зволікання в процесі виявлення, фіксації, збереження слідової матеріальної інформації є неприпустимим та може призвести до втрати доказу.

Тобто специфіка досліджуваної категорії кримінальних проваджень передбачає виокремлення особливого нормативно-правового порядку, який визначає алгоритм реагування на кримінальні правопорушення, пов'язані з пожежами та впливає на процес формування організаційних засад розслідування.

У зв'язку із цим, найбільш важливою слідчою (розшуковою) дією, в тому числі і з точки зору отримання матеріальних слідів, є саме огляд місця події – результати якого фактично будуть визначати напрями розслідування та обумовлюватимуть його успіх в контексті прийняття остаточного рішення.

На жаль, спірних ситуацій щодо залучення слідчими, на власний розсуд, спеціалістів різноманітних сфер для надання фахової допомоги під час проведення огляду місця події значна кількість. Зокрема не врегульованими кримінальним процесуальним законом залишаються питання залучення: спеціалістів ІТ-сфери під час проведення огляду комп'ютерної техніки та виявлення, фіксації, збереження та вилучення в його межах цифрових (електронних) слідів; експертів-автотехніків під час огляду місць дорожньо-транспортних пригод та з'ясування механізму дорожньо-транспортної події; ветлікарів при проведенні огляду трупа тварини; вибухотехніків при виявленні вибухонебезпечних предметів , тощо [1, с.640]

Такі прогалини не тільки негативно впливають на повноту та

всебічність досудового розслідування, а і безумовно, даються в знаки, коли мова йде про його якість та ефективність.

Підсумовуючи викладене, можливо дійти висновку, що нині чинний КПК України, регламентує лише один випадок імперативного залучення спеціаліста для проведення огляду місця події - у зв'язку із виявленням трупу. Інші випадки залучення спеціалістів при проведенні дослідницьких дій, під час огляду місця події, регулюються на загальних процесуальних засадах, здебільшого відомчими нормативно-правовими документами, а рішення про необхідність або відсутність необхідності щодо використання спеціальних знань приймаються на розсуд слідчого та у межах його професійної компетенції, на підставі фахових знань, вмінь, навичок та досвіду.

Таким чином, відсутність чіткого законодавчого урегулювання досліджуваного питання може призвести до певної диспозитивності дій слідчого (залежно від його досвіду роботи в цілому, досвіду з розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії або проведення слідчих (розшукових) дій, в тому числі і огляду місця пожежі, професійних знань, вмінь та компетенції, тощо) та негативно вплинути на результати розслідування.

Список використаних джерел

1. Мировська А.В. Проблемні питання використання спеціальних знань під час огляду місця пожежі. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2024. С. 638-641. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/151.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page.

3. А.А. Саковський, А.В. Мировська. Теоретичні аспекти проблемних питань використання спеціальних знань під час розслідування. *Науково-виробничий журнал Держава та регіони. Серія: Право.* Випуск 4 (78). 2022. С. 135-140. DOI: https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.4.19

4. Лісіцький А.В. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу : дис. ... доктора філософії, 081. Київ, 2023. 204 с.

5. Мировська А. В., Саковський А.А. Аспекти криміналістичного забезпечення досудового розслідування в умовах воєнного стану. Актуальні питання криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В.В. Чернєй, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 52–54.

Миронюк Ірина Олександрівна,
старший судовий експерт Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

СТИЛІСТИЧНА ПОМИЛКА: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА

Під час ідентифікації особи за голосом та усним мовленням мовознавчими методами виникає зокрема й потреба у зверненні до визначення терміна «стилістична помилка».

Визначення цього терміна репрезентовано у працях із методики навчання української мови такими українськими дослідниками, як Г. Бережна, М. Леонова, Л. Рожило, М. Пентилюк та ін.

За словами М. Леонової (К., 1972), стилістичні помилки стосуються не законів лексики чи граматики як певних структурних компонентів мови, а законів стилю. Отже, на її думку, стилістичними треба вважати помилки, які порушують правила слововжитку, заважають точному й однозначному розумінню тексту, збіднюють виражальні засоби мови [2, с. 75]. Чітке відмежування стилістичних помилок від інших і їх класифікація, на погляд дослідниці, потрібні для того, щоб уміти виявити стилістичні помилки та правильно їх кваліфікувати, а це, зі свого боку, потрібно для того, щоб не звужувати погляду на грамотність мовлення, під якою, за словами М. Леонової, слід розуміти дотримування не лише правил орфографії, пунктуації, граматичного зв'язку й порядку слів, а й правил стилістики. Дослідниця підсумовує: стилістичні помилки є ознакою неграмотності й низької культури мови, тому ставлення до них має бути таке, як і до будь-яких інших помилок [2, с. 78].

За словами Г. Бережної (К., 1972), щоб успішно проводити роботу над усуненням стилістичних помилок, потрібно передусім чітко визначити їх, відмежувати від логічних і фактичних, власне морфологічних і синтаксичних та ін. На той час термін «стилістичні помилки», на її думку, ще не усталився, це тільки умовна назва тих різноманітних недоречностей, що трапляються в мовній практиці. На підставі того, що практична стилістика вивчає доцільність використання всіх мовних засобів із погляду їх виразності, доречності залежно від змісту й характеру висловлювання, Г. Бережна пропонує називати стилістичними ті помилки, які зумовлені невмінням дібрати потрібне слово чи його форму, синтаксичну конструкцію для чіткого та яскравого вираження думки, а також такі, що порушують закон милозвучності мови. Вона не вважає це визначення зовсім досконалим і зазначає, що у процесі подальшого дослідження проблеми воно може

бути уточнене. Дослідниця стверджує: узявши за основу таке визначення, можна чітко відмежувати від стилістичних власне синтаксичні, морфологічні, лексико-фразеологічні помилки, що на практиці викликає особливі труднощі й часто призводить до плутанини [1, с. 78–81].

Л. Рожило (К., 1979) стилістичними вважає помилки, пов'язані з порушенням стилістичних норм у функціонуванні мовних засобів. На її думку, їх зумовлено порушенням стилістичної сполучуваності, стилістично невмотивованим використанням форм і синтаксичних конструкцій, порушенням єдності стилю [4, с. 375–376].

За словами М. Пентилюк (К., 2009), природа стилістичних помилок досить своєрідна: вони, із одного боку, є порушенням стильової структури тексту, а з другого – його стилістичного забарвлення, а отже, порушеннями функціонування мовних одиниць різних рівнів (фонетичного, лексичного, словотвірного, граматичного) у текстах різних стилів. На думку цієї дослідниці, ураховуючи зміст шкільної стилістики та необхідність засвоєння стилістичних норм і формування комунікативних умінь і навичок, під стилістичною помилкою слід розуміти порушення функціональної доцільності, що виражається у використанні мовного засобу, недоречного в певному контексті (хоч, можливо, цілком доцільного в іншому). Виділення стилістичних із-поміж інших типів мовленнєвих помилок дає змогу глибше опрацьовувати стилістичні засоби української мови й формувати вміння чітко розрізняти той чи інший стиль мовлення та його особливості [3, с. 311–312].

Згідно зі «Словником-довідником з української лінгводидактики» (К., 2015), стилістична помилка – це «порушення функційної доцільності, що виражається в недоречному використанні мовного засобу в певному контексті» [5, с. 233].

Отже, представлені у працях із методики навчання української мови визначення терміну «стилістична помилка» свідчать про його розвиток протягом другої половини XX – початку XXI століть. Використання останніх із цих визначень під час ідентифікації особи за голосом та усним мовленням мовознавчими методами, на нашу думку, сприятиме чіткішому відмежуванню стилістичних від інших типів мовленнєвих помилок.

Список використаних джерел

1. Бережна Г. В. Про класифікацію стилістичних помилок. *Українська мова і література в школі.* 1972. № 5. С. 78–81.

2. Леонова М. В. Стилістичні помилки та характер їх. *Українська мова і література в школі.* 1972. № 5. С. 75–78.

3. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2009. 400 с.

4. Олійник І. С., Іваненко В. К., Рожило Л. П., Скорик О. С. Методика викладання української мови в середній школі. Київ : Вища шк., 1979. 309 с.

5. Рябенко І. О. До визначення терміна «стилістична помилка». *Актуальні проблеми сучасної науки (частина ІІ)* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 8–9 червня 2018 р. Київ: МЦНД, 2018. С. 30–31.

6. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.

Невмержицька Ірина Миколаївна,
завідувач відділу технічного дослідження документів та давнини їх виготовлення лабораторії почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів та давнини їх виготовлення Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Воробей Олена Вячеславівна,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ЩО СУПРОВОДЖУЮТЬ ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

Документи, що супроводжують транспортні засоби, відіграють важливу роль під час експлуатації автомобілів та в разі передачі права власності на транспортний засіб. До цих документів висуваються певні умови щодо захисту, експлуатації та можливості швидкої перевірки. Одними з найпоширеніших об'єктів дослідження за напрямом технічного дослідження документів в установах Експертної служби МВС є національне посвідчення водія та свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу. Вище зазначені документи призначені для тривалого їх використання та перебування в обігу і, як свідчить практика, вони часто стають предметами злочинних посягань. Різноманітність об'єктів експертного дослідження документів зумовлює складність та широке коло тих завдань, що постають перед фахівцями експертної служби в даній галузі знань. У даному контексті виникають певні труднощі при дослідженні національного посвідчення водія та свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу: при дослідженні персоналізації документа (внесення змін до первинного змісту), а також при дослідженні захисної плівки з голографічними зображеннями.

Як свідчить експертна практика, поширеним видом підробки документів, що супроводжують транспортні засоби, є зміна персоналізації шляхом зняття поверхневої захисної плівки та видаленням первинного змісту тексту персоналізації з подальшим

внесенням неправдивих даних та послідуючим повторним наклеюванням захисної плівки. Це пов'язано з особливістю нанесення фарбової речовини на поверхню бланка документа за допомогою друкуючих пристроїв з термографічним способом нанесення зображень. Слід зазначити, що видалення первинного змісту тексту персоналізації здійснюється без залишання відповідних слідів на бланку. У даному випадку при якісній підробці, як правило, на поверхні документу не залишаються сліди фарбової речовини первинного тексту персоналізації та будь-яких інших слідів механічного зовнішнього втручання. За таких обставин, судовий експерт не може дати відповіді щодо внесення змін до первинного змісту персоналізації даних видів документів. У висновку зазвичай він зазначає, що при візуальному та мікроскопічному дослідженні за допомогою цифрового мікроскопу Leica DVM6 (Leica Application Suite X), відеоспектрального компаратору «Video Spectral Comparator foster+freeman VSC 8000, у персональних даних з лицевого та зворотного боку документа, (а саме: основного друкованого тексту, серії та номеру бланку), якими заповнено бланк документа (посвідчення водія чи свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу) будь-яких явних ознак змін первинного змісту в персональних даних нанесених на бланк документа (посвідчення водія чи свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу) не виявлено. Однак, відсутність ознак змін первинного змісту в персональних даних не виключає наявності факту внесення таких змін, у зв'язку з тим, що особливості нанесення фарбової речовини на поверхню бланка документа за допомогою друкуючих пристроїв з термографічним способом нанесення зображень не виключає можливості здійснити її видалення без залишення відповідних слідів.

У деяких випадках, при візуальному та мікроскопічному дослідженні за допомогою вище зазначених приладів, персональних даних, якими заповнено бланк документа (посвідчення водія чи свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу) судовий експерт виявляє ознаки механічного пошкодження захисної плівки у вигляді відсутності її фрагментів та відшарування по всьому периметру бланку (див. іл. 1), наявність сторонніх волокон під основою захисної плівки (див. іл. 2). Але вказані ознаки могли виникнути як під час експлуатації даного документа (зношеність, неакуратне використання), так і можуть свідчити про можливе внесення змін до первинного змісту (персональних даних). Достовірно встановити та пояснити природу походження виявлених ознак не виявляється можливим.

Ілюстрація 1. Загальний вигляд свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу з пошкодженням захисної плівки.

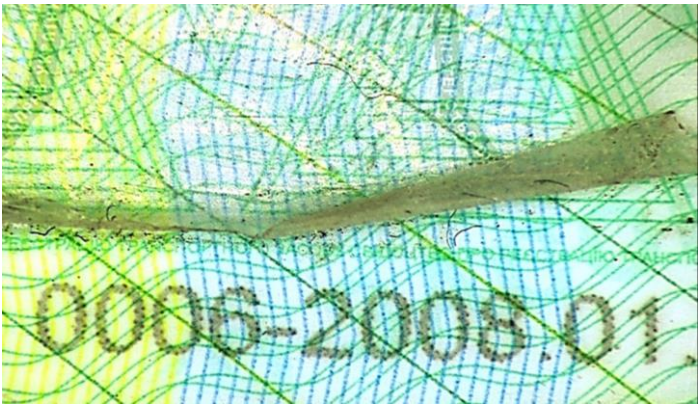

Ілюстрація 2. Збільшене зображення фрагменту сторонніх волокон під захисною плівкою у свідоцтві про реєстрацію транспортного засобу.

У процесі розслідування кримінальних правопорушень судовим експертам нерідко доводиться мати справу з дослідженням захисної плівки з голографічними зображеннями, якою під час персоналізації ламінується бланк документів, що супроводжують транспортні засоби, з обох боків. При цьому на сьогоднішній день в Експертній службі МВС України відсутні спеціалісти, які можуть проводити дослідження захисної плівки з голографічними зображеннями та встановлювати її оригінальність чи підробку. Під час технічного дослідження захисної

плівки з голографічними зображеннями судовий експерт встановлює її наявність чи відсутність на бланку документа. При встановленні наявності захисної плівки з голографічними зображеннями з обох боків бланка документа, зазначає, які саме голографічні зображення проглядаються під різними кутами зору (див. іл. 3-4).

3. 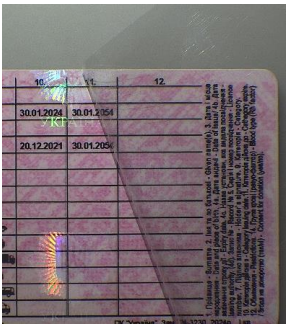 4. 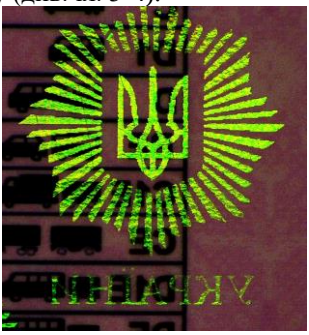

Ілюстрації 3-4. Зображення фрагменту посвідчення водія з частково відокремленою прозорою плівкою та імітацією голографічного зображення.

Під час порівняльного дослідження голографічних зображень судовий експерт встановлює, що голографічні елементи на захисній плівці досліджуваного документа ідентичні за візуальним сприйняттям малюнку, формою, будовою, розмірами та взаємним розташуванням між собою, голографічним елементам на захисній плівці встановленого зразка аналогічного документа, що перебуває в офіційному обігу на території України (див. іл. 5-6).

5. 6.

Ілюстрації 5-6. Порівняльне дослідження голографічних зображень на захисній плівці досліджуваного документа та зразка.

Таким чином, можна підсумувати, що на сьогоднішній день виникають певні складні питання під час проведення техніко-криміналістичного дослідження документів, які супроводжують транспортні засоби. До них найчастіше належать наступні проблеми при: дослідженні персоналізації бланків документів та встановленні автентичності голографічних елементів на захисній плівці тощо. На нашу думку, для вирішення зазначених актуальних питань було б доцільним налагодити більш тісну взаємодію між ініціаторами проведення експертиз, підприємствами, які виготовляють зазначені об'єкти (документів та плівки) і судовими експертами. Також необхідно звернути увагу на підготовку відповідних фахівців в галузі дослідження голографічних зображень на документах для Експертної служби МВС України. Зазначені заходи дозволять більш ефективно проводити розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробкою документів, що супроводжують транспортні засоби.

Список використаних джерел

1. Воробей О. В., Кофанов А. В. Техніко-криміналістичне дослідження документів : навчальний посібник. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2011. 312 с.

2. Про затвердження зразків бланків та технічних описів бланків національного та міжнародного посвідчень водія, свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу та зразка розпізнавального автомобільного знака України та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Каб. Міністрів України від 16 вересня 2020 року № 844 URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-zrazkiv-blankiv-i-tehnichnih-opisiv-blankiv-nacionalnogo-ta-mizhnarodnogo-posvidchen-vodiya-svidoctva-pro-reyestraciyu-transportnogo-zasobu-timchasovogo-i160920-844 (дата звернення 07.06.2024).

3. Про затвердження технічних описів бланків документів, які видаються сервісними центрами МВС: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 31 сер. 2017 р. №741 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1165-17#Text (дата звернення 07.06.2024).

Недашківська Ольга Анатоліївна,
старший судовий експерт сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Житомирського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: АНАЛІЗ І ПРОПОЗИЦІЇ

Сучасний етап ускладнення суспільно-політичних відносин, бурхливий розвиток науково-технічного прогресу, поглиблення процесів маргіналізації суспільства та пов'язане з цим «підвищення кваліфікації» правопорушників сприяє зростанню ролі судової експертизи у кримінальних, господарських та цивільних справах [1].

Практична робота судового експерта в умовах інформаційного суспільства, розширення спектра видового різноманіття скоєних правопорушень, ускладнення механізмів їх скоєння, специфіки та складності досліджуваних об'єктів передбачає використання всіх доступних інформаційних джерел з метою проведення об'єктивного та повного дослідження.

У процесі дослідження нетипових, складних та специфічних об'єктів у судового експерта виникає потреба звернутися до відповідних підприємств, установ та організацій з метою отримання інформації, необхідної для проведення дослідження.

Частина 1 статті 20 Закону України «Про судову експертизу» передбачає, що підприємства, установи, організації незалежно від форми власності зобов'язані надавати безоплатно інформацію, необхідну для проведення судових експертиз, державним спеціалізованим установам, а також, за згодою, натурні зразки або каталоги своєї продукції, технічну документацію та іншу інформацію, необхідну для створення й оновлення методичної та нормативної бази судової експертизи. Державні спеціалізовані установи, судові експерти та залучені фахівці, що проводять судові експертизи, у разі отримання інформації, що становить державну, комерційну чи іншу охоронювану законом таємницю, повинні забезпечити нерозголошення цих відомостей [2].

Фактично ч. 1 ст. 20 Закону України «Про судову експертизу» лише номінально регламентує зазначені обов'язки.

Судові експерти в більшості випадків стикаються з проблемою реалізації на практиці положення ч. 1 ст. 20 Закону України «Про судову експертизу» через відсутність дієвого механізму забезпечення такої реалізації [3].

Основними проблемними аспектами реалізації положення ч. 1 ст. 20 Закону України «Про судову експертизу» є:

- відсутність будь-якої відповідальності за ненадання запитуваної інформації, що сприяє повному ігноруванню звернень експертних установ;
- штучне обмеження доступу до інформації, в тому числі відсутність у вільному доступі прейскурантів, технічних характеристик та ін.;
- низька якість отриманої інформації, яка є неповною та / або недостовірною та унеможливлює проведення повноцінного дослідження.

Таким чином, проблеми, пов'язані з реалізацією положень ч. 1 статті 20 Закону України «Про судову експертизу», зумовлюють фактичну відсутність доступу до інформації, необхідної для проведення судових експертиз та часто практично унеможливлюють їх проведення [4].

Шляхами вирішення зазначених проблем можуть бути:

- законодавче впровадження відповідальності підприємства, установи, організації та її чіткої законодавчої регламентації;
- створення дієвого механізму стягнень та штрафів;
- забезпечення прозорості через створення механізму контролю за доступом до інформації;
- розробка стандартів якості такої інформації із зазначенням вимог до її повноти та достовірності.

Враховуючи курс України на цифрову трансформацію та тотальну діджиталізацію, дієвим способом забезпечення реалізації положень ч. 1 ст. 20 Закону України «Про судову експертизу» може стати механізм стягнення штрафів та застосування інших видів покарань, оптимізований та удосконалений через:

1.впровадження електронних систем моніторингу шляхом розробки цифрових платформ для моніторингу порушень та автоматичного стягнення штрафів за невиконання зобов'язань з надання інформації, створення систем автоматичного розпізнавання порушення з подальшим надсиланням попередження і автоматичного стягнення штрафів через електронні платіжні системи;

2.використання блокчейн технологій для забезпечення надійності та відстеження інформації про порушення і стягнення штрафів, а також надійності та необоротності даних. Це дозволить створити надійний механізм для обміну та зберігання інформації та забезпечить надійність та необоротність даних;

3.створення електронних систем звітності й аналізу, які автоматично збирають дані про порушення, відстежують ефективність застосування штрафів, що допоможе аналізувати тенденції порушень та ефективність заходів зі стягнення штрафів.

Отже, впровадження механізму забезпечення реалізації положень ч. 1 ст. 20 Закону України «Про судову експертизу» на практиці є важливим аспектом усунення проблеми інформаційного вакууму в процесі проведення судових експертиз, забезпечить повноту й об'єктивність дослідження, мінімізує випадки неможливості його проведення через брак необхідної інформації та сприятиме підвищенню якісного рівня висновка судового експерта.

Список використаних джерел

1. Шостко О.Ю., Подільчак О.М. Сучасні світові тенденції злочинності. Проблеми законності. Харків, 2020. № 148. С. 184–200. https://doi:10.21564/2414-990x.148.193805.

2. Про судову експертизу : Закон України від 25.01.1994 р. № 4038-XII. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text (дата звернення: 13.06.2024).

3. Сегай М. Я., Форіс Ю. Б. Науково-практичний коментар до Закону України «Про судову експертизу» : Експертизи у судовій практиці : наук.-практ. посіб. за заг. ред. В.Г. Гончаренка 2-вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 400 с.

4. Судова експертиза : проблеми сьогодення та перспективи розвитку : колективна монографія / Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз. Дорогобич : «ПОСВІТ», 2020. 406 с.

Носулько Ігор Віталійович,
судовий експерт сектору звуко- та відеозапису відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ВПЛИВ СТИСНЕННЯ ЗВУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ІДЕНТИФІКАЦІЙНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИКТОРА

Вид стиснення звукових даних одна з найголовніших речей при ідентифікаційному дослідженні звукової інформації (голос та мовлення диктора, акустичних сигналів та середовищ). Стиснення звукових даних використовується задля зменшення обсягу аудіофайлів або для можливості зменшення смуги пропускання потокового аудіо (наприклад сингали GSM). Алгоритми стиснення звукових файлів реалізуються в комп'ютерних програмах, які називаються аудіокодеками. Як і загальному випадку стиснення даних, розрізняють стискування звуку без втрат, що робить можливим відновлення вихідних даних без спотворень, і стиск із втратами, у якому таке відновлення неможливе. Алгоритми стиснення з втратами дають більший ступінь стиснення, наприклад audio CD може вмістити не більше години «нестиснутої» музики, при стисненні без втрат CD вмістить майже 2 години музики, а при стисненні з втратами при середньому бітрейті – від 7 до 10 годин.

Стиснення без втрат. Складність стиснення звуку без втрат у тому, що звук є надзвичайно складним у своїй структурі. Одним із методів стиснення є пошук зразків та їх повторень, проте цей метод не ефективний для більш хаотичних даних, якими є, наприклад, оцифрований звук або фотографії. Найбільш поширеними форматами стиснення без втрат є: Free Lossless Audio Codec (FLAC), Apple Lossless, MPEG-4 ALS, Monkey's Audio, і TTA.

Стиснення із втратами. Стиснення із втратами має надзвичайно широке застосування. Крім комп'ютерних програм, стиск із втратами використовується в потоковому аудіо в DVD, цифровому телебаченні та радіо, потоковому медіа в інтернеті, та при записі на відеокамери.

Новацією цього методу стиснення стало використання психоакустики виявлення компонентів звучання, які сприймаються слухом людини. Прикладом можуть бути або високі частоти, які сприймаються лише за достатньої їх потужності, або тихі звуки, що виникають одночасно або відразу після гучних звуків і тому

піддаються ефекту маскування – тихі звуки маскуються гучними – такі компоненти звучання можуть бути передані менш точно, або взагалі не передані.

Принцип стиснення полягає у зниженні точності частин звукової інформації, що практично невиразне для слуху більшості людей. Звуковий сигнал розбивається на рівні за тривалістю відрізки, кожен із яких після обробки упаковується у свій кадр (кадр). Розкладання в спектр вимагає безперервності вхідного сигналу, у зв'язку з цим для розрахунків використовується попередній і наступний кадр. У звуковому сигналі є гармоніки з меншою амплітудою і гармоніки, що лежать поблизу більш інтенсивних – такі гармоніки відсікаються, тому що середньостатистичне вухо людини не завжди зможе визначити присутність або відсутність таких гармонік. Така особливість слуху називається ефектом маскування. Також можлива заміна двох і найближчих піків одним усередненим (що, як правило, і призводить до спотворення звуку). Критерій відсікання визначається вимогою до вихідного потоку. Оскільки весь спектр актуальний, високочастотні гармоніки не відсікаються, лише вибірково видаляються, щоб зменшити потік інформації рахунок розрідження спектра. Після спектральної «зачистки» застосовуються математичні методи стиснення та упаковка у кадри.

Стиснення в певній частотній області може полягати в тому, що замасковані або нульові компоненти взагалі не запам'ятовуються, або кодуються з меншим дозволом. Наприклад, частотні компоненти до 200 Гц і більше 14 кГц можуть бути закодовані з 4-бітною розрядністю, тоді як компоненти в середньому діапазоні - з 16 бітною. Результатом такої операції стане кодування із середньою розрядністю 8-біт, проте результат буде значно кращим, ніж при кодуванні всього діапазону частот з 8-бітною розрядністю. Однак очевидно, що перекодовані з низькою роздільною здатністю фрагменти спектру вже не можуть бути відновлені в точності, і, таким чином, втрачаються безповоротно.

Головним параметром стиснення з втратами є бітрейт, що визначає ступінь стиснення файлу та, відповідно, якість. Розрізняють стиснення із постійним бітрейтом (англ. *Constant BitRate*- CBR), змінним бітрейтом (англ. *Variable BitRate*- VBR) і усередині бітрейтом (англ. *Average BitRate*- ABR).

Найбільш поширеними форматами стиснення із втратами є: AAC, ADPCM, ATRAC, Dolby AC-3, MP2, MP3, Musepack Ogg Vorbis, WMA та інші.

Приклади впливу стиснення звукової інформації:

- **втрата деталей голосу**: при стисненні голосової інформації відбувається втрата важливих деталей голосу, таких як тембр, інтонація та динаміка;
- **зміна частотних характеристик**: процес стиснення може викликати зміни в частотних характеристиках голосу. Деякі діапазони частот можуть бути відфільтровані, що може призвести до спотворень відтворення голосу. Така «модифікація» звукової інформації диктора, впливає на результат ідентифікаційного дослідження;
- **вплив на фонематичну розбірливість**: стиснення може впливати на чіткість артикуляції та вимови звуків, особливо на високих рівнях стиснення. Це може призвести до меншої розбірливості та менш точного відтворення мовлення;
- **поява артефактів та шумів**: втрати, які виникають під час стиснення, можуть призводити до появи артефактів і шумів у голосовому сигналі. Це може бути специфічним для різних алгоритмів стиснення і погіршує вихідне значення сигнал/шум звукової інформації диктора для ідентифікаційного дослідження.

Спираючись на наведене, можемо зробити висновок, що для найбільш коректної ідентифікації диктора, необхідна наявність якомога більшої точності спектральної складової звукового сигналу, в ідеалі використання форматів без стиснення чи стиснення без втрат. При використанні звукової інформації при стисненні з втратами, доречно використовувати фонограми тільки з високим бітрейтом.

Список використаних джерел

1. Бабак В.П., Хандецький В.С., Шрюфер Е. Обробка сигналів, К. Либідь, 1996, 392 с.

2. Müller C. Speaker Classification I: Fundamentals, Features, and Methods. Springer London, Limited, 2007.

3. Khalifeh A. F., Al-Tamimi A.-K., Darabkh K. A. Perceptual evaluation of audio quality under lossy networks. *2017 International Conference on Wireless Communications, Signal Processing and Networking (WiSPNET)*, м. Chennai, 22–24 берез. 2017 р. 2017. URL: https://doi.org/10.1109/wispnet.2017.8299900 (дата звернення: 09.04.2024).

4. Записування і відтворення інформації. Терміни та визначення: ДСТУ 2737–94. [Чинний від 31.08.94]. К.: Держстандарт України, 1994.

Орлов Юрій Юрійович,
головний науковий співробітник відділу організації наукової роботи та захисту прав інтелектуальної власності доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ІННОВАЦІЙНІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ РОЗРОБКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Забезпечення принципу об'єктивності розслідування кримінальних правопорушень визначальною мірою забезпечується виявленням та документуванням матеріальних слідів злочинних дій. Очевидно, що застосування правоохоронними органами сучасних криміналістичних методів виявлення, фіксації й дослідження слідів злочину є неможливим без застосування новітніх техніко-криміналістичних засобів. Більш того, суттєвий розвиток та удосконалення цих методів відбувається виключно на базі інноваційних розробок у сфері криміналістичної техніки.

Зауважимо, що наукові дослідження щодо розроблення інноваційних техніко-криміналістичних засобів, висвітлення наявних потреб та супутніх проблем у цій сфері потребують інтенсифікації. Науковий пошук повинен мати чітке праксеологічне спрямування й сприяти розробленню та налагодженню серійного виробництва вітчизняних інноваційних засобів криміналістичної техніки, які мають прийти на заміну використовуваним аналогам іноземного виробництва.

Ця доповідь присвячена роботі зі створення засобів криміналістичної техніки, що проводиться в Національній академії внутрішніх справ останніми роками, насамперед після початку повномасштабної агресії проти України.

В цей період в Національній академії було розроблено загалом **19** засобів криміналістичної техніки, на які отримано патент України на винахід, **9** патентів на корисні моделі та **3** патенти на промислові зразки. Ще **6** заявок перебувають сьогодні на етапі експертизи в Національному орган інтелектуальної власності. Йдеться про засоби огляду місця події, пошуку, виявлення та фіксації речових доказів та мікрослідів, попередньої ідентифікації та аутентифікції, пакування та транспортування, криміналістичної фотозйомки, а також приладдя для роботи експерта.

Так, для *огляду місця події* розроблений «Набір для забезпечення огляду місця події» (патент України на корисну модель № 131625). До набору входить комплект пристроїв, інструменту та допоміжного приладдя для огляду місця події, пошуку, виявлення, збору та фіксації слідів та речових доказів, включаючи електронні сліди. Корисна модель була впроваджена в практику правоохоронних органів України шляхом розроблення криміналістичної валізи на підставі ліцензійного договору, укладеного Національною академією з підприємством-виробником.

Для пошуку слідів злочину на місці події розроблений «Криміналістичний універсальний пошуковий пристрій» (патент України на корисну модель № 154798). Пристрій призначений для проведення пошукових робіт на місці події з метою виявлення та вилучення слідів кримінального правопорушення. Він відрізняється від існуючих конструкцій тим, що виконаний на базі розсувної телескопічної штанги й дозволяє працювати з комплектом змінних насадок (пошукове дзеркало, ліхтарик, ультрафіолетовий освітлювач, магніт, механічний захват, скребок, тампон тощо), що робить його універсальним інструментом.

Для пошуку та збирання мікрооб'єктів запропоновано «Криміналістичний пристрій для збирання мікрооб'єктів» (заявка на видачу патенту України на корисну модель № u 202304083). Пристрій призначений для збирання мікрооб'єктів з матеріального середовища на місці події. Принцип дії пристрою заснований та трибоелектричному ефекті та явищі електростатичного прилипання. Дозволяє значно прискорити та полегшити процес пошуку та збирання мікрооб'єктів.

Для *пакування речових доказів* та слідів в Національній академії злочину розроблено ряд пристроїв, серед яких такі:

1). «Контейнер для криміналістичних об'єктів з повторним опечатуванням» (патент України на корисну модель № 142941). Конструкція контейнера дозволяє здійснювати його опечатування як до, так і після розташування в ньому певних об'єктів, критичних до чистоти середовища (біологічні зразки ДНК, певні мікрооб'єкти тощо).

2). «Криміналістичний контейнер для біологічних зразків» (заявка на видачу патенту України на корисну модель № u 202302551). Контейнер призначений для збереження та транспортування до криміналістичної лабораторії вилучених на місці події слідів біологічного походження, які є нестійкими до впливу навколишнього середовища. Свою функцію контейнер здійснює завдяки можливості формувати всередині пристрою мікроклімату через особливості

конструкції (застосування теплоізоляційного матеріалу, акумулятора холоду, осушувача повітря, віконець для провітрювання тощо).

3). «Криміналістична упаковка для уламків мін та снарядів» (заявка на видачу патенту України на корисну модель № u 202400801). Упаковка призначена для збереження та транспортування до криміналістичної або вибухотехнічної лабораторії уламків мін та снарядів, вилучених з місця події. Конструкція упаковки враховує особливості уламків, які зазвичай мають неправильну форму та гострі краї, і складається з ложементу та покрівлі, виконаних з пружного еластомеру (пінополіуретану) у формі паралелепіпедів, між якими розташовуються уламки, при цьому вся конструкція зовні обгортається стрейч-плівкою.

4). «Криміналістична упаковка для трупа» (патент України на корисну модель № 150551). Упаковка дозволяє в ході транспортування трупа зберегти мікрочастки та мікросліди на ньому. Вона являє собою еластичний повітропроникний та пилонепроникний пакет особливої геометричної форми із засобом обв'язування.

Для *попередньої ідентифікації* патрона на місці події в Національній академії розроблений «Шаблон для визначення різновиду патрона до нарізної вогнепальної зброї за стріляною гільзою» (патент України на винахід № 123102). Вірогідність правильної оперативної ідентифікації на місці події різновиду патрона та, відповідно, виду нарізної вогнепальної зброї вдалося значно підвищити завдяки швидкому визначенню за допомогою шаблона комбінації двох параметрів: довжини гільзи та діаметру її денця. Шаблон виконаний у вигляді пластини прямокутної форми з трьома прорізами в вигляді ступінчастих фігур – два прорізи для визначення довжини гільзи та один проріз – для визначення діаметру її донної частини. На базі винаходу була розроблена конструкція шаблону, захищена свідоцтвом України на промисловий зразок № 45408 «Шаблон для визначення виду патрона короткоствольної вогнепальної зброї за стріляною гільзою».

З метою *попередньої аутентифікації* (перевірки на наявність ознак фальсифікації) паперових документів, знайдених на місці події, був розроблений носильний «Пристрій комплексної перевірки автентичності документів» (патент України на корисну модель № 149221). Пристрій дозволяє здійснювати перевірку документів у видимому, ультрафіолетовому та інфрачервоному світлі, а також виявити магнітний захист в польових умовах. За допомогою пристрою можливо, зокрема, вивити різні види технологічного та поліграфічного захисту документа, невидимі люмінесцентні й інфрачервоні позначки

та магнітні мітки. Можливо виявити написи, залиті чорнилом або тушшю, візуалізувати стерті тексти, виявити дописи, виконані різними чорнилами тощо. Пристрій може бути використаний також нарядами патрульної поліції при перевірці документів у правопорушників.

Вченими Національної академії розроблений ряд пристроїв для забезпечення якісної *криміналістичної фотозйомки*, зокрема:

1). «Освітлювальний пристрій для криміналістичної фотозйомки» (патент України на корисну модель № 152519). Пристрій дозволяє здійснювати безтіньове освітлювання об'єктів при вузловій та детальній фотозйомці в ході огляду місця події завдяки застосуванню декількох джерел світла, розташованих по колу. Конструкція пристрою дозволяє складати його у компактний транспортний стан.

2). «Криміналістичний позначник» (патент України на корисну модель № 149220). При фотозйомці на місці події позначник застосовують для ідентифікації предметів та слідів, що знаходяться у важкодоступних місцях (таких як заболочена місцевість, скелі, крони дерев тощо), шляхом їх дистанційного позначення (нумерації). Пристрій виготовлений у вигляді куба з нанесеними на його гранях цифровими позначками та метричною шкалою на ребрах; до однієї із вершин куба через ланцюжок (шнур) та карабінне з'єднання прикріплений стабілізуючий тягарець (дротик, сюрікен, «кішка», адгезивна паста тощо).

Ідея дистанційної нумерації предметів та слідів на місці події зазнала розвитку при розробленні наступного пристрою – безконтактного криміналістичного позначника (заявка на видачу патенту України на корисну модель № u 202300913). Пристрій призначений для нумерації предметів та слідів на місці події при криміналістичній фотозйомці шляхом дистанційного проецирування за допомогою ліхтаря відповідних літеро-цифрових кодів на віддаленій поверхні, розташованій, зокрема, під непрямим кутом.

3). «Масштабна криміналістична лінійка з юстуванням» (патент України на корисну модель № 155496). Лінійка призначена для здійснення масштабної фотозйомки предметів та їх деталей на місці події та в лабораторних умовах. Особливість конструкції лінійки уможливлює розташування її в одній площині з предметом, що фотографується, що є необхідною умовою отримання якісного фотозображення. Лінійка оснащена трьома телескопічними опорами, які кріпляться до її тильної сторони за допомогою сферичних шарнірів.

4). «Лінійка планшетна криміналістична» (патент України на промисловий зразок № 38898). Лінійка призначена для здійснення масштабної фотозйомки предметів та їх деталей на місці події та в лабораторних умовах. Конструкція лінійки дозволяє визначати на фотографії лінійні розміри предмета у двох координатах та його колір.

5). «Лінійка масштабна криміналістична з інформаційним полем» (заявка на видачу свідоцтва України на промисловий зразок № s 2023 00873). Особливістю конструкції є наявність інформаційного поля, на яке слідчий або криміналіст на місці події вписує перед фотографуванням необхідні відомості про об'єкт, що фотографується. Це дозволяє фактологічно пов'язати отриману фотографію з фабулою злочину.

6). «Планшет криміналістичний для вимірювальної фотозйомки» (заявка на видачу свідоцтва України на промисловий зразок № s 202300734). Планшет призначений для здійснення в лабораторних умовах вимірювальної фотозйомки предметів та слідів, вилучених з місця події. Процес фотозйомки полягає у фотографуванні предмета на горизонтальній площині на тлі робочого поля планшета, конфігурація якого дозволяє визначати на фотографії лінійні та кутові розміри предмета і його колір за стандартом RAL Classic.

7). «Лінійка зростова криміналістична» (патент України на промисловий зразок № 39836). Лінійка призначена для проведення сигналітичного фотографування затриманих осіб з рубрикацією росту людини залежно від її статі.

З метою криміналістичного забезпечення процесу огляду місця події був розроблений «Автомобіль для слідчо-оперативної групи» (патент України на корисну модель № 149202). Запропоновано план робочого простору спеціального транспортного засобу, призначеного для перевезення слідчо-оперативної групи та інструментально-інформаційного забезпечення її роботи при проведенні огляду місця події та інших слідчих дій. Компоновка та оснащення автомобіля передбачає обладнання слідчо-оперативного та експертно-криміналістичного відсіків, зручне розташування необхідних пристроїв, інструментарію та приладдя для забезпечення пошуку, збору, фіксації, зберігання та транспортування речових доказів та слідів (включно з електронними) в будь-який час доби та за будь-яких погодних умов, попередньої обробки та перевірки здобутої інформації за криміналістичними обліками засобами телекомунікації.

Розроблення засобів криміналістичної техніки в Національній академії зазвичай завершується оформленням патентних прав на створені пристрої. Таким чином запатентовані ідеї стають об'єктом

економічних правовідносин. В умовах ринкової економіки вони можуть бути впроваджені в діяльність практичних підрозділів правоохоронних органів відповідно до вимог чинного законодавства через процедури комерціалізації патентів. Проте, слід визнати, що сьогодні шлях від наукової розробки до її впровадження в правоохоронну діяльність виявляється на практиці занадто важким. З 23-х патентів Національної академії у сфері криміналістичної техніки було впроваджено через процедури укладання ліцензійних договорів лише чотири (№№ 33325, 35937, 37004, 131625), що складає 17 %. Причинами цього, на наш погляд, є:

– несформованість в Україні розвинутого ринку об'єктів інтелектуальної власності;

– усталена практика віддання переваги споживачами засобів криміналістичної техніки закордонним розробкам;

– відсутність унормованих процедур впровадження новацій на відомчому рівні.

На вирішення цих проблем має бути спрямована діяльність як відомчих закладів вищої освіти й науково-дослідних установ, так і практичних підрозділів правоохоронних органів.

Паламарчук Іван Васильович,
головний спеціаліст Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, кандидат юридичних наук

ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ВІДПОВІДНИХ АКТІВ ЗАКОНОДАВСТВА З ПРИВОДУ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОФЕСІЇ «ЦИФРОВИЙ ДЕТЕКТИВ»

Відомо, що понад 80% злочинів сьогодні мають цифрову складову. Ця тривожна статистика підкреслює нагальну потребу правоохоронних органів у здобутті необхідних навичок для проведення цифрових розслідувань. У відповідь на це Консультативна місія ЄС (КМЄС) в Україні у 2021 році ініціювала програму «Цифровий детектив» (D30), спрямовану на посилення спроможностей українських правоохоронних органів та вищих навчальних закладів у проведенні цифрових розслідувань [1].

Тим паче, від початку 2021 року детективи, аналітики правоохоронних відомств та викладачі університетів внутрішніх справ беруть участь у програмі «Детектив-2030» (Д30), ініційованій КМЄС та Бюро з міжнародних питань у сфері

боротьби з незаконним обігом наркотиків та правоохоронних питань США (INL), спрямованій на розширення можливостей правоохоронних органів у сфері здійснення цифрових розслідувань. Ціль програми і проста, і складна одночасно: еволюціонувати, щоб не відставати від технологій, які використовують злочинці [2].

Тому, нагальної необхідності потребує аналіз вітчизняного законодавства задля вироблення фундаментальної правової основи для впровадження професії «цифровий детектив» при забезпеченні розслідування кримінальних правопорушень, які мають цифрову складову.

Відомо, що завданнями кримінального провадження, зокрема, є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування [3].

Так, керівником органу досудового розслідування визначається начальник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органу Національної поліції, органу безпеки та заступники зазначених посадових осіб, які діють у межах своїх повноважень, перший заступник або заступник Директора Державного бюро розслідувань (далі – ДБР), заступник директора територіального управління ДБР, керівник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу органу ДБР, керівник Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів органу Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ), керівник Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ), а також заступники зазначених посадових осіб, які діють у межах своїх повноважень [3].

В свою чергу, слідчий визначається як службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу ДБР, органу БЕБ, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю НАБУ, уповноважена в межах компетенції, передбаченої Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України), здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень [3].

Одночасно слід зазначити, що досудове слідство здійснюють, зокрема, підрозділи детективів НАБУ та органів БЕБ [3].

Отже, положеннями КПК України передбачено, що процесуального статусу «детектива» набувають особи, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Продовжуючи доцільно звернути увагу, що Президентом України було схвалено Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки (далі – Комплексний план) [4], яким було визначено зміст і напрями реформування органів правопорядку.

Підпунктом 4.8 пункту 4 розділу ІІ Комплексного плану встановлено, що системою управління, орієнтованою на результат відповідно до встановлених пріоритетів, передбачено впровадження інституту детективів у діяльність органів досудового розслідування як частини органів правопорядку [4].

Таким чином, визначено як пріоритет в реформуванні органів правопорядку необхідність подальшого розвитку та удосконалення інституту детективів.

Також пунктом 5 розділу ІІ Комплексного плану передбачено комплексну цифрову трансформацію, зокрема:

- здійснення консолідованої поетапної цифрової трансформації органів правопорядку та прокуратури на основі інструментів стратегічного менеджменту, які відповідають найкращим практикам ЄС;

- подальше впровадження в діяльність органів правопорядку та прокуратури інноваційних технологічних досягнень, що забезпечують гнучкість операційних процесів, ІТ-рішення, цифрову спроможність оперативно реагувати на події та зміни й здобувати результат, орієнтований на інтереси суспільства;

- поетапне впровадження електронної системи управління кримінальними провадженнями шляхом комплексної заміни та модернізації обладнання, забезпечення сумісності ІТ-систем, безперебійності роботи, доступу усіх учасників кримінального провадження та інтероперабельності;

- впровадження заходів безпеки і захисту персональних даних відповідно до стандартів ЄС;

- удосконалення та впровадження більш безпечних, гнучких, спроможних і доступних систем зв’язку між усіма органами правопорядку та іншими екстреними службами (включаючи цифрове радіо: голосовий зв’язок і широкосмугове передавання даних);

- запровадження в усіх органах правопорядку та прокуратури уніфікованої системи особистої автентифікації та системи біометричного зіставлення із поступовим забезпеченням її сумісності з європейськими системами. Широке використання під час здійснення досудового розслідування, а також для обробки даних та аналітичної

діяльності органів правопорядку і прокуратури штучного інтелекту, блокчейну, хмарних обчислень та інших інноваційних рішень;

- оновлення операційних процесів за допомогою ІТ-систем, придатних для обміну даними з інституціями ЄС відповідно до стандартів ЄС;

- надання органам правопорядку та прокуратури для забезпечення виконання покладених на них функцій права на безпосередній спільний доступ до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів і баз даних, держателем (адміністратором) яких є інші державні органи [4].

З огляду на пріоритети, що визначені пунктом 5 розділу ІІ Комплексного плану, та існуючий сучасний темп цифрової трансформації усіх сфер суспільних відносин впровадження такого учасника в кримінальному процесі як «цифровий детектив» є доцільним та нагальним. Тим паче, «цифровий детектив» має бути складовою інституту детективів у діяльності органів досудового розслідування як частини органів правопорядку.

В свою чергу доцільно зазначити, що згідно із положеннями КПК України органами досудового розслідування є:

1) слідчі підрозділи: органів Національної поліції; органів безпеки; органів ДБР; підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю НАБУ; підрозділи детективів органів БЕБ;

2) підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів: органів Національної поліції; органів безпеки; органів БЕБ; органів ДБР; НАБУ [3].

Водночас, доречно звернути увагу, що Комплексний план застосовується, зокрема, до органів прокуратури, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, ДБР, БЕЗ, Служби безпеки України та Державної митної служби України [4].

Таким чином, змістом Комплексного плану впровадження такого процесуального учасника, кримінального провадження, який по суті в межах визначених повноважень забезпечував би виконання завдань цифрового забезпечення кримінального провадження – як «цифровий детектив» по суті є доцільним, послідовним та необхідним в реаліях сучасності.

При цьому, виконання подібних функцій за своїми можливостями та набутою практикою можуть здійснювати відповідні структурні підрозділи АРМА (з питань виявлення та розшуку активів).

Тим паче, варто зазначити, що АРМА інтенсивно впроваджує цифрові технології у сфері виявлення та розшуку активів, постійно

взаємодіє в цьому напрямі з усіма правоохоронними органами, а також з компетентними структурами за кордоном. В АРМА створено IT-лабораторію, діяльність якої спрямована саме на аналіз даних з будь-яких цифрових носіїв інформації [5].

Проте, результатом проаналізованих актів законодавства, можна констатувати, що детектив, який здійснює цифрове забезпечення кримінального провадження («цифровий детектив») має бути складовим особового складу (персоналу; працівників) відповідного правоохоронного органу (органу правопорядку).

Тому, врегулюванню питання внесення відповідних змін до чинних актів законодавства щодо впровадження такого суб'єкта суспільних відносин («цифровий детектив»), що діє в інтересах держави має передувати визначення адміністративно-правового статусу органу державної влади до особового складу (персоналу; працівників) якого такий суб'єкт відноситься.

З огляду на викладене, а також із урахуванням виявлених під час аналізу чинного законодавства (з приводу доцільності впровадження професії «цифрового детектива») окреслених питань, які потребують розгляду, вжиття відповідних заходів та прийняття відповідних рішень по суті, задля забезпечення можливості подальшої реалізації заходів з підготовки відповідних комплексних змін до законодавства – першочергово підлягає розгляду питання внесення відповідних змін до законодавства, зокрема, до КПК України, законів України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та «Про боротьбу з тероризмом».

Список використаних джерел

1. Цифрові детективи: майбутнє правоохоронних органів України. URL: https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/digital-detectives-the-future-of-ukraine-s-law-enforcement (дата звернення: 16.06.2024).

2. Програма «Детектив-2030»: пристосувати правоохоронну та судову систему до цифрової ери. URL: https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/detective-2030-programme-making-law-enforcement-and-the-judiciary-fit-for-the-digital-age/ (дата звернення: 16.06.2024).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. 08 бер. /№ 9-10/, С. 474.

4. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, схвалений Указом Президента України від 11.05.2023 № 273/2023. *Урядовий кур'єр.* 2023. 13 трав. № 96.

5. АРМА сприяє реалізації проєкту «Цифровий детектив». URL: https://arma.gov.ua/news/typical/arma-spriyae-realizatsii-proektu-tsifroviy-detektiv (дата звернення: 16.06.2024).

Панькулич Вікторія Михайлівна,
судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Закарпатського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ПРОБЛЕМАТИКА ПРОВЕДЕННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ В УМОВАХ ВІЙНИ

Криміналістичні дослідження є найзапитуванішими у практиці розслідування кримінальних правопорушень. Одна із найбльш маштабних видів таких досліджень є дослідження слідів дактилоскопічного походження. У переважній більшості такими слідами є сліди пальців рук та долонь.

Повномасштабне вторгнення військових росії на територію України вплинуло на всі сфери життя в країні. Умови воєнного стану ставлять перед правоохоронними органами та криміналістами безліч питань, серед яких збереження правопорядку та забезпечення безпеки громадян, що відіграє важливу роль. Один із найважливіших інструментів для досягнення цих цілей – дактилоскопія.

Дактилоскопія – це галузь криміналістичної техніки, що вивчає властивості та будову папілярних візерунків з метою їх використання для ототожнення особи під час розслідуванням кримінальних правопорушень.

Ці дослідження допомагають вирішити серію діагностичних та ідентифікаційних питань, спрямованих на встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [4].

Робота криміналістичних досліджень слідів дактилоскопічного походження насамперед залежить від правильної роботи з такими слідами на місці події. Перш за все, на подальшу якість установлення інформації в результаті дактилоскопічного дослідження впливають застосовані на місці події методи виявлення слідів рук. З метою забезпечення хорошої перспективи подальшого експертного

дослідження та ідентифікації особи під час роботи зі слідами рук на місці події необхідно дотримуватися загальних та спеціальних рекомендацій щодо роботи з об'єктами, які можуть містити сліди дактилоскопічного походження. Крім того, в разі виявлення слідів рук, криміналісти повинні звертати увагу на їх повноту та придатність для ідентифікації [1].

Крім дотримання рекомендацій щодо виявлення слідів рук на місці події, важливе значення має також процес упакування та вилучення таких слідів. Так, під час упакування об'єктів зі слідами дактилоскопічного походження криміналісти повинні обмежити можливість їх пошкодження шляхом контакту з упаковкою та під час транспортування.

Велика кількість спеціалістів виокремила низку недоліків при виявленні, фіксації та транспортуванні слідів, з чим можна погодитись. До основних недоліків при виявленні, фіксації та вилученні слідів рук можна віднести:

1. Безсистемний, непродуманий пошук слідів дактилоскопічного характеру. Це призводить до марної трати сил, часу та технічних засобів.

2. Використання дактилоскопічного порошка без попередньої перевірки ефективності його роботи на даній поверхні. Внаслідок цього втрачається можливість виявити сліди рук за допомогою інших порошків чи інших методів виявлення.

3. Використання дактилоскопічного порошка з простроченим терміном зберігання, або з неналежними умовами зберігання. Такий порошок втрачає необхідні адгезійні властивості.

4. Порушення правил упакування предметів, на яких є сліди рук або передбачається їх наявність

5. Відмова від спроб виявити сліди рук на забруднених предметах, що перебували в несприятливих умовах (при значній вологості, високій чи низькій температурі повітря, під дощем чи іншими опадами тощо) [2].

Указані недоліки в роботі зі слідами дактилоскопічного походження обумовлюються різними причинами об'єктивного та суб'єктивного характеру: інтенсивним і напруженим режимом роботи на місці події, неналежним техніко-криміналістичним забезпеченням, емоційним станом тощо.

Судова експертиза України вже два роки працює в умовах високого навантаження. Великі збитки, нові методики – війна диктує свої правила.

Важливо зазначити, що проведення дактилоскопічної експертизи в умовах війни вимагає від експертів спеціального підходу, високої кваліфікації та готовності до викликів. Для забезпечення успіху перевірки та підтримання правопорядку в умовах війни важливо враховувати всі аспекти безпеки та ефективності для проведення експертизи.

Під час бойових дій і військових конфліктів можуть виникати ситуації, що вимагають ідентифікації загиблих військовослужбовців і цивільних осіб. За допомогою відбитків пальців можна ідентифікувати трупи, знайдені на полі бою, і повернути їх родичам [3].

Проведення дактилоскопічної експертизи в умовах воєнного стану – складне завдання, що вимагає особливого підходу і обліку різних факторів. Для того, щоб така експертиза пройшла успішно, необхідно враховувати наступні аспекти:

- мобільність та ефективність – готовність до швидкого реагування на виклики та виїзд на огляду місця події;
- збір та зберігання дактилоскопічних даних – наявність системи збору та зберігання інформації у розслідуванні справи;
- робота з іншими правоохоронними органами – одними із пріоритетних напрямків роботи правоохоронних органів та Експертної служби мають бути цілеспрямоване розроблення й упровадження перспективних методів роботи зі слідами дактилоскопічного походження;
- освоєння нових знань з психологічної допомоги – під час воєнних дій психіка людини перебуває в постійному напруженні. Реакціями на стресові та травматичні події можуть бути страх, ступор, плач, агресія, почуття провини, апатія та інші. Застосування технік та знань з курсу базової психологічної допомоги може не лише точково стабілізувати психіку, що знаходиться під дією стресу, а й завадити загостренню психологічних проблем та їх переходу до хронічної стадії;
- збільшення кадрового персоналу – слід зауважити, що в умовах воєнного стану значна кількість співробітників державних експертних установ не в змозі виконувати свої професійні обов'язки через їх перехід до армії або територіальної оборони, зайняття волонтерською діяльністю, виїзд за межі свого населеного пункту.

Дані фактори таким чином суттєво впливають на отримання інформації дактилоскопічного характеру, що може бути використана в подальшому для обґрунтування рішень про відкриття кримінального провадження, затримання підозрюваного та забезпечення правопорядку та безпеки суспільства.

Дослідження слідів рук під час бойових дій може зменшити інформаційну невизначеність, дати необхідні дані для більш цілеспрямованих дій щодо встановлення та затримання злочинців, пошуку інших матеріальних слідів на огляді місця події.

Отже, можна дійти висновку, що після нападу росії на Україну зафіксовано величезний обсяг ймовірних воєнних злочинів, розслідування яких передбачає проведення великої кількості судових експертиз дактилоскопічного характеру. Проблеми криміналістичного дослідження слідів дактилоскопічного походження обумовлюються об'єктивними та суб'єктивними факторами. Вони повинні комплексно вирішуватися на загальнодержавному рівні шляхом удосконалення матеріально-технічного забезпечення науково-дослідних установ, підвищення якості підготовки висококваліфікованих кадрів для підрозділів криміналістичного забезпечення розслідування, вдосконалення процедури впровадження новітніх досягнень науки і техніки в експертну та криміналістичну діяльність та невід'ємна психологічна підтримка.

Список використаних джерел

1. Авдєєва Г. К. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргареєва (голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2022. Вип. 43.

2. Бдайцієва Х. М. Використання слідів дактилоскопічного походження в процесі доказування по кримінальному провадженні. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування*: виклики XXI століття : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 черв. 2020 р.) / Наук.- дослід. ін-т публічної політики і соц. наук. Харків, 2020. С. 127–130.

3. Долинський С.М. Особливості проведення судових експертиз в умовах воєнного часу. Актуальні питання судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану та повоєнний період: матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Одеса-Львів, 28 вересня 2022 року): тези доповідей / відп. ред.

4. Дмитро Кішко, Роман Заяць. Львів: Растр-7, 2022. 46 - 48 с. Ж.В. Удовенко. Криміналістика: конспект лекцій. За заг. ред. Галагана В.І. Київ: «Центр учбової літератури»,2016. 320 с.

Патик Леся Леонідівна,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Патик Андрій Анатолійович,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук**,** старший дослідник

СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ, ЩО ПРОВОДЯТЬСЯ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОРОЖИХ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ ТА ЇХ ЧАСТИН, ВИЯВЛЕНИХ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ У РЕЗУЛЬТАТІ АТАКИ КРАЇНИ АГРЕСОРКИ

З початком повномасштабного вторгнення росія випустила по території України низку не лише ракет, але і безпілотних літальних апаратів, які призвели до смертельних наслідків та руйнувань. За даними офіційної інформації Генштабу Збройних сил України, заявленої на брифінгах, селекторах, офіційних соцмережах Президента України тощо за 2022 рік по території України було запущено 1.1 тисячі дронів [1], за 2023 рік – 3.149 [2], за шість місяців 2024 року **–** близько 600 бойових безпілотних літальних апаратів [3].

Безпілотний літальний апарат (далі – БпЛА) – це повітряне судно без пілота, екіпажу чи пасажирів на борту, управління яким здійснюється автоматично чи/або дистанційно за допомогою безпілотної авіаційної системи (безпілотного авіаційного комплексу), що є невід'ємною складовою такого апарата та включає в себе наземний контроль і систему зв'язку з ним [4, с. 14].

Безпілотні повітряні засоби ураження є повітряними платформами – носіями вибухової речовини або вибухових пристроїв, а у випадку застосування дронів-камікадзе чи баражуючих снарядів – власне вибуховими пристроями. Зазначені засоби та їх окремі частини охоплюються усталеною категорією – вибухові матеріали [5, с. 163].

Усі виявлені на місці події літальні апарати або їх частини підлягають експертному дослідженню з метою встановлення фактів, що мають значення для розслідування воєнних злочинів. Зокрема, проводяться як експертизи одного напрямку (галузі знань), так і комплексні судові експертизи [5, с. 194-201]. Такі дослідження мають на меті з'ясувати питання ідентифікаційного, групофікаційного та

діагностичного (ситуаційного) характеру. Починаючи від віднесення таких літальних апаратів до певного виду, типу пристроїв, та закінчуючи встановленням суми збитків та вартості їх відшкодування. Тож наведемо види судових експертиз, які проводяться для дослідження ворожих БпЛА та їх частин, виявлених на місці події.

Так, з метою встановлення наявності на поверхнях БпЛА та їх частин слідів папілярних узорів, механізму їх слідоутворення, особливостей будови руки, яка залишила слід тощо проводять *трасологічну експертизу* (експертизу слідів рук). Однак, ідентифікація особи за такими слідами можлива лише за наявності порівняльних зразків – дактилоскопічної карти підозрюваного.

Судова експертиза зброї та слідів і обставин її використання проводиться для встановлення належності літального апарату до зброї, спеціальних засобів активної оборони, засобів літального ураження або інших конструктивно подібних до них виробів, визначення їх типу, виду, моделі або зразка (для виробів промислового виробництва), способу виготовлення та придатності для використання за призначенням тощо.

У разі виявлення на місці події бойової частини БпЛА, з метою встановлення типу та способу виготовлення вибухової речовини, якою вона споряджена, а також належності бойової частини БпЛА до вибухових пристроїв і визначення її потужності в тротиловому еквіваленті, визначення класифікаційної категорії пристрою (виду), конструкції пристрою та способу його виготовлення тощо проводять *вибухо-технічну експертизу*.

За наявності в БпЛА носіїв інформації проводиться експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів та експертиза електронних комунікацій. Метою *експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів* є виявлення та вилучення інформації та програмного забезпечення для встановлення функціонального призначення БпЛА, хронології його роботи, географічних координат тощо. Метою *експертизи електронних комунікацій* є встановлення функціонального призначення електронних компонентів та вузлових елементів БпЛА, які використовуються для прийому, обробки та передачі інформації, встановлення способів передачі (отримання) інформації з використанням мереж електронних комунікацій та їх складових, радіообладнання, радіоелектронних засобів, випромінювальних пристроїв, визначення окремих технічних характеристик його приймально-передавальних систем, вирішення питань щодо траєкторії польоту БпЛА, тривалості та хронології руху, пункту його старту і кінцевого призначення [6].

Фототехніча експертиза може проводитись для ідентифікації фото-, відеозаписів місцевості та інших об'єктів, вилучених з БпЛА. Зокрема, здійснюється ідентифікація предметів, приміщень та ділянок місцевості, відображених на знімках та відеозаписах, визначення технологічних і технічних характеристик зйомки тощо. Отримані фотозображення з БпЛА можуть слугувати для подальшого встановлення осіб, які зображені на фото чи відеозаписах. Наприклад, для проведення портретної експертизи з метою ідентифікації особи (трупа) за фотознімком та відеозаписом. Однак, таке дослідження можливе лише за наявності порівняльних достовірних фотографій та відеозапису цієї особи, прижиттєвих її знімків.

Експертиза спеціальних технічних засобів отримання негласної інформації проводиться для визначення наявності або відсутності таких засобів на БпЛА розвідувального призначення. Небезпека наявності таких засобів у тому, що за допомогою БпЛА може здійснюватися негласне відео- та фотоспостереження, проводитись перехоплення сеансів зв'язку стільникових систем зв'язку, здійснюватися радіомоніторинг оточуючого середовища тощо [7].

Пожежно-технічна експертиза проводиться для встановлення фактів виникнення пожеж внаслідок застосування БпЛА, визначення часу та шляхів розповсюдження пожежі, осередка (місця виникнення початкового горіння), вибухо-, пожежонебезпечні властивості наданих на дослідження матеріалів (речовин) тощо.

Судова будівельно-технічна та *оціночно-будівельна експертизи* проводяться для визначення технічного стану будівель, споруд та інженерних мереж, причин пошкоджень та руйнувань об'єктів, їх елементів внаслідок атаки БпЛА, а також встановлення вартості ремонтно-будівельних робіт, проведення яких необхідне для усунення пошкоджень таких об'єктів.

Проведення *судової товарознавчої та транспортнотоварознавчої експертиз* необхідне для визначення ринкової вартості товару, колісних транспортних засобів станом на певну дату з урахуванням його якісних показників, вартості матеріальних збитків спричинених атакою БпЛА, а також можливості проведення ремонтно-відновлювальних робіт пошкоджених транспортних засобів, їх обсяг, характер і вартість цих робіт на дату оцінки тощо.

Також для дослідження БпЛА та їх частин, вилучених з місць події можуть проводитися інші види судових експертиз, наприклад *судово військова*, завданням якої є визначення напрямку, відстані з якої був здійснений обстріл цивільних об'єктів БпЛА та багато інших

видів судових експертиз залежно від завдань, що стоять перед розслідуванням відповідно до вилучених об'єктів та їх частин.

Наведені вище види судових експертиз відіграють дуже важливу роль у встановленні криміналістично значущої інформації при дослідженні ворожих БпЛА та їх частин, вилучених з місць події. Отримана інформація дає можливість не лише відтворити механізм кримінальної протиправної події, а і встановити місця зосередження противника, попередити ймовірні наступні атаки, а також зібрати доказову інформацію для доведення протиправних дій у суді. Згадані вище дослідження можуть проводитися як в експертних службах Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, так і в науково-дослідних установах судових експертиз Міністерства юстиції України, Національному науковому центрі «Інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса». Таке різноманіття експертних установ надає можливості слідчому зібрати належну міцну доказову базу вчинення воєнних злочинів для міжнародного суду.

Список використаних джерел

1. Оксана Руда Скільки ракет за рік Росія випустила по Україні: в ЗСУ відповіли. *ТСН.* 23.02.2023. URL: https://tsn.ua/ukrayina/skilki-raket-za-rik-rosiya-vipustila-po-ukrayini-v-zsu-vidpovili-2271310.html.

2. Ірина Лаб'як Скільки ракет і дронів випустила РФ по Україні за 2023 рік: яка кількість була збита (інфографіка). *ТСН*. 07.01.2024. URL: https://tsn.ua/ato/skilki-raket-i-droniv-vipustila-rf-po-ukrayini-za-2023-rik-skilki-ciley-buli-zbiti-infografika-2486140.html.

3. Скільки ракет і дронів випустила росія по Україні з початку року: Володимир Зеленський назвав цифри. *Армія INFORM*. 30.01.2024. URL: https://armyinform.com.ua/2024/01/30/skilky-raket-i-droniv-vypustyla-rosiya-po-ukrayini-z-pochatku-roku-volodymyr-zelenskyj-nazvav-czyfry/.

4. Особливості застосування безпілотних літальних апаратів органами та підрозділами поліції: метод. рек. / А. А. Саковський, С. М. Науменко, С. І. Кравченко, І. М. Єфіменко та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2022. 72 с.

5. Безпілотні повітряні засоби ураження сил вторгнення російської федерації : практичний порадник / Червяков О. І., Євтушенко І. В., Букрєєв О. І., Білоус В. В. Х: ІПЮК для СБУ, 2023. 212 с.

6. Про затвердження Інструкції про призначення та

проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text.

7. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України: Наказ Центрального управління Служби безпеки України від 29.05.2015 року № 371 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-15#Text.

Пєсков Ігор Вікторович,
судовий експерт Херсонського відділення
Одеського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції
України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ З ПИТАНЬ ЗЕМЛЕУСТРОЮ

При проведенні досліджень відповідності документації із землеустрою вимогам законодавства визначається коло питань, які будуть вирішуватися, та їх черговість. Зокрема, експерт досліджує документацію із землеустрою щодо її відповідності вимогам нормативно-правових актів у галузі землеустрою за складом, змістом та правилами оформлення.

Непоодинокі випадки, коли експерт встановлює відсутність акту приймання-передачі межових знаків на зберігання, який передбачений законодавством в складі документації із землеустрою. Непоодинокі, також випадки, коли такий акт наявний в складі документації із землеустрою але в ньому відсутні дата його складання та підписи осіб, які здають та приймають межові знаки на зберігання. Розробники землевпорядної документації мотивують це тим, що межові знаки на зберігання передаються після затвердження проекту відведення земельної ділянки та (або) після проведення комплексу робіт по встановленню меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) та закріплення їх межовими знаками.

Виникає питання, коли необхідно долучати акт приймання-передачі межових знаків на зберігання до документації із землеустрою у випадку встановлення (відновлення) меж земельних ділянок в натурі (на місцевості) і чи є невідповідністю вимогам нормативно-правових актів у галузі землеустрою за складом, змістом та правилами оформлення в разі його відсутності або неналежного оформлення?

На це питання спробуємо надати відповідь проаналізувавши законодавство, яке регулює відповідне питання.

Відповідно до підзаконного нормативно-правового акту, а саме пункту 2.1. “Інструкції про встановлення (відновлення) меж земельних ділянок в натурі (на місцевості) та їх закріплення межовими знаками”, затвердженої Наказом Державного комітету України із земельних ресурсів 18.05.2010 №376, встановлення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) здійснюється на підставі розробленої та затвердженої технічної документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості), технічної документації із землеустрою щодо поділу та об’єднання земельних ділянок або проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки.

Статтями 50, 55, 56 Закону України “Про землеустрій” передбачені документи, які включаються до: проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки; технічної документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості); технічної документації із землеустрою щодо поділу та об’єднання земельних ділянок.

Кожен вид вищезазначеної документації із землеустрою містить в своєму складі акт приймання-передачі межових знаків на зберігання.

Статтею 50 Закону України “Про землеустрій” передбачено, що в склад проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки, акт приймання-передачі межових знаків на зберігання долучається у разі формування земельної ділянки. Відповідна стаття не вказує, коли долучається акт приймання-передачі межових знаків на зберігання.

Статтею 55 Закону України “Про землеустрій” передбачено, що в склад технічної документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості), акт приймання-передачі межових знаків на зберігання включається до документації із землеустрою після виконання робіт із встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) та закріплення їх межовими знаками. Відповідна стаття дає зрозуміти, коли саме долучається відповідний акт.

Статтею 56 Закону України “Про землеустрій” передбачено, що в склад технічної документації із землеустрою щодо поділу та об’єднання земельних ділянок, включається акт приймання-передачі межових знаків на зберігання при поділі земельної ділянки по межі поділу. Відповідна стаття також не зосереджує увагу на тому, коли саме має бути долучений акт приймання-передачі межових знаків на зберігання.

Тільки стаття 55 Закону України “Про землеустрій” вказує на те, коли долучається акт приймання-межових знаків на зберігання, а саме після виконання робіт із встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) та закріплення їх межовими знаками.

Натомість, як зазначалося вище, у відповідності до підзаконного нормативно-правового акту “встановлення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) здійснюється на підставі розробленої та затвердженої технічної документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості), технічної документації із землеустрою щодо поділу та об’єднання земельних ділянок або проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки”.

Тобто, якщо розглядати розроблення документації із землеустрою щодо земельних ділянок комунальної власності, то лише на підставі розробленної (сертифікованим інженером-землевпорядником) та затвердженної (органом місцевого самоврядування) документації із землеустрою можливе встановлення меж земельної ділянки.

Таким чином, аналізуючи закон [1] і підзаконний нормативно-правовий акт [2], можемо зазначити, що якщо передбачається встановлення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) на підставі проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки; технічної документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості); технічної документації із землеустрою щодо поділу та об’єднання земельних ділянок, то акт приймання-передачі межових знаків на зберігання включається після виконання робіт із встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) та закріплення їх межовими знаками, хоча закон у одних документаціях із землеустрою вказує коли, а в інших ні. Лише “Інструкція про встановлення (відновлення) меж земельних ділянок в натурі (на місцевості) та їх закріплення межовими знаками” вказує на порядок дій.

Слід зазначити, що “Інструкція про встановлення (відновлення) меж земельних ділянок в натурі (на місцевості) та їх закріплення межовими знаками”, була затверджена Наказом Державного комітету України із земельних ресурсів 18.05.2010 №376 відповідно до статей 106, 107 Земельного кодексу України, статей 14, 55 Закону України “Про землеустрій” та з метою визначення порядку встановлення (відновлення) меж земельних ділянок в натурі (на місцевості) та їх закріплення межовими знаками.

Крім того, назва самого акту різниться. Статті 50, 55, 56 Закону України “Про землеустрій” оперують назвою “акт приймання-передачі межових знаків на зберігання”, а підзаконний нормативно-правовий акт “Інструкція про встановлення (відновлення) меж земельних ділянок в натурі (на місцевості) та їх закріплення межовими знаками” вказує на назву “акт прийомки-передачі межових знаків на зберігання”.

Таким чином, на думку автора, зважаючи на те, що акт приймання-передачі межових знаків на зберігання складається після виконання робіт із встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) та закріплення їх межовими знаками, він має бути включений до складу відповідної документації із землеустрою та оформлений у встановленому нормативно-правовими актами порядку.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про землеустрій» від 22.05.2003 № 858-IV із змінами.

2. Інструкція про встановлення (відновлення) меж земельних ділянок в натурі (на місцевості) та їх закріплення межовими знаками, затверджена наказом Держкомзему від 18.05.2010 р №376.

Платовський Сергій Вікторович,
судовий експерт лабораторії психологічних, мистецтвознавчих та інших видів досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНИХ АВТОМОБІЛІВ ЯК КУЛЬТУНИХ ЦІННОСТЕЙ, ЩО МАЮТЬ ХУДОЖНЄ, ІСТОРИЧНЕ, ЕТНОГРАФІЧНЕ ТА НАУКОВЕ ЗНАЧЕННЯ

Питання збереження, дослідження, атрибуції та реставрації історичних автомобілів в Україні в юридичній площині не вирішено в повному обсязі, однак в значній мірі воно було опрацьовано з боку суспільних та міжнародних організацій до яких українська правова система активно інтегрується в останні роки.

Власне у вітчизняному законодавстві на сьогоднішній день відсутнє визначення «історичний автомобіль». В Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» колісні транспортні засоби не представлені у визначенні культурних цінностей, хоча деякі з них представляють собою предмети матеріальної культури, пов’язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури та цілком

заслуговують на збереження, відтворення та охорону відповідно до законодавства [1]. При цьому складається ситуація при якій історичний автомобіль може бути визнаним звичайним колісним транспортним засобом, який не представляє культурної цінності. Тому його можна визнати предметом серійного виробництва, який не відрізняється ніякими художніми та технічними особливостями, або у випадку реставрації визнати неоригінальним, відповідно ідентифікувати як предмет, який не є культурною цінністю.

Проте існує інший аспект цієї проблеми. В п 1.4 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень зазначено, що під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експертами застосовуються відповідні методи дослідження, методики проведення судових експертиз, а також нормативно-правові акти та нормативні документи (міжнародні, національні та галузеві стандарти, технічні умови, правила, норми, положення, інструкції, рекомендації, переліки, настановчі документи Держспоживстандарту України) [2].

У даному виді досліджень покладатися на міжнародні документи цілком виправдано і доцільно, оскільки вітчизняна законодавча база майже не регулює питання історичних транспортних засобів, хоча в 2021 р. Україна залучилася до Туринської хартії, – визнаному ЮНЕСКО та урядами багатьох країн документу, який визначає основні рекомендації в сфері збереження історичних автомобілів як культурних цінностей. Туринська хартія була заснована та натхненна Венеціанською хартією ЮНЕСКО (1964 р.), Барселонською хартією (2003 р., історичні кораблі) та Ризькою хартією (2005 р., історичні залізничні транспортні засоби).

У 1960-х рр. автомобільні клуби та групи власників транспортних засобів, які об’єднували аматорів-ентузіастів з Франції, ФРН Великобританії та Італії залучилися до формування Міжнародної Федерації Історичних Транспортних засобів (Fédération Internationale des Véhicules Anciens – FIVA).

FIVA була визнана низкою авторитетних міжнародних організацій, таких як UNESCO, TICCIH, ICOM, ICOMOS, FIA.

Офіційним представником Міжнародної Федерації Історичних Транспортних засобів (FIVA) в Україні є Український Автомобільний Клуб, який отримав статус національного представника FIVA в 2020 році і по заданим FIVA правилам отримує можливість офіційно видавати сертифікати FIVA ID в Україні вже з 2021 року.

Відповідно до цього Український Автомобільний Клуб в 2020 році в повній мірі долучився до Туринської хартії, яка забезпечила членство та визнання УАК на міжнародному рівні.

Розуміючи необхідність регулювання питання історичних транспортних засобів в 2019 році депутатом ВР Дубневичем Я.В. був підготовлений законопроект Закону України «Про історичні транспортні засоби» в якому пропонувалося таке визначення історичним транспортним засобам: історичні транспортні засоби – транспортний засіб, що був вироблений 40 років тому чи раніше, модель якого не виробляється щонайменше 25 років є оригінальним та придатний до експлуатації [4]. В цьому законопроекті подавалася класифікація історичних транспортних засобів, згідно якої історичні транспортні засоби поділяються: 1) оригінальні; 2) автентичні; 3) відновлені; 4) перебудовані.

Зазначимо також, що FIVA були підготовлені нормативні документа та рекомендації, які регулюють питання реставрації історичних автомобілів, серед яких головним є Технічний кодекс (на разі діє кодекс 2020 р.).

Через це вважаємо доцільним користуватися зазначеними вище документами під час дослідження колісних транспортних засобів на предмет відношення їх до культурних цінностей.

Резюмуючи, зазначимо наступне:

1. Під час дослідження колісних транспортних засобів на предмет відношення їх до культурних цінностей необхідне залучення експертів-автотехніків та/або автотоварознавців для атрибуції об’єктів дослідження.

2. Під час дослідження транспортного засобу доречно покладатися на Туринську хартію, Технічні кодекси та інші документи FIVA.

3. Необхідне дослідження історичного контексту виготовлення, стану збереження автомобіля та кількості виготовлених одиниць. Наприклад, при виявленні європейської моделі, яка відноситься до часів другої світової війни або більш раннього періоду, потрібно уважно ставитися до загальної та історичної інформації про неї. Існує вірогідність зустрітися з рідкісним зразком.

4. Під час дослідження необхідне ретельне вивчення антикварного ринку історичних автомобілів. Деякі зразки можуть бути рідкісними та мати суттєву вартість під час продажу на аукціонах.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text (Дата звернення 10.06.2024).

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5 (у чинній редакції). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98 (Дата звернення: 11.06.2024).

3. Закон про ретро: навіщо потрібен і що вирішує. URL: https://auto.24tv.ua/zakon_pro_retro_navishcho_potriben_i_shcho_vyrishuie_n3593 (Дата звернення: 11.06.2024).

4. Проект Закону України «Про історичні транспортні засоби». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63103 (Дата звернення: 10.06.2024).

5. The Turin Charter Fédération Internationale des Véhicules Anciens. URL: https://fiva.org/download/charter-of-turin-english-version/ (Дата звернення: 11.06.2024).

6. FIVA International Technical Code 2020. URL: https://fiva.org/wp-content/uploads/2022/05/FIVA.Ref_.TC03.2020.Tech_.Code_.Fin_.Copy_.V2.pdf (Дата звернення: 11.06.2024).

Полякова Ольга Аркадіївна,
старший судовий експерт лабораторії почеркознавчих досліджень та технічної експертизи документів Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

ОФОРМЛЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ У РІЗНИХ ВИПАДКАХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Судово-почеркознавча експертиза є одним із найскладніших видів судової експертизи, при цьому її результативність та терміни виробництва багато в чому залежать від якості підготовки та оформлення матеріалів, що надаються у розпорядження експерта.

Дослідженню та вивченню у судово-почеркознавчій експертизі – оформленню порівняльного матеріалу приділяли увагу такі вчені, як З. С. Меленевська, В.В. Ліповський та ін.

При дослідженні рукописного тексту з метою встановлення умов його написання експерт повинен виявити ступінь і характер зміни ознак почерку конкретної особи, щодо якої поставлено питання перед ними.

Від вірного визначення завдання залежить істинність та достовірність її розв'язання.

Ступінь та характер зміни ознак почерку при впливі незвичайних умов виконання тексту чи підпису встановлюються внаслідок ретельного всебічного дослідження.

Досліджувані рукописні записи можуть бути написаними в незвичайних умовах, у зв'язку з чим в них можуть проявитися ознаки, що рідко зустрічаються в почерку. У таких випадках надання більшої кількості різних за цільовим призначенням та умовами виконання рукописних записів – зразків почерку передбачуваного виконавця дасть можливість встановити різні варіанти ознак почерку, визначити стійкість та їх варіаційність, провести повне та глибоке порівняльне дослідження та дати вірну оцінку його результатів.

Відомо, що на стійкість ознак почерку впливають характер й обсяг письмової практики, вік пишучого, стан здоров'я.

При підготовці матеріалів для проведення експертизи почерку слідчий (суд) збирає відомості про особу, щодо якої проводиться експертиза: про вік, національність, освіту, письмову практику, фізичний стан особи до виконання досліджуваного рукопису, в момент його виконання та після, про незвичайні звички пишучого, наприклад, пише лівою рукою, в окулярах чи ні, чи володіє листом іноземною мовою і спеціальними шрифтами. Ці дані можуть мати істотне значення для визначення завдань, які ставляться перед експертом, виду та обсягу вільних та експериментальних зразків почерку, та для експертної оцінки результатів порівняльного дослідження [1].

Якщо експерт, при проведенні первинної експертизи, не вирішив питання, поставлене перед ним слідчим або судом про конкретного виконавця тексту, внаслідок великої кількості ознак почерку, що різняться, то слідчий або суд, маючи певні дані про стан пишучого, можуть назначити повторну експертизу, поставивши на вирішення експертів питання про можливості та межі впливу на ознаки почерку певного стану людини.

В процесі підбору зразків необхідно враховувати, що найбільші зміни почерку з часом можуть з'явитися у осіб, що не сформувалися (учні початкових класів), у осіб з маловиробленим почерком, які мали значну письмову практику протягом часу, що пройшов з моменту написання досліджуваного документу до призначення експертизи, і в осіб похилого віку, або в осіб, що перенесли захворювання. У кожному випадку в залежності від факторів, які можуть вплинути на зміну почерку протягом часу, підбираються зразки у вигляді рукописних записів, написаних приблизно в той же час, коли був виконаний

досліджуваний документ. Тому, важливо представляти експерту порівняльний матеріал у великому обсязі, щоб за необхідності визначати можливі межі стійкості та варіаційності ознак почерку.

Як свідчать спостереження та наукові дослідження, найбільш стійким є почерк в осіб віком від 30 до 60 років. Тому розрив у часі до десяти років між написанням досліджуваного документа та зразків почерку цих осіб нерідко не впливає на можливість ідентифікації під час проведення експертизи [3].

Дослідження почерку осіб похилого віку передбачає наявність зразків, наближених за часом виконання до моменту складання досліджуваного документу. У цих випадках зазначення експерту відомостей про вік та стан здоров'я особи щодо якої проводиться – є необхідною умовою, оскільки похилий вік та деякі захворювання можуть спричинити суттєві зміни почерку особи [2].

Крім того, було виявлено, що під дією одного і того ж фактору у почерках різних осіб відбуваються різні зміни, тому для ідентифікації виконавця змінених рукописних записів обов'язковим є наявність зразків почерку, виконаних в умовах, наближених до тих, у яких був виконаний текст, що досліджується.

Отже, немає конкретних «стовідсоткових» ознак, які свідчать про зміну почерку під впливом того чи іншого чинника. Але є ознаки, що вказують на факт незвичайності виконання рукопису. Ці ознаки можна назвати "класичними", оскільки вони майже завжди присутні у змінених почерках, на що експерт звертає пильну увагу завдяки відповідальній роботі слідства зі збору порівняльного матеріалу.

Список використаних джерел

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року №53/5 (у чинній редакції).

2. Гайдамакіна Д. І., Дробишева О. С., Гріненко Л. О., Мацюк О. В. Дослідження коротких рукописних записів, виконаних особами похилого та старечого віку. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. 2020. Вип. 21. С. 291—308.

3. Бондар М. Є., Головченко Л. М., Лисенкова В. В., Меленевська З. С., Смірнова А. І., Сукманова Т. О., Ципенюк С. А. Встановлення характеру збиваючих факторів при дослідженні підписів, що виконані з порушенням координації рухів : метод. рек. Київ, 2001. С. 36.

Пташкін Роман Леонідович,
заступник завідувача відділу комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ДОСЛІДЖЕННЯ WEB-СЕРВЕРІВ В МЕЖАХ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

У сучасному світі web-сервери стали невід'ємною частиною інфраструктури Інтернету, забезпечуючи доступ до різноманітних веб-ресурсів та послуг. Зокрема, популярність таких серверів, як Apache, Nginx та Microsoft IIS, обумовлена їхньою надійністю, гнучкістю та можливістю обробляти великий обсяг запитів. Завдяки цим серверам компанії можуть швидко та ефективно надавати користувачам доступ до своїх сайтів, онлайн-магазинів та інших веб-додатків.

Зростання кількості веб-сайтів і збільшення обсягу онлайн-трафіку сприяло активному розвитку технологій web-серверів. Поява хмарних рішень, таких як Amazon Web Services і Google Cloud Platform, дозволила значно розширити можливості масштабування та управління веб-ресурсами [1]. Веб-сервери стали основою для різноманітних сервісів, від соціальних мереж до електронної комерції, забезпечуючи стабільну роботу та високу швидкість завантаження сторінок.

Крім того, важливо зазначити, що безпека веб-серверів набуває все більшого значення в умовах постійних загроз кібербезпеці. Відкриті та комерційні рішення постійно оновлюються для захисту від атак та забезпечення конфіденційності даних. Успіх веб-серверів у сучасному світі багато в чому залежить від здатності адаптуватися до швидкозмінних вимог і викликів Інтернет-середовища, забезпечуючи безперебійний доступ до інформації для мільярдів користувачів по всьому світу.

Проблема кіберзахисту web-серверів стає все більш актуальною через зростаючу кількість кібератак, спрямованих на компрометацію цих критично важливих компонентів Інтернет-інфраструктури. Хакери використовують різноманітні методи, такі як DDoS-атаки, SQL-ін'єкції та атаки на відмову в обслуговуванні, щоб отримати несанкціонований доступ до даних або порушити роботу серверів [2]. Ці атаки можуть призвести до значних фінансових втрат, пошкодження репутації компаній та компрометації особистих даних користувачів.

Однією з основних складностей у кіберзахисті web-серверів є постійне вдосконалення методів атак, що вимагає від адміністраторів

серверів постійного моніторингу та оновлення систем захисту. Часто веб-сервери стають цілями атак через використання вразливих версій програмного забезпечення або неправильну конфігурацію системи. Це створює потребу у впровадженні передових технологій захисту, таких як системи виявлення вторгнень, фаєрволи та шифрування даних, а також у постійному навчанні персоналу, відповідального за безпеку.

Важливим аспектом кіберзахисту web-серверів є також співпраця між організаціями та обмін інформацією про загрози. Це дозволяє швидко реагувати на нові види атак та розробляти ефективні стратегії захисту. З огляду на зростаючу складність та масштабність кіберзагроз, забезпечення безпеки веб-серверів потребує комплексного підходу, що включає технічні, організаційні та освітні заходи для захисту від потенційних ризиків та мінімізації наслідків можливих атак.

Дослідження web-серверів відіграє важливу роль у розслідуванні кіберзлочинів, оскільки вони часто використовуються як інструмент або ціль злочинної діяльності. У процесі такого дослідження фахівці аналізують журнали доступу, файли конфігурації, бази даних та інші артефакти, щоб відновити події та визначити джерело атаки. Збір та збереження цифрових доказів є критично важливими, оскільки вони можуть бути використані в судових процесах для доведення вини підозрюваних. Важливим аспектом є дотримання процедур збереження цілісності доказів, щоб вони могли бути використані в суді.

Одним із ключових завдань криміналістичного дослідження web-серверів є виявлення слідів несанкціонованого доступу та вразливостей, які були використані злочинцями. Це може включати аналіз шкідливого коду, виявленого на сервері, та вивчення шляхів його проникнення. Спеціалісти використовують різноманітні інструменти та методи для відновлення видалених даних, відстеження дій користувачів та визначення ступеня компрометації системи. Також важливо враховувати можливі способи маскування дій зловмисників, щоб максимально точно встановити картину подій.

Криміналістичне дослідження web-серверів включає не тільки технічний аналіз, але й вивчення контексту, в якому здійснювалася атака. Це передбачає аналіз поведінки користувачів, часів та тривалості їхніх дій, а також можливих мотивів. Важливо розуміти, які дані були ціллю атаки, як вони були використані, і які наслідки могли виникнути від їхнього витоку чи модифікації. Ця інформація допомагає побудувати повну картину інциденту і визначити, які

заходи необхідно вжити для запобігання подібним атакам у майбутньому [3].

На основі отриманих результатів криміналістичного аналізу формується звіт, який містить детальний опис знайдених доказів та висновки щодо механізму злочину. Цей звіт є основою для подальших правових дій та прийняття рішень щодо посилення заходів безпеки. Крім того, отримані знання сприяють розвитку нових методів та технологій захисту web-серверів, що допомагає запобігати майбутнім кіберзлочинам та підвищувати рівень загальної кібербезпеки. Такі звіти часто стають частиною великих досліджень у сфері кібербезпеки, що дозволяє іншим організаціям вчитися на чужих помилках.

Окрім технічних аспектів, важливу роль у криміналістичному дослідженні web-серверів відіграє юридична складова. Докази, зібрані під час розслідування, повинні відповідати всім вимогам законодавства, щоб їх можна було використовувати в суді. Це включає належне документування кожного етапу розслідування, дотримання принципів збереження ланцюга зберігання доказів та забезпечення конфіденційності отриманої інформації. Тільки комплексний підхід, що включає технічні, організаційні та юридичні заходи, може забезпечити успішне розслідування кіберзлочинів.

Впровадження сучасних технологій та методів криміналістичного дослідження web-серверів є необхідним для ефективного протистояння кіберзлочинності. Це включає використання штучного інтелекту та машинного навчання для автоматизації процесів аналізу даних та виявлення аномалій. Такі інструменти дозволяють значно скоротити час розслідування та підвищити його точність. Таким чином, криміналістичне дослідження web-серверів залишається важливим елементом у боротьбі з кіберзлочинністю, постійно адаптуючись до нових викликів та загроз цифрового світу.

Криміналістичне дослідження web-серверів є складним та багатогранним процесом, що вимагає глибоких технічних знань, дотримання юридичних норм і постійного оновлення методів аналізу. Цей напрямок криміналістики є критично важливим для ефективного розслідування кіберзлочинів, оскільки дозволяє відновити події, виявити вразливості та визначити джерело атак. Успішне проведення таких досліджень сприяє не лише розкриттю конкретних злочинів, але й підвищенню загального рівня кібербезпеки, завдяки розвитку нових технологій захисту та методів виявлення загроз.

Список використаних джерел

1. Casey, E. (2020). Handbook of Digital Forensics and Investigation. Academic Press. ISBN: 978-0123742674.

2. Hayes, B., & Ray, I. (2022). Advances in Digital Forensics XVII: 17th IFIP WG 11.9 International Conference on Digital Forensics. Springer. ISBN: 978-3030858392.

3. Rogers, M., & Kim-Kwang Raymond Choo, K. (2021). Cyber Forensics: A Visual Analytics Approach. Springer. ISBN: 978-3030858392.

Пушко-Цибуляк Єлизавета Михайлівна,
член Рахункової палати України, кандидат наук з державного управління

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ЕКОНОМІЧНОЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ

Під час досудового слідства та судового розгляду одним з учасників може бути експерт. Роль експерта наявна у різних видах провадження – у кримінальному (ст. 69 КПКУ [8]), адміністративному (ст. 68 КАСУ [5]), цивільному (стаття 72 ЦПКУ [11]), господарському (ст. 69 ГПКУ [1]). У загальному випадку завдання експерта полягає у тому, щоб надати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання, а також надати роз'яснення щодо такого висновку [3]. У загальному випадку експерт призначається судом або залучається учасником справи, у тому числі адвокатом. Інститут судових експертів сприяє об'єктивності під час досудового слідства та судочинства та кваліфікованому розгляду справи, оскільки експерт повинен мати профільні знання з предмету, який розглядається, та питань, які йому адресовані. З іншого боку, експерт має бути незалежним та об'єктивним, повинен не мати будь-якої зацікавленості у розгляді справи. Це повинно забезпечувати незалежність експерта, об'єктивність, обґрунтованість та вірність його висновків.

Можна виділити три великі групи судових експертів: фахівці державних спеціалізованих установ, які підпорядковуються ЦОВВ, фахівці відомчих спеціалізованих установ, які підпорядковуються органам, що мають право проводити досудове слідство (МВС України, СБУ тощо) та експерти, які не є фахівцями державних спеціалізованих установ.

В Україні діє система науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів (НДЕКЦ) МВС України, які є структурними підрозділами Експертної служби МВС. Такі НДЕКЦ є майже у кожному обласному центрі України. Крім того, в Україні функціонує сукупність науково-дослідних інститутів судових експертиз, які підпорядковуються Міністерству юстиції України (у Києві, Харкові, Одесі, Львові), працюють декілька відокремлених відділів судових

експертиз та профільний науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз СБУ, наявні експертні служби МОУ та ДПСУ. Всі зазначені установи є профільними щодо проведення судових експертиз, втім відомчі установи судових експертиз за своєю природою спрямовані на підтримку діяльності органів досудового слідства.

Стаття 129 Конституції України [6] визначає, що засадами судочинства, з-поміж інших, є рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом та змагальність сторін. Цю норму уточнено у ст. 9 Закону «Про судоустрій і статус суддів» [4], відповідно до якої «…кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав». Але якщо державне обвинувачення має державну підтримку щодо експертної діяльності, то діяльність адвокатів такої підтримки не має. Відповідно до ст. 7-1 Закону «Про судову експертизу» [3] «Підставою проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, або договір з експертом чи експертною установою – якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб». У такій ситуації можна вбачати ознаки порушення вимоги рівності для учасників судового процесу, оскільки сторона захисту може залучати експертні установи виключно за рахунок коштів клієнта, у той час як сторона обвинувачення має можливість залучати експертні установи на основі норми Закону.

Шляхом виправлення такої ситуації могло б стати обов'язкове призначення незалежного експерта (або експертів), якщо цього обґрунтовано вимагатиме сторона захисту. Механізм такого призначення має забезпечувати випадковий характер розподілу дослідницьких питань за експертами, як це вже здійснюється щодо розподілу судових справ між суддями.

Окремим напрямом судової експертизи може стати фінансово-бюджетна судова експертиза. Потреба у фінансово-бюджетній судовій експертизі напряму обумовлена ситуаціями, коли сутність правопорушення полягає у порушенні норм Бюджетного кодексу, які тягнуть за собою кримінальну відповідальність відповідно до ст. 210, 211, 212 Кримінального кодексу України [7], під час адміністративного судочинства з питань, які пов'язані з виникненням наслідків для державного або місцевих бюджетів, тощо.

Слід зазначити, що окрема фінансово-бюджетна судова експертиза як напрям судової експертизи не визначена [9,10], хоча відповідними нормативними документами з числа видів судових експертиз затверджена економічна експертиза, зокрема бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій. Водночас п. 1.2.12 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та

експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [9] визначено, що «…З метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики щодо вирішення питань, які потребують застосування наукових, технічних або інших спеціальних знань, експертними установами організовується проведення інших видів експертиз (крім судово-медичної та судово-психіатричної), у тому числі й тих, що перебувають у стадії наукової розробки». Отже, хоча фінансово-бюджетна судова експертиза й не визначена як окремий вид судової експертизи, її існування та проведення не є принципово неможливим, а з урахуванням сучасних потреб судової та слідчої практики навпаки — цілком доцільним та обґрунтованим.

Суб'єктом фінансово-бюджетної судової експертизи може бути визначена Рахункова палата, з урахуванням того, що відповідно до ч. 2 ст. 4 Закону України «Про Рахункову палату» «Державний зовнішній фінансовий контроль (аудит) забезпечується Рахунковою палатою шляхом здійснення … експертизи, аналізу та інших контрольних заходів» [2]. З метою дотримання незалежності Рахункової палати у разі проведення судових експертиз відповідно до ст. 3 профільного Закону [2] слід зазначити, що відповідна експертиза може призначатися виключно рішенням палати, як і інші планові та позапланові заходи державного зовнішнього фінансового контролю відповідно до ч. 2 ст. 25 Закону України «Про Рахункову палату» [2], хоча інші уповноважені особи можуть ініціювати проведення такої експертизи.

Перевагами залучення Рахункової палати до проведення фінансово-бюджетної судової експертизи є такі: незалежність Рахункової палати від органів досудового слідства та суду, висока кваліфікація фахівців Рахункової палати та їхнє володіння сучасною методологією проведення заходів фінансового контролю, у тому числі експертизи, багаторічний досвід роботи.

Отже, напрямами розвитку інституту судової експертизи може бути збільшення її доступності для всіх учасників судового процесу, незалежне призначення експертів та впровадження фінансово-бюджетної судової експертизи.

Список використаних джерел

1. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text.

2. Закон України «Про Рахункову палату» від 2 липня 2015 року № 576-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text.

3. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року
№ 4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text.

4. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.

5. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text.

6. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

7. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

9. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» від 08.10.98 № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text.

10. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів» від 03.03.2015 № 301/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text.

11. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.

Рубленко Альона Анатоліївна,
старша судова експертка сектору
дактилоскопічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень
Луганського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України

Ясенок Альона Анатоліївна,
старша судова експертка сектору
досліджень зброї відділу
криміналістичних видів досліджень
Луганського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України

СПЕЦИФІКА ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Під час збройного конфлікту докази набувають більшої цінності через складні обставини діянь, характер порушення, їх масштабність та жорстокість. Якщо в державі виникають нові виклики для регулювання суспільних відносин, правова система має реагувати на ці виклики. У зв'язку з чим юридична наука, правова система та правоохоронні органи зустрілися з новими викликами, зумовленими сучасними реаліями. Нажаль, наша держава знаходиться в стані війни, і тому розслідування злочинів ускладнюється та вносяться певні корективи. Під час підготовки та організації, плануванні розслідування необхідно вирішити низку організаційних питань. Особливо слід враховувати, що в зонах ведення бойових дій суттєво обмежена дієвість традиційних, передусім, техніко – і тактико – криміналістичних засобів опрацювання слідів злочинної діяльності агресора. Ускладненість під час розслідування воєнних злочинів зумовлена певними факторами, пов'язаними з небезпекою учасників, які проводять слідчі (розшукові) дії у зоні загрози обстрілів. Окрім цього, небезпека існує під час проведення будь-яких слідчих дій, які проводяться на деокупованих територіях, де загрозу можуть становити нерозірвані снаряди, міни тощо. Складність також полягає у тому, що до розслідування потрібно залучати велику кількість різних фахівців, з різних напрямів роботи, які володіють спеціальними знаннями.

Якщо конкретизувати, то оглядом місця події під час розслідування воєнних злочинів можуть бути: воронки від ракет та снарядів, споруди та будівлі, в яких було влучання боєприпасів (залишаються певні сліди), ділянки місцевості, на яких знаходяться

нерозірвані боєприпаси або ж міни, ракети або ж їх частини, місця поховання людей (можливо масових), трупи та частини тіла на місці їх виявлення. Зважаючи на велику кількість об'єктів та їх різноманіття, що підлягають огляду, слідчому необхідно залучати велику кількість спеціалістів та фахівців. Окрім спеціаліста - криміналіста, який залучається завжди, можуть бути залучені вузькопрофільні спеціалісти, серед них: вибухотехніки, працівники ДСНС (для огляду місця пожежі), кінологи зі службовими собаками, судово-медичні експерти, спеціалісти для відібрання зразків ДНК та інше [1].

Суттєве значення під час огляду місця події має відео-, та фотофіксація. Наразі для цього актуально застосовувати безпілотні літальні апарати (квадрокоптери). Особливість проведення оглядів місць масових руйнувань внаслідок ракетно-бомбових та артилерійських ударів, масових вбивств та поховань, пожеж тощо, за допомогою безпілотних літальних апаратів, полягає у безпечному та дистанційному оцінюванні наслідків, які були спричинені під час вибуху або пожежі, інших протиправних дій, з подальшою фіксацією місця виявлення та вилучення речових доказів. Враховуючи специфіку таких місць подій, застосування квадрокоптерів для аерофотозйомки та відеозйомки у небезпечних або важкодоступних місцях, на великих площах території, стає сучасним технічним засобом фіксації слідової інформації, здатним безпечно для членів слідчої групи виконувати фотозйомку, що застосовується при огляді місця події. Окрім цього, важливим чинником під час огляду місця події, для фіксування воєнних злочинів, мають виявлені спеціалістами на місці події предмети та зброя, що вказують на заборонені міжнародним правом методи ведення війни. З місця події спеціалістами вилучаються: зброя, боєприпаси; військове спорядження; з епіцентру вибуху збираються зразки ґрунту та інше. Від кількості та якості вилучених під час огляду місця події об'єктів залежить повнота отримання інформації для розслідування, оскільки вони у подальшому стають об'єктами експертних досліджень. Виходячи з цього, виникає актуальність певних видів дослідження та призначення певного кола експертиз, результати яких необхідні для подальшого розслідування воєнних злочинів [1].

Наразі одним з найпоширеніших видів досліджень є молекулярно-генетичні. Завдяки пересувній ДНК – лабораторії, криміналістами, які використовують унікальну технологію швидкісного встановлення ДНК, можливе досить швидке встановлення обгорілих фрагментів тіл загиблих людей. Для їх встановлення відбирають ДНК-профілі в родичів загиблих та

порівнюють зі зразками, вилученими на самому місці злочину. Завдяки оперативній роботі криміналістів, у найкоротший термін опрацьовується велика кількість ДНК-матеріалу та встановлюються особи загиблих. При цьому для проведення ДНК-аналізу потрібно невелику кількість біологічного матеріалу, як наприклад шматочки кісткової або хрящової тканини. Великою перевагою є те, що саме розшифрування ДНК-матеріалу проводиться лише раз, вноситься в базу ДНК-профілів, а потім за базою можливе багаторазове співставлення зі зразками ДНК-профілів родичів, чи можливих підозрюваних осіб [2].

На підставі вищевикладеного можна зробити висновки про те, що проведення якісного, невідкладного огляду місця події, документування кожного факту воєнного та тяжкого злочину в умовах воєнного часу, супроводжується великою кількістю труднощів та небезпеко. Використання спеціальних знань у формі залучення спеціалістів з різних сфер знань сприяє отриманню повної та об'єктивної доказової інформації та неминучому притягненню винних та всіх причетних до відповідальності.

Список використаних джерел

1. Бідняк Г. С., Пиріг І. В. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні : навч. посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.

2. Особливості збирання у досудовому провадженні біологічних слідів людини : метод. рек. / Фурман Я. В., Юсупов В. В., Котляренко Л. Т., Дмитрук Р. С. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 44 с.

Руденко Андрій Іванович,
старший викладач кафедри вогневої підготовки Національної академії внутрішніх справ

ВОГНЕПАЛЬНА ЗБРОЯ ЯК ЗНАРЯДДЯ ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Питання криміналістичного забезпечення розслідування насильницьких кримінальних правопорушень, знаряддям вчинення яких є вогнепальна зброя завжди було актуальним і такі факти викликали значний резонанс у суспільстві. На сьогоднішній день дане питання не лише залишається актуальним, а й вимагає посиленої уваги та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів у питаннях розслідування та попередження такої кримінально-караної протиправності. Через ведення воєнних дій на території України зростають агресивні настрої населення [1], а їх поєднання із

збільшенням незаконного обігу бойової вогнепальної зброї у суспільстві [2] призводить до росту фактів вчинення кримінальних правопорушення із використання вогнепальної зброї.

І.В. Борисенко та М.В. В'юник у своєму дослідженні [3] наводять доволі широкий перелік кримінальних правопорушень, предметом чи знаряддям вчинення яких є вогнепальна зброя. Серед іншого автори зазначають, що доволі поширеними є факти використання вогнепальної зброї для вчинення окремих кримінальних правопорушень (в наукових публікаціях доволі часто використовується словосполучення «вогнепальна зброя є універсальним знаряддям для вчинення кримінальних правопорушень»): умисне вбивство (ст. 115 КК України); убивство через необережність (ст. 119 КК України); погроза вбивством (ст. 129 КК України); умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України); умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК України); незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України); необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК України); розбійний напад (ст. 187 КК України); незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України); хуліганство (ст. 296 КК України); незаконне полювання (ст. 248 КК України) та інших кримінальних правопорушень [3, с. 51].

На сьогоднішній день поширення набуває застосування вогнепальної зброї і під час вчинення домашнього насильства та інших кримінальних правопорушень, що пов'язані із ним [4]. Насильство з боку інтимного партнера залишається поширеною та складною проблемою, яка має значні соціальні наслідки та наслідки для суспільного здоров'я. Особливо небезпечним є взаємозв'язок між вогнепальною зброєю та насильством з боку інтимного партнера. Використання вогнепальної зброї під час чинення домашнього насильства у психологічні формі, а саме погроз його застосування має вплив на ризик повторних та більш небезпечних нападів [5].

Загалом, наявність у правопорушника вогнепальної зброї під час вчинення ним протиправних дій є однією з основних ознак насильницького характеру такої діяльності та підвищує суспільну небезпеку. Використовуючи вогнепальну зброю, правопорушник розраховує досягти своєї мети практично без опору зі сторони потерпілого та можливих свідків. Іншими словами, вогнепальна зброя виступає інструментом впливу, як фізичного так і психологічного.

Враховуючи зазначене та з метою визначення кореляційних зв'язків способу вчинення, знаряддя вчинення кримінального правопорушення та особи правопорушника необхідним є виявлення

слідів застосування вогнепальної зброї, як ідеальних так і матеріальних. Саме аналіз слідової інформації дозволить визнати час пострілу, місце пострілу, відстань між об'єктами, встановити докази використання конкретної зброї та особи яка її застосувала, наявність у неї навичок володіння вогнепальною зброєю.

Слідова картина на місці події де використовувалася вогнепальна зброя є доволі насиченою та різноманітною. Сліди зброї багатоформатні і залежать від багатьох різноманітних факторів: моделі зброї; використаних боєприпасів; умов вчинення кримінальних правопорушень; дій, які виконує суб'єкт для приховування слідів злочину. При цьому сліди зброї – це, насамперед, залишена зброя на місці вчинення кримінального правопорушення, боєприпаси, різні речі (шомпол, протирка, кобура, пакувальний матеріал, в якому зберігалася зброя: тканина, папір, дерево тощо). Сліди-предмети – це набої з осічкою, гільзи, шріт, клейтухи, прокладки, незгорілі порошинки, сліди кіптяви [6, с. 186–187].

Н.М. Сенченко зазначає, що процес ідентифікації слідів вогнепальної зброї є досить копітким і трудомістким завданням, результати якого в подальшому нерідко відіграють ключову роль в якості джерела доказової інформації. Слід зазначити, що успіх розкриття і розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї, багато в чому залежить від швидкості, повноти і якості виявлення і дослідження слідів, які відображають обставини кримінального правопорушення, а також використання отриманої інформації для пошуку осіб, які його вчинили. У зв'язку з цим зростає значення дослідження вогнепальної зброї та здійснення судово-балістичної експертизи, покликаної на основі використання сучасних досягнень науки і техніки створити надійну та об'єктивну доказову базу щодо відповідних кримінальних правопорушень.

В.В. Арешонков визначає основні завдання ідентифікаційних судово-балістичних досліджень: 1) ототожнення зброї (чи з цього екземпляра зброї була відстріляна куля; з різних чи одного екземпляра зброї відстріляні гільзи); 2) ототожнення боєприпасів за слідами кернення на гільзі та кулі (вилучені з різних місць куля і гільза є одним патроном); 3) встановлення групової належності зброї, боєприпасів і їх частин (яка система зброї залежно від слідів на кулях і гільзах тощо) [8, с. 296–302].

Яремчук В.О. зазначає, що з початку воєнних дій в Україні окрім збільшення кількості незареєстрованої зброї різних видів, яку використовують для вчинення злочинів, виникають складності з її ідентифікацією. Адже для встановлення марки, моделі зброї експерти

зазвичай звертаються до спеціальних каталогів зі зброєю або до колекцій різних видів і зразків зброї, які були започатковані ще за часів УРСР. Сьогодні виникають ситуації, коли експерту з судової балістики через відсутність даних про конкретний зразок зброї не можливо вирішувати ідентифікаційні та неідентифікаційні завдання під час експертизи зброї та встановити її походження [9].

Список використаних джерел

1. Оцінка впливу війни на людей. United Nations Development Programme (undp.org). URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/otsinka-vplyvu-viyny-na-lyudey.
2. Офіційний сайт Офісу генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika (дата звернення: 11.10.2023).
3. Борисенко І.В., В'юник М. В. Кримінально-правовий аналіз правопорушень предметом чи знаряддям вчинення яких є вогнепальна зброя. *Наука і техніка сьогодні*, (13 (27)). (2023). С. 46-56.
4. Комаринська Ю.Б., Руденко А.І. Вогнепальна зброя як знаряддя вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Міждисциплінарних міжнародного наукового журналу «Наука та перспективи» зареєстрована в Чехії. Державний реєстраційний номер у Міністерстві культури Чеської Республіки*: E 24142. No 11 (30) 2023. P. 502 – 513.
5. Hans Z., Cooper C. E., Zeoli A. M. Examining the role of firearm involvement in repeat intimate partner violence assaults. *Injury Epidemiology*. 2024. Vol. 11, no. 1. URL: https://doi.org/10.1186/s40621-024-00492-7.
6. Лук'янчиков Б.Є., Лук'янчиков Є.Д., Петряєв С.Ю. Криміналістика : Навчальний посібник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. в 2-х частинах. Частина І: Вступ до курсу криміналістики. Криміналістична техніка. / Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. 2017. 374 с.
7. Senchenko N. M., Prorochenko V. V. Forensic investigation of the traces of the shot and their significance in the disclosure of criminal offenses. *Comparative-analytical law*. 2019. Т. 5. С. 395–398. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0390/2019.5.102.
8. Арешонков В.В. Сучасний стан, можливості та тенденції вдосконалення ідентифікаційної судово-балістичної експертизи. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2009. Вип. 19. С. 296–302.

9. Яремчук В.О. Окремі проблеми проведення експертизи зброї та слідів і обставин її використання. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 31 (70) Ч. 3 № 2 2020. С. 144-148.

Савчук Маргарита Василівна,
судовий експерт відділу
пожежотехнічних досліджень
Київського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАКТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ПІДГОТОВКИ У ПРОФІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Практична складова – основа успішної підготовки здобувачів вищої освіти, адже з-поміж основних завдань, що наразі постають перед закладами вищої освіти, є формування високоефективних, практико-орієнтованих освітніх програм, які містять, насамперед, практичну складову й направлені на підготовку висококваліфікованих випускників.

Розглядаючи проблематики щодо практичної складової підготовки, можна відокремити одну з основних, а саме: застосування на практиці криміналістичної фотографії.

Під час розслідування кримінальних правопорушень криміналістична фотографія використовується як засіб фіксації або дослідження тих явищ і матеріальних об'єктів, з якими доводиться мати справу слідчому або судовому експерту і які можуть мати доказове значення, але здебільшого працює все навпаки. На даний час постало питання в якості наданих на дослідження фотозображень, через які здебільшого продовжується термін виконання судових експертиз.

Як було зазначено вище, фіксація є важливим критерієм для подальшого розслідування кримінальних правопорушень, то згадаємо, які ж прийоми ми застосовуємо під час огляду місця події:

- орієнтуюча фотозйомка – фотографування місця події відносно навколишньої обстановки, місцевості чи приміщення. Завданням такого фотографування є відображення зовнішніх умов та обставин розслідуваної події або її окремих стадій. Знімки повинні показати особливості, специфіку, характер обстановки, яка оточує місце події, те, що оточує і з чим пов'язаний об'єкт зйомки;

- оглядова фотозйомка – це фіксація безпосередньо місця події, тобто ділянки місцевості (приміщення), на якому відбувалася розслідувана подія та залишилися сліди, що містять інформацію про

цю подію. Основною метою оглядової фотозйомки є фіксація розміщення об'єктів, проти яких направлені злочинні дії, наслідків події, слідів, речових доказів і розміщення предметів обстановки місця події відносно один одного;

- вузлова зйомка являє собою фотографування групи предметів, окремого предмета або ділянки території, що мають найбільшу кількість ознак матеріальних слідів події. Вузлові знімки фіксують фрагменти обстановки місця події. На знімках необхідно показати форму, розташування об'єктів на місці події та відносно один одного;

- детальна зйомка – це окремі предмети, сліди: фіксуються їх форма, стан, структура, деталі та особливості. Масштаб і напрямок детальної зйомки повинні забезпечити фіксацію та роздільне сприйняття всіх ознак і особливостей об'єкта зйомки [1].

Саме через непрофесійне застосування даних прийомів фотозйомки на місці події, питання якості проведення судових експертиз лишається відкритим, можливо через те, що у профільних закладах вищої освіти інколи виділяють недостатню кількість годин саме на практичні заняття.

Для посилення практичної складової, теорія має відходити на другий план, а постійна робота над вдосконаленням фотозйомки для якої потрібні ресурси та бажання застосовувати професійні навички в роботі повинна бути на першому місці.

Єдиний шлях розв'язання цієї задачі – органічне поєднання в освітньому процесі комплексних теоретичних навичок, які переплітаються з практичними і саме з таким багажем повинно бути відпрацювання на навчальних полігонах, тобто впровадження поетапної підготовки студентів.

Кожен етап практичного навчання має чітко окреслену мету і вирішує конкретні завдання. Конкретні види практики мають закріплювати ті знання, які студент отримує впродовж вивчення теоретичних ресурсів.

Отже, щодо питань практичної підготовки можна виокремити наступні принципи:

1. зворотній зв'язок теоретичного навчання та практики, водночас особливу увагу з точки зору реалізації цього принципу слід приділяти оформленню результатів практики. У той же час і повинно будуватися так, щоб практичний досвід студентів постійно актуалізувався;

2. послідовність – поетапне оволодіння усім комплексом професійних функцій, умінь і навичок; змістовний зв'язок усіх видів

практик, коли засвоєння нового здійснюється на основі досвіду, здобутого студентами на попередніх етапах практичної підготовки;

3. включення студентів в різноманітні види діяльності – поступове ускладнення завдань різних видів практики, розширення спектра професійних ролей і видів діяльності;

4. партнерство – створення в ході практики таких умов, за яких відносини між студентом і керівником практики будуються на пріорітеті довіри і співпраці;

5. гнучкість – врахування інтересів і потреб як студентів, так і керівників практики у виборі місця її проходження, є а особливо змісту індивідуальних завдань певного виду практики.

Можемо зробити такий висновок, що правильно виявлене та зафіксоване місце події, а також правильно зафіксовані речові докази є основою для успішного подальшого формування гіпотез та версій під час розслідування кримінальних правопорушень, яке закладено в основі співпраці органів Національної поліції та Експертної служби в яких необхідні висококваліфіковані спеціалісти, які мають обмінюватися достовірною, важливою зібраною інформацією, а ще одними обов'язковими критеріями є обмін досвідом та постійний контроль за виконанням службових завдань.

Список використаних джерел

1. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Право, 2020. 752 с.

2. Положення про практичну підготовку здобувачів фахової передвищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 2 травня 2023 року № 510. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1055-23/conv#n2.

Садовничий Богдан Олександрович,
аспірант заочної форми навчання кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

НЕОБХІДНІСТЬ ВИЗНАЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ ТЕРМІНУ «ПОТЕНЦІЙНА НЕБЕЗПЕКА»

На тлі військово-політичної та соціально-економічної ситуації в Україні, яка характеризується складним, суперечливим, синкретичним періодом, пов'язаним із збройною агресією з боку рф [1], відбуваються зовнішні та внутрішні політичні процеси, що

зумовлюють необхідність реформування окремих систем та впровадження відповідних змін у законодавчу сферу.

24 лютого 2022 року, відповідно до Указу Президента України №64/2022, на території України було введено воєнний стан [2].

Згідно статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан являє собою особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Певним чином окреслені події мають вплив на різноманітні сфери життєдіяльності, в тому числі і на процеси, по'вязані із здійсненням та забезпеченням кримінального провадження.

Загальні вимоги щодо проведення слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування регламентовані ст. 223 КПК України.

Зокрема, однією з умов проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи є наявність не менше двох понятих. Інститут понятих, на наше переконання, є рудиментом кримінальної юстиції та потребує якщо не скасування, то ґрунтовного доопрацювання, враховуючи можливість застосування безперервної відео- та аудіо-фіксації їх проведення.

Водночас, чинні норми КПК зобов'язують слідчого знайти двох незаінтересованих сторонніх осіб, які погодяться взяти участь у вищевказаних слідчих (розшукових) діях. На практиці виконання вказаної умови значно збільшує час підготовки до обшуку або огляду житла, тим самим впливаючи на оперативність та раптовість їх проведення.

Крім того, абз. 2 ч. 7 ст. 223 КПК України у квітні 2022 року був доповнений можливістю проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи з використанням положень ст. 615 КПК України, яка регламентує порядок особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану.

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо

залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих [4].

У зв'язку із цим виникає необхідність визначення категорії «потенційна небезпека» та її законодавчого закріплення, що унеможливить його не коректне, суб'єктивне трактування учасниками кримінального процесу.

Вчені Желібо Є.П. та Сагайдак І.С. окреслюють умови, за наявності яких доцільно відмежовувати потенційну та реальну небезпеку, а саме: небезпека реально існує; людина перебуває в зоні дії небезпеки; людина не має досить ефективних засобів захисту, не використовує їх або ці засоби неефективні. Потенційна небезпека, на їх думку, це така небезпека, яка має прихований, наявний характер і може перетворитися в реальну небезпеку за наявності трьох зазначених умов [5, с. 18].

Тобто, потенційна небезпека – це ризик або загроза, яка ще не реалізувалася, але може стати реальною проблемою в майбутньому за певних умов. Натомість реальна небезпека – це вже існуюча ситуація, яка безпосередньо загрожує настанням негативних наслідків.

Разом з тим, варто враховувати, що озброєння країни-агресора, яке використовується проти України, дозволяє вразити цілі в населених пунктах, віддалених від лінії фронту, за умови подолання засобів захисту Сил оборони України.

З огляду на викладене, нині кожна слідча (розшукова) дія, яка проводиться за участю понятих, може бути потенційно небезпечною для їх життя чи здоров'я через можливу віддаленість від споруд цивільного захисту населення, відсутністю найпростіших укриттів, неможливість вчасно відреагувати на сигнали про небезпеку, що наближається.

Натомість у чинному КПК України визначення терміну «потенційна небезпека» відсутнє.

Вважаємо, що для унеможливлення суб'єктивного трактування учасниками кримінального процесу вищевказаних термінів та точного використання можливостей особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану, необхідно доповнити ст. 3 КПК України відповідними визначеннями.

Наприклад, «потенційну небезпеку» можна визначити як сукупність обставин в умовах воєнного стану, які існують до моменту початку проведення слідчої (розшукової) дії, пов'язаних з ризиком настання негативних наслідків для життя та здоров'я за умови

перебування учасників слідчої дії у зоні дії реальних джерел небезпеки та відсутності засобів захисту або недостатньої їх ефективності.

Враховуючи викладене, слід зазначити, що усунення прогалин у чинному КПК України щодо надання визначення терміну «потенційна небезпека» дозволить: оцінити ризики для життя та здоров'я, з якими можуть зіткнутися учасники слідчої (розшукової) дії, починаючі з стадії її планування; розробити план нейтралізації впливу джерел небезпеки; знизити час проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи шляхом зменшення учасників та як наслідок витрат часу на оформлення протоколу; стандартизувати критерії прийняття рішень слідчого або прокурора про відмову від участі понятих.

Список використаних джерел

1. Саковський А.А., Мировська А.В. Криміналістичне забезпечення досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2024. С. 635-638. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/151.

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 №64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text.

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 18 травня 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 19 травня 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

5. Желібо Є.П., Сагайдак І.С. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник для аудиторної та практичної роботи. Київ: Екомен, 2010. 200 с.

Саєнко Олександр Олексійович,
судовий експерт сектору трасологічного обліку відділу криміналістичних видів досліджень Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ВИКЛИКИ СУЧАСНОГО СВІТУ В КРИМІНАЛІСТИЦІ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ

У сучасному світі криміналістика та судова експертологія стикаються з низкою викликів, які пов'язані з розвитком новітніх

технологій, зміною характеру злочинів та зростаючими вимогами до точності й об'єктивності експертиз. Основними викликами є:

1. Цифровізація злочинної діяльності.
2. Міжнародний характер злочинів.
3. Криміналістична діяльність в умовах війни.

Цифровізація злочинної діяльності. Цифровізація злочинної діяльності являє собою значну загрозу для сучасного суспільства, яка з кожним роком стає все більш складною та витонченою. Розвиток цифрових технологій відкриває нові можливості для злочинців, що дозволяє їм ефективно використовувати інтернет та інформаційні технології для вчинення протиправних дій.

Основними аспектами цифровізації злочинної діяльності є:

- **Кіберзлочинність**. Злочини, що здійснюються з використанням комп'ютерних технологій, охоплюють широкий спектр діянь, включаючи кібератаки на державні та приватні установи, крадіжку особистих даних, фінансове шахрайство та розповсюдження шкідливого програмного забезпечення. Кіберзлочинці використовують складні методи та інструменти, такі як фішинг, малваре та DDoS-атаки, що ускладнює їх виявлення та нейтралізацію.
- **Тіньові ринки та криптовалюти**. Інтернет, зокрема даркнет, надає платформу для нелегальної торгівлі наркотиками, зброєю, фальшивими документами та іншими забороненими товарами. Використання криптовалют, таких як біткоїн, забезпечує анонімність та ускладнює відстеження фінансових транзакцій, що сприяє розвитку тіньової економіки.
- **Соціальні мережі та платформи обміну даними**. Злочинці активно використовують соціальні мережі для координації своїх дій, поширення пропаганди, вербування нових учасників та організації незаконної діяльності. Крім того, ці платформи можуть бути використані для проведення шахрайських схем, таких як афери з фальшивими акаунтами та крадіжка особистих даних.
- **Загрози національній безпеці**. Державні та недержавні діячі можуть використовувати цифрові технології для здійснення шпигунства, саботажу та інформаційних атак на критичну інфраструктуру країн. Це включає в себе проникнення в системи управління енергетикою, транспортом, зв'язком та іншими важливими секторами.
- **Правові та технічні виклики**. Боротьба з цифровою злочинністю вимагає розробки нових правових норм та регуляторних механізмів, а також постійного вдосконалення технічних засобів захисту та виявлення злочинів. Це включає міжнародну співпрацю та

обмін інформацією між правоохоронними органами, розробку інноваційних технологій для кібербезпеки та проведення постійних навчань для фахівців у цій галузі.

Міжнародний характер злочинів. Глобалізація та розвиток сучасних технологій сприяють зростанню міжнародного характеру злочинів, що представляє собою одну з найсерйозніших загроз для світової безпеки та стабільності. Міжнародні злочини охоплюють широкий спектр протиправних дій, що виходять за межі однієї країни та вимагають міжнародного співробітництва для ефективної боротьби з ними.

Основними аспектами міжнародного характеру злочинів є:

- **Транснаціональна організована злочинність**. Організовані злочинні групи здійснюють діяльність у кількох країнах одночасно, займаючись торгівлею наркотиками, людьми, зброєю, відмиванням грошей та іншими незаконними видами діяльності. Ці групи використовують сучасні технології та глобальні транспортні мережі для координації своїх дій та ухилення від правоохоронних органів.
- **Тероризм**. Міжнародні терористичні організації, такі як Ісламська держава та Аль-Каїда, використовують глобальні мережі для планування та здійснення атак у різних країнах. Вони також використовують інтернет та соціальні мережі для вербування нових членів, пропаганди та збору коштів.
- **Кіберзлочинність**. Злочини у сфері кіберпростору часто мають міжнародний характер, оскільки кіберзлочинці можуть здійснювати атаки на комп'ютерні системи та мережі в інших країнах, залишаючись анонімними та використовуючи складні методи маскування своїх дій. Це включає крадіжку особистих даних, фінансове шахрайство, шантаж та атаки на критичну інфраструктуру.
- **Торгівля людьми та контрабанда**. Торгівля людьми для сексуальної експлуатації та примусової праці, а також контрабанда мігрантів є серйозними міжнародними проблемами. Ці злочини часто пов'язані з порушенням прав людини та мають важкі соціальні та економічні наслідки для постраждалих країн.
- **Екологічні злочини**. Незаконна вирубка лісів, браконьєрство та торгівля рідкісними видами тварин і рослин, а також забруднення навколишнього середовища є міжнародними проблемами, що вимагають координації між країнами для їх вирішення. Ці злочини не тільки завдають шкоди природним ресурсам, але й сприяють глобальній зміні клімату.

Криміналістична діяльність в умовах війни. Війна в Україні створює унікальні та складні виклики для криміналістики та судової

експертології. Збройний конфлікт значно впливає на правову систему, створюючи нові проблеми у зборі доказів, проведенні розслідувань та забезпеченні справедливого судочинства.

Основні виклики включають:

- **Збір та збереження доказів у зонах конфлікту**. Воєнні дії часто супроводжуються руйнуванням інфраструктури, що ускладнює доступ до місць злочинів. Крім того, зібрані докази можуть бути знищені або пошкоджені через бойові дії. Це вимагає розробки нових методів збору та збереження доказів у таких складних умовах.
- **Ідентифікація та ексгумація жертв військових злочинів**. Збройний конфлікт призводить до великої кількості загиблих та зниклих безвісти, що вимагає від криміналістів проведення масових ексгумацій та ідентифікацій тіл. Це включає використання ДНК-аналізу, антропологічних та інших методів судової експертизи для встановлення особистостей загиблих та документування військових злочинів.
- **Документування військових злочинів та злочинів проти людяності**. В умовах війни важливо документувати факти злочинів для подальшого притягнення винних до відповідальності. Це включає збір свідчень, фото- та відеоматеріалів, медичних звітів та інших доказів, що можуть бути використані в міжнародних судах та трибуналах.
- **Психологічні аспекти роботи експертів**. Робота в умовах війни має значний вплив на психологічний стан фахівців, що може вплинути на їхню ефективність та здатність об’єктивно оцінювати докази. Забезпечення психологічної підтримки та проведення регулярних тренінгів для експертів є важливими аспектами роботи в таких умовах.
- **Міжнародне співробітництво та правова підтримка**. В умовах збройного конфлікту важливо забезпечити співпрацю між національними та міжнародними правоохоронними органами та експертними установами. Це включає обмін інформацією, технічною підтримкою та досвідом для підвищення ефективності розслідувань та судових процесів.

Список використаних джерел

1. Бугера О. Цифровізація кримінологічних досліджень: стан та перспективи (С. 46-52). Юридичний вісник 2022/2 «Одеська юридична академія». URL: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2022/2_2022.pdf.

2. Зелинська Н. А. Міжнародні злочини і міжнародна злочинність: монографія. Н. А. Зелинська. Одеса : Юрид. літ-ра, 2006. 568 с. 9.

3. Cybercrime and Digital Forensics. An Introduction. By Thomas J. Holt, Adam M. Bossler, Kathryn C. Seigfried-Spellar.

4. Stefan Schmitt**.** Proving war crimes isn't simple – a forensics expert explains what's involved with documenting human rights violations during conflicts, from Afghanistan to Ukraine. URL: https://theconversation.com.

Свобода Євгенія Юріївна,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Михальчук Тетяна Володимирівна,
доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ TOOLSCAN ТА TRASOSCAN В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасні передові методи фіксування й дослідження криміналістично значущої інформації ґрунтуються на застосуванні 3D-технологій, які вже багато років активно використовуються в медицині, інженерії, архітектурі й будівництві, виробництві кіно й комп'ютерних ігор та низці інших сфер людської діяльності. 3D-технології активно застосовуються іншими країнами під час проведення багатьох судових експертиз. У вітчизняній експертній практиці 3D-сканування встигло себе зарекомендувати як передовий засіб фіксування й подальшого дослідження трасологічних, балістичних слідів тощо. Основними перевагами використання 3D-технологій у судово-експертній діяльності є: можливість оглядати 3D-моделі, направлених на дослідження об'єктів, у будь-якій проєкції та під будь-яким кутом; здійснювати вимірювання об'єктів з високою точністю в будь-якій проєкції; висока швидкість та зручність передавання цифрових моделей об'єктів дослідження від замовника до експерта; зручність обміну інформацією з колекціями 3D-моделей об'єктів; якісно новий рівень наочності, можливостей ілюстрування результатів дослідження тощо [2].

Процес запровадження 3D-технологій у вітчизняну судово-експертну діяльність розпочався ще на початку 2010-х років із закупівлею перших 3D-сканерів для Експертної служби МВС України.

Обчислювальні можливості комп'ютерної техніки зростають з кожним роком, а 3D-технології стають усе більш дешевими та доступними до використання [3].

Вже сьогодні експерти-практики мають можливість дослідити можливості використання 3D-технологій під час проведення судових трасологічних експертиз, експертизи зброї та слідів пострілів, судової експертизи документів, автотехнічних експертиз тощо; розпочати процес запровадження в судово-експертну діяльність конкретних систем тривимірного фіксування й дослідження об'ємних матеріально-фіксованих слідів.

Одним із напрямком використання 3D-технологій для вирішення експертних завдань є застосування в судово-експертній діяльності програмних комплексів. До подібних комп'ютерних систем в галузі криміналістичних досліджень відносяться, наприклад, системи фірми «Laboratory Imaging Ltd» (Чеська Республіка), такі як «TrasoScan» (дослідження відбитків взуття, пальців, документів, а також інших пласких поверхонь), «ToolScan» (сканування інструментів та слідів, залишених інструментами), «BalScan» (дослідження метальних елементів та гільз патронів).

Розглянемо нижче можливості використання системи «ToolScan» та «TrasoScan».

Система «TrasoScan» є універсальним пристроєм, що забезпечує максимальну універсальність, включаючи освітлення, придатне для флуоресцентних барвників і порошків; навскісне освітлення; сканування RGB і сканування великих об'єктів; вакуумний робочий стіл, придатними для стандартних розмірів фольги для видалення відблисків і для покращення якості; простий і зручний інтерфейс програмного забезпечення для стандартного сканування; документування зображень і порівняння, включаючи широкий спектр інструментів обробки й покращення зображень, а також широкий спектр режимів порівняння; різноманітні режими порівняння (горизонтальний, вертикальний, вільно обертається та розділена лінія вільної форми, прозорість, режим прозорої фольги, режим мозаїки до 16 об'єктів поруч); комплексний менеджер зображень для впорядкування зображень під час порівняння – багато зображень можна відкривати одночасно та швидко міняти відображені зображення, усе порівняння можна зберігати, включаючи взаємне розташування зображень тощо, для обміну з іншими експертами; інтегрований комплексний браузер зображень із набагато більшими та якіснішими мініатюрами, ніж у Windows Explorer.

TrasoScan System – це абсолютно універсальне рішення для сканування, дослідження та порівняння об'єктів, таких як: відбитки взуття (чорна/біла/прозора фольга); відбитки пальців (пряма візуалізація або оброблені типовими порошками); підошви взуття, документи та різні інші предмети.

Система забезпечує: універсальне мультиспектральне освітлення в 6 парах світлодіодних панелей, доступне справжнє сканування RGB; моторизоване автофокусування гарантує роздільну здатність 1000 DPI незалежно від товщини об'єкта; зображення з камери в реальному часі – площа 100 х 70 мм із фіксованою роздільною здатністю 1000 DPI; сканування області до 400 х 210 мм з роздільною здатністю 1000 DPI; сканування об'єктів висотою до 22 см.

Існує повна інтеграція програмного забезпечення, усіх інструментів для обробки зображень, порівняння, вимірювання, анотацій та звітності.

Понад 80 систем TrasoScan продано в 19 країн, а саме: Австрія (10), Бельгія (6), Чехія (8), Німеччина (11), Іспанія (2), Фінляндія (1), Ліхтенштейн (1), Швейцарія (15), Ірландія (1), Італія (1), Литва (1), Латвія (1), Польща (13), Словаччина (3), Україна (3), Ізраїль (1), Індія (2), Японія (4), США (1).

Система ToolScan від Laboratory Imaging – це комплексне рішення для криміналістичного дослідження слідів від інструментів. Вона призначена для прямого огляду в реальному часі, а також для зручного та простого сканування повністю сфокусованих 2D та 3D зображень високої роздільної здатності, включаючи фотометричні дані. Тривимірне зображення – це безтекстурне представлення реального об'єкта. Дана система прибирає всі відблиски і тіні, характерні для даного матеріалу, і навпаки підкреслює форму і висоту профілю. Зображення можна зберігати в базі даних і ділитися ними через мережу. Під рукою доступний повний набір функцій порівняння для точних порівнянь.

Система ToolScan сканує інструменти та сліди інструментів і є комплексним рішенням для дослідження слідів інструментів, що використовується в криміналістиці. Об'єктами дослідження з використанням запропонованої системи можуть бути гільзи, навісні замки, траси, предмети зламу (наприклад, губки плоскогубців), деталі шин, пластикові предмети тощо.

Система ToolScan була розроблена для отримання зображень у реальному часі за допомогою зручного, простого у використанні 2D і 3D сканера з високою роздільною здатністю, який враховує фотометричні дані та дає можливість переглядати нетекстурований

рельєф під різними кутами освітлення, які можна легко змінювати та синхронізувати між порівнюваними зображеннями. Під час порівняння порівнювані об'єкти можна розташувати поруч один з одним (з поворотною та вільно настроюваною розділовою лінією), або в прозорому режимі накладання, і вільно обертати навколо всіх трьох осей, або використовувати попередній перегляд до 8 зображень.

Система ToolScan оснащена: монохромною (опціонально кольоровою) цифровою камерою найвищої якості; телецентричною оптикою найвищої якості; точним лазерним фокусом; сегментним круглим світлодіодним освітленням; високою роздільною здатністю 3 мкм/піксель.

Більше 110 систем ToolScan/ToolScan R360 було продано в 27 країн, а саме: Австрія (2), Бельгія (3), Чехія (9), Німеччина (17), Естонія (1), Іспанія (1), Грузія (1), Хорватія (2), Швейцарія (13), Італія (1), Литва (1), Латвія (1), Португалія (2), Словаччина (3), Словенія (1), Туреччина (3), Україна (2), Об'єднані Арабські Емірати (1), Бруней (1), Китай (23), Індія (1), Японія (2), Макао (1), Саудівська Аравія (10), Судан (1), США (5), В'єтнам (4) [4].

Адаптація інноваційних засобів моделювання має відповідати певним критеріям, а саме: доступність, ефективність, універсальність, своєчасність.

Доступність повинна відображати можливість ефективного вирішення завдань судової експертизи за допомогою засобів науково-технічного моделювання експертом самостійно, без звернення до відповідного розробника або спеціаліста-користувача.

Ефективність передбачає отримання достатньо високих результатів при використанні того чи іншого засобу. Універсальність передбачає можливість використання даного засобу моделювання при вирішенні широкого кола завдань судовими експертами. а також слідчими при огляді місця події та деяких інших слідчих (розшукових) дій.

Критерій своєчасності передбачає виділення оптимального часу для використання засобів моделювання при проведенні судової експертизи, який, з одного боку, відповідає ефективному вирішенню завдань, а з іншого – встановленим законом строкам. При вирішенні низки завдань судових експертиз, методичні рекомендації щодо вибору та використання засобів 3D моделювання продовжують носити загальний характер, і в більшості випадків ефективність 3D моделювання продовжує залежати від знань та досвіду конкретного фахівця, а також його технічної оснащеності та володіння комп'ютером [1].

Список використаних джерел

1. Afonin D.S., Hora I.V., Kolesnyk V.A., Popovych I.I., Kuchynska I.V. On the possibilities of using some modern three-dimensional modeling means in forensic examination. *Forensic Science and Medicine.* 2022; 8:17-23.

2. Коваленко А.В. Перспективи створення криміналістичних обліків 3D-моделей криміналістично значущих об'єктів. Розробка і виготовлення електронних засобів та їх застосування у правоохоронній діяльності: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 22 червня 2023 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2023. С. 22-24.

3. Коваленко А. В., Остафіїв Б.Л., Стахів Н.В. Використання 3D-технологій під час проведення судових трасологічних експертиз. *Вісник ЛНННІ ім. Е.О. Дідоренка.* 2023. Вип. 4(104). С. 267-278.

4. Laboratory Imaging s.r.o. URL: https://www.laboratory-imaging.com/cs/products.

Семенюк Віталія Олегівна,
старший судовий експерт сектору фізико-хімічних досліджень відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Волинського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Климович Олена Сергіївна,
завідувач сектору дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Волинського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат хімічних наук

АНАЛІЗ ДАНИХ ЩОДО ОБІГУ В УКРАЇНІ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ, ЩО МІСТЯТЬ У СВОЄМУ СКЛАДІ АКТИВНИЙ ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ ІНГРЕДІЄНТ КОДЕЇН

Комбіновані лікарські засоби, які містять в своєму складі контрольований активний фармацевтичний інгредієнт кодеїн викликають особливу увагу, оскільки вони знаходяться в легальному обігу у фармацевтичному секторі України, проте спостерігається тенденція до збільшення випадків їх немедичного вживання.

Кодеїн – наркотично активний алкалоїд опію. Спочатку він використовувався при лікуванні болю різної етіології, зняття симптомів при простудних захворюваннях та сухому кашлі. У нормальному дозуванні кодеїн безпечний.

Але багато людей починають вживати його безконтрольно, по 10-20 таблеток за раз. Кодеїн стає популярним наркотиком. Внаслідок передозування з'являється ейфорія, схожа з героїновою. Згодом розвивається «кодтерпінова» залежність і людина стає наркоманом, вживаючи їх перорально у великій кількості, «досвідчені» наркомани з'їдають за день по 100-200 таблеток. Крім того, кодеїновмісні лікарські засоби стали використовувати для виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин. Наприклад, так звані «крокодил» та напій «Лін».

Разом з тим, правила, передбачені Законом України від 15.02.1995 «Про наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори» [1], поширюються на всі наркотичні засоби, до яких цей закон відносить будь-які речовини, препарати, поєднання діючих речовин, якщо хоча б один з них є наркотичним, але на жаль, при цьому чіткі критерії віднесення лікарських засобів до наркотичних засобів відсутні.

Згідно зі статтею 2 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори» [1], комбіновані лікарські засоби належать до препаратів, що містять малу кількість наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III, та (або) прекурсорів, включених до таблиці IV Постанови КМУ від 06.05.2000 № 770 «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» [2], і тому ризику зловживань ними немає або він незначний.

При цьому, допустима кількість наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що міститься в препаратах, регулюється Постановою КМУ від 10.10.2007 № 1203 «Про затвердження гранично допустимої кількості наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що містяться в препаратах» [3] за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу.

Для кодеїну гранично допустима кількість вмісту в препаратах складає:

25 мг – для неподілених або дозованих лікарських форм, максимальний вміст на одиницю дози;

2 мг/мл – для недозованих лікарських форм максимальний вміст на одиницю дози.

Наочний критерій віднесення лікарського засобу до наркотичного передбачено статтею 18 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [1], в якій зазначено що абсолютно всі наркотичні засоби, в тому числі й комбіновані, повинні маркуватися подвійною червоною смугою. Первинна (внутрішня) упаковка наркотичного засобу чи психотропної речовини, яка безпосередньо контактує з наркотичним засобом чи психотропною речовиною, позначається подвійною червоною смугою.

Отже, відповідно, якщо на упаковці лікарського засобу є таке маркування, то він вважається наркотичним засобом. Якщо немає – то це звичайний лікарський засіб.

В умовах воєнного стану до відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Волинського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України поряд з лікарськими засобами українського виробництва, такими як «Пенталгін» (кодеїн основа – 7 мг), «Кодепсин» (кодеїн основа – 8 мг), «Пентасед» (кодеїн фосфат – 10 мг), «Солпадеїн» (кодеїн фосфат гемігідрат – 8 мг), «П'ятирчатка» (кодеїн основа – 7 мг), «Кодефемол» (кодеїн фосфат безводний – 5 мг) на дослідження стала надходити велика кількість лікарських засобів закордонного виробництва, що пов'язано з масовим перетином кордону. В результаті це призвело до неконтрольованого ввезення лікарських засобів, які містять у своєму складі активний фармацевтичний інгредієнт кодеїн, зокрема: «**TUSSIPAX** codeine/ chlorhydrate d`etylmorhine», «**IZALGI** Paracetamol 500 mg / Poudre d´opium 25 mg», «**LAMALINE** paracetamol, opium, caffeine», «**Paderyl** 19,5 mg Phosphate de codeine», «**Paracetamol/Codeine Mylan** 500 mg/30 mg», та ін.

Перед нами постало питання про правильність віднесення речовини згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 770 від 6 травня 2000 року «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» [2] до конкретної таблиці Переліку. Так як кодеїн, віднесено до наркотичних засобів, обіг яких обмежено (Таблиця II Список 1), а також до наркотичних засобів, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю – препаратів кодеїну (Таблиця III Список 1), за умови, що вони поєднані з одним або кількома інгредієнтами і містять не більш як 100 мг наркотичного засобу на одиницю дози з концентрацією не більш як 2,5 відсотка у нерозділених препаратах, а також згідно примітки Таблиці III Списку 1, не можуть бути вилучені

легкодоступним способом у кількості, що дає змогу зловживати ними, і можуть взагалі виключатися із сфери дії деяких заходів контролю за їх обігом. Результати досліджень закордонних лікарських засобів подано в таблиці 1.

Таблиця 1. Результати досліджень (*- в перерахунку на кодеїн основу, ** - гранично допустима кількість)

Лікарський засіб	**Вміст кодеїну***		Постанова КМУ № 770		Перевищує ГДК** згідно з постановою КМУ № 1203
	мг	%	Таблиця II Список 1	Таблиця III Список 1	
TUSSIPAX	10,0	2,5	-	+	-
IZALGI	0,8	0,15	-	+	-
LAMALINE	0,35	0,1	-	+	-
Paderyl	14,4	3,2	+	-	-
Paracetamol /Codeine Mylan	22,1	3,4	+	-	-

Встановлено, що кількість кодеїну в лікарських засобах закордонного виробництва «**TUSSIPAX** codeine/ chlorhydrate d`etylmorhine», «**IZALGI** Paracetamol 500 mg / Poudre d´opium 25 mg», «**LAMALINE** paracetamol, opium, caffeine» не перевищує гранично допустимої кількості наркотичного засобу, зазначеної в постанові КМУ від 10.10.2007 № 1203 «Про затвердження гранично допустимої кількості наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що містяться в препаратах» [3], що дозволяє їх віднести до наркотичних засобів, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю – препаратів кодеїну (Таблиця III Список 1). При цьому в «Paracetamol/Codeine» та «Paderyl» відсоток кодеїну перевищує 2,5 %, що не дає змоги віднести їх до препаратів кодеїну відповідно до Таблиці III Списку 1 Переліку, в такому випадку відносимо до наркотичних засобів, обіг яких обмежено Таблиця II Список 1 Переліку. Разом з тим вміст кодеїну не перевищує значень наведених у Постанові КМУ від 10.10.2007 № 1203 [3].

Список використаних джерел

1. Закон України від 15.02.1995 «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори».

2. Постанова Кабінету Міністрів України № 770 від 6 травня 2000 року «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів».

3. Постанова Кабінету міністрів України від 10.10.2007 № 1203 «Про затвердження гранично допустимої кількості наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що містяться в препаратах».

Слюсаренко Вікторія Євгенівна,
провідний науковий співробітник Київського відділення ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», кандидат економічних наук, доцент

ПРО ЗАСТОСУВАННЯ АРБІТРАЖНИМИ КЕРУЮЧИМИ ВИСНОВКІВ ФІХІВЦІВ З МЕТОЮ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ У ПРОЦЕДУРАХ БАНКРУТСТВА

З початком повномасштабної військової агресії в Україні, запровадженням воєнного стану та частковою окупацію її території масовими є випадки втрати або знищення: нерухомого та рухомого майна підприємств, логістичних шляхів бізнесу, вимушене припинення діяльності підприємств, що суттєво впливає на можливість реалізації поставлених завдань перед господарюючим суб'єктом. У зв`язку з цим збільшилося число процедур відновлення платоспроможності підприємств або визнання їх банкрутом.

Специфікою процедури банкрутства є те, що її проводять уповноважені законодавством фахівці – арбітражні керуючі. Арбітражні керуючі збирають інформацію про наявне майно боржника, на підставі якої суд ухвалює рішення про банкрутство чи реструктуризацію.

Згідно п. 2 частини 3 ст. 12 Кодексу України з процедур банкрутства № 2597-VIII, арбітражний керуючий зобов'язаний проводити аналіз фінансово-господарського стану, інвестиційної та іншої діяльності боржника та становища на ринках боржника та подавати результати такого аналізу до господарського суду разом з документами, що підтверджують відповідну інформацію [1]. Аналіз господарської діяльності арбітражними керуючими проводиться на підставі Фінансової звітності, яка складалась суб'єктом банкрутства згідно Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» та подавалась у відповідні органи.

Для аналізу Фінансової звітності арбітражному керуючому необхідні знання з бухгалтерського обліку, які знаходяться в площині

економічної галузі знань. Як правило, арбітражні керуючі не володіють або володіють недостатньо спеціальними знаннями в економічній галузі знань. Можливо саме тому згідно частини 1 ст. 12 Кодексу України з процедур банкрутства, арбітражному керуючому надано право залучати для забезпечення виконання своїх повноважень на договірних засадах інших осіб та спеціалізовані організації з оплатою їхньої діяльності за рахунок боржника, якщо інше не встановлено цим Кодексом чи угодою з кредиторами [1].

В цьому контексті важливим обов'язком арбітражного керуючого є вжиття заходів стосовно захисту та збереження майна боржника, для чого необхідно мати уявлення про його обсяги. Ці заходи потрібно вживати одразу після призначення процедури банкрутства. З цією метою арбітражний керуючий письмово звертається до боржника із зазначенням накладених на майно обмежень та проханням ознайомитися з первинною бухгалтерською документацією з метою інвентаризації. Також одним із обов'язків арбітражного керуючого є аналіз господарської діяльності боржника та визначення фактичного стану його заборгованості перед кредиторами, з метою запобігання фіктивного банкрутства. Тому арбітражний керуючий має паралельно звертатися до установ, які приймають фінансову звітність (ДПС, органи статистики), із запитом про надання поданої боржником фінансової звітності та здійснювати первинний її аналіз.

Зібравши відповідні фінансові документи, арбітражні керуючі здійснюють їх аналіз на предмет фінансово-господарського стану, інвестиційної та іншої діяльності боржника та становища на ринках боржника з подальшою подачею результатів такого аналізу до господарського суду разом з документами, що підтверджують відповідну інформацію. Для цього залучають, здебільшого, спеціалістів-бухгалтерів або аудиторів. Документи аудитора (звіти, висновки), в яких викладено аналіз господарської діяльності боржника, викликають нерідко суперечності в судових процесах між учасниками процесу, зокрема у сторони, яка не замовляла такий документ, що потрапив до матеріалів справи. Оскільки при складанні аудитором документу, в якому викладено аналіз господарської діяльності боржника, він керується нормами законодавства, які дозволяють висловлювати власну суб'єктивну думку, а саме: Законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», Міжнародними стандартами контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг [2; 3], аудитор при складанні висновку з питань аналізу господарської діяльності боржника на

замовлення арбітражного керуючого, відповідно до норм зазначеного законодавства не попереджається про кримінальну відповідальність за надання недостовірного висновку (результату аналізу) (рис. 1).

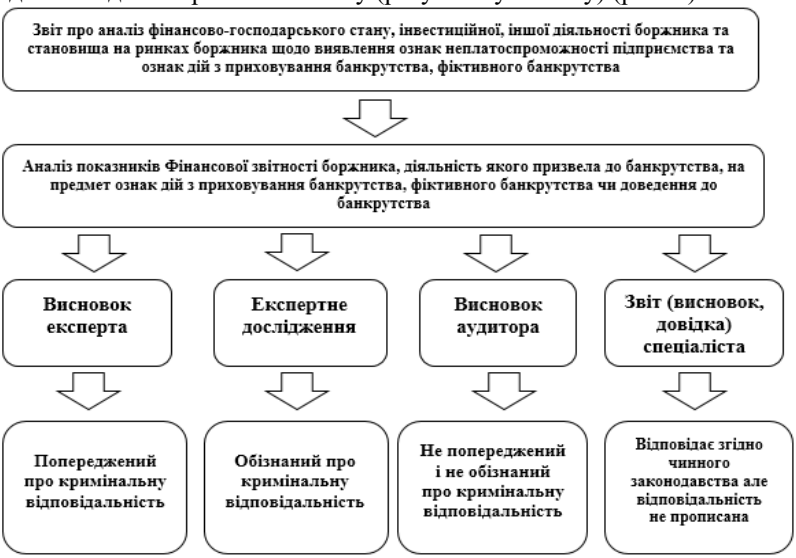

Рис. 1. Фахівці, що залучаються арбітражним керуючим до аналізу фінансової звітності боржника.

Арбітражні керуючі, приймаючи рішення на підставі отриманих від аудитора документів (звітів чи висновків), в свою чергу можуть нести ризики дисциплінарної відповідальності за прийняті ними рішення на їх основі. Оскільки є випадки, коли аудитори не сумлінно виконують свої обов'язки.

Арбітражні керуючі крім аудиторів мають можливість залучати експертів-економістів. Залучення експерта відбувається згідно Закону України «Про судову експертизу» [4]. На практиці, на жаль, арбітражні керуючі рідко користуються цією можливістю. Перевагою залучення експерта-економіста є не лише можливість отримання науково обґрунтованого висновку, а й забезпечення його превентивним заходом (попередження й факт обізнаності експерта про кримінальну відповідальність) при його складанні. Тобто сумлінність експерта-економіста забезпечується на законодавчому рівні.

Відповідно до п. 4.12. Інструкції про призначення та приведення судових експертиз та експертних досліджень № 53/5 від 08.10.1998, (далі Інструкція), у вступній частині висновку експерта має бути

відображено факт попередження (обізнаності) експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку за статтею 384 Кримінального кодексу України. (рис.2) [5].

Рис. 2. Законодавче підґрунтя відповідальності фахівців, які можуть висловлювати фахову думку щодо аналізу фінансової звітності підприємства-боржника

Також, відповідно до пункту 2.4. розділу І Інструкції «за надання завідомо неправдивого висновку, за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, а також за розголошення даних, що стали йому відомі під час проведення експертизи, експерт несе кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством.

За злісне ухилення від явки до органів досудового розслідування або суду експерт несе адміністративну відповідальність згідно з чинним законодавством.

За допущені порушення під час проведення експертизи, що не тягнуть за собою кримінальної чи адміністративної відповідальності, експерт може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності згідно з чинним законодавством» [5].

Реалізація експертної процедури аналізу фінансової звітності з метою встановлення ознак доведення до банкрутства передбачає чітке визначення умов призначення судово-економічної експертизи та

формування конкретного алгоритму виконання відповідного експертного завдання. Дослідження експертом-економістом системи показників, які характеризують фінансовий стан підприємства, сприятиме вирішенню як типових, так і нестандартних завдань експертного дослідження ознак доведення до банкрутства.

Таким чином, судово-економічна експертиза є інструментом підвищення ефективності та запобігання зловживанням на етапі здійснення аналізу фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання та є одним з джерел доказів. Доцільність призначення судово-економічної експертизи обумовлена наявністю достатніх спеціальних знань експерта щодо дослідження фінансової звітності, бухгалтерських документів, які містять інформацію про обставини здійснення діяльності суб'єктом господарювання, що підлягають дослідженню у суді та допомагають суду в прийнятті об'єктивних та обґрунтованих рішень у справах про банкрутство.

Підсумувавши вищесказане, можна дійти висновків, що в арбітражній практиці з метою проведення аналізу фінансової звітності та господарської діяльності під час проведення процедур банкрутства арбітражним керуючим доцільно залучати судових експертів, оскільки вони: 1) можуть надавати науково обґрунтовані висновки; 2) при складанні висновків експерта (за результатами проведення експертного дослідження) експерт попереджається (є обізнаним) про кримінальну відповідальність при його складанні, в той час як у звітах аудитора, складених на замовлення арбітражного керуючого, аудитор не є особою, яка попереджається про кримінальну відповідальність за його достовірність.

Список використаних джерел

1. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2019, № 19, ст.74. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text (дата звернення: 13.06.2024).

2. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України № 2258-VIII від 21.12.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text (дата звернення: 13.06.2024).

3. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2018 року, частини I, II, III. URL: https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-auditu (дата звернення: 13.06.2024).

4. Про судову експертизу: Закон України № 4038-XII від 25.02.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text (дата звернення: 13.06.2024).

5. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text (дата звернення: 13.06.2024).

Смирнов Олександр Олександрович,
провідний науковий співробітник лабораторії фізичних, хімічних, біологічних та ветеринарних досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», кандидат технічних наук, старший дослідник

Пилипенко Олексій Іванович,
старший викладач кафедри хімії та інтегрованих технологій Харківського національного університету міського господарства ім. О.М. Бекетова, кандидат технічних наук, доцент

Смирнова Юлія Олегівна,
старший викладач кафедри хімії та інтегрованих технологій Харківського національного університету міського господарства ім. О.М. Бекетова, кандидат технічних наук

РЕНТГЕНОСТРУКТУРНИЙ МЕТОД АНАЛІЗА В КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ МАТЕРІАЛІВ, РЕЧОВИН ТА ВИРОБІВ

Матеріали, речовини та вироби відносяться до розповсюджених об’єктів криміналістичної експертизи. В практиці експертного дослідження матеріалів, речовин та виробів часто виникає необхідність в найкоротші строки встановити структуру кристалічної речовини, з якої виготовлений той чи інший виріб, деталь або її фрагмент, пов’язаний з подією злочину, що несе цінну розшукову або доказову інформацію. Визначення структури матеріалу певного роду об’єктів – найбільш інформативна частина експертного дослідження.

Повне структурне дослідження кристалів часто дозволяє вирішувати і чисто хімічні задачі, наприклад встановлення або уточнення хімічної формули, типу зв'язку, молекулярної маси при відомій щільності або щільності при відомій молекулярній масі, симетрії і конфігурації молекул і молекулярних іонів, а також дозволяє встановити тип та вид матеріалу, при порівняльному дослідженні – спільність походження за місцем виготовлення, вузьку групову приналежність порівнювальних об'єктів і т.п.

Різноманітний комплекс властивостей об'єктів металевої, аморфної, полімерної, неорганічної та органічної природи обумовлює необхідність застосування на аналітичній стадії судово-експертного дослідження сукупності фізичних, фізико-хімічних, технічних методів, що запозичені з фізики, хімії, металознавства. Для судового дослідження матеріалів, речовин та виробів запропонована достатня кількість методів, засобів, прийомів. Розмаїття методів призводить до певних ускладнень при виборі засобів вирішення поставлених задач. Вирішення цих питань на сучасному етапі розвитку криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів є актуальним у зв'язку з вдосконаленням вже випробуваних методів аналізу та впровадженням нових прийомів дослідження.

До окремих методів дослідження матеріалів, речовин та виробів відносяться інструментальні. Вони розділяються за принципом вимірювання (визначення) властивостей матеріалів, під якими розуміється сукупність фізичних, хімічних та інших явищ [1, с. 26].

Високочутливими та точними методами аналізу матеріалів, що знаходять застосування в експертній практиці, є методи рентгеноструктурного аналізу, рентгенфлуоресцентного аналізу, рентгенівського спектрального мікроаналізу. Останній використовується як при аналізі мікрочасток, так і для встановлення складу включень, нашарувань, покрить [1, с. 28].

Особливе значення рентгеноструктурні методи мають для аналіза твердих матеріалів в судовій експертній практиці. Зазвичай вони є єдиними методами, які дозволяють провести подальшу диференціацію матеріалів в лабораторних умовах. Мазки, дрібні сліди контактної взаємодії, невеликі кількості зразків або крихітні ділянки зразків можуть бути успішно проаналізовані так саме, як і великі кількості матеріалів.

Рентгеноструктурний аналіз – це метод дослідження будови тіл, що використовує явище дифракції рентгенівських променів, метод дослідження структури речовини по розподіленню в просторі та інтенсивностям розсіяного на досліджуваному об'єкті рентгенівського

випромінювання. Дифракційна картина залежить від довжини хвилі використаних рентгенівських променів та будови об'єкта. Для дослідження атомної структури застосовують випромінювання з довжиною хвилі порядку розмірів атома [2].

Методами рентгеноструктурного аналізу вивчають метали, сплави, мінерали, неорганічні та органічні сполуки, полімери, аморфні матеріали, рідини та гази, молекули білків, нуклеїнових кислот і т.д. Рентгеноструктурний аналіз є основним методом визначення структури кристалів.

При дослідженні кристалів він є найбільш інформативним. Це обумовлено тим, що кристали володіють строгою періодичністю будови та представляють собою створену самою природою дифракційну гратку для рентгенівських променів. Однак він дає цінні дані і при дослідженні тіл з менш впорядкованою структурою, таких, як рідини, аморфні тіла, рідкі кристали, полімери та інші. На основі чисельних вже розшифрованих атомних структур може бути вирішена і зворотна задача: по рентгенограмі полікристалічної речовини, наприклад легованої сталі, сплаву, руди може бути встановлений кристалічний склад цієї речовини, тобто виконаний фазовий аналіз.

Рентгеноструктурний аналіз також застосовується для вивчення кристалічного стану полімерів. Цінні дані можна одержати використовуючи рентгеноструктурний аналіз також при дослідженні аморфних та рідких тіл. Рентгенограми таких тіл містять декілька розмитих дифракційних кілець, інтенсивність яких швидко падає зі збільшенням. По ширині, формі та інтенсивності цих кілець можна робити висновки про особливості ближнього порядку в тій або іншій конкретній рідині або аморфній структурі.

В нашій експертній практиці для підтвердження/спростування наявності кристалічної фази в наданих на дослідження об'єктах доволі часто використовується рентгеноструктурний аналіз.

Дифрактометричні дослідження проводились на рентгенівському дифрактометрі ДРОН-УМ1 в мідному Cu-Kα випромінюванні з застосуванням Ni селективно поглинаючого фільтра. Дифраговане випромінювання реєструвалось сцинтиляційним детектором.

Для дослідження було взято зразок у вигляді тарілки (перетерто на порошок).

За дифрактограмами досліджуваних зразків встановлено наявність незначного дифракційного гало в області кутів $2\theta \approx 18 \div 26°$ (що відповідає аморфній фазі) та два слабких за інтенсивністю піка (38,55° та 55,75°, відповідно). Слабка інтенсивність дифракційних

піків свідчить про малий вміст кристалічної фази. Таким чином, проведені дослідження дозволили встановвити природу наданого на дослідження матеріалу, а саме рентгено-аморфну матрицю з невеликою кількістю включень кристалічної фази.

Вцілому рентгеноструктурний аналіз дозволяє визначити орієнтацію та розміри кристалів, їх атомну та іонну будову, виміряти внутрішні напруження, вивчити перетворення, які відбуваються в матеріалах під впливом тиску, температури, вологості, і на підставі отриманих даних робити висновки про джерело походження, спосіб виготовлення тієї чи іншої деталі, за руйнуваннями визначати причини пожеж, вибухів або дорожньо-транспортної пригоди.

Список використаних джерел

1. Щербаковский М.Г. Криминалистическое исследование метал лов, сплавов и изделий из них: Науч.-практ. пособие для экспертов. Харків: Основа, 1996. 116 с.

2. URL: https://mrc.org.ua/fiziko-himicheskie-metodi-issledovanij-materialov.

3. URL: https://studfile.net/preview/8963962/page:25/.

4. Інструментальні методи досліджень в технології кераміки та скла. Визначення вмісту основного мінералу за допомогою розшифровки дифрактограм [Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. спеціальності 161 «Хімічні технології та інженерія» спеціалізації «Хімічні технології неорганічних керамічних матеріалів»/ КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: Л.М. Спасьонова, І.В. Пилипенко. Електронні текстові данні (1 файл: 3,39 Мбайт). Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 51 с.

Смірнова Світлана Іванівна,
головний судовий експерт Центру судових і спеціальних експертиз Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

РОЛЬ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФОРМУВАННЯ ДОКАЗОВОЇ БАЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв’язку з широкомасштабною збройною агресією РФ проти України указом Президента України згідно з чинним законодавством було введено воєнний стан [1]. Його введення обумовлене необхідністю оперативного запровадження та здійснення в Україні заходів і повноважень, передбачених Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [2].

Безсумнівно, що введення особливого правового режиму воєнного стану призвело до значних змін у діяльності державних інституцій, органів місцевого самоврядування та всіх сферах життєдіяльності суспільства. Зазначені зміни були викликані гострою необхідністю консолідації зусиль держави і суспільства, посилення взаємодії та співробітництва з іноземними країнами – партнерами та НАТО і ЄС у політичній, безпековій, оборонній, економічній та інших важливих сферах, спрямованих на:

- забезпечення безпеки і оборони України, захисту її національних інтересів у вказаних сферах та захисту населення держави;
- організації відсічі збройної агресії та звільнення тимчасово окупованих українських територій від агресора;
- підтримання в умовах воєнного стану належного правопорядку, здійснення ефективної боротьби із кримінальними правопорушеннями у всіх сферах з метою своєчасного викриття злочинів, особливо тяжких, спрямованих на підрив основ української державності та надійного забезпечення повсякденного функціонування держави і суспільства.

Слід зауважити, що протягом відсічі російської агресії, починаючи з 2014 року до теперішнього часу, кількість таких злочинів як **державна зрада** *(ст. 111 КК України – діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України; перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України),* **колабораційна діяльність** (*ст. 111-1 КК України – публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України; добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній*

адміністрації держави-агресора; здійснення пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України та інші злочини, що зазначені у цій статті), **пособництво державі-агресору** *(ст. 111-2 КК України – умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, за винятком громадян держави-агресора, з метою завдання шкоди Україні шляхом: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора)* [4], **порушення норм міжнародного гуманітарного права** (зазначені у статті 2 та пункті 1 частині першої статті 3 Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року про захист цивільного населення під час війни [5]), значно зросла. Дуже ймовірно, що ця тенденція до збільшення кількості зазначених злочинів під час відбиття російської агресії залишатиметься і надалі.

Така ситуація вимагає від всіх правоохоронних органів налагодження цілеспрямованої та скоординованої роботи з метою своєчасного вжиття ефективних заходів щодо попередження та викриття злочинів, першочергово у найбільш важливих сферах діяльності держави, зокрема національної безпеки і оборони, державного управління, оборонної промисловості, в економічній, інформаційній, фінансовій та інших сферах. Забезпечення результативності роботи правоохоронних органів в розкритті злочинів у зазначених сферах потребує комплексного, науково обґрунтованого підходу до проведення їх розслідувань. При цьому важливе значення має достовірність та аргументація доказової бази у кримінальних провадженнях, яка б забезпечувала безапеляційне доведення вини підозрюваних у скоєних злочинах та отримання справедливих вироків під час судочинства.

Чільне місце у формуванні доказової бази під час проведення досудових розслідувань займає висновок експерта, який є одним з джерел доказів [6]. Висновок експерта складається за результатами проведення судовим експертом необхідних досліджень, зокрема у рамках кримінального провадження, та ґрунтується на наукових, технічних та інших спеціальних знаннях, що безумовно потребує

постійного удосконалення освітньо-кваліфікаційного рівня та професійних якостей судових експертів.

Наявний досвід розслідування обставин вчинення злочинів, особливо тих, за якими інкримінується настання тяжких наслідків, свідчить про те, що доведення вини підозрюваних у таких злочинах та забезпечення об'єктивного судочинства, а також отримання за його результатами справедливих вироків потребує представлення у судових процесах лише достовірної, несуперечливої і всебічно обґрунтованої доказової бази.

В умовах воєнного стану формування доказової бази у ході розслідувань обставин здійснення таких злочинів, як державна зрада, колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору, злочини проти мирного населення на окупованих територіях, характеризується зростанням кількості проведення судових експертиз, зокрема таких як лінгвістична, портретна, технічна експертиза документів, почеркознавча, балістична, трасологічна, вибухо-технічна, економічна тощо.

Отже, у сьогоднішніх складних умовах воєнного стану формування беззаперечної доказової бази обвинувачення для її представлення у судовому процесі потребує комплексного підходу до розслідування злочинів з проведенням усіх видів необхідних судових експертиз, використання для цього сучасних перевірених методик та технологій, новітніх засобів і прийомів для опрацювання їх результатів.

Загалом, результатом виконання будь-якого виду судової експертизи є підготовлений судовим експертом висновок експерта, від обґрунтованої достатності та беззаперечності якого залежить доказова база при розслідуванні злочину у кримінальному провадженні, яка представляється стороною обвинувачення у судовому процесі. Безсумнівно, що від достатньої аргументованої доказової бази безпосередньо залежить процес судочинства та винесення справедливого вироку.

Зазначене свідчить про особливу роль судових експертів у формуванні якісної доказової бази у ході розслідування злочинів за відповідними статтями. Адже від фахової підготовки судових експертів, їхніх знань, практичних навиків і досвіду, застосування всього наявного інструментарію для проведення досліджень у повній мірі залежить достатність і аргументованість наповнення суті відповідних експертних висновків.

Ураховуючи викладене, доцільно зазначити:

1. Тенденція щодо зростання кримінальних та воєнних злочинів за статтями 111, 111-1, 111-2 Кримінального кодексу України, за статтею 2 та пунктом 1 частини першої статті 3 Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року в умовах введення воєнного стану свідчить про важливість та необхідність посилення експертних підрозділів державних органів фаховими спеціалістами для проведення експертних досліджень під час досудового розслідування злочинів за вказаними статтями в інтересах формування необхідної доказової бази для забезпечення об'єктивного судочинства.

2. Наповнення кваліфікованим персоналом експертних підрозділів відповідних державних органів та створення належних умов для їх роботи є запорукою проведення якісних експертних досліджень та підготовки обґрунтованих і об'єктивних висновків експерта в інтересах забезпечення формування доказової бази при розслідуванні злочинів для її належного представлення стороною обвинувачення у судовому процесі.

3. Досвід судово-експертного забезпечення при розслідуванні злочинів в умовах відсічі агресії та звільнення тимчасово окупованих українських територій від агресора свідчить про вагому роль судових експертів у цьому процесі та потребує від кадрових служб і керівництва експертних підрозділів відповідних державних органів цілеспрямованої та планомірної роботи з відбору і підготовки висококваліфікованих кадрів.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

3. Закон України «Про судову експертизу». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12.

4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни, Женева, 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

Tyshchenko Ganna,
senior forensic expert of the department of commodity and gemological research of Kharkiv Scientific Research Forensic Centre of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

Kravchenko Roman,
head of the department of commodity and gemological research of Kharkiv Scientific Research Forensic Centre of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

ASPECTS OF FORENSIC COMMODITY EXPERTISE OF CHEESES AND ESTABLISHING THEIR FALSIFICATION

Dairy products occupy an important segment of the market in international trade. Trade in cheeses is especially popular and promising. Cheese is a highly concentrated dairy product, therefore, the yield of the finished product during its manufacture is relatively small: about 10-12 liters of milk are needed to produce 1 kg of cheese, and approximately 0.25 tons of 82.5% butter or 0.60 tons of cheese can be obtained from 1 ton of milk. These facts encourage unscrupulous manufacturers to falsify dairy products. The volume of counterfeits has now doubled. Dairy products belong to potentially dangerous food products for human health. In case of improper production technology, packaging, storage and transportation, they are easily perishable. Thus, there is a special relevance of assortment and information identification of dairy products, in particular, cheeses.

It is possible to determine the criteria for the authenticity of cheeses in the case of the most typical falsifications: when reducing nutritional value, the criteria for authenticity are the mass fraction of fat, the mass fraction of protein, the composition of mono- and disaccharides; when using non-dairy types of raw materials, and adding vegetable oils, the criteria for authenticity are the fatty acid composition of the fat part of the product, the quantitative content of β-sitosterols, campesterol, stigmasterol and brassicasterol; when faking protein nitrogen with melamine, the criterion for authenticity is the absence of melamine; when changing the species properties of products, the criterion for authenticity is the composition of organic acids.

Assortment identification is carried out primarily according to organoleptic, physicochemical indicators. For this identification, general criteria for the entire group of dairy products and specific criteria for each subgroup or type of product are used. Appearance, smell, taste and texture belong to general organoleptic indicators, and the mass fraction of fat and fatty acid composition belong to general physicochemical indicators [1].

Falsification by partial substitution of milk fat with refined oil, and milk protein with soy protein does not always allow to reveal the taste and smell. Based on this, it is advisable to study the fatty acid composition of cheese when using the organoleptic method. Determination of this indicator is also used in the assortment identification of cheese [2]. The pattern on the cheese cut is a standardized name of its internal structure, it belongs to the essential characteristics, types, types, subtypes and names of the goods in this subgroup. The presence of mold or mucus is one of the identifying features of certain types and names of cheeses.

Quantitative falsification is achieved by underweight of non-packaged and packaged goods; it can be subjective or objective in nature. In case of technological falsification by replacing a part of milk with the required fat content with skimmed milk, the fat content of cheeses decreases [3]. In case of information falsification of dairy products, names close to natural products are used to designate them, for example, "Tvorogok", "Syrochok". A common way of cheese falsification is to replace milk fat with vegetable fat. The most common problem faced in the classification of cheese is the prevalence of such a product as cheese product - this is cheese with vegetable fat, a milk-containing product made in accordance with the cheese production technology [4].

To protect consumers from low-quality and falsified food products, the Law of Ukraine "On the Quality and Safety of Food Products and Food Raw Materials" is in effect [2, 5]. If the cheese manufacturer establishes a longer shelf life than indicated in the sanitary and epidemiological rules and regulations (SanPiN), it is obliged to justify it by conducting a series of laboratory tests at the stages of product storage.

Requirements regarding food safety, including cheese, are outlined in the Law of Ukraine "On Information for Consumers Regarding Food Products" (as amended). This document requires manufacturers to indicate on the front side of the consumer packaging whether milk fat was replaced with vegetable fat during the production of this product. If it was replaced, it will no longer be a milk-based product, but a milk-containing product with a milk fat substitute. In the labeling of cheese, it is necessary to indicate the type of main starter microflora, as well as the nature of the origin of milk-clotting enzyme preparations (DSTU 6003:2008) [6].

According to the requirements of the State Standard for cheese DSTU 6003:2008, any packaged cheese product must contain the following information: cheese name; name and full address and telephone number of the manufacturer, address of production facilities; net weight, g or kg; cheese composition in order of preference of the ingredients used during its production; nutritional and energy value (caloric content) indicating the amount of fat and protein in established units of measurement per 100 g of cheese; fat content in dry matter, %; final consumption date "Best before..." or production date and shelf life; production batch number (except for consumer packaging); storage conditions; barcode according to DSTU 3147; standard designation.

Difficulties also arise with cheese identification for customs classification purposes. To reduce their customs payments, suppliers both reduce the quality of products and try to assign them incorrect HS codes – a goods classifier used by Ukrainian customs [7]. When classifying goods according to the HS, customs authorities make classification decisions, preliminary decisions, or provide clarifications. Decisions on the classification of goods according to the HS are made by customs authorities in cases of detection of incorrect goods classification.

In case of detection of signs of incorrect goods classification before their release, or if the declared information is not confirmed accordingly, the customs authority has the right to conduct an additional verification. In this case, it may appoint a customs expertise or request additional information/documents. The customs authority immediately informs the declarant about the need to provide additional information or documents.

For the classification of cheese in the HS, commodity position 0406 "Cheese of all kinds and sour milk cheese" is provided. Group 04 "Milk and milk products; bird eggs; natural honey; edible products of animal origin, not specified elsewhere" includes cheese from cow's milk, in brine containers, products obtained by concentrating whey with the addition of milk or milk fat.

The classification of cheese in position 0406 according to the HS is based on the following features: 1. Production technology and degree of ripening (fresh – 0406 10, grated – 0406 20, processed – 0406 30, blue – 0406 40, others – 0406 90), as well as type; 2. Fat content; moisture content; 3. Raw materials (cow's, sheep's, goat's, buffalo milk).

The purpose of customs expertise of cheese is to determine the indicators that allow unambiguous classification of the goods according to the HS. Such identification indicators are classification features, namely the production technology and type of cheese, fat content and moisture content, origin of raw materials, and value, which are subject to determination

during the customs expertise. As a rule, when appointing expertise, customs authorities address these very issues to experts. Cases of incorrect determination of the classification code from the HS are very common. This is mainly due to the fact that declarants do not have the necessary skills and knowledge, or it happens by mistake. To achieve the goal of cheese identification and answer the questions of customs authorities, experts conduct research using various methods. Using organoleptic methods, the expert determines the type and production technology. Based on physico-chemical studies, the chemical composition, raw materials, the presence of falsification (the presence of additives of non-dairy origin, for example, vegetable oils), the degree of maturity, etc. are determined [5].

During the customs expertise, the expert is guided by regulatory documents, standard and recommended research methods, uses the terminology of regulatory documents, the HS, as well as terminology accepted in the industry.

List of references

1. Vorobeyts M.M., Sachko A.V., Kobasa I.M. Identification and methods of detecting falsification. Textbook. Chernivtsi: Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych, 2017. 96 p.

2. Prytul'ska N.V. Identification of food products: theory and practice. Monograph. Kyiv: Kyiv. National Trade and Economic University, 2005. 303 p.

3. Dubinina A.A., Ovchinnikova I.F., Dubinina S.O. etc. Methods for determining the falsification of goods. Kyiv: "Publishing House "Professional", 2010. 272 p.

4. Rudavska A.B., Deynychenko G.V. Commodity science of dairy products. Textbook. Kyiv: Professional, 2004. 312 p.

5. Dubinina A.A., Sorokina S.V., Zel'nichenko O.I. Customs business. Textbook. Kyiv: Center for Educational Literature, 2010. 320 p.

6. DSTU 6003:2008. Hard cheese. General technical conditions. [Effective from 2008-12-22]. Kyiv, 2008. 18 p. (State Consumer Standards of Ukraine).

7. Commodity Nomenclature of Foreign Economic Activity. Access mode: https://export.gov.ua/uktzed_search_tool.

Третьякова Ірина Костянтинівна,
науковий співробітник, судовий експерт
сектору психологічних досліджень
лабораторії мистецтвознавчих,
лінгвістичних та психологічних досліджень
Національного наукового центру «Інститут
судових експертиз ім. Засл. проф. М. С.
Бокаріуса» Міністерства юстиції України

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ДІТЕЙ В СУДОВО – ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Війна – складне соціально-політичне явище, стан суспільства, в якому основним видом діяльності є організована збройна боротьба між державами, класами або націями (народами) [8]. Під дією постійних негативних переживань, емоційних потрясінь, які люди відчувають, опинившись у таких складних умовах, у багатьох людей змінюються погляди на життя, переконання, цінності та загалом картина світу.

У сучасних психологічних дослідженнях особлива увага акцентується на довготривалих наслідках війни для дітей підліткового віку, які можуть стикатися з несподіваними для них травматичними подіями, а також із довготривалими несприятливими подіями, що є причиною неконструктивних моделей поведінки дітей. Екстремальні умови, такі як насильство, втрати, руйнування та вимушена міграція, надають довгострокові психологічні ефекти на молоде покоління. Дослідження впливу військових конфліктів на психічне здоров'я дітей психологами та психіатрами Jensen P. S., Shaw J. A., Wagner E. F, показують, діти, які пережили військові конфлікти, часто страждають від різних психологічних розладів. Найбільш поширені з них включають посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресію, тривожні розлади, а також проблеми з поведінкою та соціальними взаємодіями [2]. Усі ці прояви, на думку дослідників у клінічній психології Joshi, P., O'Donnell, D., є «нормальною реакцією на ненормальні події» [3]. Військові дії можуть негативно позначитися на когнітивних функціях дітей, включаючи увагу, пам'ять та навчальні здібності. Стрес і травма можуть значно знизити академічну успішність та здатність до концентрації. Діти можуть відчувати постійне почуття смутку, втрати інтересу до діяльності, яку вони раніше насолоджувалися, проблеми з апетитом та сном, а також почуття безнадійності. Тривожні розлади можуть виявлятися у вигляді панічних атак, генералізованому тривожному розладі та соціального уникнення [5]. Також проблема з поведінкою виражається у проявах

агресивності, дратівливості, конфліктах з ровесниками та дорослими, а також труднощі у навчанні часто спостерігаються у дітей, які пережили війну [1].

В умовах воєнних дій діти та дорослі зазнають як фізичного, так і психологічного насильства. Травмуючий вплив даних подій на психіку значною мірою впливає на емоційну сферу людей. Безперечно, особливо діти є найбільш чутливими до подібних ситуацій. Варто зауважити, що на сьогоднішній день багато уваги приділяється вивченню питання, що насправді відбувається з психологічним здоров'ям дитини, яка пролонгований час перебуває в ситуації військового конфлікту, чи здатна її емоційна сфера витримувати високий рівень постійної напруги.

Інтенсивний страх, тривога, розгубленість і безпорадність є одними з ключових емоційних станів у дітей, що проживають в умовах військового конфлікту. Реагування дитини на травматичну подію багато в чому залежить як від розвиненості нервової системи, психологічної зрілості, так і від рівня когнітивних здібностей і темпераментних особливостей [6].

У період війни у дітей спостерігаються гострі емоційні реакції на те, що відбувається, емоційні перепади, істерики, надмірне збудження, стан ступору, страх тощо. Під впливом драматичних подій може втратитися здатність до співпереживання (дереалізації) як захисна реакція психіки. Ті діти, які перебувають у безпеці далеко від військових дій, відчувають провину або комплекс того, хто вижив. Зважаючи на це, емоційна стійкість допомагає особистості справитися з негативним досвідом, який вона отримала, дозволяє пристосуватися до нових реалій та сприймати труднощі як тимчасові. Крім того, це здатність приймати рішення в умовах серйозних життєвих стресорів [4].

Необхідно наголосити на значущості того факту, що емоційні реакції дітей на екстремальну військову ситуацію багато в чому визначаються реагуванням на цю подію дорослого. Рівень психоемоційної напруженості дитини підвищується, якщо батьки демонструють розгубленість, пригніченість, нестримність емоційних реакцій [7].

В умовах військового конфлікту в Україні дослідження емоційного стану дітей в судово – експертній діяльності – це чутливий до рівня розвитку дитини збір фактичних даних індивідуальних емоційних особливостей.

Проведення судово-психологічної експертизи емоційного стану дітей в умовах воєнних дій потребує високої кваліфікації та належного

досвіду належність фахівців, а також чуйності та розуміння особливостей дитячої психіки в екстремальних умовах. Методика «Зелена кімната» («Green Room») у таких випадках, є найбільш доцільний підходом, що спрямований на створення безпечного та заспокійливого простору для дітей, які пережили травматичні події. Використання цієї методики може допомогти психологу в роботі з дітьми такими способами: 1. Зниження тривожності. Заспокійлива обстановка сприяє зниженню рівня стресу та тривожності у дітей. 2. Створення безпечного простору. Діти відчувають себе у безпеці та можуть відкрито висловлювати свої почуття. 3. Зміцнення довіри. Спокійне та підтримуюче середовище допомагає встановити довірчі відносини між дитиною та психологом. 4. Поліпшення концентрації. Спокійна обстановка сприяє кращій концентрації та залученості до процесу дослідження. Методика також може включати елементи арт-терапії, ігрової терапії та інших підходів, спрямованих на створення позитивного та підтримуючого досвіду для дитини.

Експерт – психолог повинен враховувати при дослідженні індивідуально – психологічні особливості дитини, незалежно від віку, створювати безпечну та довірчу атмосферу при дослідженні, а також виявляти гнучкість у підході до дитини залежно від її емоційного стану та реакції на стрес.

Список використаних джерел

1. Barenbaum, J., Ruchkin, V., & Schwab-Stone, M. (2004). The psychosocial aspects of children exposed to war: Practice and policy initiatives. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 45(1), 41-62.

2. Jensen, P. S., Shaw, J. A., & Wagner, E. F. (2013). Effects of war and terrorism on children. Child and Adolescent Psychiatric Clinics, 22(2), 235-248.

3. Joshi, P.& O'Donnell, D. (2003). Consequences of child exposure to war and terrorism. Clinical Child and Family Psychology Review. № 6 (4). Pp. 279–291.

4. Kaplan, C., Turner, S., Norman, E., Stillson, K. (1996). Promoting Resilience Strategies: A Modified Consultation Model. Children & Schools. № 18 (3). Pp.158– 168.

5. Pfefferbaum, B. (1997). Posttraumatic stress disorder in children: A review of the past 10 years. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 36(11), 1503-1511.

6. Морозова Є. І., Венгер А. Л. Організація психологічної допомоги у надзвичайних ситуаціях. *Питання психічного здоров'я дітей та підлітків*. 2003. № 2 (3). С. 60-62.

7. Овчаренко Л. Ю. Система психологічної допомоги дітям біженців. *Системна психологія та соціологія*. 2014. № 12. С. 13-15.

8. Цюрюпа М. Війна. Філософський енциклопедичний словник. В. І. Шинкарук (гол. ред.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с. 1000 екз. ББК 87я2. ISBN 966-531-128-X.

Тюлєнєв Сергій Анатолійович,
директор Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України, кандидат
економічних наук

НАУКОВА РОЗРОБЛЕНІСТЬ ПРОБЛЕМАТИКИ ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ: ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Економічна безпека держави завжди була та залишається одним з пріоритетних напрямів діяльності державних органів, а також багатьох недержавних інститутів. Це зумовлено тим, що економіка є основою для розвитку країни, а також забезпечує стабільність багатьох процесів, зокрема й державного розвитку. Своєю чергою захищена економіка сприяє збереженню робочих місць, забезпеченню соціального благополуччя громадян, залученню іноземних інвестицій, розвитку підприємництва тощо. Усі завдання щодо розвитку економіки та її захисту значно актуалізувалися в умовах повномасштабного вторгнення, за якого посилився негативний вплив зовнішніх чинників деструктивного характеру.

У науковій літературі під час визначення рівнів економічної безпеки, вказують про доцільність виокремлення макро-, мезо- та мікрорівнів. До макрорівня відносять національну економіку в цілому, мезорівень – економіка територій, базовим або мікрорівнем є економіка підприємств [1, с. 20]. Для гармонійного забезпечення функціонування складових компонентів кожного з окреслених трьох рівнів, важливо реалізовувати на належному рівні ефективні механізми протидії протиправним посяганням. З огляду на те, що деякі з них відрізняються високим рівнем суспільної небезпеки, законодавцем надано статус кримінально-правової охорони суспільним відносинам у сфері господарської діяльності. Вирішення завдань щодо реалізації кримінально-процесуальних методів охорони порушених прав суб’єктів господарювання покладена на сили безпеки, що підпорядковані різним відомчим структурам, водночас характер їх діяльності є подібним, адже правова основа їх діяльності є майже одноманітною, за винятком спеціальних законів, що визначають

особливості правового статусу конкретного суб'єкта владних повноважень.

Нашу увагу, як і багатьох інших дослідників, привертають проблеми протидії протиправному захопленню підприємств, установ, організацій, їх активів, у тому числі і сільськогосподарських земель, припинення порушень прав суб'єктів господарювання (рейдерства). Протидія кримінально-протиправним посяганням на права суб'єктів господарювання має здійснюватися з одночасним урахуванням і передових досягнень наук кримінально-правового циклу, із застосування сучасних науково-технічних засобів, реалізацією апробованих правозастосовною практикою тактичних операцій і окремих тактичних прийомів. Неабияку роль у реалізації згаданих складових криміналістичного забезпечення діяльності слідчих підрозділів відіграє наукова розробленість цих компонент. Тому вчергове погоджуємося з аксіологічною тезою про те, що розвиток науки та практики мають відбуватися пліч-о-пліч.

Наукову розробленість проблематики протидії рейдерству вважаємо за доцільне охарактеризувати, як малодосліджену. Це зумовлено тим, що вітчизняними вченими приділялася увага здебільшого окремим питанням, наприклад, формам захисту прав суб'єктів господарювання, проблематиці кримінальної відповідальності за вчинення рейдерства чи розробленню науково-практичних рекомендацій щодо розслідування деяких правопорушень, пов'язаних із рейдерством.

Так, зокрема, до питань щодо визначення форм захисту прав суб'єктів господарювання, комплексно підійшли В. В. Петруня, А. Б. Толстих, Н. В. Ільків, М. С. Долинська, О. М. Кониченко та ін. При цьому адміністративно-правові засади діяльності уповноважених на протидію рейдерству органів державної влади України піддано аналізу в роботах М. А. Колєснік (2012), а органів внутрішніх справ – розроблено Ю. А. Хатнюк (2012).

Щодо особливостей кримінальної процесуальної діяльності у контексті розслідування злочинів і кримінальних проступків, що пов'язані з рейдерством, то особливості їх доказування висвітлено в роботі К. С. Фомічова. Автор охарактеризував обставини об'єктивного та суб'єктивного характеру, що підлягають доказуванню, а отже, і зумовлюють прийняття відповідних процесуальних рішень на досудових стадіях здійснення кримінального провадження та під час судового розгляду [2].

Проблеми кримінальної відповідальності за типове кримінальне правопорушення, пов'язане з рейдерством – передбачене ст. 206-2 Кримінального кодексу України «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації», стали предметом монографічних досліджень С. С. Титаренка [3], І. М. Федулової [4], Н. М. Грищенка

[5] та ін. Кримінологічні засади протидії цьому суспільно небезпечному явищу визначено й охарактеризовано О. А. Туєвим [6].

Розробкою проблематики охорони земельних відносин і відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки займалися О. С. Мірошниченко (2005), О. Ю. Дрозд (2010), Р. О. Мовчан (2009), М. Ю. Марченко (2013), В. М. Захарчук (2014).

Щодо самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва, котрі також відносять до групи досліджуваних нами кримінальних правопорушень, то питання кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень цього виду розкрито в монографічних роботах Р. О. Мовчана (2009) та В. М. Захарчука (2014). Методика розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва розроблена Н. М. Татарином та Є. В. Пряхіним.

Навчально-методичні та науково-практичні рекомендації щодо розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із протиправним поглинанням і захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їхніх законних власників розробили колектив авторів Національного університету «Одеська юридична академія» у складі Л. І. Аркуші, О. О. Подобного, А. О. Шелехова та ін. [7]. Ці ж питання піддавалися аналізу та теоретичній розробці В. В. Кікінчуком та В. О. Гусєвою [8], а також представників Головного слідчого управління Національної поліції України та Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ в особі М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударця, С. З. Довгуня та інших [9]. Тобто ця проблематика вже тривалий час одночасно є і найбільш актуальною, і попри це залишається поза межами комплексних ґрунтовних досліджень.

З огляду на це вважаємо за необхідне зауважити, що ця проблема залишатиметься актуальною, навіть в умовах змін кримінального законодавства, євроінтеграції та повоєнної відбудови. Так, оновленим проєктом Кримінального кодексу України (станом на 25.02.2024) до групи кримінальних правопорушень проти порядку господарювання віднесено такі злочини, як: встановлення контролю над суб'єктом господарювання (рейдерства), фіктивне господарювання, доведення до неплатоспроможності, що спричинило різного ступеня наслідків (істотної майнової шкоди, значної майнової шкоди, тяжкої майнової шкоди), учинення антиконкурентних узгоджених дій, що також спричинило майнову шкоду різного ступеню тяжкості, порушення права на підприємницьку діяльність. До означеної групи кримінальних проступків увійшли незаконне поводження з комерційною чи банківською таємницею, приховування неплатоспроможності, фіктивне банкрутство, порушення правил бухгалтерського обліку [10].

Тому вважаємо, що сукупно такі чинники, як відсутність належної наукової розробленості питань протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із рейдерством, поширеність означених суспільно небезпечних діянь, зокрема в сфері агропромислового сектору, який зарубіжними інвесторами визнається, як найбільш привабливий, засвідчують необхідність наукової розробленості означеної проблематики. На нашу думку, наукова розробленість цих питань має здійснюватися з розробленням рекомендацій щодо використання інноваційних технологій у такій практичній діяльності, обов'язковим урахуванням актуальних потреб слідчих і судових органів, упровадженням зарубіжного апробованого досвіду в цьому контексті тощо.

Список використаних джерел

1. Денисенко Н. Економічна безпека України: політика виживання чи економіка для перемоги? *Scientific Collection «InterConf+»*: Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference (April 19-20, 2024). Umeå, Kingdom of Sweden. 2024. № 44 (197). С. 19-28. DOI: https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.04.2024.002.
2. Фомічов К. С. Доказування у справах про злочини, пов'язані з незаконним заволодінням суб'єктами господарювання: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012. 16 с.
3. Титаренко С. С. Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання: 12.00.08. Запоріжжя, 2018. 262 с.
4. Федулова І. М. Кримінальна відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2019. 216 с.
5. Грищенко Н. М. Кримінальна відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2019. 216 с.
6. Туєв О.А. Кримінологічні засади протидії рейдерству: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2013. 18 с.
7. Розслідування злочинів, пов'язаних із рейдерським захопленням підприємств : навч.-метод. посібник / авт. кол.: Л. І. Аркуша. О. О. Подобний, А. О. Шелехов та ін. Одеса: Фенікс, 2015. 149 с.
8. Кікінчук В. В., Гусєва В. О. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство): науково-методичні рекомендації / Харків: ХНУВС. 2020. 58 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9813.
9. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних

власників (рейдерство) / [М. С. Цуцкіридзе, Р. М. Дударець, С.З. Довгунь та ін.]. Дніпро: Видавництво, 2021. 72 с.

10. Проєкт Кримінального кодексу України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/02/26/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-25-02-2024.pdf (дата звернення: 01.06.2024).

Улибіна Ліонелла Юріївна,
старший судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Гарбуз Марія Володимирівна,
головний судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ МАЙНА НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

В умовах воєнного стану виникають труднощі проведення судової товарознавчої експертизи, адже при вимушеній евакуації документи на майно – не є предметами першої необхідності, які забирають люди. При поверненні до домівок та виявленні пошкоджених, знищених або викрадених речей, потерпілі не завжди можуть згадати повну інформацію щодо викраденого майна. При визначенні ринкової вартості товарів, що зникли з деокупованих територій перед слідчим та експертом постають такі основні проблеми: потерпілі не пам’ятають точну торгову марку, модель, не збереглись документи на майно, відсутнє його зображення, що унеможливлює повну та точну ідентифікацію. Відсутність інформації щодо дати придбання/дати вводу в експлуатацію унеможливлює визначення ступеня зносу об’єктів дослідження [1].

При визначенні ринкової вартості майна під час проведення судової товарознавчої експертизи необхідна наступна інформація: назва торгової марки та моделі виробу, зображення виробу в цілому або наліпки з маркуванням. Якщо така інформація відсутня, необхідні основні технічні характеристики для підбору подібного об’єкта. Проблемою ідентифікації також є те, що об’єкти не завжди чітко сфотографовані, або якість зображення було втрачено при роздруковуванні), а від можливості чітко визначити маркування

залежить один з найважливіших етапів оцінки – ідентифікація. У разі неправильної ідентифікації або неможливості процесу ідентифікації подальше визначення вартості майна неможливе. Також на ринкову вартість майна впливає інформація щодо комплектації (наявної або відсутньої) на момент вчинення злочину чи правопорушення. Важливим етапом дослідження є пошук інформації щодо стандартної базової комплектації виробу, та, відповідно, визначення вартості комплектуючих. Стан майна на момент скоєння злочину також необхідно враховувати (новий чи який перебував у використанні). Якщо об'єкт вже використовували, то необхідною інформацією для оцінки є фізичний стан, а саме: справний, робочий тощо [2], (наявність чи відсутність пошкоджень, при наявності пошкоджень – детальний опис, якісні та чіткі зображення пошкоджень). Строк експлуатації об'єкта дослідження має значний вплив на вартість майна. Відправною точкою для розрахунку може бути дата придбання, дата вводу в експлуатацію. У разі їх відсутності використовується дата виготовлення майна. Дата придбання вказана у чеках, договорах, специфікаціях, рахунках-фактурах, деякі покупці фотографують товар у день придбання і надсилають фото рідним чи друзям і у тому разі, якщо фото чи переписка не була видалена, постраждалий може визначити дату придбання. Дата вводу в експлуатацію найчастіше збігається з датою придбання. Але бувають випадки, коли люди купують товар і деякий час не користуються ним, або не користуються взагалі, що викликає деякі труднощі при оцінці майна. Дата виготовлення товару може бути зазначена на самому товарі (серед іншої маркувальної інформації), також дана інформація може бути розміщена на коробці виробу, у гарантійному талоні чи інших документах на товар. Інформація щодо цих дат є вкрай важливою для оцінки товарів, адже при розрахунках впливає на вартість. У зв'язку з тим, що часто постраждалі не пам'ятають точну дату придбання, або в них не збереглись документи чи упаковки від товарів, для оцінки використовується рік придбання. Строк служби товарів вказаний виробником на упакуваннях, інструкціях тощо. Виходячи з експертної практики, споживачі використовують вироби в побуті значно довше їх строка служби, вказаного виробником, і навпаки, при щоденному використанні, наприклад, інструменту, строк експлуатації може бути нижчім за строк служби. Отже, при оцінці майна, необхідно брати до уваги умови використання майна. На ринку України наявна достатня кількість товарів, що перебували у використанні, строк експлуатації яких значно перевищив строк служби, та які мають справний технічний стан. У разі коли серед наданої експерту інформації є торгова марка, модель об'єкта дослідження, експерт перевіряє наявність пропозицій вартості на первинному та вторинному ринку. Якщо даний об'єкт дослідження не виявлений на первинному або

вторинному ринку, для визначення його вартості необхідні основні технічні характеристики для порівняльного аналіза, і, таким чином, обираються максимально подібні до викраденого майна товари. Отже, під час військового стану особливо важливим є наявність максимально повної та точної інформації щодо викрадених товарів для уникнення затримки роботи правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Желавська О.О. Розрахунок втрати якості непродовольчих товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів: метод. рек. / Мінюст України, КНДІСЕ; Київ, 2011. 34 с.

2. ДСТУ 2860-94. Надійність техніки. Терміни та визначення (2273) Чинний від 1996.01.01. URL: https://dnaop.com/html/2273_4.html.

Фурман Ярослав Володимирович,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ТА НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ГЕОРАДАРІВ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У правоохоронній діяльності під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень інколи працівники поліції стикаються з проблемою пошуку та виявлення прихованих біологічних об'єктів, зокрема трупів людей.

Враховуючи активні бойові дії, які проходять на території України з регулярними військами російської федерації, перебування деяких територій під тимчасовою окупацією, вплинули на збільшення кількості зниклих безвісти громадян, зокрема військовослужбовців, з якими втрачено зв'язок під час виконання ними бойових завдань. Необхідно припускати, що певна кількість осіб, зниклих безвісти загинули, а їх тіла (рештки) до цього часу незнайдені.

В ході деокупації територій Київської, Чернігівської, Сумської, Харківської, Херсонської областей та документування військових злочинів вчинених представниками країни-агресора, неодноразово виникали питання щодо установлення місць поховань загиблих громадян для подальшого проведення ексгумації.

Огляд місця події, пов'язаної з пошуком місця захоронення особи, може здійснюватися із залученням спеціалістів та використанням відповідної криміналістичної і спеціальної техніки.

У разі, якщо в ході проведення слідчих (розшукових) дій або оперативно-розшукових заходів було встановлено орієнтовне місце захоронення особи, для її пошуку та виявлення застосовують різні методи та науково-технічні засоби.

Георадари, загалом, використовуються у промислово-господарській діяльності для виявлення у ґрунті, під водою, у насипних вантажах та інших середовищах різних предметів, неоднорідностей, у тому числі трубопроводів, карстових порожнеч і вимоїн у залізничних і автомобільних насипах, неоднорідностей структури ґрунту, а також під час проведення археологічних, будівельних і ремонтних робіт.

У правоохоронних органах георадари можуть використовуватися для виконання різного роду завдань, пов'язаних з пошуком і виявленням тайників, контрабандних схованок у гомогенних однорідних вантажах, виявлення підкопів, а також для виявлення кримінальних поховань [1].

Для вирішення пошукових завдань був обраний один з кращих вітчизняних приладів – "Скануючий георадар", що розроблений у Харкові. Його перевагами по технічних параметрах перед існуючими вітчизняними і зарубіжними аналогами є [2, с. 7]:

- істотно більша глибина зондування (25-30 метрів) в реальних ґрунтах (глина, суглинок, супісок) зі збереженням високої роздільної здатності за розміром предмету, що сумірний, наприклад, з пістолетом Макарова (0,15 – 0,2 метра);

- можливість виявлення і картографування слабко контрастних шарів з використанням технологічних секретів (ноу-хау), які не мають аналогів у світі;

- здатність працювати в умовах промислових електромагнітних перешкод і наявності великої кількості інженерних, металевих й інших конструкцій на поверхні в місці проведення пошукових робіт;

- можливість визначення типу і властивостей підповерхневих шарів ґрунту з визначенням їх електричних характеристик;

- можливість побудови тривимірних карт зображення підземних структур із залученням мінімальної інформації про досліджувану геологічну структуру.

У криміналістиці георадарне обстеження може вирішити такі завдання:

Судова антропологія – пошук людських останків, похованих під бетонними конструкціями, у заболоченій місцевості та інших важкодоступних умовах іноді буває настільки ускладнений, що роботи доводиться переносити або зовсім скасовувати у зв'язку з неможливістю виконання. У цій ситуації георадар може не тільки виявити аномалії, що вказують на поховання (порожнини, обводнені ділянки), а й достовірно виявити ділянки з нерівномірним змішанням ґрунту. Таке явище вказує на те, що в цьому місці проводилися земляні роботи. Навіть після багатьох років структура ґрунту не відновлюється, особливо якщо в ній присутні шари щебню, гравію, суглинків. Завдяки великій глибині зондування можна виявити людські останки під шаром бетону, щебню, інших предметів, що приховують несанкціоноване поховання.

Пошук вибухонебезпечних предметів як на відкритій місцевості, так і в будівлях. Нерідко при надходженні дзвінка про за мінування співробітникам поліції доводиться в оперативному порядку обстежувати виробничі будівлі, аеропорти, стадіони та інші об'єкти. У цій ситуації георадар використовується для зондування фундаментів, стін, несучих конструкцій, а також прилеглих до об'єктів площ.

Схрони, схованки з цінностями або наркотичними речовинами, замуровані кімнати легко виявляються під час георадарного обстеження приміщень. Завдяки високій продуктивності і можливості безперервно зондувати великі площі георадаром з легкістю виявляються тунелі, підкопи, замасковані бункери, землянки та інші споруди, які використовують з метою контрабанди, складування нелегальних предметів або приховування осіб, яких розшукують правоохоронці.

Виявлення предметів під водою – нерідко в кримінальній діяльності водна товща використовується для зберігання заборонених предметів. З цією метою контейнери або маломірні судна, автомобільний транспорт можуть затоплювати, щоб після певного часу їх можна було витягти [3].

Список використаних джерел

1. Кофанов, А. В., Атаманчук, В. М., Арешонков, В. В., Волошин, О. Г., Воробей, О. В., Кофанова, О. С., ... & Підвисоцький, В. В. (2021). Автоматизована інформаційно-довідкова система «Інспектор-криміналіст.

2. Заявка № 2003032473 на отримання патенту на винахід "Пристрій підповерхневого радіолокаційного зондування".

3. LMX150™ for Forensics. www.sensoft.ca. URL: https://www.sensoft.ca/products/lmx150-findar-gpr/lmx150-for-forensics/.

Хамула Дмитро Валентинович,
старший науковий співробітник лабораторії психологічних, мистецтвознавчих та інших видів досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, кандидат культурології

ДО ПИТАННЯ ОЗНАКІВ «ЗАКАМУФЛЬОВАНОЇ» ДИТЯЧОЇ ПОРНОГРАФІЇ У ФОТОМИСТЕЦТВІ ПРИ МИСТЕЦТВОНАВЧОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ПРОДУКЦІЇ ПОРНОГРАФІЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Ми вже мали нагоду говорити про проблему, яка сталася через скасування Закону України «Про захист суспільної моралі» та відсутність поняття «порнографія» і у новому Законі «Про медіа» та проблеми, які постали перед мистецтвознавцями у «Методиці дослідження продукції порнографічного характеру», де прописано, що «Дитяча порнографія – зображення в будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, задіяної в реальній або змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях» [3, с. 375]. Науковцями ОНДІСЕ проводиться «Розробка методики проведення комплексної психолого-мистецтвознавчої експертизи дитячої порнографії», № держ. реєстрації теми: 0122U000933) у рамках якої здійснюється вивчення творчості сучасних фотомитців. Результатом цієї наукової роботи є створення методики дослідження продукції дитячої порнографії, особливо тої, яка є «закамуфльованою», тобто такою, яку виявити складно, оскільки вона не є самоочевидною, проте такою, яка вкладається у рамки визначення відверто змодельованого сексуального образу дитини, що виявляється у масовому мистецтві.

Як виявляється, іноді діяльність таких митців можна вважати такою, що підпадає під дану заборону, оскільки у цій масовій поп-культурі досить часто трапляється образна сексуальна об`єктивація дітей і вона є неприйнятною, оскільки поширення таких образів у журналах, соцмережах, рекламі та ін. призводить до того, що дівчата (вони найчастіше зустрічаються у досліджуваному контенті), як вважають психологи, поступово починають сприймати себе, як сексуальні об’єкти. У випадках невідповідності своєї зовнішності популярним стандартам краси у дітей починає розвиватися почуття тривожності, причини якого не можуть багнути спантеличені батьки. Дитина починає себе постійно оцінювати з точки зору не дитини, а як би дорослої людини, частіше – дорослої, сексуально привабливої

жінки, якій притаманна певна поведінка, жести, погляди та певний одяг [1, с. 102]. Тобто все те, що не має жодного відношення до ознаків психічно здорового дитинства. Ці психічні процеси протікають у той час, коли психіка дитини укорінена в певний топос дитинства, який має зовсім інші маркери. Саме тому більшість психологів виділяють поняття «культури дитинства». Нині є сподівання, що тенденція відродження вітчизняної ідентичності, що передбачає дбайливе відношення до ***культури дитинства***, сприятиме формуванню захисних механізмів, направлених на захист дитини та протидії поширенню ***«закамуфльованої» дитячої порнографії***.

Виконавець цієї роботи провів іконографічний аналіз творчості художників починаючи із доби Ренесансу і до сьогодні, аби максимально неупереджено простежити та виявити ті ознаки, які можна буде покласти у фундамент розробки методики. При проведенні цієї роботи ми спиралися на загальнонауковий мистецтвознавчий метод, запропонований у свій час Е. Панофським [4, с. 43-57]. Також у роботі використовуються методи, що поєднують в собі принципи порівняльного стилістичного та іконографічного аналізу. Особливу увагу виконавець роботи приділив творчості Караваджо та його кола. Цей аналіз дозволив виявити тенденції західноєвропейського образотворчого мистецтва, які досі впливають на світогляд сучасних митців. Нам вдалося простежити та виявити на конкретних прикладах певну фізіологічність у багатьох напрямках сучасного мистецтва, які таким чином підживлюють падіння культури. Ця тенденція фізіологійності у мистецтві не є новим явищем. Порівняння на прикладі творчості західноєвропейського митця Грюневальда та іконописця Діонісія, яких ми обрали у якості маркерів, як таких митців, що творили приблизно в один і той же час, а саме на межі і на початку XVI ст., дало основу для думки, згідно якої сучасне тяжіння до відвертості, певної фізіологійності у контемпорарі-арт є закономірним [2, с. 307].

Формулювання критеріїв порнографічного зображення неповнолітніх, не співвіднесене належним чином із внутрішньою віковою градацією неповноліття, залишає сегмент для поширення особливого роду «закамуфльованої» дитячої порнографії. Виправити ситуацію можливо при виведенні за нормативні та правові рамки тих художньо-образних систем, смисли яких вибудовуються на сексуально-еротичних засадах за участю неповнолітніх. Для цього необхідно додатково позначити кордон, нижче якого кримінально караються не тільки матеріали, що містять порнографічні ознаки, але й ті матеріали, в яких використовуються зображення дитини, як

сексуально-еротичного об'єкту (відверто змодельований сексуальний образ дитини).

Так, більшість сучасних фотоблогерів, які створюють свій творчий контент, який ми можемо відносити до дитячої порнографії, часто відштовхуються від своїх попередників, яких було досить багато в XIX та на початку XX ст. До таких фотомитців треба відносити О.Г. Рейландера (1813-1875), Ч. Доджсона (Льюїс Керрол, 1832-1892), Д.М. Кемерон (1815-1879), М. Сатклiфа (1853-1941), та ін. Ми вже наводили паралелі між серією світлин сучасних фотоблогерів із дівчинками, зі схрещеними руками та старовинними фотолистівками початку XX ст. [3, с. 376, рис. 1-3; 1, с. 102]. Безсумнівно, це талановиті митці не тільки свого часу, але багато їх робіт мають яскраво виражену еротизовану іконографічну та семантичну навантаженість образності. Діти у спідній білизні, із оголеними частинами тіла, особливо плечиками, грайливими поглядами, не притаманними для дитячого віку постатями. Особливо це простежується у тих роботах, де ми бачимо постановочні пози та жести дітей, які явно були зрежисовані фотомитцем, оскільки для дитячого віку притаманні зовсім інші пози, рухи, погляди. Дитячі жести характеризуються певною безпосередністю, деякою незграбністю, в них немає певної плавності та багатьох шаблонних рис, які притаманні еротичним репрезентативним позам та постановкам фігур, які, нажаль, часто зустрічаються у зображеннях дітей, які навмисно були відкоректовані митцем для підвищення привабливості таких композицій в очах основного споживача цього контенту, а саме – дорослих людей, частіше чоловіків. Так, окрім іншого відкривається проблема експлуатації дітей. У якості найвідомішого в історії випадку наведемо приклад фотороботи Сатклiфа «Водяні щури» 1886 р. Сатклiф сам розповідав про історію створення цієї роботи де мав місце підкуп дітей, кожному з яких він пообіцяв грошову винагороду [5, s. 7].

Виявлені ознаки «закамуфльованої» дитячої порнографії хоча і виглядають доволі простими, втім їх використання для ідентифікації зображень повинно проводитися дуже обережно. Кожний випадок має розглядатися всебічно, оскільки далеко не усюди зображення, скажімо, оголеного плечика, незвичних жестів, поглядів дитини може бути еротизованим і тем більше порнографічним зображенням.

Список використаних джерел

1. Журавльова М.О., Янов Д.М. Сексуалізація дітей та дитяча порнографія: проблеми експертної практики із визначенням «дозволеного» та «забороненого». Актуальні питання та перспективи

розвитку судової експертизи та криміналістики: матеріали міжнар. наук.-пр. конф. Одеса: 2021. С. 101-105.

2. Хамула Д.В. До проблеми походження фізіологійності у сучасному мистецтві / Зб. мат. Міжнар. н.-пр. конф. «Ароцкерівські читання та 105-річчя від дня народження М.В. Салтевського», Харків, 19 травня 2023 року. Харків, 2023. С. 306-308.

3. Хамула Д.В. Щодо проблеми виявлення «закамуфльованої» дитячої порнографії у творчості сучасних фотоблогерів при проведенні судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру // Мат. IV Всеукраїнського форуму судових експертів (м. Львів, 7 червня 2024 р.) «Судово-експертна діяльність: збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах воєнного стану». Одеса: Вид-во «Юридика», 2024. С. 375-378.

4. Панофский Э. Смысл и толкование изобразительного искусства / Пер. С англ. Симонова В.В. СПб.: Гуманитарное агентство "Академический проект", 1999. 394 с.

5. Hiley M. Biography // Frank Meadow Sutcliffe. New-York: Aperture, 1979. 93 p. (The History of Photography).

Членов Микола Володимирович,
викладач Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

БПЛА ЯК ДОДАТКОВИЙ ЗАСІБ ФІКСАЦІЇ ДОКАЗІВ

БПЛА вже давно використовуються в різних сферах життя людини, а в сфері криміналістики широке застосування дронів для аерофото-, відеозйомки як додаткового засобу фіксації слідчих дій отримало масове використання після початку збройної агресії рф проти України, коли масштабні руйнування цивільної інфраструктури, замінована місцевість, небезпека перебування слідчого безпосередньо на місці події, не дозволяють використовувати наземні технічні засоби фото-, відеозйомки для фіксації обставин вчинення воєнних та інших злочинів. Фото- та відеозйомка за допомогою БПЛА дозволяє точно, дистанційно та безпечно для оператора фіксувати на цифрові носії великогабаритні об’єкти, їх розміри, ознаки та стан на місці події, при цьому зекономити час та ресурси при необхідності огляду великих за площею територій для відшукання та фіксації криміналістично значимих об’єктів з різних висот, точок і ракурсів.

Використанням БПЛА, в комбінації з наземними засобами та методами знімання, значно прискорює та покращує фіксацію та візуалізацію обставин події злочину при проведенні огляду місця події в умовах воєнного стану.

Сучасні БПЛА дозволяють слідчому самостійно або за допомогою спеціаліста (оператора дрона) здійснювати швидкий пошук, об'єктивне, точне й повне фіксування доказової інформації як ззовні, так і зсередини великогабаритних об'єктів: 1) площинних (поля, лісопосадки, болота, водойми), 2) лінійних (дороги, мости, віадуки, трубопроводи, квартали, вулиці), 3) точкових (високі будівлі, споруди), для встановлення та фіксації доказової інформації під час проведення таких слідчих дій як огляд місця події, огляд чи обшук житла чи іншого володіння особи, слідчий експеримент, тощо [1, С. 42].

Під час огляду місця події БПЛА застосовується для здійснення фотографування, відеозапису та 3D сканування території, транспортних засобів, людей, предметів, слідів та їх взаємного розташування. Фотографування та відеозапис за допомогою дрона виключає помилки під час фіксації, що пов'язані з суб'єктивними чинниками при проведенні вимірювань, а також дозволяє значно зменшити час всього процесу фіксування взаємного розташування предметів чи їх окремих частин, слідів та інших об'єктів, що мають відношення до місця події [2, С. 108].

Крім переваг, існують також фактори, які в окремих випадках ускладнюють або унеможливлюють використання БПЛА для аерофото-, відеозйомки при проведенні слідчих дій, а саме:

1) погані погодні умови (опади, туман, сильний вітер, низька температура повітря тощо);

2) особливості місцевості, які впливають на технічну роботу дрону у вигляді можливості втрати зв'язку з супутниками або з пультом керування, наприклад: близьке розташування високовольтних ліній електропередач; робота засобів радіоелектронної боротьби в густонаселених містах при надходженні сигналів повітряної небезпеки; наявність в програмному забезпеченні БПЛА безполітних зон (наприклад, заборона польотів поруч з державним кордоном України, злітно-посадковими смугами аеродромів, над атомними та електростанціями, греблями, промисловими об'єктами з підвищеною небезпекою, а також над об'єктами, які знаходяться під державною охороною);

3) велике скупчення птахів у повітряному просторі;

4) небезпека використання БПЛА в районі ведення воєнних дій, де проти БПЛА та його оператора можуть бути застосовані не тільки засоби радіоелектронної боротьби, але й бойові засоби ураження;

5) необхідність отримання дозволу цивільно-військової адміністрації, або відповідного військового командира на виконання польотів в повітряному просторі в зоні їх відповідальності.

З точки зору КПК України матеріали аерозйомки мають таку саму доказову силу, як і матеріали наземної зйомки традиційними технічними засобами. Вони є документами в розумінні п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК України та є одним з джерел доказів. При складанні протоколів слідчих дій із застосуванням БПЛА в них має бути обов'язково зазначено:

1) найменування та модель БПЛА;

2) найменування, ємність та номер флеш-носія, на який записуються результати аерозйомки;

3) найменування, формат, ємність, хеш-суми файлів з оригіналами цифрових матеріалів аерозйомки та їх матеріальний носій;

4) відомості про спосіб упакування флеш-носія з дрону, який є додатком до протоколу слідчої дії;

5) якщо слідчим, прокурором для аерозйомки за допомогою БПЛА залучається зовнішній пілот (оператор), то така особа є спеціалістом в розумінні ст. 71 КПК України, йому мають бути роз'яснені відповідні права і обов'язки;

6) інформація про те, що особи, які беруть участь в процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання.

При цьому, на практиці зустрічаються процесуальні недоліки при складанні слідчими протоколів слідчих дій із застосуванням БПЛА, зокрема:

1) не зазначено ідентифікаційні дані флеш-носія з БПЛА, на який записані матеріали аерозйомки;

2) оригінали цифрових матеріалів аерозйомки та їх носій не долучені до протоколу слідчої дії, а долучена лише роздрукована на папері фототаблиця з аерофотознімками;

3) на фототаблиці з аерознімками наявні сліди внесення змін шляхом додавання кольорових фігур (круг, квадрат, стрілка), без долучення до протоколу носія з оригінальними цифровими аерознімками;

4) метадані для цифрових аерознімків (модель камери, дата та час зйомки, GPS-координати, орієнтація камери, параметри експозиції

та інші) не відповідають даті та часу проведення слідчої дії та складання відповідного протоколу;

5) безпосереднє проникнення до іншого володіння особи (домоволодіння, приватні території) без дозволу власника, або без фізичного проникнення, але по-факту дистанційного проведення огляду (обліт, зйомка) приватних територій за допомогою БПЛА без наявності дозволу власника житла чи іншого володіння особи та без подальшого отримання постфактум відповідного дозволу слідчого судді в порядку ч. 3 ст. 233 КПК України.

Висновки: Впровадження в діяльність правоохоронних органів досягнень науково-технічного прогресу, зокрема БПЛА для здійснення аерофото-, відеозйомки, створення 3-D моделей місця події, є інноваційними та перспективними напрямками підвищення ефективності слідчої та експертної діяльності.

Використання БПЛА під час проведення огляду місця події значно підвищує ефективність проведення слідчої дії, забезпечує детальну фіксацію місця події, надає можливість зібрати та зафіксувати більше доказового матеріалу, який в подальшому може бути використаний під час досудового розслідування, судової експертизи та судового розгляду. Звичайно, що БПЛА не можуть повністю замінити собою наземні засоби фіксування доказової інформації, проте вони, як додаткові засіби фото-, відеозйомки, здатні в певних випадках допомогти слідчому повно та всебічно зафіксувати важкодоступну криміналістично значиму інформацію, необхідну для доведення поза розумним сумнівом обставин розслідуваного кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Застосування безпілотних літальних апаратів під час досудового розслідування: практич. Порадник / Когут А.А., Білоус В.В., Костенко Ю.О., Старостін О.Ю. Харків: ФОП Бровін О.В., 2024. 76 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua//jspui/handle/123456789/20021 (дата звернення: 16.06.2024).

2. Баранчук В., Гусейнова К. Особливості застосування БПЛА під час огляду місця дорожньо-транспортної пригоди: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні напрями та рухи в науці» (26-28 жовтня 2023 р., м. Люксембург), 256 с. URL: https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/issue/view/26-28.10.2023/186 (дата звернення: 16.06.2024).

Чорний Микола Васильович,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат медичних наук, доцент

ПСИХОДІАГНОСТИКА ПЕРЕЖИВАННЯ ДИТИНОЮ ПСИХОТРАВМ ВНАСЛІДОК СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА НА ЕТАПІ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

Сучасний стан досудового слідства у справах сексуальних злочинів проти дітей є таким, що потребує встановлення підтвердження самого факту сексуального насильства над дитиною, особливо у випадках сексуального розбещення. Суттєвою складністю проведення таких експертних психологічних досліджень є відсутність чіткого протоколу дослідження, який би давав змогу враховувати всі фактори впливи ситуації сексуального насильства на дитину і при цьому не виходити за межі психологічної компетенції.

Діагностика переживання психотравми, особливо пов'язаної із насильницькими посяганнями відносно дітей нині має значну актуальність. Найчастіше на дослідження виноситься питання: «Чи наявні психологічні ознаки переживання дитиною психотравмувальної ситуації? Якщо наявні, то в чому вони проявляються?». Особлива увага цьому питанню приділяється в рамках досліджень у кримінальних провадженнях пов'язаних із сексуальними злочинами відносно дітей. Сексуальне насильство над дітьми – це сексуальні дії протиправного характеру, які спрямовані на отримання сексуального задоволення або вигоди особою (групою осіб) дорослого або дитини, при якому дитина не здатна контролювати ці взаємини, що в результаті призводить до шкоди здоров'ю та змінює ракурс розвитку дитини.

Таким чином, ознаками сексуального насильства над дітьми є: сексуальні дії протиправного характеру; отримання сексуального задоволення або вигоди; вчиняється особою або групою осіб, дорослим або дитиною; дитина не здатна контролювати ці взаємини; призводить до шкоди здоров'ю та змінює ракурс розвитку дитини [1].

При проведенні таких видів досліджень необхідно враховувати феноменологію, яка базується в рамках принципу «ситуація – травма – шкода – наслідок». У такому випадку, ситуація – це акт сексуального насильства, травма – особливості переживання психотравмувальної ситуації, шкода – зміни когнітивної, емоційної, поведінкової сфер, наслідок – це зміна ракурсу розвитку дитини.

Серед дослідників, які вивчали особливості сексуального насильства над дітьми, можна назвати Антонян Ю. М., Асанова М. Д., Воронова Ю. В., інших. В їх дослідженнях висвітлені основні положення щодо поняття сексуального насильства над дітьми. Автори пропонують під поняттям сексуального насильства над дитиною розуміти: сексуальні дії протиправного характеру, які спрямовані на отримання сексуального задоволення або вигоди особою (групою осіб) дорослого або дитини, при якому дитина не здатна контролювати ці взаємини, що в результаті призводить до шкоди здоров'ю та змінює ракурс розвитку дитини. Звідси одним із критеріїв шкоди здоров'ю є психотравмування дитини внаслідок сексуального насильства. Оскільки психолог, в межах своєї компетенції, не може констатувати факт сексуального насильства, але може досліджувати особливості психотравмування.

Особлива увага при дослідженні приділяється визначенню особливостей переживання психотравмувальної ситуації (стадій):

Стадія психотравми, тобто психічного шоку (2–3 діб) – на цій стадії відбувається наростання емоційного напруження, за рахунок емоційного сигналу особистості про ситуацію яка сталася; стадія дезорганізації особистості – ця фаза є критичною, оскільки після неї починається процес виздоровлення, або ж фіксація на травмі і подальший розвиток післястресових порушень (від 1 доби до 2 тижнів); стадія адаптації (2–8 тижнів) – відбувається приглушення емоційної реакції.

Важливо зазначити, що після 15 днів спогади про подію у дитини починають згасати. Також, на стадії адаптації відбувається включення захисних механізмів особистості, що дозволяють дитини справитися та адаптуватися; Стадія відновлення (від 8 тижнів) – по суті це є завершальним процесом адаптації, але при цьому він не завжди проходить через особистісний рівень, тому й ця стадія має суттєвий вплив на формування особистості. Травма акумулюється в глибинних шарах психіки на підсвідомому рівні, що як наслідок проявляється через тіло [2]. Так, найоптимальнішим часовим періодом для проведення експертного психодіагностичного дослідження із дітьми дошкільного є термін до двох місяців після події, до моменту включення психологічних захисних механізмів.

Аналіз групи досліджуваних кримінальних проваджень дав змогу визначити певні характеристики, які мають суттєве значення для визначення ознак психотравмування дітей внаслідок насильства. Ключовими моментами, в яких вдалося прослідкувати певну динаміку було: системність посягань, пролонгованість злочину, ким був скоєний

злочин, де відбувався злочин, відтермінованість від злочину до діагностики.

Результати аналізу кримінальних проваджень дали можливість визначити системність злочинних посягань, а саме: один раз – 56%, 2-3 рази – 28%, більше 3-х посягань – 16%. Здебільшого на системність посягань впливають такі фактори: наявність вживання алкоголю кривдником – зазвичай, разові посягання були вчинені при вживанні алкоголю; доступ до дитини – якщо дитина постійно знаходиться у полі зору зловмисника, то має місце системність посягань; мотив скоєння злочину – у випадках задоволення статевої пристрасті, зловмисник вчиняє декілька циклів підготовки дитини до самого акту, інколи все закінчується на ранніх стадіях, тому системність посягань обмежується декількома разами [1].

Розподіл часового проміжку має наступний розподіл: до 6 місяців — 33%, 1 рік — 49%, 2—3 роки — 18%. Такий розподіл здебільшого залежить від декількох факторів. По-перше, чи одразу розказала дитина про факт насильства, наприклад, у випадках довірливих відносин з батьками діти одразу про це повідомляли батькам; ким був вчинений злочин та чи погрожували дитині – у більшості випадків, діти бояться людину, яка вчиняє насильство навіть без погрожувань, але існують моменти при яких дітям за це платили і тоді вони про це нікому не повідомляли, так як їм навіяли, що це звичайна робота.

По-друге, чи відреагували на цей факт люди, яким дитина про це повідомила — бували випадки, коли батьки вважали, що дитина це нафантазувала і надавали цьому суттєвого значення; По-третє, зміни поведінки дитини, які привертали на себе увагу батьків — інколи про сам факт насильства ставало відомо лише через те, що у дитини було виявлено різку зміну поведінки і як наслідок ставало зрозуміло, що це є наслідками насильства. Здебільшого злочини були вчинені батьками (батьком, вітчимом) – 50%, людиною із близького оточення (сусід, знайомий, дядька) – 46%, незнайомою особою — 4%. Такий розподіл не випливає від особистості дитини, здебільшого на це впливають батьки: яким чином вони забезпечують безпеку та доступ до дитини. Звісно, що чим ближча особа, тим більший доступ до дитини вона має. Головним показником тут виступає саме наскільки мама (або особа відповідальна за дитину) довіряє злочинцю.

Також показник, ким був скоєний злочин тісно пов’язаний із системністю та пролонгованісттю посягань, адже, що ближча особа до дитини, тим має більшу можливість вчиняти над нею насильство багаторазово.

Характеризуючи місце вчинення злочинів, аналіз результатів дав наступний розподіл: вдома — 45%, на вулиці — 3%, соціальних інституціях — 34%, у злочинця вдома — 18% [1, 2].

Практики відзначають, що робота фахівців з підтримки постраждалих від домашнього насильства постійно гальмується великою кількістю міфів, яким їм весь час доводиться протистояти. Одним із таких міфів є те, що насильство по відношенню до дитини вчиняється незнайомою особою, зокрема на вулиці або в інших місцях (Taylor, Carl E.,1998; Еникеева, 1997) [5]. На противагу цьому міфу, можна сказати, про зворотній стан вчинення злочинів проти дітей, а саме: здебільшого насильство вчиняються особою з найближчого оточення, і вчиняється саме вдома у дитини.

Показник місця злочину тісно пов'язаний із близькістю особи, яка вчиняє насильство. Якщо це особа із найближчого оточення, то вона має змогу вчиняти це або в дитини вдома або в себе. Також важливо відмітити, що соціальні інституції (школа, садок) є також доступним місцем, в якому вчиняються злочини, зокрема такі випадки відбувається над дітьми дошкільного віку або ж у школі між дітьми. Цей показник є одним із ключових при оцінці наслідків психотравмування дитини внаслідок насильства, адже чим більше часу пройшло від моменту злочину до моменту діагностики, тим складніше їх виявляти[1, 2, 3, 4].

Ще один психологічний компонент, який впливає на результати досудового розслідування це психологічний захист – тобто спеціальна система стабілізації особистості, спрямована на огородження свідомості від неприємних, травмувальних переживань, пов'язаних з внутрішніми й зовнішніми конфліктами, станами тривоги й дискомфорту. Найчастіше у дітей дошкільного віку включаються захисний механізм «уникнення», коли дитина не хоче розповідати про перебіг подій, що значно ускладнює процес психодіагностичного дослідження.

Отже, при проведенні психологічної експертизи щодо оцінки наслідків психотравмування дитини, ці стадії необхідно враховувати для того, щоб мати можливість вибудовувати особливості роботи з дитиною не тільки в умовах психодіагностичних досліджень. При цьому, важливими аспектами проходження дитиною цих стадій є особливості умов проживання (повернення в ситуацію насильства, зміна оточення, повернення у звичний режим), вікові особливості (що менший вік дитини, тим менший рівень усвідомленості негативного характеру сприйняття насильства), індивідуально-психологічні

особливості (наявність затримки психічного розвитку, педагогічна запущеність, високий рівень розвиненості психічних процесів, тощо).

Діагностика переживання психотравми, виявлення її, особливо пов'язаної із насильницькими посяганнями відносно дітей нині має значну актуальність.

Список використаних джерел

1. Козлова А. Г. Актуальні питання психодіагностичної оцінки дітей – жертв сексуального насильства. Психологічний часопис: наук. журн. 2020. № 9. Вип. 6. С. 77-85.

2. Kozlova A. G. Evaluation of the Psychotrauma as a Result of Sexual Abuse. International Journal of Innovative Technologies in Social Science. Warsaw, Poland, 2020. № 6 (27). URL: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ ijitss/30092020/7151 (дата звернення: 22.10.2020).

3. Armsworth, M. W. Holaday, M. (1993). The effects of psychological trauma on children and adolescents // Jornal of Counseling & Development. Sep/Oct. V. 72. Issue 1. P. 49. [in English].

4. Bertovsky, L.V. (2015) Features of questioning children under 7 years. RUDN Journal of Law. №3, p. 113—133.

5. Taylor, Carl E. (1998). How care for childhood psychological trauma in wartime may contribute to peace // International Review of Psychiatry. August.. V. 10. Issue 3. P. 175-184. [in English].

Шарапова Олена Віталіївна,
завідувач лабораторії інформаційно-аналітичного забезпечення судово-експертної діяльності, сертифікації та контролю якості досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, кандидат технічних наук, доцент

Наранович Олег Валентинович,
старший науковий співробітник лабораторії інформаційно-аналітичного забезпечення судово-експертної діяльності, сертифікації та контролю якості досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

Колобнєв Руслан Станіславович,
старший науковий співробітник лабораторії інформаційно-аналітичного забезпечення судово-експертної діяльності, сертифікації та контролю якості досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Отримання достовірних результатів судових експертиз є важливішою метою діяльності судово-експертних установ. Для досягнення цієї мети одним із важливих механізмів забезпечення впевненості в якості результатів проведеної експертизи є забезпечення компетентності роботи судово-експертної установи, яка підтверджується акредитацією її органу з оцінки відповідності. В сфері експертної діяльності такими органами з оцінки відповідності є випробувальні лабораторії та органи з інспектування. Вимоги до таких органів з оцінки відповідності в Україні встановлені такими, гармонізованими з міжнародними стандартами, як ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та

калібрувальних лабораторій» [1] та ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 «Оцінка відповідності. Вимоги до роботи різних типів органів з інспектування» [2].

За цими стандартами забезпечення достовірності результатів експертиз пов'язано з багатьма факторами та процесами функціонування цих органів з оцінки відповідності. Їх ефективна та стала діяльність не може бути досягнена без аналізування факторів та процесів, які безпосередньо впливають на достовірність результатів досліджень, що проводяться. Однак, системи управління таких органів з оцінки відповідності пов'язані з загальними вимогами, які наведенні в ДСТУ EN ISO 9001:2018 «Системи управління якістю. Вимоги» [3]. За цим міжнародним стандартом впроваджується застосування ризик-орієнтованого мислення, як суттєво важливого для досягання результативної системи управління будь якою діяльністю.

Деякі питання щодо впровадження ризик-менеджменту у діяльність судово-експертних установ України авторами були розглянуті у статті [4].

Поняття «ризик-орієнтоване мислення» було нечітко наявним завжди, охоплюючи, наприклад, виконання запобіжних дій для усунення потенційних невідповідностей, аналізування будь-яких невідповідностей, що виникають, і вжиття заходів для запобігання їх повторному виникненню, які є відповідними до наслідків невідповідності.

Щоб забезпечити відповідність вимогам ризик-орієнтованого мислення в органі з оцінки відповідності має плануватися та виконуватися дії щодо розглядання ризиків і можливостей. Розглядання як ризиків, так і можливостей становить основу для підвищення результативності системи управління таких органів, досягання поліпшених результатів і запобігання негативним впливам.

Можливості можуть утворюватися як наслідок ситуації, сприятливої для досягання запланованого результату, наприклад, сукупність обставин, які дають змогу організації приваблювати замовників, розробляти нову продукцію та послуги, зменшувати відходи чи поліпшувати продуктивність. Дії стосовно можливостей можуть також охоплювати розглядання пов'язаних ризиків. Ризик – це вплив невизначеності, а будь-яка невизначеність може мати позитивний чи негативний впливи. Позитивний відхил, зумовлений ризиком, може забезпечувати певну можливість, але не всі позитивні впливи ризику ведуть до можливостей.

Застосування наступних принципів надає можливість забезпечити ефективність управління ризиками в судово-експертних установах:

- створення та захист цінностей, що пов'язані з досягненням поставлених цілей щодо забезпечення достовірності експертиз;
- взаємодії з усіма організаційними процесами з урахуванням стратегічних процесів управління та керування окремими роботами та змінами до них;
- прийняття рішень компетентними експертами щодо конкретних ситуацій для вибору оптимальних рішень з урахуванням вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів та чинних нормативних документів;
- проведення систематичного, регулярного та структурованого аналізу можливих ризиків, їх своєчасна ідентифікація;
- прийняття правильних рішень на підставі наявної інформації з урахуванням можливості її обмеженості;
- урахування зовнішньої та внутрішньої ситуацій;
- поліпшення середовища організації.

Для формування ефективного управління ризиками важливо забезпечити:

- інтегрованість цього процесу в діяльність судово-експертної установи;
- структурованість і всеосяжний комплексний підхід до ідентифікації та оцінювання ризиків;
- адаптацію ризиків до конкретної сфери діяльності органу з оцінки відповідності;
- врахування динамічності ризиків, що пов'язано із тим, що ризик може виникати, змінюватися або зникати в міру зміни зовнішнього і внутрішнього контексту;
- інформативність управління ризиками, що пов'язано із застосуванням доступній інформації. В якості вхідних даних для процесу управління ризиками застосовуються різні фактичні дані, а також можливі впливи. Управління ризиками повинно враховувати будь-які обмеження і невизначеності, пов'язані з наявними даними та очікуваннями. Використовувана інформація повинна бути актуальною, ясною і доступною з урахуванням особливості проведеного дослідження;
- управління ризиками повинно постійно вдосконалюватися, тобто постійно поліпшуватися завдяки навчанню та накопичення досвіду.

Враховуючи вище наведене процес управління ризиками в судово-експертній установі повинний передбачати таку послідовність дій під час оцінки ризику: ідентифікацію ризику – аналіз ризику – оцінювання ризику – визначення необхідного та достатнього впливу на ризик.

В умовах воєнного та надзвичайного стану розглядання потенційних ризиків та управління ними стає особливо важливим. Управління ризиками в органах з оцінки відповідності в таких умовах повинно бути направлене на упередження можливих потенційних ризиків. Для реалізації такого підходу стає необхідним перегляду процедури управління ризиками за рахунок їх передбачення та випереджального аналізу можливих наслідків на достовірність результатів експертизи.

Під час планування управління ризиками в сучасних особливих умовах треба визначити ризики та врахувати наявні можливості, щоб забезпечити впевненість у тому, що невраховані та невиявлені своєчасно ризики не приведуть до порушення вимог до компетентності або сталої діяльності органу з оцінки відповідності.

Тому в процедурі управлінням ризиками необхідно передбачити:

- додаткові дії стосовно цих потенційних ризиків та які наявні можливості слід застосувати або забезпечити наявність нових можливостей;
- забезпечити інтегрування та запровадження нових дій щодо процесу управління ризиками в діяльності органу з оцінки відповідності, враховуючи сферу його акредитації;
- визначити доцільні методи оцінювання результативності внесених змін у процедуру управління ризиками.

Під час воєнного та надзвичайного стану такими потенційними ризиками через напад збройних сил Росії на Україну може стати:

- відсутність у органі з оцінки відповідності кваліфікованих експертів (через евакуацію громадян та мобілізацію), що вимагає термінову підготовку фахівців та забезпечення їх відповідної компетентності;
- неможливість проведення досліджень через активні бойові дії (обстріли та бомбардування) в місці розташування судово-експертної установи, що вимагає проведення заходів щодо захисту приміщень та обладнання (облаштування захисних бар'єрів із мішків з піском, накладання захисних щитів на вікна, перенесення документації та обладнання у підвальні та напівпідвальні приміщення); обладнання місць із забезпеченням захисту персоналу у підвальних та

напівпідвальних приміщеннях установи; розробка планів евакуації персоналу, обладнання та документації і їх реалізація в разі необхідності.

- перебої у постачанні електроенергії, що вимагає придбання електрогенератора достатньої потужності; створення запасу пального для електрогенератора та здійснення контролю за роботою та своєчасним підключенням електрогенератора;
- бойові дії (мінування, обстріли та бомбардування) в місцях проведення оглядів співробітниками судово-експертної установи, що вимагає проведення інструктажів (навчання) щодо дій при обстрілах і бомбардуваннях та мінної безпеки, проведення оглядів в місцях бойових дій тільки після огляду місць саперами.

Під час аналізування потенційних ризиків встановлюється взаємозв'язок між ідентифікованими ризиками та можливістю одержання недостовірних результатів досліджень. А також проводиться необхідний обмін інформацією між виконавцем досліджень, керівником лабораторії та особою, що відповідає за якість, з метою прийняття рішення щодо важливості ризику, ймовірності його виникнення та ступеню впливу. Аналізування ризиків може проводитись якісними, полу-кількісними або кількісними методами.

Під час оцінювання ступеню ризику з урахуванням ймовірності виникнення ризику та ступеню впливу і порівнянням параметру ризику з установленими критеріями, приймаються рішення про необхідності впливу на нього через проведення коригувань та коригувальних дій. Необхідна інформація заноситься до програми управління ризиками.

Обов'язково встановлюються можливі коригування та коригувальні дії для впливу на ризик, які можуть бути організаційні, адміністративні, технічні у залежності від виду ризику, необхідних витрат та важливості його впливу на достовірність результатів досліджень та наявні можливості.

Результати впливу фіксуються у журналі реєстрації ідентифікованих ризиків, в якому також наводиться інформація щодо оцінювання ефективності впливу з урахування наявності остаточного ризику. У разі негативної оцінки ефективності впливу проводиться повторний аналіз ризику. Остаточні ризики підлягають моніторингу. Результати моніторингу визначаються також під час аналізування ризику та перевірки достовірності результатів досліджень. За результатами моніторингу може з'явитися необхідність внесення змін, наприклад таких як:

- зміни методики досліджень;

- зміни у нормативних документах;
- розширення сфери акредитації;
- зміна обладнання;
- зміна приміщення, де проводяться дослідження, тощо,

Вважливою складовою процесу управління ризиками є оцінка ступеню ризику. Критерієм, за якими оцінюється ступінь ризику під час проведення судово-експертної діяльності є достовірність одержаного результату під час проведення досліджень в умовах, що склалися незалежно від органу оцінки відповідності.

Список використаних джерел

1. ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій» (EN ISO/IEC 17025:2017, IDT; ISO/IEC 17025:2017, IDT).

2. ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 «Оцінка відповідності. Вимоги до роботи різних типів органів з інспектування» (EN ISO/IEC 17020:2012, IDT; ISO/IEC 17020:2012, IDT).

3. ДСТУ EN ISO 9001:2018 «Системи управління якістю. Вимоги» (EN ISO 9001:2015, IDT; ISO 9001:2015, IDT).

4. Онопрієнко С.А., Шарапова О.В., Наранович О.В., Спасенко І.О. Щодо впровадження ризик-менеджменту у діяльність судово-експертних установ України. *Сучасні питання криміналістики, судової експертизи та кримінального процесу* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 3 грудня 2020 року) / відп. ред. А. І. Черемнова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 173-179.

Шинкаренко Дмитро Юрійович,
завідувач сектору ДНЗПРАП відділу ДМРВ Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Шкурдода Сергій Вікторович,
заступник завідувача відділу – завідувач сектору ФХД відділу ДМРВ Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Король Костянтин Петрович,
завідувач відділу ДМРВ Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ДОСЛІДЖЕННЯ КАННАБІНОЇДІВ У ВОДНИХ РОЗЧИНАХ

Збільшення інтересу до конопель посівних, як культури, яку крім технічного використання можна використовувати в галузі медицини, зокрема задля створення ряду біологічно-активних препаратів, основним компонентом яких є каннабідіол (КБД) (CBD – англ.) на території України розпочалося відразу після початку російсько-української війни [1].

КБД відрізняється широким спектром терапевтичних властивостей. Він не є психотропним канабіноїдом, досить широко вивчений і продовжує вивчатись в медичних цілях. Біологічно-активні препарати КБД застосовують для боротьби з посттравматичними стресовими розладами, конвульсіями, епілепсіями, болями в м'язах, артриті, морській хворобі, онкологічних захворюваннях, тощо [2].

Постановою Кабінету Міністрів України № 324 від 07.04.2021 внесено зміни до таблиці II списку № 2 «Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 770 від 06.05.2000, у відповідності з якими до речовини ізольованового каннабідіолу (ізоляту каннабідіолу) заходи державного контролю не встановлюються.

Підписання президентом України Володимиром Зеленським закону «Про регулювання обігу рослин роду коноплі (Cannabis) в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності для створення умов щодо розширення доступу пацієнтів до

необхідного лікування онкологічних захворювань та посттравматичних стресових розладів, отриманих внаслідок війни», що мало місце 13 лютого 2024 року, в рази підвищує можливість імпорту на ринок України закордонних препаратів, що містять каннабідіол, зокрема: ізоляту КБД, рідин для електронних сигарет і вейпів, косметичних кремів, пластирів, капсул з олійними розчинами КБД, тощо [3].

Останнім часом на український ринок почастішали випадки надходження водно-жирових розчинів (емульсій), виготовлених на основі жиророзчинного каннабідіолу (ізоляту КБД). В зв'язку з чим, перспектив набувають напрямки якісного та кількісного дослідження (визначення відсоткового вмісту) окремих ізолятів та активного інгредієнту в сировині, а також екстрактах канабісу, що містять каннабідіол (CBD).

Зокрема, такі дослідження проводилися у 2024 році на базі лабораторії відділу ДМРВ Черкаського НДЕКЦ МВС України. В ролі об'єкта дослідження був зразок сертифікованого напою, що містить каннабідіол (CBD).

Дослідження методом газової хромато-мас-спектрометрії (ГХ-МС). Для проведення якісного дослідження від об'єкта відбирали репрезентативну кількість речовини об'ємом 50.0 $см^3$, переносили у скляний флакон, додавали 10 $см^3$ метилату натрію і проводили екстракцію при нагріванні до температури 60º С на ультразвуковій ванні впродовж 20 хв. До отриманого розчину додавали 10 $см^3$ дейонізованої води, розчин перемішували, поміщували в ультразвукову ванну та екстрагували впродовж 20 хв. До отриманого розчину додавали 20.0 $см^3$ гексану та проводили екстракцію. Отриману в ході емульсію центрифугували при 4000 об/хв. на центрифузі ОПн-8 впродовж 10 хв. Верхній органічний шар (гексановий екстракт) переносили до окремого скляного флакону та випарювали в потоці теплого повітря до сухого залишку. Отриманий залишок розчиняли в метанолі об'ємом 1.0 $см^3$, переносили до скляної віали та досліджувализа допомогою газового хроматографа Agilent Technologies 6890N (ГХ) з мас-селективним детектором Agilent Technologies 5975B (МСД) за наступних умов: хроматографічна колонка J&W, HP-5MS (30.0м:0.25мм:0.25мкм), температурна програма термостату: 200 ºС (тримати 1 хв.) → 4 ºС/хв. до 250 ºС → 25 ºС/хв. до 280 ºС, режим вводу проби: з поділом потоку (Split 30:1), газ-носій – гелій, об'єм проби – 1 мкл, режим роботи МСД – за повним йонним струмом (SCAN) [4,5].

В результаті проведеного дослідження встановлено:

- на хроматограмі об'єкта виявлено пік речовини із часом утримання RT = 12.17 хв., мас-спектр якої ідентифіковано як Cannabidiol (каннабідіол);

- тетрагідроканнабінолу в межах чутливості проведеного методу дослідження – не виявлено.

Дослідження методом газової хроматографії (ГХ-ПІД). Для визначення відсоткового вмісту каннабідіолу попередньо отриманий розчин з об'єкта дослідження аналізували на газовому хроматографі Agilent Technologies 6890A (G1530A) з полум'яно-іонізаційним (FID) детектором за наступних умов: режим вводу проби – Split, поділ потоку газу-носія 20:1, об'єм проби – 1.0 мкл, температурна програма термостата хроматографа – 200 ºС (тримати 1 хв.) → 4 ºС/хв. до 250 ºС → 25 ºС/хв. до 280 ºС, газ-носій – гелій, потік газу-носія через колонку – 1.2 мл/хв., колонка – Rxi-5-MS, кат. № 13423 (30.0м*0.250мм*0.25 мкм), режими роботи FID-детектора: температура 250 ºС витрата водню 40 мл/хв., витрата повітря 400 мл/хв.

Визначення відсоткового вмісту та маси каннабідіолу в проводили за калібрувальним графіком, з використанням програмного забезпечення ChemStation Revision A.06.03 Rus (509), за допомогою якого визначали концентрацію КБД в пробі.

Масу досліджуваної речовини розраховували за формулою 1:

$$m_{пр.} = \frac{c_{д.р.} \times V_{ал.}}{m_{нав.}} \times m_{заг.} \qquad (1)$$

де

$m_{пр.}$ – маса діючої речовини в наданій на дослідження речовині, г;

$c_{д.р.}$ – концентрація досліджуваної речовини в пробі, визначена за допомогою приладу Agilent Technologies 6890A, мг/мл;

$V_{ал.}$ – об'єм розчинника, взятого для дослідження, мл;

$m_{нав.}$ – маса наважки взятої на дослідження, мг;

$m_{заг.}$ – загальна маса речовини, що надана на дослідження, г.

Наведені в тезах умови методів та режими роботи приладів володіють достатньою чутливістю і селективністю та дозволяють точно визначити вміст каннабідіолу в складі наданих об'єктів дослідження.

Висновки. Широке розповсюдження на українському ринку товарів, виготовлених на основі жиророзчинного каннабідіолу (ізоляту КБД) та стрімкий розвиток пов'язаної з ними медицини, розкриває перспективи напрямку якісного та кількісного дослідження

(визначення відсоткового вмісту) окремих ізолятів та активного інгредієнту в сировині, а також екстрактах канабісу, що містять каннабідіол (CBD) методами ГХ та ГХ-МС.

Список використаних джерел

1. GC-MS Analysis of the Total Ag-THC Content of Both Drug- and Fiber-Type Cannabis Seeds / Samir A. Ross, Zlatko Mehmedic, Timothy P. Murphy, Mahmoud A. EISohly. *Journal of Analytical Toxicology*. 2000. №24.

2. Iffland, K., Grotenhermen, F. (2017) An Update on Safety and Side Effects of Cannabidiol: A Review of Clinical Data and Relevant Animal Studies. Cannabis Cannabinoid Res: journal, Vol. 2, no. 1, P. 139-154.

3. Відкритий ресурс «Урядовий портал», ознайомитись за адресою https://www.kmu.gov.ua/news/parlament-ukhvalyv-zakonoproekt-7457-pro-vykorystannia-v-medytsyni-likiv-na-osnovi-kanabisu (дата звернення 15.04.2024).

4. Стандартна операційна процедура SOP.DSE.19/124/2-5.4-4.02 «Якісне та кількісне дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів методом газової хромато-мас-спектрометрії» ВДМРВ Черкаського НДЕКЦ МВС.

5. Рекомендуемые методы идентификации и анализа каннабиса и продуктов каннабиса (пересмотренное и дополненное издание). Руководство для национальных лабораторий экспертизы наркотиков: Организация Объединенных Наций. Секция лабораторного и научного обеспечения Организации Объединенных Наций, Управление по наркотикам и преступности Вена. ST/NAR/40 – Нью-Йорк, 2010.

Шпак Юлія Бориславівна,
молодша наукова співробітниця відділу міжнародного співробітництва та підготовки експертів лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

Чернявська Олена Сергіївна,
судова експертка відділу фоноскопічних, комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень лабораторії криміналістичних видів досліджень Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

«СМЕРТНА КАРА» ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ ДОБРОВОЛЬЦІВ: АНАЛІЗ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПОРУШЕННЯ НАЦІОАНЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА І МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Порушення прав людини, на жаль, значною мірою нормалізувалися на тлі численних правопорушень, що вчиняються під час війни із російською федерацією. Повідомлення про жорстокі злочини стали частиною повсякдення українців. Однак, деякі з них, винятково зухвалі й публічні, заслуговують особливої уваги.

9 червня 2022 року ЗМІ почали поширювати повідомлення про засудження до смертної кари трьох іноземців, які воювали у складі Збройних Сил України: марокканця Брахіма Саадуна і двох британців – Шона Піннера і Ейдена Асліна [1, 2]. Так званий «верховний суд» самопроголошеної республіки «звинуватив їх у «найманстві та у скоєнні дій, спрямованих на захоплення влади та повалення конституційного ладу «ДНР». Подібна новина дивує навіть зважаючи на положення законодавства так званої «ДНР», якими проголошується принцип гуманізму під час кримінального переслідування: «Покарання та інші заходи кримінально-правового характеру, які застосовуються до особи, яка вчинила злочин, не можуть мати на меті заподіяння фізичних страждань або приниження людської гідності» [3]. Зазначене суперечить не лише здоровому

глузду, а й нормам національного законодавства України і міжнародного права.

Відповідно до Протоколу № 6 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари, що є невід'ємною частиною Конвенції, смертна кара скасовується і є категорично забороненою: «Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено» [4]. Оскільки окремі тимчасово окуповані райони Донецької та Луганської областей є невід'ємною частиною території України, то дія цих положень поширюється і на них.

Положення статті 47 Женевської конвенції про захист цивільного населення від 12.08.1949 року зазначають: «Особи, що перебувають під захистом, які знаходяться на окупованій території не будуть у жодному разі та жодним чином позбавлені переваг цієї Конвенції у зв'язку з будь-якими змінами, запровадженими стосовно керівних установ чи управління цією територією внаслідок її окупації, або у зв'язку з будь-якою угодою, укладеною між владою окупованої території та владою окупаційної держави, або у зв'язку з анексією окупаційною державою всієї або частини окупованої території.». Крім того, стаття 75 вказує, що: «У жодному разі людина, що була засуджена до смертної кари, не повинна бути позбавлена права звертатися з проханням про помилування. Жодного смертного вироку не буде виконано до завершення шестимісячного періоду з моменту, коли держава-покровителька отримає повідомлення про остаточне рішення суду, що підтверджує смертну кару чи рішення про відмову стосовно помилування» [5]. Ще одне порушення зазначених норм полягає у наданні Брахіму Саадуну, Шону Піннеру і Ейдену Асліну всього одного місяця на оскарження так званого вироку.

Посилаючись на положення статті 39 Регламенту суду, яка надає палаті Суду або голові палати суду право вказати сторонам, який тимчасовий захід, на її думку, слід вжити в інтересах сторін або в інтересах належного провадження у справі, Суд наказав Уряду України забезпечити, наскільки це можливо, дотримання прав заявників, передбачених Конвенцією [8]. Суд наголосив також, що питання юрисдикції території, де утримуються засуджені, активно розглядається Великою палатою Суду у справі Україна та Нідерланди проти Росії (заяви № 8019/16, 43800/14 та 28525/20) і що Російський Уряд залишався зобов'язаним відповідно до статті 34 жодним чином не перешкоджати ефективному здійсненню права на індивідуальне звернення [10]. Уряд Російської Федерації Суд зобов'язав забезпечити, щоб смертна кара, винесена щодо заявників, не була виконана;

забезпечити належні умови їх утримання; та надати їм необхідну медичну допомогу та ліки. Також російський уряд зобов'язується надати протягом двох тижнів інформацію, щодо дій та заходів були вжиті для забезпечення дотримання Конвенційних прав засуджених. І у цьому контексті Суд нагадав Уряду Російської Федерації, що тимчасовий захід, застосований 1 березня 2022 року у справі «Україна проти Росії» (X) (№ 11055/22), залишається чинним, тобто Російська Федерація повинна утримуватися від військових нападів на цивільних осіб і цивільні об'єкти, включаючи житлові приміщення, транспортні засоби екстреної допомоги та інші спеціально захищені цивільні об'єкти, такі як школи та лікарні, і негайно забезпечити безпеку медичних установ, персоналу та транспортних засобів екстреної допомоги на території, що піддається нападу або облога російськими військами [6]. Однак, систематичне недотримання владою РФ зобов'язань щодо дотримання прав людини та ігнорування усіх попередніх вимог ЄСПЛ не залишають сподівань на краще.

Право на життя виступає одним із фундаментальних природних прав людини і на даному етапі розвитку людства здається, що цей факт є очевидним. На жаль, проаналізована ситуація демонструє, що смертна кара, застосування якої навіть в умовах збройного конфлікту не визнається виправданим, досі залишається актуальною проблемою ще й майже у самому серці Європи. Наразі ми можемо лише спостерігати розглянуті події і пам'ятати, що кожна людина повинна мати у своєму доступі можливість себе захистити у межах судової процедури.

Список використаних джерел

1. ECHR. European Court grants urgent measures in cases lodged by two British prisoners of war sentenced to death in the so-called "Donetsk People's Republic". URL: https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-7374152-10078472&filename=Urgent%20measures%20in%20cases%20lodged%20by%20two%20British%20prisoners%20of%20war%20sentenced%20to%20death%20in%20the%20so-called%20Donetsk%20People%27s%20Republic.pdf.

2. ECHR. European Court grants urgent measures in case of prisoner of war sentenced to death in the so-called "Donetsk People's Republic". URL: https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-7361906-10058158&filename=European%20Court%20grants%20urgent%20measure

s%20in%20case%20of%20prisoner%20of%20war%20sentenced%20to%20death%20in%20the%20so-called%20%E2%80%9CDonetsk%20People%E2%80%99s%20Republic%E2%80%9D.pdf.

3. Уголовый кодекс Донецкой Народной республики. URL: https://dnrsovet.su/zakonodatelnaya-deyatelnost/dokumenty-verhovnogo-soveta-dnr/ugolovnyj-kodeks-donetskoj-narodnoj-respubliki/.

4. Протокол N 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари (укр) : Протокол; Рада Європи від 28.04.1983 № 6 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_802 (дата звернення: 07.07.2022).

5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Організація Об'єднаних Націй від 12.08.1949 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 07.07.2022).

6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3477-15 (дата звернення: 07.07.2022).

7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1207-18 (дата звернення: 08.07.2022)).

8. Rules of Court [Електронний ресурс]. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf.

9. Регламент суду : Регламент; Міжнародні суди від 04.11.1998 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/980_067 (дата звернення: 08.07.2022).

10. Ukraine and the Netherlands v. Russia [Електронний ресурс]. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7240617-9852450.

Яремчук Вікторія Олегівна,
асистент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, кандидат
юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗНАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Воєнні дії на території України внесли суттєві зміни у роботу органів правопрядку та судових експертів. Зазначається, що нині необхідно надати правоохоронцям криміналістичні наукові рекомендації щодо виявлення, фіксування, вилучення речових доказів щодо фактів військових кримінальних правопорушень, а також актуальним є впровадження у практику розслідування військових кримінальних правопорушень окремих методів розслідування злочинної агресії рф, кримінальних правопорушень проти людства. Тому на переконання науковців, нині є необхідним використання оптичних систем, 3D-сканерів, дронів, ДНК-лабораторій для роботи на місці події та впровадження штучного інтелекту в діяльність правоохоронців [1].

Українськими та іноземними спеціалістами створено декілька електронних ресурсів, щоб збирати дані про воєнні кримінальні правопорушення. За даними сайта офісу Генерального прокурора

станом на грудень 2022 р. зафіксовано цифрову інформацію щодо семидесяти тисяч військових кримінальних правопорушень, яка разом з іншою доказовою інформацією надасть можливість не лише довести, що кримінальні правопорушення було вчинено, встановити особу правопорушника та притягнути до кримінальної відповідальності [2].

За інформацією начальника національної поліції у Харківській області є певні труднощі фіксації військових кримінальних правопорушень. Так, у разі ракетного удару по житловому будинку, слідчі на місці події спільно з рятувальниками надають першу допомогу. Слідчі, вибухотехнік, криміналіст — всі разом працюють, щоб вилучити кожен уламок ракети. Після фіксування та вилучення речових доказів залучаються судові експерти ми призначаємо експертизи. Також у багатьох випадках під час огляду місця події запрошуються відповідні спеціалісти, які мають відповідні навички та досвід [3]. Таким чином, використання світових здобутків у галузі криміналістики, новітніх криміналістичних знань дозволить ефективно розслідувати воєнні кримінальні правопорушення.

Список використаних джерел

1.Shepitko V. Yu., Shepitko M. V. Internation standards of war crimes investigation with usare of digital data and technologies Publishing House "Baltija Publishing" 2024/6/12. URL: http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/469/12611/26349-1.

2.Авдєєва Галина, Живуцька-Козловська Ельжбета. Проблеми використання цифрових доказів у кримінальному судочинстві України та США. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2023. Випуск 1 (30). URL: https://khrife-journal.org/index.php/journal128.

3. Болвінов С., Силаєва Г. Ми перші у світі розслідуємо воєнні злочини під час війни: розмова з начальником слідчих Харківщини Болвіновим. URL: https://suspilne.media/kharkiv/676348-mi-persi-u-sviti-rozsliduemo-voenni-zlocini-pid-cas-vijni-rozmova-z-nacalnikom-slidcih-harkivsini-bolvinovim/.

Ярослав Юрій Юрійович,
доцент кафедри транспортного права та логістики Національного транспортного університету, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ШЛЯХІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Організація проведення судових експертиз в державі має бути націленою на досягнення розумних строків, оскільки це напряму впливає на тривалість провадження судових справ згідно із принципами, декларованими за ст.6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) (право на справедливий суд). Серед інших задач на ділянці судової експертизи, за Указом Президента від 08.11.2019 року № 837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформи та зміцнення держави» було запропоновано розробити *законодавчі* зміни в забезпечення граничних строків виконання експертиз [1]. На даний час вони регламентуються тільки актами відомств. Зокрема, за Інструкцією МЮ України №53/5 від 08.11.1998 року – не повинен перевищувати 90 календарних днів, більший розумний строк установлюється за письмовою домовленістю із замовником (п.1.13) [2]; за Інструкцією МВС України № 591 від 17.07.2017 року – до 10, 30, 60, 90 днів, у разі значного завантаження експерта, указані строки можуть бути переглянуті або встановлені додатково з урахуванням необхідного реального (розумного) строку на їх виконання (п.15) [3]; за Інструкцією МОЗ України №6 від 17.01.1995 року на проведення

експертизи встановлювався строк 1 місяць, при його перевищенні експерт повинен усно раз'яснити начальнику бюро причини затримки і направити про це письмове повідомлення замовнику (п.3.8) [4]. Опитування експертної спільноти в межах моніторингу, проведеного Директоратом МЮ України в 2020 році, показало розбіжність цього показнику: 57% опитаних вказали на строк експертизи до 6 місяців, 25% – до 1 місяця, 14% – до 1 року, 4% – до 3 років [5]. Виходить, що реальні строки експертних проваджень часто є більшими, ніж регламентовані відомствами. У відомчих нормативах навіть передбачена відмова замовнику «в разі його незгоди у погодженні запропонованого розумного строку проведення експертизи» із поверненням матеріалів «з пропозицією призначити експертизу іншим суб'єктам судово-експертної діяльності (СЕД)», на пошук яких, зрозуміло, буде витрачено додатковий час. Хоча ця відмова експерта не є кримінально караною за ст.385 КК України, бо ґрунтується поважною причиною (його перевантаженням), з державницької точки зору в цьому акті є всі підстави бачити ознаки самоусунення від виконання статутної задачі. Слід також відмітити розпливчатість розуміння розумного строку експертизи у кожному відомстві.

На виконання вищевказаного Указу Президента були розроблені 4 законопроекти (з/п), згідно із якими строк експертизи має увійти в законодавче поле. Суб'єктом їх встановлення визначений керівник судово-експертної установи (СЕУ), уповноважена керівником особа або судовий експерт/державний орган, до сфери управління якого належить СЕУ. Так, в базовому з/п №6284 – максимальний строк 90 календарних днів, а в разі неможливості його дотримання, за письмовим погодженням із замовником, не може перевищувати 150 календарних днів (ст.47); в з/п №6284-1 – розумний строк 60 календарних днів, а більший розумний строк – за письмовою домовленістю із замовником (ст.44); в з/п №6284-2 – 10 днів, 1 місяць, 2 місяці, більше 2 місяців, але не перевищуючи 3 місяці, більший строк встановлюється за домовленістю із замовником (ст.33); в з/п №6284-3 – не повинен перевищувати 90 календарних днів і встановлюється за письмовою домовленістю із замовником, як і більший строк (ст.7^2)[6, 7, 8, 9]. Вважаємо, що нормативне встановлення строків експертиз є тільки першим кроком в рішення цієї проблеми. Надалі необхідно визначити шляхи, які б гарантували досягнення розумних строків виконання експертиз відповідно до вимог законодавства.

За Рекомендаціями (Керівні принципи) Європейської комісії з питань ефективності правосуддя строк експертизи в державах ЄС встановлюється та контролюється *судами* (п.п.75,112,127), а не

керівниками СЕУ [10]. Запровадження *судового контролю* за строками експертиз в Україні рекомендовано і за результатами моніторингу, проведеного Директоратом МЮ України в 2020 році [5, с.257]. Подання судами певного цифрового значення цього строку присутнє в процесуальних кодексах деяких країн ЄС. Наприклад, за вимогами кримінального процесуального законодавства Італії експерту, після проведення експертного дослідження, судом може бути наданий строк 90 днів на надання усних відповідей, при надскладній задачі строк відповіді експерта надається не більше 6 місяців [11, с.129-130].

Рішення цієї проблеми нами бачилось шляхом планування чисельності експертів на підставі аналізу тенденцій попиту на види експертних послуг в державі та розроблення нормативів на індексовані види експертиз [12]. Дослідження, проведені європейським інститутом експертизи та експертів (EEEI) показали, що середня кількість експертів в ЄС на 100000 населення в проміжку 2012-2020 роках коливалась в межах 48,7 – 72,4 [13]. Для порівняння, в Україні на 100000 населення кількість експертів значно менша – 9,78 (в розрахунок бралось 41588354 населення України станом на 01.01.2021 р. та 4068 атестованих судових експертів станом на 2020р. за даними моніторингового звіту) [5, с.268]), що є істотнім фактором, який гальмує оперативність експертиз.

Підсумовуючи, слід виділити наступні шляхи забезпечення розумних строків виконання судових експертиз:

Організація роботи СЕД, яка залежить від прогнозованої кількості експертів відповідно обсягу судових справ (за поточним щорічним моніторингом) чи, як в ЄС, на 100000 населення, та нормативів на експертні роботи; усунення бар'єрів у більш широкому залученні до виконання експертиз приватних експертів (за рахунок демонополізації судової експертизи – виведення приватної її гілки з-під контролю регулятора – МЮ України) та експертів-фахівців, що дасть збільшення кількості експертів на певному напрямку.

Комунікація із замовником з метою підняття оперативності надання додаткових матеріалів за експертними запитами; скорочення цього часу (за відомчими нормативами – 45 днів) залежить від рівня володіння замовником питаннями підготовки цих матеріалів на експертизу та оперативності у виконанні запрошуваних додаткових слідчих дій. Експерти тут мають щільно взаємодіяти із замовником, як, превентивно, при проведенні лекційно-методичних занять, так і консультуванням та участю у відповідних слідчих діях.

Процедура проведення, яка залежить від індивідуальної компетентності експерта, його науково-технічного забезпечення,

завантаженості іншими експертизами та можливостями їх паралельного виконання. На зазначений фактор впливає неухильне підвищення експертом своєї кваліфікації при стажуванні, участі в семінарах та конференціях, підготовці наукових робіт.

Контроль за строками, який в державних експертних установах здійснює їх керівник, якій, власне, і встановлює цей строк на вході і перевіряє його в процесі виконання експертизи. Приватний експерт є більш оперативним, бо самостійно контролює строк виконання експертизи відповідно до домовленості із замовником. Впровадження судового контролю за строками за стандартами ЄС дозволить гідно реформувати національну судову експертизу і в цьому питанні.

Список використаних джерел

1. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави: Указ Президента України від 08.11.2019р. № 837/22019. URL: https://www.president.gov.ua/documents/8372019-30389 (дата звернення: 10.06.2024).

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998р. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text (дата звернення: 10.06.2024).

3. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: затв. наказом МВС України від 17.07.2017р. №591. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text (дата звернення: 10.06.2024).

4. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи: затв. наказом МОЗ України 17.01.1995р. №6. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95#Text (дата звернення: 10.06.2024).

5. Міністерство юстиції України. Директорат правосуддя та кримінальної юстиції. Моніторинговий звіт за 2020 рік./відп. ред .Олійник О.М.2021.541с.

6. Проект Закону про судово-експертну діяльність № 6284 від 05.11.2021. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73154 (дата звернення: 10.06.2024).

7. Проект Закону про судово-експертну діяльність № 6284-1 від 19.11.2021. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73246 (дата звернення: 10.06.2024).

8. Проект закону про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів від 22.11.2021року №6284-2 від 05.11.2021 № 6284. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73258 (дата звернення: 10.06.2024).

9. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» № 6284-3 від 23.11.2021. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73261 (дата звернення: 10.06.2024).

10. Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States, CEPEJ (2014)14. URL: https://rm.coe.int/168074827a (дата звернення: 10.06.2024).

11. Шуневич К.А. Моделі організації та проведення судових експертиз у кримінальному судочинстві в державах Європи і в Україні: дис. д-ра філософії: з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» /Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2023. 332с.

12. Ярослав Ю.Ю. До питання концепції судової експертизи в Україні. Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя: матеріали круглого столу (м. Харків, 6–7 лютого 2020 року). Харків : ХНДІСЕ, 2020. С.109-117.

13. The guide to good practices in civil judicial expertise in the European Union. Last update March 16, 2022. URL: https://experts-institute.eu/en/projects/the-guide-to-good-practices-in-civil-judicial-expertise-in-the-european-union/ (дата звернення: 10.06.2024).

Базір Вікторія Богданівна,
курсант 301 н.г навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Воробей Олена Вячеславівна,** професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення в Україну змусило вносити корективи у різні сфери діяльності, у тому числі у судово-експертну. Особливо важких випробувань зазнали, які працювали у Херсоні, Харкові, Сумах, Чернігові, частинах Запорізької та Миколаївської областей, адже ці території знаходилися під постійними обстрілами. Аналіз практики документування та розслідування воєнних злочинів дозволяє визначити найбільш поширені види експертиз, які призначають слідчі за цією категорією кримінальних проваджень, а вивчення досвіду роботи експертних підрозділів – окреслити типові проблеми щодо організації виконання відповідних експертних досліджень [1, с. 30].

Як відомо, судова експертиза є дослідженням на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об’єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об’єктивності і повноти дослідження [2].

За даними Офісу Генерального прокурора України станом на 03.05.2024 року зареєстровано 17 254 злочинів проти національної безпеки (державна зрада, пособництво державі-агресору, диверсія, колабораційна діяльність та інші) та 131 124 злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (пропаганда війни, порушення законів та звичаїв війни, геноцид, найманство, планування, підготовка, розв’язування та ведення агресивної війни та інші) [3].

Найпоширенішими видами експертиз в умовах воєнного стану на території нашої країни є ті, що стосуються розрахунку збитків,

нанесених внаслідок повномасштабного вторгнення військ рф. Сьогодні особливо завантажені експерти-будівельники, експерти з товарознавчих досліджень та експерти-економісти. Висновки експертиз є важливим засобом доказування при розслідуванні військових злочинів.

Можна виділити наступні найбільш поширені види експертиз в умовах воєнного стану:

- Експертиза зброї та слідів і обставин її використання
- Військова експертиза
- Інженерно-екологічна експертиза щодо визначення шкоди та збитків, заподіяних довкіллю України
- Будівельно-технічна експертиза
- Інженерно-екологічна експертиза
- Судова товарознавча експертиза
- Судова експертиза матеріалів, речовин та виробів
- Вибухотехнічна експертиза
- Пожежно-технічна експертиза
- Судово- медична експертиза
- Молекулярно-генетична експертиза.

Цей перелік не є вичерпним, але відображає найбільш проблемні та специфічні напрями судово-експертного забезпечення в сучасних умовах.

Слід зазначити певні проблемні питання, що виникають при проведенні судових експертиз в умовах воєнного стану:

1) регулярні перебої з електро-, водо-, теплопостачанням в експертних установах, що ускладнює чи взагалі унеможливлює доступ експертів до технічних засобів, необхідних для проведення експертиз;

2) ускладнення роботи транспорту, що позначається на процесі транспортування речових доказів до експертних установ тощо;

3) нерідко зустрічається небажання потерпілих брати участь у слідчих діях, відмова від проведення слідчого експерименту за їх участі та подальшого призначення судово-медичної експертизи у зв'язку з потенційним ризиком для їх життя і здоров'я [4, с. 225];

4) складність організації та проведення молекулярно-генетичних досліджень через відсутність в Україні бази даних ДНК військовослужбовців;

5) при проведенні вибухотехнічних досліджень з метою встановлення типу артилерійських боєприпасів, які застосовувались для обстрілу цивільної інфраструктури, заважає неякісне вилучення залишків відповідних снарядів (не завжди надають інформативні

залишки, а за дрібними уламками без маркування вирішити відповідне завдання майже неможливо).

Таким чином, у реаліях сьогодення перед судовими експертами постають нові завдання, що потребують вирішення. Слід зазначити, що зараз значно збільшилась потреба у проведенні судових експертиз при розслідуванні воєнних злочинів. Особливо це є актуальним для галузей ДНК-аналізу, криміналістичної вибухотехніки, судової балістики, дослідження цифрових доказів, матеріалознавства та інженерних наук. Забезпечення якості таких досліджень зумовлюється наявністю у слідчих і прокурорів знань щодо можливостей відповідних експертиз, а також грамотним проведенням процесуальних дій із залученням відповідних спеціалістів, своєчасним одержанням консультативної допомоги на початковому етапі розслідування [1, с. 31].

Список використаних джерел

1. Степанюк Р.Л. Судові експертизи під час розслідування воєнних злочинів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 30–32. URL: https://www.naiau.kiev.ua/files/kafedru/ksm/2023/mater_konf_251122.pdf.

2. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text.

3. ОФІС ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.

4. Бутович О.І., Кисельов В.М., Особливості призначення та проведення судових експертиз в умовах воєнного стану. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (101), ч. 2. С. 224–230. URL: https://doi.org/10.32631/v.2023.2.51.

Басалкевич Ярослав Володимирович,
здобувач вищої освіти бакалавр
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Антощук Андрій Олександрович,** кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри криміналістики та судової медицини, Національної академії внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ ДРОНІВ ДЛЯ ФІКСАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Розслідування кримінальних правопорушень вимагає сучасних, новітніх, практичних засобів на основі проведених комплексних науково-практичних досліджень з використанням цифрових технологій при проведенні слідчих (розшукових) дій. Практичне використання безпілотних літальних апаратів різко зросло за останні два десятиріччя, що зробило їх доволі дієвим інструментом у різних сферах суспільної діяльності й призвело до значної кількості наукових розробок. Не є виключенням і правоохоронна діяльність. Такі технології стали повсякденною та невід'ємною частиною нашого суспільства, що пов'язано зі швидким технологічним розвитком, комп'ютеризацією, мобільністю, безпечністю, легкістю, надійністю, доступністю та економічною вигідністю. Незважаючи на ці привабливі переваги, безпілотні літальні апарати характеризуються обмеженнями в експлуатації через декілька критичних проблем з точки зору автономності польоту, планування траєкторії, терміну служби батареї, часу польоту та вантажопідйомності. Детально звернута увага на те, що безпілотні літальні апарати – це перспективний інструмент для дослідження місця вчинення кримінального правопорушення. В умовах сьогодення, вельми актуальним є його застосування у криміналістиці, практичній діяльності правоохоронних органів на постійній основі. Зауважено, що використання безпілотних літальних апаратів у правоохоронних органах та у криміналістиці, зокрема, може вивести її на новий рівень розвитку. Такий літальний апарат слугуватиме ланцюгом взаємодії слідчого з експертно-криміналістичним центром та місцем кримінального правопорушення [5, с.291].

Відповідно до Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, затвердженої наказом МВС України від 18.12.2018 р. № 1026 та зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 11 січня 2019 р. за № 28/32999, безпілотний літальний апарат – це «повітряне судно, призначене для виконання польоту без пілота на борту, керування польотом якого і контроль за яким здійснюються за допомогою спеціальної станції керування, що розташована поза повітряним судном» [2].

Системи відеоспостереження на базі БпЛА є сучасними засобами контролю, виявлення, спостереження і фіксації інформації. Зазначені комплекси є мобільними, простими в управлінні. Тактико-технічні характеристики дронів дозволяють розгортати їх як на відкритій місцевості, так і в населених пунктах. Експлуатація дронів

можлива в денний і нічний час, цілодобово або в змінному режимі. БпЛА можуть ефективно застосовуватися у проведенні культурно-масових, суспільно-політичних і спортивних заходів, а також для припинення масових заворушень. Висотний відеоконтроль дає змогу одночасно охопити площу розміром до 15 км, своєчасно виявляти місця виникнення конфліктів, вчинення протиправних дій і оперативно управляти наземними нарядами поліції. Це надає можливість керівнику операції об'єктивно оцінювати ситуацію і оперативно приймати рішення щодо управління силами і засобами поліції для припинення правопорушень [3, с.106].

Основними завданнями використання БпЛА є: виявлення злочинів та адміністративних правопорушень; відеодокументування правопорушень; забезпечення оперативного зв'язку; управління наземними нарядами поліції. За допомогою дронів може здійснюватись огляд території спочатку з максимальною площею, а за виникнення конфліктних ситуацій або адміністративних правопорушень територія огляду звужується [3, с.106].

Національна поліція України також опановує сучасні методи боротьби зі кримінальною протиправністю. Зокрема, створено підрозділ аеророзвідки, який має сприяти не тільки виявленню фактів кримінальних правопорушень, але, можливо, і затриманню зловмисників. Крім виявлення незаконних посівів маку та конопель, дрони зможуть допомогти виявляти браконьєрів, незаконний видобуток бурштину та вугілля, незаконні вирубки лісу, а також моніторити дорожню ситуацію на трасах, допомогати переслідувати правопорушників та шукати викрадений транспорт [6]. БпЛА зможуть виявляти осередки лісових пожеж, шукати громадян, які заблукали, а також проводити розвідку з повітря на тих об'єктах, де, скажімо, забарикадувалися злочинці. Державна прикордонна служба використовує БпЛА для моніторингу обстановки на кордонах України [3, с.107].

Кримінальна протиправність, її кількісні та якісні характеристики постійно змінюються через використання злочинцями новітніх досягнень науки та техніки. У зв'язку з цим впровадження новітніх технологій в діяльності слідчого при здійсненні ним слідчих (розшукових) дій є адекватною відповіддю на виклики нового часу. Ці інновації мають не стільки змінювати, скільки підвищити ефективність роботи слідчого [1, с.211].

Перевагами дрона над камерами з великим штативом або звичайним фотографуванням є плавність та цільність знімків, отримання зображення під прямим кутом та технічні можливості щодо

зйомки високих об’єктів. Також дрони можуть застосовуватися для отримання виду місця злочину, як зі значної висоти, так і безпосередньо окремих об’єктів. Зйомка та відео фіксація за допомогою дрона дозволяють зафіксувати місце злочину та окремі об’єкти у первинному стані без фізичного втручання слідчого та під більшим числом ракурсів [1, с.211].

З точки зору практичного застосування дронів в діяльності слідчого, з обладнанням їх системами GPS та GIS, спрощується виявлення найбільш ефективного маршруту до місця злочину, переслідування злочинців-утікачів. А обладнання камер дронів автоматичною системою розпізнавання обличь або/та номерних знаків або/та інших об’єктів спрощує пошук всіх цих об’єктів та осіб в ході досудового розслідування [4, с. 239].

В умовах сьогодення, однією з цілей криміналістики є повне та своєчасне техніко-криміналістичне забезпечення та супровід розкриття й розслідування кримінальних правопорушень. Така мета реалізується на основі всебічного використання досягнень сучасної науки та техніки. У криміналістиці новітні технології варто використовувати в якості навігації, безпечного зв’язку й розвідки. Однією з вимог до проведення огляду місця події є фотографування всієї території, включаючи види з повітря. Одним із основних інструментів експерта-криміналіста під час такої слідчі (розшукові) дії нині є фотоапарат, а для складання схеми місця події зазвичай вручну вимірюють розташування слідів та речових доказів за допомогою рулетки або лазерного далекоміра. На жаль, цей процес може займати багато часу і не завжди дає точні результати. На деяких місцях події необхідний вид з висоти пташиного польоту для контексту та ясності всієї картини, а також висока точність зображення для вивчення доказів. Процес має бути повним, точним та іноді виконуватися в найкоротші терміни, щоб скорочувати час перебування на місці події [5, с.293].

Аналогічно БПЛА можна використовувати й при криміналістичній профілактиці правопорушень, зокрема в частині спостереження за дорожніми умовами, наприклад, для виявлення тріщин і раннього попередження дорожньо-транспортних пригод і зменшення збитків. У даний час огляд та моніторинг доріг здійснюються з використанням транспортних засобів людини, і рівень автоматизації має бути підвищений. Поєднання технологій дорожньої інспекції з БПЛА може значно мінімізувати шкоду, яку завдають дороги. Такі літальні апарати можуть фотографувати дорожні тріщини і використовувати алгоритми виявлення цілей, щоб з’ясувати, що вони являють собою [5 с.295].

Тому, слідчі повинні зрозуміти сценарій, і на його основі проводити збирання, перевірку, оцінку й аналіз доказів. Основними зібраними доказами слугуватимуть зображення або відео зняті дроном. Аналіз цих відео чи зображень має відображати те, що захопив контролер. Якщо диспетчер не знімав кадри, а переглядав контент у режимі реального часу, ми можемо проаналізувати журнали польотів та перевірити, чи літав дрон навколо визначеної території чи ні. Оскільки журнали польотів містять карти польотів, диспетчер не може заперечувати, що дрон летів у іншому районі [5, с.295]

На підставі викладеного вважаємо, що використання дронів як технічних засобів у практичній діяльності слідчого є перспективною інновацією, оскільки спрощує проведення значної кількості слідчих (розшукових) дій та підвищує ефективність розкриття слідчими окремих категорій кримінальних правопорушень, які потребують швидкого реагування з боку правоохоронних органів. В умовах науково-технічного прогресу, оновлення законодавства та правозастосовчої практики техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у діяльності слідчих та експертних підрозділів набуває особливого значення та потребує впровадження новітніх технологій. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень та низка процесуальних дій, зокрема, огляд місця вчинення кримінального правопорушення, є неефективними, затратними, великогабаритними, вразливими до знищення та потребують залучення спеціаліста. Однак, впровадження та застосування нового процесуального способу отримання доказів є непростим завданням, але такий сучасний технологічний засіб є потужним інструментом для використання у розслідуванні кримінальних правопорушень. Використання БПЛА в правоохоронній діяльності та криміналістиці, зокрема, може вивести її на новий рівень розвитку.

Список використаних джерел

1. Дєордєв М.С. До питання застосування дронів в діяльності слідчого. Доступ URL: https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ea0b8a72-2f98-422c-9af0-530f7eee04ef/content

2. Інструкція із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису : Наказ МВС України від 18.12.2018 р. № 1026, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 11 січня 2019 р. за № 28/32999. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text

3. Мовчан А.В., Мовчан М.А. Використання безпілотних літальних апаратів у діяльності правоохоронних органів. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 3 (9). С. 104-109. Доступ URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3244/1/16.pdf

4. Столітній А. В. Електронне кримінальне провадження на досудовому розслідуванні : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Київ, 2018. 419 с

5. ТичинаД.М., Антощук А.О., Перцев Р.В. Криміналістичне забезпечення використання безпілотного літального апарату (дрону) у досудовому розслідуванні./ Науковий вісник Ужгородського Національного Університету,2023. Випуск 78: частина 2. Доступ URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/48.pdf

6. Українська поліція почала ловити злочинців з повітря. Segodnya.ua від 08.09.2017. Доступ URL: https://ukr. segodnya.ua/ukraine/policiya-nachala-lovit-prestupnikov-s-vozduha1053821.html

Журавель Олена Олександрівна,
курсант 301 н.г. навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Бакутін Євген Іванович,** кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри тактичної підготовки навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ

ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ ЗАХОДІВ РЕАГУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах сьогодення Національна поліція України займає особливе місце в системі адміністративно-розпорядчого примусу. Забезпечення публічної безпеки й внутрішнього правопорядку в країні в умовах воєнного стану стало першочерговим завданням для працівників поліції. Керівництво МВС України зазначає, що на руках в українців може бути до 5 млн одиниць вогнепальної зброї [1, с. 45]. Крім цього, кожного дня існують загрози у вигляді терористичних проявів, а також використання державою-агресором диверсійно-розвідувальних груп.

Правоохоронні органи наразі виконують покладені на них державою повноваження в посиленому режимі, зокрема ситуаційні центри переведено на посилений варіант несення служби. Працівники поліції здійснюють патрулювання вулиць, перевірку документів у

підозрілих осіб, а в разі потреби мають право проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу. Зазначені заходи здійснюються не лише діючими працівниками поліції, а й із залученням курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання МВС України з метою передачі здобувачам вищої освіти практичного досвіду виконання повноважень у складних умовах воєнного стану.

Посилений варіант несення служби передбачає право застосування чи використання вогнепальної зброї працівниками поліції під час виконання професійних обов'язків у випадках і порядку, передбачених низкою нормативних актів міжнародного та українського законодавства. Слід зауважити, що застосування вогнепальної зброї є найсуворішим заходом примусу згідно із Законом України «Про Національну поліцію», а тому дотримання вимог законодавства є досить важливим для працівника силових структур з метою недопущення перевищення повноважень і завдання неправомірної шкоди.

Особливого значення має питання підстав та кваліфікації застосування вогнепальної зброї. В умовах сьогодення ситуації із застосуванням вогнепальної зброї поліцейськими є непоодинокими [2, с. 353].

Важливою законодавчою новелою під час дії в Україні воєнного стану стало надання поліцейському права застосовувати заходи примусу, зокрема вогнепальну зброю, стосовно осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України, без урахування вимог та заборон, передбачених ст. 43, частинами 4 і 5 ст. 45, ч. 9 ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію» [4]. У разі застосування такого примусу, внаслідок чого зазначеним особам було спричинено тілесне ушкодження, каліцтво, вогнепальне поранення, поліцейський за можливості має усно або за допомогою засобів комунікації повідомити про це свого безпосереднього керівника, який у разі необхідності за можливості повідомляє центральний орган управління поліції та відповідного прокурора (ч. 10 ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію»).

Наступною законодавчою зміною є окремий пункт Закону України «Про Національну поліцію», яким надано право поліцейському застосовувати вогнепальну зброю з метою примусового припинення польоту безпілотного повітряного судна, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що таке судно використовується для вчинення правопорушення або становить загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського, шляхом пошкодження чи знищення безпілотного повітряного судна та/або складових частин безпілотної

авіаційної системи (п. 8 ч. 4 ст. 46). Підґрунтям для розроблення законодавцем зазначеної норми стали численні випадки збиття ворожих дронів працівниками поліції за допомогою стрілецької зброї [6; с. 7].

Варто зауважити, що, крім уповноважених осіб, у період дії воєнного стану право застосовувати вогнепальну зброю мають також цивільні особи. Згідно із порядком застосування цивільними особами вогнепальної зброї під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України у період дії воєнного стану окремими підставами застосування вогнепальної зброї цивільними особами є запобігання вчиненню та/або припинення протиправних дій чи діяльності осіб, причетних до збройної агресії; звільнення захоплених військових та/або цивільних об'єктів або запобігання (перешкоджання) такому захопленню; знищення зброї, бойової техніки, транспортних або технічних засобів, які перебувають у користуванні осіб, причетних до збройної агресії; запобігання та/або припинення діяльності, затримання, роззброєння або знешкодження осіб, причетних до збройної агресії [8].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що застосування працівником поліції вогнепальної зброї в умовах воєнного стану потребує дослідження та вивчення, оскільки працівники силових структур наразі часто перебувають в екстремальних умовах, при яких постає необхідність застосування зброї. Безумовно, основною метою застосування вогнепальної зброї Національною поліцією України в умовах воєнного стану є захист життя поліцейських та мирного населення, якому загрожує небезпека.

Список використаних джерел:

1. Боровик М.О., Надутий А.В., Лукін Б.П. Визначення компонентів психофізичної готовності поліцейських до застосування табельної вогнепальної зброї в умовах воєнного стану. *Право і безпека*. 2023. № 1 (88). С. 44–55. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.04.

2. Тимофєєв В.П., Гунько К.О. Актуальні питання застосування вогнепальної зброї працівниками Національної поліції в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 3. С. 352-356. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.63.

3. Про Національну поліцію України: Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19 (дата звернення: 13.04.2024).

4. Про внесення змін до законів України "Про Національну поліцію" та "Про Дисциплінарний статут Національної поліції України" з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час

дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2123-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#n97 (дата звернення: 13.04.2024).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування правоохоронними органами безпілотних повітряних суден та протидії їх незаконному використанню: Закон України від 13 липня 2023 р. № 3232-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3232-20#n63 (дата звернення: 13.04.2024).

6. Правоохоронці показали, як збили на Херсонщині російський дрон з автомата. URL: https://www.nta.ua/pravoohoronczi-pokazaly-yak-zbyly-na-hersonshhyni-rosijskyj-dron-z-avtomata/ (дата звернення: 13.04.2024).

7. У Києві поліцейські збили дрон-камікадзе зі стрілецької зброї. URL: https://ukranews.com/ua/news/888518-u-kyyevi-politsejski-zbyly-dron-kamikadze-zi-striletskoyi-zbroyi (дата звернення: 13.04.2024).

8. Про затвердження Порядку застосування цивільними особами вогнепальної зброї під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України у період дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2022 р. № 448 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448-2022-%D0%BF#Text.

Женунтій Володимир Іванович,
провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ

Дітлашок Людмила Олександрівна,
молодший науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ САНКЦІЙ, ЩО ПЕРЕДБАЧЕНІ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ КОШТІВ НА УТРИМАННЯ НЕПРАЦЕЗДАТНИХ БАТЬКІВ

Природою обумовлений обов’язок батьків утримувати своїх дітей і породжений соціальними відносинами обов’язок дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків, що носять взаємний характер знайшли своє відображення в основному Законі країни.

Відповідно до ч.2 ст.51 Конституції України батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття, а повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків [1, с.18]. Ці взаємні конституційні обов'язки і їх виконання реалізовані у відповідних правових положеннях сімейного законодавства України. Так, в статті 202 Сімейного кодексу (далі – СК) України закріплені правові основи виникнення обов'язку повнолітньої доньки, сина утримувати батьків, а в статті 203 – обов'язок повнолітньої доньки, сина брати участь у додаткових витратах на батьків [2, с.79]. При цьому закріплені в статтях 202 та 203 СК України обов'язки матеріального характеру доньки, сина по відношенню до своїх батьків розраховані в першу чергу на добровільне виконання. У випадках ухилення повнолітньої доньки, сина від виконання вказаних обов'язків, з врахуванням першочергового життєво важливого значення для непрацездатних батьків їх матеріального забезпечення, в законі визначений (передбачений) і примусовий порядок (здійснюваний в дві черги) забезпечення виконання донькою, сином матеріальних обов'язків перед батьками. Перша черга такого примусового забезпечення виконання донькою, сином своїх матеріальних обов'язків перед батьками включає встановлений статтею 205 СК України порядок визначення розміру аліментів на батьків і їх стягнення, а статтею 206 СК України – порядок стягнення з повнолітньої доньки, сина витрат на догляд та лікування батьків [2, с.80].

Другою такою чергою, метою якої є припинення злісного ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання непрацездатних батьків виступає/є передбачена національним законодавством кримінальна відповідальність за ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків.

Перед тим як приступити до аналізу встановлених законодавцем правових основ настання кримінальної відповідальності за правопорушення, яке розглядається і заходів правового реагування, які повинні наслідувати, звернемо увагу на специфіку ситуації, яка підлягає вирішенню у встановленому законом порядку. На відміну, наприклад, від таємного викрадення чужого майна,при здійсненні якого винний і потерпілий в більшості випадків до вчинення правопорушення навіть не були знайомі, в аналізованій ситуації кримінально-правові відносини виникають між самими близькими людьми, кровними родичами по прямій лінії - повнолітніми донькою, сином і непрацездатними батьками. При цьому загальні підстави призначення покарання чітко визначені в КК України (ст.65). Достатньо уваги законодавцем приділено обставинам, які

пом'якшують покарання (ст.66), а також тим обставинам, які обтяжують покарання (ст.67). Тим більше, що зазначене, тобто врахування закріпленних обставин, віднесено до компетенції суду і повинно бути основою для винесення справедливого вироку. В аналізуючій нами ситуації, з врахуванням її специфіки, рішенням суду повинна бути погашена гострота негативних відносин між сторонами, а рівно бути/послужити початком одужання/покращення цих відносин. Цьому повинні послужити закріплені в законі правові основи настання кримінальної відповідальності і призначення покарання за правопорушення, яке аналізується.

Кримінальна відповідальність за правопорушення, яке аналізується веде відлік своїх дій з дня набрання чинності КК України 1960 року, тобто з 01 квітня 1961 року. Як і багато інших статей кримінального законодавства, відповідна стаття за минулі роки була доповнена і змінена. Статтею 116 Кримінального кодексу (далі – КК) України 1960 року передбачалась відповідальність лише за простий склад правопорушення, який визначався як злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання непрацездатних батьків та карався виправними роботами на строк до одного року або громадською доганою [3, с.74-75]. Перш за все, звернемо увагу на деякі ускладнення, що виникали у засудженого в разі відбування ним такої міри покарання як виправні роботи. Відповідно ч.1 ст. 29 КК України 1960 року виправні роботи без позбавлення волі призначалися на строк від одного місяця до одного року і полягали, відповідно ч.2 цієї статті, у відрахуванні в доход держави із заробітньої плати засудженого в розмірі, який встановлювався вироком суда, але не більше 20 відсотків. Таким чином, виконання/відбування виправних робіт було ще одним відрахуванням із заробітньої плати винного, а, отже фактором, який негативно відображався на матеріальному стані його сім'ї. Не досить результативним в цьому плані було і оголошення винному громадської догани, оскільки вона, відповідно до ст. 33 КК України 1960 року, полягала в публічному вираженні судом догани винному з доведенням про це в необхідних випадках (але не завжди?!) до відома громадськості через пресу або іншим способом. Нема сумніву, в тому, що ефективність такої догани була б вищої, якби вона виносилася після громадського обговорення за місцем роботи або проживання винного.

За КК України, який набрав чинності з 1 вересня 2001 року, кримінальна відповідальність за правопорушення, яке аналізується передбачена ст.165, що структурно включає дві частини, тобто

кримінальна відповідальність встановлена і за кваліфікований склад правопорушення, яке аналізується. При цьому поняття простого складу діяння зосталася в редакції ст. 116 КК України 1960 року, тобто злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання непрацездатних батьків. Кваліфікованим діяння визнається при його вчиненні особою, раніше судимою за подібне кримінальне правопорушення. Таким чином¸ поняття простого і кваліфікованого складів протиправного діяння визначені досить чітко та якихось додаткових роз'яснень не потребують (чим пояснюється те, що за минулі роки вони не були змінені і доповнені). Покарання за здійснення діянь, які аналізуються, були визначені у вигляді: а) по ч.1ст. 165 КК – штрафу до пятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян або виправних робіт на строк до одного року; б) по ч.2 ст.165 КК України - виправних робіт на строк до двох років або обмеження волі на той самий строк [4, с.114]. Відносно/з приводу такої міри покарання як виправні роботи ми вже висловили свої заперечення, які у рівній мірі стосуються і штрафу. Можливо, що наша думка відносно такого виду покарання як обмеження волі здасться дивною, але ми гадаємо, що з врахуванням того рівня безробіття, який спостерігається в країні, таке покарання відноситься до числа прийнятних для осіб винних в ухиленні від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків перш за все тому що при цьому вони (винні особи) забезпечуються (забезпечені) роботою.

Метою внесених згодом змін і доповнень статті КК України, яка аналізується є удосконалення/підвищення ефективності мір кримінально-правового регулювання на факти ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків. Законом України від 03 березня 2005 року №2456-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» були змінені санкції за кримінальне правопорушення, яке аналізується. По ч.1. ст.165 КК України було передбачено покарання у вигляді громадських робіт на строк від вісімдесяти до ста двадцяти годин, або виправних робіт на строк до одного року, або обмеження волі на строк до двох років. По ч.2 ст.165 КК України покарання було визначено у вигляді громадських робіт від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправних робіт на строк до двох років або обмеженням волі на строк від двох до трьох років [5]. З врахуванням, висловлених нами заперечень проти шрафу і виправних робіт встановлених за здійснення кримінального правопорушення, яке аналізується, гадаємо що і призначення громадських робіт (у відповідності з ч.1 ст. 56 Кримінального кодексу України громадські роботи полягають у виконанні засудженим у

вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно-корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування) є неприйнятним по тих же причинах для цих осіб. Законом України від 15 квітня 2008 року №270- VI «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» в санкції ч.1 ст. 165 Кримінального кодексу України було відновлено раніше скасований вид покарання як штраф, але вже в розмірі від ста до двохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян, тобто число видів покарання, неприйнятних на нашу думку, для осіб, винних в ухиленні від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків було збільшено до трьох [6].

І, нарешті, Законом України від 23 серпня 2023 року № 3342- IX «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» перелік покарань, встановлених за ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків був доповнений таким видом покарання як пробаційний нагляд, який призначається по ч.1 ст.165 Кримінального кодексу України на строк до двох років і по ч. 2 ст.1675 Кримінального Кодексу – на строк від двох до трьох років. Відповідно ч.1. ст.59[1], якою Кримінальний кодекс України був доповнений тим самим Законом від 23 серпня 2023 року, покарання у виді пробаційного нагляду полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства [7]. Представляється, що об'єднання обов'язків, покладених судом на засудженого, із застосовуваними наглядними і соціально-виховними мірами, забезпечене належної організації, виступає першоосновою у виправленні і перевихованні осіб, винних в ухиленні від сплати засобів на утримання непрацездатних батьків.

Список використаних джерел:

8. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями, станом на на 2 січня 2021 р. – К.: Паливода А.В., 2021. – 72 с. – (Закони України).

9. Сімейний кодекс України. Кодекс України від 10 січня 2002 року №2947 – III. Офіційний текст зі змінами та доповненнями станом на 10 серпня 2020 року. –К.: Міністерство юстиції України, 2020.- 138 с.- (Кодекси України).

10. Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Постанови Пленуму Верховного Суду України із

загальних питань судової діяльності та в кримінальних справах/ Відп. ред. В.Т.Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2001. -800с.

11. Кримінальний кодекс України: Офіц. видання. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 400 с.

12. Закон України від 03 березня 2005 року №2456 - IV«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України»//Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005, №16, ст. 260).

13. Закон України від 15 квітня 2008 року № 270-VI «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності»//Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2008, №24, ст. 236) (Із змінами, внесеними згідно з Кодексом №4651- VI від 13.04.2012, ВВР, 2013 №9-10, № 11-12, №13 ст.88).

14. Закон України від 23 серпня 2023 року №3342- IX «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань»//Офіційний вісник України від 15.11.2023-2023 р. – 2023 р., №91, стор.15, стаття 5272.

Журавель Олена Олександрівна,
здобувач вищої освіти 3-го курсу навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Шаповал Леся Іванівна,** доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

В будь-якій розвинутій демократичній правовій державі права і свободи людини та громадянина є найвищою соціальною цінністю. У світі посадова особа, якій відведено повноваження щодо гарантування прав і свобод людини, стала відомою під назвою «омбудсмен» (швед. ombudsman).

Не виключенням стала Україна, адже у 1998 році був запроваджений інститут Омбудсмена після того, як 15 січня 1998 р. набрав чинності Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» і 14 квітня того ж року Верховна Рада України обрала першого в історії держави Уповноваженого з прав людини.

Згідно із ст. 101 Конституції України й відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» Уповноважений здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Участь Уповноваженого в цивільному процесі реалізується шляхом захисту прав громадян, порушених у результаті дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Між тим, у законодавстві відсутня чітка регламентація підстав і форм такої його участі, відсутні й фундаментальні наукові дослідження з цього питання [4, с. 55].

Процесуальне становище українського омбудсмена у цивільному процесі згідно із ст. 56 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) визначається як орган чи особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Відповідно до ч. 2 ст. 56 ЦПК Уповноважений Верховної Ради України з прав людини може особисто або через свого представника звертатися до суду з позовом (заявою), брати участь у розгляді справ за його позовними заявами (заявами), а також на будь-якій стадії розгляду вступати у справу, провадження в якій відкрито за позовами (заявами) інших осіб, подавати апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами, у тому числі у справі, провадження в якій відкрито за позовом (заявою) іншої особи. На підставі аналізу положень ЦПК процесуальні форми участі Уповноваженого в цивільному процесі слід класифікувати за інстанційним критерієм: 1) на рівні суду першої інстанції – звернення до суду з позовною заявою про захист прав, свобод та інтересів інших осіб, державних чи суспільних інтересів; 2) на рівні судів апеляційної чи касаційної інстанції – подання апеляційної чи касаційної скарги відповідно; 3) на рівні суду першої інстанції, який ухвалив судове рішення, або судів апеляційної чи касаційної інстанції, якими змінено або скасовано судове рішення, – заява про перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами.

Слід зазначити, що Уповноважений Верховної Ради України з прав людини може звернутися до суду на захист прав і свобод фізичної особи у всіх видах проваджень, пред’явивши до суду позов, або подавши заяву про видачу судового наказу або заяву в порядку окремого провадження [5, с. 708].

Уповноважений звертається до суду із заявою після виявлення ним самим порушень прав людини органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими і службовими

особами, а також юридичними та фізичними особами, або шляхом розгляду звернень громадян України, іноземців, осіб без громадянства або осіб, які діють в їхніх інтересах, згідно із Законами України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» та «Про звернення громадян».

Позовна заява українського Омбудсмена повинна відповідати вимогам, встановленим ст. 175 ЦПК, щодо форми та змісту, подаватися до суду з дотриманням правил підсудності та процесуального порядку звернення до суду.

Право і обов'язок звернення до суду з метою захисту прав, свобод та законних інтересів громадян чи держави виникає за наявності певних умов – підстав участі в цивільному процесі. Підставами участі Уповноваженого Верховної ради України з прав людини в цивільному судочинстві є як фактичні (наявність точних відомостей про порушення прав і свобод людини і громадянина), так і правові (передбачені вітчизняним законодавством юридичні факти, за наявності яких Уповноваженому законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб).

Пропоную деталізувати та з'ясувати зміст і нормативно-правове закріплення правових підстав. Право на звернення українського Омбудсмена до суду з метою захисту чужого інтересу передбачено ч. 2 ст. 4 ЦПК, де зазначено, що у випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах, а також ч. 2 ст. 56 ЦПК, зміст якої зазначено вище. Підставою реалізації відповідного права є неспроможність самої особи через фізичний стан, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність звернутися до суду із заявою про захист прав і свобод, що регламентовано п. 10 ст. 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».

Виходячи з аналізу норм цивільного процесуального законодавства, слід зазначити, що в разі пред'явлення позову в інтересах іншої особи Уповноважений зобов'язаний обґрунтувати суду у відповідній заяві неможливість такої особи самостійно здійснювати захист своїх інтересів, що закріплено в ч. 5 ст. 175 ЦПК. Обґрунтування Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини відбувається у формі надання суду необхідних документів – оригіналів або належним чином засвідчених копій, що підтверджують фізичний стан особи, недосягнення нею повноліття, похилий вік особи, недієздатність або обмежену дієздатність, що перешкоджають самостійному захисту особи в суді. На сьогодні перелік зазначених

документів у чинному законодавстві не регламентовано, що зумовлює орієнтуватися лише на положення ст. 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».

Після отримання й дослідження наданих заявником документів Уповноваженим приймається рішення щодо звернення до суду в інтересах заявника [4, с. 58].

Згідно із загальною нормою ЦПК, а саме ч. 3 ст. 2 ЦПК, усі учасники судового процесу є рівними перед законом та судом. Така засада цивільного судочинства поширюється й на Уповноваженого Верховної ради України з прав людини, проте слід визнати, що національним законодавством не передбачено жодних процесуальних та матеріальних підстав, коли Уповноважений не може брати участі в цивільному процесі або повинен бути замінений іншим представником українського Омбудсмена, а саме у випадках родинних стосунків, службово-підвідомчих, морально-етичних тощо [6, с. 42].

Український Омбудсмен наділений повноваженнями та компетенцією подібно до більшості Омбудсменів світу. Безумовно, Уповноважений з моменту звернення до суду з позовною заявою про захист прав, свобод та інтересів іншої особи наділяється обсягом процесуальних прав та обов'язків особи, в інтересах якої він діє (окрім права укладати мирову угоду). Розпорядче право на укладення мирової угоди не належить до повноважень українського Омбудсмена, оскільки останній не є суб'єктом спірних правовідносин сторін [7, с. 28].

Окрім зазначених процесуальних прав та обов'язків, Уповноважений Верховної ради України з прав людини наділений спеціальними правами та обов'язками, передбаченими для органів та осіб, які звернулися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах. Одним із таких спеціальних прав, передбачених ст. 57 ЦПК, є право ознайомлюватися з матеріалами справи в суді та отримувати з них копії з метою вирішення питання щодо наявності підстав для ініціювання перегляду судових рішень у справі, розглянутій без участі Уповноваженого, вступу у справу за позовом (заявою) іншої особи.

Український Омбудсмен також наділений широким комплексом особливих прав та обов'язків, що мають своє відображення у Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». Карпінська О. Б. класифікувала повноваження у правозахисній сфері Уповноваженого на організаційно-адміністративні, організаційно-правові та організаційно-соціальні [8, с. 83].

Важливим є те, що відповідно до ст. 4 Закону повноваження українського Омбудсмена у разі закінчення строку повноважень

Верховної Ради України або її розпуску (саморозпуску) не можуть бути ані обмежені, ані припинені. Аналогічно повноваження Уповноваженого не можуть бути припинені чи обмежені з моменту введення воєнного або надзвичайного стану в Україні чи в окремих її місцевостях. Така регламентація повноважень Уповноваженого є гарантією незалежності інституту як від усіх гілок державної влади, так і від особливих правових режимів, що встановлюються в державі.

Отже, з аналізу змісту норм ЦПК України та Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» випливає, що існують такі процесуальні форми участі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в судовому процесі як звернення до суду першої інстанції з позовною заявою про захист прав, свобод та інтересів інших осіб, державних чи суспільних інтересів, подання апеляційної чи касаційної скарги, а також заява про перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами. Не слід також виключати як процесуальну форму позови, заяви, клопотання (подання) інших осіб (заяви, не подані безпосередньо Уповноваженим з прав людини), за якими відкрито провадження й на будь-якій стадії їх судового розгляду Омбудсменом виявлено порушення прав людини та громадянина. У результаті аналізу національного законодавства щодо підстав участі Уповноваженого в цивільному судочинстві можна зробити висновок, що на рівні кодифікованого нормативно-правового акту закріплено лише право Уповноваженого на звернення до суду в інтересах інших осіб і не деталізовано підстави його реалізації. Також чинне законодавство не визначає підстави, коли Уповноважений не може брати участі в цивільному процесі, що є порушенням засади рівності учасників судового процесу, та перелік документів, що підтверджували б неспроможність особи самостійно захистити свої права й свободи. Український Омбудсмен наділений досить широким комплексом як загальних, так і спеціальних процесуальних прав та обов'язків, але разом з тим чинним законодавством не виокремлено права та обов'язки саме під час участі в цивільному судочинстві, що потребує особливої уваги законодавця. Чітко визначене коло повноважень, зокрема на стадії доказування в цивільному процесі, запобігатиме обмеженню судом ініціативи Уповноваженого щодо захисту прав людини і громадянина.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України: від 18 березня 2004 року. №1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 05.03.2024).

2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 05.03.2024).

3. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 05.03.2024).

4. Тимошевська І. П. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини як учасник судового процесу. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 54–59.

5. Колосова О. О. Роль Уповноваженого Верховної Ради з прав людини як учасника цивільного судочинства. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) / відп. за вип. В.М. Дрьомін ; НУ "ОЮА". Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 2. С. 707-709.

6. Мельник Я. Я. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини як особливий суб'єкт режиму цивільної процесуальної безпеки. *Jurnalul juridic national: teorie úi practică*. 2015. № 1 (17). С. 41–45.

7. Дрогозюк К. Б. Повноваження омбудсмена в доказуванні у цивільному процесі України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 16. Т. 2. С. 26–30.

8. Карпінська О. Б. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини як суб'єкт правозахисної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Випуск 31. Том 1. С. 82–86.

Пендюра Софія Максимівна,
курсант 301 н.г. навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Бакутін Євген Іванович,** кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри тактичної підготовки навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ

ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Незважаючи на постійне залучення особового складу Національної поліції до виконання завдань територіальної оборони, забезпечення та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, зокрема документування воєнних злочинів, протидії діяльності диверсійно-розвідувальних груп, несення служби на блокпостах, реагування на заяви і повідомлення в умовах війни, участі в евакуаційних заходах та заходах з розмінування деокупованих територій, забезпечення кібероборони держави тощо, органами та підрозділами поліції – безпекова ситуація в державі утримувалася на належному рівні [4].

Від початку повномасштабного вторгнення пройшло вже немало часу, та досі виникає питання щодо кола обов'язків та повноважень правоохоронних органів в умовах воєнного стану. Серед кола проблем, що виникають в суспільстві з початком війни є рівень злочинності. Саме з даними питаннями працюють правоохоронні органи. І мова тут йде не лише про окуповані території, а й про всю територію України. Ризик підвищення ступеня суспільної небезпечної поведінки громадян виникає внаслідок дії декількох факторів: соціально-економічних (втрата житла, роботи, інфляція), психологічних (психіатричні проблеми військових через стресові умови та фізичні травми, тривожність мирного населення, психологічні переживання та труднощі з адаптацією переселенців та біженців) [1].

З введенням в Україні воєнного стану були внесені відповідні зміни до Закону України «Про Національну поліцію» [2], а саме на час воєнного стану, правоохоронним органам розширили наступні повноваження:

1) за письмовим запитом в установленому законом порядку органи поліції безоплатно одержують від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб державної форми власності інформацію, необхідну для виконання своїх завдань та повноважень, у тому числі стосовно військовополонених (ч. 36, ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»);

2) здійснювати конвоювання осіб, затриманих за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, узятих під варту, обвинувачених або засуджених до позбавлення волі, а також їх охорону у залі суду(ч. 37, ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»);

3) поліція може утримувати в ізоляторах тимчасового тримання осіб, затриманих за вчинення кримінальних або адміністративних правопорушень, осіб, стосовно яких як запобіжний захід застосовано тримання під вартою, осіб, підданих адміністративному арешту, а також обвинувачених і засуджених (ч. 38, ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»);

4) у межах визначеної законодавством компетенції здійснюють розмінування, що має оперативний характер, у частині виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів, щодо яких є підстави вважати, що вони є предметами, знаряддями чи засобами вчинення адміністративних або кримінальних правопорушень (ч. 39, ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»);

5) організовують роботу з надання, позбавлення та підтвердження допуску поліцейських до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт (ч. 40, ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»);

6) здійснюють техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події, в тому числі пов’язаної з пожежами, та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення підозрілих вибухонебезпечних предметів, загрозу вибуху (ч. 41, ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»).

Органи Національної поліції під час дії режиму воєнного стану захищають національні інтереси (забезпечення конституційних прав і свобод громадян, участь у забезпеченні соціальної стабільності суспільства, екологічної безпеки, захисті суспільства від тероризму) з протидії воєнним загрозам[3].

З вищезазначеного можна дійти висновку, що на правоохоронні органи покладаються багато повноважень в умовах воєнного стану, які підвищують рівень розкриття злочинності та запобігання можливим випадкам вчинення злочину.

Список використаних джерел

1. Лисько Т.Д., Левченко А.С. Компетенція правоохоронних органів під час дії правового режиму воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2023. № 2. С. 121–125.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р.

3. Муляр Г.В. Діяльність органів Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2023. № 61. С. 130–133.

4. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2023 році URL: www.npprod/sites/1/Docs/Dialnist/Richni_zvity/zvit_NPU_2023.pdf.

5. Про основи національного спротиву: Закон України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 41, ст.339) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text.

Бурнос Олена Олександрівна,
аспірант науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ

ЦИФРОВІ ДЖЕРЕЛА ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

У контексті дослідження особливостей початкового етапу розслідування воєнних злочинів важливого значення набуває аналіз джерел інформації про вчинення таких кримінальних правопорушень, що в подальшому слугуватимуть основою для формування доказової бази даних проваджень.

О. М. Дуфенюк виокремлює чотири основні групи джерел значущої інформації про воєнні злочини: особистісні джерела (показання свідків, потерпілих, підозрюваних (полонених) про обставини події); речові джерела (матеріальна обстановка, місця руйнувань, залишена техніка, речі, зброя, боєприпаси, вибухонебезпечні об’єкти, які не детонували, фрагменти боєприпасів, трупи з ознаками насильницької смерті; сліди біологічного походження у випадках катувань, зґвалтувань; матеріали та речовини (ґрунти, вода тощо), що засвідчують факти застосування забороненої зброї, факти забруднення екосистеми небезпечними речовинами тощо); цифрові джерела (матеріали фото-, відеофіксації подій, дані електронних, комп’ютерних та телекомунікаційних мереж, дані геолокації засобів, оснащених GPS-маяками, дані з відкритих джерел цифрової інформації і т. д.); документальні джерела (протоколи,

розпорядження, накази, розпорядження, плани проведення військових операцій, замовлення на постачання, особисті документи комбатантів, фінансові документи тощо) [1, с. 372].

Необхідно зауважити, що наразі особливого значення набувають цифрові джерела інформації. Дійсно, у воєнних реаліях, коли проблема збирання доказів постала вкрай гостро, центральне місце у формуванні доказової бази, зокрема і у досліджуваних провадженнях, посіли цифрові технології та технології штучного інтелекту (ШІ).

Вчені відзначають, що застосування технологій ШІ може бути корисним для ефективного розслідування воєнних злочинів в Україні та у зборі доказів їх вчинення. Такі сучасні технології можуть допомогти встановити винних і притягти їх до відповідальності. Основними напрямками, в яких може бути використані технології ШІ, виокремлюють наступні:

1) аналіз супутникових знімків та геолокаційних міток. Інструменти ШІ можуть допомагати аналізувати великі обсяги супутникових знімків для виявлення змін у ландшафті, зокрема будівель, доріг, об'єктів інфраструктури, які можуть бути пов'язані з воєнними злочинами. Вони можуть також допомогти в ідентифікації місць, де можуть бути поховані тіла жертв воєнних злочинів;

2) аналіз відео- та фотоматеріалів. Застосування технологій ШІ можуть бути використані для аналізу великого обсягу відео- та фотоматеріалів, які були зняті на місці воєнних злочинів. Такі технології можуть допомогти в ідентифікації потерпілих та свідків, а також встановити, чи були зображені деякі об'єкти, які можуть мати важливість для розслідування; можуть ідентифікувати воєнних злочинців;

3) обробка аудіоматеріалів. ШІ може допомогти в обробці аудіоматеріалів, наприклад, записів телефонних розмов, які можуть мати важливість для розслідування воєнних злочинів. Застосування таких технологій може допомогти в ідентифікації голосів та визначенні місць, де були здійснені розмови;

4) аналіз соціальних мереж. Технології ШІ можуть допомогти в аналізі соціальних мереж для виявлення зв'язків між підозрюваними та іншими особами, які можуть бути пов'язані з воєнними злочинами. Він може також допомогти в ідентифікації осіб, які можуть бути свідками воєнних злочинів або мати інформацію про них;

5) аналіз даних з медичних закладів. Інструменти цифрової криміналістики і ШІ можуть допомогти в ідентифікації тіл жертв воєнних злочинів, встановленні причини смерті, ідентифікації

військовополонених, військових злочинців та їх пошук за даними про хворобу та відомостями про їх ідентифікаційні ознаки, які допомагають встановленню конкретної особи;

6) розпізнавання облич. Технології ШІ можуть бути використані для розпізнавання облич на фото та відео з місць вчинення воєнних злочинів. Це може допомогти в ідентифікації підозрюваних, причетних до вчинення таких злочинів, та встановленню свідків, які можуть повідомити важливу інформацію про розслідувану подію воєнного злочину;

7) використання безпілотних літальних апаратів (квадрокоптерів). Враховуючи специфіку місця події таких злочинів, застосування квадрокоптерів для аерофото-відеозйомки у небезпечних або важкодоступних місцях, на великих площах території, стає сучасним технічним засобом фіксації слідів злочинної діяльності;

8) аналіз текстової інформації. ШІ може бути використаний для аналізу текстової інформації, наприклад, повідомлень в соціальних мережах та інших джерелах, що можуть бути пов'язані з воєнними злочинами. Він може допомогти в ідентифікації підозрюваних та свідків, а також встановленні криміналістично значущої інформації про воєнні злочини, які розслідуються [2, с. 34–35].

Докладний перелік джерел отримання доказової інформації про воєнні злочини пропонується у посібнику, підготовленому фахівцями НАВС. У виданні, зокрема, розглядаються наступні джерела:

– запити (ГШ ЗСУ, оперативно-тактичному угрупованню (командуванню) ЗСУ, командуванню Повітряних сил ЗСУ, штабу ООС, ГУР МОУ, СБУ, СЗРУ, ДПСУ, НГУ) щодо відомостей про: персональні дані осіб, які входять до підрозділів збройних сил та інших військових формувань рф; підрозділи збройних сил та інших військових формувань рф, які перебували на певній місцевості під час бойових дій; інформації щодо полонених ЗС та інших військових формувань рф; інформації щодо полонених військовослужбовців ЗСУ та інших осіб, які беруть участь у протидії збройній агресії рф, а також цивільних осіб, яких незаконно утримують тощо;

– тематичні телеграм-боти, а також мобільні додатки **(**STOP Russian War (@stop_russian_war_bot, Народний месник (@ukraine_avanger_bot, єВорог (@evorog_bot, Знайти зрадника (@Traitor_Search_bot, мобільний додаток BACHU та ін.*)*;

– підсистеми інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» (ІПНП), зокрема інформаційні підсистеми «АРМ 102», «Єдиний облік», «Особа», «Гарпун», «Воєнний злочинець» та ін.;

– вивчення відкритих джерел (OSINT), завдяки яким є можливість знаходити фотозображення осіб, причетних до злочинної діяльності, для подальшого їх впізнання очевидцями, встановлювати власників абонентських номерів мобільного зв'язку, які були зафіксовані на певних територіях, виявляти фото- та відеодокази протиправної діяльності, встановлювати повні анкетні відомості особи, якій повідомляють про підозру [3, с. 189–193].

На сьогодні в Україні та в інших країнах функціонують декілька платформ для фіксації злочинів, скоєних російськими військовими в Україні. Зокрема, база даних «Книга катів українського народу», інформаційний ресурс Української Гельсінської Спілки з прав людини, база даних «T4P (Трибунал для Путіна)», створена Офісом Генерального прокурора України спільно з компанією «IT Defends», національна платформа WarCrimes.gov.ua, аналітична база даних «Воєнні злочинці рф», створена Агентством Європейського Союзу з питань судового співробітництва (Євроюстом), міжнародна централізована база доказів міжнародних злочинів (CICED) та ін. Для захисту та представництва України в Європейському суді з прав людини та Міжнародному суді ООН функціонує міжурядова платформа для збирання та аналізу інформації про порушення прав людини військовими рф. Однак варто пам'ятати, що накопичена в базах даних цифрова інформація не завжди може використовуватися в кримінальному провадженні як доказ навіть у випадках, коли в ній зафіксований факт вчинення злочину [4, с. 34].

Найбільш поширеним та втім не менш важливим джерелом інформації про досліджувані злочини є дані з мобільних телефонів. Однак, слід враховувати, що така інформація може бути включена до доказової бази лише за умови її виявлення, вилучення, дослідження і процесуального закріплення відповідно до встановлених законодавством вимог. Для якісного виконання цих завдань залучаються спеціалісти в IT-сфері, які за допомогою сучасних портативних апаратно-програмних комплексів «Cellebrite UFED Touch 2 Ultimate» та «Cellebrite UFED 4 PC PhysicalAnalyzer» виявляють, декодують і аналізують цифрові дані, отримані з мобільних телефонів. Зокрема, такі комплекси дозволяють: вилучати дані без введення графічного ключа, паролю чи PIN-коду з пристроїв Android, Apple та ін.; відновлювати раніше видалену інформацію; дешифрувати зашифровану базу даних історії WhatsApp; вилучати дані додатків, паролі, миттєві повідомлення (зокрема, з месенджерівViber, WhatsApp та Telegram), контакти, SMS-повідомлення, електронні листи, аудіо- та відеофайли, журнали викликів, інформацію про місцезнаходження

телефону та маршрут пересування його власника шляхом аналізу історії використання точок доступу до Wi-Fi-мереж, тощо [5, с. 71]. Аби дослідити цю інформацію і трансформувати її в процесуальні джерела доказів необхідно залучати судового експерта відповідно до ч. 1 ст. 243 КПК України.

Таким чином, для забезпечення ефективного розслідування воєнних злочинів в умовах сучасного технологічного середовища виняткового значення набуває використання здобутків так званої цифрової криміналістики, предметом якої є розроблення та застосування інноваційних засобів, прийомів і методів, що уможливлюють ефективний збір, дослідження, використання під час досудового розслідування й судового розгляду цифрових доказів.

Список використаних джерел

1. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369–374.

2. Матуєлене С., Шевчук В., Балтрунене Ю. Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: вітчизняний та європейський досвід. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2022. Вип. 4 (29). С. 12–46. URL: https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/
view/547/617

3. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. В. В. Чернєя, М. С. Цуцкірідзе, А. А. Вознюка. Київ : Норма права, 2023. 326 с.

4. Авдєєва Г. К. Проблеми визначення достовірності цифрових доказів у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка.* № 1. 2024. С. 33–48. DOI: https://doi.org/10.33766/2786-9156.105.33-48.

5. Кобець М. В. Апаратно-програмний комплекс «CellebriteUfed» як засіб отримання інформації з мобільних терміналів. Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2023 р.) / редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 70–73.

Ганелін Володимир Борисович,
аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

СПОСІБ РОЗКРАДАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ: НАУКОВО-ОГЛЯДОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження способу вчинення злочину як елементу криміналістичної характеристики є надзвичайно важливим для процесу розслідування кримінального правопорушення. Саме він допомагає практичним працівникам побудувати і висунути версії, спланувати процес розслідування, та загалом має вагоме значення для виявлення особливостей тактики провадження слідчих (розшукових) дій і цілісної системи профілактичних заходів щодо визначеної категорії кримінальних правопорушень.

Розкрадання бюджетних коштів, особливо у сфері місцевого самоврядування, є суспільно небезпечними діяннями «особливої складності». Зокрема, окрім наявності самого факту розкрадання, їх вчинення гальмує економічний розвиток країни, що негативно впливає на добробут та рівень життя населення. Такі злочинні діяння не лише спричиняють значні втрати бюджету, а й, компрометуючи систему державних та публічних закупівель, завдають серйозної шкоди державі в цілому та її іміджу на світовій арені.

Наявних на сьогодні методичних розробок з розслідування кримінальних правопорушень, що пов’язані з незаконним заволодінням майном, учинених службовими особами, не є достатньо для ефективного розслідування зазначених протиправних діянь. Найбільш важливими пошуковими ознаками кримінальних правопорушень, що вчиняються в бюджетній сфері, І. Писарчук та Л. Гула відносять: стан, структуру та динаміку зазначених злочинів; спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину; місце вчинення; об’єкт злочинного зазіхання; ознаки особистості злочинця; причини та умови, що сприяють вчиненню таких злочинів [1]. При цьому науковці наголошують, що основне значення в структурі криміналістичної характеристики має дослідження особи злочинця та способів вчинення злочинів [1]. Не заперечуючи означений факт, констатуємо необхідність криміналістичного аналізу способів вчинення розкрадання бюджетних коштів, які ми і розглянемо у нашому дослідженні.

Механізм вчинення викрадень у бюджетній сфері зумовлюється об'єктивною можливістю здійснення певних дій з бюджетними коштами [2, с. 155]. Г. Матусовський зазначив, що можливість вчинення економічного злочину певною особою зумовлюється її службовим становищем, доступом до коштів, наявністю повноважень щодо управління ними, «володіння ситуацією» у практиці правового регулювання економічних процесів [3, с. 67].

Особливості правового регулювання бюджетної сфери засвідчують обмежене коло осіб, які можуть бути суб'єктами викрадення бюджетних коштів. До таких категорій належать посадові особи, які тією або іншою мірою пов'язані з виконанням програм і заходів, які проводяться за рахунок бюджетних коштів і є розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів. Бюджетним законодавством прямо передбачена структура розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, яких держава наділила повноваженнями щодо розпорядження та (або) використання бюджетних коштів [2, с. 155].

Розкрадання шляхом зловживання владними повноваженнями характеризується тим, що існує різноманітна кількість способів його вчинення. Правопорушники використовують об'єктивно існуючі обставини, які пов'язані зокрема з характером та видом діяльності організації, особливостями сировинного постачання на підприємства, матеріальних активів, системою та можливостями документообігу, доставкою виробленої продукції споживачам, системами обліку, управління та захисту всередині організацій тощо.

В.П. Корж, на підставі аналізу злочинної діяльності в сфері економіки, дійшов висновку, що спосіб економічного злочину складається з таких компонентів: способу створення резерву; способу вилучення (заволодіння) майна; способу приховування слідів злочину; способу збуту майна [1, с. 106–107].

Сучасними типовими способами вчинення розкрадання є: безпосереднє привласнення або розтрата грошових коштів та матеріальних цінностей з попереднім створенням надлишків; розкрадання шляхом підробки документів та з використанням комп'ютерної техніки; незаконні виплати (за невиконані роботи, премій та ін.); виготовлення та збут неврахованої продукції; списання нібито зіпсованих матеріалів та ін. [4]. Також одним із способів розкрадання бюджетних коштів є складання договорів з комерційними структурами та фіктивних актів, у які вносяться завідомо неправдиві відомості стосовно об'єму виконаних робіт та використаних матеріалів [5, с. 16].

Розкрадання бюджетних коштів з використанням своїх службових повноважень досить часто вчиняється під час проведення конкурсних (тендерних) торгів. Зокрема, злочинні діяння вчиняються шляхом: закупівлі товарів, робіт або послуг за завищеними цінами; закупівлі непридатного до використання або експлуатації устаткування, товарно-матеріальних цінностей; оплати фактично не виконаних робіт або послуг (підписання фіктивних актів); здійснення держаної закупівлі без проведення процедур, передбачених законодавством (наприклад, якщо сума договору перевищує встановлену законодавством межу) тощо; витрати бюджетних коштів на придбання товарів, робіт або послуг в обсягах, які перевищують встановлені граничні суми витрат [6, с. 27].

Способи розкрадання бюджетних коштів залежно від структури також можуть розподілятись на: а) прості (дії по вилученню майна, які вчиняються без попередньої підготовки, формування запасів та приховування діяння); б) складні (поєднують дії по створенню неврахованих залишків, їх видалення шляхом вивезення за межі законного місця зберігання, із приховуванням самого способу вчинення діяння, так і його наслідки).

Аналіз кримінальних проваджень у кримінальних правопорушеннях зазначеної категорії засвідчує, що способи їх підготовки, вчинення і приховування досить різноманітні. У той же час вони коригуються під впливом певних факторів (зміни в системі обліку, звітності, технології виробництва, постачання і маркетингу, норми амортизації витрат і т.д.), але з певною стабільністю). Зазначені чинники вимагають раціоналізації знань про способи розкрадання бюджетних коштів задля вироблення найбільш прийнятних систем типових версій щодо їх застосування злочинцями у відповідних кримінальних ситуаціях.

Отже, вивчення криміналістичної характеристики способів підготовки, здійснення та приховування розкрадань бюджетних коштів має практичну значущість для органів розслідування, оскільки саме спосіб обумовлює вибір знарядь та засобів здійснення означеного протиправного діяння, складає типову слову картину конкретної ситуації розкрадання, дозволяє зафіксувати наявність в особи, яка вчинила правопорушення, визначені професійні знання та навички, а також визначити причини та умови, що вплинули на його вчинення шляхом відстеження закономірностей кожної конкретної ситуації.

Список використаних джерел

1. Корж В.П. Расследование организованной преступной деятельности в сфере экономики: руководство для следователей: учеб.-метод. пособие. Харьков : Кроссроуд, 2011. 304 с.
2. Мудрецька Г. Криміналістична характеристика осіб, які вчиняють викрадення бюджетних коштів. Підприємництво, господарство і право. 2010. № 2. С. 155–157.
3. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Х., 1999. 480 с.
4. Приходько А.А. Методика розслідування привласнення, розтрати або заволодіння майном. URL: https://prikhodko.com.ua/my-i-zmi/my-i-zmi/stattya/metodyka-rozsliduvannya-pryvlasnennya-roztraty-abo-zavolodinnya-majnom/.
5. Порядок і особливості документування та досудового розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері / Укладачі: В.В. Дараган, В.В. Єфімов, С.В. Северин, А.Г. Шиян. – Дніпро: ДДУВС, 2016. – 39 с.
6. Виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із зміною ціни при проведенні державних закупівель: навч. посібник / О. В. Авраменко, І. Б. Висоцька, М. Ю. Ковальська, О. З. Мармура, О. Ф. Пасєка. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 104 с.

Голубокий Тарас Сергійович,
аспірант аспірантури і докторантури
Національної академії Служби
безпеки України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ОБОРОННИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Збройна агресія рф проти України змусила нашу державу протистояти чималій кількості нових викликів та загроз. Важлива роль в цьому належить системі сектору безпеки і оборони, на який випала чи не найбільша відповідальність за організацію рішучої відсічі ворогу, збереження територіальної цілісності та суверенітету країни. Необхідно зазначити, що оборонні закупівлі є невіддільною складовою частиною забезпечення сфери національної безпеки України. На період дії воєнного стану підвищується значущість належного забезпечення процесів оборонних закупівель, оскільки державні витрати на оборону є пріоритетними і нині зросли до 50% від усіх бюджетних видатків. Як правильно зазначають вітчизняні науковці, це не зменшує потреби дотримуватися загальних принципів проведення публічних закупівель: відкритості та прозорості, максимальної економії, ефективності, недискримінації учасників та конкурентності.

Натомість варто враховувати фізичні, економічні й інформаційні безпекові вимоги, а саме: дотримання захищеності замовників від воєнних загроз; забезпечення спрощення проведення публічних закупівель за рахунок скорочення строків їх проведення та спрощення вимог до учасників процедури (зменшення кількості документів, потрібних замовнику від учасників процедури закупівлі); приховування чутливої інформації; результативність процесу закупівель й ефективність використання коштів, насамперед через залучення до тендерів вітчизняних підприємців і забезпечення розвитку внутрішнього ринку; стійкості й обороноздатності [1]. Вказують і на те, що суттєва доля злочинів у сфері оборонних закупівель носить корупційний характер і пов'язана із злочинними діями посадових осіб органів влади й керівників державних установ, до повноважень яких входить організація проведення закупівель та контроль за виконання умов контрактів. Значні фінансові ресурси, які спрямовані державою на задоволення потреб в сфері оборонних закупівель, роблять цю галузь економічних відносин такою, яка піддається кримінальним посяганням. До числа протиправних все частіше відносяться дії, спрямовані на отримання доходів, які є незаконними, приховування від держави прибутку, недоплату податків, нецільове використання бюджетних коштів з усіх рівнів бюджетної системи України, у тому числі й за різними видами угод та ін.

Невід'ємною умовою здійснення дослідження механізму вчинення злочинів у сфері оборонних закупівель й розробки комплексу рекомендацій, що здатні на суттєвий внесок у вирішення даної проблеми, є систематизація названої групи діянь у межах їх криміналістичної класифікації. Злочинами, що є характерними для сфери реалізації оборонних закупівель, стають зазвичай шахрайство (ст. 190 КК) та розтрата (ст. 191 КК). Проте вітчизняна правозастосовна практика вказує на те, що до вже більш звичних статей КК України, які інкримінують учасникам публічних закупівель, додаються більш специфічні – ст. 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» та ст. 114-1 «Перешкоджання законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань» [2]. Систематизація злочинних діянь в межах зазначеної групи дає можливість виявити загальні та специфічні закономірності, притаманні механізму злочинної діяльності, визначити типові способи їх вчинення, що детермінують формування специфічної слідової картини

в межах певних просторово-часових умов і під впливом інших характерних для цих кримінальних правопорушень факторів.

Правоохоронні органи під час виявлення й розслідування злочинів у сфері оборонних закупівель стикаються з низкою проблемних питань, які зумовлені специфікою даної сфери та особливостями механізму вчинення злочинів. Потребують розроблення питання оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері оборонних закупівель, зокрема такі: особливості організації оперативного обслуговування підрозділами ДКЗНД СБ України сфери оборонних закупівель; оперативно-розшукове виявлення злочинів, вчинених у зазначеній сфері та процес їх документування; організація взаємодії оперативних підрозділів зі слідчим, контролюючими органами; нейтралізація протидії підозрюваних процесу досудового розслідування злочинів у сфері оборонних закупівель за наявності корумпованих зв'язків тощо.

Якість розслідування таких злочинів перебуває у прямій залежності від рівня його криміналістичного забезпечення, у тому числі й від наявності науково-обгрунтованих рекомендацій щодо організаційних основ їх виявлення, тактики проведення конкретних слідчих та негласних слідчих дій, використання спеціальних знань, підготовки й проведення судово-експертних досліджень тощо. А оскільки такі злочини є неочевидними, для виявлення їх ознак та отримання доказів потрібні спеціальні прийоми і методи економічного та правового дослідження.

Розробка будь-якої окремої методики з розслідування злочинів спирається на конкретний масив інформації, виокремленої із загальної маси шляхом узагальнення й аналізу за спеціально розробленою системою. Це слід вважати виправданим і логічним. У криміналістиці описування цього базису являє собою таку наукову криміналістичну категорію як криміналістична характеристика певного виду злочинів. Необхідно зазначити, що правове регулювання оборонних закупівель є важливим елементом криміналістичної характеристики, оскільки положення чинного законодавства відіграють роль зовнішньої обстановки (умов) вчинення злочинів. Орієнтуючись на нього, злочинці обирають способи підготовки, вчинення та приховування слідів своїх злочинних дій. Законом України «Про публічні закупівлі» визначено правові й економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави, територіальних громад та об'єднаних територіальних громад [3]. На період дії правового режиму воєнного стану процедури реалізації оборонних закупівель визначає Постанова Кабінету Міністрів України №1275.

Нею встановлено порядок та умови здійснення оборонних закупівель для державних замовників у сфері оборони, служб державного замовника, а також військових частин, організацій (установ, закладів), що уповноважуються рішенням державного замовника у сфері оборони на здійснення закупівель та укладення державних контрактів (договорів), із забезпеченням захищеності державних замовників від воєнних загроз на період дії правового режиму воєнного стану [4].

Специфіка цієї категорії злочинів детермінує тривалість розслідування зумовлену в значній мірі великим обсягом матеріалів, необхідних для дослідження, детальним відтворенням механізму вчинення злочину, у тому числі всього ланцюга руху грошей; зіставлення фактичних дій посадової особи (представника замовника) його нормативній моделі, отриманням інформації із контролюючих державних органів, перевіркою усього ланцюга контрагентів, тривалістю проведення судових експертиз і експертних досліджень. За умов дефіциту вихідної інформації правильна криміналістична характеристика механізму злочину дасть змогу слідчому оцінити слідчу ситуацію, висунути версії, намітити необхідні слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії їх перевірки, визначити загальний напрям розслідування злочинів зазначеної категорії. Окремим питанням, яке потребує своєї наукової розробки є встановлення обставин, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері оборонних закупівель. Протидія кримінальним правопорушенням у сфері оборонних закупівель має свої складності та потребує використання спеціальних знань, а саме використання допомоги фахівців в галузі економічних досліджень в процесі проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Неабияку роль у протидії кримінальним правопорушенням у сфері оборонних закупівель відіграють судово-економічні експертизи, оскільки висновок експерта є одним із джерел доказів.

Список використаних джерел

1. Гулак О.В., Артеменко О.В., Світлічний О.П. Правовий механізм публічних закупівель в оборонній сфері України. *Академічні візії*. Вип. 17/2023. DOI: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7739425.

2. Кримінальна відповідальність замовників в оборонних закупівлях. URL: https://pravo.ua/kryminalna-vidpovidalnist-zamovnykiv-v-oboronnykh-zakupivliakh/.

3. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 року № 922-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text.

4. Про затвердження особливостей здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 1275 від 11.11.2022 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-osoblivostej-zdijsnennya-oboro-a1275.

Горюшкіна Анастасія Ігорівна,
здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Комаринська Юлія Борисівна,** професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ТАКТИКА СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

Розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України має ряд специфічних особливостей, що впливають на тактику проведення слідчих (розшукових) дій, серед яких є слідчий експеримент. У правоохоронній практиці проведення слідчого експерименту має важливе значення, а тому потребує ретельного дослідження з метою всебічного використання всіх пізнавальних можливостей даної процесуальної дії у кримінальному провадженні.

Слідчий експеримент – це необхідний, часто незамінний спосіб перевірки й отримання нових доказів. Також при здійсненні пізнавальної діяльності особливу роль відіграє слідчий експеримент як один із різновидів слідчих (розшукових) дій. Це в першу чергу дозволяє слідчому або оперативному працівнику розширити свій арсенал процесуальних засобів щодо збирання доказів у кримінальному провадженні [1, с. 149]. Більше того, перевірка слідчим показань на місці подій акцентує увагу на показах конкретної особи, а слідчий експеримент спрямований на відтворення і перевірку можливості чи неможливості тої чи іншої події в цілому, тому останню слідчу (розшукову) дію розберемо детальніше.

Слідчий експеримент проводиться з метою:

1) перевірки показань на місці свідків та підозрюваних. Сутність перевірки показань на місці полягає у тому, що особі, яка була раніше допитана, пропонується вказати місце вчинення незаконного

переправлення осіб через державний кордон або його спроби, а також розповісти про таку подію, демонструючи свої дії чи дії інших осіб. Як правило ця слідча (розшукова) дія проводиться у місцях затримання груп незаконних мігрантів, місцях їх посадки та висадки із транспортних засобів, місцях їх відсиджування та готування до незаконного перетину державного кордону. Досить часто дану слідчу (розшукову) дію проводять із складом прикордонного наряду, який затримував групу незаконних мігрантів з переправниками;

2) встановлення можливості вчинення певних дій за конкретних умов [2, с. 45]. Під час проведення такого експерименту перевіряється можливість вчинення такої дії взагалі (наприклад, перепливати річку Тиса вночі). До речі, перевірка таких дій не потребує безпосередньої участі підозрюваного, оскільки в даному випадку перевіряється або версія, або окрема обставина. Також може перевірятися можливість вчинення певних дій конкретною особою. Так, під час досудового розслідування підозрюваний заявив, що після надання інформації іншій особі з приводу незаконного перетину державного кордону, остання обірвала зв'язок та сама намагалась перетнути кордон з Угорщиною через гори та ліси. Під час проведення експерименту із залученням асистентів для проходження подібного маршруту, було з'ясовано, що дану дію, лише порадам, самотужки не пройти. Це спростувало версію про те, що особа діяла одна.

3) встановлення механізму вчинення кримінального правопорушення [2, с. 45]. Як правило, це взаємопов'язаний механізм між дією, причиною та наслідком. Під час проведення слідчого експерименту з'ясовують основні задачі всіх учасників (наприклад, організатор знайшов авто із вмонтованим дном для переміщення у ньому особи, пособник склав найбільш оптимальний маршрут через горну місцевість, а підбурювач у свою чергу розповів знайомим про дану схему перетину кордону).

4) встановлення можливості сприйняття людиною будь-якого факту або явища (наприклад, чи міг свідок у конкретних умовах місця і часу спостерігати злочинну подію, впізнати злочинця тощо). Особливу увагу під час проведення слідчого експерименту з підозрюваним слід звертати на забезпечення унеможливлення втечі підозрюваної особи з місця проведення слідчої (розшукової) дії [2, с. 45].

Більше того, слідчому необхідно враховувати, що такі злочини мають масштабний за територією характер, а це ускладнює проведення слідчого експерименту за всіма виявленими епізодами не лише через дефіцит часу, необхідність ретельної підготовки усіх учасників

(спеціалістів, перекладачів тощо), а й передбачення того, що особи, з якими проводиться зазначена слідча (розшукова) дія можуть відмовитись від попередніх показань. А тому у таких випадках доцільно проводити слідчий експеримент у місцях найбільш складних і значимих для кримінального провадження (спосіб безпосереднього форсування кордону, порядок руху (замаскований чи ні), визначення схованок тощо). За іншими епізодами доцільно обмежитися ретельним (а подекуди – й повторним) слідчим оглядом, додаючи до нього схеми, відеозаписи, інші креслення, висновки експерта тощо, що розкривають механізм вчинення злочину та визначають доказову базу винуватості кожного правопорушника. Крім того, при плануванні слідчого експерименту, не слід робити акцент на успішне його проведення із іноземними громадянами, а насамперед, визначати доцільність проведення слідчого експерименту з переправниками (посередниками), які у більшості є громадянами України [3, с. 208].

Отже слідчому потрібно розуміти, що лише плановий підхід допоможе у ефективному, оперативному та законному проведенні даної слідчої (розшукової) дії. На прикладі наступних етапів планування:

- аналіз: слідчий вивчає всі наявні матеріали кримінального провадження, зокрема показання свідків, потерпілих та підозрюваних;
- планування заходу: визначення місця, часу та умов, за яких буде проведено слідчий експеримент. Розробка плану дій, який включає основні моменти, що потребують перевірки;
- інформування учасників: слідчий повідомляє всіх зацікавлених осіб (свідків, потерпілих, підозрюваних, адвокатів) про дату, час і місце проведення слідчої (розшукової) дії;
- забезпечення технічних засобів: підготовка необхідного обладнання для фіксації процесу (фото-, відеокамери, засоби вимірювання тощо);
- транспортування учасників: організація безпечного транспортування всіх учасників до місця проведення слідчого експерименту;
- огляд: первинний огляд місця проведення слідчого експерименту для визначення його відповідності опису в матеріалах кримінального провадження;
- відтворення подій: учасники, зокрема ті, хто дав показання, послідовно відтворюють свої дії та події, що мали місце під час незаконного переправлення. Слідчий контролює процес, ставлячи уточнюючі запитання та коригуючи дії учасників для забезпечення точності відтворення;

- фіксація процесу: використання фото- і відео- зйомки для документування всіх дій та обставин, що відтворюються, перевіряються та уточняються;

- технічні вимірювання: виконання необхідних вимірювань та застосування інших технічних засобів для точної фіксації обстановки;

- складання та підписання протоколу;

- слідчий переглядає фото- та відеоматеріали для виявлення можливих додаткових деталей або невідповідностей;

- оцінка доказів: аналіз зібраних даних для перевірки відповідності показань учасників реальним обставинам та формулювання висновків щодо обставин незаконного переправлення.

Слідчий експеримент під час розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України є важливим етапом у процесі розслідування. Ця слідча (розшукова) дія дозволяє не лише перевірити та уточнити показання свідків, потерпілих чи підозрюваних, але й відновити хронологію подій та зібрати нові докази, необхідні для встановлення істини, що в свою чергу потребує від учасників кримінального провадження, особливо від слідчого, професійних та логічних навичок.

Список використаних джерел

1. Рогатинська Н.З. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016 р. № 2. С. 149-153.

2. Розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України: метод. рек. / [Чернявський С. С., Вознюк А. А., Брисковська О.М. та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 64 с.

3.Бєгалов Є.П. Розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України: дис. канд. юр. наук: 12.00.09. Київ: Право, 2020. 278 с.

Губенко Іван Володимирович,
аспірант відділу докторантури та
ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ

СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ РОСЛИННОГО СВІТУ

Одним із видів злочинів проти довкілля є знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, кримінальна відповідальність за який передбачена у ст. 245 Кримінального кодексу України (далі – КК).

Із запровадженням в Україні воєнного стану на території держави почастішали випадки знищення і пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць, а також стерні, сухих дикорастучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення. На сьогоднішній день через масові обстріли, часті пожежі, що виникають в результаті влучань бомб, ракет, снарядів, умисні руйнування гідроспоруд (наприклад, підрив Каховської ГЕС 6 червня 2023 року) страждає флора, фауна, виникає небезпека для життя та здоров'я мирного населення.

Відповідно, кожний факт знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу потребує належного реагування правоохоронної системи та, за наявності підстав, розслідування цього виду екологічного злочину.

Під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 245 КК, важливими є такі слідчі (розшукові) дії: огляд місця події; допити; зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису; пред'явлення для впізнання; проведення судових експертиз. Як зазначає Р. Олійничук, з огляду на специфічні особливості розслідування злочинів проти довкілля, вчинених шляхом знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, виникає необхідність призначення різних видів експертиз, завдяки яким можна отримати відповіді на конкретні питання, якими цікавляться службові особи правоохоронних органів та під час досудового розслідування кримінальних проваджень такої категорії [1, с. 173].

При цьому вид судової експертизи, яку слід призначити у кримінальному провадженні, розпочатому за ст. 245 КК, залежить від обставин справи, а також багато у чому визначається способом вчинення злочину та його наслідками. Наприклад, до способів вчинення знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу відносяться: дія вогнем (підпал), інші загальнонебезпечні дії щодо таких об'єктів рослинного світу як ліси, приміські зелені насадження, дикорастучі трави, рослинність земель сільськогосподарського призначення. Під загальнонебезпечним способом розуміють випадки знищення або ушкодження дією, аналогічною за характером і впливом, тобто затоплення, обвал, хімічні забруднення, фізичне руйнування транспортними засобами тощо. Тому відповідно до конкретного способу знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу призначається певний вид експертизи.

Щодо наслідків злочину, передбаченого ст. 245 КК України, то це можуть бути загибель людей, масова загибель тварин або інші тяжкі наслідки. Наприклад, при знищенні або пошкодженні об'єктів рослинного світу, внаслідок якого загинуло одна, дві або більше людей, обов'язково має призначатися судово-медична експертиза трупу (відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 242 КПК України), а якщо сталася загибель тварин – судово-ветеринарна експертиза [2].

Науковці до найбільш типових експертиз, які призначаються в ході розслідування злочинів проти довкілля, що вчинені шляхом знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, відносять такі: судово-хімічна, токсикологічна, радіологічна, технічна, технологічна, будівельно-технічна, агротехнічна, лісотехнічна, зоотехнічна, гідрометеорологічна, судово-медична, медико-санітарна, судово-ветеринарна та екологічна експертизи [3-6].

Водночас, з урахуванням вивчення слідчої і експертної практик та відповідно до нормативних документів сфери судово-експертної діяльності [7, 8], пропонуємо такий перелік типових експертиз у кримінальних провадженнях про знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу:

1. Екологічна експертиза. Об'єктом екологічної експертизи є матеріальні і матеріалізовані джерела інформації, що містять фактичні дані про обставини надзвичайної екологічної ситуації, у тому числі речові докази, фрагменти місця події, устаткування, комунікації, тощо. До основних завдань цієї експертизи належать: визначення обставин, що пов'язані з настанням надзвичайної екологічної ситуації; встановлення відповідності дій осіб (або їх бездіяльності), причетних до надзвичайної екологічної ситуації, вимогам нормативних актів у сфері екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів та ін. Серед переліку вирішуваних питань у кримінальному провадженні за ст. 245 КК: Які причини виникнення надзвичайної екологічної ситуації та які обставини їх обумовили? Дії (бездіяльність) яких осіб знаходяться з технічної точки зору у причинному зв'язку з настанням досліджуваної події [7]?

2. Біологічна експертиза (дослідження об'єктів рослинного походження). Біологічна експертиза досліджує об'єкти рослинного та тваринного походження. Першими найчастіше бувають: листя, стебла, квіти, сіно, солома, кора, деревина, коріння, плоди, насіння, зерно, спори, пилок тощо. Вирішувані питання у кримінальному провадженні за ст. 245 КК такі: Чи є дані об'єкти частинами одного цілого (наприклад, гілля та стовбур, дві частини листка рослини тощо)? Який

вік рослини, її частин? Чи мають дані зразки рослин спільну родову (групову) належність (за місцем вирощування тощо)?

3. Експертиза у сфері інтелектуальної власності щодо сорту рослин. При знищенні або пошкодженні об'єктів рослинного світу трапляються випадки умисного порушення права інтелектуальної власності на сорти рослин (зокрема з метою приховати відповідний факт правопорушення). У цих випадках проводиться судова експертиза з питань інтелектуальної власності на сорти рослин. Об'єктами такої експертизи є: сорти рослин, прямими носіями яких є насіння й садивний матеріал. Окремі дослідження можуть проводитися за наявними в матеріалах справи документами, в яких містяться відомості про властивості та ознаки сорту, а саме: патент на сорт рослин і офіційний опис сорту рослин, де зазначається сукупність ознак певного сорту рослин, що набув правової охорони [9, с. 344]. До об'єктів експертизи також належать порівняльні зразки та інші матеріали справи, що містять відомості щодо предмету експертизи. Під час експертизи досліджуються фактичні дані та обставини справи про властивості, ознаки, закономірності створення сортів рослин і використання їх, відповідна вартість, завдані збитки та інші питання, які мають значення для досудового розслідування і судового розгляду кримінального провадження.

З урахуванням окремих особливостей сортів рослин до вилучення їх та порівняльних зразків можуть залучатися такі спеціалісти як ботаніки, геохіміки, біохіміки, мінерологи, біологи.

4. Експертизи у сфері земельних відносин. До цієї групи відносяться земельно-технічна експертиза і експертиза з питань землеустрою. Основним завданням *земельно-технічної експертизи* є: визначення фактичного землекористування земельними ділянками, а саме фізичних характеристик земельних ділянок (конфігурації, площі, промірів тощо). До переліку вирішуваних питань щодо з'ясування обставин знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу відносяться: Який фактичний порядок користування земельною ділянкою? Яка конфігурація, проміри та площа земельної ділянки, що перебуває у користуванні співвласника (співвласників)? Основними завданнями *експертизи з питань землеустрою* є: визначення відповідності зміни цільового призначення земельних ділянок та її затвердження вимогам земельного законодавства та іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування; визначення відповідності фактичного землекористування правовстановлювальним документам, документації із землеустрою на земельні ділянки й нормативно-правовим актам [7].

5. Пожежно-технічна експертиза. Основними завданнями пожежно-технічної експертизи у кримінальному провадженні за ст. 245 КК є: визначення причин, умов та процесів виникнення пожежі; визначення часу та шляхів розповсюдження пожежі; визначення обставин, які сприяли виникненню та розповсюдженню пожежі. Орієнтовний перелік вирішуваних питань: Де був осередок пожежі (місце виникнення початкового горіння)? Якими шляхами поширювався вогонь від осередку пожежі? Яка причина виникнення пожежі? Який час тривала пожежа? Чи можливе загорання даної речовини (матеріалу) від даного джерела запалювання? Що було первинним: пожежа чи вибух? Яке джерело запалювання зумовило займання наявного горючого середовища (матеріалу, речовини) у місці формування осередку пожежі? Який механізм виникнення пожежі? Якими вибухо-, пожежонебезпечними властивостями характеризуються надані на дослідження матеріали (речовини) [7]?

6. Вибухотехнічна експертиза, яка може включати дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху; експертизу вибухових речовин, продуктів вибуху; дослідження обставин і механізму техногенних вибухів. Основними завданнями *експертизи вибухових пристроїв* є: визначення факту вибуху вибухового пристрою на місці події; визначення виду вибуху; визначення потужності вибуху вибухового пристрою; установлення наявності в обставинах справи даних, що стосуються особи, яка виготовила саморобний вибуховий пристрій і привела його в дію. Основними завданнями *експертизи вибухових речовин, продуктів вибуху* є: виявлення мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах-носіях; установлення за продуктами розкладу вибухових речовин вихідної речовини, яка була використана для вибуху [7].

7. Водно-технічна експертиза. Транспортні події на воді – це серйозні аварії (катастрофи), серйозні інциденти, порушення вимог безпеки судноплавства, аварії (катастрофи) з малими суднами, що виникли під час руху судна та призвели до загибелі та травмування людей, загибелі, затоплення або пошкодження судна, пошкодження причальних, шляхових, гідротехнічних та інших споруд, дезорганізації руху, *забруднення довкілля* тощо [10].

8. Експертиза безпеки життєдіяльності.

9. Електротехнічна експертиза.

10. Судово-медичні і ветеринарні дослідження.

В окремих випадках розслідування знищення або пошкодження об’єктів рослинного світу для експертного дослідження призначаються комплексні судові експертизи.

Список використаних джерел

1. Олійничук Р. Особливості розслідування знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу. *Актуальні проблеми правознавства.* Вип. 2 (26)/2021. С. 171–175. DOI: 10.35774/app2021.02.171.

2. Яценко І. В. Можливості судово-ветеринарної експертизи у забезпеченні відшкодування шкоди, завданої внаслідок ведення агресивної війни. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу:* мат. IV міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 16 грудня 2022 р.). Київ: НАВС, 2022. С. 510–514.

3. Турлова Ю. А. Фактори латентності екологічної злочинності. *Вісник Запорізького національного університету.* 2016. №2. С. 95–102.

4. Синчук О. В. Типові версії в методиці розслідування підпалів. *Наукові дослідження. Сер. Питання боротьби зі злочинністю.* 2015. Вип. 30. С. 116–120.

5. Лаврищев В. В. Особливості розслідування екологічних злочинів. *Актуальні проблеми сучасного розвитку міжнародного морського, транспортного та екологічного права.* 2010. С. 113–119.

6. Ринкова О. В. Необхідність комплексного підходу до використання спеціальних знань та проведення судово-експертних досліджень під час розслідування екологічних злочинів. *Криміналістичний вісник.* 2010. № 2 (14). С. 81–87.

7. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Мін'юсту України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text.

8. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ Мін'юсту України від 3 берез. 2015 р. № 301/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#n223.

9. Судові експертизи у процесуальному праві України : навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.

10. Водно-технічна експертиза : офіційний сайт Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Мін'юсту України. URL: https://kndise.gov.ua/vodno-tehnichna/.

Васильцюн Іван Іванович,
ад'юнкт кафедри військового права та правоохоронної діяльності інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України

ДО ПИТАННЯ НОРМАТИВНОГОЗМІСТУ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Воєнні злочини неодноразово були предметом дослідження експертів у галузі міжнародного та кримінального права України та інших країн.

На сьогодні, як ніколи раніше актуальним залишається розгляд такого питання, як розвиток нормативного змісту воєнних злочинів. Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) своєю чергою покликане гуманізувати ведення воєнних дій та полегшити страждання жертв війни. Здавалося гуманізація і війна самі по собі речі несумісні, але все ж-таки на міжнародному рівні всі питання, пов'язані з процесом ведення війни, їх учасниками, потрібно вкрай суворо регламентувати. При цьому акцент повинен робитися на критеріях людяності. Цікаво, що МГП не визначає агресора, його відповідальність і порядок відшкодування шкоди за агресію. Як агресор, так і жертва агресії в рівній мірі повинні додержуватися МГП [1].

Саме поняття «воєнний злочин» з'явилося лише в 1945 р. у ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнбергзі, де зазначалося, що такими слід вважати порушення звичаїв і законів війни, що включають вбивства, депортацію або жорстоке поводження з цивільним населенням на окупованих територіях, вбивство заручників, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, розкрадання приватної або державної власності, безглузде знищення населених пунктів, що не зумовлене військовою необхідністю [2, с. 120–121].

Женевські конвенції 1949 року, які кодифікували МГП після Другої світової війни, містили перший в історії перелік воєнних злочинів, під якими розуміли серйозні порушення конвенцій. Крім того, кожна з чотирьох Женевських конвенцій 1949 року передбачає свій перелік серйозних порушень, які разом утворюють єдину систему.

До них зараховують наступні діяння: умисне вбивство; тортури та нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти; умисне заподіяння тяжких страждань або тяжких тілесних ушкоджень; загроза здоров'ю; незаконне знищення та привласнення майна, якщо це не зумовлено військовою необхідністю; примус цивільних осіб або

військовополонених до служби у збройних силах ворожої країни; незаконна депортація, переміщення цивільних осіб, що перебувають під захистом; відмова у праві на справедливий суд; незаконний арешт цивільних осіб; захоплення заручників [2, с. 121]. Як бачимо перелік дуже широкий і напрочуд актуальний саме зараз, в час російсько-української війни.

Список суттєво доповнює Додатковий протокол І від 08.06.1977 року до Женевських конвенцій 1949 року, що стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, включивши в число серйозних порушень ще такі: перетворення цивільного населення, окремих цивільних осіб або демілітаризованих і безпечних зон в об'єкти нападу; проведення певних медичних експериментів; невибіркові напади на об'єкти, які, як відомо, спричиняють велику кількість жертв серед цивільного населення; апартеїд; віроломне використання захисних та ідентифікаційних емблем, таких як Червоний Хрест, Червоний Півмісяць тощо; депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території або переміщення окупуючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану територію; невиправдана затримка репатріації цивільних осіб або військовополонених; напад на історичні пам'ятники тощо.

Деякі елементи воєнних злочинів передбачені в низці інших документів. Окремо необхідно зупинитися на установчих документах Міжнародної організації кримінального правосуддя, зокрема на Статутах міжнародних і змішаних воєнних та кримінальних трибуналів ad hoc, Римському статуті Міжнародного кримінального суду тощо [3].

Право Гааги, основу якого складають прийнята в 1907 році Гаазька конвенція (IV) про закони і звичаї сухопутної війни та Положення про закони та звичаї сухопутної війни, додане до неї. Право Гааги стосується засобів ведення збройного конфлікту (зброя, обладнання) та методів (те, як зброя застосовується, та те, як загалом ведуться збройні дії).

Окрім договорів, МГП також наповнюють звичаєві норми міжнародного права. Це такі норми, що склалися в результаті повторюваної однакової поведінки держав та ставлення до цієї поведінки як до юридично зобов'язувальної. Звичаєві норми неофіційно кодифіковані Міжнародним Комітетом Червоного Хреста у вигляді зводу звичаєвого МГП, що доступний на сайті МКЧХ. Цей звід включає як норми, що традиційно належали до права Женеви, так і ті, що позначалися як право Гааги. Норми звичаєвого МГП є

обов'язковими для виконання усіма державами світу, незалежно від того, чи надавала конкретна держава свою згоду на поширення на її території таких норм.

До права Гааги можна також віднести ряд конвенцій, що забороняють чи обмежують використання окремих видів зброї, як то: Конвенція про хімічну зброю 1993 р., Конвенція про біологічну зброю 1972 р., Конвенція про заборону протипіхотних мін 1997 р., Конвенція про касетні боєприпаси 2008 р., Конвенція про деякі види звичайних озброєнь 1980 р. та 5 протоколів до неї.

МГП складають також іще кілька договорів, найбільш важливими з яких є Додаткові протоколи I та II до Женевських конвенцій від 1977 р., Додатковий протокол III до Женевських конвенцій від 2005 р. та Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту від 1954 р. [4, 4].

Найважливішою подією, пов'язаною із формуванням джерельної бази міжнародного права щодо встановленням відповідальності за вчинення воєнних злочинів, стало прийняття 17 липня 1998 р. Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Римський Статут МКС), який набув чинності 1 липня 2002 р. [3].

У Римському Статуті МКС вперше запропоновано трактування поняття «воєнні злочини» (ст. 8), подано їх перелік, визначено межі застосування допустимого права, загальні принципи здійснення національної та міжнародної юрисдикції, а також принципи міжнародного кримінального права. Однак більшу частину положень Римського Статуту присвячено процесуальним і судовим питанням.

До воєнних злочинів відносяться серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 р. Щодо захисту жертв війни та інші серйозні порушення, перелічені у Статуті, вчинені у великих масштабах під час неміжнародних і міжнародних збройних конфліктів. На Римській дипломатичній конференції, присвяченій ухваленню Статуту, обговорювалося, що за останні півстоліття більшість серйозних порушень прав людини відбулося не в ході міжнародних збройних конфліктів, а в окремих державах.

Статут МКС містить сучасні стандарти МГП, які кваліфікують як кримінальні воєнні злочини та серйозні порушення МГП, вчинені під час збройних конфліктів неміжнародного характеру, за винятком внутрішніх заворушень.

Визначення злочинів у Статуті є результатом багаторічної роботи низки делегацій та їхніх експертів. Кожне визначення чітко сформульоване, відображає чинні норми міжнародного права і

відповідає вимогам визначеності в кримінальному праві. Судді Суду повинні суворо тлумачити ці визначення і не повинні використовувати їх за аналогією. Мета Статуту полягає у встановленні об'єктивних міжнародних стандартів, що не залишають місця для довільних рішень. У спірних випадках ці рішення мають тлумачитися на користь обвинуваченого або обвинувачених.

На сьогодні основними джерелами, що регламентують порядок ведення збройного конфлікту, є Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них, де зазначено норми методів і засобів ведення не тільки міжнародних конфліктів , але й збройних конфліктів неміжнародного характеру.

Комплексне визначення воєнних злочинів як таких стало можливим і було подано на загал Римським статутом та містить власні «норми воєнних злочинів» у рамках міжнародного кримінального права. Згідно зі статтею 8, перша група воєнних злочинів включає серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року.

Таким чином, становлення МГП стало можливим завдяки міжнародній взаємодії, однією з векторів якої була, є і залишається війна. Воєнні злочини – це міжнародні злочини, скоєні комбатантами та прирівняними до них особами чи проти них цивільною особою під час збройного конфлікту й полягає у масовому та серйозному порушенні норм міжнародного гуманітарного права та посягає на підзахисних осіб, їх права чи найважливіші принципи МГП. Воєнні злочини – явище, породжене війною. Своєю чергою для підтримки стабілізації у міжнародній практиці запускаються відповідні механізми реагування.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у пошуках та реалізації нових шляхів та підходів до вивчення нормативного змісту воєнних злочинів.

Список використаних джерел

1. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / за ред. Т. Р. Короткого. Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016–2017. 145 с.

2. Базов В.П. Воєнні злочини : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 336 с.

3. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 лип. 1998 р. *Законодавство України*. Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. (Дата звернення 17.06.2024).

4. Коваль Д.О., Авраменко Р.А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ : ГО Truth Hounds; Одеса : Фенікс, 2019. 36 с.

Капелюха Артемій Вікторович,
аспірант Національної академії Служби безпеки України

ЩОДО СУЧАСНИХ ФОРМ ВЗАЄМОДІЇ СБ УКРАЇНИ З ІНОЗЕМНИМИ ПАРТНЕРАМИ У ГАЛУЗІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В сучасних умовах неприкритої агресії рф проти України, необхідності проведення активних бойових дій з метою визволення захоплених ворогом територій, відновлення та налагодження мирного життя, виникає гостра потреба у відповідній допомозі зарубіжних партнерів. Так, окрім допомоги військової, фінансової, матеріальної також актуальним є навчання та перепідготовка наших фахівців різних спеціальностей в європейських навчальних установах, а також обмін досвідом у боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, корупцією тощо. Особливої цінності сьогодні набуває взаємодія з іноземними правоохоронними органами та спецслужбами безпековими структурами, міжнародними організаціями. Співробітникам Служби безпеки України доводиться працювати у незвичних умовах на деокупованих територіях, районах, де ведуться активні бойові дії. Саме тому для підвищення ефективності та результативності службової діяльності актуальною сьогодні є взаємодія СБ України із зарубіжними партнерами, обмін та вивчення іноземного досвіду, отримання допомоги партнерів.

Міжнародне співробітництво сьогодні здійснюється у різних формах, за різними напрямами, що сприяє підвищенню ефективності роботи Служби в цілому та на окремих її напрямках, зокрема в галузі судово-експертної діяльності.

Правову основу взаємодії СБ України сьогодні становить низка нормативно-правових актів України та відомчих інструкцій, у яких закріплені основні принципи, засади співробітництва, норми, що регламентують організацію і порядок взаємодії, обміну інформацією тощо. В їх числі такі: Конституція України; Закони України «Про Службу безпеки України», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про судову експертизу», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про міжнародні договори України»; Стратегія зовнішньополітичної діяльності України, затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року №

448; Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392; окремі відомчі нормативно-правові акти.

Зокрема, статтею 16 Закону України «Про Службу безпеки України» визначено її право встановлення контактів з органами безпеки іноземних держав і взаємодії з ними на підставі норм міжнародного права, відповідних договорів і угод з метою вирішення покладених на неї завдань [1]. Статтею 5^1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено, що співробітництво у сфері оперативно-розшукової діяльності здійснюється відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна [2]. Статтями 22,23,24 Закону України «Про судову експертизу» урегульовано міжнародне співробітництво у галузі судово-експертної діяльності. Зокрема, державні спеціалізовані установи, що виконують судові експертизи, відповідно до зазначеного закону, користуються правом встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз, криміналістики тощо інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозіуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією і друкованими виданнями та здійснювати спільні видання в галузі судової експертизи і криміналістики. Керівники державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи, у необхідних випадках мають право за згодою органу або особи, що призначили судову експертизу, включати до складу експертних комісій провідних фахівців інших держав. Такі спільні експертні комісії здійснюють судові експертизи за нормами процесуального законодавства України. А у разі проведення судової експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави, з якою Україна має угоду про взаємну правову допомогу і співробітництво, застосовується законодавство України, якщо інше не передбачено зазначеною угодою [3].

Взаємодія СБ України з іноземними партнерами здійснюється на засадах стійкості, адаптивності та прагматизму. Під стійкістю розуміється здатність СБ України швидко адаптуватись до змін безпекового середовища та підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації поточних і прогнозованих загроз державній безпеці України, а під адаптивністю – оперативне реагування на зміни міжнародного середовища, ефективний кризовий менеджмент у сфері державної безпеки, інноваційність у підходах та інструментаріях, гнучкість у прийнятті рішень, розвиток безпекових спроможностей та превентивних заходів СБ України. Засада

прагматизму забезпечує розвиток міжнародного співробітництва на основі національних інтересів України з метою виконання конкретних завдань та функцій СБ України.

Основними формами міжнародного співробітництва СБ України є

- обмін інформацією із зарубіжними партнерами;
- робочі зустрічі;
- прийоми делегацій зарубіжних партнерів в Україні;
- офіційні візити за кордон;
- укладання міжнародних договорів.

Загалом міжнародне співробітництво у галузі судово-експертної діяльності здійснюється за такими напрямами: міжнародне співробітництво під час проведення судових експертиз; міжнародне наукове співробітництво; участь у роботі міжнародних професійних об'єднань; співпраця із міжнародними організаціями; удосконалення існуючих та створення нових методів та методик судової експертизи, їх стандартизація та валідація, стандартизація та акредитація судово-експертних установ за міжнародними стандартами; професійна підготовка та підвищення кваліфікації судових експертів [4, с. 146].

Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз СБУ (ІСТЕ СБУ) є повноправним членом найпрестижнішої міжнародної організації Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI). Членство у ENFSI підтверджує високий експертний рівень ІСТЕ СБУ і професіоналізм співробітників установи. Це сприяє підвищенню якісного рівня судово-експертної діяльності, а також забезпечує взаємодію з широкого кола питань із європейськими партнерами, дозволяє прискорити розробку нових методів судової експертизи, підвищити ефективність впровадження в експертну практику сучасних методик і міжнародних стандартів.

Співробітники Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України брали участь у роботі Щорічної зустрічі Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI), на якій були присутні представники з понад 40 організацій із 30 країн держав-членів Ради Європи. Під час зустрічі було обговорено як адміністративні питання, пов'язані з перспективами діяльності ENFSI, так і актуальні проблеми розвитку судово-експертної галузі. Учасники затвердили звітні, програмні та стратегічні акти діяльності ENFSI на найближчі роки, а також визначили перспективи цифровізації судово-експертної діяльності, заходи забезпечення надійності результатів судової експертизи та перспективи застосування під час її проведення новітніх технологій.

Міжнародне співробітництво СБ України у сфері судово-експертної діяльності сприяє досягненню таких цілей, як:

- гармонізація й удосконалення експертного національного законодавства і теоретичних основ експертизи;
- вироблення єдиних методичних рекомендацій з різних видів експертиз;
- отримання міжнародного визнання експертних висновків в цілому;
- удосконалення експертної діяльності;
- підвищення професійної майстерності працівників судово-експертних установ та ін. [5].

Підсумовуючи зазначимо, що СБ України взаємодіє з іноземними партнерами на підставі норм міжнародного права, відповідних договорів і угод з метою вирішення покладених на неї завдань. Здійснюється постійний обмін інформацією, проводяться спільні спеціальні операції. Активно застосовуються такі форми міжнародного співробітництва як, робочі зустрічі із представниками зарубіжних партнерів та інших суб'єктів міжнародного співробітництва; прийоми делегацій зарубіжних партнерів в Україні, що забезпечується Центром міжнародного співробітництва Апарату Голови СБУ із задіянням відповідних підрозділів, органів, закладів СБУ; офіційні візити за кордон співробітників СБУ, що здійснюються для виконання службових завдань за розпорядженням керівництва СБУ; укладання міжнародних договорів, які укладає СБУ від свого імені з питань, що віднесені до її компетенції.

Нові загрози і виклики спричинюють розвиток міжнародного співробітництва у тій чи іншій формі та за відповідним напрямком. Їх перелік не є вичерпним.

Список використаних джерел

1. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2230-XII. *Відомості Верховної Ради*. 1992. №27. ст. 382 зі змінами.

2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII *Відомості Верховної Ради*. 1992. №22. ст. 303 зі змінами.

3. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text.

4. Яценко І.І. Загальна характеристика міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи: адміністративно-правовий аспект. *Наукові записки: серія право*. 2019. № 4. С. 142-148.

5. Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз СБУ URL: https://www.facebook.com/ssu.iste (дата звернення 27.05.2024).

Костюк Іван Іванович,
аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

МОТИВУВАЛЬНІ ЧИННИКИ ПЕРЕВИЩЕННЯ ВІЙСЬКОВОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ВЛАДИ ЧИ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Протиправна поведінка має соціальне обґрунтування, яке формується на основі відповідних мотивувальних чинниках. Вони визначають наміри та причини незаконної діяльності, які, за А. Савченко повинні бути враховані під час аналізу характеру та ступеня суспільної небезпеки, вирішення питань про звільнення особи від кримінальної відповідальності чи покарання, класифікації кримінальних правопорушень, визначенні виду та розміру покарання, врахуванні обставин, що його пом'якшують чи обтяжують тощо [1].

У загальному розумінні, мотив представляє собою внутрішню силу, яка підштовхує особу до вчинення кримінального правопорушення та відображає її цілі та особистісний сенс. Згідно з дослідженням окремих науковців, мотив розглядається як інтеграційний психологічний утвір, що стимулює особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою [2]. Це може охоплювати фінансові потреби, владні амбіції, прагнення до соціальної справедливості, бажання бути визнаним тощо. Він допомагає раціоналізувати свою діяльність або зменшити внутрішній конфлікт по відношенню до своїх вчинків.

У свою чергу, мета полягає в кінцевому результаті протиправної поведінки людини, яку вона намагається досягти порушуючи закон. Це може бути задоволення своїх матеріальних чи особистісних потреб, намагання вплинути на інших людей чи ситуацію тощо. Тобто, мета є уявленням про бажаний результат, якого прагне досягти суб'єкт. Якщо мотив стимулює до вчинення кримінального правопорушення, то мета орієнтує на досягнення саме того результату, який становить її зміст [1]. Таким чином, мотив надає відповідь на питання, чому було вчинено кримінальне правопорушення, тоді як мета визначає заради чого він вчиняється [3].

Ігнорування вимог щодо встановлення мотивів кримінального правопорушення у поєднанні з помилковим застосуванням норм КК

України, є істотним порушенням процесуального законодавства, що зумовлює скасування або зміну судового рішення судом вищої інстанції (ст. 438 КПК України). Це питання набуває особливої актуальності в контексті конкуренції кримінально-правових норм, яка вимагає комплексного підходжу до правильного визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак конкуруючих діянь. З огляду на це, нашу увагу привертає ст. 426-1 КК України [4], що встановлює відповідальність за перевищення влади або службових повноважень військовою службовою особою. Данна зацікавленість проявляється кількома аспектами. По-перше, перевищення влади або службових повноважень може бути підставою для проведення службової перевірки та притягнення винного до дисциплінарної відповідної. По-друге, у кримінальному законодавстві існують інші конкуруючі норми, що передбачають відповідальність за перевищення чи зловживання посадовою особою влади чи службовою повноважень.

Тому, постає практичне питання щодо правильного вибору уповноваженим учасником кримінального провадження тієї норми, яка має бути застосована в конкретній ситуації. Задля вирішення цієї проблеми уповноваженій службовій особі необхідно з'ясувати низку обставин до яких ми відносим й мету та мотиви вчиненого. Результати аналізу останніх наукових досліджень щодо досліджуваної тематики не дають достатніх і чітких обґрунтувань [5; 6]. Зосереджуючись на суб'єктивних аспектах ст. 426-1 КК України більшість теоретиків та практиків формулюють аксіоматичне твердження про те, що суб'єктом цієї протиправної діяльності, є особа зі спеціальним статусом військовослужбовця, його суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини, *а мотиви та мета є важливими елементами для правильного призначення покарання та дотримання індивідуального підходу щодо відповідальності і вини* [7; 8].

Важливо відзначити, що перевищення влади чи службових повноважень відбувається лише шляхом активних дій, які явно виходять за межі наданих військовою службовою особою прав чи повноважень. Це означає, що винний діючи в рамках своїх повноважень та будучи обізнаним про межі своєї компетенції, явно та очевидно вчиняє дії, які виходять за рамки визначених повноважень (прав і обов'язків), тим самим перевищує їх. У даному контексті інтелектуальний елемент умислу складається із усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру своїх дій і можливості або неминучості настання небезпечних наслідків. Іншими словами, особа вчиняючи це кримінальне правопорушення, усвідомлює особистісний вихід за межі наданих їй повноважень та розуміє, що вчинені дії, не

входять у її компетенцію [9]. Таким чином, характерною умовою суб'єктивної сторони перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень є наявність прямого умислу стосовно вчиненого, який полягає у повному усвідомленні того, що її дії не лише порушують відповідні норми чинного законодавства, а й ймовірно призведуть до негативних наслідків.

З огляду на зазначене, зв'язок між діями винного та суспільно небезпечними наслідками ґрунтуються на психоемоційному стані суб'єкта кримінального правопорушення, мотивах реалізації ним злочинних намірів, та повного розуміння і усвідомлення про настання чи ймовірне настання негативних наслідків. З цього приводу, ми ставимо під сумнів позиції окремих вчених, які припускають, що мотиви злочинної поведінки військовою службовою особою при перевищенні нею влади чи службових повноважень не впливають на кваліфікацію цього кримінального правопорушення, одночасно погоджуючись з ними, що в окремих випадках вони можуть бути спрямовані на підготовку до вчинення іншого, навіть більш тяжкого злочину [9].

Залежно від способу вчинення правопорушення, ми виділяєм корисливі та насильницькі групи мотивів, характерних для даного контексту. Корисливі мотиви передбачають вчинення дій військовою службовою особою, які очевидно виходять за межі її повноважень з метою отримання особистої (професійної) вигоди. Це може включати в себе дії, спрямовані на задоволення особистісних амбіцій, потреб або прагнень до контролю, у тому числі, збільшення авторитету серед підлеглих, отримання внутрішніх переваг у військовому колективі або його ієрархії, підвищення статусу або отримання інших матеріальних благ.

У свою чергу, насильницькі мотиви передбачають вчинення військовою службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй владних чи службових повноважень і включають фізичне та/або психологічне насильство щодо підлеглого. Ці дії можуть виявлятися як засіб досягнення конкретних цілей або задоволення особистісних амбіцій. Зокрема військовослужбовець може використовувати насильство для здійснення контролю над підлеглими, змушуючи їх виконувати свої вимоги або розпорядження. Перевищення влади може мати на меті підкорення іншої особи конкретному військовослужбовцю або їх групам. Фізичне чи психологічне насильство може використовуватися для здійснення психологічного тиску на іншу особу з метою отримання певної вигоди або підпорядкування. Відмінність між фізичними та психологічними діями

полягають у тому, що фізичне насильство передбачає застосування фізичного контакту, у тому числі зброї чи предметі, які використовуються в якості зброї, що призводить до травм, або інших тілесних ушкоджень, тоді як психологічне насильство передбачає застосування психологічних методів впливу на поведінку особи, що можуть виявлятися емоційним знущанням, маніпуляціями, ізоляціями, залякуваннями, у тому числі, за допомогою демонстрації чи використання зброї або інших предметів, що використовуються в якості зброї.

Однією із основних вимог вчинення дій з перевищення владних або службових повноважень військовою службовою особою є те, що вони повинні явно виходити за межі наданих повноважень, не містити умовних обмежень, обумовлених конкретними контекстуальними припущень або обставинами і заподіювати істотну шкоду чи тяжкі наслідки державним, суспільним або особистісним інтересам громадян. З цього приводу ми притримуємся думки М. Коржинського [10], яка полягає у тому, що кваліфікація досліджуваного кримінального правопорушення можлива лише у разі вчинення військовою службовою особою дій, які будь-яким чином пов'язані з її посадовими повноваженнями, але, очевидно, виходять за їх межі. Це означає, що протиправність діяння, військової службової особи, які ніяким чином не поєднані з її повноваженнями, за сукупністю ознак кримінального правопорушення, не можуть кваліфікуватися як перевищення влади чи службових повноважень. Цьому питанню буде приділено більш детальну увагу у наступних дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Савченко А. Мотив і мотивація злочину: Монографія. Київ: «Атіка», 2002. 144 с.;

2. Савченко А. Класифікація мотивів злочину. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2000, № 4. С. 126-131;

3. Костенко А. Принцип відображення в кримінології (Системне дослідження психологічного механізму кримінальної поведінки). Київ, Наукова думка, 1986. 128 с.;

4. Кримінальний кодекс України. Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua;

5. Кізюн О. Юридичний аналіз складу перевищення військовою особою влади чи службових повноважень. *Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення.* 2020, № 3. С. 64-68. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2020.3.12;

6. Довлатов Ш., Савченко А., Саленко А. Кримінальна відповідальність за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2023, № 2 (76). С. 91-95. DOI: https://doi.org/10.241444/2307-3322.76.2.15;

7. Звенигородський О., Кізюн О. Поняття перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2022, № 4. С. 156-161. DOI: https://doi.org/10.32782/39221334;

8. Остапенко К. Деякі питання кваліфікації діянь, передбачених ст. 426-1 Кримінального кодексу України. Електронний депозитарій Національного авіаційного університету. URL: https://er.nau.edu.ua;

9. Бантишев О. Службовий злочин: Навчальний посібник. Київ, 1996. 46 с.;

10. Коржинський М. Кваліфікація злочинів: Навчальний посібник. Київ. Атіка, 2007. 592 с.

Лопатюк Дар'я Юріївна,
здобувач ступеня вищої освіти магістра навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Приходько Юрій Павлович,** доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту №2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЦИФРОВА КРИМІНАЛІСТИКА, НОВА ТЕНДЕНЦІЯ В УКРАЇНІ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Сьогодні використання цифрових технологій – це не просто технологічний тренд, чи тимчасове захоплення, а фактично третя комп'ютерна ера, що ґрунтується на технологічних інноваціях і передових технологіях цифровізації. У цьому контексті цифровізація стає найважливішим чинником економічного зростання будь-якої країни і загалом є сучасною тенденцією розвитку суспільства, забезпечуючи майже всю цінність та інноваційність національного цифрового сектору. Очевидно, що процес цифровізації став новою реальністю для майбутнього розвитку розвинених країн Європи та світу, зокрема й України, яка обрала європейський вектор розвитку.

Цифрова інформація, як невід'ємний атрибут сучасної злочинної й діяльності органів кримінальної юстиції, визначає перспективи подальшого розвитку юридичної науки, у тому числі й криміналістики. Цифрова реальність сьогодення пов'язана із появою нових форм злочинності – кіберзлочинів, інформаційного шахрайства, великою кількістю кібернетичних атак на різні підприємства та установи, в тому числі, і державні бази даних [1, с. 41].

Серед нових викликів особливо шокуючою і безпрецедентною подією є широкомасштабне вторгнення російських військ в Україну з 24 лютого 2022 року.

Перед системою органів досудового розслідування, прокуратури, органами кримінальної юстиції постають нові виклики, пов'язані із необхідністю швидкого, всебічного та якісного документування, збирання доказової бази масових кримінальних порушень міжнародного гуманітарного права [2, с. 188–190].

Данні обставини посилюють навантаження на судові та правоохоронні органи, які відповідають за гарантування безпеки в містах і селищах, а також на слідчих і прокурорів, яким доручено виявляти й документувати факти та наслідки воєнних злочинів.

Як показує практика, в сучасних умовах російсько-української війни традиційні криміналістичні засоби та форми збирання доказів воєнних злочинів можуть працювати обмежено через небезпеку для всіх учасників слідчих (розшукових) дій, а також через неможливість безпосереднього доступу до місця події. Тому виникає потреба у пошуку в мережі Інтернет, соціальних мережах, телеграм-каналах та інших відкритих джерелах інформації, тобто широкого застосування інструментів цифрової криміналістики, які суттєво розширюють можливості виявлення, документування та розслідування воєнних злочинів, що вчинюються окупаційними військами рф на території України [3].

У воєнних реаліях центральне місце для збирання доказів воєнних злочинів у цифровій криміналістиці посіли технології штучного інтелекту. Так, у ситуації повномасштабної агресії інструменти цифрової криміналістики значно допомагають у виявленні, розкритті та розслідуванні воєнних злочинів.

Саме завдяки інструментам цифрової криміналістики та даних з відкритих джерел було встановлено факти масових вбивств, воєнних злочинів, які було вчинено у містах Київської області у період з 27 лютого 2022 р. по 31 березня 2022 р. Збройні сили України, звільнивши місто Буча, знайшли велику кількість тіл цивільних громадян, що лежали просто на дорогах. Після оприлюднення кадрів з

цими тілами російська влада почала просувати ідею, що це постанова і тіла були підкинуті після звільнення міста. Проте супутникові знімки допомогли довести, що тіла з'явилися саме під час російської окупації. У цьому контексті не можна також забувати про масові поховання людей. Оскільки вони, здебільшого, знаходяться на тимчасово окупованих територіях і до них немає доступу – цифрова криміналістика, а саме аналіз та порівняння супутникових знімків, може суттєво допомогти у встановленні винних. Так відбулося і з масовим похованням біля церкви святого Андрія в Бучі, що було зафіксоване на супутникових знімках Maxar [4].

Різні типи нейронних мереж можна використовувати для вирішення різних завдань щодо поліпшення якості зображення, наприклад, для видалення шуму, відновлення зображень із високою роздільною здатністю з даних зображень із низьким розширенням (супер-розширення)[5].

Використання фото і відеозйомки в кримінальному розслідуванні сприяє не тільки розширенню доказової бази, а й її стабілізації. Під час вивчення фотографій і відеозаписів проводять різноманітні операції з поліпшення якості окремих кадрів зображення або відеозапису, наприклад, видалення шумів або відновлення зображення з високою роздільною здатністю з даних зображення з низькою роздільною здатністю (супер-розширення).

Таким чином, у цьому контексті активізація досліджень ролі цифрової криміналістики у виявленні та розслідуванні воєнних злочинів, скоєних російською федерацією на території України, є перспективним стратегічним напрямом розвитку сучасної криміналістики та потребує подальших наукових пошуків, а також питання застосування можливостей штучного інтелекту в судовій експертизі є актуальним і потребує не лише подальших ретельних наукових досліджень, а й юридичного та методичного супроводу.

Список використаних джерел

1. Тимошенко, Ю., Кисленко, Д. Правоохоронна система в епоху діджиталізації. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки, (1 (59), 2022, 40–45. С. 41.

2. Шевчук В. М. Роль криміналістики у підвищенні ефективності розслідування воєнних злочинів, вчинених військовослужбовцями РФ в Україні. Науковий збірник "InterConf", (122): Перша Міжнародна наукова конференція "Різноманітність та інклюзія в науковому просторі" (26-28 серпня 2022 р.). Варшава, 2022. С. 187-195.

3. Латиш, К. В. Криміналістичний аналіз кібернетичних засобів вчинення злочинів. С. 153-165.

4. Мамедов Г. Цифрова криміналістика. Як це допомогло зібрати докази злочинів у Бучі?: https://nv.ua/ukr/opinion/viyna-v-ukrajini-yak-cifrova-kriminalistika-vikrivaye-zlochini-rf-v-ukrajini-novini-ukrajini-50248411.html

5. Кожем'яко В. П., Павлов С. В., Станчук К. І. Оптико-електронні методи і засоби для обробки та аналізу біомедичних зображень: (монографія). Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2016. 203 с.

Малярчук Оксана Миколаївна,
аспірант кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ЮВЕЛІРНИЙ ВИРІБ». КРИТЕРІЇ ВІДНЕСЕННЯ ПРЕДМЕТІВ ДО ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ

Надмірна увага людей до ювелірних виробів зародилась з тих часів, коли людям стали доступні дорогоцінні метали. Звернувшись до історії, можна прослідкувати, що вже з давніх давен ювелірні вироби виступали символом (показником) статусності, розкоші, багатства, становища у суспільстві. Це пов'язано з тим, що такі вироби виготовлялись з дорогоцінних матеріалів, з розмахом оздоблювались дорогоцінним камінням та різноманітними способами художньої обробки. Такі вироби могли дозволити собі монархи, члени знатних сімей, чиновники, представники влади.

Вивченням такого явища як ювелірне мистецтво у своїх роботах займались Л. Пасічник «Кримськотатарське ювелірне мистецтво: традиції та сучасний стан» [3] та «Ювелірне мистецтво України XX – початку XXI століття (історія, стилістика, персоналії)» [4], Ю. Сабадаш, Ю. Нікольченко «Особливості ювелірного мистецтва Київської Русі (скарби X-XIII ст. з Рівненщини)» [5], Н. Сапфірова «Ювелірна справа Й. Маршака в художній культурі кінця XIX – початку XX століття» [6], С. Триколенко «Новітнє ювелірне мистецтво – бісерні прикраси з використанням натуральних каменів від Baronessainred» [7] та «Використання мінералів природних форм в ювелірних виробах Андрія Комарова» [8], Б. Шумилович, О. Івасюта, О. Петрів «Історія ювелірної справи в Україні» [9], S. Shokrpour, Z. Mehdipour Moghaddam, «Analysis of Contemporary Indian Jewelry with the Dialogism approach of Mikhail Bakhtin» [10], N. L. Wicker

«Mapping Gold in Motion: Women and Jewelry from Early Medieval Scandinavia» [11] та інші.

Покликанням ювелірного мистецтва як явища є створення майстрами-ювелірами та ювелірними підприємствами унікальних виробів, витворів мистецтва з дорогоцінних матеріалів, «Ювелірний виріб» є багатостороннім поняттям, кожен автор, майстер, вчений трактує його по своєму, тому загальноприйнятого визначення досі не існує. Дослідивши іноземні джерела, ми виділили такі дефініції «ювелірного виробу»:

1. «Jewelery (jewelry in American English) consists of ornaments worn for personal adornment, such as brooches, rings, necklaces, earrings, pendants, bracelets, and cufflinks. Jewelry may be attached to the body or clothing. From a Western perspective, the term is limited to durable ornaments and excludes things like flowers. For centuries, metals such as gold, often paired with gemstones, have been the usual materials for jewelry, but other materials such as glass, seashells, and other plant materials are sometimes used.» [12]. У визначені наголошується, що ювелірні вироби – це особисті прикраси (а саме: брошки, каблучки, намиста, сережки, кулони, браслети та запонки), що одягаються на тіло чи одяг. А також, звертається увага на те, що цей термін обмежується саме довговічними прикрасами, виключаючи такі речі, як квіти. Щодо матеріалів виготовлення зазначається таке: «…Століттями такі метали, як золото, часто в поєднанні з дорогоцінним камінням, були типовими матеріалами для ювелірних виробів, проте іноді використовуються й інші матеріали, такі як скло, ракушки та інші матеріали рослинного походження».

2. «Jewellery is a form of personal adornment, manifesting itself as necklaces, rings, brooches, earrings and bracelets. Jewellery may be made from any material, usually gemstones, precious metals or shells. Factors affecting the choice of materials include cultural differences and the availability of the materials. Jewellery may be appreciated because of its material properties, its patterns or for meaningful symbols. Jewellery differsfrom other items of personal adornment in that it has no other purpose than to look appealing .» [13]. У тексті зазначається, що ювелірні вироби – це форма особистих прикрас (намисто, каблучка, брошка, сережки і браслет), що можуть бути виготовлені з будь-яких матеріалів (як правило, дорогоцінного каміння, дорогоцінних металів або ракушок), вибір яких залежить від культурних відмінностей та їх доступності. Зазначається, що на цінність ювелірних виробів пливають властивості матеріалу, візерунки або значущі символи, а їх

відмінністю від інших предметів особистих прикраси, є те, що їх метою є виключно привабливий вигляд.

3. New World Encyclopedia надає таке пояснення виробам, що відносяться до ювелірних: «Jewelry also Jewelery and Jewellery, is a personal ornament, such as a necklace, ring, or bracelet, made from gemstones, precious metals or other substances. Jewelry is made out of almost every material known and has been made to adorn nearly every body part, from hairpins to toe rings and many more types of jewelry.» [14]. В перекладі дефініція звучить так: «ювелірні вироби — це особиста прикраса, наприклад, намисто, перстень або браслет, виготовлена з дорогоцінного каміння, дорогоцінних металів або інших матеріалів. Ювелірні вироби виготовляють чи не з усіх відомих матеріалів і прикрашають майже кожну частину тіла, від шпильок для волосся до каблучок для пальців ніг, а також багатьох інших видів прикрас».

Всі зазначені дефініції розкривають поняття «ювелірний виріб» з різних сторін, звертаючи увагу на окремі його характеристики, проте жодна не містить сукупність всіх ознак, що б дозволило сформувати повне уявлення про ювелірний виріб. Таким чином представленні визначення є доповнення одне одного та не виступають окремими, самостійними дефініціями.

Судові експерти під час товарознавчого дослідження ювелірних виробів керуються визначеннями, що містяться в ДСТУ 3375-96 «Вироби золотарські. Терміни та визначення» [1] та Методиці визначення вартості майна (Реєстраційний код в реєстрі методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України 12.1.15) [2].

Згідно з ДСТУ 3375-96 «Вироби золотарські. Терміни та визначення», ювелірним (золотарським) виробом є виріб культурно-побутового призначення з коштовних металів; із застосуванням коштовних металів; виріб з некоштовних металів у разі застосування різних видів художнього оброблення, таких як скань, зернь, чернь, фініфть, ритування, карбування, кування, алмазне гранування, виріб зі стопів, що імітують коштовні метали, за умови високохудожнього його виконання в поєднанні з коштовними, напівкоштовними і кольоровими каменями природного чи штучного походження, перлами, коралами, бурштином, перламутром, склом, кришталем, рогом, кістю; високохудожній виріб з каменю, бурштину, рогу, кості [1].

Відповідно Методики визначення вартості майна, ювелірні вироби – це високохудожні вироби тонкої роботи, виготовлені головним чином із дорогоцінних металів, дорогоцінних і

напівкоштовних каменів та інших дорогоцінних матеріалів (рогу, художньої емалі, кераміки, дерева тощо) які виконують роль прикрас, предметів побуту, а також застосовуються для декоративних цілей [2, с, 55].

Керуючись наведеними вище визначеннями, можна виокремити ознаки ювелірних виробів:

1. ювелірні вироби мають довговічний характер;
2. ювелірні вироби набувають вираження у формі особистих прикрас та виробів культурно-побутового призначення;
3. ювелірні вироби виготовляються з коштовних матеріалів (дорогоцінних металів та їх сплавів, дорогоцінного та напівкоштовного каміння тощо);
4. ювелірні вироби можуть виготовлятись з некоштовних металів, зі сплавів, що імітують коштовні метали, у разі застосування різних видів художнього оброблення (скань, зернь, чернь, фініфть, ритування, карбування, кування, алмазне гранування) та (або) високохудожнього його виконання в поєднанні з коштовними, напівкоштовними і кольоровими каменями природного чи штучного походження, перлами, коралами, бурштином, перламутром, склом, кришталем, рогом, костю;
5. ювелірні вироби можуть виготовлятись з каменю, бурштину, рогу, кості, при умові, що такий виріб відрізняється своєю високохудожністю;
6. ювелірні вироби мають декоративне оздоблення різними видами художньої обробки металу, вставками, візерунками, символами, гравіюваннями тощо;
7. ювелірні вироби наділені естетичними властивостями, високою цінністю та вартістю, яка виражається у грошовому еквіваленті.

Проаналізувавши іноземні та вітчизняні джерела, вбачається, що ювелірні вироби – особлива група товарів, що є довговічними прикрасами у формі особистих прикрас та виробів культурно-побутового призначення, які виготовляються з коштовних металів та їх сплавів; некоштовних металів у разі застосування різних видів художнього оброблення (скань, зернь, чернь, фініфть, ритування, карбування, кування, алмазне гранування); зі сплавів, що імітують коштовні метали, за умови високохудожнього його виконання в поєднанні з коштовними, напівкоштовними і кольоровими каменями природного чи штучного походження, перлами, коралами, бурштином, перламутром, склом, кришталем, рогом, кістю; з каменю, бурштину, рогу, кості, при умові, що такий виріб відрізняється своєю

високохудожністю, а отже наділені надзвичайними естетичними властивостями, цінністю та високою вартістю та часто відіграють роль елементу краси.

Список використаних джерел

1. ДСТУ 3375-96. Вироби золотарські. Терміни та визначення. Чинний від 1997-07-01. Вид. офіц. Київ.
2. Методика визначення вартості майна : наук.-метод. видання. / Лозовий А.І., Донцова О.С., Бобрицький С.М., Стебіх О.І. Харків : ХНДІСЕ, 2004. 112 с.
3. Пасічник Л. В. Кримськотатарське ювелірне мистецтво: традиції та сучасний стан // Народознавчі зошити. 2014. №5. С. 921–928.
4. Пасічник Л. В. Ювелірне мистецтво України XX — початку XXI століття. Історія, стилістика, персоналії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: 26.00.01. Київ, 2015. 24 с.
5. Сабадаш Ю. С., Нікольченко Ю. М. Особливості ювелірного мистецтва Київської Русі (скарби X–XIII ст. з Рівненщини) // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2018. № 1. С. 88–91.
6. Сапфірова Н. Н. М. Ювелірна справа Й. Маршака в художній культурі кінця XIX – початку XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: 26.00.01. Івано-Франківськ, 2021. 18 с.
7. Триколенко С. Т. Новітнє ювелірне мистецтво – бісерні прикраси з використанням натуральних каменів від Baronessainred. *Коштовне та декоративне каміння.* 2016. № 2. С. 25-28.
8. Триколенко С. Т. Використання мінералів природних форм в ювелірних виробах Андрія Комарова. *Коштовне та декоративне каміння.* 2016. № 1. С. 24-27.
9. Шумилович Б., Івасюта О., Петрів О. Історія ювелірної справи в Україні. Ювеліри України: тематич. збірн. Київ, 2006. 90 с.
10. Shokrpour, S., & Mehdipour Moghaddam, Z. Analysis of Contemporary Indian Jewelry with the Dialogism approach of Mikhail Bakhtin (Case study: Indian Jewelry in 2020). *Kimiya-Ye-Honar.* 2022. Vol. 11, Is. 43. P. 7–22. DOI: https://doi.org/10.52547/kimiahonar.11.43.7.
11. Wicker, N. L. Mapping Gold in Motion: Women and Jewelry from Early Medieval Scandinavia. *Moving Women Moving Objects (400–1500). 2019. P,* 13–32. DOI: https://doi.org/10.1163/9789004399679_003.

12. Jewellery Encyclopedia, Science News & Research Reviews. Academic Accelerator. URL: https://academic-accelerator.com/encyclopedia/jewellery (date of access: 08.06.2024).
13. Entre Case Study Jewellery. Scribd. URL: https://ru.scribd.com/document/45487127/Entre-Case-Study-Jewellery (date of access: 08.06.2024).
14. Jewelry. New World Encyclopedia. URL: https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Jewelry (date of access: 08.06.2024).

Панасюк Вікторія Вікторівна,
ад'юнкт відділу ад'юнктури та
докторантури Національної академії
внутрішніх справ

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСОБИ ПОТЕРПІЛОГО ТА ПРАВОПОРУШНИКА ПІД ЧАС ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Кожна людина має складне та різноманітне життя, і її дії залежать від конкретних обставин і індивідуальних особливостей. Кожен займає множинні позиції в суспільстві, й виконуючи різні соціальні ролі, може демонструвати відповідні моделі поведінки. Однак, важливо зазначити, що іноді поведінка може виходити за рамки прийнятих норм, стаючи девіантною. Це може бути спричинено різними факторами [1, с. 69].

Протягом багатьох років девіація і девіантна поведінка вивчалась різними вченими, психологами, педагогами. Узагальнивши погляди науковців, можна сказати, що девіантна поведінка визначається як система дій, які суперечать загальноприйнятим нормам і стандартам. Вона включає в себе відмову від дотримання цих норм та вибір альтернативних шляхів поведінки, що порушує взаємодію особистості з суспільством. Часто така поведінка має своєю основою конфлікти цінностей, інтересів та різницю у потребах, а також може бути обумовлена помилками у вихованні, життєвими труднощами та іншими факторами.

Еміль Дюркгейм, французький соціолог, одним із перших запропонував розгорнуте соціологічне пояснення девіантної поведінки. Його *теорія аномії, або теорії безнормовості*, розкриває значення соціальних та культурних факторів у цьому явищі.

Теорія аномії Дюркгейма має значний вплив на соціологію девіантної поведінки. Вона підкреслює, що девіантність – це не просто особиста проблема, а й результат соціальних процесів [2].

Домашнє насильство також може розглядатися як прояв девіантної поведінки.

В Україні, згідно з Концепцією Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, визнається, що домашнє насильство є однією з найгостріших проблем суспільства [3].

Жертвами цього явища стають як жінки, так і чоловіки, але найбільш вразливими групами залишаються жінки, діти та особи похилого віку.

Люди похилого віку є вразливою категорією населення, що робить їх ціллю для домашнього насильства.

Можемо зазначити деякі загальні психологічні аспекти, які можуть стати характерними для осіб похилого віку:

- вразливість (багато осіб похилого віку стають вразливими через фізичні обмеження, проблеми зі здоров'ям, зменшення соціального контакту та залежність від інших для допомоги);
- страх та незахищеність (вони можуть відчувати страх перед насильником і нездатність захистити себе через свій вік та фізичну слабкість);
- прихованість (деякі жертви можуть намагатися залишити своє страждання прихованим та зберігати спокій перед іншими, щоб уникнути конфліктів);
- залежність (жертви можуть бути фізично, фінансово або емоційно залежними від насильника, що робить їх більш вразливими);
- страх звертатися за допомогою (зі страху перед подальшим насильством або репресіями багато жертв можуть боятися звертатися за допомогою до відповідних органів або служб підтримки).

Ці психологічні аспекти можуть розширюватися для осіб похилого віку, які стають жертвами домашнього насильства. Важливо надавати їм підтримку, слухати їх та допомагати знаходити шляхи виходу з цієї ситуації.

Також, кривдників можуть провокувати до вчинення домашнього насильства потреби осіб похилого віку, які мають інвалідність. Догляд за людиною з інвалідністю може бути дуже складним завданням, як фізично, так і емоційно.

Всі ці обставини роблять людей похилого віку легкою здобиччю для кривдників, які викликають у правопорушника відчуття панівного положення, відчуття безкарності за вчинення домашнього насильства.

Відомо, що в домашнє насильство, як форму девіантної поведінки, спостерігається як у мирний час, так і в періоди війни, причому в умовах конфлікту його рівень може значно зростати. Війна

призводить до появи нових форм насильства, які можуть бути ще більш жорстокими. Проте через пріоритетність інших завдань, пов'язаних з війною, домашнє насильство може залишатися непоміченим, а потерпілі не отримують достатньої захисту. Незважаючи на обставини, важливо реагувати на насильство і надавати потерпілим вчасну допомогу, навіть у період воєнного стану [4].

Агресивна поведінка та схильність до насильства можуть передаватися з покоління в покоління, від батьків до дітей [5, с. 68].

Якщо брати за приклад вчинення домашнього насильства**,** структуру особи злочинця у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень необхідно розглядати за такими критеріями:

1) соціально-демографічні (стать, вік, соціальне становище, рівень освіти, сімейний стан, рід занять тощо);

2) кримінально-правові (зміст і мотивація, одноосібний чи груповий характер злочинної діяльності, тривалість та інтенсивність злочинної діяльності, наявність чи відсутність судимості тощо);

3) соціально-психологічні властивості та якості осіб, які вчинили злочин (світогляд, інтереси та життєві установки) [6].

Особа, яка вчиняє домашнє насильство щодо осіб похилого віку, може мати різні характеристики і мотиви для своїх дій. Вони можуть бути родичами, опікунами, співмешканцями або іншими особами, які перебувають у безпосередньому контакті зі старшими людьми.

Домашнє насильство найчастіше вчиняється особою в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Також надмірна кількість вільного часу, відсутність зайнятості, небажання до суспільно-корисної праці та самовдосконалення, тільки сприяє вчиненню домашнього насильства.

Отже, людина взаємодіє з оточуючим світом через різні соціальні ролі, відображаючи відповідні моделі поведінки. Проте, іноді поведінка може відхилятися від загальноприйнятих норм і ставати девіантною. Це може бути наслідком різних факторів, таких як соціальне середовище, особистісні труднощі, психологічний стан чи вплив культурних чинників.

Домашнє насильство також розглядається як прояв девіантної поведінки, особливо щодо вразливих груп.

На жаль, багато людей похилого віку зіштовхуються із зневагою, бідністю, соціальною ізоляцією та відчуженням. Саме через ці фактори вони стають особливо вразливими перед насильством, відчуженість і фізична слабкість роблять їх легкою мішенню для насильника. Люди похилого віку є вразливою категорією населення,

що робить їх мішенню для домашнього насильства. Тому, можна впевнено зазначити, що саме такі особи потребують посиленої уваги та захисту від проявів домашнього насильства.

Тому, визначивши психологічний портрет та індивідуальні характеристики як особи, яка може страждати від домашнього насильства, так і особи – кривдника, це відіграє значну роль для подальшого розслідування.

Список використаних джерел

1. Бобіна О. В. [та ін.] Соціологія: навчальний посібник/ за ред. І. В. Шаповалової. Миколаїв : НУК, 2020. 284 с.
2. Дюркгейм Э. Метод социологии. Киев-Одесса. 1899. 72 с.
3. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовт. 2018 р. № 728-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018.
4. Панасюк В.В. Домашнє насильство в умовах війни. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково-практичсної конференції (Хмельницький, 16 березня 2023 р.).
5. Bandura, A. Aggression: a social learning analysis: Englewood Cliffs, N.J: PrenticeHall, 1973. 390 p.
6. Біленко С.П. Кримінологічна характеристика кривдника. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренко. 2019. Вип. 2 (86). С. 95-105.

Погрібна Анна Андріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Волошин Олексій Гнатович,** старший викладач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

СУЧАСНА КЛАСИФІКАЦІЯ МЕХАНІЧНИХ ЗАМКІВ

При розслідуванні кримінальних правопорушень, пов’язаних з проникненням в закриті приміщення і зламом чи кримінальним відмиканням замків, дуже часто виникає потреба в попередньому досліджені при проведенні ОМП та експертному дослідженні таких

замикаючих пристроїв для вирішення питань, які мають суттєве значення для визначення напряму розслідування.

Жодні двері не виконуватимуть своє призначення без найважливіших елементів дверної фурнітури ручок і замків. Залежно від місця розташування дверей, матеріалів, з яких вони виготовлені, а також ширина замкової ніші на дверях вибирають і сам замок.

Таким чином механічні замки класифікуються по методу кріплення виділяють замки:

- навісні;
- врізані;
- накладні.

Спосіб кріплення зрозумілий з назви. **Навісні замки** – навішуються на петлі, використовуються в основному для замикання здібних приміщень – сараїв, гаражів і т. д. (див. рис. 1-2).

Їхній головний недолік, який не дозволяє використовувати дані замки в житлових приміщеннях – низька зламостійкість.

Для розкриття такого замку можна використовувати будь-який предмет – лом, молоток, міцну палицю.

Рисунок 1. Навісні замки «Тітан»

Рисунок 2. Навісний замок Чібо

Наступний вид замків – врізні. Ідеально підходять для металевих вхідних дверей. Сталеве полотно служить надійним кріпленням і захищає замок. Такі замки використовуються в будинках і квартирах, вони практично не помітні, не псують вигляд дверей.

Вони отримали таку назву за те, що врізаються в дверне полотно. Зовні залишається видним тільки отвір для ключа. Врізні замки встановлюються в дерев'яні і металеві двері, проводять їх для дверей різної товщини. Врізні замки мають різні ключі і конструкції замикаючого механізму (див. рис. 3-4).

Рисунок 3-4. Врізні замки «Зв1-2» та «COMIT».

Вони бувають двох видів – сувальдні і безсувальдні. **Безсувальдні** – мають ключі з фігурною борідкою і лише одну сувальду. Такі замки застосовують для внутрішніх дверей. Вставляючи в безсувальдний замок циліндровий механізм, сам замок стає надійнішим. Для такого замку призначений хрестоподібний ключ (див. рис.5-6).

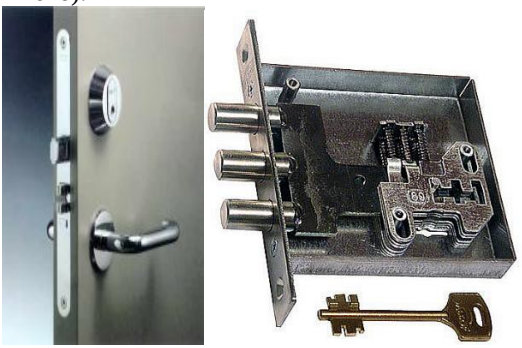

Рисунок 5-6. Безсувальдні врізні замки.

Сувальдні (ще їх називають замками Шубба) мають декілька сувальд. Для таких виробів характерна наявність прорізів різної глибини на борідці ключа. Сувальдні замки вважаються достатньо надійними за наявності мінімум шести сувальд (див.рис. 7).

Рисунок 7. Сувальдний врізний замок.

Циліндрові замки складаються з врізного циліндра, що вставляється в нього. Вони мають не менше 5 сувальд, виконаних у вигляді штифтів, і вважаються дуже надійними (див.рис. 8).

Найнадійнішими фахівці називають ті, які встановлюються в просвердлені отвори. Циліндр встановлюють так, щоб зовні нього не можна було вигвинтити або проштовхнути всередину (для цього його захищають накладкою, що пригвинчується з внутрішньої сторони приміщення). Основне правило установки – замок не повинен виходити за поверхню дверного полотна. На сьогоднішній день існують замки, виконані з особливо міцного металу, які протистоять висвердлюванню.

Рисунок 8. Циліндровий врізний замок.

Особливо слід виділити замки марки Mul-t-lock, призначені для додаткового захисту дверей (див. рис. 9). Найпопулярніший з них - замок « Дід-Болт». Його використовують як додатковий замок багато виробників. Така популярність пояснюється унікальним набором якостей: простий в установці, він відмінно захищений від професійних способів злому, надійний і зручний. Циліндр має форму усіченого конуса, він цілком виконаний з латуні. У цю частину замку

впресовані твердосплавні штифти для захисту механізму від висвердлювання. Також циліндр захищений від розтину відмичкою, а велику кількість комбінацій ключа виключає розтин підбором ключа. Передбачений і захист від висвердлювання стягуючих замок болтів - це сталеві кульки в тілі циліндра. Загартовані сталеві кульки в ригелі при замиканні приймають положення, що створює додаткову перешкоду для злому дверей віджиманням її від рами. Розтин дією активних речовин - кислот і лугів утруднено вживаними матеріалами конструкцією циліндра. Систему такого могутнього захисту замку називають гарпуном.

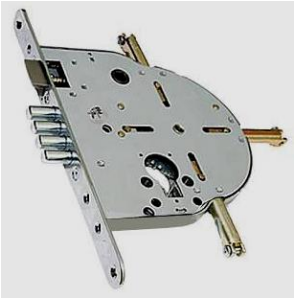

Рисунок 9. Циліндровий врізний замок «Mul-t-lock».

.

Дискові замки – різновид циліндричних замків; замки, які складаються з дисків, ключ у них напівкруглої форми з вирізами під різними кутами, що забезпечує малу ймовірність підбору до нього відмички і практично виключає проникнення зловмисників (див. рис. 10).

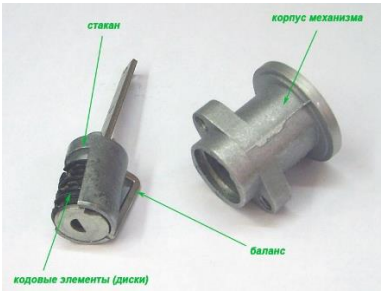

Рисунок 10. Основні механізми дискового замка.

Накладні замки прийнято використовувати для дерев'яних вхідних дверей. Дверне полотно зміцнює їх, і остільки, оскільки вони знаходяться далі, ніж врізні від зовнішньої сторони дверей, вони

менш схильні злому. Накладні замки дозволяють закривати двері з внутрішнього боку за допомогою вертушки. Вони так само можуть бути використані в сталевих вхідних дверях в поєднанні з врізними замками (див. рис. 10).

Рисунок 11. Накладний замок.

Замками нового покоління називають **смартлоки** – це дверні замки, які замість механічного ключа використовують відбиток пальця. По-науковому, смартлоки називають біометричними, або точніше дактилоскопічними (див. рис. 11).

Електронні замки – непомітні після установки, відкривання дверей відбувається при натисканні певної комбінації клавіш або кнопки брелка (як для автомобільних дверей).

Вони легко перекодуються, володіють високою секретністю. До недоліків електронних замків можна віднести необхідність постійного джерела живлення, погану переносимість вологого середовища і перепадів температури (див.рис.13).

Кодові замки – використовуються в основному для під'їздів, офісів, сейфів. Зараз цей вид замків почали пропонувати для вхідних дверей в житлові приміщення. До недоліком кодових замків можна віднести неестетичний вигляд, те, що можна підглянути набирається код, і в екстреній ситуації набрати код досить проблематично з першого разу (див. рис. 12).

Рисунок 11-12. Замки смартлок: дактилоскопічний та кодовий.

Рисунок 13. Основні елементи електронного замка.

Один із найпоширеніших видів майнових злочинів – крадіжки з помешкань громадян.

Варто зауважити, що, напевно, не існує таких приміщень, дверей, замків, які не можливо було б відчинити. Тож убезпечити ваше житло від крадіжок або мінізувати можливість злодія проникнути у приміщення, чи змусити його відмовитися від свого задуму допоможуть замки.

Процес дослідження матеріально фіксованих слідів-відображень слідоутворюючих та слідосприймаючих об’єктів, умов та механізму слідоутворення проводиться особами, які володіють спеціальними знаннями (експертами) у галузі трасології з метою встановлення фактичних даних, що мають значення для органів досудового розслідування та суду.

Список використаних джерел

1. Бергер В.Е., Прохоров-Лукин Г.В., Молибога Н.П. Трассологическое исследование механическихзамков: Метод.пособие.

Киев: РИО МВД Украины, 1998. 96 с.

2. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А.В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Право, 2020. 752 с.

3. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / Ю.В. Шепітько, В. А. Журавель, В.О. Коновалова та ін. / за ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 456 с.

4. Кобзар С. І. Криміналістична трасологія : навч. посіб. Луганськ, 1999. 108 с.

5. Левицький А.О., Прокопович Р.О. Методика криміналістичногодослідження пломб. Київ., 2010. 19 с.

6. Левицький А. О., Прокопович Р.О. Методика криміналістичного дослідження пломб з якірним механізмом замикання. Київ: 2010. 15 с.

7. Левицький А.О., Прокопович Р.О. Методика криміналістичного дослідження пломб з роторним механізмом замикання Київ: 2010. 15 с.

8. Судові експертизи у процесуальному праві України: навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.

9. Тіщенко В.В., Ріпенко А.І., Самойленко О.А. Судові експертизи у кримінальному провадженні: посібник. Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2021. 152 с.

10. Разумов Э. А.. Молибога Н. П. Практическое руководство по осмотру места происшествия: теория, тактика, техника : учеб.–практ. пособ. / под ред. И. П. Красюка. Київ: 2015. 750 с.

Рашевський Віталій Валерійович,
аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ОСОБИ ПІДОЗРЮВАНОГО ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

Державна зрада як кримінально каране діяння – це умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [1, ст. 111].

Так, ще в 2014 році, після анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, військовим частинам Збройних сил України (далі – ЗСУ), які мали постійний пункт дислокації на території Кримського півострова, зокрема і кораблям Військово-морських Сил ЗСУ, які перебували в акваторії Чорного моря, Головнокомандувачем було надано наказ про передислокацію особового складу у визначені міста материкової частини України. Проте не всі командири відповідних військових частин, а також інших військових підрозділів ЗСУ, за реальної можливості, виконали наказ, хоча об'єктивно повинні були і могли це зробити. Таким чином, відповідно до положень ч. 1 ст. 408 Кримінального кодексу України (далі – КК України), дії командирів кваліфікуються як дезертирство - нез'явлення на службу в разі переведення з метою назавжди ухилитися від військової служби [1, с. 408].

Таким чином, в 2014 році слідчими військової прокуратури були внесені відомості в Єдиний реєстр досудових розслідувань за фактами вчинених злочинів. Після створення Державного бюро розслідувань (далі – ДБР) та реформування структури та функцій прокуратури, матеріали таких кримінальних проваджень були передані за підслідністю до територіальних управлінь ДБР для розслідування.

Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України у 2022 році слідчими органами ДБР (шляхом моніторингу відкритих джерел інформації в мережі Інтернет, отримання розвідувальних даних, а також аналізу інформації за результатами оперативно-розшукової діяльності підрозділів військової контррозвідки Служби безпеки України) були встановлені факти причетності до військової агресії Російської Федерації осіб, що підозрювалися у вчинені дезертирства. Зокрема, особи-військовослужбовці ЗСУ, які вчинили дезертирство шляхом нез'явлення на службу в разі переведення на материкову частину України, підписали контракт про проходження військової служби у збройних силах Російської Федерації, чим в у мовах збройного конфлікту вчинили державну зраду, перейшовши на бік ворога. Здебільшого даними особами контракти про проходження військової служби в лавах війська Російської Федерації укладались безпосередньо після вчинення дезертирства, тобто протягом 2014 року.

Враховуючи те, що суб'єкти зазначених злочинів переховуються від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошені у міжнародний розшук,

встановлення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, здійснюється у формі спеціального досудового розслідування (in absentia).

Дослідниками справедливо зазначається, що розслідування таких злочинів ускладняються зокрема і тим, що вони вчиняються на тимчасово окупованих територіях України, до яких правоохоронні органи не мають доступу. Окрім об'єктивних труднощів, пов'язаних із проведенням усіх необхідних процесуальних дій для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, виникає необхідність також проведення максимально можливого комплексу процесуальних дій для перевірки інформації про можливий перехід на бік ворога [2, с. 1058].

За таких умов розслідування злочинів зазначеної категорії основними доказами виступають фактичні дані, зафіксовані в електронній (цифровій) формі, зокрема вони можуть знаходитися на технічних носіях інформації, що перебувають у свідків, а також у відкритих та закритих ресурсах мережі Internet, як то веб-сайти та сторінки в соціальних мережах незаконно створених органів влади; відкриті телеграм канали; різноманітні засоби масової інформації, що працюють на тимчасово окупованій території України та держави-агресора, що висвітлюють створення окупаційною владою псевдо-органів влади [3].

Найчастіше на веб-сайтах країни-агресора, як приклад героїчної поведінки, висвітлюють діяльність українських дезертирів, які вступили на військову службу в воєнізовані підрозділи Російської Федерації, тобто перейшли на бік ворога, та під час повномасштабної агресії виконують бойові завдання задля зміни меж території або державного кордону України.

Враховуючи те, що зазначені особи перебувають на тимчасово окупованій території України, відомості про них підлягають детальному встановленню та дослідженню з метою безсумнівного підтвердження їх особистості. Адже оригінали документів, зокрема й тих, що містяться в особових справах дезертирів, або були знищені внаслідок збройної агресії, або є недосяжними для органів досудового розслідування через їх знаходження на території, яка контролюється країною-агресором.

З метою ідентифікації особи-військовослужбовця, який вчинив кримінальне правопорушення зазначеної категорії, необхідно мати достовірні відомості про його зовнішній вигляд, щоб мати можливість порівняти зовнішність з наявними матеріалами відкритих новинних джерел інформації в мережі Інтернет, розвідувальних даних, а також

інформації, отриманої за результатами проведення оперативно-розшукової діяльності.

Отже, відшукати оригінали документів, які містять фотографії таких осіб, зокрема військовий квиток, або паспорт громадянина України, є вкрай складним завданням. Оперативними підрозділами направляються запити на адреси військових частин, де підозрювані у вчинені кримінального правопорушення особи проходили службу. Нерідко вдається встановити наявні електронні версії фотографій цих осіб в базах даних банківських установ, або на фізичних носіях інформації свідків (флеш-носіях/жорстких дисках, пам'яті мобільних телефонів).

З метою встановлення особи підозрюваного проводиться пред'явлення особи для впізнання за фотознімками, або матеріалами відеозапису, з додержанням вимог ст. 228 Кримінального процесуального кодексу України [4].

Під час проведення допиту свідків з числа колишніх побратимів по службі необхідно встановити: – за яких обставин вони познайомились з особою, що підозрюється у вчиненні злочину; – як довго проходили службу в одній військовій частині; – які стосунки між ними склались; – чи належним чином військовослужбовці були забезпечені харчуванням, засобами особистого захисту, грошовим забезпеченням; – чи висловлювала особа бажання дезертирувати, чи укласти контракт із збройними силами країни-агресора тощо.

За результатами отриманих доказів слідчим, або прокурором у кримінальному провадженні призначається фотопортретна експертиза. Експерту на вирішення ставляться різні питання, але основним є: чи зображена на фото-, відеоматеріалах, які надані на дослідження, особа (прізвище, ім'я, по батькові), фотокартки якої надано як зразки?

Беручи до уваги специфіку слідчих (розшукових) дій, які необхідно провести у зазначеній категорії проваджень з метою отримання достовірних фактичних даних, важливу роль відіграє нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування, який реалізується у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Антонюк П. Є., Бажан В. Д. & Пясковський В. В. (2024). Можливості судової експертизи під час розслідування пособництва державі-агресору. *Наукові перспективи*. 5(47). 1054 – 1068.

3. Жидков, В. Л. & Жила, О. Б. (2023). Доказування злочинів про колаборaційну діяльність: проблемні питання закону. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-problemni-pytannia-zakonu/.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

Рубаненко Наталія Юріївна,
аспірантка кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

АНАЛІЗ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ОГЛЯД ТА ХАРАКТЕРИСТИКА

Воєнні злочини ґрунтуються на нормах міжнародного гуманітарного права. Це галузь міжнародного публічного права, яка, з одного боку, регулює правові відносини учасників збройного конфлікту, а з іншого – мінімізує політичну, фізичну, моральну, майнову та/або матеріальну шкоду цивільного населення під час збройного конфлікту. Тобто, ці положення ґрунтуються на балансі між воєнною необхідністю та основоположними потребами населення яке знаходиться в межах воєнного конфлікту.

Згідно з загальною концепцією *«nullum crimen, nulla poena sine lege»*, під час збройного конфлікту окремі акти насильства розглядаються як дозволені, тоді як інші вважаються забороненими та незаконними. Міжнародне гуманітарне право регулює як дозволені, так і незаконні акти насильства під час збройного конфлікту за допомогою двох різних підходів. Один із них спрямований на запобігання або пом'якшення страждань, тоді як інший визначає прагматичну військову необхідність перемогти супротивника.

Вважається, що перший крок до врегулювання гуманітарних відносин на міжнародному рівні, був здійснений швейцарським промисловцем Г. Дюнаном, який, будучи під враженням тяжких наслідків битви при Сальферіно (1859 рік), спільно з однодумцями, розпочав організаційні процеси, що призвели до проведення у 1864 року Женевської конференції. За результатами цього заходу було засновано «Міжнародний Комітет Червоного Хреста» [1]. На цьому ж заході був підписаний перший міжнародний договір який забезпечив захист поранених та хворих у збройному конфлікті. Конвенція встановила захист й щодо медичного персоналу, нейтралітет медичних установ та визначала «Червоний Хрест» як символіку цього захисту.

Ці правила стали початковим етапом у формуванні міжнародних стандартів гуманітарного права, які пізніше розширились у наступних конвенціях та додаткових протоколах до них [2].

Проте лише конкретні правопорушення Міжнародного гуманітарного права визначаються «серйозними порушеннями», що підпадають під кваліфікацію «воєнних злочинів». Важливо відзначити, що перші конвенції з цього питання не передбачали відповідальності, а сама криміналізація здійснювалася поступово на основі наслідків історичних подій двадцятого століття.

Однією з ключових передумов воєнних злочинів є те, що вони пов'язані зі збройним конфліктом та спричиняють досить серйозний негативний вплив не лише на військовослужбовців, але й на інших осіб та майно, що підпадають під захист гуманітарного права. Це важлива і необхідна складова, що розрізняє воєнні злочини від інших порушень міжнародного права. На цьому зосереджено увагу й у диспозиції ст. 438 КК України, де до суспільно небезпечних діянь було віднесено: «жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, *інші порушення законів та звичаїв війни*, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України…» [3].

Окрему увагу привертає зміст ст. 438 КК України та її кодифікація, яка стосується *«порушення законів та звичаїв війни».* Мається на увазі те, що на відміну від ст. 442 КК України, яка дублює склад «злочину геноциду» згідно з міжнародним законодавством, норма ст. 438 формально перераховує незаконні дії суб'єкта кримінального правопорушення та в кінцевому результаті узагальнює їх до *«інших порушень законів та звичаїв війни»*, передбачених міжнародними договорами, що були ратифіковані Україною відповідно до чинного законодавства. Ця особливість викликає два питання: перше стосується того, що має на увазі законодавець під «порушенням законів та звичаїв війни», а друге – що він має на увазі під «іншими порушеннями цих законі та звичаїв».

З цього приводу вважаємо, що дана норма, очевидно, мала на меті розширити сферу застосування цієї статті, що виходить за межі міжнародного гуманітарного права. Це включає в себе не лише матеріальні закони, але й звичаї, що регулюють поведінку та культуру під час воєнного конфлікту. Війна, як соціальне явище, постійно розвивалася разом із еволюцією суспільства та змінами у його

соціально-структурах відносинах. Вона піддавалася впливам збройних конфліктів, релігійних переконань, культурних традицій та зовнішніх чинників, що сформулювали загальні цінності, норми, традиції та звичаї. Це вплинуло на поведінку військових та їх взаємин з іншими учасниками збройного протистояння, включаючи уявлення щодо практик, ритуалів або правил у суспільстві та серед військових під час війни, а також моральних та етичних аспекти поведінки на полі бою [4].

Словосполучення «порушення законів і звичаїв війни» зустрічається також і у положеннях Римського статуту в частині, що стосується міжнародної юрисдикції відносно «воєнних злочинів» (ст.8) [5]. Зокрема, надаючи визначення цьому поняттю, цей нормативно-правовий акт до нього відносить не лише серйозні порушення гуманітарного права, а й *«інші порушення законів і звичаїв міжнародного права, що стосуються як міжнародних збройних конфліктів, так й збройних конфліктів неміжнародного характеру»*. Тобто, «порушення законів та звичаїв війни» охоплює широкий спектр суспільно небезпечних діянь під час воєнного конфлікту. У національному вимірі цей термін вживається як альтернативний спосіб вираження воєнних злочинів, включаючи не лише законодавчо визначені серйозні (грубі) порушення міжнародного гуманітарного права, але і вчинення дій, охоплених іншими міжнародними договорами, які визначають злочини проти людяності, злочин геноциду, екоцид та злочин агресії за умов, якщо вони вчинені суб'єктами «воєнних злочинів» під час збройного конфлікту.

Воєнні злочини підпадають під універсальну юрисдикцію але для забезпечення цього принципу, держави повинні прийняти його на внутрішньо-законодавчому рівні. Основи для використання універсальної юрисдикції стосовно цих правопорушень закладені у договірному та звичаєвому міжнародному праві. У ст. 8 Статуту Міжнародного трибуналу перелічене вичерпне коло суспільно небезпечних діянь, що підпадають під визначення «воєнних злочинів». Проте, ця норма містить додатковий елемент, який вказує на те, що Міжнародний кримінальний суд має юрисдикцію, *«зокрема»*, у випадках, коли такі злочини вчинені *«в рамках плану чи політики або в рамках широкомасштабного вчинення»*. Тобто, наведені злочини мають бути реалізовані під впливом впорядкованої системи або зорганізованої групи осіб, яка має спільний план або стратегію для їх реалізації. Мається на увазі, що ці діяння вчиняються відповідно до рішень чи директив керівництва держави, її організації чи групи або в

рамках систематичної політики або стратегії спрямованої на їх вчинення.

Аналіз «воєнних злочинів» дозволяє виокремити основні принципи міжнародного гуманітарного права, на яких базується захист осіб та/або майна. До цих основоположних ідей ми відносимо: принцип захисту *«non-combatants»* або осіб, які не беруть участі у збройному конфлікті; принцип дистинкції або розрізнення; принцип вибірковості або відповідальності за вибір об'єкта атаки; принцип обмеження засобів і методів ведення війни (невикористання засобів і методів, які призводять до надмірних страждань і травмувань).

Отже, суб'єктами воєнних злочинів є особи, які приймають участь у збройному конфлікті та за міжнародною класифікацією підпадають під визначення *«combatants»,* у тому числі особи, які надають злочинні накази та ті, які їх виконують. Важливою складовою суб'єкта цього порушення є те, що особа-виконавець має бути причетною до військових формувань задіяних противником під час воєнних дій чи операцій. Іншими словами, якщо цей злочин вчинений військовослужбовцем або цивільною особою на власній території, то ці діяння підпадають під кваліфікацію інших карних діянь (диверсій, терористичних актів, вбивств, перевищень військовою службовою особою влади чи службових повноважень, мародерства, насильства над населенням у районі воєнних дій, поганого поводження з військовополоненими тощо).

У цьому контексті постає необхідність розмежовувати воєнні злочини від військових кримінальних правопорушень. Враховуючи, що обидва поняття можуть стосуватися військової діяльності, вони мають різні правові контексти і регулюються різними законодавчими актами. Воєнні злочини (англ. *«War Crimes»*) мають міжнародний контекст і стосуються серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, що відбуваються під час збройного конфлікту. Натомість, військові кримінальні правопорушення (англ. *«Military Offense / Crimes»*) є грубими порушеннями військових статутів та інших законодавчих актів, що регулюють поведінку і діяльність військовослужбовців. Це можуть бути кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби, суб'єктами яких є військовослужбовці.

Об'єктом воєнних злочинів є особи та/або майно, що перебувають під захистом в рамках міжнародного гуманітарного права (цивільні особи, військовополонені, поранені, інфраструктурні об'єкти, що забезпечують життєдіяльність населення тощо). Очевидно предметом його посягання є життя, здоров'я та/або майно.

Однією з передумов притягнення до відповідальності за воєнні злочини є зв'язок між діями винного та соціально небезпечними наслідками, що ґрунтується на його психоемоційному стані, мотивах реалізації злочинних намірів та усвідомленні настання негативних наслідків. У цьому контексті Міжнародний кримінальний суд вимагає наявності прямого умислу стосовно вчинюваного. Тобто, повного усвідомлення особою того, що її дії не лише порушать міжнародне право, а й ймовірно призведуть до негативних наслідків – *"mens rea*" – від лат.: вина у розумінні.

Список використаних джерел

1. De Baets, A. (2022). The view of the past in international humanitarian law (1860–2020). International Review of the Red Cross. 104(920-921):1586-1620. http://doi.org/10.1017/S1816383122000145;

2. The 1864 Geneva Convention. International Committee of the Red Cross. https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/treaty/geneva-convention-1864.htm;

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text;

4. Morillo, S. & Graff, D. (2020). Justifications, theories, and customs of war. In: Curry A, ed. The Cambridge History of War. Cambridge University Press, 615-639. http://doi.org/10.1017/9781139025492.023;

5. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

Сахошко Марина Олександрівна,
аспірантка кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВІ ОСНОВИ ОБІГУ ПАЛЬНОГО В УКРАЇНІ І ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ВИГОТОВЛЕННЮ, ЗБЕРІГАННЮ, ЗБУТУ АБО ТРАНСПОРТУВАННЮ ЙОГО З МЕТОЮ ЗБУТУ

В умовах сучасних військових загроз і небезпек перед Україною залишається значна кількість викликів, серед яких протидія економічній організованій злочинності є одним із головних завдань усіх державних правоохоронних інституцій. У структурі сучасної економічної злочинності особливе місце посідає протиправна діяльність у сфері обігу підакцизних товарів, адже введення у подальший обіг таких товарів активно сприяє тінізації окремих секторів економіки України, а також створює умови для розвитку

транскордонної організованої злочинності. За рахунок формування кримінальних ринків вказаних товарів окремі суб'єкти економічних відносин отримують надприбутки та фактично здійснюють контрольований вплив на відповідні економічні сегменти відразу декількох держав.

Згідно із статистичних даних Офісу Генерального прокуратура за 2015 рік було обліковано 523 кримінальних правопорушення за ознаками ст. 204 Кримінального кодексу України («Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів»), за 2016 рік – 674; за 2017 рік – 500; за 2018 рік – 574; за 2019 рік – 562; за 2020 рік – 615; за 2021 рік – 721; за 2022 рік – 546; за 2023 рік – 999; а лише за перші п'ять місяців 2024 року – 468 цих кримінальних правопорушень [1].

Аналіз статистичних даних засвідчує, що в умовах третього року російсько-української війни у нашій державі суттєво зросли випадки документування кримінальних правопорушень у сфері обігу підакцизних товарів, у тому числі паливно-мастильних матеріалів, бензину і дизельного пального.

Нормою Кримінального кодексу України, а саме ст. 204, держава захищає податкову систему від незаконного обігу підакцизних товарів. Паливо-мастильні матеріали підпадають під акцизний податок. Акцизний податок є непрямим податком та входить до ціни товару.

Протиправними є такі дії відносно підакцизного товару: виготовлення – відбувається технологічний процес випуску фальсифікату; зберігання – умисні дії, спрямовані на його протиправне утримання у своїй власності; транспортування – здійснення переміщення (перевезення) з використанням будь-яких видів транспорту, включаючи і його пересилку; придбання для подальшої реалізації (збуту) – купівля, обмін тощо, але виключно з метою реалізації в подальшому придбаного товару.

До головних нормативно-правових документів, що регулюють обіг пального в Україні відносяться: Податковий кодекс; закони «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, спиртових дистилятів, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах та пального»; «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції»; «Про метрологію та метрологічну діяльність», а також підзаконні акти – постанови Кабінету Міністрів: № 927 від 01.08.2013 «Про затвердження Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, судових та котельних палив»; №715 від

12.08.2020 «Про затвердження порядку здійснення Державною податковою службою автоматичного зіставлення показників обсягів обігу та залишків пального, показників обсягу обігу спирту етилового»; № 891 від 22.11.2017 «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру витратомірів-лічильників і рівнемірів – лічильників рівня пального у резервуарі, передачі облікових даних з них електронними засобами зв'язку до контролюючих органів», крім цього «Інструкція про порядок приймання, транспортування, зберігання, відпуску та обліку нафти і нафтопродуктів на підприємствах і організаціях України», затверджена наказом Міністерства палива та енергетики України, Міністерством економіки України, Міністерством транспорту та зв'язку України, Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 20.05.2008 №281/171/578/155; «Інструкція з контролювання якості нафти і нафтопродуктів на підприємствах і організаціях України», затверджена наказом Міненерго України, Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 04.06.2007 №271/121.

Розслідування незаконного виготовлення, зберігання, збуту пального або транспортування його з метою збуту здійснюють детективи органів Бюро економічної безпеки України. Це відносно нещодавно створений правоохоронний орган і у деяких областях держави наразі штатна структура його підрозділів не укомплектована. У такому випадку досудове розслідування проводять територіальні слідчі органи Національної поліції. З урахуванням цих чинників у кримінальних провадження про незаконне виготовлення, зберігання, збут пального або транспортування його з метою збуту виникає низка суперечливих ситуацій, починаючи від попередньої кваліфікації діяння за ст. 204 Кримінального кодексу України і внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та закінчуючи проведенням слідчих (розшукових) дій, отримання встановлених документів щодо обшуку приміщень нафтобаз або місць, де виготовлялося пальне, затриманням «фігурантів» кримінального провадження, а також проведенням судових експертиз.

У будь-якому випадку при виявленні факту незаконного виготовлення, зберігання, збуту пального або транспортування його з метою збуту до оперативно-розшукових заходів та/або документування злочинної діяльності слід залучати відповідних спеціалістів, які забезпечать ефективне збирання процесуальних джерел доказів. У подальшому зібрана інформація, отримані зразки для досліджень складатимуть основу матеріалів кримінального

провадження, що спрямовуватимуться для проведення судових експертиз.

За допомогою експертизи, як форми використання спеціальних знань, сторони кримінального провадження можуть встановлювати: документальну обґрунтованість висновків про наявність недостачі або надлишків грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей; наявність або відсутність матеріальної шкоди та її розмір; помилковість даних про заниження розміру податкових зобов'язань; коло осіб, до обов'язків яких входить як безпосередньо ведення так і контроль за правильністю ведення бухгалтерського та податкового обліку; необґрунтованість податкових нарахувань в акті документальної перевірки; правильність документального оформлення господарських операцій щодо обігу пального та інші обставини справи.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за період з 2015 р. по травень 2024 р. : статистика Офісу Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2. (Дата звернення: 13.06.2024).

Семирозум Ігор Михайлович,
курсант 3 курсу, 308 н.г. ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Варивода Василь Іванович,** професор кафедри поліцейського права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВІДСІЧІ ЗБРОЇНОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Стаття 27 Конституції України встановлює, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1]. З даної норми слід розуміти, що кожен може захищати своє життя та здоров'я використовуючи різні способи та методи захисту, у тому числі і зброю, у випадку посягання на життя та здоров'я громадян (також слід враховувати необхідну оборону та крайню необхідність визначену у Кримінальному Кодексі України).

Близько четвертої години за київським часом 24 лютого 2022 року почалися ракетні удари по всій території України, російські війська вдерлися до України. Разом з росією війну проти України фактично веде білорусь: із прикордонних районів завдають ракетних ударів по території України, здійснюють вильоти бойової авіації для завдання ракетно-бомбових ударів по території України, відбувається передислокація війська та його забезпечення. Завдяки спротиву української армії та сил самооборони вже в перші дні агресії російська армія зазнала значних втрат у живій силі та техніці. У своїй новітній історії, росія в жодній війні ще не зазнавала навіть приблизно таких великих втрат за такий короткий час. За визнанням західної розвідки, росія зустріла сильніший, ніж очікувала, опір, що зумовило матеріально-технічні проблеми для її військ, нестачу пального, боєприпасів і продовольства, підрив бойового духу нападників [20].

Взявшись до зброї, народ України й гадки не мав та не задумувався про правові підстави її застосування.

Отже, й дане дослідження присвятимо визначенню нормативно-правого регулювання застосування вогнепальної зброї в сучасній Україні.

Вважливе значення у відсічі збройної агресії відіграють Сили територіальної оборони. Так, згідно із Законом України від 16.07.2021 № 1702-IX «Про основи національного супротиву» територіальна оборона – система загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються у мирний час та в особливий період з метою протидії воєнним загрозам, а також для надання допомоги у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій [12]. Так постає питання про законність застосування зброї під час здійснення національного супротиву. У ст. 22 вищезазначеного Закону встановлено наступне: «Застосування зброї, бойової техніки та спеціальних засобів Збройними Силами України, іншими складовими сил безпеки та сил оборони під час виконання завдань територіальної оборони здійснюється відповідно до законодавства України. Члени добровольчих формувань територіальних громад мають право застосовувати під час виконання завдань територіальної оборони особисту мисливську зброю, стрілецьку зброю, інші види озброєння та боєприпаси до них у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України», що дає повні підстави для її законного застосування [12].

Згідно із Законом України від 03.03.2022 № 2114-IX «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» встановлено, що у період дії воєнного стану громадяни України, а також іноземці та

особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України (далі - цивільні особи), можуть брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав, у тому числі отримати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї відповідно до порядку та вимог, встановлених Міністерством внутрішніх справ України. Застосування цивільними особами вогнепальної зброї, отриманої відповідно до вищевказаного Закону, здійснюється аналогічно до застосування зброї військовослужбовцями під час виконання ними завдань щодо відсічі збройної агресії проти України в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України. Цивільні особи зобов'язані здати отриману ними вогнепальну зброю і невикористані боєприпаси до неї до органів Національної поліції України не пізніше 10 днів після припинення або скасування дії воєнного стану в Україні. За порушення вимоги, передбаченої цією статтею, цивільні особи несуть кримінальну відповідальність [7]. Також дозволяється застосовувати громадянами України власну нагородну зброю, спортивну зброю та іншу зброю що зазначена у ст. 4 даного Закону [7]. Стаття 5 вищевказаного закону зазначає: «Цивільні особи не несуть відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована на підставі та в порядку, визначених статтею 1 та статтею 4 цього Закону» [7].

Процедура застосування громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, вогнепальної зброї і боєприпасів до неї під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України у період дії воєнного стану відповідно до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» встановлено Постановою КМУ від 15.04.2022 № 448 «Про затвердження Порядку застосування цивільними особами вогнепальної зброї під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України у період дії воєнного стану» У даній постанові визначено, що цивільні особи, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії проти України, під час застосування вогнепальної зброї повинні керуватися такими принципами, що ґрунтуються на загальновизнаних нормах міжнародного гуманітарного права, і далі визначені ці принципи. Також у п. 4 даної постанови визначено підстави застосування зброї такими особами. Одна з підстав - припинення дій осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення [18].

Щодо застосування зброї військовими частинами, підрозділами ЗСУ, під час виконання ними завдань щодо відсічі збройної агресії України, куруються Постановою КМУ від 10.10.2018 № 828 «Про затвердження Порядку застосування зброї і бойової техніки з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами Збройних Сил під час виконання ними завдань щодо відсічі збройної агресії проти України».

Також певний порядок застосування зброї військовослужбовцями ЗСУ зброї у мирний час (крім періоду воєнного стану) визначений у ст. 1^{-1} Закону України 06.12.1991 № 1934-XI «Про Збройні Сили України». У даній статті йдеться про підстави застосування військовослужбовцями ЗСУ зброї у мирний час [8].

Поліцейські НПУ застосовують зброю відповідно до ст. 46 закону «Про Національну поліцію». Якщо поліцейський виконуватиме свої службові обов'язки у прифронтових зонах, тобто його залучать до оборони, відсічі і стримуванні збройної агресії проти України (у складі бригади «Лють»), застосування ним вогнепальної зброї передбачено статтею 46^{-1} Закону України «Про Національну поліцію»[11].

Військовослужбовці Державної прикордонної служби України – ст. 21^{-3} Закону України «Про Державну прикордонну службу України»[6] та наказом Адміністрації Держкордонслужби від 21.10.2003 № 200 [14].

Військовослужбовці Національної гвардії України – ст. 18 Закону України від 13.03.2014 № 876-VI «Про Національну гвардію України». Проте у разі залучення Національної гвардії України до виконання завдань з охорони громадської безпеки і порядку (п. 1 ч. 1 ст. 13 зазначеного Закону) [10], застосування ними зброї регламентуватиметься ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію».

Служба безпеки України також може застосовувати вогнепальну зброю на підставі ст. 26 Закону України «Про Службу безпеки України» - відповідно до ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію», а у разі забезпечення оборони держави – Постановою КМУ від 10.10.2018 № 828.

Державне бюро розслідувань відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 7 Закону України від 12.11.2015 № 794-VII «Про Державне бюро розслідувань», у випадках, передбачених цим Законом, на підставі ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію» [5].

Працівники Національного антикорупційного бюро України (далі - НАБУ) – ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію» [9].

Військовослужбовці Управління державної охорони України під час здійснення державної охорони мають право зберігати, носити і застосовувати вогнепальну зброю та спеціальні засоби на підставі і в порядку, передбачених Законом України «Про Національну поліцію», військовими статутами та прийнятими відповідно до них нормативними актами, провозити зброю та спеціальні засоби в усіх видах транспорту [3].

Працівникам Служби судової охорони для здійснення покладених на них повноважень надається право зберігати, носити і застосовувати вогнепальну зброю та спеціальні засоби. Використовувати та застосовувати зброю, заходи фізичного впливу та спеціальні засоби в порядку та випадках, визначених законами України «Про Національну поліцію» та «Про охоронну діяльність» [19].

Порядок застосування вогнепальної зброї посадовими особами яким відповідно до чинного законодавства дозволено володіння вогнепальною зброєю встановлено Постановою КМУ від 12.10.1992 № 575 «Про затвердження Положення про порядок застосування вогнепальної зброї», де визначені випадки (підстави) її застосування [17].

Особи рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби під час виконання завдань з виконання кримінальних покарань у межах повноважень, визначених Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», мають право в порядку і випадках, передбачених Кримінально-виконавчим кодексом України, Законом України «Про Національну поліцію» та іншими законами України, зберігати, носити спеціальні засоби і зброю, використовувати і застосовувати їх самостійно або у складі підрозділів [4].

Підводячи підсумок варто зазначити, що здійснюючи певні завдання щодо оборони, відсічі і стримуванні збройної агресії проти України усі підрозділи, органи чи особі які залучаються до цього, користуються статутами ЗСУ та нормативно-правовими актами ЗСУ щодо застосування ними вогнепальної зброї. Деякі органи системи МВС, мають свої, визначені в законодавстві підстави застосування вогнепальної зброї, проте в окремих випадках, наприклад із залученням їх до несення служби разом із Національною поліцією щодо охорони громадського порядку, керуються лише нормою ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію». Всі ж інші органи, та підрозділи, які входять до системи правоохоронних, такі як СБУ, ДБР,

НАБУ, КОРД та інші, керуються виключно ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію».

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15.

3. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 04.03.1998 № 160/98-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#Text.

4. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text.

5. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text.

6. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text.

7. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України від 03.03.2022 № 2114-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text.

8. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text.

9. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text.

10. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text.

11. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text.

12. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text.

13. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text.

14. Про затвердження Інструкції про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної

(морської) економічної зони України Адміністрація Держкордонслужби; Наказ, Інструкція від 21.10.2003 № 200. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-03#Text.

15. Про затвердження Інструкції про службу прикордонних нарядів Державної прикордонної служби України МВС України; Наказ, Інструкція від 19.10.2015 № 1261. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1391-15#Text.

16. Про затвердження Положення про підрозділи поліції особливого призначення «Корпус оперативно-раптової дії» МВС України; Наказ, Положення від 26.11.2018 № 958. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1436-18#Text.

17. Про затвердження Положення про порядок застосування вогнепальної зброї: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 12.10.1992 № 575. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-92-%D0%BF#Text.

18. Про затвердження Порядку застосування цивільними особами вогнепальної зброї під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України у період дії воєнного стану: Постанова КМУ, Порядок від 15.04.2022 № 448. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448-2022-%D0%BF#Text.

19. Про затвердження Положення про проходження служби співробітниками Служби судової охорони: Вища рада правосуддя; Рішення, Положення від 04.04.2019 № 1052/0/15-19. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1052910-19#Text.

20. Російське вторгнення в Україну (з 2022). URL: http://surl.li/unrur.

Соловйов Едуард Петрович,
докторант Національної академії внутрішніх справ

СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

В умовах сьогодення небанківський фінансовий сектор формують страхові компанії, кредитні спілки, фінансові компанії та ломбарди, значно менший за обсягом активів ніж банківський. Крім згаданих фінансових установ, фінансові послуги також надають юридичні особи – лізингодавці, що не є фінансовими установами. Досвід розвинених країн свідчить, що при ефективному функціонуванні небанківських фінансових інститутів досягається

значний економічний ефект, що проявляється у спроможності ефективно впливати на зростання обсягів інвестиційних ресурсів в економіці країни, задовольняючи потреби економічних суб'єктів у необхідному капіталі. Даний напрямок є особливо актуальним для України в сучасних умовах становлення інвестиційно–інноваційної моделі розвитку національної економіки та її фінансової системи [1].

Однак, на ринку фінансових послуг функціонують небанківські фінансові установи (НФУ), діяльність яких не відповідає ліцензійним вимогам, загостренню ситуації також сприяє нерозвинута система державного регулювання і контролю, правова розбалансованість учасників фінансового ринку та інші об'єктивні чинники. Більше того, з 1 січня 2024 року вступив в дію закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [2] й встановив чіткі вимоги до роботи фінустанов, а воєнні дії негативно вплинули на терміни та якість звітування, сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, зокрема НФУ активно використовуються для легалізації, конвертації грошових коштів, приховування незаконної господарської діяльності тощо.

Критеріями класифікації типових слідчих ситуацій, С. С. Чернявським обрано: обсяг та характер початкових даних, якими володіє слідчий на момент внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань; зміст вихідної інформації про подію кримінального правопорушення та винних осіб; характеристика джерел надходження первинної інформації про кримінальне правопорушення та ступінь поінформованості зацікавлених осіб про хід та результати розслідування [3, с. 122].

З урахуванням чинника інформаційної визначеності можливо виокремити три типові ситуації початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень у сфері діяльності НФУ: 1) відомий факт вчинення кримінального правопорушення, що потребує відповідного реагування правоохоронних органів, проте вихідна інформація не містить даних про особу, яка його вчинила (наприклад, виявлення незаконного отримання кредиту НФУ); 2) відома особа, яка, ймовірно, вчинила кримінальне правопорушення, необхідно встановити кримінальний характер цього діяння, а також те, чи містить воно всі необхідні елементи складу кримінального правопорушення (ця ситуація найчастіше виникає в разі виявлення ознак злочину правоохоронними органами); 3) відома факт вчинення кримінального правопорушення та особа, яка його вчинила (необхідно встановити наявність чи відсутність підстав для початку досудового розслідування) [3, с. 124-125].

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень про кримінальні

правопорушення у сфері діяльності НФУ дозволило виділити й такі типові слідчі ситуації ситуацій початкового етапу розслідування:

І) розпочато кримінальне провадження відносно працівника НФУ – на підставі наданої Національним банком України до правоохоронних органів заяви про протиправні дії з коштами. Головним фактором, що обумовлює специфіку формування даної ситуації є те, що вчинення кримінальних правопорушень відбувається під прикриттям цивільно-правової угоди, і кримінальне протиправне діяння таким чином, маскується під невиконання її умов суб'єктом небанківської діяльності. Особливості ситуації полягають і в тому, що ініціатором внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань виступає кредитор, який зацікавлений у виявленні кримінального правопорушення та відшкодуванні заподіяної шкоди;

ІІ) розпочато кримінальне провадження на підставі матеріалів ревізії діяльності НФУ, проведеної Державною аудиторською службою України або за ініціативою контролюючих, правоохоронних органів. У цій ситуації проводяться службові розслідування, які оформляються актами службових перевірок. В них систематизуються наступні документи: «кредитна справа»: кредитний договір між банком і НФУ, документи, надані НФУ, про фінансовий, майновий стан, про наявність небанківських фінансових угод тощо; 2) матеріали перевірки достовірності документів, наданих Національному банку України з боку НФУ; 3) пояснення службових осіб та працівників банку щодо обставин укладення договору та перерахування коштів на рахунок НФУ [5].

Найбільш значущим представляється розгляд слідчих ситуацій, що складаються в залежності від позиції підозрюваного у кримінальному проваджені:

1) підозрюваний повністю визнає свою провину у вчиненому кримінальному правопорушенні. Основний напрямок розслідування у такій ситуації – закріплення та вивчення доказів від уже встановлених джерел, що забезпечується проведенням допиту підозрюваного, свідків, потерпілого, призначенням криміналістичних експертиз, оглядом речових доказів, проведенням інших слідчих (розшукових) дій;

2) підозрюваний визнає факт вчинення неправомірних дій, але при цьому заперечує умисел на вчинення привласнення коштів, або їх легалізацію тощо. Основний напрямок розслідування – доведення умислу у підозрюваного на вчинення протиправного діяння та заподіяння банку матеріальних збитків;

3) підозрюваний повністю заперечує свою причетність до

злочинної події або відмовляється від дачі показань. Основний напрямок розслідування – встановлення причетності підозрюваного до вчиненого кримінального правопорушення [5, с. 194]. У тому випадку, коли затриманий відмовляється давати показання, зусилля слідчого та оперативних працівників повинні бути спрямовані на отримання інших доказів, що підтверджують причетність особи до вчинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності НФУ.

Таким чином, на початковому етапі розслідування слідчий повинен вирішити основне завдання – встановити підозрювану особу та довести її вину. У загальному, послідовність та спрямування початкових слідчих (розшукових) дій залежить від ситуацій залежно від характеру вихідної інформації; встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; ступеня поінформованості зацікавлених осіб про перебіг і перспективи розслідування; обсягу зібраних доказів. Отримані необхідні дані про типову слідчу ситуацію зумовлюють порядок (програму) збирання стороною обвинувачення доказів учинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності НФУ шляхом проведення комплексу пов'язаних єдиним тактичним задумом слідчих (розшукових), інших процесуальних дій та організаційних (контрольних) заходів.

Список використаних джерел

1. Буга Г. С. Забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: адміністративно-правові засади : монографія. Одеса : Гельветика, 2022. 404 с.

2. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон від 14.12.2021 р. № 1953-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text

3. Чернявський С. С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження): навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 264 с.

4. Фінагеєв В. О. Розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним доступом до банківських рахунків: дис…канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. 300 с.

5. Трач С. С. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в Україні : монографія. 2023. 380 с.

Танчик Каміла Анатоліївна,
аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ РОЗСЛІДУВАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кожному громадянину гарантоване право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право на доступ до публічної інформації [1]. Одним із засобів реалізації таких прав в Основному Законі України є медіа.

Умовою оптимального функціонування суспільства є журналістика, яка у демократичних країнах відіграє важливу роль. Вона сформована, як окремий соціальний інститут, що забезпечує об'єктивне і всебічне інформування всіх суб'єктів про дійсні події в суспільстві. Відображенням статусу журналістики відбулося з прийняттям Закону «Про медіа» від 13.12.2022 № 2849-IX [2]. Наслідком його прийняття стали чисельні зміни в закони, що були дотичними до сфери медіа. Щоб з'ясувати дефініцію, хто ж такий журналіст? Слід звернутися до ст. 1 Закону України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналістів» журналіст – це творчий працівник суб'єкта у сфері медіа, який професійно збирає, одержує, створює, редагує, поширює і забезпечує підготовку інформації для медіа. Статус журналіста підтверджується документом, виданим суб'єктом у сфері медіа, професійною чи творчою спілкою журналістів. Варто зазначити, що права та обов'язки журналістів також поширюються на зарубіжних працівників медіа, які працюють в Україні. [3].

Закон України «Про медіа» містить положення щодо особливостей правового регулювання діяльності медіа в умовах збройної агресії (Розділ IX), який містить певні обмеження на період збройної агресії і протягом п'яти років з дня скасування такого статусу [2].

Журналісти під час професійної діяльності здійснюють журналістське розслідування, яке втілюється в статтю чи серію статей на актуальну тему, що є невідомою для суспільства або з тих чи інших причин приховується. Публікації містять глобальну соціальну проблему таку як вчинення кримінальних правопорушень. Проаналізувавши методи пошуку інформації журналіста, це наприклад спостереження, аналіз документів, експеримент можемо спостерігати,

що вони є дотичними з співробітниками оперативного підрозділу і слідчими, що полягає у використанню матеріалів журналістського розслідування, як джерел доказів.

В умовах воєнного стану журналістські розслідування відіграють важливу роль. Досить розповсюдженими є журналістські розслідування колабаранційної діяльності окремих людей та груп людей. Викривають не лише винних у колабораціонізмі й військових злочинів, а й виправдовують тих людей, які працювали на окупантів [4].

Журналісти використовували широке коло джерел, серед яких – бази даних, супутникові зображення та інтерв'ю зі свідками. Безліч доказів знаходили через пошук у соціальних мережах, особливо на платформі Telegram й ВКонтакті, оскільки самі окупанти не задумуючи знімали відео – часом навіть на крадені українські телефони, мимоволі фіксуючи докази власних злочинів. Скориставшись їхніми фото та відео, журналісти висвітлювали воєнні злочини, викриваючи підрозділи та осіб, які ймовірно їх вчиняли.

Так наприклад, з початку повномасштабного вторгнення першочергово саме Геніческа громада Геніческого району опинилася на передовій, і окупанти з перших днів-тижнів почали запроваджувати окупаційні адміністрації, змушувати місцевих посадовців працювати на їх. Може скластись враження, що у Геніческій громаді дуже велика кількість колаборантів, і ледь не більшість людей виявились за «русский мир», але звісно це не так. Там багато людей були змушені виїжджати з окупації. Багато хто не пішов на співпрацю з окупантами попри тиск та терор. Ми бачимо, що завдяки публікаціям журналістів вже є й повідомлення про підозру, й вироки щодо деяких з них [5].

Варто зазначити, що також яскраво для суспільства проявилась значущість журналістських розслідувань у викритті корупційних злочинів. Так онлайн – видання «Дзеркало тижня» висвітило проблему боротьби з розкраданням коштів оборонного бюджету. Це стосувалось щодо закупівлі Міністерством оборони України продуктів харчування для українських військових за цінами в півтора-три-рази вищими, ніж роздрібні ціни в мережах супермаркетів. Матеріали журналістських розслідувань мали результат: кільком посадовцям міністерства було повідомлено про підозру й обрано запобіжні заходи, триває досудове розслідування [6].

Дані приклади є показованими, коли журналісти виявляють ознаки прихованої протиправної діяльності і коли правоохоронні органи вчасно реагують на повідомлення. Але ж в деяких ситуаціях

іноді присутня інша сторона, коли уповноважені особи не завжди своєчасно й адекватно реагують. Як правило, це стосується внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що фактично є відкриттям кримінального провадження й початком досудового розслідування. Для більш чіткого механізму реагування уповноважених правоохоронних органів на інформацію про виявлення ознак кримінальних правопорушень удосконалення редакції ч. 1 ст 214 Кримінальний процесуальний кодекс України, а саме розкрити зміст «виявлення ним з будь-якого джерела обставин» [7].

Підсумовуючи викладене, підкреслимо, що матеріали журналістських розслідувань можуть бути належними джерелами вихідної інформації про ознаки кримінального правопорушення та підставами до початку досудового розслідування. Уповноважені особи можуть отримати такі відомості під час ознайомлення з відповідними публікаціями (самостійне виявлення) чи внаслідок звернення журналістів. Для первинного закріплення цю вихідну інформацію вносять до ЄРДР, після чого її перевіряють під час досудового розслідування що журналіст, який ініціює досудове розслідування, виступає в ролі окремого соціального інституту демократичного суспільства, що здійснює певні контрольні функції щодо діяльності державної влади, у тому числі правоохоронних органів. Тобто завданням журналістики є не тільки повідомлення суб'єктів суспільства про актуальні новини внутрішнього й міжнародного життя, а й здійснення моніторингу державних органів та окремих посадових осіб з точки зору належного виконання покладених на них обов'язків (особливо в період відбиття російської агресії). Матеріали, отримані в результаті проведення журналістського розслідування, цілком правомірно потрібно розглядати як основу, на якій будуть формуватися докази у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Конституція України *Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Закон України «Про медіа» від 13.12.2022 № 2849-IX. Верховна рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text.

3. Закон України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» *Відомості*

Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 50, ст. 302 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text.

4. Генпрокуратура визнає важливість журналістських матеріалів про колабораціонізм та військові злочини – дискусія. URL: https://zmina.ua/en/event-en/.

5. Окупанти можуть забрати у полон цивільного за будь – що, що їм не подобається – журналіст про Херсонщину. URL: https://hromadske.radio/podcasts/my-ie-buly-y-budem-informatsiynyy-maraton/okupanty-mozhut-zabraty-u-polon-tsyvilnu-liudynu-za-bud-shcho-shcho-im-ne-spodobaietsia-zhurnalist-pro-okupovanu-khersonshchynu.

6. Скляревська Г. Інтерв'ю з Юрієм Ніколовим. URL: https://detector.media/community/article/207398/2023-01-26.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. № 4651-VI. *Верховна рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

Тарнавська Лариса Миколаївна,
аспірантка НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ЗАСТОСУВАННЯ АЕРОФОТОЗЙОМКИ ТА СУПУТНИКОВОЇ ФОТОЗЙОМКИ З МЕТОЮ ФІКСАЦІЇ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Проблема застосування аерофотозйомки та супутникової фотозйомки з метою фіксації та розслідування злочинів почала з'являтися ще до російського широкомасштабного вторгнення до України. Цей процес почався з часу отримання широкого доступу до технологій аерофотозйомки та супутникової фотозйомки за допомогою безпілотних літальних апаратів (дронів, квадрокоптерів, БПЛА) та відкритого доступу до супутникових фотознімків. При цьому використання БПЛА стало популярним не тільки під час фіксації важливих подій, доставку пошти, їжі, але й з метою вчинення злочинів.

Використання дронів в військових цілях або здійснення охорони набули величезних масштабів в Україні, перш за все, з метою вібиття агресії ворога. Лише у 2024 р. планувалося виготовити 1 млн FPV-дронів, понад 10 тис. дронів середньої дальності польоту та понад 1 тис. безпілотників із дальністю від 1 тис. км [1]. Державна прикордонна служба України вказує, що «війну, яку росія розв'язала в Україні, давно вже, без перебільшення, називають війною дронів» [2].

Форбс зазначає, що тільки з 17 вересня по 17 жовтня 2023 р. із 388 зафільмованих випадків знищення ЗСУ техніки армії РФ 146 було знищено за допомогою FPV-дронів (загальна вартість 141 млн дол.) [3]. Під час війни фіксувалися навіть випадку здачі в полон за допомогою дронів, а також виведення солдат ЗСУ з оточення.

До даної проблеми звертався В. Білоус, вказуючи, що аерозйомка (аерофото- та відеозйомка) як інноваційний метод польової криміналістики може слугувати цілям швидкого та об'єктивного фіксування доказової інформації як ззовні, так і зсередини певних об'єктів під час провадження [4, с. 480]. На нашу думку, такий метод фіксації на сьогодні вже важко назвати інноваційним, що пов'язано із стрімким його розповсюдженням. Однак в криміналістиці цей метод все ще потребує встановлення певного порядку та алгоритмізацію. На нашу думку, цей метод є важливим для фіксації масштабних наслідків вчинення злочинів. Під час війни, коли доступ до місця вчинення злочину є обмеженим, недоступним та небезпечним застосування БПЛА є необхідним з метою отримання доказової інформації про події та її окремі сліди. Також це можна здійснювати з відносно безпечного місця, що також підвищує потребу у використанні даного науково-технічного засобу. Важливою також може бути фіксація наслідків екоциду (за прикладом знищення Каховської гідроелектростанції на річці Дніпро 6 червня 2023 р.) та інших екологічних злочинів (знищення лісів, забруднення води, атмосферного повітря, незаконний видобування надр).

На нашу думку, слідчий, який виїжджає на місце вчинення масштабного воєнного злочину має мати у своєму розпорядженні дрон та пройти попередній курс у безпечному використанні даного науково-технічного засобу. Таким чином, може бути досягнуто результат у вигляді не тільки реєстрації воєнного злочину в Єдиному реєстрі досудових розслідувань, але й отриманні доказової інформації та розслідуванні даної категорії злочинів.

Застосування супутникових знімків у невійськових цілях є важливою частиною фіксації та розслідування воєнних злочинів, вчинених в Україні. Використання таких супутникових знімків стало популярним у розслідуваннях журналістів, правозахисників та неурядових організацій (включаючи міжнародні). Зокрема, міжнародна слідча комісія, уповноважена ООН проводити розслідування щодо порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права під час війни проти Росії, дійшла висновку, що росіянами було скоєно воєнні злочини (навмисні вбивства, систематичні та розповсюджені тортури на окупованих територіях

різних регіонів, депортація дітей, невибіркові та непропорційні атаки по Україні, убивство мирних жителів поза бойовими діями, ігнорування заходів безпеки цивільних). Експертами був підготовлений звіт на підставі 500 інтерв'ю, супутникових знімків і досвіду відвідування місць утримання громадян і вивчення поховань [5].

Цікаво, що використання супутникових фотознімків під час розслідування характеризується в більшості своїй діяльністю журналістів, правозахисників та неурядових організацій, однак не слідчих та прокурорів в Україні. Це пов'язано з багатьма причинами (навантаженістю, відсутністю досвіду, мотивації, тощо), однак однією з найважливіших є відсутність знань та ресурсів у слідчих на держаному рівні. Враховуючи, що таких обмежень журналісти, правозахисники та члени неурядових організацій не мають, то й результати таких досліджень супутникових фотознімків роблять саме вони. Global Investigative Journalism Network надало посібник, який має структуру:

1) джерела натхнення: історії з усього світу;
2) як отримати доступ до супутникових знімків;
3) програмне забезпечення;
4) рекомендації, навчальні матеріали і поради.

Відомими кейсами таких розслідувань щодо російських воєнних злочинів в Україні було віднесено викрадення українського зерна та його вивезення через Туреччину (texty.org.ua), знищення українських міст на прикладі Маріуполя (Australian Broadcasting Corporation), звірств росіян в Бучі (New York Times). До джерел таких супутникових знімків було віднесено цілий комплекс добірок, включаючи набір онлайн-інструментів для розслідування від Bellingcat, джерел даних супутникових знімків від SkyWatch, знімки від EOS Data Analytics та ін. Також рекомендується починати дослідження з мап Google, Bing, Yandex та інших [6]. Так, наприклад, Truth Hounds використовує супутникові знімки MAXAR SecureWatch з метою розслідування, документування, моніторингу порушень прав людини в умовах збройних конфліктів, а також відстеження порушень під час проведення мирних акцій протесту [7].

Таким чином, науково-технічні засоби, які дозволяють здійснювати аерофотозйомку та супутникову фотозйомку дозволяють фіксувати воєнні злочини і допомагати їх розслідуванню. Важливо, що таке розслідування може бути здійснюватися не тільки органами досудового розслідування, але й правозахисними та неурядовими організаціями, які мають більше інструментів для здійснення такої

фіксації. Зрозуміло, що в таких умовах важлива спільна координована їх діяльність та обмін отриманої інформації.

Список використаних джерел

1. Собенко Н. В Україні планують виготовити понад 1 мільйон FPV-дронів. Суспільне. Новини. 20 грудня 2023. URL: https://suspilne.media/amp/643700-v-ukraini-planuut-vigoviti-1-miljon-fpv-droniv/.

2. (ВІДЕО) Дрони – дієва зброя, що змінила сучасну війну. ДПСУ. 6 січня 2024. URL: https://dpsu.gov.ua/ua/news/%20VIDEO%20-Droni-diva-zbroya-shcho-zminila-suchasnu-viynu/.

3. Даценко В. Летюча зброя. За допомогою FPV-дронів знищили російської техніки на понад 140 млн дол за останній місяць. Що це були за цілі? Розбір Forbes. Forbes. 23 жовтня 2023. URL: https://forbes.ua/war-in-ukraine/letyucha-zbroya-za-dopomogoyu-fpv-droniv-zsu-znishchili-rosiyskoi-tekhniki-na-ponad-140-mln-za-ostanniy-misyats-shcho-tse-buli-za-tsili-rozbir-forbes-20102023-16825.

4. Білоус В. Аерокосмічна зйомка у криміналістичній дидактиці та діяльності і органів правопорядку. *Криміналістика та судова експертологія*: наука, навчання, практика. Одеса, 2018. № 14. С. 480.

5. Розслідування ООН виявило «широкий спектр» воєнних злочинів РФ в Україні, але не має доказів геноциду. ZN.ua. URL: https://zn.ua/ukr/amp/war/rozsliduvannnja-oon-vijavilo-shirokij-spektr-vojennikh-zlochiniv-rf-v-ukrajine-ale-ne-maje-dokaziv-henotsidu.html.

6. Ресурси для пошуку та використання супутникових зображень. Global Investigative Journalism Network. URL: gijn.org/ua/resurs-ua/resursi-dla-posuku-ta-vikoristannia-suputtnkovih-zobrazen/.

7. Truth Hounds використовує супутникові знімки MAXAR SecureWatch. Truth Hounds. URL: https://tvis.com.ua/ua/newstruth-hounds-vikoristovuie-suputnikovi-znimki-maxar-securewatch/.

Філашкін Вадим Сергійович,
здобувач кафедри криміналістики та судової медицини, Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

НЕОБХІДНІСТЬ РОЗРОБЛЕННЯ ОКРЕМОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВОЛІ, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ В УКРАЇНІ

Одним із пріоритетних завдань держави є захист прав і основоположних свобод людини. Серед таких прав – право на повагу

до гідності людини і право на свободу та особисту недоторканність, які закріплені в статтях 28 і 29 Конституції України.

Необхідно підкреслити, що вказані права посідають виняткове місце в системі прав людини. Без їх належного захисту не може йтися про реалізацію інших прав. Більше того, людська гідність є тим ядром, навколо якого вибудовується сучасний каталог прав людини. Інакше кажучи, саме наявність в людини гідності лежить в основі виокремлення всіх інших прав і свобод.

З гідністю людини тісно пов'язана її честь, яку зазвичай трактують як добру репутацію людини, її авторитет та чесне ім'я. Зазначимо, що у переліку цінностей, котрі у Конституції України (ч. 1 ст. 3) визнані найвищою соціальною цінністю, згадана не лише гідність, а й честь людини. Особиста свобода – невід'ємна властивість людини, що закладена в саму її сутність, вона є втіленням індивідуальності та самодостатності кожного, нормальною умовою розвитку особистості та суспільства в цілому. Людина народжується вільною і протягом свого життя керується власною волею відповідно до наявних у неї інтересів, бажань, потреб та цілей. Історично склалося так, що свобода, гідність та честь для українського суспільства є особливо значущими цінностями. В історії України можна відшукати безліч прикладів, коли, обираючи між життям та свободою, гідністю чи честю, перевагу без вагань віддавали останнім.

Виходячи із згаданих конституційних норм, кримінальне законодавство України встановлює відповідальність за найбільш небезпечні посягання на волю, честь та гідність особи, тим самим підтверджуючи їх значущість як для конкретного індивіда, так і для суспільства загалом. Протидія злочинам проти волі, честі та гідності особи здійснюється також на міжнародному рівні шляхом закріплення у різноманітних міжнародних актах (конвенціях, протоколах тощо) вимог до криміналізації у національних правових системах тих чи інших суспільно небезпечних діянь, а також шляхом зобов'язання ефективно розслідувати такі злочини.

Протягом 2014–2023 рр. кількість кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи суттєво коливалася. У 2014 р. на тлі загострення суспільно-політичної ситуації в країні та початку масштабних бойових дій на Сході України кількість посягань зазначеної спрямованості зросла у 4,6 раза з 483 до 2202. Таке зростання сталося внаслідок різкого збільшення числа випадків незаконного позбавлення волі або викрадення людини – найбільш поширеного злочину вказаної категорії. У наступні два роки за певної стабілізації ситуації в зоні ООС (АТО) відбулося значне зниження

кількості таких діянь (-53,1 % та -28,9 %) до 734. У 2017 р. – зростання на 25,1 % до 918, у наступні два роки воно було не суттєве й у 2019 р. дорівнювало 981. У 2020 р. відбулося скорочення кількості таких посягань до 712 (-27,4 %), а у 2021 р. – зростання до 782 (+9,8 %). У 2022 р. через збройну агресію РФ кількість зазначених діянь знову зросла у 2 рази та становила 1535 випадків. Нині її зростання пов'язане зі збільшенням фактів насильницького зникнення [1].

Найбільш поширеними з них у 2013–2021 рр. були випадки незаконного позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України). Число таких посягань після сплеску в 2014 р. у 7 разів з 283 до 1 974 у 2015–2016 рр. зменшилося у 3,4 раза до 576 і в наступні п'ять років коливалося близько цього рівня з тенденцією до скорочення, в результаті якого у 2021 р. їх кількість дорівнювала 479 (-16,8 % до показника 2016 р.). У 2022 р. їх кількість знову знизилася, але більш суттєво (-44,1 %) й становила 268. Проте, в результаті збройної агресії РФ у 2022 р. було зафіксовано 1 120 фактів насильницького зникнення (ст. 146-1 КК України) (2020 р.: 69; 2021 р.: 56), тобто позбавлення волі людини, вчинене представником держави, в тому числі іноземної, з подальшою відмовою визнати цей факт, або приховуванням даних про долю такої людини чи місце перебування. Вони складали у 2022 р. 73,0 % всіх посягань проти волі, честі та гідності особи.

Необхідно зазначити, що за увесь період існування розглядуваних кримінально-правових заборон є поодинокі випадки реального засудження за насильницьке зникнення (ст. 146-1), підміну дитини (ст. 148), незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги (ст. 151) та примушування до шлюбу (ст. 151-2). Більше того, жодній особі не було вручено підозру про вчинення вказаних злочинів. Водночас є підстави стверджувати, що зазначений стан речей пов'язаний не з фактичною відсутністю цих діянь в об'єктивній дійсності, а з іншими факторами, зокрема з недосконалою розслідування таких кримінальних правопорушень, зібранням доказової бази.

Теоретичним підґрунтям дослідження стануть праці відомих вітчизняних учених-правників, зокрема: Ю. П. Аленіна, Л. І. Аркуші, В. Д. Басая, І. В. Басистої, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, П. Д. Біленчука, Т. В. Варфоломеєвої, Г. П. Власової, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, А. М. Кислого, Н. І. Клименко, С. М. Князєва, О. І. Козаченка, І. І. Когутича, В. А. Колесника, В. О. Коновалової, І. І. Котюка, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, В. Г. Лукашевича,

М. А. Погорецького, О. О. Саінчина, М. В. Салтевського, І. В. Сервецького, Д. Б. Сергєєвої, В. М. Стратонова, В. В. Тіщенка, Л. Д. Удалової, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, Б. В. Щура, В. В. Юсупова та ін.

Деякі криміналістичні проблеми розслідування кримінальних правопорушень щодо дітей, передбачених розділами IV Особливої частини КК України, розглядали у своїх працях О. Ф. Вакуленко, О. І. Гарасимів, А. І. Довгань, В. І. Дубина, О. М. Дуфенюк, О. М. Ємець, В. В. Загамула, О. В. Захарова, А. І. Кунтій, С. І. Марко, Г. М. Мискова, А. А. Нєбитов, Д. Г. Паляничко, Є. В. Пряхін, Є. Д. Скулиш та ін.; криміналістичного забезпечення розшуку безвісно відсутніх осіб і розслідування кримінальних правопорушень за фактами зникнення особи розглянуто в дисертаційних дослідженнях О. Ю. Булулукова, Є. М. Войтовича, В. Я. Горбачевського, С. Ф. Здоровка, Д. А. Іщука, І. В. Кубарєва, О. Я. Мазурка, В. В. Семеногова, О. С. Саінчина.

Вагомий внесок згаданих учених у розроблення вказаної проблематики є безперечним, однак однією з важливих умов розбудови демократичної держави європейського зразка є створення дієвої системи кримінальної юстиції, яка здатна забезпечити безпеку громадян, захист їх прав і свобод, а також інтересів суспільства й держави від кримінальних правопорушень. Аналіз слідчої практики також показує, що криміналістичні рекомендації загального характеру з розслідування, розроблені без урахування специфіки їх окремих видів і підвидів, особливостей вчинення таких діянь організованими злочинними групами, не завжди дають бажані результати, а іноді просто не використовуються фахівцями-практиками. Тому, на сьогодні, існує потреба у розроблені окремої криміналістичної методики організації розслідування кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи, негласного забезпечення розслідування й тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, використання спеціальних знань в умовах чинного кримінального процесуального законодавства.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України* : [сайт]. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

Хаустова Тетяна Андріївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Волошин Олексій Гнатович,** старший викладач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ ФОТОГРАФІЇ (XIII – ПОЧ. XIX СТОЛІТТЯ)

Перші серйозні успіхи в розвитку загальної фотографії, зокрема, коли остаточно склалися основні принципи і технічні прийоми фотографії, збіглися у часі з першими спробами використання її в криміналістиці. Фотографія була одним з перших методів, широко і органічно сприйнятих криміналістикою і творчо пристосованих до специфічних умов дослідження речових доказів. Таким чином, можна з упевненістю сказати, що поява фотографії послужила своєрідним поштовхом для розвитку науки криміналістики в цілому, що привело нас розглянути питання історії виникнення і розвиток фотографії зокрема XIII – поч. XIX століття.

Першим пристроєм для проекції зображень була камера – обскура. В своїй початковій формі вона являла собою затемнену кімнату з отвором в одній зі стін. Зображення предметів, які знаходились поза кімнатою проекціювалися через отвір на протилежну стіну і люди, які знаходилися в кімнаті могли спостерігати дане зображення. Коли саме була винайдена перша камера – обскура – точно не відомо, але відомо, що вже в XI столітті вона використовувалась для спостереження за сонячним затемненням. Приблизно в XVI столітті італійський математик та фізик Джироламо Кардано встановив в камеру – обскуру лінзу, а зображення за допомогою дзеркала проекціював на матову скляну пластинку. Завдяки цьому, з отриманого зображення можна було робити зарисовки на папері.

Рис. 1. Створена Д. Кардано камера з лінзою

Історіографічні знахідки щодо спроб створення технології фотографування також можна знайти і в роботах середньовічних алхіміків. Один з них, Фабриціус, змішав одного разу в своїй лабораторії поварену сіль з розчином азотнокислого срібла й одержав молочно–білий осад, що чорнів від сонячного світла. Фабриціус досліджував це явище й у своїй книзі про метали, виданій у 1556 році, повідомив, що за допомогою лінзи одержав зображення на поверхні осаду, відомого тепер під назвою хлористого срібла, і що зображення це ставало чорним або сірим залежно від тривалості освітлення його сонячними променями. Це був перший експериментальний дослід в історії створення фотографії. В 1727 році лікар з Галлі Йоган Шульц робив у сонячний день досліди з розчином азотнокислого срібла й крейдою, суміш яких він висвітлював у скляній посудині. Коли посудину виставляли на сонячне світло, поверхня суміші відразу чорніла. При струшуванні розчин знову ставав білим. За допомогою шматочків паперу Шульц одержував на поверхні рідини силуети, за допомогою збовтування знищував їх й одержував нові візерунки. Ці оригінальні досліди здавалися йому тільки забавою, і пройшло ще сто років, перш ніж помічену ним властивість хлористого срібла додумалися використати при виготовленні фотографічних пластин.

Наступна сторінка в історії розвитку фотографії пов’язана з ім’ям Томаса Веджвуда – члена королівської общини Англії. Він клав на папір, зволожений розчином азотнокислого срібла, листи рослин.

При цьому покрита листами частина паперу залишалася світлою, освітлена ж частина чорніла. Результатом цього досліду був білий силует на чорномутлі. Однак ці зображення можна було розглядати тільки при світлі свічі, тому що при попаданні на зображення сонячних променів вони псувалися. Тільки наприкінці 30–х років XIX століття було встановлено, що дубильна кислота, що містилася в шкірі, значно прискорює проявлення зображення). В 1802 році Томас Веджвуд опублікував результати своїх дослідів. Поступово він навчився одержувати контурні зображення на папері, шкірі й склі: протягом трьох хвилин – при експозиції їх на сонці, і протягом декількох годин – при витримці їх у тіні. Але ці знімки не переносили сонячного світла, тому що вони не були зафіксовані. Тільки в 1819 році Джон Гершель знайшов речовину, що фіксувала фотографічне зображення. Ним виявився сірчанокислий натрій.

В 1813 році до дослідів з фотографічними пластинками приступив французький винахідник Жозеф Ньєпс (рис. 2), якому належить головна заслуга у винаході фотоапарата.

Рис. 2. Жозеф Ньєпс

Близько 1816 року він прийшов до ідеї одержувати зображення предметів за допомогою камери–обскури. Жозеф Ньєпс вирішив використати камеру–обскуру для проекції зображення. Це був створений перший в історії людства фотоапарат.

В 1824 році Жозефу Ньєпсу вдалося вирішити завдання закріплення зображень, одержуваних у камері–обскурі. Покривши шаром гірської смоли мідну пластинку, Ньєпс вставляв її в камеру–

обскуру й поміщав у фокус збільшувального скла. Після досить тривалої дії світла пластинку виймали й занурювали в суміш нафти з лавандовим маслом. На місцях, що знаходилися під дією сонячного світла, гірська смола залишалася недоторканою, а на інших вона розчинялася в суміші. Таким чином, місця, повністю покриті смолою, являли освітлені місця, а покриті лише частково– півтіні. На одержання малюнка було потрібно не менше 10 годин, тому що смола змінювалася під дією світла дуже повільно.

14 грудня 1829 року він об'єднав свої зусилля з Луї Дагером (рис. 3) в напрямку подальшого удосконалення винаходу, зробленого Ньєпсом.

Рис. 3. Луї Дагер

Одного разу Дагер випадково поклав срібну ложку на метал, покритий йодом, і помітив, що на металі вийшло зображення ложки. Тоді він взяв полірована срібну пластинку й піддав її дії йодистих парів, щоб одержати таким чином йодисте срібло. Один раз Луї Дагер взяв з темної кімнати залишену там пластинку, з якою працював напередодні, і на превеликий подив побачив на ній слабо відображений знімок. Він припустив, що якась речовина подіяла на пластинку й виявила за ніч невидиме напередодні зображення. Він ретельно обстежив кімнату й знайшов у ній небагато пролитої ртуті: пари її й були хімічним проявником. В подальшому Дагер міг уже без усяких труднощів розробити всі деталі фотографічного процесу – за допомогою фотоапарата він одержував слабкі зображення на пластинках, покритих йодистим сріблом, а потім проявляв їх парами

ртуті. У результаті виходили чудові чіткі зображення предметів з усіма дрібними деталями й півтонами. Багаторічні пошуки завершилися чудовим відкриттям. Дагеротипія, хоча й давала гарні результати, але вимагала величезної праці й чималого терпіння.

Рис. 4. Фотокамера Дагера

В серпні 1839 року в Парижі на зборах було оголошено, що Дагер відкрив спосіб проявляти й закріплювати фотографічні зображення.

Ще одним вченим, який намагався вирішити завдання закріплення фотозображень був англієць Генрі Фокс Тальбот. Свої пошуки в області фотографії він почав в 1834 році. Тальбот виявив, що якщо занурити папір в слабкий розчин солі, а потім коли папір висохне, змочити розчином нітрату срібла, то в волокнах паперу утвориться світлочутливий хімічний елемент придатний для утворення зображення. Сфотографоване зображення він фіксував розчином, який був дуже насичений звичайною сіллю чи йодистим калієм. Тальбот назвав цей метод калотипією (від грецького слова калос – краса).

В січні 1839 року Табольт зробив доповідь в Королівській общині на тему: «Деякі висновки про мистецтво фотогенічного зображення або про процес, за допомогою якого предмети природи можуть намалювати самі себе без допомоги кісточки художника».

Негативи Тальбота здійснили революцію в історії становлення фотографії. Також йому вдалось вирішити проблему збільшення фотознімків із маленького калотипного негативу за допомогою спеціальної камери і лінз, можна було отримати збільшену копію негатива на папері.

Хоча метод фіксації зображення Генрі Тальбота виник одночасно з методом Луї Дагера, ці два методи суттєво відрізнялися між собою. Негатив, який отримували за допомогою калотипії, навіть просочений маслом, не давав різкого зображення, оскільки паперова основа негативу розсіювала світло в процесі фотодруку. Для запобігання цьому в 1847 році Клод Ньєпс, виготовив скляну пластинку, вкриту яєчним білком і йодидом калію (альбумінна фотопластинка). При друці фотопластинка сенсибілізувалась розчином нітрату срібла. Отримані в такий спосіб негативи були придатні для виготовлення фотовідбитків з чіткою деталізацією, але для отримання невидимого зображення, необхідно було від 5 до 15 хвилин експонування фотозображення на пластинку. Саме тому необхідні були більш чутливі фотопластинки.

В 1851 році англієць Фредерік Скотт Арчер розробив вологу колодіальну пластинку, яка відразу стала кращим матеріалом для негативів, колодій являв собою в'язкий розчин нітроцелюлози в розчині ефіру та спирту. Пластинки Арчера виготовлялись шляхом розчину відповідних іонів і бромідів в в'язкій колодії, яку наносили на скляну пластинку, потім вологу пластинку сенсибілізували шляхом занурення в розчин нітрату срібла, експонували в фотокамері, проявляли, фіксували, промивали і сушили. Такі вологі пластинки виявились досить чутливими до світла і давали високу чіткість зображення і з часом вони замінили калотипію та дагеротипію. Вологі колодіальні пластинки зробили фотографію доступною для фотографів.

Хоча вологий колодіальний метод був явним кроком вперед, фотограф повинен був сам готувати пластинки і використовувати їх вологими. В цьому полягали певні незручності для фотографа. В 1864 році Б. Саус та В. Болтон винайшли суху колодіальну пластинку. Процес її виготовлення був наступним: на пластинку наносився колодій, який містив броміди амонію і кадмію, а також азото-кисле срібло. Для пластинок не потрібна була додаткова стадія сенсибілізації, як в вологому колодіальному процесі, їх можна було заготовити наперед. В фотокамері пластинки експонувались сухими і піддавались обробці у зручний для фотографа час. Однак для цього методу необхідно було в три рази більше часу для експонування ніж в вологій колоніальній пластинці.

Англійський лікар Р. Л. Медокс в 1871 році повідомив, що винайшов нову світлочутливу пластинку аналогічну пластинці Сауса. Головним їхнім розрізненням було те, що замість колодія використовувався желатин. Розчинений у воді желатин змішувався

разом з бромідом калію та з нітратом срібла, потім дана емульсія наносилась на скляну пластинку і висушувалась.

Хоча пластинки з сухою желатиновою емульсією надавали можливість використання коротких витримок при фотографуванні, розміри скляних пластинок та їх ламкість не дозволяли зробити фотокамеру портативною, аж доти, доки в 1888 році Д. Карбут виготовив плівку із прозорої гнучкої основи. Плівка являла собою тонку целулоїдну основу на яку наносилась желатинова емульсія. Така основа була значно легшою і менш ламкою ніж скляні пластини. Саме відтоді негатив змінив свій прообраз і став подібним на той, що використовується зараз.

Розслідування кримінальних правопорушень передбачає виявлення, збирання, дослідження та оцінювання речових доказів. Обов'язковою умовою для успішного вирішення цих завдань є використання у практичній діяльності правоохоронних і судових органів криміналістичної фотографії.

Список використаних джерел

1. Аналогова і електронна фотографія : історіографія, характеристика, порівняльний аналіз, сфери застосування в юриспруденції : навч. посіб. / [П. Д. Біленчук, А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, А. І. Терешкевич] ; за ред. П. Д. Біленчука. Київ: КИЙ, 2009. 40 с. (Серія : Електронна фотографія).

2. Методич. посібник. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2006. 53 с.

3. Науково-дослідна фотографія: Навч.-метод. комплекс. Київ : КНУВС, 2009. 32 с.

4. Постика И. В. Судебная (криминалистическая) фотография : теория и практика : Монография. Одесса : Юридична література, 2002. 296 с.

5. Цифрові технології у криміналістичній фотографії: Навч.-метод. комплекс. Київ: КНУВС, 2009. 24 с.

Ціпотан Юрій Павлович,
аспірант кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз ННІ № 2
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ СУДДЯМИ

Корупція становить загрозу не лише для розвитку держави та стабільності й безпеці суспільства, а й сприяє підриву її демократичних інститутів та цінностей. Поширення корупції має вкрай

негативний вплив на формування і діяльність органів держаної влади, підриває довіру громадян до них, зводить нанівець принцип верховенства права та руйнує засади моралі та почуття справедливості в суспільстві. Поширення корупції в Україні, крім того, становить загрозу її демократичному розвитку, конституційному ладу, підриває авторитет України на міжнародній арені, створюючи тим самим безпосередню загрозу національній безпеці.

Нині корупція є глобальною проблемою, яка тягне за собою ряд наслідків, у тому числі зростання майнової нерівності, збільшення соціальної напруги, відчуття беззаконня у громадян. Результат – втрата довіри до антикорупційної системи, послаблення національної економіки та загроза політичній стабільності в країні, а значить і безпека кожної людини.

Корупцію зазвичай розглядають як зловживання владою або службовим становищем задля отримання незаконної вигоди.

Корупція у судовій владі – це вияв неналежної поведінки у судових установах, наприклад, у судах, офісах судової адміністрації і в органах врядування судової системи, а також неналежна поведінка зовнішніх політичних діячів, приватних осіб чи представників громадянського суспільства, які намагаються неналежно чи незаконно вплинути на прийняття суддівських рішень. Коли судова влада погано працює через внутрішні слабкі місця чи зовнішній тиск, громадянам не забезпечується здійснення «правосуддя» і верховенство права опиняється під загрозою, а це може вести до нестабільності чи навіть серйозного конфлікту у суспільстві.

Корупція в судах є однією з найважливіших ланок системної корупції, що ми бачимо в Україні. Корумпованість судів дозволяє здійснювати на них політичний вплив і перешкоджати системним змінам у державі.

Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики – це сукупність соціально-значущих властивостей і якостей, якими наділений злочинець. Особистість злочинця характеризуються системою рис, що в сукупності визначають особу, яка вчиняє будь-який злочин, різні сторони її суспільного існування і життєвої практики, пов’язані з протиправною поведінкою. Вона включає в себе аналіз суспільних зв’язків людини, її морального і духовного світу, взаємодії з соціальними та індивідуальними життєвими умовами, які тією чи іншою мірою обумовлюють скоєння злочину. Структура особистості злочинця відображає різноманітність ознак, які її утворюють, а також їх різну роль у злочинній поведінці [6, с. 72-75].

Встановлення характеристики особи злочинця будь-якого злочину становить як науковий інтерес, так і важливе практичне значення.

М.В. Салтевський пропонував розглядати особу злочинця як соціобіологічну систему, властивості та ознаки якої втілені в матеріальному середовищі і використовуються для розкриття і розслідування злочинів. Це фізичні, біологічні та соціальні властивості [5].

Особа злочинця є одним із найважливіших елементів криміналістичної характеристики злочинів, оскільки інші її елементи – спосіб вчинення, обстановка, місце, час і особа потерпілого – є похідними від злочинного наміру та злочинного діяння, вчиненого злочинцем. Дослідження особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики, доречно характеризувати за допомогою сукупності наступних факторів: стать, вік, національність, особа злочинця, сімейний стан, місце проживання, соціальний статус, спосіб життя (коло спілкування, звички, ціннісні пріоритети), економічне становище (рівень доходів) тощо [4, с. 24-27].

Суддя є спеціальним суб'єктом, який займає особливо відповідальне становище в ієрархії суспільних відносин. Спеціальний правовий статус судді зумовлений виконанням професійними суддями конституційної функції – здійснення правосуддя. Відповідно до ст. 52 закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України та цього Закону призначений суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі [3].

В якості прикладу наведемо деякі проаналізовані нами вироки щодо кримінальних правопорушень, вчинених суддями.

Так, наприклад, у вироку у справі 385/619/16-к; номер судового провадження: 1-кп/991/169/19; номер кримінального провадження в ЄРДР: 42014000000000071 зазначено: «суспільна небезпечність вчиненого злочину також полягає в тому, що він вчинений особою, яка займала посаду судді та відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (в редакції станом на 02.02.2014) повинна була дотримуватися правил суддівської етики, додержуватися присяги судді, виконувати вимоги та дотримуватися обмежень, встановлених Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції», не вчиняти дій, що порочать звання судді та принижують авторитет судової влади. Обвинувачений не має судимості. Має місце реєстрації в Україні, але за ним не проживає вже більше шести років, одружений, має малолітню дитину, з якими не проживає. На диспансерному обліку

у психоневрологічному та наркологічному диспансері не перебуває, за місцем роботи характеризується позитивно. З 20.05.2014 обвинувачений знаходиться у розшуку, а з 02.03.2016 у міжнародному розшуку, ухилився від досудового розслідування та суду».

Вироком у справі 349/508/16-к, номер судового провадження: 1-кп/910/61/19, номер кримінального провадження в ЄРДР: 52016000000000025 встановлено: «ОСОБА_8 з лютого 1993 року по вересень 2016 року здійснював повноваження судді на різних посадах. Зокрема, з лютого 1993 року по березень 1994 року обіймав посаду народного судді Бережанського районного народного суду Тернопільської області. У подальшому, з березня 1994 року працював суддею Козівського районного суду Тернопільської області. Постановою Верховної Ради України від 17 червня 2004 року його обрано суддею безстроково. Наказом № 67-К від 03 листопада 2015 року ОСОБА_8 призначено на посаду голови Козівського районного суду Тернопільської області строком на два роки з 03 листопада 2015 по 02 листопада 2017 року включно. Постановою Верховної Ради України № 1600-VIII від 22 вересня 2016 року прийнято відставку ОСОБА_8 та звільнено з посади судді на підставі поданої ним заяви.

Таким чином, у період вчинення інкримінованих дій ОСОБА_8, будучи суддею Козівського районного суду Тернопільської області, обіймав посаду голови цього ж суду та згідно зі ст. 124 Конституції України в редакції Закону України № 254к/96-вр від 28 червня 1996 року та ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 2453-VI від 07 липня 2010 року, чинного на час вчинення правопорушення був повноважним здійснювати правосуддя в рамках відповідних судових процедур.

Під час судового розгляду встановлено, що обвинувачена ОСОБА_8 має постійне місце проживання, а також, має міцні соціальні зв'язки. Особу винного, який за місцем проживання характеризується посередньо, має вищу юридичну освіту, суддя у відставці, є інвалідом ІІ групи у зв'язку з ураженням периферичної нервової системи, має ряд хронічних захворювань: дисметаболічну полінейропатію нижніх кінцівок сенситивної форми з наявністю помірно вираженої сенситивної атаксії в ногах, кардіосклероз, гіпертонічну хворобу ІІІ ступеню, міопію І-го ступеню обох очей, ангіопатію сітківки, облітеруючий атеросклероз судин нижніх кінцівок, варикозна хвороба вен правої нижньої кінцівки, на обліку у лікарів нарколога та психіатра не перебуває, раніше не судимий».

Таким чином, можна виокремити наступні ознаки щодо особи злочинця в кримінальних правопорушеннях, вчинених суддями:

вчиняється спеціальним суб'єктом права (суддя виступає центральним суб'єктом судової гілки влади, який здійснює правосуддя в суді відповідної юрисдикції); вчиняється у межах службових повноважень; здійснюється з метою отримання неправомірної вигоди; результатом є неналежне виконання обов'язків. Також враховується соціальний статус, спосіб життя (коло спілкування, звички, ціннісні пріоритети), економічне становище тощо.

Список використаних джерел

1. Категорія справи № 385/619/16-к: Кримінальні справи (з 01.01.2019); Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Надіслано судом: 07.10.2020. Зареєстровано: 08.10.2020. Оприлюднено: 09.10.2020. Дата набрання законної сили: 19.02.2021. Номер судового провадження: 1-кп/991/169/19. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 42014000000000071. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92065493.

2. Категорія справи № 349/508/16-к: Кримінальні справи (з 01.01.2019); Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Надіслано судом: 03.09.2021. Зареєстровано: 03.09.2021. Оприлюднено: 07.09.2021. Номер судового провадження: 1-кп/910/61/19. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 52016000000000025. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98741387.

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (Станом на 03.06.2024).

4. Polyakh A.M. The identity of the criminal as an element of the forensic characteristics of the crime under Article 368 of the Criminal Code of Ukraine. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs.* 2022. 11(2). P. 24-29.

5. Салтевський М. В., Лукашевич В. Г., Глібко В. М. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. Київ :ВІПОЛ, 1994. 180 с.

6. Шахворост А. О., Кузьменко О. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики корупційних злочинів. *Problemas y perspectivas de la aplicación de la investigación científica innovadora.* Panamá, República de Panamá11 de junio de 2021. С. 72-75.

Чемерис Анастасія Олегівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Приходько Юрій Павлович,** доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту №2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ МВС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російських військ на територію України в 2022 році призвело до масової паніки в суспільстві, це стосується також і навчальних закладів. Після організації вищим керівництвом під контролем Міністерства внутрішніх справ, заклади зі специфічними умовами навчання повернулись до більш повноцінної роботи.

Незважаючи на окупацію деяких регіонів, а також інтенсивні обстріли ворожими військами, структура закладів вищої освіти Міністерства внутрішніх справ поступово повертається в звичний стрій, змінивши локацію, деякі правила навчання та підготовки кадрів, а також ідучи назустріч здобувачам, які постраждали внаслідок російської агресії.

До основних профільних закладів вищої освіти в системі Міністерства внутрішніх справ в Україні належать Національна академія внутрішніх справ, Харківський національний університет, Дніпропетровський державний університет, Одеський державний університет, Донецький державний університет, Львівський державний університет, Національна академія державної прикордонної служби імені Б. Хмельницького, Національна академія національної гвардії, Національний університет цивільного захисту, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, а також інститути, підпорядковані їм.

Найбільш суттєвою зміною в діяльності деяких закладів стала зміна фізичного розташування через дії агресорів. Так, Харківський національний університет внутрішніх справ тимчасово дислокується у м. Вінниця, Донецький державний університет внутрішніх справ – у м. Кропивницький, Національний університет цивільного захисту – у м. Черкаси. Тому під час воєнного стану варто враховувати, що

абітурієнти, які подають документи на навчання в цих закладах, найімовірніше, будуть навчатись в інших містах.

Крім цього, заклади зі специфічним умовами навчання відповідають за безпеку своїх курсантів, кадетів та студентів, вони створюють всі можливі умови для якісного навчання. Це стосується і укриттів в інститутах, і дистанційних занять за допомогою онлайн-платформи Zoom. Тобто, можна дійти думки, що структура МВС не лише турбується про життя та здоров'я людей, а й дає можливості для здобуття знань з урахуванням стабільності ситуації в містах України. Варто зазначити, що не припинилось і фінансування, а й навпаки курсантам, які проходять службу у відрядженнях до прикордонної зони, виплачують підвищені стипендії.

Іншим важливим моментом в діяльності навчальних закладів стало те, що в останні роки скоротили кількість факультетів та інститутів багатьох університетів внурішніх справ, об'єднавши їх або закривши. Тому необхідно також враховувати стабільність ситуації при плануванні навчання, в подальшому існування деяких інститутів ставиться під питання через різні причини – фінансування, кількість здобувачів, доцільність створення окремих факультетів, які можна було б об'єднати тощо.

З приводу наукової діяльності значних змін не відбулось, здобувачі та професори продовжують активно брати участь у наукових та практичних заходах, конференціях та семінарах. Також окрім того, що всі академії та університети системи МВС співпрацюють між собою та обмінюються науковими розробками, вони активно взаємодіють з іншими закладами вищої освіти, організаціями (як з українськими, так і з іноземними), та безліччю асоціацій та установ, які допомогають відточувати та удосконалювати практичні навички та науковий рівень здобувачів вищої освіти, практикантів, викладачів тощо. Здебільшого такі події відбуваються дистанційно за допомогою онлайн-підключення, але останнім часом деякі заклади проводять очні конференції, із забезпеченням безпеки всіх учасників та організацією заходів.

З одного боку, такий підхід може здатись необ'єктивним через низку причин, серед яких, окрім війни, також пандемія коронавірусу Covid-19, яка виключила можливість брати участь в науково-практичних заходах особисто, змусивши всіх людей перейти на дистанційний режим спілкування. Але з іншого боку, повернення очного формату сприятиме кращій комунікації між учасниками конференцій, круглих столів тощо, і до того ж, це доводить гнучкість та адаптивність всієї структури, що в цьому задіяна.

Крім мети напрацювання нових ідей задля розвитку та об'єднання зусиль в розв'язанні актуальних проблем професійної підготовки та наукових розробок, ці методи матимуть на меті також вдосконалення організації та алгоритмів проведення наукових та практичних заходів з врахуванням воєнного стану та можливими наслідками та ризиками.

Наступним аспектом роботи закладів системи МВС є безпосередня підготовка здобувачів вищої освіти не лише у фізичному, а й в психологічному, психічному планах в діяльності майбутніх поліцейських, рятувальників, прикордонників в умовах воєнного стану. Задля цього постійно проводять навчальні тренінги, анонімні та особистісні опитування, створюють кабінети психологічної підтримки та допомоги, завжди контролюється моральний та фізичний стан курсантів та студентів, що також звичайно дозволяє швидко та ефективно впливати на проблеми стресостійкості.

Не можна оминути і безпосередню участь закладів системи МВС в забезпеченні національної безпеки – як безспосередньо, так і опосередковано. Для ефективного здійснення функцій захисту національних інтересів держави Україна має не лише залучати свідомих співробітників до оборонної діяльності, а й запроваджувати належну професійну підготовку нових компетентних суб'єктів. Саме для цієї мети і працюють заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Їхнім завданням є не тільки забезпечення вищої освіти, а й виховання в здобувачах морального та фізичного духу, задля гідного виконання своїх обов'язків, а в разі необхідності без сумнівів стати на захист держави.

Під час воєнного стану в Україні становище здобувачів вищої освіти стало ускладненим через те, що велика кількість не лише офіцерів запасу, а й курсантів залучаються до оборони держави на контрольованих Україною прикордонних територіях. Захист населення та контроль за дотриманням законності в областях, що піддалися тимчасовій окупації, та були звільнені українськими військами, забезпечується сумісно територіальними силами оборони та поліцейськими, залученими з різних міст та органів.

Але крім цього в усіх закладах здійснюється допомога Збройним Силам України, батальйонам різних бригад, зокрема «Люті», до складу якої входять велика кількість не просто поліцейських, а безпосередніх випускників та викладачів з академій та університетів системи МВС. На території інститутів та факультетів, підпорядкованих їм, часто здійснюються заходи з плетіння маскувальних сіток та костюмів типу «Кікімора», виготовлення

окопних свічок, збирання провізії та одягу, щоб надалі передавати на фронтові зони. Тому важливо зазначити небайдужість та ініціативність здобувачів вищої освіти, які прагнуть не лише захищати та обороняти нашу державу та населення, а й допомагати тим, хто цього потребує в «гарячих точках».

З усієї вище зазначеної інформації можна зробити висновок, що в умовах воєнного стану система закладів Міністерства внутрішніх справ має перелік своїх особливостей, змін та вимог, які пов'язані з військовою агресією, але впродовж цих років адаптується, поступово враховуючи реалії сьогодення. Заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які готують фахівців для сектору оборони та безпеки України, мають важливе та безпосереднє значення для забезпечення функцій захисту національних інтересів. І виходячи з цього, сутність їхньої роботи стала ширшою через вплив зовнішніх та внутрішніх факторів, але ефективність і дієвість передбачається не тільки у підготовці фахівців, а й у гнучкості системи, що включає в себе кардинальні зміни в структурі закладів, таких як ліквідація певних університетів та факультетів, зміна розташування та перебування особого складу деяких університетів тощо.

Список використаних джерел

1. Сокуренко В. В. Підготовка кадрів для сектору безпеки і оборони як передумова забезпечення національної безпеки України. *Право і безпека.* 2021. № 3 (82). С. 209-218.
2. Горовенко В. К., Тютюнник В. П. Актуальні проблеми сектора безпеки та оборони України. *Наука і оборона.* 2014. № 4. С. 20-25.
3. Швець Д. В. Сутність та специфіка професійної підготовки поліцейських. *Право і суспільство.*2018. № 3. С. 217-223.
4. Долинська М. С. Проблеми юридичної освіти в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 32-37.

Шнайдер Катерина Богданівна,
аспірантка кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз ННІ №2 Національної академії внутрішніх справ

ОЦІНКА ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України, висновок експерта є одним із джерел доказів у

кримінальному провадженні та не маючи наперед встановленої сили, підлягає обов'язковому оцінюванню суб'єктами доказування з точки зору належності, допустимості, достовірності [4]. Висновок експерта не має переваги перед іншими доказами та не є обов'язковим.

Незважаючи на те, що у кримінальному процесі жоден доказ не має наперед встановленої сили, під час оцінки доказів суб'єктами доказування висновку експерта мимоволі надається особливе значення, висловлюється особлива довіра [3, с. 2].

Висновок експерта є самостійним джерелом доказів у кримінальному провадженні, а інколи, і єдиним джерелом доказів, що істотно підвищує відповідальність експертів за надання об'єктивного і науково-обґрунтованого висновку з питань, що відносяться до їхньої компетенції [7, с. 234].

У процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, складність якого обумовлена специфічною діяльністю у цій сфері, висновок експерта займає важливе місце серед інших доказів.

Аналіз судової практики щодо розгляду справ за фактом кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель дозволяє дійти висновку, що результати судових експертиз інколи відіграють визначальну роль у пред'явленому обвинуваченні. Так, у постанові колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 07.03.2023 у справі №761/30364/17 (провадження № 51-41км23) скасовуючи рішення нижчих інстанцій, Верховний Суд виснував, що з врахуванням інкримінованого особі кримінального правопорушення, яке має свою специфіку щодо предмету та обсягу доказування дослідження у конкретній галузі знань є тим незамінним доказом, на підставі якого, у тому числі, можна зробити висновок про те, чи вчиняла певна особа діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено кримінальну відповідальність [6].

Отже, висновку експерта властива особлива переконливість, оскільки основу складає дослідження, проведене фахівцем з використанням спеціальних знань. Така особливість позначається на процесі оцінки висновку експерта, специфікою якого стає те, що від осіб, які здійснюють провадження вимагається здійснення оцінювання наукових засад, методики і фахового рівня експертного дослідження [2, с. 99].

У наукових джерелах відсутній єдиний підхід щодо оцінки висновку експерта. Виходячи із загальних критеріїв оцінки доказів у кримінальному провадженні, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд оцінює висновок експерта за своїм внутрішнім переконанням, яке

ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, з точки зору належності, допустимості, достовірності.

Деякі науковці визначають такі правила оцінки висновку експерта: 1) необхідно встановити, чи було дотримано вимог закону щодо призначення та проведення експертизи; 2) визначити, чи не було порушено порядку залучення експерта до участі в кримінальному провадженні; 3) перевірити компетентність експерта; 4) встановити достатність об'єктів, переданих експертові для дослідження; 5) визначити дотримання експертом вимог до проведення експертизи та підготовки висновку за її результатами; 6) визначити узгодженість висновку експерта з іншими матеріалами провадження [1, с. 185-192].

Оцінка висновку експерта – це складний розумовий процес, спрямований на встановлення допустимості цього джерела доказів та повноти і достовірності відомостей, які у ньому містяться, для доведення обставин, які мають значення для кримінального провадження [2, с. 103].

У наукових джерелах виділяють певну стадійність процесу оцінки висновку експерта: 1) перевірка дотримання вимог закону під час призначення та проведення експертизи; 2) аналіз достовірності та достатності речових доказів і зразків, що досліджувалися, з точки зору використовуваних методик експертного дослідження; 3) оцінка наукової обґрунтованості експертної методики і правомірності її використання; 4) встановлення повноти та всебічності висновку; 5) оцінка логічної обґрунтованості перебігу і результатів експертного дослідження, що здійснюється шляхом аналізу послідовності стадій дослідження, логічної обумовленості цієї послідовності, обґрунтованості висновків проміжними результатами; 6) перевірка належності результатів експертного дослідження до кримінального провадження (тобто їх доказового значення), під якою розуміють зв'язок з предметом доказування й іншими обставинами, встановлення яких потрібне для досягнення мети судочинства; 7) перевірка відповідності висновку експерта наявним у кримінальному провадженні доказам [7, с. 246-247].

Висновок експерта повинен відповідати основним критеріям оцінки доказів – належності, допустимості, достовірності та достатності. Належність, допустимість, достовірність і достатність висновку експерта залежить від низки факторів: правильності формулювання питань, які ставляться сторонами кримінального провадження для вирішення, законності здобуття матеріалів, які направляються для дослідження, їх достатності і якості, а також

компетенції та компетентності експерта, дотримання ним своїх обов'язків. Важливим критерієм оцінки висновку експерта з точки зору допустимості та достовірності, є підготовка такого висновку, в якому відповіді на поставлені запитання не повинні виходити за межі компетенції експерта [5, с. 101-102].

Важливим є принцип повноти оцінки, що передбачає необхідність оцінювати усі частини висновку експерта окремо і в сукупності [7, с. 235].

Зокрема, оцінка висновку експерта включає: аналіз дотримання процесуального порядку призначення, проведення та оформлення експертизи; з'ясування компетентності та компетенції експерта; визначення відповідності висновку експерта поставленому перед ним завданню; встановлення повноти та наукової обґрунтованості висновку; перевірку даних, що містяться у висновку, на їх належність до матеріалів провадження; визначення відповідності висновку експерта іншим зібраним доказам [2, с. 103-104].

Отже, висновок експерта є самостійним процесуальним джерелом доказів, якому приділяється особлива увага у провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері публічних закупівель, що насамперед, обумовлено специфікою діяльності у сфері закупівель. Оцінка висновку експерта в означених кримінальних провадженнях є складним процесом, що потребує криміналістичних рекомендацій, які сприятимуть суб'єктам оцінки доказів у наданні об'єктивної оцінки висновку експерта та використанні його у процесі розслідування кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Амеліна А. С., Білоусов Б. Л. Оцінка висновку експерта та його доказове значення. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). №1-2, 2018. С. 185-192.

2. Баулін О. В., Ізотов О. І. Перевірка і оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб. / Київський НДІ судових експертиз; редкол.: Д. В. Журавльов (голов. ред.), О. Г. Рувін (заст. голов. ред.) та ін. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. Вип. 66. 1072 с.

3. Гончаренко В. Г. Організаційні та правові проблеми судової експертизи в Україні. Часопис Академії адвокатури України. 2011. № 10 (1). С. 1-5.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

5. Пілюков Ю. Процесуальні вимоги до висновку експерта у кримінальномупровадженні. Актуальні проблеми правознавства. №3, 2018. С. 99-102.

6. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 07.03.2023 у справі №761/30364/17 (провадження № 51-41км23)/Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/109645972.

7. Тимчишин А.М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 362 с.

Готін Олександр Миколайович,
кандидат юридичних наук

ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ТА ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

До прийняття чинного Кримінального процесуального кодексу України у наукових колах та серед практиків домінувала точка зору щодо необхідності уведення до процесуального Закону інституту слідчого судді, як суб'єкту судового контролю. Впровадження судового контролю мало на меті перехід до змагального процесу, де суд був би не суб'єктом кримінального переслідування, а контролером, що функціонує для підтримання балансу між сторонами. Були очікування, що створювана модель поставить крапку в каральних методах поліцейської держави, а тотальному контролю за людиною і втручанням у приватне буде нарешті покладено край.

Принцип змагальності та рівності сторін означає, що у кримінальному процесі функції правосуддя, обвинувачення, захисту та розгляду справи по суті – відокремлені один від одного та притаманні різним органам та суб'єктам кримінального процесу, а також те, що сторони мають рівні права стосовно доступу до доказів та їх вивчення, оскарження щодо прийняття доказів у суді та вирішення їх допустимості. Тобто, суддя – неповинен займати сторону обвинувачення або якимось чином надавати стороні обвинувачення процедурні переваги у порівнянні з можливостями сторони захисту. Але чи реалізується цей принцип повноцінно саме у «секторі»

судового контролю за проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій?.

Практика застосування зазначеного інституту судового контролю у найбільш ризикованих процедурах обмежень прав та свобод людини у процесі фіксації злочинних дій, відступ від стандартів правосуддя спостерігається в питанні судових санкцій на ОРЗ та НСРД. Прописаний Законом постулат щодо можливості судового контролю під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування у спосіб ухвалення якісно вмотивованого рішення слідчого судді сприймається як ілюзорний.

За оцінками правників, що мають досвід застосування процесуальних вимог КПК України 1960 року (коли санкції на проведення окремих оперативно-розшукових заходів надавалися прокурором), оперативному працівнику було складніше отримати дозвіл, оскільки потрібно було ретельніше обґрунтовувати підстави та потребу втручання в приватне життя особи.

Практично, поняття судового розсуду в кримінальному судочинстві охоплює повноваження слідчого судді обирати між альтернативами, кожна з яких є законною, та інтелектуальне-вольову владну діяльність суду з вирішення у визначених Законом випадках спірних правових питань, виходячи з цілей, принципів права, загальних засад судочинства, конкретних обставин справи, відомостей про особу, справедливості, достатності обраного слідчим суддею заходу, що обмежує конституційні права та свободи.

Підставами судового розсуду при призначенні оперативне-розшукових заходів та НСРД виступають: принципи права; уповноважуючі норми, в яких використовуються формулювання щодо повноважень суду на кшталт «може», «вправі»; юридичні терміни й поняття, які є багатозначними або не мають нормативного закріплення; оціночні поняття, зміст яких визначається не законом або нормативним актом, а правосвідомістю і правовою культурою слідчого судді, наприклад, при врахуванні достатності підстав для надання дозволу на проведення розгляданих оперативно-розшукових заходів.

Водночас, ряд питань санкціонування ОРЗ та НСРД, зокрема, критерії достатності мотивів для ухвалення судового рішення на кшталт: чи вчинене кримінальне правопорушення відповідної тяжкості; наскільки достатньо зібрано органом досудового розслідування доказів, щоб слідчий суддя прийняв рішення про обмеження конституційних прав та свобод; чи дозволять призначені негласні заходи отримати докази, які можуть мати суттєве значення

для з'ясування обставин кримінального правопорушення або встановлення осіб, що скоїли злочин – всі ці питання віддані на суб'єктивний розсуд судді.

Практична діяльність свідчить: надання занадто широкої дискреції, основаної на безмежних суб'єктивних поглядах, призводить не до покращення, а до погіршення правового регулювання, бо породжує множинність варіацій судових рішень залежно від поглядів суддів на ситуацію, призводить до диспропорцій, полярності рішень з призначення ОРЗ і НСРД. Причому дана закономірність проявляється не тільки відносно рішень, які виносяться за однакових вихідних даних, умов,обставин, ситуацій різними суддями, але й які ухвалюються за тотожних ситуацій одними і тими слідчими суддями. По-суті, слідчий суддя стає заручником ситуації – упродовж 6 годин він зобов'язаний прийняти відповідне рішення, будучи обмеженим в дослідженні клопотанням із витягом з ЄРДР. Будучи «затиснутим» об'єктивними обставинами, слідчий суддя фактично змушений «закривати очі» на дотримання стандартів правосуддя й ухвалювати рішення про обмеження конституційних прав та свобод в угоду забезпечення результатів кримінального провадження, про що просять прокурор і слідчий. Зрозуміло, що такий судовий контроль є ілюзорним і практично слідчий суддя, а за ним і суддя який розглядає справу по суті – «приймають сторону» обвинувачення.

Що стосується сторони захисту, то нерідко складається враження, що питання призначення і проведення НСРД (ОРЗ) – кулуарна справа слідчого судді і органу досудового розслідування, «двері» до якої захисникові зачинені. Зокрема, взагалі відсутні дієві процедури оскарження ухвал про призначення/проведення оперативно-розшукових заходів та НСРД. Частинами 1 та 2 ст. 309 КПК України визначено перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскарженні в апеляційному порядку. Скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді (ч. 3 ст. 309 КПК України). Статті 314–317 КПК України не містять ні спеціального застереження, ні чіткої регламентації повноважень і процесуальних рішень суду першої інстанції в разі подання стороною в підготовчому засіданні заперечень на ухвали слідчих суддів. В підготовчому засіданні, зазвичай, для сторони захисту постає проблема відмови суду розглядати заперечення на ухвали слідчих суддів про НСРД, ОРЗ з посиланням на законодавчу неврегульованість даного інституту оскарження. За результатами підготовчого провадження суд, здебільшого, долучає заперечення на

ухвали слідчих суддів до матеріалів справи, не ухвалюючи жодних рішень з їх приводу. І в ході подальшого судового розгляду не приймає процесуальних рішень з питань законності ухвал слідчих суддів, лише вирішує питання допустимості або недопустимості результатів ОРЗ та НСРД. Таким чином порушується (або значно обмежується) права сторони захисту.

З метою усунення зазначених проблем необхідно:

внести зміни до § 1. Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії Глави 21. Негласні слідчі (розшукові) дії КПК, якими розширити і деталізувати процедуру розгляду слідчим суддею клопотання слідчого, прокурора про дозвіл на проведення НСРД;

внести зміни до Глави 27. Підготовче провадження. Розділу IV. Судове провадження у першій інстанції КПК, передбачивши алгоритм оскарження в підготовчому провадженні ухвал слідчих суддів про надання дозволу на проведення ОРЗ та НСРД, повноваження суду при розгляді зазначених питань, вимоги до процесуальних документів з оскарження, зокрема до змісту судових ухвал;

увести в дію нормативно-правовий акт (наказ, інструкцію, положення тощо) під грифом таємності, яким передбачити покрокову процедуру розгляду слідчим суддею клопотань органу досудового розслідування та прокурора про надання дозволів на здійснення ОРЗ і НСРД (доступ до даного нормативно-правового акту з грифом і його використання має бути забезпечений й адвокатам, котрі мають допуск до державної таємниці);

передбачити на стадії виконання вимог ст. 290 КПК України право захисників мати доступу, а після передачі обвинувального акту до суду (з урахуванням обмежень щодо державної таємниці) – мати право оскаржувати в підготовчому провадженні незаконні рішення органу розслідування, прокурора, слідчого судді, яких не розсекречено.

Зазначене дозволить: наповнити реальним змістом гарантії рівності сторін кримінального провадження; вирішити проблеми, що виникають внаслідок не розсекречення прокурором процесуальних документів – підстав ОРЗ і НСРД; унеможливити приховування органом досудового розслідування від суду і захисту доказів з грифом таємності, які доводять невинуватість особи; пришвидшити судовий розгляд справ, які тягнуться в часі з-за нагромадження в них процесуальних документів і кількості процедур, що пов’язано з прагненнями сторони захисту подолати перепони з боку сторони обвинувачення і «витягнути» з останньої приховані, нерозсекречені матеріали досудового розслідування.

Ляшенко Олексій Миколайович,
аспірант Науково-дослідного
інститут публічного права

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Сучасний Інтернет-простір містить велику кількість позитивної та корисної, швидко доступної інформації, що, безумовно, відіграє важливу роль у житті суспільства. Поряд з цим, мережі Інтернет характеризуються перенасиченістю і різного роду негативною інформацією – порнографією, пропагандою наркотиків, інструкціями з виготовлення зброї, вибухівки, та психотропних речовин. В Інтернеті також можна легко знайти інформацією про послідовність вчинення протиправних дій, поради стосовно скоєння різних злочинів та уникнення відповідальності. Мережі Інтернет переповнені іграми, що пропагують насильство та масові вбивства і т.д. Нерідко через мережі Інтернет вчиняються й самі злочини – торгівля людьми, шахрайства, замовлення на вбивство, продаж зброї та наркотиків. Враховуючи велику латентність Інтернет-злочинності, в цілому така ситуація негативно впливає на криміногенну ситуацію у країні [1, с. 65]. Варто зазначити, що інформаційний простір, інформаційні ресурси, інформаційна інфраструктура та інформаційні технології відіграють провідну роль у підвищенні рівня й темпів соціально-економічного, науково-технічного та культурного розвитку, а також значним чином впливають на ефективність прийняття управлінських рішень, зокрема й у сфері боротьби з організованою злочинністю та корупцією [2, с. 166; 3, с. 62].

Проведеним анкетуванням оперативних працівників, встановлено, 89 % респондентів відзначають на ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів Національної поліції України щодо протидії торгівлі людьми, що вчиняється з використанням мережі Інтернет. Водночас 89 % вказали, що інформаційно-аналітичне забезпечення щодо протидії торгівлі людьми, що вчиняється саме з використанням мережі Інтернет потребує вдосконалення щодо правового врегулювання на

законодавчому та відомчому рівні. Відповідно 96 % наголосили на впровадженні позитивного досвіду правоохоронних органів зарубіжних країн щодо інформаційно-аналітичне забезпечення щодо протидії торгівлі людьми, що вчиняється саме з використанням мережі Інтернет.

З огляду на результати опитування респондентів та дослідження окремих вчених з даної проблематики, С.О. Павленко слушно зазначає, що серед основних структурних елементами організації оперативно-розшукової діяльності є інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності, яке відіграє ключову роль в організації діяльності оперативних підрозділів щодо тактики протидії передусім організованим формам злочинності [4, с. 117].

З цього приводу слушно відзначає О.С. Тарасенко, що світові тенденції зміни структури злочинності переконливо свідчать про зростання ролі інформаційно-телекомунікаційних технологій, які спричиняють появу принципово нових видів кримінальних правопорушень та активне вдосконалення «традиційної» злочинної діяльності. Комп'ютерні мережі, комунікаційні системи стали інструментом злочинців, унаслідок чого криміналізувалася сфера використання інформаційно-телекомунікаційних технологій [5].

На думку І. Г. Андрущенка, серед напрямів інформаційно-технічної протидії сучасній злочинності необхідно виділити комплекс заходів аналітичної та комп'ютерної розвідки. Сутність аналітичної розвідки можна визначити як «розвідку в інформаційному середовищі», як отримання нових знань про розвідувальний об'єкт або явище на підставі аналітичного опрацювання наявної розвідувальної інформації і зведень про відомі факти. За І. Г. Андрущенком, інформаційно-аналітична діяльність (аналітична розвідка) виходить за традиційні межі ОРД, відкриваючи якісно нові можливості для вирішення оперативних завдань щодо боротьби з організованою злочинністю [6].

Зазначимо, що у правоохоронних органах західних держав наявні спеціальні підрозділи, що здійснюють розвідку на основі відкритих джерел інформації. Наприклад, таку діяльність провадять: Scotland Yard OSINT, Royal Canadian Mounted Police OSINT, OSINT unit of New York Police Department, OSINT unit of the Los Angeles County Sheriff's Department, британська BBC Monitoring, ізраїльський Хатсав, австралійське Управління національних оцінок [7]. Загальновідомими стратегіями кримінальної розвідки є: «Національна розвідувальна модель» (National Intelligence Model), застосовувана у Великобританії [8]; «Національний план розподілу розвідувальної

інформації» (National Criminal Intelligence Sharing Plan), розроблений у США [9]. Із вказаними стратегіями тісно пов'язана інша дефініція – «організація діяльності поліції на основі розвідувальних даних» або «модель поліцейської діяльності» (Intelligence-Led Policing (ILP)) [10, с. 101]. Останній термін співвідноситься із описаними стратегіями таким чином, що стратегії визначають структуру, у рамках якої ILP може бути застосована у правоохоронних органах [11, с. 435].

Надаючи аналітикам можливість опрацьовувати дані про злочини, працівники органів правопорядку отримують можливість використовувати готовий оперативно-аналітичний продукт, а не первинну інформацію. При цьому вони отримують такі переваги: по-перше, продукт окреслює конкретно тенденції злочинності не лише за географічною ознакою, а й у часових рамках; по-друге, у зв'язку з тим, що продукт надає можливість мати більше інформації про місця ймовірного вчинення злочинів, більше часу та зусиль можна витратити на попередження злочинів; по-третє, оскільки час витрачається більш продуктивно, співробітники мають більше можливостей для надання допомоги своїм колегам у разі потреби [12].

Насамперед, це свідчить про необхідність фахової підготовки (навчання, перепідготовки, підвищення кваліфікації) працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів щодо протидії організованій злочинності у даній сфері, а також розроблення чітких методичних рекомендацій щодо алгоритму діяльності з такими групами, а найголовнішим аспектом необхідності є розроблення та прийняття на державному рівні стратегії протидії таким злочином, що натомість вимагає розроблення і прийняття спільної відомчої інструкції МВС (НПУ та ДПСУ), СБУ та ДБР, яка буде безпосередньо спрямована на протидію організованій злочинності та врегульовуватиме процес взаємодії вказаних вище правоохоронних органів у цій сфері. При цьому важливим також є врахування позитивного іноземного досвіду. Таку позицію підтримало 100% опитаних працівників оперативних підрозділів НП України [13].

З огляду на неналежний стан інформаційно-аналітичного забезпечення органів НП України, що здійснюють протидію торгівлі людьми, що вчиняється з використанням мережі Інтернет потребує удосконалення за такими напрями в реаліях сьогодення, що спрямоване на підвищення ефективності виявлення та документування даного злочину: запровадження сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій, а також спеціалізованого програмного забезпечення (78 %); удосконалення існуючого інформаційно-аналітичного забезпечення, що забезпечує діяльність органів НП

України під час протидії торгівлі людьми з урахуванням розвитку інформаційних технологій (75 %); використання штучного інтелекту під час такої діяльності (73 %); використання ексклюзивних методів із врахуванням сучасних світових стандартів (62 %); міжнародний обмін даними та застосування баз даних, що працюють з інформацією, отриманою засобами біометричної ідентифікації (61 %); удосконалення навчання, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для інформаційно-аналітичних підрозділів НП України (60 %); постійна співпраця практичних працівників з науковими та науково-дослідними установами щодо розроблення методичних рекомендацій щодо інформаційно-аналітичного забезпечення протидії оперативними підрозділами Національної поліції України торгівлі людьми, що вчиняється з використанням мережі Інтернет (55 %); забезпечення функціонування системи безпеки й захисту інформації в автоматизованих інформаційно-пошукових системах (51 %).

Список використаних джерел

1. Бабенко А. М. Мережі Інтернет як об’єкт регіонального дослідження в контексті профілактики злочинності / А. М. Бабенко // Боротьба з Інтернет-злочинністю : матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (м. Донецьк,12-13 червня 2013 р.). – Донецьк: ДЮІ МВС України, 2013. – С. 65–68.
2. Мищишин Н.В. Проблемні питання правового регулювання інформаційно-аналітичного забезпечення протидії організованій злочинності й корупції. Право і суспільство. 2016. № 3. Ч. 2. С. 163–169.
3. Севрук В.Г. Зарубіжний досвід використання інформаційно-аналітичного забезпечення під час протидії злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. Південноукраїнський правничий часопис. 2021. № 1. С. 61−66.
4. Павленко С.О. Основи оперативно-розшукової тактики: монографія. Київ : «Видавництво Людмила», 2022. 624 с.
5. Тарасенко О. С. Теорія та практика протидії кримінальним правопорушенням, пов’язаним з обігом протиправного контенту в мережі Інтернет: монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 426 с.
6. Андрущенко І. Г. Проблеми виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються в офшорних зонах. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2002. № 5. С. 94–96.

7. Жарков Я. М., Васильєв А. О. Наукові підходи щодо визначення суті розвідки з відкритих джерел. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2013. Вип. 30. С. 38. (Серія «Військовоспеціальні науки»).

8. Guidance on the National Intelligence Model / Produced on behalf of the Association of Chief Police Officers by the National Centre for Policing Excellence. 2005. 213 c. URL: https://whereismydata.files.wordpress.com/2009/01/ national-intelligence-model-20051.pdf.

9. The National Criminal Intelligence Sharing Plan / Department of Justice. 2003. 54 c. URL: https://it.ojp.gov/documents/ ncisp/National_Criminal_Intelligence_Sharing_Plan.pdf

10. Манжай О. В., Жицький Є. О. Кримінальна розвідка та її співвідношення з оперативним обслуговуванням. Jurnalul Juridic National: Teorie si Practică. 2015. № 3(13). С. 100-105.

11. Carter J. G., Phillips S. W., Gayadeen S. M. Implementing Intelligence-Led Policing: An Application of Loose-Coupling Theory. Journal of Criminal Justice. 2014. № 42. P. 433-442.

12. Заєць О.М. Імплементація методів аналітичної діяльності в діяльність органів правопорядку України в умовах інтегрування до Європейського співтовариства. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності підрозділів кримінальної поліції: зб. наук. стат. за матер. доп. Всеукр. наук.-практ. семінару (Львів, 23 берез. 2018 р.) / упоряд. А. В. Баб'як, В. В. Сеник, Т. В. Магеровська. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 209 с.

13. Севрук В. Г. Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: теорія та практика : монографія. Київ : «Видавництво Людмила», 2022. 1092 с.

Нагорнюк-Данилюк Олександр Олександрович,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Розпочата 14 квітня 2014 року збройна агресія РФ проти України та повномасштабна війна з 24 лютого 2022 року посилили процеси намагання злочинців уникнути кримінальної відповідальності, переховуючись від органів досудового розслідування та суду на тимчасово окупованих територіях, на території держави-агресора або на території інших країн.

Водночас, однією з фундаментальних засад кримінального процесу є невідворотність покарання за вчинення кримінального правопорушення. Із метою забезпечення захисту інтересів потерпілого та притягнення винних до належної відповідальності органи досудового розслідування та суду звертаються до «нових» процесуальних форм, зокрема спеціального кримінального провадження, яке запроваджене Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» (2014 р.) [1]. Основною метою такого провадження є забезпечення принципу невідворотності покарання осіб, які перебувають поза межами України або на тимчасово підконтрольній території, винних у вчиненні кримінальних правопорушень проти основ національної та громадської безпеки, проти миру та безпеки людства, у військовій сфері.

Основною метою закріплення в КПК України можливості здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia) є підвищення ефективності розслідування окремих злочинів проти основ національної безпеки України та громадської безпеки, злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, злочинів, пов’язаних з терористичною діяльністю та корупційних злочинів. Водночас, перспективи розширення переліку злочинів , особливо в умовах збройного конфлікту, щодо яких можливе спеціальне кримінальне провадження, очевидні. Залежно від різних ситуацій це питання виникатиме знову, і аргументація буде

повторюватись, адже забезпечення дотримання принципу невідворотності відповідальності не може мати вибіркового характеру, це актуально для будь-якого випадку вчинення кримінального правопорушення і держава має гарантувати його реалізацію. Крім цього, пропозиції щодо поширення можливості здійснення спеціального досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків та злочинів невеликої тяжкості відповідають п. 9 Розділу ІІІ Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи № 6 R (87) 18 від 17 вересня 1987 року, в якому державам-членам рекомендується дозволити судам першої інстанції розглядати справи та приймати по ним рішення за відсутності обвинуваченого, перш за все у справах щодо злочинів невеликої тяжкості.

Відповідно до ч. 2 ст. 297-1 та ч. 1 ст. 297-2 КПК України спеціальне досудове розслідування (in absentia) здійснюється на підставі ухвали слідчого судді за результатами розгляду клопотання прокурора або слідчого за погодженням із прокурором [2], за наявності таких умов: 1) особі повідомлено про підозру у вчиненні злочину, визначеному в абз. 1 ч. 2 ст. 297 1 КПК України; інших злочинів, які розслідуються в одному кримінальному проваджені, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду; 2) підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності: а) на тимчасово окупованій території; б) на території держави, визнаної Верховною Радою України державою агресором; в) на території інших держав та оголошений в міжнародний розшук; 3) стосовно підозрюваного уповноваженим органом прийнято рішення про передачу його для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся.

Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо переліку злочинів, передбачених ч. 2 ст. 297-1 КПК України, а також щодо злочину, вчиненого підозрюваним, стосовно якого уповноваженим органом прийнято рішення про передачу його для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся [2].

Однак, одним із концептуальних шляхів удосконалення процедури спеціального досудового розслідування в кримінальному процесуальному законодавстві України є пропозиція національних дослідників позбавити слідчого суддю повноважень приймати рішення про проведення спеціального досудового розслідування та наділити таким повноваженням прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час розслідування у формі процесуального

керівництва, із встановленням судового контролю за законністю та обґрунтованістю винесення прокурором постанови про проведення спеціального досудового розслідування [3, с. 105–106; 4, с. 57].

Втім, на думку О. В. Каліннікова та Л. Д. Удалової надання слідчому судді повноваження приймати рішення про проведення спеціального досудового розслідування відповідає завданням кримінального провадження, з огляду на це, а також з метою належного захисту прав та інтересів підозрюваного, науковці наполягають на необхідності залишити такі повноваження слідчому судді [5, с. 239]. Поряд із цим, з огляду на функціональне призначення повноважень прокурора на наш погляд, слід підтримати позицію і Р. С. Брухаль, який слушно зазначає, що діяльність прокурора у спеціальному досудовому розслідування повинна бути спрямована насамперед на керівництво таким розслідуванням, а не на вирішення питання про тимчасове обмеження прав учасників кримінального провадження [6, с. 83].

На нашу думку, надання дозволу на проведення спеціального досудового розслідування також повністю підпадає під ознаки судового контролю. Більше того, аналіз судової практики свідчить про достатню кількість відмов у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування через допущення помилок зі сторони прокурора.

Підстави та умови здійснення спеціального досудового розслідування випливають із властивих йому ознак, серед яких: 1) процесуальний порядок здійснення, що регламентований окремою главою КПК України [1]; 2) здійснюється щодо особи, яка набула статусу підозрюваного й переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошена у міжнародний розшук; 3) можливе в кримінальних провадженнях лише щодо вичерпного переліку злочинів; 4) не може здійснюватися щодо неповнолітньої особи; 5) встановлений особливий порядок надсилання повісток про виклик і вручення процесуальних документів; 6) передбачає необхідність постановлення слідчим суддею окремого процесуального рішення (ухвали) про його здійснення; 7) передбачає обов’язковість участі захисника.

Для належного здійснення спеціального досудового розслідування повинні бути всі вищеперераховані підстави. Відсутність хоча б однієї з них унеможливлює проведення провадження за відсутності підозрюваного.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо невідворотності покарання осіб, які переховуються на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції: Закон України від 07.10.2014 р. № 1689-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
3. Пєший Д. А. Засада законності та її забезпечення у досудовому кримінальному провадженні» : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 210 с.
4. Удалова Л. Д., Письменний Д. П. Здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого. *Право України*. 2015. № 7. С. 51–57.
5. Калінніков О. В. Використання європейського досвіду під час реформування інституту спеціального досудового розслідування (in absentia). *Theoretical and scientific bases of development of scientific thought* : V International scientific and practical conference (Італія, Рим, 16–19 лют. 2021 р.). Рим, 2021. С. 237–242.
6. Брухаль Р. С. Роль прокурора у спеціальному досудовому розслідуванні: дис. …канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2020. 233 с.

Рудавін Андрій Євгенович,
аспірант кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ СЛУЖБОВИХ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, що триває з 24 лютого 2022 року, та існуючі численні загрози обороноздатностінашої держави кожного дня демонструють нагальну необхідність підвищеннярівня ефективності розслідування службових військових кримінальних правопорушень, вчинення яких під час воєнного стану суттєво підвищує їх небезпеку для обороноздатності країни. Враховуючи, що діяльність зазначених службових осіб має військову

специфіку, обумовлену як їх діями на військових (закритих для доступу)об'єктах, з матеріальними цінностями (у тому числі і зброєю та боєприпасами), інформація щодо яких не підлягає розголошенню і знаходиться виключно у закритих джерелах, та ряду інших чинників – розслідування кримінальних правопорушень, вчинюваних військовими службовими особами вимагає відповідного оперативно-розшукового забезпечення у контексті як виявлення таких фактів так і проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД у процесі досудового розслідування. Разом з тим наявність системних проблем у забезпеченні належного рівня розслідування зазначених злочинів, відсутність скоординованих дійправоохоронних органів у процесі розслідування та його оперативно-розшукового забезпечення через їх вузькуспеціалізацію, розпорошення функцій досудового розслідування кримінальнихправопорушень, вчинених як військовими службовими особами так і правопорушень, вчиненихна території військових частин, установ, організацій, в інших місцях дислокаціїоб'єктів ЗСУ – є небезпечним фактором, що дестабілізує, негативно впливає не тільки на армію, підриваючи її боєздатність, а й обороноздатність країни в цілому. Внаслідок такої ситуації у військових частинах дедалі поширенішими протиправними діяннями є привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, що становить особливу небезпеку для держави, особливо в умовах воєнного часу.

Аналізуючи компетенцію (та підслідність) правоохоронних органів можна констатувати, що практично розслідування зазначених кримінальних правопорушень можуть здійснювати СБУ (по лінії контррозвідувального забезпечення у випадку підриву обороноздатності країни– розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості), ДБР (внаслідок підслідності визначеної у ст. 216 КПК України – військові кримінальні правопорушення), НПУ (у випадку розкрадань поєднаних з отриманням неправомірної вигоди або інших службових злочинів), БЕБ (у випадку розкрадання державних бюджетних коштів) [1]. Але така широка "палітра" правоохоронних органів, які повинні виявляти, розслідувати та забезпечувати таке розслідування силами та засобами оперативно-розшукової діяльності зовсім не є гарантією ефективності таких дій. оскільки кожний з правоохоронних органів «вважає» цю лінію роботи нібито побічною. Наприклад до функцій ДБР (яке практично «перейняло» функції прокуратури у частині розслідування злочинів у сфері службової діяльності, які раніш здійснювали слідчі

прокуратури)віднесено всі кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення): непокора, невиконання наказу, опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, погроза або насильство щодо начальника, порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості, самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирство, ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом, умисне або необережне знищення або пошкодження військового майна, втрата військового майна, порушення правил поводження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, порушення правил водіння або експлуатації машин, польотів або підготовки до них, кораблеводіння, статутних правил вартової служби чи патрулювання, несення прикордонної служби, несення бойового чергування, статутних правил внутрішньої служби, недбале ставлення до військової служби, здача або залишення ворогові засобів ведення війни, залишення гинучого військового корабля, самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю, добровільна здача в полон, злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні, мародерство, насильство над населенням у районі воєнних дій, погане поводження з військовополоненими, незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею, образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю [2].

Для того, що б оцінити реальні можливості підрозділів ДБР щодо розслідування зазначених кримінальних правопорушень та оперативно-розшукового забезпечення такого розслідування необхідно оцінити ситуацію за якісним та кількісним критеріями. Що стосується кількісного критерію, то для порівняння наведемо два показника – гранична чисельність штатних посад у ДБР – 1500, чисельність тільки військовослужбовців ЗСУ, що на разі приймають участь у бойових діях біля 1млн. 300 тис. осіб (не враховуючи чисельність всіх інших органів, військовослужбовці можуть відноситися до суб’єктів зазначених злочинів). Що стосується якісного критерію, то, на нашу думку, для виявлення та фіксації зазначених кримінальних правопорушень – працівник ДБР, як мінімум повинен мати окрему правоохоронну спеціалізацію (при чому за різними напрямками військової справи), а як максимум мати прямий доступ до місця бойових дій у момент вчинення (або одразу після) кримінального правопорушення.

Практично, більшість зазначених кримінальних правопорушень повинні виявлятися та фіксуватися спеціалізованим органом, представники якого повинні постійно бути присутні у військових частинах, створювати оперативні позиції, забезпечувати розслідування силами та засобами оперативно-розшукової діяльності.

У ст. 401. КК України, яка визначає поняття військового кримінального правопорушення зазначено, що військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів [2]. Що стосується суб'єктів військових кримінальних правопорушень, то за їх вчинення несуть відповідальність військовослужбовці ЗСУ, СБУ, ДПСУ, НГУ та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України [2].

У всіх зазначених органах функціонально передбачені внутрішньої безпеки, які мають оперативно-розшукові функції (СБУ), або ці служби структурно відносяться до органу, який має у своїй структурі ідентичні підрозділи внутрішньої безпеки (ДПСУ, НГУ – МВС), або входять до сектору відповідальності такого органу (Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України – СБУ). Виключення складають ЗСУ та Державної спеціальної служби транспорту. Хоча формально зазначені функції у цих органах повинна виконувати Військова служба правопорядку ЗСУ, але вона на сьогодні немає жодних повноважень щодо здійснення оперативно-розшукових заходів і притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, а також інституційно позбавлена процесуальної можливості сприяння органам досудового розслідування та прокурорам у здійсненні досудового розслідування відносно військовослужбовців. Ще у 2008 році, у Концепції реформування кримінальної юстиції України [3] було зазначено, що Військова служба правопорядку у ЗСУ має бути перетворена у військову поліцію, яка здійснюватиме попередження, виявлення,розкриття злочинів та досудове розслідування справ про злочини проти встановленого порядку несення військової служби. Але тільки після початку збройної агресії РФ, яка каталізувала недоліки існуючої системи виявлення, запобігання та нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці у воєнній сфері, у сфері оборони почалася активна робота що до створення військової поліції з відповідними повноваженнями. Зокрема Комітетом ВРУ з питань

правоохоронної діяльності підготовлено проект ЗаконуУкраїни «Про Військову поліцію», у якому передбачається, що Військова поліція здійснюватиме: забезпечення правопорядку, оперативно-розшукову діяльність, превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, виявлення та припинення кримінальних правопорушень у МО України, серед військовослужбовців ЗСУ та Державної спеціальної служби транспорту, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження ними зборів, у місцях дислокації військових частин, на військових об’єктах, у військових містечках, захист державного майна від протиправних посягань.У структурі Військової поліції передбачено функціонування оперативнихта оперативно-технічних підрозділів, підрозділи внутрішньої безпеки, які будуть здійснювати оперативно-розшукову діяльність, а також проводити слідчі (розшукові) та НСРД (хоча прямо не вказано, але мається на увазі – за завданням слідчих ДБР) [4]. Хоча у зазначеному Проекті не передбачено надання Військової поліції функції досудового розслідування (хоча це конче необхідно для вибудовування системи військової юстиції), але цей проект є першим кроком до усунення неузгодженості, колізії па прогалини чинного законодавства, з врахуванням специфіки військової структури держави, інститутів ЗСУ та інших військових формувань.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13 квітня 2012 року. *Голос України*. 2012. № 90-91 від 19.05.2012.

2. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25-26. Ст.131.

3. Про рішення Ради національної безпеки оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» :Указ Президента України від 8 квітня 2008 року N 311/2008.

4. Про військову поліцію: проект Закону. 6569 - Д. URL: https:// www.kmu.gov.ua/bills/proekt- zakonu-pro-viyskovu-politsyu

Тимошко Павло Володимирович,
аспірант Навчально-наукового
інституту публічного права

ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВИМОГ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ У ФОРМІ СПЕЦІАЛЬНОГО СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Під час проведення спеціального слідчого експерименту формально фіксується факт добровільного виконання особою певних дій, які складають об'єктивну сторону складу злочину, тобто до моменту вчинення цих дій у розпорядженні органів досудового розслідування відсутні докази того, що особа вчинює злочин. З огляду на це твердження виникає питання наявності необхідних підстав як для початку кримінального провадження так і для проведення НСРД (однією з умов проведення якої є наявність реєстрації у ЄРДР). Відповідь на ці питання можна отримати шляхом аналізу конкретної оперативно-тактичної ситуації, яка складається під час виявлення у діях особи ознак тяжкого (або особливо тяжкого злочину) у результаті проведення ряду оперативно-розшукових заходів. Хоча ці заходи проводять оперативні підрозділи, але саме їх результати (викладені у вмотивованому рапорті) є формальною підставою як для реєстрації матеріалів (кримінального провадження) у ЄРДР так і проведення НСРД конкретного виду (у нашому випадку – спеціального слідчого експерименту). Тобто, складається ситуація, за якої оперативні працівники «стверджують», що особа може вчинити злочин (ґрунтуючись при цьому на аналізі інформації про попередні дії такої особи, отриманої з непроцесуальних джерел), і «пропонують» слідчому та прокурору (як процесуальному керівнику) перевірити свої «висновки» шляхом створення ситуації, яка дозволяє встановити дійсні наміри особи, яка перевіряється (щодо вчення злочинних дій). У процесі створення такої ситуації оперативні працівники (або інша особа, яка діє за їх завданням) практично вчинюють злочин, наприклад надають неправомірну вигоду. Але у зв'язку з тим, що всі дії здійснюються під контролем (і з дозволу) прокурора, то такі дії не є злочином. Необхідно також відмітити, що всі форми НСРД – контроль за вченням злочину не передбачають суддівського контролю, лише у ч. 8 ст. 271 КПК України зазначено, що якщо при проведенні контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в

межах, які допускаються Конституціє України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами КПК [1].

Оскільки виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої НСРД, як контроль за вчиненням злочину, то відповідно складається формальна ситуація за якої прокурор (як процесуальний керівник) має клопотати що отримання дозволу на проведення зазначеної НСРД і він же надає такий дозвіл. У КПК України інших умов не визначено, але практика йде таким шляхом, щоб зазначений дозвіл надавав прокурор рівня не меншого ніж керівник районної прокуратури. На нашу думку це питання повинно бути внормовано шляхом внесення змін до ст. 246 (Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій) КПК України, частину 4 якої необхідно викласти у такій редакції: «Виключно керівник органу прокуратури має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину».

Така зміна обумовить необхідність доповнень окремих норм КПК України. Зокрема на разі рішення про проведення спеціального слідчого експерименту слідчий, прокурор викладає в постанові, яка має відповідати вимогам ст.ст. 246, 251 КПК України, якщо ця дія проводиться без дозволу слідчого судді. На нашу думку таких постанов повинно бути дві. Першу постанову оформлює слідчий і в ній клопоче про отримання дозволу на проведення НСРД – спеціального слідчого експерименту, а прокурор (процесуальний керівник) підтримує це клопотання. Клопотання слідчого (з погодженням прокурором – процесуальним керівником) до – керівника органу прокуратури про отримання дозволу на проведення спеціального слідчого експерименту повинно відповідати матеріалам кримінального провадження, які надаються лише на вимогу зазначеної особи для підтвердження необхідності проведення спеціального слідчого експерименту.

Постанова прокурора є процесуальним документом, якому викладається мотивоване рішення або розпорядження, прийняте у ході здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення (щодо проведення НСРД), складається із: вступної частини, яка містить відомості про місце і час прийняття постанови, прізвище, ім’я, по батькові, посаду особи, яка винесла постанову; мотивувальної частини, яка містить відомості, що обґрунтовують прийняте за постановою рішення із посиланням на норми законодавства України; резолютивної частини, яка відображає відомості щодо суті та змісту

прийнятого процесуального рішення, місця та часу (строків) його виконання [1].

Що стосується змісту постанови, то, оскільки прокурор є процесуальним керівником досудового розслідування, то відповідно, він повинен бути ознайомлений з матеріалами кримінального провадження, а отже погодження клопотання (яке міститься у зазначеній постанові) передбачає винятково перевірку ним законності підстав подання такого клопотання та полягає, фактично, у вивченні змісту клопотання та поставлення підпису. Структура постанови регламентована ст. 110 КПК України [1], але для постанови, яка виноситься прокурором у випадку самостійного прийняття рішення що до проведення НСРД – контролю за вченням злочину (спеціального слідчого експерименту) необхідною є також інша інформація. Зокрема відповідно ч.7 ст. 271 КПК України – прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину, крім відомостей, передбачених ст. 251 КПК, зобов'язаний: викласти обставини, які свідчать про відсутність під час НСРД провокування особи на вчинення злочину; зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів [1].

Також, на нашу думку, постанова повинна містити інформацію про безпосереднього виконавця НСРД (оскільки саме ця особа формально отримує дозвіл на «вчинення злочину»); наявність змінених анкетних даних особи, яка на конфіденційній основі залучається до проведення НСРД; способи та форми здобуття інформації, зокрема, яким чином буде зніматися інформація, проводитися її фіксація, в яких місцях тощо.

Що стосується другої постанови (у випадку коли вона містить процесуальне рішення щодо дозволу на проведення НСРД), то її структура повинна бути іншою. Зокрема, ми пропонуємо доповнити зміст постанови прокурора (як процесуального документа) інформацією про НСРД дозвіл на проведення якої надається – у постанові підпис відповідного керівника органу прокуратури повинен бути засвідчений гербовою печаткою цієї прокуратури (керівник органу прокуратури повинен проставляти номер службового посвідчення з подальшим засвідченням гербовою печаткою).

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13 квітня 2012 року. *Голос України*. 2012. № 90-91 від 19.05.2012.

Тимощук Сергій Олександрович,
аспірант наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У ПРАКТИЦІ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Прийняття у 2012 р. чинного Кримінального процесуального кодексу (КПК) України стало визначальною віхою в європеїзації вітчизняного кримінального процесуального закону. Даний правовий акт, який увібрав у себе усі європейські цінності та стандарти, не лише формально гарантував дотримання прав і свобод людини, а й забезпечував реальні та дієві механізми їх реалізації та швидкого поновлення у разі порушення.

Відповідно до ст. 246 чинного КПК України негласними слідчими (розшуковими) діями визнається різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню та проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб [1]. Проведення НСРД допускається тільки під час конкретного кримінального провадження. Переважна їх більшість проводиться з дозволу слідчого судді за клопотанням прокурора або слідчого.

За правовими приписами § 2 ст. 237 та ст. 241 КПК Республіки Польща у невідкладних випадках дозволяється контроль і запис змісту телефонних розмов та інформації, що передається телекомунікаційними мережами, зокрема – електронного листування, до постановлення відповідної ухвали судом за рішенням прокурора з подальшою перевіркою законності такого рішення судом [2].

Згідно з вимогами § 231 Закону Угорщини Про кримінальне провадження за дозволом суду проводяться, зокрема, таємний моніторинг інформаційних систем та перехоплення повідомлень (прослуховування), що передбачає таємний контроль та запис змісту спілкування, яке здійснюється через мережу або пристрій електронної комунікації чи в інформаційній системі, а також - таємне спостереження за місцем, яке надає право спеціально уповноваженому органу моніторити та фіксувати за допомогою технічних засобів те, що відбувається в квартирі, іншому приміщенні, огородженій зоні, транспортних засобах, за винятком громадського

транспорту та публічних місць загального користування (приховані засоби).

Водночас, у випадках, визначених п. 1 § 238 даного правового акту, зокрема - у разі затримки надання відповідного дозволу суду, якщо це може суттєво зашкодити меті, що мала би бути досягнута при використанні прихованого засобу, їх можливо розпочати за рішенням прокурора з подальшим зверненням до суду для перевірки законності такого рішення [3].

Досить широкі повноваження щодо початку проведення таємних процесуальних дій, зокрема – пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, до отримання дозволу суду надається правоохоронним органам кримінальним процесуальним законодавством Словацької Республіки. Зокрема, у випадках, визначених §§114, 115 КПК Словацької Республіки, до отримання дозволу суду прокурор може прийняти рішення про здійснення аудіо-, відео-, аудіо-відео запису речі або особи та про прослуховування та запис телекомунікаційного трафіку, зокрема - якщо це не пов'язано з проникненням до житла. Законність такого рішення у визначений строк перевіряється і підтверджується судом [4].

За правовими приписами ст. 141 КПК Румунії у разі існування надзвичайної ситуації, коли отримання дозволу суду щодо заходів технічного спостереження на загальних підставах призвело б до значної затримки розслідування, втрати, зміни чи знищення доказів або поставило б під загрозу безпеку потерпілого, свідка чи членів їхніх сімей, з дотриманням чітко визначених ст. 139 КПК Румунії умов (наявність обґрунтованої підозри щодо підготовки чи вчинення визначеного даною статтею злочину; пропорційність заходу технічного спостереження обмеженню основних прав і свобод, враховуючи особливості справи, важливість інформації чи доказів, які необхідно отримати, або тяжкість злочину; неможливість отримання доказів в інший спосіб або їх отримання спричинило б особливі труднощі, які зашкодили б розслідуванню, або існує небезпека для безпеки людей чи цінного майна) прокурор може прийняти рішення про проведення заходів технічного спостереження, що визначені ч. 1 ст. 138 КПК Румунії, до 48 годин, зокрема - перехоплення комунікацій або будь-якого виду дистанційного зв'язку; доступ до комп'ютерних систем; відео, аудіо та фотоспостереження.

При цьому, не пізніше 24 годин після закінчення строку дії заходу зобов'язаний передати матеріали справи зі звітом про проведений захід технічного спостереження до суду, з метою підтвердження його застосування.

Одночасно із клопотанням про підтвердження заходу або окремо прокурор може клопотати перед судом щодо надання дозволу на проведення заходу технічного спостереження згідно зі ст. 140 КПК Румунії [5].

За рішенням прокурора у визначених випадках дозволяє розпочинати таємні процесуальні дії, зокрема – пов'язані із втручанням у приватне спілкування, кримінальне процесуальне законодавство Федеративної Республіки Німеччини.

Правові приписи § 100 КПК ФРН у взаємозв'язку з положенням §99 КПК ФРН та вимоги § 100e КПК ФРН у взаємозв'язку з положенням § 100a КПК ФРН надають право прокурору за наявності законодавчо визначених підстав та у випадку безпосередньої небезпеки для мети і результатів розслідування приймати рішення про виїмку поштової кореспонденції обвинуваченого та про телекомунікаційний контроль, який передбачає відстеження і запис телекомунікацій обвинуваченого та осіб, щодо яких на підставі певних фактів можна припустити, що вони отримують або передають повідомлення, призначені для обвинуваченого або такі, що походять від нього, або що обвинувачений користується їхніми зв'язком або ІТ-системою.

При цьому, відповідні рішення прокурора втрачають чинність у разі не підтвердження їх судом упродовж трьох робочих днів.

Лише суду надано право приймати рішення про відкриття поштових відправлень, водночас, щоб не створювати загрози для мети та результатів розслідування через затримку, він може передати таке право прокурору [6].

Досить широкі повноваження щодо початку таємних слідчих дій до постановлення судового рішення надано прокурору кримінальним процесуальним законодавством і низки країн пострадянського простору, зокрема – КПК Литовської Республіки [7], КПК Латвійської Республіки [8], КПК Грузії [9].

У контексті зазначеного іноземного досвіду та практики проведення НСРД вітчизняними правоохоронними органами вважаємо, що наданої законодавцем можливості розпочинати до постановлення ухвали слідчого судді лише «установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу)» та «спостереження за особою» явно не достатньо для дієвого та своєчасного реагування на виклики злочинності, зокрема – сучасних її проявів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text
2. Kodeks postępowania karnego. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf.
3. 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról. URL: https://njt.hu/jogszabaly/2017-90-00-00.24#CI, https://jogkodex.hu/jsz/be_2017_90_torveny_9749372
4. Trestný Poriadok. URL: https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=505628
5. Codul de procedură penală. URL: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/267886
6. Strafprozeßordnung. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482/pdopPQwUbv
8. Krimināl procesa likums. URL: https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums
9. საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი. URL: https://matsne.gov.ge/ka/document/view/90034?publication=162

Вольвак Олександр Миколайович,
старший викладач Національної академії Служби Безпеки України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОПИТУ «СЕКРЕТНИХ» СВІДКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабного вторгнення рф посилились виклики сектору безпеки щодо протидій злочинним посяганням на основи національної безпеки України та мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок.

Так, за період січень 2023 року квітень 2024 року зареєстровано 948 тис. кримінальних проваджень основи національної безпеки України та мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок, в той же час за 2021 рік таких проваджень зареєстровано 734 тис, що на 234 тис проваджень більш аніж до відкритої агресії рф.

Вказані статистичні дані свідчать про зростання загроз та посилення викликів щодо посягань на основи національної безпеки та мирового порядок з боку рф, що обумовлює, зокрема необхідність збирання доказів на тимчасово окупованих територіях та безпосередньо на території країни-агресора в т.ч. отримання показання свідків, що становить складнощі з огляду на забезпечення безпеки таких осіб.

Показання свідків, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або на території країни агресора, з огляду на практику Міжнародного кримінального суду та Міжнародного суду ООН, в окремих випадках є визначальними для притягнення винних осіб до відповідальності.

Однак, в такому випадку постає питання щодо забезпечення їх безпеки оскільки в таких ситуаціях люди справедливо можуть побоюватися за своє життя і здоров'я, а їх свідчення залежать від гарантій їх безпеки.

Правозастосовна практика Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» зводиться до застосування у переважній більшості в якості забезпечення безпеки свідків - забезпечення конфіденційності даних про особу (ст. 15 вказаного Закону).[2]

Рекомендаціями Rec (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 924 засіданні заступників міністрів 20 квітня 2005 року дається визначення поняття «свідок» та «анонімність».[3]

Таким чином, анонімним свідком є будь-яка особа, що володіє інформацією, істотною для кримінального провадження, про яку вона дала та(або) може дати свідчення в його рамках, ознаки, що вможливлюють ототожнення її особи не розголошуються ні протилежній стороні, ні суспільству в цілому.

Відповідно до пп. 18-21 рекомендації Rec (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям правовий статус анонімного свідка означає, зокрема:

- будь-яке рішення про надання свідкові статусу анонімного в кримінальному провадженні слід ухвалене відповідно до норм внутрішньодержавного права і європейського права щодо прав людини.

- анонімність особам, які здатні надати докази, у тих випадках, коли вона передбачена й не суперечить нормам внутрішньодержавного

права, наається як виняток. У випадках, коли гарантій анонімності вимагає свідок та/або їх одержує тимчасово за рішенням компетентних органів, кримінальний процес має передбачати процедуру перевірки, що дозволяє зберігати справедливий баланс між вимогами кримінального правосуддя й правами сторін. Сторонам завдяки цій процедурі надається можливість оспорити твердження про необхідність надання свідкові анонімності, надійність свідка і джерело походження його відомостей.

- будь-яке рішення про надання анонімності слід ухвалювати в тому випадку, коли компетентний судовий орган уважає, що життю або свободі відповідної особи або її близьких існує серйозна загроза, що його показання, очевидно, є суттєво важливими, а його особистість заслуговує довіри.

- у випадку надання анонімності засудження не має ґрунтуватися винятково або вирішальною мірою на доказах, отриманих від анонімних свідків.

Як заначає Яна Тализіна, можливо можна виділити три категорії анонімних джерел, показанням яких як джерелу доказів ЄСПЛ доводиться давати оцінку:

1.свідки, що відсутні (зниклі безвісти, померлі, такі, що перебувають за кордоном тощо);

2.анонімні свідки (ті, до яких застосовано заходи безпеки через реальну загрозу їхньому життю тощо);

3.приховані або засекречені (агенти поліції, спецслужб тощо).[5]

Відповідно до принципу безпосередності (ст. 23 КПК України) суд зобов'язаний сприймати показання свідків безпосередньо. У виняткових випадках через існування небезпеки для життя і здоров'я особи, її тяжку хворобу та інші свідки можуть бути допитані в порядку ст. 255 КПК України в подальшому під час судового розгляду такі свідки підлягають допиту в окремих випадках.[1]

ЄСПЛ виробив правила використання показань «секретних» свідків, які безпосередньо можуть не допитуватися під час судового розгляду, що зумовлює позбавлення сторони захисту перевірки показань свідка через проведення перехресного допиту (наприклад, рішення у справі «Аль-Хавайя і Тахєрі проти Сполученого Королівства») під час такого обмеження принципу безпосередності необхідно визначити

Чи є поважна причина відсутності свідка?

Чи є його показання єдиним чи вирішальним доказом?

Чи мала сторона захисту збалансовуючі фактори, що достатньо компенсували неможливість провести перевірку показань свідка шляхом перехресного допиту?

Таким чином, в умовах воєнного стану проблема використання показань анонімних свідків («секретних» свідків) набуває все більшого значення та є досить ефективним способом збору доказів на тимчасово окупованих територіях та території країни агресора у кримінальному провадженню. Допит такого свідка обмежує сторону захисту, а оцінка такого допиту повинна відбуватися на підставі трьох-складового тесту Al-Khawaja. Крім того, приймаючи показання «секретного» свідка необхідно ґрунтовно зважувати компенсуючій механізм для сторони захисту, яка позбавлена можливості провести перехресний допит «секретного» свідка.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

2. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text

3. Рекомендація Rec (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 924 засіданні заступників міністрів 20 квітня 2005 року // https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2005_9_2005_04_20.pdf

4. Рішення ЄСПЛ у справі «Аль-Хавайя і Тахєрі проти Сполученого Королівства// https://unba.org.ua/publications/print/4630-espl-viznav-porushennya-konvencii-u-spravi-tau-proti-rumunii.html

5. Тализіна Яна «Таємні» свідки у практиці ЄСПЛ та право обвинуваченого на справедливий суд // https://www.helsinki.org.ua/articles/taiemni-svidky-u-praktytsi-yespl-ta-pravo-obvynuvachenoho-na-spravedlyvyy-sud/

6. Кравчук О.О. Допит свідка в спосіб, що унеможливлює його ідентифікацію//Юридичний науковий електронний журнал, № 4, 2024 року с. 620-624

Дударець Руслан Миколайович,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДОПИТ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СТВОРЕННЯ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ ВОЄНІЗОВАНИХ АБО ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ (СТ. 260 КК УКРАЇНИ)

Ще з початку збройного конфлікту на Сході України та проведення антитерористичної операції набуло актуальності виявлення й розслідування фактів створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. Допит як засіб отримання доказів, за результатами вивчення слідчої практики, використовують в 100 % матеріалах кримінальних проваджень.

За підсумками анкетування 185 слідчих Національної поліції України (НП) з питань провадження розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (стаття 260 КК України) встановили, що найбільш ефективною слідчою розшуковою дією є допит 84, 7 %. На думку слідчих НП України ефективність допиту випереджає і пред'явлення для впізнання 66%, огляд 66%, зокрема місця події і обшук 55, 1%, призначення експертизи 15,1 % та інші слідчі (розшукові) дії. У (24,9 %) випадків слідчі відмітили відмови підозрюваними давати показання та відповідати на запитання [1, с. 255-256]. Відповідно до проведеного опитування слідчих НП України у половині випадків (44,9 %) зловмисники не мають наміру давати правдиві показання. Але в той же час за результатами вивчення та узагальнення 120 матеріалів кримінальних проваджень щодо вчинення злочину, передбаченого статтею 260 КК України «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань» встановили, що лише у 9 % кримінальних провадженнях за статтею 260 КК України було засуджено одночасно три й більше осіб, ще у 9 % – дві особи. У більшості ж вивчених матеріалах – 82 % – засуджено одну особу [1, с.260]. Створення не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування або участь у ньому передбачає наявність двох і більше осіб. Але виявлені нерідкісні випадки, коли існує потреба виділення із основного кримінального провадження матеріалів по відношенню до ще не встановлених осіб, їх розшуку та викриття.

До основних проблем, що виникають під час допиту, належать:

складність встановлення психологічного контакту з допитуваним, надання ним завідомо неправдивих показань;

відмова від дачі показань;

замовчування певних важливих фактів;

перебування потерпілих у напруженому психологічному стані, який перешкоджає проведенню допиту;

необхідність подолання впливу злочинців на потерпілих, унаслідок якого вони відмовляються від наданих раніше показань або змінюють їх тощо.

На підставі вивчених нами матеріалів кримінальних проваджень можна стверджувати, що для учасників незаконних збройних формувань (НЗФ) характерною є дача завідомо неправдивих показань, що є стереотипними на кшталт: «Справді перебував у складі НЗФ, але особисто взагалі не мав зброї, не виявляв збройного опору…, одразу після початку бойових дій був поранений і не брав участі в збройному опорі…, насильно залучений у НЗФ і за першої нагоди добровільно здався (мав намір здатися) у полон...» тощо (додаток Б). Пред'явлення таким особам показань, що викривають їхню неправдивість (свідків або інших осіб, які разом з ними були учасниками НЗФ), чинило на них значний психологічний вплив і змушувало частину допитуваних надавати правдиві свідчення. Важливими для викриття участі у НЗФ є показання свідків, які спостерігали, як поводилися фігуранти в населених пунктах поза військовою обстановкою: чи вільно пересувалися, чи носили зброю, з ким і як спілкувалися. Вивченням матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що такі особи зазвичай заявляють: «Бойовиків зустрів випадково, розшукуючи худобу або на шляху додому, змушений був разом з ними йти в дане селище, зброї не носив, прагнув здатися ЗСУ, але боявся бойовиків....» тощо.

Свідками під час розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань найчастіше є:

– співробітники поліції, військовослужбовці ЗСУ чи НГУ, які чергували на блокпостах, які брали бойовиків у полон, які виявляли схованку зі зброєю, підпільний цех по виготовленню озброєння, нелегальну радіо- або відеостудію, закладені бойовиками фугаси – 52 %;

– мешканці населених пунктів, що перебували тимчасово під контролем НЗФ, узяті в полон і у подальшому звільнені, заручники та інші особи – 23%;

– мирні жителі, які спостерігали яку-небудь подію на території, що тимчасово перебувала під контролем НЗФ – 15 %;

– безпосередні учасники НЗФ – 5 %;

– сусіди, родичі, знайомі підозрюваних – 3 %;

– особи, які входили раніше у ті ж НЗФ, що й підозрюваний – 2 %.

Особи, які виконували другорядні ролі в структурі НЗФ, як правило (83 %), під час досудового розслідування свою вину визнають повністю [1, с. 261]. Допит повинен бути попередньо підготовлений щоб отримати належну інформацію для: перевірки наявної оперативної інформації та отримання нової, з'ясування ролі та значення отриманих речових доказів; встановлення фактів про злочинну діяльність від організатора (керівника) незаконних збройних формувань, так і всіх учасників таких формувань, що визначає можливості та хід розслідування. Допит підозрюваного – це слідча (розшукова) дія підвищеного тактичного ризику, оскільки неможливо передбачити наслідки її проведення. Тому слідчому необхідно враховувати конкретну ситуацію, унаслідок якої постала необхідність обрання проведення тактики допиту [2, с. 152]. На наш погляд, ефективним буде, під час допиту застосовувати відеозапис. Це дасть можливість провести фонетико-психологічну експертизу, використовуючи як мовні, так і зовнішні прояви психічного стану, дозволить встановити емоційний стан допитуваного [3, с. 123]. А також можливості проведення психологічного аналізу підозрюваного. Підготовка до проведення допиту є складним і багатокомпонентним завданням, тому доцільно використовувати спеціальні методи виявлення, нейтралізації та подолання протидії з урахуванням психології підозрюваного [4]. Слідчому доцільно встановити якомога більше інформації щодо особи допитуваного його ролі в НЗФ та взаємовідносини з іншими учасниками.

А тому для виконання тактичних завдань з розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань й досягнення мети допиту, необхідно підготовити письмовий план допиту, детально та ретельно розробити типовий перелік питань, забезпечивши аргументовано оптимальну їх послідовність та обрати тактичні прийоми допиту з метою з'ясування обставин, які підлягають встановленню у залежності від конкретної ситуації та особи допитуваного.

Список використаних джерел

1. Дударець Р. М. Розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 269 с.

2. Яковенко М. О. Розслідування нерозкритих грабежів та розбоїв минулих років : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2011. 227 с.

3. Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Луганськ, 2004. 253 с.

4. Мазур В. Ю., Фаріон О. Б. Оперативно-розшукова діяльність прикордонних підрозділів як інструмент протидії незаконним збройним формуванням в зоні проведення антитерористичної операції. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України.* 2015. № 4 (66). С. 160–173. (Серія «Військові і технічні науки»).

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Матеріали
всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 3 липня 2024 року)

Відповідальні упорядники: *В. В. Корольчук, В. М. Атаманчук*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції Дк № 4155 від 13.09.2011.
Підписано до друку 02.05.2024. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 19,25. Ум. друк. арк. 17,9
Тираж 50 прим.